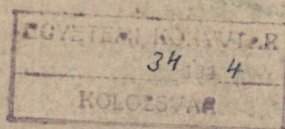

247244
ERDÉLYI

HELIKON

FŐSZERKESZTŐ: KISBÁN-MIKLÓS
F. SZERKESZTŐ: KÓSA-KÁROLY
SZERKESZTI: KOVÁCS-LÁSZLÓ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM

1. SZÁM

1944.

JANUÁR

ERDÉLYI-SZÉPMIVES-CÉH

426.

T A R T A L O M

JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Szilveszter (vers) — — — —	1
KOVÁCS LÁSZLÓ: Ez történt vele... (novella) — — —	7
LÉTAY LAJOS: Kisversek — — — — — — —	12
MÁLNASI BARTÓK GYÖRGY: Az emberiség jövő élete —	13
DUDÁS KÁLMÁN: Kisversek — — — — — — —	20
HORVÁTH ISTVÁN: Vasárnap (novella) — — — — —	21
LÉTAY LAJOS: Elkaphat a legelső szél (vers) — — —	31
GAGYI LÁSZLÓ: A sáska (novella) — — — — — —	33
CSORDÁS NAGY DEZSŐ: Két vers — — — — — —	44
FARAGÓ JÓZSEF: Ürmösy Sándor Bukarestben — — —	45

KÖNYVEK ÉS IRÓK

FARAGÓ JÓZSEF: A Székelyföld két régi kutatója — — — —	49
FICZAY DÉNES: De Sicambria a Sans-Souci (Echardt Sándor tanulmányai) — — — — — — — — — —	51
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Mr. Conolly házassága (G. Bernard Shaw regénye) — — — — — — — — — —	52
PAKU IMRE: Népünk dalai (Pálóczi-Horváth Lajos könyve) — —	53
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Mahábhárata (Dr. Baktay Ervin könyve)	54
PAKU IMRE: Munkácsy Mihály (Farkas Zoltán könyve) — —	55
FICZAY DÉNES: A Mauzoleum Klub (Stephen Leacock regénye)	56
GÖNCZY GÁBOR: Szárnyas Farkasok (Füsi József regénye) —	56

MŰVÉSZETI SZEMLE

KOVÁCS LÁSZLÓ: Antigone (Sophokles tragédiájának felújítása a Kolozsvári Nemzeti Színházban) — — — — — — —	57
--	----

Felelős kiadó és szerkesztő:

KOVÁCS LÁSZLÓ

Megjelenik minden hónapban. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, Mátyás király-tér 7., I. (Erdélyi Szépműves Céh). Telefon: 17-74. — Budapesti főbizományos: Révai Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, V., Vadász-utca 16. sz.

Az Erdélyi Helikon előfizetési ára: Egy évre 30 Pengő. Az Erdélyi Szépműves Céh pártoló tagjainak és előfizetőinek: Egy évre 24 P. Egyes számaink ára: 3 Pengő.

COPYRIGHT BY »ERDÉLYI SZÉPMŰVES CÉH« 1944.
KOLOZSVÁR, MAGYARORSZÁG.

T A R T A L O M

VITA ZSIGMOND: Apáczai — — — — —	61
LÉTAY LAJOS: Két vers — — — — —	68
NAGY JENŐ: Angyalok (kisregény) — — — — —	69
CSORDÁS NAGY DEZSŐ: Megpróbáltam megvetni lábam (vers) — — — — —	97
LŐRINCZ LÁSZLÓ: Két vers — — — — —	98
BÍRÓ BÉLA: Régi erdélyi művészek (Nagy Sámuel kolozsvári rézmetsző) — — — — —	99
KÉT OLDAL MŰMELLÉKLET	
KOVÁCS ENDRE: Illyés Gyula, a költő — — — — —	107
LŐRINCZ LÁSZLÓ: Pogány dal (vers) — — — — —	114

KÖNYVEK ÉS IRÓK

VITA ZSIGMOND: Hazajáró lélek (Szemlér Ferenc könyve) — —	115
ISÁK JÓZSEF: A Magyar Próza Könyve — — — — —	116
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Viharos gyermekkor (Marc Bernard regénye) — — — — —	119
GAGYI LÁSZLÓ: Pesti ének (Gedényi Mihály könyve) — — —	120

MŰVÉSZETI SZEMLE

KOVÁCS LÁSZLÓ: Egy komédiás feljegyzései (Louis Jouvet könyve) — — — — —	120
VITÁNYI JÁNOS: Mindenért fizetni kell (Roger Ferdinánd szín- játékának bemutatója a kolozsvári Nemzeti Színházban) — —	121

IRODALMI KRÓNIKA

FICZAY DÉNES: Deutsch—ungarische Begegnungen — — —	123
--	-----

Felelős kiadó és szerkesztő:

KOVÁCS LÁSZLÓ

Megjelenik minden hónapban. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, Mátyás király-tér 7., I. (Erdélyi Szépmíves Céh). Telefon: 17-74. — Budapesti főbizományos: Révai Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, V., Vadász-utca 16. sz. Az Erdélyi Helikon előfizetési ára: Egy évre 30 Pengő. Az Erdélyi Szépmíves Céh pártoló tagjainak és előfizetőinek: Egy évre 24 P. Egyes számaink ára: 3 Pengő.

COPYRIGHT BY »ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH«. 1944.
KOLOZSVAR, MAGYARORSZAG.

T A R T A L O M

KOVÁCS LÁSZLÓ: A székely költő — — — — —	125
TAMÁSI ÁRON: Tompa Lászlónál — — — — —	127
TOMPA LÁSZLÓ: Alkonyati eltűnődés (vers) — — — — —	131
MOLTER KÁROLY: Határőr — — — — —	131
TOMPA LÁSZLÓ: Tavaszi út (Conrad F. Meyer versének fordítása) — — — — —	139
BÁNFFY MIKLÓS: Lememáma (novella) — — — — —	140
JÉKELY—GOETHE: Faust Húsvétja (műfordítás) — — — — —	150
FEHÉRVÁRI ANTAL: Ballada (novella) — — — — —	159
HORVÁTH IMRE: Három kisvers — — — — —	165
KOVÁCS LÁSZLÓ: Egy olvasó naplója — — — — —	166
LÉTAY LAJOS: Ne mosolyogj aprócska gondomon (vers) — — — — —	175

MŰVÉSZETI SZEMLE

BÍRÓ BÉLA: A székelyföldi-ösztöndíjas festők kiállítása — — — — —	176
VITÁNYI JÁNOS: Két színházi este („Az árnyék“ és az „Örökmozgó“ bemutatója a kolozsvári Nemzeti Színházban) — — — — —	179

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Kaffka Margit összes versei — — — — —	184
VITÁNYI JÁNOS: Színház (Heszke Béla könyve) — — — — —	186

Felelős kiadó és szerkesztő:

KOVÁCS LÁSZLÓ

Megjelenik minden hónapban. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, Mátyás király-tér 7., I. (Erdélyi Szépművészeti Céh). Telefon: 17-74. — Budapesti főbizományos: Révai Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, V., Vadász-utca 16. sz.

Az Erdélyi Helikon előfizetési ára: Egy évre 30 Pengő. Az Erdélyi Szépművészeti Céh pártoló tagjainak és előfizetőinek: Egy évre 24 P.

Egyes számaink ára: 3 Pengő.

COPYRIGHT BY »ERDÉLYI SZÉPMŰVES CÉH«. 1944.
KOLOZSVÁR, MAGYARORSZÁG.

T A R T A L O M

BANFFY MIKLÓS: Homeros	— — — — —	189
HORVATH ISTVÁN: Két vers	— — — — —	201
LŐRINCZ LÁSZLÓ: Öt perc az udvaron (vers)	— — — — —	204
NAGY JENŐ: Nyitott ablak (novella)	— — — — —	205
KACSO SÁNDOR: Négy vers	— — — — —	211
SZEMLÉR FERENC: Ahol gyermek voltam (novella)	— — — — —	215
LŐRINCZ LÁSZLÓ: Megdicsőülés (novella)	— — — — —	223
KOVÁCS LÁSZLÓ: Egy olvasó naplója (2.)	— — — — —	227
HORVATH IMRE: Három kis vers	— — — — —	231

MŰVÉSZETI SZEMLE

BÍRÓ BÉLA: A Barabás Miklós-Céh budapesti kiállítása	— — —	232
VITÁNYI JÁNOS: Fatornyok (Zilahy Lajos színművének bemutatója a kolozsvári Nemzeti Színházban.)	— — — — —	236
BÍRÓ BÉLA: A Szinyei Merse Pál-Társaság kiállítása a kolozsvári Műcsarnokban	— — — — —	239

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

FARAGÓ JÓZSEF: Erdélyi Színház	— — — — —	240
GÖNCZY GÁBOR: A „Les fleurs du mal“ magyarul	— — — — —	242
VITÁNYI JÁNOS: Halászok (Kádár Lajos könyve)	— — — — —	244
PARAJDI INCZE LAJOS: Illyés Gyula, Giono és a „Sarjú“	— — — — —	246
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Omlik a nagy fal (Pearl Buck elbeszélései)	— — — — —	247
LAKATOS ISTVÁN: Az opera születése a dráma szelleméből (Dr. Vámosi Nagy István könyve)	— — — — —	248
FICZAY DÉNES: Vallomások és tanulmányok (Ady Endre összes műveinek harmadik kötete)	— — — — —	250

Felelős kiadó és szerkesztő:

KOVÁCS LÁSZLÓ

Megjelenik minden hónapban. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, Mátyás király-tér 7., I. (Erdélyi Szépmíves Céh). Telefon: 17-74. — Budapesti főbizományos: Révai Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, V., Vadász-utca 16. sz.

Az Erdélyi Helikon előfizetési ára: Egy évre 30 Pengő. Az Erdélyi Szépmíves Céh pártoló tagjainak és előfizetőinek: Egy évre 24 P. Egyes számaink ára: 3 Pengő.

COPYRIGHT BY »ERDELYI SZÉPMÍVES CÉH«. 1944.
KOLOZSVÁR, MAGYARORSZÁG.

T A R T A L O M

MÚMELLEKLET: Barabás Miklós önarcképe	
KOVÁCS LÁSZLÓ: Egy olvasó naplója (3)	— — — — 253
SZEMLÉR FERENC: Alkalmi versek	— — — — 260
JÉKELY ZOLTÁN: Angalit és a remeték (drámarészlet)	— 263
CSERES TIBOR: Ébredés — lassan (vers)	— — — — 270
BÍRÓ BÉLA: Barabás Miklós Önéletrajza	— — — — 271
MÚMELLEKLET: Barabás Miklós három képe	
VINCZE ANDRÁS: Öt vers	— — — — 278
BÁNYFY MIKLÓS: Kikiáltás (novella)	— — — — 281
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Három vers	— — — — 299

MŰVÉSZETI SZEMLE

VITÁNYI JÁNOS: Két színházi este: Uram irgalmazz! — Solness építőmester	— — — — — — — — — — 301—302
--	-----------------------------

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

LŐRINCZ LÁSZLÓ: Romániai magyar írók antológiája	— — — 304
VITÁNYI JÁNOS: A hídverő álmai (Hankiss János könyve)	— — 306
LAKATOS ISTVÁN: A kidei magyarság világi zenéje (Járdányi Pál könyve)	— — — — — — — — — — 307
PAKU IMRE: Az örökös (Georges Simenon regénye)	— — — 308

IRODALMI KRÓNIKA

FICZAY DÉNES: Két könyv Magyarországról (Ungarn und die Nachbarvölker — Ungarische Städtebilder)	— — — — — 309
---	---------------

Felelős kiadó és szerkesztő:

KOVÁCS LÁSZLÓ

Megjelenik minden hónapban. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, Mátyás király-tér 7., I. (Erdélyi Szépművés Céh). Telefon: 17-74. — Budapesti főbizományos: Révai Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, V., Vadász-utca 16. sz.

Az Erdélyi Helikon előfizetési ára: Egy évre 30 Pengő. Az Erdélyi Szépművés Céh pártoló tagjainak és előfizetőinek: Egy évre 24 P.

Egyes számaink ára: 3 Pengő.

COPYRIGHT BY »ERDÉLYI SZÉPMŰVES CÉH«, 1944.
KOLOZSVÁR, MAGYARORSZÁG.

T A R T A L O M

G. BÁNFFY MIKLÓS rajza Tompa László verséhez	— —	314
KOVÁCS LÁSZLÓ: Két millió könyv	— — — —	315
LŐRINCZ LÁSZLÓ: Két vers	— — — — —	317
KAKASSY ENDRE: Te vagy az erősebb (novella)	— —	320
G. BÁNFFY MIKLÓS rajzai Tompa László két verséhez	—	331
VITÁNYI JÁNOS: A magyar film körül	— — — — —	333
CSORDÁS NAGY DEZSŐ: Két vers	— — — — —	341
HORVÁTH ISTVÁN: Ha nem születtem úrnak (novella)	—	343
KOVÁCS LÁSZLÓ: Egy olvasó naplója (4)	— — — —	356
HORVÁTH IMRE: Gyűrű (vers)	— — — — —	362

MŰVÉSZETI SZEMLE

VITÁNYI JÁNOS: Angalit és a remeték (Jékely Zoltán mesejátékának bemutatója a kolozsvári Nemzeti Színházban)	— —	363
FARAGÓ JÓZSEF: Magyar játékszín (Muharay Elemér könyve)	—	365

KÖNYVEK ÉS IRÓK

PAPP JÓZSEF: Fény és árnyék (Jegyzetek Harsányi László Futunk az égi tűzzel c. poszthumusz verskötetéhez)	— — —	368
FICZAY DÉNES: Ambrus Zoltán válogatott elbeszélései	— —	369
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Két Bibó-regény (Nincs irgalom. Halott szerető)	— — — — —	370
ISAK JÓZSEF: Falusi bohémek (Benedek Elek könyve)	— —	372

Felelős kiadó és szerkesztő:

KOVÁCS LÁSZLÓ

Megjelenik minden hónapban. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, Mátyás király-tér 7., I. (Erdélyi Szépmíves Céh). Telefon: 17-74. — Budapesti főbizományos: Révai Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, V., Vadász-utca 16. sz.

Az Erdélyi Helikon előfizetési ára: Egy évre 30 Pengő. Az Erdélyi Szépmíves Céh pártoló tagjainak és előfizetőinek: Egy évre 24 P.

Egyes számaink ára: 3 Pengő.

COPYRIGHT BY »ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH«. 1944.
KOLOZSVAR, MAGYARORSZÁG.

T A R T A L O M

GUNDA BÉLA: Társadalmi tényezők és a népi műveltség alakulása — — — — — — — — — —	373
KACSÓ SÁNDOR: Négy vers — — — — — — — — — —	384
BÁNFFY MIKLÓS: Tannhäuser és a kis princessz (kis regény)	387
SZEMLÉR FERENC: Légitámadás után (vers) — — — — —	419
LŐRINCZ LÁSZLÓ: A vér (novella) — — — — — — — — — —	420
HOBÁN JENŐ: Messze ment barát után (vers) — — — — —	424
HORVÁTH IMRE: Kis versek — — — — — — — — — —	425

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

LŐRINCZ LÁSZLÓ: Megrezzent az Alföld csendje (Gulyás Pál halálára) — — — — — — — — — —	426
FICZAY DÉNES: Reviczky Gyula összegyűjtött művei — — — — —	428
LŐRINCZ LÁSZLÓ: Dsida Jenő válogatott versei — — — — —	430
FARAGÓ JÓZSEF: Tréfásszavú magyarok (Ortutay Gyula válogatása) — — — — — — — — — —	432
ISÁK JÓZSEF: Repedt csupor (Bözödi György novellái) — — — — —	433

MŰVÉSZETI SZEMLE

VITÁNYI JÁNOS: Az úrhatnám polgár (Molière komédiája a kolozsvári Nemzeti Színházban) — — — — — — — — — —	434
---	-----

AZ ERDÉLYI HELIKON HÍREI

Felelős kiadó és szerkesztő:

KOVÁCS LÁSZLÓ

Megjelenik minden hónapban. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, Mátyás király-tér 7., I. (Erdélyi Szépmíves Céh). Telefon: 17-74. — Budapesti főbizományos: Réval Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, V., Vadász-utca 16. sz.

Az Erdélyi Helikon előfizetési ára: Egy évre 30 Pengő. Az Erdélyi Szépmíves Céh pártoló tagjainak és előfizetőinek: Egy évre 24 P. Egyes számaink ára: 3 Pengő.

COPYRIGHT BY »ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH«. 1944.
KOLOZSVÁR, MAGYARORSZÁG.

T A R T A L O M

MÚMELLÉKLET: Claude Pierre: Gr. Mikó Imre képmása	
BÍRÓ BÉLA: Erdélyi biedermeier művészet — — — —	437
MÚMELLÉKLET: Simó Ferenc: Női képmás; Barabás Miklós: A három testvér; Gr. P. Horváth-Tholdy János: A kosár	
CSERES TIBOR: Két vers — — — — — — — —	446
RÁNFY MIKLÓS: Az ostoba Li (novella) — — — —	448
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Menekülés (vers) — — — —	458
KOVÁCS LÁSZLÓ: Egy olvasó naplója (5.) — — — —	459
FEHÉRVÁRI ANTAL: Qwertzuiop (novella) — — — —	465
HORVÁTH ISTVÁN: Halványodott az éjszaka (vers) — —	469

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

FICZAY DÉNES: Két háború közt (Kovács Endre könyve) — —	471
FARAGÓ JÓZSEF: Kalotaszegi népmesék (Kovács Ágnes gyűjtése)	472
ISÁK JÓZSEF: Az új Erdély hajnalán (Bölöni Farkas Sándor naplója) — — — — — — — —	473
PAKU IMRE: A nők iskolája (André Gide könyve) — — — —	474

ÉSZREVÉTELEK

Dr. VAJKAI AURÉL: Néhány utógondolat egy néprajzi cikkhez	475
GUNDA BÉLA: Megjegyzés Vajkai Aurél hozzászólásához — —	478

Felelős kiadó és szerkesztő:

KOVÁCS LÁSZLÓ

Megjelenik minden hónapban. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, Mátyás király-tér 7., I. (Erdélyi Szépmíves Céh). Telefon: 17-74. — Budapesti főbizományos: Révai Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, V., Vadász-utca 16. sz.

Az Erdélyi Helikon előfizetési ára: Egy évre 30 Pengő. Az Erdélyi Szépmíves Céh pártoló tagjainak és előfizetőinek: Egy évre 24 P. Egyes számaink ára: 3 Pengő.

COPYRIGHT BY »ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH«. 1944.
KOLOZSVÁR, MAGYARORSZÁG.

T A R T A L O M

BANFFY MIKLÓS: Tarlózás	— — — — —	481
KACSÓ SÁNDOR: Kisvárosi ábránd (vers)	— — — — —	482
BARTÓK GYÖRGY: Ki az ember? (tanulmány)	— — — — —	484
HORVÁTH ISTVÁN: Fusson aki futhat...! (vers)	— — — — —	492
WASS ALBERT: Megismerkedem Napsugárral (regényrészlet)	— — — — —	493
HORVÁTH IMRE: Aradi elégia (vers)	— — — — —	503
KOVÁCS LÁSZLÓ: Shakespeare (Egy olvasó naplójából)	— — — — —	505
LÖRINCZ LÁSZLÓ: Júliustól — augusztusig (novella)	— — — — —	512

MŰVÉSZETI SZEMLE

VÁSARHELYI Z. EMIL: Hét művész csoportkiállítása	— — — — —	517
--	-----------	-----

MŰMELLEKLET

KÖNYVEK ÉS ÍRÓK

FARAGÓ JÓZSEF: Ifjúsági népköltési gyűjtemény (Szende Aladár könyve)	— — — — —	519
ISAK JÓZSEF: Magyar Dunántúl (Várkonyi Nándor könyve)	— — — — —	521
KOVÁCS LÁSZLÓ: A köpenyeg (Gogolj novellája)	— — — — —	523
PAKU IMRE: Vidéki költő könyvei (Pákozdy Ferenc két kötete)	— — — — —	523
PAKU IMRE: Sarjú (Giono regénye)	— — — — —	524
VITÁNYI JÁNOS: Egyszerű családból származott (Ruffy Péter regénye)	— — — — —	525
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Lángoló napok (Szemplér Ferenc versei)	— — — — —	526

Felelős kiadó és szerkesztő:

KOVÁCS LÁSZLÓ

Megjelenik minden hónapban. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Kolozsvár, Mátyás király-tér 7., I. (Erdélyi Szépmíves Céh). Telefon: 17-74. — Budapesti főbizományos: Révai Irodalmi Intézet R.-T. Budapest, V., Vadász-utca 16. sz.

Az Erdélyi Helikon előfizetési ára: Egy évre 30 Pengő. Az Erdélyi Szépmíves Céh pártoló tagjainak és előfizetőinek: Egy évre 24 P.

Egyes számaink ára: 3 Pengő.

COPYRIGHT BY »ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH«. 1944.
KOLOZSVAR, MAGYARORSZÁG.

SZILVESZTER

Fekete volt az ég. A sarki lámpák
bús fénytűket csendes közönnyel hányták
a szürke kövesztre, mely olyan
volt, mint egy dermedt, hallgatag folyam.
A sápadt sarki fénykörök között
átzölte kék selyemmel a sötét
éjtéli éj ritkás, hideg ködét,
amely lágyan szemembe öklözött.
Az álmos házakról — egy-egy halott
szem — bámultak fénytelen ablakok.
De bent a vak, ritkán fényes szobák
kacaj vészelt az éjszaka szélénél,
pohár csörgött lágyan a a szőlőből
felhangyborított buja tánczene
s amint fogyott a sűrű, sárga óbor,
felcsillogott az emberek szeme.

S elgondolkoztam: most mindenki boldog
fehértérítés asztalok körül,
a pincék mélyén megnyílnak a hordók
és tréfálkozva, gondtalan örül
a nyársolgár, a munkás és a koldus,
családja vagy vig cimborák körében,
a betegek két ajka, amely oly bús
máskor, egy percre felgyül és nevet;
a téli éj ritkás, hideg ködében
házatlanul csupán én lépkedek,
nekem nincsen családom, cimborám,
borús lélekkel, fázva, fátorgva
ödöngök a kietlen, néma utcán,
mely sírboltként áll meg az éjszaka.

Egy rendőr ment mellettem el és furcsán
nézett rám. Hátk könnyesepp serkent ki lombán
szememből és lihegve megfagyott.
A cigaretta párája, forró csonkján
tompán izzott a lankadó parázs.
Vékony cipőmben elszibadt a lábam,
barangolva a roppant éjszakában,
mint kit megojtott egy vad, kőza láz.

egy mami előtt autam meg épen.
A lámpa rezgő, halvány fénykörében
eltántorgott néhány lármás alak.
Nyomukban illanó borszag maradt.
Hegedű hangja szűrődött felém
s elbódította szívem észrevétlen.

Magányom fájó érzete belém-
markolva, megborongtam — és beléptem.

A nagy terem úgy zsongott, mint a kas
a méztermő nyár illatos delén.
Ezüstvödörben egy sovány, magas
pincér jég közt pezsgőt hozott elém.
Halk pukkanás. A hűvös lé arany
tájtékekkel folyt a metszett, mély pohárba.
Nézem lassúggedt fejjel, szóvalan.
Oly fáradt voltam és megtört, oly árva.
A füstös, ábrándosszemű cigány
rámpillantott s a pattogó, vidám
foxtrottot abbahagyva, hozzálépett
s fülembé húzta: „Bujdokolva járok...“
A parketten megálltak mind a párok.
Bámultak a festett lokáli szépek.
A pezsgő halkán sustorgott előttem.
Köröttem ott a lármák egyre jobban.
Magam voltam csak józan még. Egy ötven
körül puffadt úr mellől titokban
felém mosolygott egy kis harna nő.

Ittam. Mint egy fehérkabátos ördög,
mellettem termett s újra s újra töltött
a pincér. Ittam egyre. Mint a kő,
a homlokom lassankint oly nehéz lett.
A táncolókat néztem bamba, részeg
tekintettel, amelyben összeolvadt
mindenki s minden egyetlen fakó, vak
folttá és csillagokként égtek benne
a sárga lámpák. Eltompult fülembé
úgy hullt a bús cigányok vig. ütemje,
amíg konfetti szállt reám kerengve,
mint távoli bacchánsnők éneke.
Azt kérdeztem magamtól: élek-e,
vagy álmodom egy túlvilági kertben?
Az ajkamon keserű volt a pezsgő,
de keserűbb a pezsgőnél a lelkem.
Es ittam mégis folyton.

Fent a rezgő

fényű lámpák kilobbantak. Sötét lett.
Egy pillanatra kívülről besurrant
az éjféle harangkongás. A vénhedt
óév meghalt. Pezsgő dugója durrant.
A telt pohárt kezembe vettem: gyöngyöt
habzó itallal most tán így köszöntöd
te is, miként egy boldog, régi mítosz
földistennője, édes bortaremtő,
az újesztendőt, mely, ki tudja, mit hoz.
En félek tőled, titkos újesztendő,
borral keresztelt, ismeretlen gyermek:
tudom, hogy ismét majd szívemre vernek
közömbös ujjaid gögös-kegyetlen,
mint annyiszor már eddig életemben.

A fény kigyúlt megint fent. Összekoccant
a sok pohár: fülsértő, éles hangok
szálltak felém. Kesken sáthanyalótt
s a pezsgő a felem alácsúszott.
A fény jött. Fíztem és felállva
belébújtam a langyos nagykabátba.

*

A dermesztő éjféle levegő
úgy simogatta kúsza, lebegő
hajfürtjeim végig, miként a kedves
gyengéd keze és homlokomra nedves
csókot párázott. Kábult, csüggeteg
fejfel haladtam imbolygón előre.
Agyamban a szesz könnyű, lenge gőze
elémvarázsolt furcsa képeket,
míg lassú lábakkal habozva léptem
az aszfalton az újesztendő újévben.
Sápadt kísértetként szibbadt fülemben
a bús cigánydal cincogott színtelen.
Köröttem lármás, népes volt az ucca:
nők, férfiak botorkáltak berúgva,
ferdén fejükre csapva a kalap
s vihogtak, mint a csínytevő kis kölykök.
Csak mentem a fekete ég alatt,
a lelkemet mint nyughatatlan ördög
gyötörte éles karmával a kétség.
Borús igéik ajkaimra vésték
dühödt titánokként lázongó versek,
míg kóbor emlékek zihálva vertek.

Gyermekkorom villant elém, mikor
nem voltam még ily hontalan és árva:

anyám két ajka, mint burgundi bor,
álmos szemem hóját puhán lezárta.
Akkor fagyos szilveszteréjfen
nem kóboroltam búsan, réveteg:
ő virrasztott fehér ágyam felett
és együtt volt álomban énvelem.
Te drága kor, te gondtalan, te szép,
hová lett végtelen tündérmeséd,
hová gyengéd-halk altatódalod,
a játékmackós, álmatag napok,
hová tűnt annyi bájos kis csodád
s hová, hová lett régi fényes kedvem?
Csatangolok lankadtan a kietlen,
mogorva uccákon tovább, tovább.
Most senkim sincs a széles ég alatt:
anyám lent porlad rég nyirkos rögön,
húsát felhárta már a mély salak.
Ahaszvérként bolyongva hordozom
nagy bánatom: a boldogság, öröm,
amerre lépek, gyorsan eloson.
Barangolok a téli éjszakában,
kesztyűs kezem kék, megfagyott a lábam,
a szívem pusztá és vigasztalan;
ám csak megyek előre nyughatatlan,
oda, hol tarka emberforgatagban
tán elfelejthetem búsult magam.

A lakoma már megkeszűdött régen.
A zuhogó, aranyló fény alatt
a feltárt torkú tálak mély öblében
kínálkozott a sok inyencfalat.
Hasas korsókból csorgatták a bort,
ki-kilötytyintve egy-egy sárga cseppet.
A szesz gőzétől pirosan hajolt,
amíg jóízűen csámcsogva ettek,
a tányérok fölé végtelen sorba
a vendégek duzzadt, paraszti orra.
Egy vén paraszt állott fel imbolyogva,
lefésült hajjal, fekete ruhában
és — miután, hogy hangja még puhábban
csengjen, bort kent a száraz, bús torokra —
komoly képpel vagy ötven rigmust mondott,
nem kétértelműt, melyektől az ablak
is elpirult. A többiek kacagtak,
csak a menyasszony hamvas arcán bontott
egy lángvörös virág nagy szirmokat

és megrezzent a kékes hajfonat
nyakán.

A banda, végre jóllakottan,
egy szertelen nótára zendített
és ifjak, vének énekelni kezdtek.
Csak én ültem egy elhagyott sarokban
hallgatva: szívem fáradt volt s rideg,
szememben régi könny árnyéka rezgett.
A völgyény már sóvár és szerelmes
szemekkel képzeletben asszonyát
levetkőztette. A fényáron át,
amely szemembe omlott a magassan
függő lámpából, láttam, hogy a nyelves
öreg paraszt pipára gyújtott lassan.
Az ifjúság a táncba ment. A vének
beszélgettek. Olykor hozzám is szóltak,
de nem fogtam fel értelmét a szónak.
A zene, a kurjongatás s az ének
úgy szállt felém, mint egy más világból,
mint ottakart, mint párt szürke fátyol,
a dohány füstje. Oly magányos voltam
s nem leltem vigaszt a savanyú borban.
Reámszakadt egy furcsa idegenség,
reámrontott sok kúsza régi emlék,
gyermekkorom sok elfelejtett álma
s anyám haja, mint lágy selyemkeret
és méreg volt a bor, a füst, a lárma,
amely kimarta sebzett lelkemet.
El innen, el! Úgy siklott át fölöttem
a füst, miként egy kék lidércvonal.
Magamra húztam nagykabátomat
és észrevétlenül, csendben kiszöktem.

*

Kint már a téli híg hajnal hasadt.
Az egybeolvadt fellegek alatt
magam róttam csupán a keskeny uccát.
Örömtelen ágyakban, langyos párnák
között elnyúlva, horkolón aludták
a részegek kábult, álmatlan álmát.
Halántékom sajgott és lüktetett:
sötét árny, örült lélek vert ki rajta
kegyetlen ujjal baljós ütemet.
A felhős égre néztem felsőhajtvá
és tudtam már, hogy hasztalan futok
rémült inakkal árva önmagamtól:
egy durva agg emlékgödörbe hantol

és rámborul egy ormótlan burok,
magányom, melyet, mint rettentő terhet,
magamban hordok, élettől beteg
és halk halálba síkló lelkem rejtett
örvényein. Ó, hasztalan megyek
a vad zshivajba, hasztalan futok
e gyilkoló, sivár magány elől:
bennem lappang s egy szép nap majd megöl,
fagyos szorításában megfulok.

Az uccasarkon megjelent egy férfi:
árva mint én, kabátja, mely kopott
s nyűtt volt, szemembe könnyeket lopott.
Felésiettem — nem tudott kitérni —
és megragadtam kesztyűtlen kezét.
Hökkenten állt, riadtan nézve szét —
és elrohant, miként az üldözött.
Eltűnt a görbe házsorok között.
Szegény testvér: oly bús, boldogtalan,
otthontalan és gyötrött, mint magam.
Az élettől fut ő is és magától
a téli uccán, mit mint tépott fátyol
borít a köd. Vajjon hová mehet?
Csak megy előre, mint én is megyek
s még annyian. Komor embersereg,
fájdalmasarcú árnyhad menekül
a nyirkos ködben sebzett-egyedül.
Megtűrt szívtű, kínzott emberek
vonulnak most a végső nagy magányba,
hol elcsitul az élet kőszá lángja
és sóvár álmoktól lelkük nem retten.

Paraszkocsi zörgött tova mellettem:
a kondérokban friss tej lötyögött.
Reggel volt már. Csapzott fejem fölött
bágyadt fehér fények cikáztak át.
Mentem s a Massenet-elégiát
dúdolgatván magamban fájón, csendben,
tudtam, hogy senki nem válthat meg engem.

JANOSHAZY GYORGY

EZ TÖRTÉNT VELE...

Mikor a térre kiért, úgy megtorpant, mint aki hirtelen egy folyó meredek partjára lép... Ekkor vette észre, hogy milyen ideges sietséggel jött.

Miért sietett?!... Hisz semmi célja a városban. Csupán valami megmagyarázhatatlan, hirtelen nyugtalanság kergette ki otthonából. Vagy inkább — magányából. Külön világából, amelyben egyedül élt.

Megállt a sarkon. Balkezevel a járda szélén a fatörzshöz támaszkodott. Jobbját a szívére szorította. Mintha így akarná lecsendesíteni. Milyen idegesen dobogott! A fejében lüktetett. Egész testében érezte a dobbanást.

Nem tudta magyarázatát adni, miért rohant ki magányából ilyen hirtelen. Minden cél nélkül. Magányából, amelyet rendre teremtett magának. Körülárkolt, mint egy várat... — Hogy csapódtak be rendre az ajtók, hogy kizárják onnan mindjobban a világot!... Hogy körülfogják őt. Külön világát őrizték. Az emberektől. A gonosz mindennapiságoktól, amelyek megmérgezték az életét...

Most hirtelen az volt az érzése, mintha menekülés lett volna az egész. S nem az a kemény, büszke győzelem, amely őt emeli föl.

Mennyi keserű harc folyt le benne, amíg felépült a vár. Lelkében még most is sajtást érzett, amikor eszébe jutottak azok a szálak, azok az »utolsó« szálak, amelyek az emberekhez még odakötötték, s amelyeket rendre mind el kellett tépnie. Úgy maradtak el tőle egymás után, mint a házból, amelyet nem lehet kifűteni...

Magára hagyták... De hát ő akarta így. S akkor mégis — jól emlékszik rá — furcsa azorongás fogta el, amikor rádöbbsent magányára. Igen, ő talán valahogy másként akarta. Úgy, hogy az emberek azért ne nyugodjanak bele. Tovább próbálkozzanak. Ostromolják a várat. S titokban állandóan érezhesse a győzelmet fölöttük. Erős maradjon, s ne ilyen mind mélyebben magába roskadó... Érezzék ott künn az ő hiányát. Igen... Valahogy úgy akarta, hogy ne nyugodjanak bele olyan könnyen...

De mi volt most ez a hirtelen támadt, különös nyugtalanság, amely valósággal kikерgette az utcára?!...

Hiába kémlt érzései mögé... Csak tompa szédületet érzett. Talán meg is inog, ha nem fogózkodik a fa törzsébe... Igaz, hogy szokatlan volt számára a zaj is, amely itt a forgalmas sarkon körülvette. Ez a vad, »értelmetlen« rohanás. A sok ember, a sok »idegen«... A nagy utcalárma, amelyben valamikor ő is úgy benne élt, hogy észre se vette, mint a hullám a háborgó vizet... Együtt táncolt vele. Benne élt...

Fejét, amelyet régebben hogy mindig maga elé hullatva hordozott, most fölemelte. Szétnézett. Mintha rég leeresztett függőnyt húzott volna föl, hogy kilásson önmagából.

Nézte az ismerős, öreg házakat. Mint aki hosszú távollét után, valahonnan messziről most érkezett volna vissza. Ami valójában így is volt. Nem annyira azért, mert olyan rég nem járt már az utcán. De mert lehetett-e valami távolabb ettől a külső vad világtól, mint az ő féltve őrzött magánya, amelyet most olyan hirtelenséggel elhagyott?!... Olyan régóta nem fordult ő már ki a világ felé, még ha az emberek között is járt. Sajat lelkébe zárta magát. Kényes érzések és árva gondolatok közé...

Mintha színpadi kép tárult volna eléje. A négyszögű tér szembenálló házaira a lemenő nap rávetítette utolsó fényét. S mintha belülről mind kigyúltak volna a házak: az ablakok, mint égő arany lapok, villogtak... A tér közepén, a torony égbe fúródó hegyében úgy lángolt a kereszt, mint magasba nyújtott fáklya. Talán arra készül, hogy világítson a város felett, ha a leskődő, kapualjakban gyülekező árnyak az utcára kigyúlnak... Amint így a tornyot nézte égbe-nyúló fáklyájával, pillanatra úgy látta, mintha megdőlné, s rohamra indulna égő keresztjével. S talán azokat a könnyű, puha fellegeteket is sorra ő gyújtotta fel, amint a szürke háztetők felett az ég kékjében vándorútra mentek...

Lent mintha még szédítőbb lett volna most a zaj. A vad emberi rohanás...

Minden mozgott és változott. Fönt és lent egyszerre. Sehol nyugvó pont, ahol megpihenhetne a szem. Úgy fogta a kis gömbakácfa törzsét, mintha árbócba fogózkodna viharos tengeren... Autók rohantak. Éles tülköléssel. Vad iramban. Az emberek keresztben szőtték az utat. Meg-megtorpantak. Autók tépték el a járókélok áthúzó fonalát. Aztán újra indultak, szüntelenül. Mint ideges nyüst, amelyen mindegyre átfut a vetéllő... S körben a házak tövén, a járdán, mint megszakadozó vagy kicsomósodó széles tarka szalag, forgott és zúgott az ember-tömeg. Megállás nélkül, mint eltéphetetlen szíj egy láthatatlan kereken. Nézte, hogyan kapja el a hatalmas szíj azokat, akik megálltak, talán, hogy pillanatra magukba figyeljenek, vagy az égi színpadra tekintsenek föl...

Őt is szinte ellenállhatatlanul húzta magához az örvény. De ő fogta az árbóc-rúdat, a kis gömbakácfa törzsét. Így is mintha vele együtt ingott volna. Szédült...

Gyermekek rohantak el mellette. Kergetőztek a járdán. Megrángatták a fa törzsét. Majdnem feldöntötték őt. Mint bugyborékoló, nevető iram, viharoztak el mellette...

Nem egyszer állt meg mellette egy-egy járókelő, s szemével végigvizsgált rajta. Valaki meg is kérdezte, amint előbb figyelmesen az arcába nézett:

— Rosszul érzi magát?... Valami baja történt?!...

Megrezzent, s csodálkozva felelte: ,

— Hogyan!?... Nem... Nem... — Ismételte a távozó ismeretlen felé. —

Mintha csak ketten álltak volna az ideges örvénylésben. Ő és a fa... Fölnézett rá. Tekintetével odamenekült dús, zöld lombjához. Ahogy régen kisgyerek-korában az anyja lábába fogózkodott és fölnézett rá, ha valami félelmes ismeretlent látott vagy nyugtalanította valami...

És hirtelen távoli sírdomb tűnt eléje. Szelíd lejtésű hegyoldalon. Napfényben. Egy kis falu felett. Diófák és orgona-bokrok között... Az anyja sírja. Megelevenült előtte az a jelenet, amikor a koporsó a köteleken leereszkedett a sárga földre, amely mint hatalmas, megelevenedett szörny, örökre magába rejtette őt... Most, a hirtelen éles képben, amelyet a régi emlék eléje vetített, egyszerre világos lett, hogy az ő magánya igazában már akkor elkezdődött... Attól a sírtól indult el a hosszú ösvény, amely kanyargóival és átvágóival mind mélyebben vezette őt a magányosság felé. Ez az ösvény kanyargott az ő várába, amelybe — maga se tudta már — győztesen érkezett-e, vagy a világ elől menekült... S ahonnan most váratlanul lefutott az utcára...

Mit akar vele, hova kergeti ez a nyugtalanság?!...

Szelíden borzolódtott fölötte a lomb. Mintha láthatatlan fésűvel játszana rajta valaki. Mintha gyöngéden simogatnák dús, göndör haját. A levelek kis zöld köröcskéi meg-megrezdültek és össze-
verődtek. Az utca-lárma egyszerre mintha távolba tűnt volna, s a lármán túl a kis levelek hangját hallaná. Mintha minduntalan egymáshoz hajolnának és titkot sugdosnának... Vagy valami üzenetet továbbítanának, amit az esti szellő hozott nekik messziről... Mind hangosabbak lettek. Kis tenyereiket összeverték. Mintha tapsolnának valami távoli nagy előadásnak... Erre a távoli nagy előadásra kezdett füllelni most ő is, amelynek mind hangosabban tapsolt feje fölött a sokezer apró tenyér. Az utca-raj felett egyszerre valami földöntúli zene hangjait kezdte hallani. Egy hegedű érzelmes, meleg hangja ugrott ki ebből a zenéből váratlanul, s mint a magasból alábukó futam — úgy érezte — majdnem hozzá hull le. A szívét érintette meg, amely egyszerre, mint felriasztott dob, hevesen verni kezdett...

Könnyű, fölemelő érzés ragadta el. Mintha szárnyai nőttek volna, melyekbe hirtelen belekap a szél. A homloka kigyúlt. Levette fejéről a kalapot. A szellő talán éppen erre várt, szelíden beleborzolt a hajába. Akár feje fölött a gömb-akác lombjába... S most mintha még nagyobb sűgást-bűgást hallott volna onnan... S győzelmes vég-akkordokat... Sokezer kis tenyér felzúgó tapsát...

Kézével végigtörölte verejtékező homlokát.

Ekkor gyúltak ki szemben a templom nagy gótikus ablakai. Orgonaszó csordult ki a térre. És szinte az egész teret, az egész várost ringatva elkezdett kongani fönt a harang...

A szürkülletben az emberek, mintha nagy közös fedél alá sietnének, fekete árnyakként szállingóztak és vonultak a templomba. Nézte, amint sötét csermelyekként folynak a templom hatalmas kövei alá. S a templom a beálló estben fokozatosan nőtt, mintha el akarná érni az ég térfogatát.

Azzal a megmagyarázhatatlan nyugtalansággal és hirtelen sietséggel, amely lekergette az utcára, vágott át most a téren is a templom felé. Majdnem egyensúlyoznia kellett lépéseit, ahogy a harang kondulásaira, mint nagy bölcső, ringott alatta a tér. Szerencse, hogy nem ütötte el valamelyik autó. Csak éles tülköléseiket hallotta, mint túlvilági kiáltásokat...

Kalapját most is fogta a kezében. Azóta, hogy ott a kis akácfa alatt levette, s végig simított forró, verejttékes homlokán...

Igy állt meg a templom bejáratánál. Eszre se vette maga mellett a koldusokat, akik figyelmesen vizsgálgatva néztek reá. Az emberek most már mind ott előtte haladtak el, amint a templomba vonultak.

Alig pár pillanatig állt így, amikor egyszer csak azt érezte, hogy valami a kalapjába hull... Benyúlt utána. Kis pénz-darabkát érzett ujjai között. Kivette. Maga elé tartotta. Gondolkozva forgatta az ujjai között... Mintha a szívére dobták volna. Lelkében furcsa megriadást érzett... S mintha magyarázat után kutatott volna, körülnézett. Majd föltekintett az égre, mintha a most előbújó csillagoknak mutatta volna... Aztán újra az előtte elvonuló embereket nézte. Szemével szinte egyenként kísérgette végig őket a templom ajtajáig...

Gyorsan maga is a bejáratához sietett. És majdnem tolakodva ment be a templom-ajtón.

Csend volt a nagy templomban. Csak az emberek ide-odamozgása, padokba helyezkedése vert neszező visszhangot a hatalmas öbölben. Olyan volt ez a hang, mintha galambok neszeznének, helyezkednének el éjszakára a fészükben. Ez a régi gyermekkori emléke jelent meg előtte hirtelen. Fölnézett a homályba olvadó nagy oszlopokra, mintha keresné ott a galambokat. Mintha hallaná halk topogásukat, amint szárnyaikat nyugalomba helyezik...

Hátul egy padban megfogózott. S a nélkül, hogy ránézett volna a körülötte álló emberekre, szemét a messze elől vakítón fénylő oltárra szegezte. Egy pap mozgott ott a nagy fényességben. Misesruhája aranyosan szikrázott.

Mereven nézte a fénylő oltárt. Majd, amikor azt látta, hogy néhányan a padok között egészen előre mennek, az oltár lépcsőjéig,

s ott, letérdelnek: — szemét mereven előre szegezve ő is megindult a padok széleiben fogózkodva az oltár felé...

Letérdelt. Majdnem leomlott az oltár előtt megvakítva a fénytől.

Az orgona — mintha csak ezt várta volna — ebben a pillanatban zendült föl. Győzelmesen felkigyózva, s fönt a templom öblében ölelkezve akkordjaival. Olyan hatalmasan, mintha a szögletekben mind titkos ajtók nyíltak volna ki, s onnan hangok rohantak volna elő. Olyan erővel ölelkeztek a hangok, hogy szinte megemelték a templomot...

Ő az első hangok után mindjárt azt hallotta, hogy fönt a magasban hirtelen sok-száz galamb riadt föl. Csapkodtak. Szárnyaikat suhogtatták. Az oszlopokba verődtek... Majd mind lejjebb szálltak. Ott köröztek felette. Mind közelebb a fejéhez. S már ott röpködtek az arca körül. A kezére szálltak...

Kapkodni kezdett utánuk. Boldog gyermekes öröm fogta el, amikor közülük egyet-egyet megérinthetett... De megfognia egyet se sikerült. Pedig hogy szeretett volna legalább egyet a melléhez szorítani vagy az álla alá fogni, s megsímogatni... Úgy, ahogy valamikor régen gyermek-korában...

Nem... Hiába kapkodott utánuk. Azok addig játszadoztak, röpködtek, suhogtak előtte, amíg egyszer csak egészen körülvették és gyöngéden fölemelték. Mintha repülni akarnának vele...

Nagy melegség szaladt végig a testén. Könnyű, fölemelő érzés... Mintha vitték volna...

Igy tűnt el előle minden...

Az emberek akkor lettek rá figyelmesek, amikor a galambokat akarta elfogdosni. Ekkor siettek hozzá és fölemelték...

...Ez történt vele, ahogy elbeszéléséből kivehettem — folytatta kis szünet után az orvos. — Hozzám a mentők hozták be... Két héten át küzdött hatalmas lázzal, majdnem önkívületben. Tífuszt állapítottunk meg. Jobban mondva: így kezeltük. Mert a vélemények nem egyeztek. Eleinta magam is kételkedtem a diagnózisunkban...

Ő persze ma is mindig mosolyog, amikor azt hallja, hogy neki tifusza volt.

Akárhogy is: nagy változáson ment át. Amilyen emberkerülő volt, most éppen oly békés, örömmel kitérülő. Arcán állandóan valami túlvilági fény ül...

Igen!... Majdnem elfelejtettem azt az érdekes dolgot megemlíteni, hogy ő nem is katolikus, hanem luteránus... S mikor arra nézve faggattam: mi vitte őt a katolikus templomba mégis, titokzatos mosollyal felelte: — Hát az nem mindegy?!...

Ő igazában az emberekkel, vagy helyesebben: az emberiséggel találkozott akkor... Ahogy ő mondta: millió meg millió magánnyal és árvasággal...

Felgyógyulása után egyszer messziről észrevettem, hogy újra abba a nagy templomba ment be. Utána lopóztam és megfigyeltem. A templom nagy gótikus öblébe nézett föl, az oszlopok homályába vizsgálódott figyelmesen. Talán a galambokat kereste...

KOVACS LASZLO

ERŐ

Földbe szúrtam egy gyufaszálat
babrágató, fáradt kezemmel.
Elámulva nézte egy hangya:
„milyen erős lehet az ember!”

KARTYASOK

Benézek a kávéház ablakán:
ingujjban ülnek (kábít a meleg).
Otthon épp így ingujjra vetkezett
s kaszál hatvanhároméves apám.

RIKKANCSOK NYARON

Rossz hírektől pufokká híznak
minden délelőtt tizenegyre;
aztán, mint a bacillusok,
belerobbannak a melegbe.

LÉTAY LAJOS

AZ EMBERISÉG JÖVŐ ÉLETE

Van-é, aki csendes és elmerülő pillanataiban, vagy a kételkedés és nyugtalanság nehéz óráiban, ne tette volna fel a kérdést: mi lesz az emberiség sorsa az eljövendő idők árjában? Van-é, aki a háborúság és bizonytalanság emésztő idején ne sóhajtott volna fel az ijesztő magányban: vajjon mi lesz ezzel a szegény néppel a nagy és véres döntés után? Van-é, akinek lelkéből soha sem tört volna elé a rettegő szorongás: mi lesz velem, ha majd eljömnek a nemszeretem napok és a lét nyomasztó erejét vállaim elbírnai nem tudják? — Ezek a kérdések egytől-egyig *emberi* kérdések. Akinek lelke kiszikkadva nincs, aki a maga létét *maga* akarja megalkotni és kész ennek érdekében sikra szállni mindennél, ami lelkére nézve idegen, az a felvetett kérdésekről *előre* nem tud. Ezért ezek a kérdések *csak* az *ember* kérdései. Más élőlény ilyen kérdések elől *állva* nincs. Más élőlény létét a körülmények nyomasztó kényszere alakítja s fejleszti. Az *ember* azonban létét és életét *kénytelen* a maga kezébe venni és azt tudatosan alakítani, fejleszteni, erősíteni, megedzeni, gazdagítani minden rendelkezésére álló erővel. És igazában *csak* az az ember, aki állja a sarat ezek előtt a kérdések előtt és készen van minden pillanatban arra, hogy léte érdekében nagy kockázatokat vállaljon. Nem is ember, aki *nehézségek* nélkül akar emberhez méltó létre szert tenni: élet igazán csak ott van, ahol *nehézségek* állják útunkat és akadályok gördülnek a törekvő lélek elé.

Ahol *nehézség* nincs, ott *érték* sincs. Az emberi élet és a művészet gicceit éppen az jellemzi, hogy sem egyik, sem másik *nehézségek* elé nem állít, amikor azt megérteni s igazán élvezni akarjuk. Ezek az értéktelen és langymeleg *életi* és *művészeti* alkotások, amelyek éppen olyan csendesen és észrevétlenül tűnnek el emlékezetünkben, mint amilyen *nehézség* nélkül foglaltak helyet pillanatnyi időre lelkünkben.

De ha ezek a kérdések *csak* az ember számára léteznek, akkor az a probléma merül fel, hogy hát miben kell keresnünk ezeknek a kérdéseknek alapját, hol van a forrás, amelyekből azok kényszerűen fakadnak? Ezek a kényszerítő kérdések az ember *öntudatából* pattannak ki és követelik a feleletet. Ha az ember nem bírna öntudattal, ami képessé teszi arra, hogy a maga létének, életének alakítója legyen s nem tenné számára lehetővé azt, hogy ne csak *magáról* tudjon, hanem lelke mélyére szállva tudjon erről a tudatáról is, akkor ezek a kérdések éppen olyan kevésbé léteznének az ő számára, amint nem vetődnek fel semmi más élőlény előtt.

Az az ibolya, amely az őszi nap fényében sütkörözve hullatja el szép csendesen már megsárgult levelét, nem törődik azzal, hogy vajjon az eljövendő tavasszal fog-e élni, lesz-e virága s virágának illata, tündöklő fénye, s vajjon lesz-e valaki, akit színével s illatával gyönyörködtessen? A barlangjába húzódó medve sem kérdesi önmagát arról, hogy milyen lesz élete az eljövendő kikelet idején, hanem nyugodt téli álomba szenderül és sorsa alakulását külső hatalmak tetszésére bízta.

Milyen más volna ennek az ibolyának s ennek az álomra készülő medvének élete, ha *öntudata* lenne! Az a hervadó ibolya bizonyára rettegve kísérné a rózsákat elfedő kertész ásójának munkáját, vajjon nem öli-e el az ő gyökereit is s talán aggódva forgatná lelkében azokat az eshetőségeket, amelyekkel téli szunnyadó élete s tavasszal való kiújulása összekötve van. Igaz, aggodalmaskodna jövője felől, de ezt az aggodalmat enyhítené ifjú életében való gyönyörködése s az a remény, hogy az új tavasz új örömeket és élvezeteket hoz az ő számára is. Mert az öntudat a forrása ugyan minden fájdalmunknak, kínjainknak, gyötrődéseinknek, aggodásunknak, de forrása egyszersmind minden örömlünknek, reménységünknek, megelégedésünknek, jövővárásunknak. Ha öntudattal nem bírnánk, nem lennének lelki nyomorúságaink, de nem lennének örömeink sem. A téli álomra készülő medve is, ha volna öntudata, talán sok töprengés, rettegés, tusakodás után szánna reá magát erre a tunya tétlenségre s fel-felvetné magában a kérdést, vajjon nem lenne-e helyesebb a téli idő alatt is felhasználni az erőt s életet, amelyet öntudatlanul alussz át a hidegre vált időkben.

Ez az öntudat számára teremtettt öntudatos lény, akit embernek nevezünk, minél öntudatosabb, annál világosabban látja át, hogy őt egy lerázhatatlan, ki nem kerülhető, el nem hanyagolható *természeti* világ veszi körül, amely akól kibújni, amelyből magunkat kikapcsolni, amelyen dolyfösen keresztül nézni, önmagunk existenciájának veszélyeztetése nélkül nem lehet. Igaz, az ember a teremtés koronája, de olyan korona, amelyet ettől a teremtéstől elválasztani nem lehet. A vallás is, a tudomány is, a költészet és a művészet is fel tudnak emelni e föld adatai felé s az a kötelességük és szerepük, hogy fel is emeljenek, de egyik sem tudja elválni azokat a gyökereket, amelyek minket ehhez a földhöz, ehhez a végtelen és kibeszélhetetlen teremtéshez hozzá fűznek: *Az ember csak akkor létezik, ha a természetben létezik.*

Az öntudatnak éppen az a feladata, hogy a látható természet látható, érzékelhető, kézzel fogható világa felé emelje a láthatatlan, érzékelhetetlen dolgok egy láthatatlan világát, amelyben reánk láthatatlan értékek váraakoznak és amely számára nekünk is láthatatlan, de teremtő és éltető, világalakító értékeket kell szülnünk. Ezen a ponton világít legerősebben az öntudatnak páratlan és világal-

kító ereje. És az öntudatnak sajátos természete nyilvánul meg abban, hogy amikor ezt a maga világát alakítja, ugyanakkor alakítja az egész világot, mert hiszen abban új értékeket teremt és tesz láthatóvá a lélek számára. *Természet öntudat nélkül nincs.*

Az öntudat képes is erre a teremtő munkára. Egy virág, egy sugár, egyetlen illat, egy táj, egy küzdő ember, egy rejtett szépség, egy meleg tekintet, a gyenge fuvallat, egy röpke gondolat, egy elsuhanó könnyű vágy, egy követelőző szenvedély, egy szelíd mosoly, — a világon minden képes arra, hogy megragadja és munkára kényszerítse öntudatunkat. Percről percre új formákat teremt, új adatokat gyűjt, új képeket alkot, új érzéseket indít, új törekvéseket nemz és új reményéseket ébreszt, — szóval szüntelenül munkál, mert lényege és léte éppen ebben a szüntelen munkában áll. *Ésért valóban ennek az öntudatnak története éppen önmaga: története által létezik és létezése által történik. És ez a létesítés és történés csak akkor lehetséges, hogyha az öntudat a természetre támaszkodik s annak erőit használja a maga céljaira. Ésért jól érthetjük ebben a szellemben a francia költő (Anna de Noailles) szavait: „Én a természet szépségére támaszkodom és kezeimben tartom az évszakok illatát.”*

Ha magamba tekintek, úgy veszem észre, öntudatom által megsokszorozom életemet. Megsokszorozom, mert magamban élem ennek a napnak minden őszi szépségét, a holdnak romantikus úszását a kék égboltozaton, unokám huncutkodó mosolyát, tanítványom figyelő lelkét, kertem lassú haldoklását s ebben a haldoklásban talán ott érzem lelkem mélyén az én elkövetkezendő múlt-som előízét is. Mennyi végtelen világ és mennyi végtelen élet!

Ez a végtelen élet magához ölel, elringat, reményeket kelt, fájdalmat okoz, élveket kínál, sokszor gyarapít, sokszor megvisel, de mindig kelletti magát és von, csábít maga után. Még akkor is csábít, amikor futunk és elmenekülni akarunk előle: amikor előle futunk, akkor is egy jobb és szebb élet után futunk. *Egész életünk ennek az életnek munkálásában telik el s ha sikerül ez a munka — legalább úgyahogy — akkor a jövő képe merül fel lelkünkben s reánk kényszerül a kérdés: hogyan alakul az én, a családom, népem, az emberiség élete az eljövendő időkben? Sokan ábrándoznak ezen eljövendő időről, légvárakat építenek, kancsalul néznek festett egekbe és elolvadnak azoktól a hitető, kellemes képektől, amelyeket maguknak erről a jövőről minden felelősség és valóság iránt való érzék nélkül oly szívesen festenek.*

Pedig, ha én itt annak vázolásába kezdenék, hogy milyen lesz az emberiség jövő élete, bizonyára közönséges csepűrágó és naiv szemfényvesztő lennék. Mi még önmagunk kicsiny és jelentéktelen életének jövőjéről sem tudunk semmit. Hogyan tudhatnánk hát az emberiségnek, ennek a halhatatlan, de örökké változó,

mozgó, fejlődő, pusztuló s ismét megújuló roppant élő lény végtelenül összetett és beláthatatlan életének eljövendő napjairól!

Arról azonban elmélkednünk lehet, hogy milyen lehet és milyennek kellene ennek a jövődőlnek lennie. Azt mondtuk veit, hogy az öntudat mélyen bocsátja alá gyökérszárait a természet láthatatlan ölébe. Az öntudat folyton a természetbe kapaszkodik s a természet szüntelenül az öntudat felé nyújtja ki végtelen csápjait. A kettő egymásra van utalva. Bármint is vétekedjünk magunkról, mint a természet koronájáról, bármilyen büszkék legyünk is arra, hogy mi szellemi lények vagyunk, örökkévaló értékek letéteményesei, — bármiképpen is forgassuk az élet és szellem dolgait, azt eltitkolnunk nem lehet — s nem is ajánlatos, — hogy öntudatunknak fogékony karjaival a természet életébe kell fogóznunk. Mint anyjába a gyámoltalan gyermek vagy az erős férfiú. Ez nem naturalismus s még kevésbé materialismus. Ez az öntudatnak megéleltetésé, vitalisálása. Az öntudat, amely mindig tevékenység és mozgalom: csupa szellem és egyszersmind a legmagasabb rendű élet.

Az emberi élet hát ettől a két tényezőtől függ: a természettől, amelytől elszakadnia nem lehet és az öntudattól, amelyet kiteljesítenie és megvalósítania kell a szellem minden eszközeivel.

Meg kell hát kérdeznünk, hogy milyen lehet az emberiség jövődője a természet szempontjából tekintve. — A kérdésre adott választ a természettudományok területén kell keresnünk. Ha csak a biológiai és biokémiai, fiziológiai és mindenféle orvosi kutatások nem csufnak, az ember az elkövetkezendő időkben testileg erősebb, fejlettebb, egészségesebb lesz s jobban tud majd a maga élete módjában a megfigyelt természethez igazodni, tevékenységeit ahhoz szabni, mint a mai ember. A mind erőteljesebben kibontakozó biológiai és fiziológiai kutatások, pontos és módszeres orvosi megfigyelések napról-napra több titkát leplezik le az élet műszereinek, és ezek alapján mind nagyobb és szélesebb perspektíva nyílik meg előttünk a nagy mindenség és a kicsiny ember felfogásában, megítélésében és átértésében. Az idegek életének és a lélek világának sejtelmes mélyeibe mind erőteljesebb fényt tudunk vetni és átban vagyunk afelé, hogy ellessük és nyilvánvalóvá tegyük az atomok, sugarak, erők, csillagvilágok eddig alig álmodott szerkezetét és végtelen szálakkal egymáshoz szőtt viszonylatait.

Ami az emberiség testi életét illeti, annak jövődőjét jogunk van a legnagyobb optimizmussal itálni meg. Ha csak pusztán a biológiai értelemben vett életet tekintjük, akkor meg lehetünk elégedve azzal a jövődőlvel, amelyet a mai kutatások és tények alapján álmodhatunk magunknak, illetve az egész emberi nemnek. A biológiai értelemben vett élet szinte évtizedről évtizedre növekedik a maga átlagában. Sőt növekedik maga, az emberi test is. A betegségek okozóinak megismerése és a betegség birodalmának meghódítása arra

vezetett, hogy az életkor valóban a maga átlaga szerint jócskán meghosszabbodott. A római korban hivatalosan is a 40-ik esztendővel vette kezdetét az öregkor, ma pedig minden 50 éves, sőt idősebb ember is tiltakoznék az öreg elnevezés ellen, és méltán. Egy amerikai természettudományi munkában olvasom, hogy az a közepes időtartam, amelyet a ma megszületett és civilizált környezetbe kerülő csecsemő remélhet, valamivel több, mint 59 esztendő. „Ha sikerül elsurránnunk — úgymond szerzőnk — azok mellett a kelepccék mellett, amelyeket a halál az igen fiatal korban vet elénk, az 59 évnél hosszabb életkorra való reményeink egyre növekednek. Így például az a fiatal ember vagy nő, aki az 59-ik évet elérte, már 66 éves életkort remélhet. A férfiú 34 éves korában még olyan termékeny életkornak nézhet elébe, amely felér multjával, azaz 68 esztendő korra várhat, de még 45 éves korában is számíthat még további 24 évre; míg az 57 éves ember, aki szerencsésen átevezett a középkor veszedelmes vizein, középcétekben még 16 évet élhet.” És valóban az a kor, amelyet manapság várhat a civilizált viszonyok között élő ember, körülbelül háromszor olyan hosszú, mint amilyen volt az ókorban, vagy mint amilyen manapság is Indiában. Az egyiptomiak közepes életkora a keresztyénység kezdetén nem volt több, mint 20 esztendő. Washington és III. György király idejében körülbelül a 35 év volt a közepes élettartam, de Pasteur felléptével ez az időtartam már 40 évre emelkedett. Úgy látszik, hogy az elkövetkező fél évszázadban az emberi élet átlagos tartama 80 évre, sőt még afölé is emelhető.¹

Ami hát az emberiség jövőjét testi élete és egészsége szempontjából illeti, minden reményünk meg lehet arra, hogy ez a jövőendő a mostaninál szebb, kívánatosabb és erőteljesebb lesz.

Kérdés azonban, hogy milyenné alakul jövődönk, hogyha azt a másik lélettényező, az *öntudatos szellem* oldaláról szemléljük. E tekintetben — úgy vélem — nincsen semmiféle optimizmusra okunk és alapunk. Ma talán még inkább igazak, mint akkor, *Ranke* szavai: az emberiség erkölcsi fejlődésének képe semmi vigasztalót nem mutat. Hogy csak egyetlen tényről említsünk, ott van a háború és a béke kérdése. Kant a 18-ik század végén az *örök békéről* értekezett s ma úgy vagyunk, hogy inkább az örök háborúról kellene disszertálnunk, olyan messze jutott az embertől az ember. Bármilyen messiás is tekintünk vissza az emberiség történetében, nem találunk sehol a legcsekélyebb fogózó pontot arra, hogy az emberi lélek tősgyökeres változását remélhetnők. Rendeletekkel, parancsolatokkal, rendszabályokkal, törvényekkel ezt a lelki kiállást megváltoztatni és jobbá tenni nem lehet. Itt csak a gyökeres elmeváltoztatás, az Irás által

¹ v. ö. Carbedian: A természettudomány legújabb állomásai. Budapest, A Kir. magy. Term. tud. Társulat kiadása. Epeat 1937.

követelt „metanoia“ segíthet. De ez a metanoia sem lehetséges Krisztus közbejötté nélkül. Az emberiségnek ezzel a ténnyel, amellyel üdvössége függ össze, egyszer már komolyan és elszántan számolnia kell. Vagy Mammon, vagy Krisztus. Kétfelé kacsintani nem lehet. Vagy testünket és élvezeteinket, szenvedélyeinket s önzésünket, pillanatnyi létünket állítjuk előtérbe, vagy a szellemre és indításaira, a szebb jövőben való hitre és reménységre, az öröklét és üdvösség szavára hallgatunk. A kettő között titubálni, hol ide, hol oda kacsintgatni már nincs idő. A mai fergeteges idők kényszerűen követelik a feleletet és bátor választást. Mert ugyan bizony mit nyerünk, hogyha az emberi élet átlagtartamát akár a 100 esztendőssé korra sikerül felyernünk, de lelkünkben, szellemünkben halálra vagyunk ítélve?! Egy isteni erő közreműködése nélkül nem képes az emberi öntudat arra a magaslatra emelkedni, amelyről egy új, szép és kegyelemteljes világ hajnallik felénk. Igaz, az emberi élet nélkülözhetetlen alapja és sarokköve a természet, amelyen szilárdan meg kell vetni lábainkat, ha megállani akarunk. Igaz azonban az is, hogy akinék lábai mozdulatlanul tapadnak a természet talábjához, annak nem nőhetnek szelleme részére szárnyai s szárny nélkül vajjon mit ér a szellem? Hamvába hal és csirájában rothad el.

Aki a természet korlátjai között érzi jól magát és élvezetekre építi életét, az soha sem léphet a *létesülés* útjára, hanem mozdulatlan vegetálás lesz osztályrésze. A létesülés u. i. állandó és szabad mozgás a szellem céljai felé s tehát ebből a természeti világból egy magasabb és értékesebb világba való szerves *belenövés*. Bármilyen furcsán hangozzék is első hallásra: a természetbe tapadó lét is értéket és jelentőséget ez által a szellem útját követő és örök értéket megvalósító létesülés által nyer. Mi csak ennek a létesülésnek állandó folyamán látjuk meg világosan, hogy mit jelent nekünk a természet. Mert bizonyosan mást jelent a mi számunkra, mint a virágok, ásványok, állatok s esetleg nálunk magasabbrendű lények számára. A természetet nekünk kell formálnunk a tudomány, a művészet, az erkölcs, a vallás parancsai és követelményei szerint. Felébe kell kerekednünk a természetnek, hogy azt értékkel ellátni és azon uralkodni tudjunk. Az öntudatos szellem által kell felébe kerekednünk s ez által magát a természetet is öntudatra ébresztjük. Mert az egész teremtett mindenség sóhajt a megváltás után.

Ha ezeket eszünkbe vesszük s az elmondottakat gondosan mérlegeljük, meg kell vallanunk, hogy szinte *semmit* sem tudunk mondani az emberiség életének jövő irányáról. Mi nem ismerjük még azokat a tényezőket sem, amelyek a mi egyéni életünket vezetik s az élet szövevényes útjain járni nem tudunk. Sem a lelkünkben élő daimon, sem a lelkünkön kívül kényszerű erővel munkáló tükhévéletlen nincs a mi hatalmunkban. Mit szóljunk hát arról a roppant és beláthatatlan, végtelen és bonyolult létesülésről, amit az embe-

riség történetének szoktunk nevezni! Multunkra visszatekintve azt látjuk, hogy ezt a történetet tudattalan erők és hatalmasságok vezetik s mi még arra sem vagyunk képesek, hogy erre a multra visszafelé tekintve, meglássuk azokat az erőket, amelyek egyes események előállásában közre hárítottak.

Elégedjünk meg hát azzal, hogyha meg tudjuk mutatni, milyenek kellene ennek a jövődő életnek lennie. Az *emberiség jövődő életének* oly módon kell alakulnia, hogy annak alakításában a *szellem* és az *istenfiúság* lelke sokkal nagyobb mértékben jusson érvényre, mint amilyen mértékben a történelem eddigi folyamán érvényre jutott. Mi jobb jövőt csak akkor várhatunk az emberiség életében, hogyha mi magunk lépünk első sorban arra az útra, amely a szellem és az istenfiúság kifejlésére vezet. Minél több szellemet viszel földed művelésébe, minél több szellemmel igazítod házad táját, minél több szellemmel végzed mindennapi munkád, minél több szellemet viszel a tudományba, a tudományba minél több szellemet viszel, minél jobban alakítod ki művészetedben és művészeted által a szellemet s minél inkább tiszteléd istened szellemében és igazságban, annál inkább bizhatsz az emberiség és a saját jövődőd szép elrendezésében. Minél több öntudatával az istenfiúságnak veted magad az élet áramlataiba, annál bizonyosabb lehetsz a felől, hogy az emberi nem közelebb jut Istenországba megvalósításához.

Meg vagyok győződve róla, sok keresés-kutatás győzött meg erről, hogy a szellem újsága nélkül minden kísérletezés az ember jövődő életének irányítására csak tapogatózás marad. Az emberi élet két tényezője, a természet és szellem között olyan viszonynak kell létesülnie, amelyben az örök és igaz értékek az ember minden tevékenységének céljai: ahol ezek a célok nem a szellemnek céljai, ott az emberi élet jövődője nem a haladás, hanem az elposványosodás képét mutatja. *Örök célokat pedig csak megújult szellem, az istenhítben fogant és a Krisztusra támaszkodó szellem tud az emberiség elé állítani.*

Az emberi élet jövődőjének fátylát fellebbenteni, hiában való minden emberi vágyakozás, soha sem tudjuk. De ennek a jövődőnek előkészítése hatalmunkban áll. A multból tanulni, a jelenben erőket gyűjteni, célokat tűzni, utakat keresni már előkészítés a jövődőre. Mert voltaképen *minden* a jövődőre való előkészület: a gyermekkor az ifjúságra, az ifjúság az öregkorra, az élet a halálra, a halál az örökkévalóságra. Még a háború is a jövődő útját akarja szabaddá tenni olyan-amilyen eszközökkel. Aki jól akar előkészülni a jövődőre, annak jól kell megválasztania életének eszközeit. Bele kell vetnie magát a szellem karjaiba és a szellem erejével kell küzdenie minden ellen, ami a tagadás, a mulandóság, az enyészet martaléka. Ha azt akarjuk, hogy szebb legyen jövő-

dőnk, úgy nem a földi, hanem az örökélet után kell vágyódnunk: aki az örökélet kincseit gyűjti magának, az az egész emberiség szebb és jobb jövődjének útját készíti elő.

A szebb jövődjő tagadása mindannak, ami önzés és mulandóság, gyarlóság és pillanatnyi élv, erőszak és irigység, haszonlesés és pártosság. A szebb jövődjő állítása mindannak, ami örökkévaló és igaz emberi, igazság és jóság, szépség és szentség, mennyei és istentől való.

Szabadon kell választanunk a tagadás és az állítás között. De választanunk *kell* mindnyájunknak, mert az emberiség jövőjéért mindenki felelős a Legfőbb Bíró előtt, aki mindenkit azért teremtett erre a világra, hogy legyen az ő eszköze és munkatársa. A szebb jövődjő záloga a hűség és elszánt istenfiúság. Krisztus a szebb és emberibb jövődjő világának egyetlen kulcsa.

MALNASI BARTÓK GYÖRGY

EGY VERBELI KÖLTŐRE

Költő vagy, barátom, ehhez semmi kétség!
Ma toll, a lovagkorban rest írónád
percegett volna kezedben, vagy hogy védjék
barlang-magányod, ókorban az ódád
s egyéb mondandód mécsesnél falra vésnéd, —
vagy ujjaddal a múltó porba rónád!

A FÖSVÉNYRE

Szíve subás, bőre okker szattyán,
kilenc lakat van az egyik markán.

ERŐS ÖRVÉNYBEN...

Erős örvényben, mint a hínár,
vad széljárásban, mint a nyír,
edződj csak, dacos lélek!
de ne osztozz!

S ha észet, szépszót hasztalan hívsz már
s az undor szóra bír, ha bír:
szegődj el friss cselédnek
a gonoszhoz.

DUDÁS KALMAN

VASÁRNAP

A faluban még setét volt, de keleten a hajnal már kezdte letörölgetni hideg kezével az éjszaka csillagait.

Egy-egy szárnyasegér suhant fáradtan a torony irányában. Görény osont nesztelen a vacska felé és tövisdisznó zörgetett a kertek tővén szaporá mozgással.

A csend hallgatva lapult, mintha érezte volna, hogy nemsokára elúzi a lárma, a nappal hangos pogány gyermeke.

Hűvös szellő hengeredett a kisnyilak felől s ijedten húzódtak előle odvaikba az éjszaka tisztátalan szellemei és megédesedett illatától az emberek szemében az álom, csak a Murza Andrisbáé pattant ki tőle hirtelen, mint a vadlencse hüvely, ha erősen feszíti a hőség.

— Reggel van — ült fel egybe, s a két mutatóujját végighúzta a szemén.

Tapogatódzva mászott a zörgő lóherén, megkereste a lajtorját s lassan ereszkedett le rajta.

— Még nem mozdul senki — állott meg hallgatódzva a csűrben és egy hosszú ásitásban kisóhajtotta a bennmaradott álmot.

Kiment a csűr elé, felnézett a csillagokra s mintha csiklandították volna, mosolygás emelte meg a lelógó bajusza végét.

— Ma sem előzött ki senki: ládd! — szólt a fényes hajnalcillag felé és büszke volt, mint a bibliai zsidó az elsőszülöttségi jogával.

Az ökrök megneszelték a mozgását és zörgetni kezdték a jászlot nagy zakatával.

Beleölt a szekeren a sűrű-törökbúzába, de mintha megfogták volna: megállott és ijedten nézett a csűr sarka felé.

Két kicsi lámpa égett zöldes-sárga színben a setétben egyenesen nekie szegezve.

Egy pillanatig nézte. Aztán lekapta a kucsuját s odavágta a lámpák felé, hogy a nagy fekete matok macska nem tudta merre fusson ijedtében.

— Sicc! fene az ódaladat! — vetette utána az átkot —. Nye Badar!... Kutya... az irigy pofádat! — tette az ökrök elé a kóstat.

Leült a szekérrúdra és megtöltötte a pipáját. Nem tudta mihez fogjon, mert kint még setét volt s a lámpát nem akarta meggyújtani, hogy ne fogyjon az olaj.

A kakasillón a rossz méhkosárban megmozdultak a galambok, aztán kirepültek a tetőre s burukkoltak, szerelmeskedtek.

A récék is kezdtek kibújni a kas alól s egy-egy fecske csivvintott a falu felett, mint egy ujjongó, kicsi harangcsendülés.

— Ejsze meghóttak, hogy nem mozdul senki a faluban — indult a pajta-ajtó felé Murza Andrisbá s kezdte kihányni a ganét.

Mikor elvégezte ki volt világosodva, de még csak egy lószekér mozgott a faluban, nagy zakatával ment Dicsőszentmárton felé s ahogy elhaladott, az útját megint befolyta a csend.

Odament a kerthez, végighúzta kezét a döblöc lapuján, aztán megtörölte a harisnyaszárához.

— Délig sem szárad fel — nézte bosszankodva a kövér harmatcseppeket, amint az újja helyén kerek gyöngyszemek-képpen peregtek le a földre.

Elvette a seprűt és seperni kezdte az udvart. Arról aztán eszébe jutott, hogy — azért nem mozdul senki, mert ma ejsze vasárnap — s amint eszébe villant megint szíjleirándult a bajusza vége.

— Hej Fe...! Ferenc te! — szólott fel a pajtahíjjára, hogy a második szomszéd is meghallhatta — keljetek fee, má ott rothadtok el!

A cserepek alatt zörögni kezdett a lóhere, s a lerugott pokróc alól, a meleggél együtt kirepült az álom.

— Ma se hagyja, hogy nyuguggyunk — ült fel durcásan a menyecske — egész éjjel fent kájtat, mint egy tisztátalan.

— Nem muszáj ordítson, sze nem vagyunk síkletek! — dobta vissza a szót mérgesen Murza Feri, enyhítése képen a feleségének.

A vénasszony a sütőház előtt keverte a disznóknak a locsot és a szemével békítette a vénembert.

— En ma úgyis emhenyek a templomba, ha mind kihaladtok, még úgyis na! — sziszegett a menyecske és öltözött szaporán. — En nem azért csináltattam a szatin-gunyámat az anyám pénzével, hogy a ládába tartsam, tudad! én nem leszek rab, tudad! nekem apád nem parancsol: az a... az a...

— Ki ne ereszd a szádan, má utána gyü a fogad is! — szökött fel az ura, s nézték egymást ellenségesen: pedig még mindegyik érezte magán a másik teste melegét.

— Ejsze meghóttatok, vaj mi? — szólott csendesebben a vénember.

— Kivernéd a fogamat is érte ugyi! — sírta el magát a menyecske — neked csak apád s anyád kell. Má itt hagylak, aztán élj apáddal... jaj édesanyám... jaj! — esett vissza a párnára.

— Na hadd el na, sze nem valóból mondtam, csak úgy né — tújt melléje az ura, — sze én se örvendek nefé, hogy minden áldott vasárnap künn vagyunk... na hadd e igazán na! ne sirjál édesem... hadd ejsze nem él még a világ!

— Az biza addig él mint a hegyek! — emeledett fel élesen a menyecske.

— Na gyere: nézd meg, anyám már megcsinálta a locsot! — békítette csókkal az ember s kezdett lecsúszni a lajtorján. A menyecske szipogva ereszkedett utána.

Murza Feri félúton megállott a lajtorján és huncutul megcirógatta a felesége horgasínát:

— Állj helyt! — rugott feléje vaktában az asszony s mikor sarkán érezte az ura bajuszát be kellett harapja az ajkát, hogy ki ne szökjék a kacagása rajta.

Az emberen mintha villany futott volna végig, de úgy, mint a jég-hordozó fellegen s a két szemén, mint két zöld szikra, kilobbant a mérge, de az asszony hirtelen lehajolt és eloltotta egy csókkal.

— Édesem!... nem akartam... — burukkolta és utána kuncogva nézett a kakasülök felé míg az ura egy nagy száraz nyeléssel lenyelte a rugást.

— Mozdultak má! vaj mi?... — zsémbelt az öreg — má annyit nyaljátok egyik a másikat, hogy ecce megzabáltok mint a marha a sok sőtől.

A menyecske szégyenlősen, kipirosodva futott el mellette a sütőház felé s a szája hang nélkül hullatta az átkot a vénember fejére. Elkapta az anyósa elől a moslékost s nagy hatalmasan futott a disznóól felé vele.

— Na nézz oda te!... — kivette a kezemből, — képedett el a vénasszony, mintha lopás érte volna. — Úgy bánik velem, mint egy utulsó lyánkával; pedig én kelek hamarább, nem ő!... jaj Istenem!... Há miká nem tudok dőgozni mi lesz?!...

A falu felébredett, de az utcák üresek voltak. Nem indult senki a határ felé.

A bükkről csengő vetőllők repítették a madarak énekét a szőlőtető felé s onnan vissza, mintha egy óriási tündér szötte volna láthatatlan osztovátán bűgő, csicsergő, csattogó fonalakból vásznát a falu felett és a nyugalom végigfolyt alatta az utcákon, édes melegen, mint a frissen fejt tej a kenyeren.

Murza Feri nekiment a vályúnak, az ingét kivetette a nyakából és serényen hánytá magára a vizet.

Az apja egy darabig nézte: valamit szólni akart, de aztán csak ledobta a seprűt és morogva elindult a csűr felé.

— Mosd ki azt a vályút te! ne hadd benne a mucskodat, s vedd azt a seprűt!... — kiáltott ki a csűrből és közben szedegette elé az eszterha alól a szénahordó rudakat.

A menyecske úgy nézte, mint a kutya a farkast: dühösen s mégis félve.

— Ej, ha guta lehetnék!... — gondolta, s mérgében megrúgta a disznó orrát, hogy a szegény állat visítva húzódott hátra.

Az anyósa elindult, kosárral a hóna alatt, a kert felé, hogy szedjen csuját a récéknek.

— Aggyide! haggye má szedek én! — kapta ki a kezéből és mire a vénasszony észre vette magát, üres kézzel állott: a menyé elszedte tőle a kesztyűt és a sarlót is.

— Tisztán csúfot űz belőlem, — nézett utána — má senki lettem a saját házamtáján... mindent kiveszen a kezemből, semmi sincs jól, amit én csinálok, csak mindent úgy, ahogy az anyja, mintha ők lettek volna a világ híresei!...

Végignézett az udvaron s egy nagy hosszú sóhajtasban megeredtek a könnyei. Úgy érezte, hogy megszűkült a telek, pedig ej be tágas volt, amíg Feri meg nem házasodott! — ölelt vissza keservesen az elmúlt idő után — jaj, jaj! addig benne volt az egész világ...

— Halld hej! mit csinálsz?

— Belé fűtta a szél a port — törülte köténye sarkával a szemét, hogy ne vegye észre a vénember a sírását és az üres moslékossal elindult a sütőház felé.

— Ked nem beteg anyám?... olyan szomorú, — állott meg fia a sepréssel és szeretettel megsimogatta az anyja kezét, de előbb széjjel-nézett, hogy a felesége nem látja-e.

— Nem fiam, csak az éccaka olyan rosszat álmodtam, s azért hadd

el nem jó elmondani — tért ki a fia kérdése elől és a fejfájása elcsendesedett a szerető szótól, mint az égett seb, ha pityókat reszelnek rája.

— Asszony! az ebéddel úgy ügyelj, hogy ma menyünk a szénába!

— Ked mennyen, de nekem ma vasárnap! — fordult a csűr felé Murza Feri és a seprűnyelét úgy markolta meg, mintha kígyót látott volna.

— Ha vasárnap, eriggy élj a paptól! — dobta le a vénember a gereblyét, hogy egybe kitört két foga, aztán megállottak s nézték egymást reszkető ajakkal.

— Én nem a papnak dógozok: a keservit, má...

— Má ejsze nekem! sze most is kell tartalak te! — főtt a vénember — az anyád mennydörgésit még te szájalsz nekem, sze a feleséged sem hozott semmit, csak a...; má kitakarítlak az életemről... marhája!

Murza Feri úgy állott mintha ostor-csapóval csattogtatták volna.

— Ej, hogy az Isten!... — tört ki a száján rekedten — hát nem ide adtam mindent: minden fillért, amit eddig szerettem! sze mostanig vehettem volna három hold földet is, de elvett mindent tőlem.

— Híj az anyád villámlását, ha nem fogod bé a szádat!... — indult a fia felé a vénember, a kétágú vasvillával.

— Mé hogy fogja?! — csattant a háta megett a menyé hangja élesen, mint a cséphadaró. — Ked mit adott a fiának? na lám mit adott?

— Ha csinált, aggyon földet! — erősödött meg a fiatalember a felesége láttán. — Aggyon földet, akko külen menyek, de addig egy lépést se! ... Sze ked is csak úgy kapta Apótól: nem vett még egy holdat sem hozzá!

Az öreg megállott a villával: nem tudta, hogy a menyének menjen, vagy a fiának.

— Kihányom a culátokat: ki az életemről! — futott neki az ajtónak.

— Ide bé nem menyen most ember, amég én élek! — állott eléje a vénasszony s a két szeméből erő, szeretet és könyörgés kapcsolódott az ura szemébe.

Murza Andrisbá megtorpant: meglógatta a villát.

— Az anyátok csattanós egit!... — s az ágason a nagy cserépfazék szerte szilataiba törve precskelt széjjel az udvaron.

— Jaj ember lelke! — lármázott feljülkapva a vénasszony — sze azért egy félvéka törökbúza kell a fazakasnak — jaj, há mét törte el?

— A fiad feje többet ér... — szólott elcsendesedve az öreg s mintha semmisen történt volna, lassan elindult a csűr felé.

A két fiatal félre sandaralt és leültek hátul a tornác végére.

— Haggyuk itt őket, — dühösödött a menyecske. — Menyünk el, aztán itt mind törje a... — az ura úgy nézett rája, hogy a szó benne maradt, csak a szeme villantotta ki a kívánságát.

— Huva mennyünk te! Sze meg vagyunk kötve, mint a kutya a kaszálához; má ecce meggyútok mindent s felakasztom magam!... hej Isten! Isten!... há hún vagy?... — és a nagy erős ember rábújt a tornác talpára és sírt keservesen, mint egy gyermek.

Az asszony nézte és úgy érezte, hogy az urával elindul a tornáctalpa s csúszik valahova lefelé, mind messzebb, mélyebbre tőle,

— Ez az a nagy híres legény?... — biggyesztette el a száját, — s inkább ütötte volna föbe az apját s még se sírjon. Nem gyüssz, má gyáva.

vagy, félsz küll a Kapun! — mintha csujánnal érintgette volna az ura szívét.

— Te!... meg akarod fojtatni magad? — szökött fel az ember, sár-
gán, égő szemmel mint egy kísértet.

— Feri!... Feri! az Istené!... — hátrált ijedten a menyecske és
megint magafelett látta az urát: az ő erős emberét és megalázkodva né-
zett a szemébe.

— Huva mennyitnek asszony?... Huva?: ejsze a fellegekbe; sze-
hiába vagyunk erősek s fiatalok, má a kapun küll csak a más kutyái
lehetünk: béresek vaj szógák. Nem tudunk semmit csak a földet túrni,
még az olvasást is elfelejtettük: a „Miatyánk“ is csak akkor jut eszembe,
ha jű a jég, vagy ha az istenereje éppeg a fejem felett nyítja meg az
 eget. A föld kiszív belőlünk mindent: az erőnkét, a tudásunkat. Ládd,
Apám se lát már semmit a földön küll s belőlem is kiszította, még azt a
kicsi szépet is, amit iskolás koromba a könyveken keresztül tanultam.
Egy utolsó suszter is mingyá úr ha városra megyen, de mi ott is csak
senkik, semmik lehetünk, má münket megkötött a föld s itt kell emész-
szük egymást a szüleinkkel amég élnek, s ha meghalnak folytatjuk
tűjjébb a gyermekeinkkel.

— Nekem apám adna két holdat...

Murza Feri úgy szökött fel, mintha csuda jelent volna meg előtte.

— Ide adnák ma is, csak apám azt mondta, hogy: mé hogy éljen
apád a mi földünkben!

— Kérd el asszony!... kérd el, s én megmutatom, hogy vasárnap-
többet soha sem mészsz a határra!

— De apád mit ad neked? — igyekezett megint feljűl kerűlni az
asszony.

— Hát nem abból élsz! sze ha apámnak nem vóna, nefé' nem áll-
hatnál elől a táncban, csak ott hátul né, mint más szeginyek. Úgy va-
gyunk mint a láng a parázs felett; ha ecce elszakadt, abba a hejbe csak
korom lesz belőle. Úgy vónánk mi is ha elmennénk.

A menyecske nem szólott semmit, csak nézte csűf szemekkel a vén-
embert, amint az vizet mert a vályűba itatni.

— Hadd el asszony, jobb így, mintha másnak dógoznánk — simo-
gatta meg a feleségét Murza Feri — sze eccef csak a miénk lesz: nefé-
nem viszi a másvilágra. — Hirtelen felszűkűtt és eresztette ki a marhá-
kat inni.

— Hogy süvedne el az egész vilá! — nézett utána a felesége,
asztán felkapta a földre vetett fásaprűt és elkezdett szaporán seperni,
mintha magából seperte volna ki a keserűséget.

A vasárnap, mint egy jó anya, puha tenyerével simogatta, öltöztette,
cicomázta a fáradt falut és végigöntözte a nyugalom édes illatával. Az
utca tisztára volt seperve és mezűtláb-nyomok cifrázták a puha port
rajta. A Csákány ereszeben nyíródtak az emberek; nyűjtűzkűdtek lustán,
nagyokat és meg-megtapogatták fájó izmaikban a heti munka belé-
harapott fogahelyeit. Gyermekek bűgték dűhűsen feresztés, fűsűlés köz-
ben és rajzottak ki felöltűve az utcára, bűszkűen. A Pikóék Rebikójuk
mind félfarral ment, hogy láthassa magán az új köntűsét; egyszer egyik,
máskor másik felén nézte s- mikor a Murzáék kapujok elé ért, megbot-

lott egyik lába a másikba; aztán: nesze neked új köntös!... mikor felkelt, mintha lisztes-hombárból bújt volna ki.

Murza Ferencnéből kivillant a kacagás, mint a fellegek körül a nap. De egybe beborult megint, mert eszébejutott az új szatin gúnyája, s még az Istenre is haragudott, hogy miért pihent meg a hetedik napon.

Murza Andrisbá leült a vályú végére s nekitámasztotta nézését a földnek. Fia a csűrben matatott, de inkább csak azért, hogy ne kelljen az apjára nézzen, és kettőjük között folyt, mint egy csúf fekete víz, a megáradott bosszúság.

— Nem lesz megevő kinyere; kúdos lesz ha meghalok, — beszélt az öreg — éppég olyan lekerül s úgy kell, hogy hallgasson mint te. Mind-egy, ha téged látlak, ha ötet; — nézte a maga képét a kút fenekén — má csak a vasárnap kell neki! má hiába húzom a padra a fejit, dugja bé a pad alá. Ne!... Ne! — sújtott laposra egy szerencsétlen darazsat a vályú szélén nehéz öklével.

A Bantyáék csűrjüken két csűrmadár tanította a kicsiket repülni. Csirregtek a vénék s egy-egy kövér zöld-hernyóval csalogatták a fiatalokat egyik épületről a másikra.

— Ez a világ rendje, — nézte Murza Andrisbá ellágyulva — az enyim is repülni szeretne már magára. — Fiát is végig simogatta a nézésével s már nem bánta volna, ha nem is mennek szénagyűjteni a fiatalok. De azért nem mondta: — érezzék, hogy amíg élek, én vagyok a gazda, s ha kell neki valami, kérjen!...

A fia összerakta a szerszámokat. A nehezebbeket magának s a feleségének. A könnyebbeket az apjának: — Sze akkárhogy, de mégis csak vénember... — gondolta — ki kímélje meg, ha én nem?

A vasárnap fényes öltözetben sétált az utcákon. A harangozót kézenfogva vezette a templom felé s aztán utána mindjárt ömlött a toronyból édesen, mint a csurgatott méz a harang zengése. Júlyosjárású vénemberek indultak az Istenházába, csizmásan, félvállra vetett ujassal s komoly méltósággal.

Utánuk vénasszonyok ballagtak, meghajolva, mint a sokat termett fák, de peckesebben mint más napokon és egy-egy majorána szálát szorították a fekete szélű kicsikeszkenyőbe. Hátrább fiatal házások igazgatták még az utcán is egymást s még hátrább legények, leányok; de csak a szemükkel fogóztak össze, mert a templom-útjában vétek ha vérüket táncoltatják egymás érintésével.

Mentek a templomba, ki az Isten magas színe elé, ki a háta megé: már mint a fiatalok, mert amíg a Jóisten a hála összegyűjtésével és a kegyelem kiosztásával bajlódott, azok csak egymást nézték. Egymás szemében kerestek valamit: ami egyformán volt bűn és imádság egyszerre.

Murzáék akkor ültek asztalhoz, de csak hárman. A menyecske a túszejre húzódott s háttal állott az asztal felé, mint a tordai malac a vályúnak.

— Hadd el má, az ő hasa bánja meg: egyél! — bízatta Murzáné a fiát. De az meg kellett rágja a levest is, mert nem akart lemenni semmi. Nem tudta, hogy a feleségére haragszik, vagy az apjára, vagy magára, vagy az egész világra, csak haragudott s kanalazta az ételt, mintha a háta megé hányta volna.

— Gyere te, állj ide és egyél! — hívta a feleségét.

— En nem hoztam semmit — mormogott az asszony s nézte az üst alatt a tüzet.

— Ej, nem az Istenlovát!... hoztá magaddal annyi fortélyt, hogy egy falut megkeseríthetnél vele.

A menyecské úgy villant az ura felé, mint a sütőkemencéből kicsapó láng. De a szót vissza nyelte vele a féltés.

A vénember kétfelé törülte a bajuszát és megtörölte a homlokát is, mert folyt az izzadtsága, mintha prés alatt lett volna. A menyét nem is ügyelte; csak úgy, mint azt, aki nincs. Felállott és kiment.

— Na, csak akko egyé még, mikó én bizatlak! — állott fel Ferenc is, és kiment az apja után.

A sütőházban zúgtak a legyek és két macska versenyezve nyalta az asztal alatt az ételt. A vénasszony nézte a teli tányért és a menyét, s nem tudta mitevős legyen az étellel, csak tapodott egyhelyt siettében.

— Há megesezd, vaj vissza töcsem?...

— Öntse ki! — szökött fel a menyé ültéből — megdögoztam érte, ügyis az én hasam bánja. Öntse ki!... ne gazdagodjanak az én étlenségemen!

— Te, te, te! — csitította a vénasszony — há mé szájalsz úgy velem?... sze nem eccerre jártunk a ludakkal.

— Azé vagyok olyan asszony, mint ked!... még ha kell: ejsze külomb is!...

A templom felől orgonaszó hallatszott be a nyitott ajtón s tisztán ki lehetett venni az ének végét: „Hogy vigyen elébb az óra. Mindnyájunkat a fő jóra“.

— Anyám, tegyen a tarisnyába! — nézett be az ajtón Murza Ferenc. A felesége, hogy meglátta egybe letette a kalányt.

— Na egyé hamar, ha úgy akarsz! má menyünk — fordult el magába kacagva, s egy kicsi idő mulva ott állott felszerelve az ajtó előtt.

Az utcán nem járt senki, mikor végimentek rajta; csak egy-egy gyermek gyűjtötte a por-buglyákat s majorságok keresgéltek a kertek tövében.

Szürke, viselőgúnyában, vállukon a szénahordó szerszámokkal, úgy látszottak a vasárnap nyugodalmas fehérségén, mint inheplő abrosszon a sáros macska-nyomok. Siettek is, mintha valaki elől futottak volna, úgy mentek végig a falun.

A mezőn senki, egy lélek sem; csak a csend őrizte a nyugalmat és a hőség táncolt csillámpolva felette. A lekaszált füvekből kiszívta az életet és belésimogatta a meghajló kalászok közé. A törökbúzák között susogva játszódtak bújocskát a szelek, s ha megtalálták egymást, táncolva forogtak végig az úton és a madarak éneke mintha hangosabb lett volna mint máskor.

— Na szatin gúnya!... adhatta anyám a drága pénzt érte — hallgatódzott a falu felé Murza Feriné. — Csak gyűjtek mint a rab. — Muzsika szó érte utól, de úgy ömlött rá, mint sebre a pálinka... Hogy az Isten rójja fe neki! — kívánta az apósára.

A vénember hátul sandaralt, s úgy érezte, mintha valaki húzta volna vissza. A csendben hangokat is hallott Istentudja honnan, hogy már kezdett félni — sze ilyen még nem volt velem, gondolta — és magában kezdte mondani a „Miatyánkot“.

Szó nélkül hozzá kezdtek a gyűjtéshez. De mintha másnak csinálták volna: nehezen mozgott a szerszám, mert nem mérhették a szomszéd munkájához a maguk szaporáját.

Pillangók libegtek a levegőben. A búza között fűrj csipogott, férgék nyüzsgöttek a törzsök között s apró jövések hazudtolták meg a Halált. De hiába sikoltzott a héja. Hiában futott ijedten a nyúl s kapratott az egér, mert emberek nélkül olyan volt a határ, mint mihes napokon a templom: teli borzongató neszezéssel, bongással, amelyeket más napokon nem hallhat az ember s úgy érezte, hogy csak egyedül van a világon.

— Vecsernye után még elmehecc, ha jól neki állunk — vigasztalta az asszonyát Murza Feri, amint ő is elkapott a széllel egy-egy hangot a muzsikából.

— A má csak annyi, mint bornyunak fejés után a csics — nézett végig a rendeken az asszony és facsarta, kerekítette belőle a fiókot. Piros lábját félredobta. Két domború melle rezgett, mint az alma a szélben, orcája, mint a rózsa, s vékony rajta a bőr, hogy egy hajszállal vágni lehetné. Fersinge néha fellébbent a térdén felül, s az ura úgy nézte, hogy megtelik vele az egész határ.

Mérgüket felolvasztotta a vérükben buzgó meleg, s még bujábbak lettek utána, mint nyári zápor után a föld.

— Te csapás! — fogta meg az ember s nézett kacagva a szemébe.

— Te átok! — kapta birokra urát az asszony, s mikor megcsókolta mohón beleharapott az ajkába.

Összeölelkezve belévágódtak a száraz, jószagú szénába és felverték a halottvirágok porát.

— Ijj, hogy szeretlek te! ... te! — ölelte, szorította az asszonyát Murza.

— Te, te édes ... te, kutya! ... — lihegett az asszony — jaj ne szoriccis úgy, sze nefé nem futok el. Jaj, te! ... Apád néz.

Felszöktek kipirosodva és nem merték hátra nézni, amerre a vénembert tudták, pedig nézhettek volna, mert az öreg semmit sem látott. Messze hátramaradva gereblyélgetett az út szélén s furt köpte a markát, de még sem volt semmi szaporája.

Vasárnap... vasárnap... — sugdosták a törökbúza lapuk.

Vasárnap — suttogta a gereblye alatt a törzsök. És úgy tetszett, egyszerre minden oldalról ezt hallja.

— Egy nappal elébb leszek, mint más — biztatta magát máskor, s dolgozott, mint a marha.

— Aztán mit értem vele? — állott meg most, rátámaszkodva a gereblye nyelére — bár csak ki se gyűttem volna... Mé kinloggyak hatvanesztendős létemre! Mit érek vele? sze csak ott vagyok ahunnét elindultam. — Fekete emlékezések másztak eléje. De nem tudta, hogy a törökbúzáék közül, vagy a fejéből, csak suhantak el előtte, mint a fellegek árnyéka.

— Mindég csak azért, hogy több ember lehessen, hogy nekem is szavam legyen, mint másnak; — nézte az árnyakat — azé éccakáztam, azé vert az eső s a hó, azé jártam meg Amerikát is... Ott ember vótam, hej csak akkó vótam ember! — sóhajtott. — A vót a világ: ott tudtam, hogy élek. Itt marhiák vagyunk, állatok!... Azt hisszük, hogy magunknak dógózunk, s humné; mintha feneketlen cseberbe gyüitenénk: amit

fejül bétészünk, alól folyik ki a más kezébe... Mit csináltam hatvan esztendeig?... húztam a jármot, mint a jó igás ökör, s bétanítottam a fiamat is a borozdába...

Te Uristen, há mi van velem!? — kapott a fejéhez. Egyszerre úgy érezte, hogy nő, mint a disznóhólyag, ha fújják szalmaszállal. De a kezével rendesnek találta, s mégis úgy érezte, hogy nő.

És újra hallotta a suttogást... — Csúfot akar üzni belőlem az Isten — gondolta megijedve. — Gereblyélni kezdett, de érezte, hogy alig van ereje. Pedig a fiatalok, már a föld másik vége felé jártak.

Töklaput tett a kalapja alá, de egybe olyan lett az is, mint a tűz, és a szeme előtt kicsi, fekete férges konkorodtak, karikáztak a levegőben. — Feri is azt kívánta „hogy az Isten“: ... ki tudja milyen rosszat kívánt... — A két vakszeménél pattogott valami és a szíve rángatózott... Kiáltani akart a fiataloknak, hogy hagyják abba s menjenek haza! De félt, hogy azt hiszik, megbolondult és kikacagják. Elvette a légejt, egy darabig csörgatta fejére a hidegvizet: attól egy kicsit megkönnyebült. De a fejét, csak úgy érezte, hogy nő és mikor meglátta Nyeleket, már előre félt a kacagástól; úgy csinált, mintha nem látta volna meg, nézte a gereblyét és húzta, háttal az út felé fordulva.

— Isten álgyon meg Andris!... há ma is kibúttál a vasárnapból?...

Mintha bottal érték volna, úgy futott végig rajta a szó.

— A szénának akko vasárnap, mikó esik.

— Hát neked?...

— Nekem, még ejsze mától kezdve mindég... s kiment az út szélére... — Nézd meg a fejemet, de ne kacagjál! — mutatta Nyeleknek.

— Mit néztek rajta? — csudálkozott Nyelek — sze neked sincs kettő, csak egy mint másnak, s ejsze az az egy sem jó.

— Nem dagadott meg?!... Ne kacagjál!... Bizonyisten úgy érzem, hidd el, hogy nő a fejem.

Nyelek kezdett húzódni tőle.

Dohányt kért a pipájába Nyelektől.

— Ne gyurd meg erősen! — húzta széjjel a zacskót Nyelek — má a tyukok is csak egyet-egyet vetnek, s azt is gyüti a vénasszony... hogy vaj egy fillért is lássunk.

— Pedig neked több földed van, mint nekem.

— Ott eye meg a tűz! há mit érek vele?... sze csak a föld a miénk s a terű utána. Az első csürrkét másnak viszem, az első gyümöcsöt más eszi meg. Nekem csak a terű s a gond...

Felleg árnyéka futott keresztül rajtuk és hűvös tenyerével végig símogatta a mezőt.

— Te Gyurka! én neked soha sem adom meg ezt a dohányt, — szeleltette meg a pipáját Murza Andrisbá — már nem birom a fejemet — leült az árok martjára. — Ládd, nem tudok lábom állani, szédülök mint a lúd, ha tökmagot eszik.

— Biztosan a rossz víz, vagy ejsze hugyoz a geleszta.

— E biza csupán Isten-verése; sze jába tagadod, má én érzem s tudom, hogy nő a fejem... a vasárnapé... hogy soha sem volt vasárnapom... Én, má az estét nem látom, ezt a pipa dohányt tudod hunn adom meg! A másvilágon.

Nyelek nézte a fecskék járását és végignézett a sűrű fiókokon...

— De azért jól megtaláltad — tapogatta a zöldre száradott jószagú szénát.

— Még egy szálát sem vihetek túl belőle, mit érek vele?... — nézte Murza Andrisbá is és beléharapott a pipaszárába.

— Van gyufád? — nyúlt a zsebébe Nyelek. — Na Istenálgyon meg! — köszönt el a pipa füstjénél — hátha még elérek a vecsernyére...

A két fiatal már hordta össze a fiókokat és a menyecske dühös szemekkel nézte, hogy a vénember mind egy helyben matat.

— Csak azt tudja, hogy hajtson minket és annyit sem csinál, mint aki nincsen itt — hergelte az urát.

Két szerelembe szédült pillangó csapult neki az arcának; riadtan kétfelé váltak, s repült a kettő két irányba.

— Ládd az asszony! ... — mutatta egyiket az ura, amint egy más pillangóval keringve, kergetőzve hagyta el az elsőt.

— Nem az volt az asszony, má a másik — erősítette a menyecske, s a pillangók osztásával, egymás cirógatásával elfelejtették a vénembert és a vasárnapot.

A Nap már jól meghajlott délről. A törökbúzak lapui mintha zöldtükörök lettek volna és a tilalmas oldalán káprázva elfolyt a verőfény, de Murza Andrisbá még mindig az árok martján ült. Kétszer is hozzá fogott a munkához, de nem volt ereje. Fejében mintha doboltak volna és a fekete férgesek mind sűrűbben táncoltak a szeme előtt.

— Né te, még megüt a guta, mint apámat!... — gondolta ijedten s nézte a világot, hogy mibe tudjon fogódzni, mert úgy érezte, hogy valami, a semminél is setétebb üresség nyílik meg alatta.

Kiáltani akart, de nem tudott. Talán meg akarta hagyni a fiának, hogy meneküljön a földtől, ha nem tud ura lenni!...

— He e ej! — tört fel rekedten a torkán és összehullva bedőlt a búza közé, mint egy megévedett sokat nyesett fűzfa.

— Te, hallottad?... mintha apád kiáltott volna, — dobta le a fiókot a menyecske, de az ura már futott és kereste szemével az apját.

A búzák szárai riadtan húzódtak félre a vénembertől s nagy guvadtszemeikkel bámultak vissza rája.

— Apám! — szökött hozzá a fia. De mikor megmozdította, leesett az álla, mint a sarkatörött ajtó.

— Apám, Édesapám!... Gyere asszony ne hagyjuk! — ordított az ember, mint a marha az égő pajtában. Kivitte az út szélére, hogy ne szúrja a törzsök. — Hozd az ujjast a feje alá!... — rázta, keltegette, de már nem volt kit.

A menyecske nézte a halottat, mint a tyúk a görényt.

A vénember nyitott, üveges szemekkel bámult a napba. Felette fecskék, pillangók szálltak. A pipája kiégve, összekucorodva hevert a sánc fenekén... A vasárnap csendjébe pedig vidáman belekondult a vecsernyei harangszó...

HORVATH ISTVAN.

ELKAPHAT A LEGELSŐ SZÉL

(Ne úgy magyarázd versemet,
mert nem szívbéli ősz,
amiről most énekelek.)

Az összehajló fák között,
mint varjófészek ing a nap,
az alkony gyapjús fonalát
csomózzák a vén ágbogak,
surrog a szél, hull a levél,
úgy szállott el e délután,
alig pöszlöknyi golt a fény.

Egyedül ülök a padon.
Tócsába fagytak a csodák.
Egy öregasszony rozoga
gyerekkocsiban aprófát
tol; érthetetlen szavakat
motyog, ha olykor elakad.

Jaj, nem segít már semmi szó,
hiába minden szép beszéd,
nem fordítja el senki az
ősz síróhangú kerekét.
Hattyú lányokra gondolok,
oly erősen, hogy már sajog
a homlokom, de hasztalan:
mégis egyre hullong a lomt.

Nézem a sápadt bokrokat,
megnyúlt az arcuk, becsett,
pedig tegnap még pufokak
voltak, akár a gyerekek;

úgy fújták trombitájukat,
hogy fülét fogta a liget, —
mi lett belőlük? tüdejük
már csak alig-alig piheg.

Be hamar is elromlik az
élet, istenem, be hamar,
csak az imént serdült ki a
lomb s máris fonnyadt, odavan!
Hegyes karmokká váltak az
új hajtások az ág hegyén, —
ki felderítnél egy kicsit,
hol görnyedsz papagáj-remény?

Keresgélek a levelek
között, de egyse-egyse zöld,
aranyversengős szép időm
rohasztja a ligeti föld,
cigánypurdék bujkálnak a
lábam alatt s követelik,
mint valami adót, nyaram
behorpadt rézfilléreit.

Hátrálni kell: dohos szagot
lehell a nyirkos lomb-halom,
s hiába hívom, messze van
a báránfényű oltalom;
elkaphat a legelső szél,
olyan pucér, semmi vágyok;
szavam még arra sem elég,
hogy kigyújtson egy csillagot.

LÉTAY LAJOS

A S Á S K A

Esther éppen az ebédet főzte, amikor Annuska édesen sikongva bezaladt a konyhába.

— Jaj, édesanyám, berepült.

Ólébe ölelte a riadt orcájú, gömbölyű apróságot.

— Mi repült be, lelkem?

— A valami.

— Ej, ej, — és csókolgatta. — Mi lehet az? Csak nem valami pirosmadár?

— Nem a.

— Nem madár? Ej, ej! Hát akkor mi? Nagy fekete légy? Szúrós darázs?

— Se nem, se nem, — csúszogta Annuska. — Gyere hamar, nézd meg. Hőszín ujjával megragadta Esthernak a kezét és húzta.

— Sics, sics, berepült a valami.

Sok dolga volt, de azért bement az első házba az izgatott gyermekkel. A gyermek lábujjhegyen lépegetett, finoman libegve, mint valami arany szárnyú szitaköztő s titokzatos orcával vezette őt.

— Na mutasd már, — és ő is suttogóra fogta a hangját — mutasd lelkem.

— Ni, — és elborzadt orcával a földre mutatott.

— Hiszen ez nem bánt, édesem.

— Nem bánt? Ez nem mumás?

— Jaj, nem. Nem mumás, virágom. Nem mumás, csak sáska.

Nagylábú, zöldszínű, szárnyas sáska pihegett a szőnyegen.

— Tegyük el, — mondta Annuska. — Tegyük be valamibe, jó? Csináljunk házat neki, jó?

— Jó, édesem, tegyük el. Na várj, hozok neki valami üveget.

— Én is megyek, — és elpityeredett.

— Jaj, édesem, félsz tőle?

— Félek, nagyon félek.

— Hiszen ez ártatlan, mint a mennyei angyalok. Hiszen ez nem bántja a jókat!

Egy pillanatra a gyermek rózsás orcáján feledte tekintetét, aztán a sáskára pillantott.

— Ej, te rusnya, — mondta — megijedt tőled Annuska, megijedt a reménységem. Ej, te rusnya!!

Játékosan a bogár felé köpdösött, aztán kiment a gyermekkel és házat kerestek a sáskának. Amikor bejöttek az üveggel, a sáska még mindig ugyanott volt. Némán, mozdulatlanul ült a szőnyegen.

— Jaj, nagyon félek, — susogta a gyermek.

Eszter nem félt a sáskától soha. Nyugodtan, óvatosan lehajolt és két uja közé csippintette a sáskát. Erre a sáska vad, viharos mozdulattal vergődni kezdett. Eszter felszisszent és elengedte.

— Jaj, te csúnya, — susogta — úgy megijedtem! — Hagyj már engem, — és türelmetlenül Annuskához fordult. — Nincs időm sáskázni, érted? Hagyj már engem.

A gyermek nem szólt semmit, csak felemelte gömbölyű karját s kicsi orcáját eltakarta. Mindig így tett, amikor valami fájdalmat vagy bánatot érzett.

— Ó, Istenem, — kiáltotta Eszter — mennyi bajod van! Mért sírsz? Hát nem érted, hogy nincs időm sáskázni? Mit akarsz? Mért sírsz?

— A sáskát... Fogjuk meg a sáskát...

Eszter fürgén, szinte valami villámló mozdulattal a sáska után lépett.

— Na nézzenek ide, — susogta — megijesztett a gyermek.

Félnék mozdulattal újra a sáska után nyúlt. A sáska, mintha halott lett volna, némán bevárta a szárnya felé közeledő csinos ujjakat. Csak akkor kezdett vergődni, amikor Eszter megfogta, magasra tartotta, mutatta.

— Ni, ni a csúnya!

És újra elengedte a sáskát. A sáska most kibontotta fátyolszerű zöld szárnyait s nekirepült a falnak. A falról visszahullott az ágyra és mozgolódott, mint aki tájékozódik az ismeretlen világban. Eszter zibongást érzett a karjában és elsápadt.

— Ej, hogy az ördög vinné el, — mondta. — Hagyd már ezt a sáskát, hagyd el szívem. Gyere édesanyámhoz!

— Mért nem fogod meg? — és a szeme megtelt könnyel.

Eszter elővett egy fejkendőt és az ágy felé ment. Már-már elérte az ágyat, amikor a sáska váratlanul megmozdult. Eszter hirtelen megállt. Szívéhez szorította a kezét és kapkodva lélekezett.

— Na nézzenek ide, — susogta — megbolondított a gyermek. Félek a sáskától.

Valósággal remegett, mialatt a kendőt óvatosan és gonddal felemelte, hogy a sáskát megfogja.

— Gyorsan az üveget, — mondta — mikor végre sikerült. Betette az üvegbe, befedte valami régi újsággal.

— Mutasd, — rebegette a gyermek.

— Na, — és mutatta — nézzed, galambocskám. Nézzed ezt a csúnyát. Nem értem, mért játszol ilyen butaságokat.

Egy pillanatra leült a kűszöbre a gyermek mellé. Nézte a sáskát. Aztán a gyermeket csodálta, aki kerekrenyilt szemmel leste az elfogott sáska mozdulatait.

— De szép! — és pihegve lelkendezett. — Mit eszik?

— Nem tudom, lelkelem. Biztosan füvet.

- Adunk neki, jó?
— Jó, édesem, jó. Adunk neki.
— S vizet is édesanyám. Jó? Adunk neki vizet, hogy igyék...
— Adunk, szívem. Adunk neki vizet is.
— Este elaltatjuk, jó? S bétakarjuk, mert fázik szegény. Énekelünk neki!

Énekelünk, — susogta s a gyermek boldogsága örömmel töltötte el a szívét. Váratlanul az urára gondolt, aki munkán volt s már közel egy éve nem járt itthon. Szép orcáját elárnyékolta a gond, hirtelen ébredt öröme visszacsitult.

— Jaj Istenem, csak már jönne apád! Olyan rossz így egyedül. Jaj Istenem, olyan rossz egyedül élni.

A gyermek nem figyelt reá. Átszellemülten nézte a sáskát.

— Csinálunk neki bölcst, jó?

— Jó, lelke, jó.

— És megtanítjuk imádkozni is, jó?

Összefonta ujjait és elkomorodott orcával Eszterre nézett.

— Miatyánk, ki vagy a mennyben, — susogta — jöjön el a Te országod, legyen meg a Te akaratod...

2.

Ebben a pillanatban kinyílt a kapu és bejött öreg Jusztina, a kéregető. Hajlott hátú, reszkető kezű, fehér hajú asszony volt. Szelíden lépegetett a küszöb felé, ahol Eszterék ültek.

— Na, mi van, — mondta Eszter és felkelt a küszöbről.

— Mi volna? Fáj a hátam, fáj a derekam, fájok egészen. Ó, egek Ura, szüntesd meg égő sebeimet!

Leült s bólogatva maga elé nézett, aztán váratlanul felindult. Szenvedő orcáját az ég felé fordította s botjával eszelősen ütötte a földet.

— De egyszer mindennek vége lesz, — kiáltotta. — Vége lesz mindennek, megszűnik minden seb. Lesújt Isten haragja, amikor megszólal az ötödik trombitaszó. A szegények égő sebe kialszik, mint a hűnyó parázs este... Egyszer mindennek vége lesz... Bizony mondom néked, látom elkemben az utolsó időt...

Eszter szelíden állott előtte.

— Azt hittem jót mond, — susogta.

— Ember számára nincsen jó. Mert elpusztul a rosszság, elemészti önönmagát a bűn... Bizony mondom, elközelít az ország, amelyről Ő beszélt...

Aztán hallgattak. Eszter mélyen elgondolkozott a dolgon.

— A jók is meghalnak? — kérdezte.

— Nincs jó a földön. Nem jó senki, csak az Isten.

— Akkor én nem is láthatom meg az uramat!

Szeme megtelt könnyel, elpityeredett.

— Mit akarsz? — és dühösen csapkodott botjával. — Mit akarsz látni rajta? Mi látnivaló van az emberen?

— Ó, — és elpirult. — Ó, menjen a csudába, — kiáltotta — nem hiszek magának!

— Édesanyám, mozog, — mondta a gyermek.

— Jaj, hagyj már békében, fiam. Annyi bajod van velem!

Az öregasszony a gyermekre nézett.

— Mi van?

— Táska, — mondta lelkendezve a gyermek. — Hát nézzen ide, mekkora táska.

Sáska, szívem, — mondta Eszter.

Az öregasszonyhoz fordult és magyarázni kezdett.

— Tudja Jusztina néni, berepült ez a csúf sáska. A gyermek meglátta és most nézzen reá. Nem nyughatik a sáskától. Jaj, lelkem, úgy megijedtem. Nem tudom, mi lett velem. Sohase félttem a sáskától és most úgy megijedtem! Elzsibbadt a kezem, fájtak az ujjaim, amelyekkel megfogtam. Úgy megijedtem, lelkem, még reszkettem is!

Az öregasszony összehúzott szemmel nézett reá. Tekintetében az iszonyat villámai lángoltak.

— Jaj neked, — susogta.

— Miért? — és hirtelen megijedt.

— Jaj neked, mert berepült a sáska.

— Ó, Istenem! Hiszen annyiszor berepült. Mikor gyerek voltam, csak pihényi... Istenem! Hiszen akkor is berepült. De hány-szor! Szépen megfogtuk és játazadtunk vele. Repítettük... Úgy repült, mint valami szép madár... Egyszer még pirosat is fogtam, nagy bajusza volt... Hüj, még most is látom...

— Jaj neked, berepült a sáska, — mondta makacs hangon Jusztina. — Mert meg van írva: a sáska az ördög.

— Nem! — és eliszonyodva az üvegre nézett.

— Bizony, — mondta az öregasszony és egy pillanatra szét-tártá reszkető kezét. — Az ördög, amely jönni fog. Hát nem tudod? Hiszen megírta János! Az ötödik trombitaszónál jönni fog a sáska.

— Mit eszik a sáska? — kérdezte a gyermek.

Az öregasszony ijesztő hangon rászólt.

— Embert eszik.

— Embert?

Elmosolyodott.

— Hiszen édesanyám azt mondta: füvet. Édesanyám, mit eszik a sáska? Kicsi anyám, úgy-e füvet eszik a sáska?

Eszter zavart tekintettel a gyermekre nézett.

— Hagyj békét nekem, édesem. Hát honnan tudjam? Hiszen én csak egy szegény asszony vagyok s úgy búsulok! Nem tudom, mit

eszik a sáska. Nem tudom: mit eszik, honnan származik, nem tudok semmit...

— A füstből származik, — mondta az öregasszony. — Leesik egy csillag, annak füstje lesz. Nagyon-nagy füstje lesz, — tette hozzá elszörnyülködve. — Ebből a füstből mind sáskák jönnek... Sok sáska, te, töméntelen sok sáska és nem esznek füvet...

Hirtelen Eszterre nézett. Annyi őszinteség, olyan mély hit volt tekintetében, hogy Eszter valósággal megrendült.

— Tedd le azt az üveget, — mondta a gyermeknek.

— Nem, — mondta az makacsul és magához ölelte.

— Hallgass reám, szívem, tedd le. Tedd le na! — kiáltotta elgyötörtén. — Mindjárt megverlek.

A gyermek nem válaszolt, felemelte gömbölyű karját, eltakarta kicsi orcáját.

— Jaj, né! — kiáltotta Eszter. — Sír, megint sír: Jaj, hogy az ördög vinné el ezt a sáskát, mindjárt megbolondulok.

Az öregasszony távolabb ült az üvegtől.

— Adj egy kicsi kenyeret, — mondta. — De belest, mert fáj a fogam.

Kitátotta a száját, mutatta inyét. Eszter ránézett, elborzadt ettől a szájtól. Valósággal tövisnek érezte az egyetlen, magányos, sárga fogat, lelkéig ért ez a tövis. Hirtelen elfordult, beszaladt a konyhába, kenyeret hozott.

— Áldjon meg az Isten, legyen szép a végórád, — sírta az öregasszony —, ne tartson öt hónapig...

— Ne sírj, lelkem, — mondta a gyermeknek Eszter. — Nem haragszik édesanyám. Hiszen úgy szeretlek és úgy várom apádat, — és boldog hévvel ölelni-csókolni kezdte. — Mind csak veletek van a lelkem!!!

— Takarót is csinálunk, jó? — és már mosolygott.

— Jó, édesem, csinálunk. Takarót is csinálunk.

— Miből?

— Rongyból, édesem.

— Tarkából?

— Abból, abból. Tarkából, szívem.

Az öregasszony Eszterre nézett.

— Ezt írja János s ez mind igaz, — mondta. — Ez mind igaz, szórul-szóra, úgy, ahogy írja. „A füstből pedig sáskák jönnek ki a földre és adaték azoknak hatalom, mint hatalmuk van a föld skorpióinak. És megmondaték nékik, hogy a földnek fűvét ne bántsák, se semmi zöldelőt, hanem csak azokat az embereket, akiknek homlokukon nincsen az Istennek pecsétje...”

— Nem értem, — susogta Eszter. — Jaj, megbolondulok, de nem értem. Nem értek semmit.

— Várj, — mondta az öregasszony. — Adj egy kicsi zsírt.

Eszter elveszítette a fejét. Eszelősen a kamara felé szaladt és hozta a zsírt.

— Mit akar? — kérdezte. — Hiszen úgy fáj! Úgy szeretem a gyermeket. Úgy szeretem az uramat. Úgy szeretem őket... fáj! Mit akar? Miféle sáska?

— Hát az ördög... Jön és öt hónapig rág... Hiába akarsz meghalni... Nincs halál csak szenvedés. Jön a sáska és öt hónapig rág... Hiába akarsz meghalni...

— Istenem, hiszen én élni akarok!

— Már itt a sáska, — mondta az öregasszony és intőn feltartotta ujját. — Berepült a sáska, rosszat jelent. Az ördög ez a sáska, a füstből jött, nem eszik zöldet... azokat eszi, akiknek a homlokán nincs rajta az Isten pecsétje...

Felállt.

— Köszönöm a jószágodat, Eszter, — mondta.

— Szívemből adtam, — és szomorúan elmosolyodott.

Jusztina elment.

— Dobjuk el a sáskát, — mondta könnyörgő hangon a gyermeknek.

— Nem, — és szenvedélyesen Eszterre nézett. — Szeretem a sáskát.

— Jó, na — susogta, — jó...

— Eszter, — kiáltott át a kerítésen Anikó. — Levelet kaptam

Albitól.

— Levelet, — és szívéhez kapott. — Mit ír?

— Jönnek.

— Jönnek! — és elcsuklott a hangja. — Mikor?

— Holnap.

— Holnap! Jaj Istenem! Futok. Annyi dolgom van. Jön apád. — és karjába kapta a gyermeket. — Jön apád, lelkem, meghalok az örömtől.

Egy pillanatra elfeledte a sáskát. Sírt és nevetett a boldogságtól.

3.

És este! Gyengéd szeretettel fektették le a sáskát. A gyermek boldogsága lángoló volt és viharos. Nem mertek a sáskához nyúlni, de sokáig nézegették, mint valami csodát. Fűvet adtak neki meg vizet. Takarót készítettek és elaltatták.

Aludjál, aludjál,
Szépeket álmodjál...

A sáska engedelmes volt és alázatos. Előbb függén és frissen forgolódott, aztán bebujt a fű közé és elaludt, akár mint a gyermek,

mikor puha orcájáról letörli a mosolyt az álom kedves angyala. Eszter imádkozott, hálát adott az Istennek.

— Jaj, annyi bajt okozott ez a sáska, — gondolta — de szerencsét hozott. Azt hát, — és boldogan Andrásra gondolt. Hajnalban kelt, friss kenyeret süttött. Egész nap sürgött-forgott, dudolt, mosolygott, felfokozottan élt. Valósággal elfeledkezett a gyermekről, aki némán, szenvedélyesen játszott a sáskával. Alkonyatkor megérkezett András.

— Édes uram, és önfeledten a karjába szaladt.

Elsírta magát. Csak most érezte, milyen egyedül volt. Csak most érezte a magányos éjszakák szenvedéseit. De ez a nagy pillanat elcsitította a fájdalom harapó lángjait; édes volt ez a szenvedés, lesújtó és kimondhatatlan.

— Na, mondta András, — engedj már... Ugy szorítasz...!

— Ugy szorítlak, — és sírt. — Hiszen úgy szeretlek!

— Ne szoríts na, engedj...

— Fáj?

— Nem fáj, — és hidegen elfordult.

Eszter ránézett. Fájdalom és borzalmas rémület volt tekintetében.

— Mi az? — susogta. — Mi van?

— Semmi, hagyj már, ne mind ölelgess. Mért sírsz?

— Mert bolond vagyok.

— Az hát. Tiszta bolond vagy.

— Bolond vagyok, — és zokogni kezdett. — Nem szeretsz.

— Jó na, szeretlek. Dehát mit akarsz? Mi bajod velem? Nem lehet folyton ölelkezni.

— Nem, nem... Na gyere, — és karjába ölelte a gyermeket.
— Gyere édes...

Bevitte a gyermeket és sírt.

— Miért sírsz? — kérdezte a gyermek.

— Ugy fáj a fejem, — és zokogni kezdett.

— A sáskát nem visszük?

— Jaj, a sáska!

Megfogta az ürveget, de reszketni kezdett a keze. Egész testén átszaladt az ujjából áradó remegés. Egy pillanatig nem is gondolt Andrásra, megrohanták a lelkét a vénasszony ködös szavai. Látta, ahogy lehull a csillag, és füst lesz, nagyon-nagy füst lesz, amelyből sáskák jönnek elő... Nem esznek fűvet és zöldelőt, gyötrik az embereket, akiknek a homlokáról Isten pecsétje hiányzik... Dehát mi az a pecsét? Mi az a jel? Hogy lehet megszerezni? És miért jönnek a sáskák? Miért gyötrik az embereket? Hiszen annyit szenved a világ!
— Mélyen elgondolkozott a dolgon. A gyermek már rég aludt, ő még mindig ezen gondolkozott.

András zavarta meg. Bejött, némán vetkőzni kezdett, lefeküldt.

— Mi van veled? — susogta Eszter.

— Semmi.

— Hiszen én úgy szeretlek!

— Tiszta bolond vagy, — mondta dühösen András. — Hiszen én úgy szeretlek! Mind csak ezt fújod. Hagyj békét nekem, más gondja is van az embernek!

Eszter felült.

— Váljunk el, — sírta.

— Bánom is én, — és a fal felé fordult.

— Berepült a sáska, — susogta Eszter. — Kínoz engem a sáska. Dehát mivel érdemeltem meg ezt? Hiszen mindenkit szerettem, senkit sem bántottam. Mivel érdemeltem meg ezt? Jaj nekem, végem van!

Lefeküdt, de nem tudott elaludni. A sáskát látta, amely képzeletében óriási méreteket kapott. Emberfeje volt, rettenetes karmai, gyötörte azokat, akikről Isten pecsétje hiányzott. Szívébe karmolt, megsemmisítette benne a tiszta várakozások édes örömeit. Karmaiból méreg áradt, mint a vipera fogából. A méreg átjárta egész valóját. Jaj, a sáska! Az ördög! Ez hozta a szenvedést. Hirtelen kikelt az ágyból, megfogta az üveget és szenvedélyesen kidobta az ablakon. Mozdulatában a kétségbeesés ereje lángolt.

— Vidd el a fájdalmakat, — susogta utána.

Megnyugodott. Visszafeküdt s édes álom szállott pilláira. Visszaálmodta a boldogságot, mely sugaras volt, mint a nap; sugaras volt, szinte zengő, és fényt árasztott; fényt árasztott, vakítót, és hatalmas erőt; hatalmas erőt, amely az örökké élő élet szépségeivel koronázta meg eddigi viszonyukat...

4.

A gyermek hajnalban ébredt. Kibújt az ágyából s Eszter mellé édeskedett.

— Kelj fel, édesanyám.

— Virágom, — és mosolyogva csókolgatta. — Húnyd le a szemedet.

— Nem, — és visszamosolygott. — Fel kell kejjek.

— Miért?

— Mert éhes a sáska.

— A sáska!

Váratlanul újra megrohanták a szenvedések.

— Nincs már sáska, — susogta. — Elrepült a sáska.

A gyermek zokogni kezdett.

— Hová repült?

— A mezőre.

— Miért repült el?

— Mert ott lakik. Te nem repülnél haza, ha elfognának a gonoszok?

A gyermek nem értette.

— Mért repült el? — és makacs hangon tovább sírt.

— Az ördög vigye el, — mondta András. — Mért zavartok? Az ember folyton szenved.

— Miért szenvedsz? — és elpityeredett. — Ki bántott?

— A gyermek. Mért bög? Mi baja? Mit akar velem?

— Semmit és kivitte a gyermeket.

Egész valóját áthatotta a tiltakozás érzése, de nem szólt. Szekiden végezte a délelőtti munkát, hallgatagon. Nem gondolt se a gyermekre, se Andrásra. A sáska képe foglalta el egész világát. Ó, a sáska! Újra a sáska, amely megmérgezte egész életét, a sáska, az ördög, a szörnyű lény, amely rátelepedett boldogságára, mint sötét felhő a napra és örökre kioltotta fényét. Délelőtt átszaladt Péterhez, aki Andrással munkán volt.

— Mi van? — és elgyötört arccal feleletet várt.

Péter ránézett és vonogatta a vállát.

— Mi van! Semmi. Nincs semmi.

— Andrással, — és elkönnyesedtek a szemei.

— Semmi. Megbolondult.

Vonogatta a vállát, nem tudta, mit mondjon.

— Nincs semmi, Eszter. Megbolondult, de ez elmúlik. Minden elmúlik.

— Elmúlik, — és zokogni kezdett. — Ebből a mondatból felismerte a helyzetet. Péter hallgatta ezt a csendes, fájdalmas zokogást. Később vizsgálni kezdte Esztert.

— Semmi, — mondta — hidd el nekem, Eszter, semmi. Megismert valami fehérnépet. Nem nagy dolog. Csak meglátta... aztán semmi.

— Aztán semmi, — susogta Eszter. — És én vártam. Nagyon vártam. Számoltam a perceket, az órákat, a napokat, a heteket... Vártam!!

Péter lágyan elmosolyodott.

— Szegény Eszter, te, — mondta. — Szegény lélek. Hiszen mit tudsz te! A tied ő... A tied volt, a tied is marad. Megbolondult s kész. Dehiszen ez nem tart sokáig. Nem tart sokáig, holnap már vége. Ennyi az egész.

— Ennyi, — susogta és összetört lélekkel hazament. Nem panaszkodott, nem szólt senkihez. Egy pillanatig úgy beszélt Andrással és a gyermekkel, mint ahogy a nagybetegekkel szokás.

— Mi van veled? — kérdezte András.

Nem nézett reá.

— Semmi, — susogta.

— Mi bajod velem?

— Semmi, lelkem. Nincs semmi bajom.

András nagyon elkomolyodott. Mondani akart valamit, látszott orcáján, hogy belső tűz emészti. De nem szólt semmit. Az udvarra ment, tett-vett, aztán visszajött a házba.

— Mi bajod, Eszter? — kérdezte.

— Nincs semmi bajom, — mondta puhán. Egy pillanatra az emberre nézett. Tisztaság ragyogott tekintetében. Szép volt. Szébb volt, mint a magasztos órákban, amikor karcsún és tündöklőn az oltár előtt állott. András egészen mezevarodott. Lelke eltelt ezzel a ragyogó, tiszta nézéssel. Kiment a házból, tovább tett-yett az udvaron. Aztán újra visszajött.

— Mért sírt a gyermek? — kérdezte.

Eszter egy pillanatra újra ránézett.

— Mikor?

— Reggel.

— Sírt, — mondta halkán. — A gyermek sír. Sír, mert gyermek, — susogta. — Biztosan fájt neki valami.

— Mi fájt?

— Nem tudom.

— Én tudjam? — és elvörösödött a haragtól. — Az apja tudja? Egy évig nem voltam itt. Honnan tudjam? Mit tudok én? Mit tudhat, aki olyan sokáig távol volt? — kérdezte tőle...

András elkomorodott. Szúrta ez a kérdés, mint valami tövis. Kérdezte? Ó, nem, hiszen nem is beszélt a gyermekkel. Meg se csókolta. Hazajött és haragudott. Ennyi volt minden. Szúrta a kérdés, mint valami kegyetlen tövis, gyötörte.

— Hol van? — kérdezte.

Eszter ártatlanul ránézett.

— Ki?

— A gyermek?

— A gyermek? Nem tudom.

— Mi az? — és kiabálni kezdett. — Én tudjam?

— Ha akarja, tudja. Ha nem, mit tehetek?

András kiment. Akkor Eszter egész lelkéből elsírta magát. Egyedül volt, fájt ez az egyedüllét, gyötörte a magány. De nem panaszkodott. Szinte gépiesen élte át ezeket a gyötrelmes pillanatok. Kicsi idő múlva bejött András. Orcája torz volt a fájdalomtól, amikor megragadta kemény kezeivel a törékeny asszonyt.

— Mi van a gyermekkel?

— Mi van? — és elsápadt.

— Beteg.

— Nem igaz, — és szívéhez kapta a kezét.

— Nézd meg.

— Hol van?

— A kertben.

Eszeveszetten, viharosan kiszaladt. A gyermek a kertben volt, a földön feküdt. Kicsi orcáján a lész fénye lángolt. Feküdt a földön, a ragyogó virágok között és az íveget ölelte, amelyből a sáska elrepült.

— Jaj, a sáska, — susogta Eszter.

Ólébe kapta a gyermeket és bevitte. Babusgatta, fájdalmas tekintetével könyörgőn élesztgette. De a gyermek állapota nem javult. Kicsi ajkait összezárta és minden gyengédség ellen hevesen tiltakozott. Eszter kiszaladt a konyhába vacsorát készített neki. Kedvenc ételét készítette el, hiába.

— Nem, — sírta a gyermek — nem kell.

— Egyél szívem, egyél lelkem édessége...

— Nem kell.

— Jaj Istenem, — susogta Eszter — mit csináljunk?

Leültek a gyermek ágya mellé, kétségbeesetten nézték a lázas pihegőt. És ahogy némán, mozdulatlanul ültek, jóangyal szállott lelkükre s kiröpítette onnan az önmaguk boldogságáért való kegyetlen harcot.

— Sáskát akarok, — nyöszörögte a gyermek.

András hirtelen felállt és ijesztő lassúsággal a kalapja után motoszkált. Majd izmos ujjai között forgatva, a gyermek elé állt.

— Hozzak?

— Hozzon, — mondta Eszter s könyörgőn ránézett.

Akkor a gyermek hirtelen elmosolyodott. Mosolya gyorsan szétterjedt, ragyogni kezdett benne az egész világ. Ők is ragyogtak s egy pillanatra fellobbant tekintetükben a régi szeretet fénye.

— Nagyot hoznál, — mondta a gyermek.

— Nagyot hozok, — és még mindig nem mozdult.

— Szép zöldet, szárnya is legyen. Tudjon beszélni.

— És szeresse az embereket, — susogta Eszter.

András még nem mozdult, vállát vonogatva esetlenül nézett Eszterre.

— Azért én nem felejtettem el, — mondta csendesen. — Te tekintetében jószág és vigasztalás volt. Elfordult és nehézkes léptekkel kiment az ajtón.

Eszter hallgatott, összehúzódott, nem mozdult, olyan volt, mint a sáska, amely berepült és megette a rosszat, hogy lelkükben csak jószág és engedelmes tisztaság maradjon. Így ült ott hajnalban is, amikor András a lelkesedés boldog és szép lobogásával felmutatta a nagylábú zöldszínű, szárnyas sáskát.

— Szép? — és megsimogatta a gyermek fejét.

— Nagyon, — kiáltotta a gyermek boldogan.

— Nagyon-nagyon, — susogta Eszter és Andrásra mosolygott.

ÚTJÁRA HULLT SZIROM HAVAZ

Titokzatos mosollyal jár-kél,
mint föl kent, kit az Őr szeret.
Nem pirul el s különös testén
az utcagyerek ném nevet.

Szent viheti tán így a lelkét!
S kóbor, parázna férfiak,
amerre eling torz alakja,
útjából félreállanak.

De ő csak megy mosolyos arccal,
útjára hullt szirom havaz
s hullt szirommal — dehogy is bánja! —
hogy nem tér vissza már tavasz!

En is értem, miért az élet
s az asszonyi szív örömét:
kell a gyümölcs! — úgy sírnék mégis,
hogy nincs szememben könny elég...

CSORDAS NAGY DEZSŐ

KÖLTŐNEK SZÜLESSÉK!

Halottak emeljék,
élők ne engedjék,
föld meg víz takarja,
mielőtt születnék!

Tisza-Duna vize
ömljön fölötte,
eleven-holt testét
iszapja befödje.

Eleven-holt testét
halottak ébresszék:
Tisza-Duna tájon
költőnek szülessék!

Essen rá a Kárpát,
sziklája lenyomja,
hegyeit az Isten
rá maga tápossa!

Soha fényt ne lásson,
nyöszörögjön érte,
sűrögjön, mint kukac
sírgödre mélyébe'.

CSORDAS NAGY DEZSŐ

ÜRMÖSY SÁNDOR BUKARESTBEN

Kerek száz évvel ezelőtt, 1844-ben kis könyvecske hagyta el Kolozsvárt a sajtót: Az elbujdosott magyarok Oláhországban. Utazása után írta Ürmösy Sándor. A szerzőről Szinnyei (Magyar írók élete és munkái), irodalomtörténetünk e kimeríthetetlen forrása és segéde, még 1914-ben is csak annyit tud, hogy „unitárius lelkész Erdélyben.“ Utazási naplóján kívül még csak egyetlen kis füzettel, Egy szomorú éjszaka című 15 lapos munkájával gazdagította irodalmunkat 1855-ben. Hiába keressük könyvtárainkban és levéltárainkban kéziratban maradt műveit, levelezését, vagy a kortársak róla szóló feljegyzéseit: semmi sem maradt utána, csak néhány elszórt adat vet némi fényt a multszázad Erdélyének e különös egyéniségére.

„Gyámoltalan emberek között még szerencse, ha találtak olyan ember is, mint Ürmösy“, írja Kriza egyik levelében a ugyanítt azt is megtudjuk róla, hogy esperesét is „bosszontotta valaha“. Erdélyi János híres népköltési gyűjteményében, a Népdalok és mondák I. kötetében „oláhországi táncverseket“ közöl. Batori Boldizsár és Bodrogi Ferencné, a Vadrózsák e két szép balladája az ő „fürgé kutatásainak köszönhetők“ s a kötethez még „többnemű közleményeivel járult.“ Sok helyen találkozunk „a moldvai utazásáról ismert“ nevével, de bővebben senki sem szól róla.

Sokoldalúságának valamennyi megnyilatkozásánál jobban érdekel most romániai utazása. „Mi, kik szomszédjai vagyunk, keveset vagy semmit sem tudunk szomszéd országunk helyzetéről s belálladalmáról — írja munkája elején — pedig csak nemzetünknek mennyi fiai és leányai élnek bujdosva benne s várják sorsuk kedvezőbb szelét, mely az idegen partra hanyatott hajók vitorláit hajtáná vissza édes hazájuk kebelébe.“ Azt is hozzátéveszi szomorúan, hogy „hiszen, egy angol vagy egy távol nemzet gyermeke ezt beutazva, már könyveket írt szellemökről s érdekes tárgyaikról“. Ilyen gondolatoktól „lelkésítette“ ragadott vándorbotot 1841 május 22-én s megjárva (saját szavai szerint) Tergovest, Pitesst, Rimnik, Krájóva és Braila városait, július 15-én ismét hazája földjét tapodta lába. 1843 június végén megint elfogta az utazási vágy s július 24-ig Prédahegy, Bucseszhegy, Kis-Kimpián, Nagy-Kimpián, Plojest, Beraszka, Bukarest, Csopla és Kimpulung látásával és ismeretével lett gazdagabb. Közben figyelmesen szemlélődött, jegyezgetett, keresgélt, érdeklődött s két útjának eredményeit, részint közvetlen tapasztalatai, részint emlékei alapján, könyvecskébe foglalta és a magyar közönség elé bocsátotta.

Ha a Lyceum-Könyvtárban végiglapozzuk művének százszentendős kéziratát, sok olyan részt találunk benne, amely a cenzor fekete tintája miatt nem láthatott nyomdafestéket. Kijelentései akkor államérdeket sértettek s felekezeti és egyéni vizályt szítottak volna: ma már e szempontjuk elavult s kíváncsi szeretettel és érdeklődéssel keresgéljük Bukarestben, a „legnagyobb székely város“-ban Ürmösyvel együtt multszázadi magyar testvéreinket. Az alábbiakban a cenzurázott kézirati anyaggal kiegészi-

tett évszázados nyomtatványból kap néhány részt az olvasó, mai helyesírásban. Aldozunk e kis szemelvényvel a szerzőnek s azok emlékének, akik miatt vándorbotot ragadott.

MEGERKEZÉS BUKARESTBE

Nem messze haladtam Bukarest utcáin, midőn kezdettem észlelni a távulban tett ítéletem csalódását: nem Párizshoz, de a páriját soha nem hallottam városhoz lehet hasonlítani, melyben az esztétikai világból a legkisebb mező sincs; nincs, aminek az utazó orrát ne fintorgassa a nem-tetszés jeléül. Minden falvában van, mit dicsérni méltó, de Bukarestben csak az iszákosok találhatnak inyüik szerintit. Egy-egy frank ízlésű építmények há állnak is elő, melyek a nézetet feszültté emelhetnék, és a vágyat kielégíthetnék, de vannak körükben más olyanok, mik a vágyat hamar csömörrel fizik el. Nézzen bé csak az utazó a franciás udvarra, mert orrát kell befogni, ha hanyat nem akar esni. Plojest csak leányvárosa az ízlés csömörének s így Bukarest anyavárosa mindannak, ami egyszer kedvetmető és a finomság gyilkosa: a bűdös gőz, mely tán örök idők óta a helyben heverő szemétdombokból ered; a bűdös konyha eleje, melyet az úgynevezett cigánycselédek szemétdombul használnak; a kocsitárak és istállók, melyek nemcsak a barmoknak, hanem mindenkinek szükség-helyül szolgálnak; az udvar árnyiban heverő sokszámú cigányság, kik annyit különböznek a disznóktól, hogy ezek költetvén, felkelnek, amazok pedig még akkor fordulnak túloidalokra; ha bénez a cifrább házak belsejébe, melynek bútorai a mi ízlésünköt fogták volna fel. Hanem az egy törökszőnyeg, mint a rége varázsgyűrűje, mindent előállít: ha kell, asztal, asztaltakaró, derékalj, párna s testtakaró is, hogy aztán róla éve jobbizúlag essék az étvágy. Cselédjük elegendett a jelen időben és bévesznek minden nemzedékű ifjaktól, de az egy főhivatalra, a szakácmesterségre, csak a cigányt ismerik és ítélik méltónak, kinek az a kiváltsága, hogy évenként csak egyszer mosdjék, nehogy a főzelék ízet megveszítse tiszta kezeivel.

A KATOLIKUSOKRÓL

Neve a mostani püspöknek Molájóni József, olasz származású. Derék és széles tudományú embernek írják, ki napkelet nyelveit is mind értvén és beszélvén, gyakran utazza bé a napkeletet, keresztényeit látogatván.

Meglátogattam szentegyházukat, papilakjokat és iskolájokat is. Barátilag fogadtak, mint magyar lelkészek. Templomuk a város közepén, a Baracia nevezetű utcában van, mely nevezetet a barátoktól vette, valamiképpen így neveztetnek minden városokban az utcák, melyekben katolikus egyház létezik, vagy egykor létezett. A templom nagyterjedelmű, belseje a legszebb és legdrágább hozzátartozókkal ellátva. Külseje is a legalakosabb, magas tornya pedig két szép harangokkal és egy fennhangú órával ékeskedik, melynél több nincs is az egész országban. A papilak éppen a templom udvarán van, mely két emeletű és belseje a szükséges bútorok-

kal ellátva, de nem oláhosan. Ezen vallásban lévők az oláh pórnéptől kicsiny keresztényeknek neveztetnek, valamint a többiek egyáltalában pogányoknak: a szarka azt gondolja, hogy csak néki van farka.

Oskolájok szintén a templom udvarán van. Benne negyven-ötven kisdedeket találtam, kiket egy tót nemzetű tanár oktatott, ugyancsak magyar nyelvinkön, ki mint észleltem, kevés sikerrel munkálkodik az Úr szülőjében: tán jobb volna, ha gyolcsot árulna, vagy fazakat drótozna. Szép fizetést kap; kár, hogy nem magyar ifjat hívnak meg elemi oskolájába. A kisdedek csak az egy vallásban neveltetnek; néha egy kevés olvasásra, nem sokkal több számtanra is oktattatnak.

A REFORMATUSOKRÓL

Szentegyházuk alakja hason a miénk izléséhez, de külsejéről, annyival inkább pedig beljét tekintve, senki sem mondhatná protestáns templomnak. A torony és a templom tetőjén kereszték villognak, belül pedig a magos oltár feszületekkel megrakva s a sok gyertyák isteni szolgálat alkalmával égve ékítik. Kérdeztem okát ezen erőltetésnek és Sükei úr után úgy nyilatkoztak, hogy vallásuk gyakorolhatása csakis ezen feltétel alatt szenvedhető, mert a vad oláh nép oltár nélkül nem-keresztényeknek kiáltja és neveti őket. Ha a Krisztust tagadó zsidóknak szabad isteni tisztelet gyakorlása engedődött, vajjon a magyarokat alábbvalóknak tekintik-e?

A templom udvara napnyugoti részén vagyon a szép papilak, melynek beljében nyitva, egy legtűlbuzgóbb barátlaknak hisszük lenni. Félig benyitva előtlik egy kis asztal, melyen öt-hat feszületek hevernek, egészen benyitva pedig a házfal bútorait szentképek teszik. Ezt nem lehet ugyan egy protestánsban is hibáztatni, annyival inkább kárhozzatni, midőn azok a szentképek azon nagy férfiaknak tényeit ábrázolják, kik őket kitüntették vala beszélyel és cselekménnyel; de farizeusi színt adni vallásának? Nem hiszi a Jézus szavait: jaj néktek, farizeusok!

Keleti részén pedig az udvarnak vagyon az oskolaszoba, mely törpe, keskeny és alkalmatlan szinte a bennelakhatásra, annyival inkább abban tanítani is. Oskolatanár ritkán van, mert a Püspökje mindjárt-mindjárt degradálja, ha olykor köteleességében elmulasztja reggelenként csizmáját kifényezni. Nem gondolja meg pedig, hogy csak az az egy alattvalója van, kin hatalmát gyakorolhatja hivatala következtében. Épp ottlétem alatt hozatott egy oskolatanárt Kolozsvárról, Somogyi György nevű ifjat, ki tán szép iskolát nyitand, ha az ekklesiá előljárói vele kezét fogandanak és pártolandják ügyében s nem engedik Sükei úrnak önkényhatalmat gyakorolni rajta.

SZASZ ATYAFIAK.

Mostani papjok Baumman és Kánszt urak. Ezen utó Berlinben tanult és nagy magyar a beszédben, csak kár, hogy mindemellett is tiltva van magyarul prédikálgatni, amiért a magyarlutheránusok is a református-

templomhoz csatlakoztak. Oskolájok új modorban áll, melyben tanárok magok a lelkészek, még egy harmadikkal. A nevéndékek benne szép számmal vannak és minden segítőeszköz elő van véve a tanítási rendszerben. Bár a magyarok is ébrednének példájára, ha csakugyan a magyarnak esküdt jelleme, hogy ő halad, de csak más nemzet után, eől pedig semmibe nem.

HARMAS INNEP

Nyárhó tizenkettődikén hármaz innepnek valék eszemtanúja: a muszka General Kiszelew emléknapjának, a minisztérium változásának s Péter és Pál apostolok innepének. Mi az elsőt illeti, tudhatja már az olvasó, hogy Oláhország Kiszelewben egy Vashingtont talált fel, ki az országban nagy reformatiót alkotott minden politikai dolgokban és azért országos határozattá vált néki örök éveken át egy napot szentelni emlékére. Jelen volt ő is ezen a nagy napon és tanúja a magas innepélynek. A vajdaház eleje és a generál magas kapuja sűrű mécesekkel kivilágosítva valának s ugyanúgy minden házaknak ablakai, amelyekben csak emberlakó sok léteztenek; a nép pedig, mely emelte az innepély méltóságát, térhetlenül bolyongott Bukurestnek minden utcáin.

A minisztérium változása is szép innepéllyel ment véghez. Bibeszkó a saját házától, mely messze van a vajdalaktól, a legfényesebb kíséretben ment fel a fejedelmi házához. Előnyomultak a frank öltözetű és muszka fegyveres lovagok hármaz sorban. Ezeket nyomolta a kiülő szemű Bibeszkó cafrangos hintójában. Ezt követte a bátyya, mint főminiszter, a főgenerál az ország több harcegeivel s végre kísérték a város s a vármegyék nagy boérai, kik mintegy kétas-kocsiban ülve, fényesítették az innepélyt. Megérkezve pedig a vajdaházhoz, Bibeszkó elfogadván a miniszterek békösöntéseit, elkocsizott bátyyához a nagy ebédre.

A harmadik innepély vallásos volt, melyet a szász atyafiak szentegyházában szemléltém. Ők, hogy a vad kedélyű nemzettől ne nevetessenek és ne tartassanak pogányoknak, sok figurákat és szokásos ceremóniákat vöttek át a katolikus atyafiaktól s ezért messze eltávtak az erdélyi lutheránus isteni tiszteletek módjától. Szentegyházuk a vajdalak közelében van, melynek építési alakja erdélyi izlés. Ennek udvarán van a paplak is s a temető pedig mögötte.

FARAGÓ JOZSEF közlése

A SZÉKELYFÖLD KÉT RÉGI KUTATÓJA

- 1. Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás a két Homoród között I—II. Erdélyi Ritkaságok 7—8. Sajtó alá rendeste Benczédi Pál. Kvár, 1942.*
 2. Lakatos István: *Székelyudvarhely legrégibb leírása. Erdélyi Ritkaságok 6. Latinból fordította: Jaklovszky Dénes. Kvár, 1942. —*

Az 1868—73-ban megjelent Székelyföld leírása, Orbán Baláznak e hatalmas, hat kötetes munkája nem jöhetett létre anélkül, hogy egy sereg módszertani és adattári jellegű előzményre ne támaszkodjék. Utalásainak s felsorolt forrásainak ezrei bizonyítják, hogy neki is részletkutatásokra kellett támaszkodnia. A kegyeletes utókor tudománya most ezekből az előzményekből bocsátott kettőt a közönség elé s akár mint kísérletek, akár mint erdélyi-székely öntudatunk újabb irodalmi megnyilatkozásai, méltók arra, hogy megismerjük őket.

1. Sándor Istvánt csak egyetlen fogalommal lehet jellemezni: azzal, amivel Benczédi Pál is kezdi bevezetőjét: elkallódott tehetség. 1835 májusában a kolozsvári papválasztás Kriza fölényes győzelmével végződött s e legelső jelentős találkozásuktól és mérkőzésüktől kezdve életük párhuzamosan folyik: párhuzamosan, de míg amazé a magasban, püspöki fényben, addig Sándoré alant, egyik kis ekléziától a másikig.

Igen hivatató feladat lenne megmutatni, hogy valóban két egyás mellett haladó élettel van dolgunk. Érdeklődési körük gyökereiben ugyanaz, mert mindkettőjüket a székely nép fürkészésének és kutatásának szenvedélye ejtette rabul. Munkásságuk végzettségükben is van hasonlóság: a Vadrózsák húsz évi kísérletezés után jelenhetett csak meg, szellemi (Gyulai) és anyagi (Mikó) előkelőségek támogatásával; Jánosfalvi, mint egyszerű pap, nem lehetett ennyire szerencsés, holott egy mecénás az ő munkáját is napvilágra hozhatta volna s ma mint a Vadrózsák párját emlegetnénk: egyazon korszellem munkálásának különböző felfogású és értékű virágait. Sokat küszködött Datkon a Sándor István ügyével, mely ennek nyugalmazásával végződött — írja Krizáról Péterfi Sándor s e „sok küszködés“ nemcsak egy hányatott életről beszél, hanem arról is, hogy „vadrózsás Kriza“ és a „homoródi utazó“ között még sok kiderítetlen köteléket sejtethünk.

Hogyan kapcsolódik a Székelyhoni utazás A Székelyföld leírásához? Előszörban közvetlenül, mert Orbán I. kötetének 163. lapján ezt találjuk: „Sándor Istvántól sok érdekes, főként a Homoród vidékére vonatkozó adatot kaptam, miért itt nyilvános elismerésemet és hazafias hálámat nyilvánítom.“ Jánosfalvi műve ezáltal mintegy előzménye, őse és csirája a nagy munkának. Nyugodtan beszélhetünk azonban primitívtségénél fogva úgy is róla, mint módszerbeli előzményről. Írója még annak a történeti-realista iskolának a neveltje,

amely szerint a nemzetek sorsát a nagy családok s a közösségét a nagy egyéniségek hordozzák. A Székelyhoni utazás minden lapján e hőskultusszal találkozunk: egyének és nemzetségek vonulnak fel századok homályából, anyai és apai ágon egyaránt. Csak a hírneves Kőváry Lászlónak sikerült feljutnia a tudományos módszer következő fokára, mert ő már külön tudta egymástól választani a föld leírását (Székelyhonról, 1842; Erdély régiségei, 1852) és a családtörténetet (Erdély nevezetesebb családai, 1854).

A könyv olvasása közben egy pillanatig sem tudjuk feledni, hogy pap a szerzője: lépten-nyomon bibliai utalásokba ütközünk, mitológiai jelenségekkel és latin példázatokkal találkozunk. A leírás középpontja a családok mellett mindig a templom s ha a sok felmagasztalt harang egyszerre csengene-bongana, az olvasók mennyei muzsikában gyönyörködhetnének.

Közlési módszere az útleírás s ebben is Orbán elődje. Szeretne tudományos lenni, de több benne a hagyomány, mint a tudomány. Anekdotázó, mint egy emlékiró. „A kínai porcellán mellett is haszonnal létezhet korondi durva fazék”, mondja saját művéről, melyben minden „barátságosan elmondatik”. Sokszor azt is bevallja becsületesen, hogy „nem tudtam végire járni” s kéri, hogy az olvasó ne keressen nála sem szép stílust, sem a nyugati nagy városokat és országokat megillető nagyszerű leírást. Ezekből és ezekhez hasonló vonásokból alakul rokonszenves írói képe és emberi jelleme. A népet nem kedveli, de éppen e megvetés dobhatja általa felszínre a székelységnek azokat a tulajdonságait (babonák), amelyeket az elfogult kutató szemérmesen palástolt volna. A Székelyhoni utazás így nemcsak barátságos mű (mint egykor Mikes Levelei), hanem őszinte is.

A tanulás kedvéért a közzététel módjáról is kell szólanunk valamit. Két súlyos hiányosságot kifogásolunk: a bevezetésben is, a szövegben is számtalan az íráshiba s a kötetet nem zárja névmutató. Az első elkerülésére elég lett volna a nyomtatvány lelkismeretes átnézése, de így iskolapéldája maradt annak, hogy egyetlen mulasztásból soha jóvá nem tehető hibák születnek. Aki olvasta a könyvet, látta benne azt a számtalan adatot és nevet s tudja, hogy emlékezetből lehetetlen közöttük eligazodni; az igazat ad a névmutató hiánylásában is, mert névmutatóval a könyv tudományosan is jól használható forrás-munka volna, de így csak nehéz olvasmány. Van végül egy sereg zárjelbe helyezett mondat és mondatröredék, de nem is sejtjük, hogy vajjon azok a szerző, vagy a közlétező akarata szerint kerültek e jelek közé?

2. Lakatos István csikkozmási plébános Sicilia c. műve sohasem látott ugyan nyomdafestéket, de a kéziratokat is felhasználó lelkismeretes Orbán Balásznak így is adatokat szolgáltatott. A nyelve latin s Jaklovsky Dénes fordításában a Székelyudvarhelyről szóló része most jelent meg legelőször magyarul. Forrásjellegét már elveszítette, de „erdélyi ritkaság” a javából s megérdemelte, hogy közönségünk tudomást szerezzen róla.

Az ismertetett két munka megjelenésén gondolkozva örömmel állapíthatjuk meg, hogy olvasóközönségünk ismét multja és hazai földje felé fordulva igyekszik tanulságot és erőt meríteni a jelen és a kifizérhetetlen jövő harcaihoz. Egyszersmind e kis művek azok, amelyek előkészítik irodalmi köztudatunkat Orbán Balázs nagy művének régen várt és sok kudarcot szenvedett második kiadásához.

FARAGO JOZSEF

DE SICAMBRIA A SANS-SOUCI
(Francia-magyar történetek és legendák)

— Eckhardt Sándor tanulmányai. A Budapesti Teleki Pál Intézet és a Párisi Magyar Intézet kiadása. Páris—Budapest, 1943. —

Eckhardt Sándor professzornak ez a francia-magyar történeti és művelődési kapcsolatokat tartalmazó, francianyelvű tanulmánykötete az Összehasonlító Történeti Szemle könyvtárának második számaként jelent meg. A sorozat célja, hogy a francia tudományos világ, a nagyközönség és főleg a publicisztika a sajátos magyar-francia kapcsolatokat tárgyvilágos szempontból összegezve, a valóságnak megfelelően kapja kézhez. Eckhardt e munkája valamennyi szempontnak teljes mértékben megfelelő összefoglalása a több évszázadra visszatekintő és mindkét nép szellemi multjában jelentős magyar nyomoknak. A szerzőt mint maga mondja „égető kíváncsiság“ és több évtizedes kutatói mult, számos önálló eredmény teszi a magyar-francia kapcsolatokat avatott vizsgálójává. A kötet első tanulmánya Sicambiáról, a franciák legendás magyarhóni fővárosáról szól. Évszázadokig élt a francia történetírásban és közvéleményben, hogy a Trójából új haza keresésére indult ős-franciák Ó-Buda környékén Sicambria névvel hatalmas, virágzó várost alapítottak. De a franciák trójai eredetének megdőlésével Sicambria legendás falai is porbahullottak. Hogy mégis miért kell ezekkel a sokszor naívnak látszó, legtöbbször tudákos eredetű középkori történetekkel foglalkoznunk, arra a legjobban maga Eckhardt felel meg azt mondva: „mégis azt hiszem, hogy nekünk nem kell követnünk a modern kritikát a régi hagyományok megvetésében, mert egy hiedelem, mely ötszáz évig élt Magyarországon és több mint ezer évig élt Franciaországban, megérdemli, hogy elővegyük a feledésből ahová került“. A történelmi hiedelmek kritikát vizsgálatában jártas szerző ugyanilyen alapos okfejtéssel, források és tévedések, elírások és ferdtések boncolásával kimutatja, hogy a francia népmesék Ogre-nevű emberevő szörnyetege nem a középkori felfogás szerint szörnyeteg-magyarság-képből, hanem a megszemélyesített orcusból ered. Eckhardt Sándor tanulmányaiban a filológusi alaposság találkozik a szépirói kifejezésbeli könnyedséggel. Világot vet arra, hogy egyes téves vagy helyes vélekedések nemzetünkéről vagy hazánkról miként kerültek bele a francia köztudatba és irodalomba. Szinte nyomról-nyomra követhetően látjuk a magyareredetű monda és meseanyag áramlását, elemeinek bővülését, szűkülését. A magyarságnak mint népek sajátos arca miként válik a legendák kódéből megtisztulva reális, a franciák szemében is európai jelentőségű arccá, fogalommá. Magyar-szaracénok a Roland énekben, A honfoglaló magyarság epikus nyomai, A magyar király lábai c. fejezeteket olvasva világosan áll előtünk, hogy miért is volt hazánk és népünk sok évszázadon át a nyugati közvélemény előtt fantasztikus meseország. De megmagyarázza a kötet azt is, hogy miként terjedt el a magyarságról alkotott helyes felfogás, a magyarság érényeinek tudata is. Érdekes világot vet Eckhardt egy Villonballada magyar vonatkozására is. Figyelmet érdemlően foglalja össze Gosztonyi Jánosnak, erasmita-humanista magyar főpapnak párizsi tartózkodását és annak irodalmi, szellemtörténeti jelentőségű nyomait. Ronsard dunatáji eredetével foglalkozva Eckhardt szembeszáll azzal a felfogással,

hogy a nagy francia költő román földön született volna egy állítólagos Maracini nevű községben. A propagandisztikus román állítás badar és jámbor célzatosságát komoly okfejtéssel utasítja vissza. Szerinte az sem áll, hogy Ronsard magyar földön született volna, de az még inkább nem áll, hogy román földön látta meg a napvilágot. Az egész kérdés onnan ered, hogy Ronsard antikizáló képzelete szerette volna ha születési helyéért úgy versenyeznek mint az ó-korban Homéroszért. Hosszabb tanulmányt szentel a szerző Jean Loret (Molière kortársa) verses hírlapjának, mely sokat foglalkozott a 17. sz. magyar katonai és politikai eseményeivel. Ugyancsak foglalkozik La Bruyèrenek egy a magyar történelmet tárgyaló és ezideig még lappangó munkájával. A nagy moralista mint Condé herceg unokájának nevelője a mi történelmünkéből vett példákkal oktatta neveltjét. Voltaire és Michélet történeti munkáiban a mohácsi vésszel foglalkozó részeket elemzi és mutatja ki eredetüket. A tanulmány-gyűjtemény négy utolsó fejezetében a magyarság és a francia forradalom eszméinek elemzésével, megvilágításával foglalkozik a szerző. Riportszerű elevenséggel hat az egyik tanulmánynak az a része, amely korabeli forrás alapján elmondja, miként osztogatták a Mirabeau aláírásával ellátott, jakobinus röplapot az egyik budai hálon. Mint a francia forradalom egyik elfelejtett tanujáról beszél, Trenck Frigyes báróról és ennek igen érdekes emlékiratairól. Külön tanulmányban foglalkozik A Társadalmi Szerződésnek Szentmarjay tollából eredő magyar fordításával. Végül a kötet utolsó fejezeteként az aradi Közművelődési Palota francia-nyelvű, a felvilágosodás egész tudományos és szépirodalmát felölelő könyvtáráról és annak eredetéről ír. Eckhardt Sándorban a szellemtörténész és a tárgytörténész egyesül a nemzetképkutatóval. Munkája értékes forrása a magyar nemzetképkutatásnak. A magyarság faji-nemzeti arcképének külföldi reflexét kutató új tudományágban is jelentős helyet foglal el könyve.

FICZAY DENES.

MR. CONOLLY HAZASSÁGA

— *G. Bernard Shaw regénye. Dante-kiadás, Budapest, 1943.* —

1880-ban, 24 éves korában írta Shaw ezt a regényét, tehát egyike legelső munkáinak. Benne az emberi élet egyik legnagyobb és legemberibb problémáját kezdte ki: a szerelmet, helyesebben a házasságot, vagy absztraktabb síkon: a boldogságot. A regény azt a tételt igyekszik illusztrálni, hogy a szokványos, „polcra vett” erkölcsre épített együttélés nem eredményezhet boldogságot: ez csak a szabadságban érhető el, mely azonban tökéletesen csak a házasságon kívül valósítható meg. Bizonyos, hogy

— mint előszavában a tőle megszkott kihívó hangon dicsekedve írja — morálja nem mindennapi, bár tagadhatatlan, hogy van morálja. Ned és Susanna Conolly legfeljebb nyárspolgári értelemben erkölcstelenek. Sajátos, felsőbbrendű erkölcstüket maguk alkotják maguknak. Ezt a szabadságnak látszó, de tulajdonképpen szigorú erkölcsöt állítja szembe az író a polgári társadalom látszatokon nyugvó, álszemérmes moráljával, mindeképpen igyekezve kiélezni közöttük az ellentétet. Jellemző a szerző felfogására, hogy e magasabbrendű erkölcs hordozó a proletárosztályból kinőtt egyéniségek. Conolly, nézete szerint, házasságával „leereszkedik” az arisz-

tokrataosztályhoz, melyet ostobasága és munkakerülése miatt mélyen megvet. Az osztályprobléma nagy szerepet játszik a regényben. A magasabb szellemiség szférájában élő, felmagasztalt mechanikus mellett valósággal neveltségessé válik a kicsinyes, idejét üres fecsegéssel töltő, szörszálhasogató, korlátozott polgári és arisztokrataosztály. A regény egyébként rokonszenves hősnője, Marian is csak akkor találja meg a boldogságot és nyeri el felvilágosult férjét, „Mr. Conolly” megbecsülését, mikor lerázva magát az elavult előítéleteket, felszabadul a konverzionális társadalmi erkölcs nyomása alól. E magáraébredés előjátéka házasságtörés, mint az író nagy művészettel törekedik igazolni. A mű gerincét ez a feltörekvő öntudatosság alkotja, melyet életérőnek nevez az előszóban. Ez két irányban nyilvánul meg: pszichikailag és szociálisan, tehát egyrészt az egyénre hat ki, másrészt, ezen túl, a közönségre, a társadalomra. Emiatt, nem is alaptalanul, Ibsennel hasonlítja össze magát.

Mr. Conolly házassága elsőrangú olvasmány tendenciózus jellege ellenére. Az érdekes — bár végig egyszerű — cselekményt pergő párbeszédnek viszik előre és teszi dínamikussá.

Jánosházy György

NEPUNK DALAI

— Pálóczi-Horváth Lajos könyve. Turul-kiadás. —

„A magyar népzene megismerése nemcsak szórakozás, nemcsak gyönyörűség, hanem — mert nemzeti érdek — kötelességünk is” — olvassuk mindjárt az első mondatot Pálóczi-Horváth hasznos és kitérő könyvében. Valóban — az érthetetlen dívatok idején — mi sem természetesebb, minthogy a nemzeti

értékek őseredeti mivoltának megismerése elsőrendű kötelességünk legyen: a magyar népdal újította meg líránk szellemét, formáját — a múlt század derekán, amikor a klasszikus hagyomány kimerülni látszott. A magyar népdal ma különösen zenei szempontból fogja hatását kifejteni: a nemzetközi zenei irányok a magyarság zene-költészetéből eltávolították a nemzeti jelleget. Valóban a zenei ösztön kipusztulóban van a magyarság szélesebb köreiben és ez végzetes lesz, ha a felfrissítés hamarosan meg nem fog történni.

A század elején megindított, és azóta nem csökkenő lendülettel folytatott népdalgűjtés nagyjából hasonlítható ahhoz a szellemi fellendüléshez, mely irodalmunkban száz évvel ezelőtt folyt le. Vörösmarty, Petőfi, Arany mai, szellem-történeti megfelelői Bartók és Kodály: jelentőségük épp akkora, művészetük térhódításától függ, hogy lesz-e a jövőben a Duna-Tisza táján magyar zene és ennek következtében megmarad-e a magyar zeneköltészet magyar jellege. Az urbanizálódás korában a nép szellemi alkotásai mutatják az eredeti állapotot; a népzene esetében különösen helytálló ez a tétel, mely szerint bizonyos népi szöveg megfelelő népi dallama lehet az ősbib. Erről különösebben az analógiák győzhetik meg a kételkedő szellemet.

A magyar népzene kérdése számtalan művelődéstörténeti szempontot is felvetett: ennek mintájára kezdjük keresni a helyes mai magyar beszéd szabályait, a mai magyar gondolkodás magyaros jegyeit, a mai magyar művészet magyar jellegét, továbbá a leíró tudományok szerepének fontossága épp a magyar népdal irodalmának gazdagodásával egyenes arányban emelkedett.

Pálóczi-Horváth Lajos a magyar népdal vándorútján vezet végig bennünket. Az ősi állapottól kezdve a mai primitívnek vélt népzenei eredményekig eljutunk szabatos és közérthető fejtegetései során. A *bekát emlegetett ősi öfokúság tényét* — a kérdés irodalmának biztos ismeretében — dunántúli példákkal bizonyítja, hogy ezáltal is eloszlatthassa azt a vádat, mintha ez a magyar hangrend valamelyik szomszéd néptől származott volna, ellenkezőleg, a környező népek is a magyarságtól vették át. Majd szakszerű fejtegetésében sorra kerülnek (megjegyzendő: a szakszerűséget nem áldozza fel népszerűsítő szándékának) szöveg- és dallszerkezet kapcsolata, magyar ritmus, az ősi zenei stílus eredete és mai változatai a rokonnépeknél, a finn-ugor örökséggel egyező dalműváltozatok és újszerűségek, valamint a műzene hatásai és a népzene kölcsönzései, végül a nemzeti-ségi kölcsönhatások kérdése. A magyarság népi műveltségének főlényét a népzene mutatja meg a legcáfolhatatlanabb érvek seregével.

Pálóczi-Horváth könyve hasznos szolgálatot tesz abban a vonatkozásban is, hogy eloszlatja a téves gondolatokat, melyek népzeneinkkel kapcsolatban támadtak és váltak az utóbbi években döntő bizonyítékokká: a cigányzene például egyáltalán nem magyar zene. — Szükség volt erre a jól-megírt népszerűsítő tanulmányra, hiszen a szélesebb tömegek látván láthatják, tudván tudhatják és hallván hallhatják: a magyar népdal ősiségünk mindmáig legtisztább megmaradt emléke, olyan kincs, melyre büszkék lehetünk bárki előtt.

Paku Imre

MÁHÁBHÁRATA

— *Dr. Baktay Ervin könyve. Pantheon-kiadás. Budapest, 1943.* —

A magyar Mahábhárata több, mint egyszerű fordítás, bár — különösen ebben az esetben — az sem lenne csekély dolog, nemcsak az eredeti sajátos, idegen szellem, hanem rop-pant terjedelme miatt is. A Mahábhárata, ez a körülbelül kétszáz ezer sorból álló hatalmas hősköltemény, a világirodalom egyik legrégebb, teljes egészében fentmaradt műve. Am nem csupán ez a történelmi fontossága van: az eposz a maga nemében páratlan műremek, az ősi hindu kultúra kiemelhetetlen kincséből, melyet méltán emlegetnek együtt az Iliással és Odüsszeiával. Sajnos, mindeddig nélkülöztünk kellett ennek az irodalom-, művelődés- és szellemtörténelmi szempontból egyaránt igen jelentős és komoly esztétikai értékeket rejtő műnek nemcsak elfogadható, hanem egyáltalán bármilyen kezdetleges magyar tolmácsolását is. Baktay Ervin, India kiváló ismerője, így régi hiányt pótol és nagy szolgálatot tett kultúránknak, mikor Mahábhárataját a magyar közönség kezébe adta. Bár a magyar változat csak mintegy négyszázadrésze az eredetinek, még így is lényegesen bővebb, mint a legtöbb külföldi feldolgozás. A lerövidítés — amint eredményéből látszik — a mi szempontunkból inkább előnyére vált az eposznak, mint kárára. A modern európai olvasó előtt nemcsak óriási méretei miatt válna élvezhetetlenné a mű teljes fordítása, hanem az eposz természetével járó terjedős elbeszélési mód, mely itt a keleti ízlésnek megfelelően még fokozottabb mértékben jelentkezik, és a rengeteg betoldás/következtében is, mely szétszabdálja a költeményt, megtöri annak egységes menetét és méginkább megnehezíti az amúgyis komplikált és túlszűfolt mű megértését. Baktay a

szakértő kezével nyúlt a problémához és nagyzerűen oldotta azt meg. Noha saját bevallása szerint sok részletet teljesen kihagyott, sokat pedig — épen az egység érdekében — némileg megváltoztatott, ha csak az eredményt nézzük, mindebből semmit se veszünk észre. Műve formás, kerek egység, töretlen egész, maradéktalanul eleget tesz az európai ízlés felállítására követelményeknek, anélkül, hogy le kellene ezért mondania a mű sajátos szellemiségéről. Így össze-sűrítve is annak kifogástalan és hamisítatlan képét kapjuk. Egy csodálatos ősi idegen kultúra illata száll fel e lapokról, mély filozófia, melynek lényege a *Bhagavad-Gíta* című bölcselőkölteményben nyer kristálytisztá kifejezést. Ezt a költeményt Baktay szintén felvette könyvébe *A Magassas szózata* címen és az olvasó bővebb tájékoztatása végett a kötet elején külön is foglalkozik a régi hindú vallásfilozófia legsarkalatosabb tételivel. Baktay mai magyar nyelven ír, puztán szókapcsolásaival és a mondatok lappangó, különös zeneiségével teremt meg azt a forró és misztikus hangulatot, mely annyira illik e rendkívüli történethez; a légkört, melyben alakjai oly természetessékké válnak, s vetve minden idegenséglket. Ezért ragad magával annyira a magyar Mahábhárata. Nem csupán művelődésünk gyarapodását szolgálja ez a könyv, de irodalmunk is komoly értéket kapott benne.

Jánosházy György

MUNKÁCSY MIHÁLY

— *Farkas Zoltán könyve. Officina-kiadás.* —

A magyar történetírás mind-máig adós volt Munkácsy Mihály jelentőségének megfelelő méltatásával, míg végre mostan Farkas Zoltán — rövid idő alatt — két kiváló, de kü-

lönböző természetű tanulmányal róttá le háláját az első igazán és méltán világhírű magyar művész emléke előtt. Egyik műve a szakkörök részére íródott és abban számos félreértést tisztázott, valamint Munkácsy levelezése alapján sok olyan vonatkozásra vetett fényt, melyek alapján vitatták Munkácsy magyarságát és főleg művészetének magyar jellegét.

Legutóbb megjelent kisebb tanulmányát a nagyközönségnek szánta. Igen helyesen! Egyetlen olyan nagy-szabású festőnk nincsen Munkácsyn kívül, akinek művészete és nemzetközi tekintélye alkalmas lenne az igazi műértékelés, műélvezés fokozására. Munkácsy életművét érintő hatások és személyes sorsának egyes fordulatai nagyzerűen jellemzik azokat az értékelési szempontokat, melyek alapul vehetők az utóbbi évtizedek magyar festőművészetének megítélésére. A rengeteg sok vázlat, melyet Munkácsy egyes alkotásaihoz készített, arra vall, hogy nincsenek a festészetnek, a komponálásnak olyan fogásai, melyek elvethetők, nélkülözhetők lehetnének. Ha egyes kompozíciónak geneziséét végigvesszük a vonatkozó vázlatokon, akkor meglepődve tapasztalhatjuk, hogy Munkácsy milyen ökonómiával alkotott, mily sok problémát igyekezett festőileg megoldani. Ráadásul kialakul bennünk ama vélekedés, mi szerint a magyar lélek képalakító tehetősége mindeddig Munkácsyban nyilatkozott meg a legnagyobb mértékben. — Igen jellemzően épp azok a művel kerültek eddig hazai gyűjteményekbe, melyek festői megoldása, témája és kolorizmusa a leghamisítottanabb magyar jelleget árulnak el. Farkas Zoltán kitűnő tanulmánya történetesen ezeknek szánt nagyobb teret. Munkácsy Mihály az élet festője volt: művészetében épp a magyar élet hagyott legmaradandóbb nyomot. Tépelődd alakjainak lelkiállapota

sajátosan egyezik a magyar lélek hasaaló megnyilatkozásaival. Bármelyik képén ahány alak látható, ugyanannyi lelkiállapot művészi mása tanulmányozható. Farkas Zoltán pompás kis könyve nemcsak nagyvárú fejtegetéseinél, hanem elegendő képanyagánál fogva kiválóan alkalmas arra, hogy belőle az igazán nagy és valóban magyar művészet jelentőségét megismerhessük

Paku Imre

A MAUZOLEUM KLUB

— *Stephen Leacock regénye. Pharos kiadás. Budapest, 1943.* —

Sajátos amerikai-izű szatíra ez a regény. Pluturiába, a milliomosok e képzeletbeli városába zsúfolja össze mindazt a ferdeséget, fonákságot, ostobaságot és — farizeus módon leplezett aljasságot, ami az amerikai felsőbb tízezer életét jellemzi. A trösztök dollár bástyái mögött ülő, sokszor képtelen céllal alakult üzleti társaságok elnökségét viselő milliomosok agyoncivilizált, sznob és ostoba szélsőeknek hódoló életét vetíti élénk groteszk képben. A mindenen uralkodó pénzhaszra, anyagias világfelfogás teszi ellenszenvesekké a Lucullus Fysheket, Asmodeus Buldereket és Rasseller Brownokat. De zsarnoknokságuk, korlátot nem ismerő harácsolásuk mellett sokszor neveltségek, az ismeretlenségből gyökértelenül felemelkedett hősként hatnak Leacock milliomosai. Alszent vallásosságuk, puritánuságot utánzó magatartásuk is csak látzat, amely mögött nagy lelki és szellemi tiresség lakozik. Leacock ezt a látzatot állítja szembe a valósággal és ebből hozza ki a humorista mosolyra derítő esztétisével a mai Amerika milliomosának erkölcsi és lelki világképét. Tőlünk mérőben idegen, a lehetetlenségig uni-

formizált és csak hőbortajkban egyniséget mutató hőskök élnek a maguk robotzserű, előítéletekkel teli életét. Mivel életükből hiányzik a komoly vallásos élmény, két ügyes szélhámos Buddha asztralizációjának meséjével gondoskodik számukra vallási pótszerről. A regényíró a klubélet rajzán keresztül az amerikai társadalmi érintkezés formáinak szatirikus keresztmetszetét adja.

Leacock életszerűvé, riporthoz hasonlóan élénké tudja tenni a milliomosok életének olykor fantasztikus eseményeit. Mint minden szatírában, ebben a regényben is a kelleténél több a túlzás, de ez mindenkor szemfelynyitó, javító célnátú. Nem a milliomosokon akar segíteni Leacock, hanem talán az amerikai kisember pénzhaszjának káros következményeit szándékozik megvilágítani a humor, a szatíra eszközeivel. Egyben korkép és erkölcsrész is ez a regény a nálunk is sokszor oly érthetetlenül agyonmagasztalt új Babelról. Amerika-imádoóink talán jobb belátásra és realisabb Amerika-szemléletre térnének Leacock könyvének olvasása után.

Ficzay Dénes.

SZARNYAS FARKASOK.

— *Füsi József regénye. Danubia kiadás.* —

Füsi József regényének címe a „Szarnyas Farkasok” egy népmesére utal s azt jelképezi: az embernek önmagában kell legyőznie a „szarnyas farkast”, a felelőtlen, gátló szenvedélyt, különben belepusztul, menthetetlenül. A szimbólum azonban vajmi kevés összefüggésben van a történettel és így az egybehangolás is meddőnek és nagyon erőszakoltnak tünik.

E könyv lapjain az a nemzedék szerepel, mely az első világháborúban születtek és a második világháború idejére ért férfivá. Hőse három

jóbarát, három rokonszenves, tehetséges fiatalember, akikből azonban féltős, hogy semmi sem lesz. Az egyik állandó alkohol-mámorban él, a másik lóversenyszenvedélyének rabja; közülök talán csak a harmadik boldog, aki elvonul vidéki kastélyába és kedvére foglalkozik nehéz költővel és kínai bölcselvel. Ő lesz a diadalmas „Levente királyfi“, ő győzi le a „szárnyas farkast“ s nyeri el a tündér királylány kezét és az örök fiatalságot.

Nagy és talán egyetlen érdeme a regénynek az egészen átütő kedves „Galgen-humor“. Ezek a fiatalemberek, par excellence, magukat találják tragikómikusnak, bölcsen nevetnek az életükön, mert mást úgysem tehetnek. Maga a „kulcsregényszerű“ környezetrajz egyébként igen kevésbé hiteles, elnagyolt, se nem csoda, se nem valószínűség. Képtelen föllidézni a világ és az élet irracionális elemét;

tipikusan „sokat markol és keveset fog“. Egész ivéken keresztül látszik az a görcsös erőlködés, mellyel valamit mindenáron ki akar mondani és amelyet előtte — már nem is egyszer, de sokkálta jobban — elmondottak Márai „Szindbád“-ja és Sötér „Fellejjárás“-a lehettek, valószínűleg, modellek. Írói képességei azonban nem elegendők a vállalt föladathoz.

A történet, általában, vonatott és nem elég érdekfeszítő. Fűsi kitünő olvasó, ez minden során meglátszik, de Krúdy, Proust, Giraudoux és Jókai nem lehet egyszerre valaki. Egyetlen mintát is nehéz élettel megtölteni, hát még többet! Az akart és elhatározott „ködlovagok“ helyét papirosfigurák lépik el s a „mitosznak“ szándékolt regény pedig jólmegtanult leckévé slánnyul. Az író sokat, sőt túlsokat tanult, itt az ideje, hogy leljtsen, mégpedig nagyon sokat!

Gönczy Gábor

M Ű V É S Z E T I S Z E M L E

ANTIGONE

— Sophokles tragédiájának felújítása a Kolozsvári Nemzeti Színházban. —

Megfigyelhető, hogy egyszerre milyen nagy hozzáértővé válik mindenki, vagy legalábbis hozzászólóvá, mihelyt a színház polgári szórakoztató-üzem mivolta felett néha valóban nemes feladatra vállalkozik. Mint legutóbb a Kolozsvári Nemzeti Színház Sophokles „Antigone“-jának előadásával. Ezek a hozzászólások többnyire nagyon alkalmiak és felületesek. Legfennebb iskolai emlékekből táplálkoznak. S nem érett elmélyedésből, amely a felnőtt élményévé tudta tenni a régi, nem mai embernek s a jelen esetben más színpadra, sőt az Antigone esetében merőben más színpadra írt remekművet.

Nem kétséges az, hogy Sophokles, ha a görög színpad a miénkhez valamennyire is hasonlított volna, a darabot egészen másképen írta volna meg. Ennek hatás-lehetőségeihez alkalmazkodott volna. Bizonyosan nem tűrte volna, hogy a mi színpadunkon s a mi közönségünknek úgy adják a darabot, ahogy az ma mint remekmű ránk maradt.

De mit tehet a mai színház, vagy pontosabban az a művészi vállalkozó, aki meg akarja eleveníteni a mai színpadon?... Az olvasónak könnyű vele szemben a helyzete, mert a hozzáálló színpadra képzelheti. Esetleg nagy képzelőerővel, amelyet a szaktudás is eligazít, magán a

görög színpadon képzelheti el. De még az ilyen olvasó is igen ritka lehet. Akármennyire ott szeretne lenni képzeletben az „ösbemutatón“, a nappal verőfényéről beviszi a színpadi lámpák közé. Önkénytelenül olyan színpadra helyezi, amelyet maga ismer és megszokott. Tehát az olvasó is, mint „rendező“ már igen komolyan változtat a remekművön. Erős kézzel beleavatkozik. De mit tegyen az, akinek valóban meg kell jelenítenie előttünk, nemcsak képzeletben, hanem azon a merőben más színpadon, amely rendelkezésére áll!?!... El lehet mondani, hogy majdnem csak nehézségei vannak, s csupa megalkuvással kell dolgoznia.

A görög színház kör alakú tér volt künt a szabad napon, amelyet emelkedő soraival a „nézőtér“ kerített be. A görög színháznak a mieinktől nagyon eltérő illuziójára és hatáslehetőségeire gondolva: nézzük, milyen „megalkuvásokra“, vagy milyen más hatás-eszközökre kényszerítette a drámaírókat. Így érzékelhetjük csak igazán, hogy mit kell áthidalnia a mai rendezőnek, ha a mi színpadunkon jeleníti meg a görög színház számára írt darabot.

Mindjárt egy igen fontos körülmény: nem volt függöny. S így természetesen nem volt a mai értelemben vett felvonás, vagy szünet az előadásban. A függöny fontos szerepét a kórus teljesítette. Tévedés tehát azt hinni, hogy a kórus „a közvélemény szava“ volt. Annyiban volt az csupán, amennyiben a „mai szünet“ az, amelyben hasonlóan „elbeszélgetnek“ arról, ami a darabban már történt. De a görög színpadon a szerzőnek kellett a szünet kitöltéséről is gondoskodnia. Tehát „megbeszélte“ a történeteket. Fontolgatta a következményeket, vagy lehetőségeket. Mint a mai cigarettázó szünet. Vagy kiragadott a cselekményből valami emberi, közérdekű, vagy nemzeti motívumot, s erről elmélkedett, erről dalolt. Függetlenítette magát a darab cselekményétől, aktualitásokról emlékezett meg. Esetleg magáról az ünnepről szólt, amelyen a darabot játszották. Vagy az időről, az évszokról, vagy általános tennivalókról. Pontosan mint a mai szünet. Ismételjük: azzal a nagy különbséggel, hogy magának a drámaíróknak kellett a szünetről is gondoskodnia. S ha költő volt, ez a formai kényszer is az alkotás aranyává vált.

De mit tegyen vele most már a mai színpad, amelynek függönye van? A mai játék-rendező, akinek nem kell a szünetről gondoskodnia?!... Ha egészen elhagyja a kórust, megkapja a későbbi európai drámaformát, amelyet például Racine művelt. S így a görög dráma legjellemzőbb eleme maradna el. Abba a furcsa helyzetbe kerül tehát, hogy játszania kell a drámát, s a drámával együtt a szünet költészetét. Ott, ahol a költő szervesebben kapcsolta ezt a cselekményhez, a modern dráma tömegjelenetként foghatja föl. Helytelen volna, ha modern szavalókórust alkalmazna. Ezzel a dráma bensőségességének ártana. Megtörné a cselekmény kemény egységét. A néző figyelmét minduntalan elterelné, megszakítaná. A szavalókórus külön produkciójával részekre darabolná. S emellett amúgye tudná semmiképen az eredeti görög előadás képét adni. Ehhez az a színház kellene, kint a szabadtéri napon, s a kórusnak olyan szertartásos mozdulatai, tömegtáncszerű mozgása, és valóban néha társalgás-szerű összeolvadása a nézők tömegével. Lehetetlen ez, mert a modern színpad olyan „távol“ van nézőterétől, amilyen közel a görög „színpad“ lehetett közönségéhez. Viszont a kórus mégis majdnem a nyílt jelenetezés, a darab néző előtt való rendezésének elvégzője volt. A technikai és egyúttal „ideá-

lis" szünet fontos betöltője. Ebből kell a mai rendezőnek az előadásba bementenie mindazt, ami benne a dráma szempontjából lényeges, ami költőileg a mai néző számára is sokatmondó, ami esetleg magára a költőre jellemző, s ami nem zavarja az előadás egységét, nem tereli el a nézőt magától a drámától. — A nagy görög színpadon, vagy helyesebben: játszótéren, a kórus jelezte a játszószemély közeledését is, sőt pár szóval beállította a játékba, előre jellemezte lelkiállapotát stb. Előre megadta egy-egy jelenet hangulatát. Ezzel kitöltötte a jelenetek közötti kis űroket, amíg a fellépő színész koturnusában nehézkesen a maga helyére érkezett. A modern színpadnak természetesen erre sincs szüksége.

A görög színházban csak férfiak játszottak. Női szerepeket is. Tipusálarokkal. Távolról se lehetett itt szó tehát arról az olcsó, „jól öltözött“ realizmusról, amit a mi modern színpadjainkon látunk. Igazi nagy játék volt ez, s magasabbrendű realizmus. A néző képzelete hatalmas, gyermeken szabad munkát, nagy transzponáló műveletet végzett. Gazdag kapcsolásokon, szimbólumokon, allegóriákon vergődött fel addig a magasabbrendű realizmusig, amelyet a görög drámák örökérvényűen képviselnek.

S végül a színjáték harmadik nagy tényezőjéről szólva: említsük meg, hogy a görög színház-közönsége nemcsak más volt, de bizonyos, hogy jóval kulturáltabb volt, mint a mi színházi közönségünk. Lehet, hogy közben foghagymát rágcsált a nézőtéren, de nem volt számára olyan gyötrelmesen nehéz szellemileg követni a magasabbrendű játékot, mint amilyen szánalmasan a mi közönségünk fészkelődik, ha nincs mozgókép-ként eléje teregetve a legegyszerűbb költői mondánivaló is. Nagy emberiség, nyílt lelki készenlét, a szellem szabad és tiszta játéka kellett ahhoz, hogy követni tudja azokat a nagy drámákat, amelyeket számára a költők írtak. Nem lehet nekünk azzal mentegetőzni, hogy ezek a görög játékok távol állanak tőlünk. Bizonyos, hogy ezek a nagy legendák és mítoszok a görög néző mindennapi életétől is messze álltak. De a belső kultúrája, szellemi készenléte volt nagyobb és így a képzelete alkalmasabb a befogadásukra. Olcsó dolog lenne most itt arról beszélni, hogy ennyi nagy és véres aktualitásról régen nem esett szó színpadunkon, mint amennyi például az „Antigone“-ban. De mi civilizált külsőnkkel tuzók-módra rejtjük el a fejünk, a görög néző ellenben nyílt fejjel állt a nagy emberi problémák között. Máskülönből miért írtak volna számára ilyen drámákat a költők. Ha meggondoljuk, hogy a mi Kolozsvári Nemzeti Színházunk előtt „Fekete Pétert“, utána meg „Házasságok az égben köttetnek“ és „Tacsókó“ szerű darabokat játszott sorozatosan, s közben pár este az „Antigonet“, akkor látjuk a két színház-kultúra közötti nagy különbséget.

Komolyan hálásaknak kell lennünk a színház iránt, hogy néha megemberelve magát, legalább mutatóba ilyet is kapunk tőle. Bizonyos, hogy könnyebb számára azokat a jó híg játékokat lejátszani, amelyeket a mai pesti színházak műsora előre kipróbálva kínál. Talán erre vágyik a színész, s látszólag ez kell a közönségének is. Az ilyen magasrendű játék betanulása nyilván nehezebb is. Mint ahogy a művészetben, minden nagy dolog kinnal és nehézséggel születik. De az ilyennel őrzi a rangját. S ez jelenti néha abban a vitában, hogy a színészet tényleg művészet-e, a megerősítő érvet. Vagy leglábbis rámutat arra a lehetőségre, hogy valóban lehetne egyenrangú a többi művészetekkel, ha a nagy színjátékok meglevenítésére törekedne.

Dicséret illeti elsősorban a rendezőt, aki láthatóan komolyan mélyült el abban a problémában, amit a mai színpadon az Antigone megjelenítése jelent. A nagy munka az övé volt. Főként a kórus szerepének kidolgozása az ő nagy érdeme; — annak a mértéknek a megtalálása: hogyan és mennyit hozzon belőle át a mai színpadra, anélkül, hogy a játék egységét megzavarná, vagy a cselekmény menetét megtörné. Ehez művészi érzék és jó ízlés kellett. Helyes volt, hogy „kórus-recitativok“ helyett egyesekkel mondatta el felváltva a verseket, illetve — görög színházi terminológiával szólva — négy kórus-vezetőt is alkalmazott, s kórus-szavaltatás helyett ezekkel mondatta a kórus-verseket. Jó volt általánosságban a zenekíséret is, amelyet Endre Béla szerzett a darabhoz. Főként jelenetek végén, olyan kimenéseknél adott jó drámai fokozást a zene, egy-egy kürt-hang, ahol emelni kellett az emberi hang hatását; ki kellett csendíteni egy-egy jelenetet, vagy át kellett vezetni egy másikhoz. A kórus-ének is jól illeszkedett be a darabba. Csupán a dalszerző prolóógus volt teljesen felesleges, ez kabarészerűen kirítt a darab méltóságából. Általában ott mindig baj szokott lenni, ahol a rendezés hozzá akar adni valamit a remekművekhez.

A darab „protagonistái“, a magánszerepek alakítói, elfogadható együttest játszottak, amelyből senki nem emelkedett ki különösebben. A dráma első jelenete (Antigone — Ismene) hatás-ökonomia szempontjából túljátszott, sőt részben épen e túljátszás miatt hamis hangú volt. Antigone itt döntést, ítéletet mond ki a maga sorsa fölött, a dráma nagy tételét adja meg: felesleges itt mindjárt tragikai fortisszimóval játszani. Kéménynek kell lenni, elhatározásának majdnem belülről kell egyszerűen és hatalmasan elénk emelkednie. Egyébként Versényi Ida nehéz és szép szerepének eljátszásával általában tiszteletreméltó színészi feladatot teljesített. A darab legjobb színészi alakítása talán a Kubányi Györggyé lett volna, ha egy fokkal nem lép túl a groteszk felé. Mint színész sokat haladt Senkálzky, akinek Creon szerepében voltak jó pillanatai. Zavartalan illúziót keltett Perényi Haimon szerepében. Jól építette föl hosszú mondandóját egyetlen jelenetében Váradí Szabolcs. Gáborjáni Klára hisztériásan túljátszotta Ismene szerepét. Kollár Mária, valamint Borovszki egyetlen jeleneteikben illúziótkeltőek voltak.

Vitázni lehet azon, hogy helyes volt-e a darabhoz a romantikus opera-színpad félhomályával, világítási hatásaival, amelyekkel a rendezés, úgylátszik, a zenéhez hasonlóan aláfesteni próbálta az előadást. Talán jobb lett volna, ha a játékon végig uralkodik annak a napnak a fénye, amelynek feljöttét mindjárt a darab második jelenetében a kórus versekkel köszönti. S talán jobbak lettek volna ehhez illően a fehér oszlopok, világos falak, s a szereplőkön általában a világos vászon görög ruhák. Ha ebből az uralkodó világosságból és fehér színből emelkedett volna ki egy-egy emberi arc, vagy egy-egy színfolt, a képhatás szebb és egyszerűségében is nyilván hatásosabb lett volna.

KOVACS LASZLÓ

Felelős kiadó és szerkesztő: KOVACS LASZLÓ

APÁCZAI

Háromszáz esztendővel ezelőtt egy apácai szegény székely fiú beköszöntött a Bethlen Gábor kollégiumába és egy évtized múlva könyvekkel megrakódva, nagy elhatározásokkal és lelkesedéssel a szívében hazatért Hollandiából, hogy a magyar nevelésnek szentelje egész életét. Az egyszertű, harisnyás székely fiú, aki csak a szegénységet és az árvaságot örökölte hazulról, egy pár évtized múlva a legjelentősebb erdélyi főiskoláról hirdeti a magába szívott igazságot, harcokat, vihart támaszt maga körül és évszázadokra előre kijelöli az iskoláztatás feladatait. Az alacsony sorsból magára törekvő lélek már pályája kezdetén isteni hivatást érez magában, és a hivatástudat vezeti egész életében megállás nélkül előre. Ezért kerül el a könnyű, kényelmes életet és törtet „tűzön, vízen, közönlákon, havasokon” át a maga elé kitűzött célok felé. Lélekszilárdságához, alaktos hivatástudatához csak a Kőrösi Csomós hasonlítható, de az Apácai küldetését emberibbnek, küzdelmeit hozzáink közelebb állónak, életművét elevenebbnek és szélesebb hatásúnak érezzük, mint a Csomáét.

Az elhívott ember lelkéből fények csapnak ki környezetére, a hatása elől nem lehet kitérni. Sorsát már öntudatlanul is ő alakítja és viszi előre titokzatos utakon. Az útját fényjelek jelzik, a jelek szólnak, figyelmeztetnek. Engedelmeskedni kell nekik.

Hogyan emelkedhetik fel az apácai jobbágy-gyermek az elhagyatottságból? Gyermekkorában kolozsvári diákok lettek rá figyelmesek és magukkal vitték. A kolozsvári kollégiumban Porcsalmi András viszi előre a megkezdett úton. Mint Apáczai később hálással írja: »ez a mély tudományú, jeles férfi, a tudományoknak és mesterségeknek becsét bő becsőjével magasztalja és engem házába nyitja társalkodásra méltóztatván... magam példájának követésére szívreható szavaival ösztönze.«

Apáczai szorgalmasan tanult Kolozsvárt, de — mint írja — »az isteni rendelés úgy hozta magával, hogy Gyulafehérvárra került. Itt a Bisterfeldi Henrik János személyében olyan tanítóra talált, kiben szinte úgy lángolt a tudományok szeretete, mint az első oktatójában.« Bisterfeld a Szent Irást magyarázta, de egyszermind azt is hirdette, hogy az igazi teológusnak mindenféle tudományhoz értenie kell. Szavai mélyen hatottak Apáczaira, aki most már rávetette magát a korabeli tudományos könyvekre és nagy buzgósággal kivonatolta azokat. Ezt a munkáját későbbi tanulmányai közepette is állandóan folytatta, így gyűjthetett egy pár év múlva olyan gazdag anyagot, hogy a *Magyar Encyclopaedia* megírására gondolhatott.

A Bethlen-kollégiumban Apáczai megalapozhatta a tudását, de itt nem állhatott meg. Tudásszomja, küldetésének sarkalása tovább űzte a nyugati egyetemekre. Püspökének, Geleji Katona Istvánnak, támogatásával Hollandiába jutott és ott még inkább belevetette magát a teológiai és filozófiai tanulmányokba. Apáczai „az istenes dolgok tanulására“ készült, a zsidó, káldeai, arábiai, sziriai, tal-mudi és rabbinusi nyelveket tanulmányozta, de a messze idegenben való tanulás nyitotta fel igazán szemét, hogy a hazai állapotokat megismerhesse. A tanulás Apáczait küldetésének egyre világosabb fölismeréséhez, a szolgálat parancsához vitte.

Hollandiai tanulása közben látja meg „mi légyen az oka, hogy minket más nemzetek a tanulság dolgában annyira fölülmúlnak. Tudniillik, sokkal rövidebb és könnyebb útjuk van a tudományokhoz, mivel azt az anyjok tejével szopott nyelven hallják, olvassák, közlik.“

A tanulást az anyanyelven kell kezdeni: ez a gondolat többé nem hagyja nyugton Apáczait. Ez a gondolat kínozza, égeti, hajtja, egyre újabb feladatok elé állítja, harcokra kényszeríti és szárnyat ad szavának.

Az elmaradottság, a hazai parlagiasság láttára nem siránkozik, hanem azonnal hozzáfog a mentő munkához. Úgy érzi, mintha égő házakat látna maga előtt, amelyek között futkosnak az emberek, hogy valamit kimentsenek a veszedelemből. „Ennek a látomáynak a képe — írja — éjjel, nappal mintegy szemeim előtt forgott és annyira furdalta bús szívemet, hogy azért gyakran nem is alhatám, a tanulásra sem lévén kedvem, egyedül e nyugtalanító gonddal vesződtem: vajjon miképpen lehetne segíteni a kedves hazámon?“ Az álmatlan éjszakáknak, a lélek vergődéseinek, lelkiismerete hajszolásának megvan az eredménye. Apáczai nem sápiteozik, nem várja mástól a dolgok megoldását, a beteg meggyógyítását. Egymaga vállalja az egész munkát.

„Annak okáért nekidühödtem az irogatásnak és meg akarván kísérteni, mennyire mehetnék, egyéb nyelveken megírott mindenféle tudományból valamit magyarra fordítani kezdettem.“ A munka kínos és fáradságos, a magyar tudományos nyelv még nincs kialakítva és Apáczait mindegyre megakasztják a nyelvi nehézségek. A magyar nyelv úgy látszik még nem alkalmas a tudományok közlésére. Az ifjú egy percre visszaretten a nagy vállalkozástól. De véletlenül a kezébe kerül egy olyan könyv, amely rávezeti a fordítás titkaira. Új magyar szavakat kell alkotni. Hiszen ismernie kellett a Geleji Katona nyelvtanát is, amelyben új nyelvtani műszavakkal találkozhatott. A nehézségek, a hiányok meglátása Apáczainak csak fokozza becsvágyát és egyre merészebb munkára sarkalja. Egy olyan könyvet akar írni, amely mindenféle „szép és hasznos tudományokat“ magyar nyelven közöljön.

Ekkor kapja meg Tsulai György püspök hazahívó levelét úti költséggel együtt. 1652 őszén vagyunk, Apáczai Utrechtben él holland feleségével és kis fiával. A hollandusok szeretik, tanári állással kínálják, nyugodt, kényelmes élet, biztos előhaladás áll előtte. De mit ér mindez, ha igazi küldetéséről így le kell mondania, hűtlen lesz önmagához! A hazatérés parancsa mindennél erősebb, de mégis igen hamar jött. Apáczai még nem indulhat. Külföldi munkáját még nem végezte el és télvíz idején családotul nem lehet utazni. És vajjon mit szólhattak a gyöngé holland asszony családjában, amikor a fiatal magyar tudós az ismeretlen, távoli Erdélybe, a török szomszédságában levő, állandóan fenyegetett kis országba való utazás gondolatával előállott? Az utazás elhalasztásával nyert időt arra fordítja, hogy munkáját befejezze és ki nyomassa. Így akarja megmutatni, hogy a hazájától távol töltött időt hasznosan töltötte és már előre gondol arra is, hogy ezzel fogja a „fondorkodóknak“ száját meglakatolni. De az első tudományos könyvet megjelentetni mégsem olyan könnyű feladat. Egyik oldalon áll a használás parancsa, a másik oldalon az aggodalom, hogy könyvét „mint egy éretlen gyümölcsöt meg fogják vetni a tudósok.“ Apáczai tudományos becsvágy is él, maga is érzi könyvének hiányait, de azt is tudja, hogy hasonló könyv magyar nyelven addig még nem jelent meg. Fortius könyvéből kapja meg a biztatást. „A buzgó szív nem szenved a halasztást... Némely író sietséggel kellemesebb, helyesebb és méltóbb munkát készít, mint mások hosszú ideig tartó irogatással.“ olvassa. Apáczai ezek közé tartozott. A késedelmeskedést, a lassú, piszmogó munkát nem szenvedhette. Az idő hajtotta, érezte, hogy kevés ideje van hátra és még nagyon nagy munka áll előtte.

A *Magyar Encyklopaedia* kinyomatásához így még Hollandiában hozzáfogott, de az egész munka csak otthon jelent meg, 1655-ben. Mi volt Apáczai célja? „Főindító okom ez vala, — írja — hogy a magyar nyelven írt tudományos könyvek nélkül szűkölködő nemzetemen tőlem kitelhetőképen segítenék és oly könyvet adnék a magyar ifjúság kezébe, melyben az anyanyelvén többnyire minden szép és hasznos tudományokat olvashat.“

Mai szemmel nézve nem látszik olyan jelentős munkának az, hogy valaki egy egész sereg idegen tudományos munkát végig tanulmányoz és azokat magyar nyelven kivonatolja, vagy a lényegüket ismerteti. Apáczai valóban nem is törekedett eredetiségre, nem szégyenlette másoktól tanulni és kölcsönözni, hiszen tudta, hogy állandó tanulás nélkül nincsen tudomány. A kölcsönzés ebben az időben különben is még természetesnek látszott. A XVI—XVII. század íróit nem az egyéni hiúság, az önállóság vágya hajtja, hanem a használni akarás. Apáczai is megelelgszik azzal, „ha valami haszon áradand írásaiból az emberi nemzetre.“

„Nem álmos szemmel, hanem buzgalommal kell látni a dologhoz“, olvashatjuk Apáczainál a Fortius figyelmeztetését és valóban ki látott hozzá nagyobb buzgalommal a tudományok terjesztéséhez, mint ő, aki egyszerre akart mindent megmagyarázni a tanuló ifjúságnak? A munka nagysága, a nemzeti büszkeség és az ifjúság akadályokat nem ismerő lelkesedése hevítette. Így térhet haza egy olyan művel, amely eddig még ismeretlen tudományágakkal ismertette meg a magyarságot, utat tört tudományos nyelvünk számára és új feladatok felé terelte egész tudományos életünket. Ezért írhatta szilárd önérzettel a „szándékomra nézve... nincs, aki rajtam kifogjon.“

Ebben az időben kerül kinyomtatásra másik munkája is, a *Magyar Logikácska*. Descartes nyomán ebben szólal meg az új racionális bölcsélet is első ízben magyar nyelven. Apáczai a szigorúan észszerű gondolkodásra, a dolgok igazi értelmének megismerésére is rá akarja nevelni honfitársait. Éles kritikai szelleme hamarosan a társadalmi előítéletek, a hamis tekintélyek szigorú eltételére kényszeríti, életét nehéz próbára teszi.

A munkára való felkészülés lázas, de boldog éveinek vége, Hollandia, a távoli nyugat békés, szelíd szigete, a szabad kutatás otthona eltűnt a messzeségben. És eltűntek a tudomány igazi hajlékai, a holland egyetemek, ahol az akkori kor legnagyobb tudósai a tiszta ész világával keresik a legfőbb igazságokat, ahol gazdag könyvtárak hívogatják az ifjút és a természet élete, a nyelv titkai, a bölcsesség útja felé vezetik. És eltűnt az a kiegyensúlyozott, békés, jólétben fejlődő élet, amely a vitaközö ifjúság magába szívta a szavától, a szabad szellem küzdelmeitől hangos.

Erdélyben „a nép közt panasz, siránkozás, sóhajtság és nyögés; mindenfelé annyi feldúlt ház, birtok és falu; rongyos város, piszkos utca, ronda körút“ fogadja Apáczait, hogy a nyugatról hazatért tudós elszörnyedve látja a hazai állapotokat. A kényelmek elhanyagolását az egyházi és világi hatalom égt. emelésével, az elvakult ostobaságot önteltséggel, göggel és a tekintélytisztolat kifejezésével kell leplezni. De Apáczai tudja, hogy „a munka közt virágzik a virtus“. Mennél nehezebb körülményeket, mennél nagyobb tudatlanságot lát maga körül, annál nagyobb lelkesedéssel, elszántsággal, mindennel szembeálló akarattal fog neki munkájának.

Tanári munkásságát a Bethlen-kollégiumban azzal kezdi meg, hogy keményen megtámadja az elmaradott iskolai rendszert és hatalmas tervet dolgoz ki az iskoláztatás anyagára és módszerére nézve. Azoknak, akik az ősök szokásán nem akarnak változtatni „tudniok kellene, — írja — hogy a rossz szokás csak a megrögzött tévelygésen alapszik és figyelmüket azon változásokra kellene irányozniok, melyek naponta keletkeznek úgy a politikai, mint gazdasági életben, valamint az egyházban és iskolákban.“ Apáczai tehát

előre látja azt, hogy munkája milyen vihart fog támasztani, számít a püspöknek, a tekintélyüket féltő régi tanároknak, a hatalmára hiú fejedelmeknek is az ellenkezésére, de bízik a Kereszturiak, Tolnaiak, Szöllősiek stb. újító szellemének fölelevenedésében és Lórántffy Zsuzsánna fejedelemszörny támogatásában.

„Nem nemzetünk barbár szellemében rejlik... az elmaradottság oka, — hirdeti — hanem a szerencsétlen közoktatásban.“ Ezért szól égő nyugtalansággal a Bethlen-kollégiumhoz, hogy a teljes átalakítástól vissza ne riadjon és épüljön ki valódi főiskolává. Mert Apáczai figyelme ugyan az iskoláztatás minden fokozatára kiterjed és egyik alapvető gondolata az, hogy az alsó fokú iskolákban „az anyanyelven olvasást, írást és helyes beszédet“ kell tanítani, — legfőbb gondja mégis a főiskola, az akadémia kiépítése. „Mert ami a testben a szem, az a tartományban az akadémia vagy főiskola és ami az emberben az okosság, az bármely országban a tudós férfiak. Szemek nélkül a test sötétség, az ember okosság nélkül oktalan állat.“ Csak az akadémia nével igazán széles tudású, művelt és erkölcsös embereket, erősíti meg a nemzetet. Azok az ifjak, akik a nyelvtan és retorika gépies megtanulása után „tovább nem folytatják tanulmányaikat, azon vadakhoz lesznek hasonlók, melyek miután az őket fenntartó fán egy darabig feljutottak, ha ez tovább nem nyúlik, önként a föld felé szállanak. És ez a mi legnagyobb szerencsétlenségünk!“

Az erdélyi kollégiumokban ebben az időben nagyjából értelen nélküli, formális tanítás folyt. Nyelvtani, stilisztikai, retorikai szabályok tömegét magoltatták be a tanulókkal, a nélkül, hogy tárgyi ismereteket adtak volna és a klasszikus írók világát valóban föltárták volna az ifjúságnak. Apáczai látja, hogy ezzel a módszerrel kárba veszett a tanulásra fordított fáradtság. „Innét a sok szemrehányás, hogy annyi költség, oly sok áldozat árán legdrágább fiainkat (nemeseinket) középszerű tanultsággal sem bírjuk fölruházni. Igen, mert a nem fontos dologra túlön-túl sok fáradtságot fordítunk. Amde, ha a meddig nekik grammatikát, némelyeknek retorikát is, nagyon kevéssé még logikát oly szerény mértékben, hogy ne mondjanak csúnyán keletlen verünk a fejébe, amaz érdekes matematikai és physikai ismereteket közölnök kimondhatatlan, egész életükre mekkora örömmel árasztanók el, mily hasznossá tennők a tanulás fáradalmát és verejtéköt, mily kellemessé válnék számtokra az irodalom tanulmányozása.“ Hiába kínozzuk az ifjúságot szabályok tanításával, ha nem adunk neki valódi ismereteket, nem vezetjük a tudományok megértéséhez. „Mert amíg annyi verejtékkel beverjük a növendék emlékébe az egész nyelvtan összes kivételeit, melyeket tán maga Cicero sem tudott volna, melyeknek hasznát a növendék tán egész életében egyszer veszi, míg oly lelkiismeretesén meg akarjuk okólni minden változatot, melyek még

magát Varrót is bámulatba ejtették volna, nemde minden említett író a jelzett módon még lehetett volna magyarázni? Meg bizony és pedig százszor nagyobb eredménnyel, mint amennyit idáig láttunk nagy bajjal kikerülni ama tövises, bozotos sűrűségből.“

Nincsen Erdélyben „egyetlen egy akadémiaánk, melyben az etikát, a vétkek fékezőjét, az oeconomiát, a családok kormányzó-ját, az orvosi tudományt, az egészség fenntartóját; a mathesist, városok, utcák, templomok, paloták, tornyok építőjét, végre a philosophiát, minden tudomány és szép művészet gyökerét együtt tanít-sák és gyakorolják.“ A tanításban tehát a „reáliákat“ kell elő-rebocsátani és a bölcsesség tanításával kell az egész művet betetőzni.

Apáczai szerint a bölcsesség az istenek adománya. A bölcsesség szelídíti meg az ifjúság durvaságát, az vezet az isteni parancsok megértéséhez és az emberi törvények tiszteletére, a bölcsesség nevel szerénységre, alázatosságra és megfékezi a fölfuvalkodottságot. „Ha a bölcsesség a tudományok anyja, — kiált föl keserűen Apáczai, — nálunk nincsenek tudományok, ha a bölcsesség neveli az embereket az istenek tiszteletére, igazságosságra, mértéktelenségre és bátorságra, nem csoda, ha Magyar- és Erdélyország istentagadással, igazságtalansággal, mértéktelenséggel és állhatatlansággal van tele.“

Nem pusztán a tudatlanságról, a gazdagabb műveltség hiányáról van itten szó! Erdély társadalmi életének bűnei, erkölcsi züllöttsége, képmutató, dölyfös tudákossága jelenik meg megdöbbenő sötét színekkel előttünk Apáczai beszédeiben. „Mert szeretném tudni, honét van a mi gazdáink között annyi gonosz család, oly sok rossz család-anya és anya, rakoncátlan fiú, fortélyos verekedő, kegyetlen úr, csalárd és hűtlen szolga és az egyházban a keresztyénség alapelveit nem ismerő papok bábálakjai, potrohos gyomrai, simoniakusok, farkasok, bérencek! Az iskolában annyi kósza árnyék, a valódi tanulók üres álcái, kitanult rókák és a politikában annyi megvásárolható bírák, Bileam követő ügyvédek, igazságtalan perek, erőszakoskodások, zaklatások és zsarolások.“ Mindezt kolozsvári székfoglaló beszédében vágja Erdély vezetőinek szemébe az igazságért mindig harcra kész Apáczai. A megaláztatás még öntudatosabbá, keményebbé tette és Kolozsvárt új erővel fogott Erdély megreformálásához.

Sűrítve zuhog itt felénk az erdélyi élet vétkeinek áradata, de ráadásul részletes kíméletlen jellemzésben megkapjuk a nyomorúság elől menekülő tanulóknak, a zsiros falatokra áhító tanítóknak, a fölfuvalkodott papoknak, a tudatlan, aluszékony lelkű, a közjával nem törődő kurátoroknak képét is. Az üldözésekben, harcokban megédzett tanárnak kemény és keserű ítélete ez. Joga volt hozzá, mert egy tisztultabb, boldogabb világ képe lebegett előtte, ahhoz mérte honfitársait.

Aki így látja a társadalmat, az az iskoláktól nem csupán ismeretek közlését, hanem az élet átalakítását, nemzete fölemelését

várja. „Ugyan mi segítette a szárazon és tengeren igen hatalmas belga népet a spanyolok türhetetlen járma lerázására? Mi adta vissza régi szabadságát? Az akadémia, mondom. És mi tartja folytonosan virágzó életerőben? Az akadémia és főiskola.” Mindezt nem látják Erdélyben. „Mi mások példájára nem látjuk be, hogy a béke megtartásának vagy visszaszerzésének a háború dicsően folytatásának vagy befejezésének egyetlen módja az, ha az államban tanult férfiak nagy számban léteznek.”

Igy visz Apáczai a Széchenyi gondolatainak közelébe. Nem pusztán az iskolák fölállításától, az általános tudás megnövekedésétől és az ész hatalmától várja az élet átalakulását, hanem a személyiségeket formáló bölcseségtől, a „kiművelt emberfőktől”. Ezért kívánja a tanult emberek megbecsülését és az állami életben megfelelő helyen való alkalmazását. „A tisztelet táplálja a művészeteket, — írja — és mindenki a dicsőség vágya által indíttatik a tudományok tanulására.” „Mert műveltség dicsőség vágya nélkül és dicsőség műveltség nélkül nem létezhetik.”

A kényelmes életről való lemondást hirdető, aszkéta életet követelő tudósban ime megszólal a személyes becsvágy. A dicsőségre vágyik ő is, de nem világi kényelemre, jólétre, kitiintetésekre, hanem a tudományos és nevelői munka dicsőségére. Az ő dicsőségét a megerősödő kolozsvári kollégium, a nyomába szegődő diáksereg, a tudás, a bölcsesség terjedése hirdeti.

A nélkülözések, csalódások, szenvedések után ez a tanítványsereg adhatot újra hitet, bizakodást Apáczainak, ez erősítette meg a csüggedés közepette. A bűnök után látja a fölemelkedés reményességét. Látja azokat a tanulókat, akik „nem kényszerítve, de szabad akaratból, az élet külső kényelmeit számba nem véve... minket ide a szegénység közepébe követtek, bármit eltérni készek, mintsem parányit is engedjenek azon hő szeretetből, mellyel a múzsák iránt lángolnak.” Ezért az ifjúságért érdemes volt „fényes papi” állásokra való meghívásokat visszautasítani, „a legnagyobb küzdelsek, nyomorúságok, viszontagságok, szegénység, megvetetés és más számlálhatatlan bajok, kellemetlenségek között is” azon a helyen, „hova Isten által rendelteténk”, helyt állani.

A küldetését hiven teljesítő férfi nyugodt öntudattal tekinthet vissza életére. A küldetését érző férfi élete nem szakad meg halálával, az isteni parancsot továbbadja követőinek. Apáczai haláláig nem szűnik meg „inteni, buzdítani és ösztökélni mindenkit, hogy teljesítse az igazi keresztyén ember kötelességét az iskolák előmozdítása iránt.”

Harmincnyégy évre terjedő rövid földi élete így folytatódik az örök erdélyi szellemiségben.

(Nagyenyed)

VITA ZSIGMOND

EDIT

Éjjel félébredek,
hogy rád gondolhassak,
reggelre szemedtől
tisztul meg az ablak.

Jobb vagy az álomnál,
a csöndnél, a tejnél,
ha bárányom lenne,
kertedbe terelném.

Hallod? érted sírnak
a törtszájú tárgyak, —
borulj rám, itass meg,
szólj hozzám: anyám vagy!

LÉTAY LAJOS

VERS A BIZONYTALANSÁGRÓL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Alom lehet, hogy jó beszédem érted
s felelsz is rá, honnan jó a szavad?
Hitvány kor ez: csak gyilkol és tagad;
úgy élünk benne, mint az elítéltek.

Már semmi se bizonyos. Szép hajad
möst versbe írod (bár sohase kérted),
holnap tán a halál fűzi be fércnek,
vagy hurok lesz s a torkomra akad.

Mibe higgyek hát, ami biztos lenne?
a mult elfonnyadt, a laza jelenre
egyedül Te vagy a bizonyíték

és ez a vers — két legföltettebb gondom, —
jaj, bár ne lennék jó, mikor kimondom:
Te elfordulsz, ő fellobban s kiég!

LÉTAY LAJOS

ANGYALOK

— KISREGÉNY —

— Hó kicsi, hó! — hívogatja berekedt hangon az elmaradozó bivalyokat és balkarjával nagyokat kanyarít a levegőbe, hogyha akaratának hangját szét is fújja a szél, az értelme azért megmaradjon és látszodjék. Látja az állat is és gyűjtsön erőt arra a néhány fordulóra, ami még hátra van, hogy ne maradjon télire takaró nélkül a mag. A tehének látják a biztató mozdulatot, sikamodnak is feléje vagy kettőt, mert nincs rosszakarát a vérükben, de a szivály barázdák annyira törik a körmököt, hogy megállítják remegő lábukat. Nem mozdulnak, engedik előre a csuszkáló embert. Nem mozdul a mögéjük jármolt borona sem. A szél immár egyedül visít, a csúszó gerendák, csikorgó vasszegek nem segítenek neki. Nagy legény egyedül is. Táncol, füttyül és úgy kavargog, mint aki sokat ivott és most nem fér a bőrében, kicsi neki a világ, mindenbe beleköt. Leghamarabb a bivalyokba. De a tehéneknek nem tetszik a kötődés, nincs jácódni való kedvük és összekucorodnak, mint két macska, hogy ne érje őket a birizgáló kéz. A fiúk pedig úgy lapul testükhöz, mintha több meleget könyörögnének a szívtől, vagy nagyobb kíméletet a jókedvű kinzótól. Hanem a szél csak kacag reszketésükön és tovább hóhérolja őket. Majd megúnva a játékot, meleg parájukat úgy csapja vissza pofájukba, mint egy marék ezüst szalmát. A szalma megragad a nedves szőrcsomókon, lassan odafagy és olyan lesz a fehér kéreg, mint egy égi álarc.

— Na kicsi, na! — hallszik ismét a biztatás, hogy egy pillanatra elül a szél. A csendben tovább repül a szó, de a bivalyok nem mozdulnak és súlyosan fekszik mögöttük a borona is. Keserű Máté megáll és megfordul. Káromkodása beléreked és kezd émelyedni tőle, hogy a gyomra majd kifordul helyéről. Keze ott marad a levegőbe, úgy, ahogy éppen kanyarítani akart belőle egy hajlításnyit. Csak a szeme káprázik, csudálkozik a bivalyokon, akik innmár nem feketék, hanem fehérek s innen messziről úgy látszanak, mintha égi marhák lennének és szálznák a mennyei szénát.

A szokatlan ábrak erős lehet a tápláló, aminek hamar látásik hasznia, mert a tehének megindulnak s jöögélnék szép lassan, hogy utólérjék Mátét. Hátral engedelmessen csúszik a borona s csinálja az ágyat a magának, miket a vasszegek már megcsókolgattak s a szétomló rögök most betakarnak. Máté csudálkozik buzgolkodásukon s keresőn néz körül, hogy hová lett a szél, ami egész nap szembeállt vele, havat darált az arcába és pirosra csipte ki fülét és kezefejét. Szemegolyója egészen kerek, mire meglátja, hogy ott fenn hajladézik a dombokon, a kék kökény bokrok mögött és most sokkal csendesebb, mint itt lenn a völgyben volt. Nem kavarja a darát s az elszáradt levelet, füttye sem hallszik és fejét meghajtva, térdreereszkedik a bokrok közül kilépő barna asszony előtt. Az

asszony szép arca előtt fátyol leng és eltakarja csillagszemét is vele. A sűrű szövésen is átüt bőrének bársonyossága és az údvarló ujjabegyei remegve simogatják a levegőt, mert az asszony szigorú és gögös, rá sem néz a reszketőre, csak ellép mellette és jön a fehér gyöngyúton puha lépésekkel, észre sem véve, hogy azt neki hintették be, érte darálták teli.

Máté szinte sajnálja most a szelet, hogy így megcsúfolta egy fehér-rép, de észébe jut, hogy négy forduló még hátra van és odanéz a bivalyokra. Azok már ott vannak mellette, de nem állanak meg, mennek csendesen tovább a föld vége felé.

A barnabőrű asszony közben leereszkedett a dombok hátáról és itt megy a völgyben, meleg lépései alatt elolvad a gyöngyút és nem marad utána csak reménytelen sötétség. Mátét is megcsapja egy pillantás, ruhájáról felolvad a kéreg és legény szíve úgy ver, mintha nem daróc, hanem bársony alatt dobogna. Fejével kíséri, néz a szépség után, aki már lenn jár valahol a völgyben s eddig a tiszai fűzeket simogatja.

A borona ismét ott csúszik el mellette. Olyan szépen mennek maguktól a tehenek, mint az egyszeri ember meséjében, pedig már nem is fehérek, csak feketék, mint közönségesen. Engedi, hogy menjenek csak. Egész nap testével vágott nekik éket a sűrű levegőbe és most érzi mellehajlatán a nyomás erősségét, nagyságát. Nagyot lélezkzik, de a levegő beleszorul vékonyába és fájdalmas nyillalással, csak nehezen szabadul ki. Ugy érzi testét, mintha egész nap verték volna. Lelke a káromkodásoktól terhés és esztét, mint egy fekete fátyol borítja be a gondolat, hogy talán hiába veti el a magot, nem ő, hanem Tamás úr arat ezen az agyagon is. Nézi a boronát, ahogy bukdácsol a göröngyön, amint úszik fehéren a fekete földön, mintha magától menne. A bivalyok beleolvadnak a sötétségbe. Sötét minden és csak onnan tudja, hogy nincs messze a föld vége, mert a fehér galagonya s csipkebokrok világosan mutatják.

Hirtelen összehorpad, gerincén végigfut a hideg. A szél felocsudott, ott fenn a dombokon és most iszonyú erővel és gyorsasággal száguld befele, hogy utólérje a csalfa asszonyt. Tör-zúz, elesik és felkel, de nem áll meg. Darabokra hajigálja a fehér gyöngyszemet, hogy könnyebben mehessen és elüt mindent, mi útjába áll. Máté is meginog egy pillanatra és orrcája elé kapja karját, hogy felfogja az iszonyú ütést. Azután rohan arrafelé, ahol nemrég még a boronát látta, mert már nem látszik semmi, fertelmesen kavarog a sok elszórt ezüstpor. Zúg a levegő és foga nő újból a hidegnek. Bukdácsol Máté, csúszkál, bocskoran megoldódik a szíj. A szél pedig újból és újból a földhöz veri. Már megizzad az ing is a hátán, amíg meghallja a tehenek bögését. Odatapogatózik és belekapaszkodik a jármonlógó kötélbe. A szél emelgeti őket. Ott vannak a tenyerén. Azután leteszi. A bivalyok térdreesnek a hirtelen mozdulattól és félelmükben összedugják a fejüket. Máté is leszegi fejét a mellére s nekiveti hátát a bivalynak, hogy a szél fel ne borítsa. Arra gondol, hogy jövőre más ujjast kell csináltasson, mert ennek a szövése igen meggyérült a viselésben s a bőrére engedi a hideg cirógató kezét. A szél

hirtelen megfordul. Elvétette a barna asszony nyomát, fekete a méregtől és keresi, hogy kin tölthetné ki bosszúját. Senkit nem talál mást a határon és újra és újra csak rajtuk vág végig.

Máté egy darabig túri, de aztán mást gondol. Előveszi zsebéből a taplót, a kovát és tüzet csinál a békasóból. A szikrát fogott taplót odatartja a szélnek, hogy fújja azt, ha már olyan nagy a mérge és lassan megindul a föld vége felé. A bokrokhoz érve száraz füvet markol, ágat gyűjt s alája dugja a taplót. A gaz lobot vet s nyugtalan lánggal ég. Veres nyelve körülcsókolja a bokrok lábát s kicsi idő múlva azok is lobognak a tüztől. A világosságnál futva indul vissza a bivalyokhoz s nagy nehezen lábukra állítja. Azután összefogja a szarvukról lelógó köteleket balkezébe s húzni kezdi őket.

A bivalyok kimozdulnak helyükből s hárman megindulnak a tűzfelé. Máté húzza őket s orcáján kimelegszik a bőr, karján kidagadnak az erek. Pedig a tűz felé mennek jószántukból is, a levegőt barátságossá melegítették a lángok. De visszafelé nem akarnak jönni. A szél sem hagyja, ha már a tüzet nem fújhatja el, hát a barázdák éleit hegyezi. Kérgesíti az állatok szívét is, hogy ne könnyörüljenek az emberen s ne engedjenek akaratának. A bivalyok meg is állanak s Máté hiába istenkedik nekik, állnak és nincsen hatalom, ami csökkönyösségüket felolvasztaná.

— Ha volna legalább valaki, aki hajtogassa utánam — mondja fennhangon — akkor... — elejti hangját s el a fejét is. Mögötte lobog a tűz s mohó nyelvel falja fel a bokrok alján a száraz füvet. Égnek az ágak is, mint a zsír és pattog a szikra a levegőbe mintha színes pántlikát lobogtatna a füstös kéz.

A bivalyok a lángok felé fordítják fejüket, honnan enyhébb levegő áramlik hátukra és Máté hiába birkózik velük, hiába húzza szinte magára, nem moccannak. Allnak, mint két fekete ördög, akik nem hisznek a jónak és kísértésbe viszik az embert, hogy megátkozza az életét s az Istent.

Keserű Máté abbahagyja a huzakodást és kigombolja az ujjasát, hogy a mérge ne főzze meg s gőze szálljon el, ne feketítse bé a lelkét. Azután kitaszítja fejéből a báránybőr sapkát, hogy érje homlokát is a levegő és kavargó gondolataiból termékenyítse meg az életrevalót.

— Ha úgy történék magukat az emberek az üdvösség után, mint a kenyérért, bizony itt lenne a földön a paradicsom kőkertje... — szólal meg egy hang a sötétben olyan váratlanul, hogy még a bivalyok is arra fordítják fejüket. Odanéz Keserű Máté is és lát kiválni a sötétből egy embert, aki magas és száraz, rongyos és ehezett, de a szeme úgy csillog, mintha testének minden tüze annak a gödrében égne el.

— Mindenki arra törekedjék, amire rendeltetett. A szántóvető jobbagy a porhanyos földre rendeltetett munkálkodni, kenyeret facsarni. Akire a lelket bízták, az kínlódjék az országért, ahol mindenki láthatja az Istent, aki megérdemli, — felelt a szóra Máté és hosszasan nézett az emberre, aki fekete árnyékká vált a bivalyokon túl, hogy lelohadt a bokrok tüze.

— Jól szóltál atyámfia... Mindenki... és segítsenek egymáson... Fogd meg a jármon a kötelet fiám... Ezekből az állatokból kiüzöm az ördögöket, akik a lustaság képében jelen vannak bennük.

— A szél mián van — védi teheneit Máté.

— Az ördög mián, aki a szélben is csak a jót fujja el, de a gazt meghagyja... Fogjad azt a kötelet... — Azzal elment a csipkebokorig és letört belőle egy tüzes ágat, olyat melyiknek zöld végét még nem égette fel a láng, csak békormozta. A tüzes ággal a bivalyokhoz érve keresztet rajzolt a levegőbe és azután keresztet vont a bivalyok ganás farára is. A tehének pedig abban a szempillantásban megindultak és sebes léptekkel mentek Máté után, olyannyira, hogy egy cseppet sem kellett többet húzni őket. Az idegen minden tizölnyire újabb keresztet rajzol a hátukra és a levegőbe is keresztet vet. A föld végén másik ágat választ, mert a régi tüze elaludt s nem vetett fényes keresztet. Az új ág új erőt varázsol s rövidesen az utolsó fordulóra csáogatja Máté a teheneiket. Máté egész végig nem mer hátranézni. Csak vezetgeti a teheneiket, és tapodja a nehéz rögöket, hogy könnyebben jöjjenek utána és ne szuszogjanak annyira.

Azután elérik a föld másik végét is és bétakarják a magot az egész táblában.

— Kedet az Isten küldte — engedi el a kötelet Máté, hogy megtörölje homlokát az izzadságtól.

— A világosság hozott. Már rég óta tapodtam egy helyben, mikor tüzet lobbantottál a bokrok között.

— Velem jö ügyi? — kérdezi egy kicsi idő múlva, hogy a hojszást megismozatta, megdörgölte.

— Hová valósi vagy?

— Nagydabolci... — levéti ujjasát s ráteríti az állatra — borjuzó — magyarázza azután.

— Mehetek... — mondja az ember.

— Hát akkor menjünk, — sürgeti Máté s egy kicsi borzongás fut végig a hátaközepin.

A boronáról gyorsan leszedik a gerendákat és felrakják a szekér derekába. Azután befognak, de nem ülnek fel, mert a szél szüntelenül kavarog és csepdes. A bivalyok elé állnak, hogy azokat ne érje annyira s megindulnak az út felé. Szótlatlanul mennek. Az erős szél rágja, marja őket s durva kézzel kutatja ki, hol vékonyodott el ruhájuk, hol dughatja esürde bőrükhöz hideg kezét. Mennek. Csak a bivalyok lehelnek meleget nyakukba s az a gondolat, hogy a falu nincs már messze.

Lassan feltűnik egy árva láng, valahol már ott a falu. Csak akkor jut eszébe Máténak, hogy délről egy darabocska kenyere megmaradt, benyúl érte a zsebébe s odányújtja a társának.

— Fogja...

Az elveszi, nem kérdez semmit. Mikor kitapogatja, hogy kenyér, mindjárt falni kezdi.

Máté nem látja szája mozgását, de nyelését hallja s ebből mindjárt megtudja azt is, hogy ez az ember ma nem ett még semmit. Ekkor már a házak között mentek és a szekér zörgésre elvakkintották magukat a vackukba húzódtok kutyák.

— Itt bétérünk — fogja meg Máté az idegen karját.

A kapu nyitva van és a bivalyok olyan gyorsan fordulnak bé, mintha újból tüzes keresztet rajzolna farukra valami láthatatlan kéz. A csábeli el is bőgi magát s az udvar mélyéből valahonnan, mint a visszhang érkezik a borjú felelete.

A házak között a szél már nem olyan nagy legény, de még van ereje arra, hogy becsapja az ajtót, amit Máté anyja nyitva hagyott maga után. Ott van az asszony az udvaron, hogy lássa mi van. Kezében mécesest tart, de még sem lát már semmit. A bivalyok már a pajtában vannak. Máté éppen köti őket a karikákhoz s az idegen köles szalmát dob eléjük, amikor az asszony bétaszítja az ajtót.

— Na Máté fiam, hát hazajöttél valahogy? — kérdezi és szemében még ott lapul a nagyranőtt félelem.

— Valahogy Edes, valahogy... Szerencsére segítséget kaptam — és odamutat az idegenre.

Az asszony felemeli a méceset, hogy lásson a jászolyig.

— Jézus király úr előljáró hoppmestere vagyok — emeli meg az idegen fővegét és egy pillanatig az asszonyra néz, azután szétrázza a szalmacsomót s olyan szépen elrendezi, mintha bölcsőben rendezné gyermek alá.

Borbála asszony megzavarodva ejti le szoknyája mellé kezét s a méces világa úgy zuhan le felemeltetéséről, mint egy hulló csillag. Hirtelen nem tudná megmondani, hogy a furcsa hang és beszéd, vagy az égő pillantás lángja csapta meg annyira lelkét. Csak érzi, hogy zúg a feje és reszketnek a lábai, mintha valamit nehezen emelne. És álmában is meglátja ezt a mesterembernek öltözött férfiút úgy, amint ránéz s zöld szemével meg akarja igézni.

— Prédikátor szegény — szólal meg Máté, hogy olvadjon fel a feszültség és térjen magához anyja, ne ijedjen úgy meg egy idegen embertől.

Igaz, a zöld szem lobogása neki sem tetszik. Kégyelmetlenül érz magát valahányszor belenéz úgy, mintha nagy szakadék szélén állana és valami húzná le a mélységbe. Szédül. Látja, hogy a bivalyok is szívesen fordítják el tekintete elől fejüket és farkukat bevágják combjuk közé, mintha kutya kergetné őket. De azért nem fél tőle. Nem lehet rossz ember, — gondolja el — aki éhes és a Fiú nevében mutatkozik.

Az anyja pedig annak tartja és megis mondja.

— Nem ked csinálta ezt a csúf időt? — balkezeivel összefogja kebelin a ruhát, mintha igézettől félné és úgy várja a feleletet.

— Nem szeretem a csúfat — mondja az ember egyszerűen, és ráül a jászoly gerendájára. — Amíg Jézus király úr el nem hívott, műves

ember voltam. Úgy tanultam meg a szépet, mindig szép poharakat, kincses kelyheket véstem a nagybányai műhelyben. Akkor Órás Jakab volt a nevem.

Az asszony ettől egy kicsit megnyugszik. De megmarad elhatározása mellett, hogy ha bemegy a házba, vizet vet, s hőtszén levit megissza orvosságnak, igézet ellen.

Úgy is tesz. A mécsést az ablakocska párkányára teszi s behúzza maga után az ajtót.

Órás Jakab, a hoppmester elejti a fejét. Gyér szakállá megtűródik s benedvesíti újra orcája bőrét. Szive fázik meg tőle s a gondolatól, hogy férfiú még állja zöld szemének pillantását, de asszony semmikép. Nem az elmaradt csókok fájnak most benne s egyéb földi jók, miben nincsen része, csak az, hogy a lelkek sokaságán nincs hatalma s nem az enyhülést jelenti ezeknek, amit akar, hanem az irtózást és a gonoszt, amit kerülni szeretne. Beleszúr sebébe a kísértő is, hogy nem is hívásra hagyta ott a műhelyt, hanem menekülésből. Nem isteni szózatra dobta el a vésőt, hanem asszonyi kacagás elől futott meg. A kísértő most a mester fiatal feleségének képében kínozza és döbbenetes nagy hálóba fogja a lelkét, hogy vergődjék csak s kínlódjék azon, hogy hiába mond le a földiekről, az isteni szerelmet nem foghatja el. Máté csak egy pis-lantást vet a tépelődő férfiúra. Szeretne segíteni rajta, de nem tudja mi fekteti arcát mellére, mi kínozza. Hát hallgat, ideje sincs sokat töprengenie, a borjas tehén tapod, nem eszik s a szalmát kigazolja mind maga elé, annyit kapkodja borja felé fejét. A borjú is táncol, ugrál s nem látja a falat, a kötelet, amik tartják csak a csecsbimbók ingerlő duzzadságát. Szájában habzik a nyál s köteletszakítóan feszül izmaiban a vágy.

Máté megkönnyőrül rajtuk s lekasztja a fasajtárt a szegről; azután oda kuporodik a tehén alá. Fejni akar, de hiába húzogatja a vastag bimbókat veresre és hasztalan kenegeti a tőgyet, nem tudnak tejet kiszorítani markoló ujjai.

— Nincs, mondja a tehén bőgése. Mikor pedig Máté nem hagyja abba a küzdelmet, tapodni kezd és táncol. Azután rüg is és farkával is mind-egyre odacsap, hogy elhajtja a markolászó kezét. Újra és újra odaüt, mint egy nagy piros légyre.

A szomorú ember nem figyel a harcra. A kísértő képet hessegeti. Nincs olyan tiszta hit emberben — nyugtatja meg magát —, hogy fehérségét a kételkedés meg ne rontaná. Egészen nem tud ellendülni a földtől az ember, még örültségben sem. A gyomorban lakik az ördög és hízni akar. Már hallja is undorító hangját, amint korog. Nem kell hinni neki, éheztetni kell. Akkor bir vele a lélek, és a szent akarat érvényesül, és eljut a halhatatlanságba. De ha örökké csak jól lakik, akkor olyan, mint az erősen zabozott ló, összetöri magát s azt is, ami rá van bízva. Nem megy soha jó úton, nem hallgat az irányító szóra és olyan nehéz, hogy nem bírja megemelni a lélek.

— Na, ez ma nem adja le a tejet — áll fel hangos szóval a tehén alól Máté és visszaakasztja a sajtárt a szegre, melybe egyetlen csepp tejet sem tudott kiszorítani. — Pedig ott a té, jól látszik — s úgy nézi az újból megduzzadt tögyet, mint akit meglóptak.

— A borjúnak kell, annak adta az Isten — békítgeti Mátét az idegen s elejétvéve, nehogy meggondolkozzék a legény, gyorsan átmászik a jászolyon és elengedi a borjút. Az úgy surran anyja alá, mintha paritytyából lökték volna oda és körmeinek helye fehéren látszik a hídláson. Nagy döféssel jelzi, hogy ott van, farát odaveti az anyja fejéhez és már habzik is szájában az édes tej.

A két ember nézi a boldog borjút, a nevetgélő tehenet és jóízűket nyelnek ők is. Nagy későre megszólal Máté.

— Tán amíg ez szopik mi is megvacsorálhatnánk?! — és ránéz a társára.

Jézus király úr hoppmestere bólint. Megindulnak az ajtó felé. Nem néznek hátra és nem látják, hogy a pajtában úgy lobog a borjú háta felett fodros farka, mint egy diadalmas zászló.

ORAS JAKAB NEM MENT TOVÁBB, odaverte a hó, de azonkívül is jól érzi magát Keserű Máténál. Most éppen a füstházban ül, a sütőkemence padkáján és szilíciumkristályokból négyszögletes kicsi köveket csiszol. Fehér köveket és számokat és jeleket vés bele. Mellette ül Borbála asszony, aki már nem fél a beesett, zöldfényben égő szemektől. Kicsi széken ül és babot szemel. Az ajtó megett Máté áll és kötelet fon.

Szent mind a három dolog és egész lelkükkel csinálják. Gyúlnak a csillogó kövek halomba. Megtisztul a gyöngybab a szeméttől. Hosszúra kigyózik a kötél. Azért mind csendben vannak és nem zavarják egymás gondolatait.

Jézus király hoppmesterét, ha akarnák sem tudnák zavarni. Amióta itt maradt s ennek már jó két hete, alig lehet szavát fogni. Enni sem eszik, csak turkál az ételben és a házból csak szükségből megy ki. Szemét félig örökké takarja a szempilla, mintha csak befelé nézne. Éjjel látomásai vannak és a sátánnal tusázik, aki nem akarja, hogy ezen a földön alapítsa meg a paradicsom kökertjét, mert a föld az ő országa. Az embereket sem ereszti, mert azok az ő szolgálói. Jakab pedig így akarja, mert erre hívta el őt a Király. Azt akarja, hogy már itt a földön szenteltessek meg az ország és az ember itt tudjon angvallá válni a sárban. Ezért nappal is kész szembe szállni az ördöggel. Most is vele vitázik. Az ördög a kövek mögött ül és onnan öltögeti tüzes nyelvét feléje, de a kövek lelohasztják a lángot, mert azok Isten kövecskéi és így Jakab bántatlanul felel vissza.

— A te vallásod a kárvallás. A lélek pedig drágább a világnál és nagyobb, mint te.

— Nem nagyobb, sőt gyengébb, mert teste van és annak édességén keresztül az én szolgálóm.

— En kiszabadítom a szolgaságból!
 — Hogyan s milyen hatalommal?
 — Itt Nagydabolcon, hol a világ közepe s a Király hatalmával, amit nekem adott.

— Honnan tudod, hol a világ közepe?
 — Itt, ahol vagyok, s amelyik ezután Sion lesz, erősség ellened!
 — Nem hegy ez, ide messze van az ég.
 — A jóakarát akkora hegy, hogy megakad gonoszságod rajta.
 — Messze van akkor is az ég.

— Lehajlik Jézus király úr onnan. Különben sincs messze, csak egy megtérésre, annyi idő alatt vitte fel a keresztfán kínlódó tolvajt is.
 — Bolond lettél egészen Órás Jakab, kikacagnak az emberek.

Megretten a vitázó a szótól s nem tudja mit feleljen. Nem szeretné, ha kikacagnak az emberek s bolondnak tartanák őt, ki jót akar nekik.
 Az ördög észreveszi, hogy hol sebes az ember lelke s már nyúl át a kövek felett is, hogy mégjobban belévájjon.

— A zsidók is kacagták a Királyt s lám mit nyertek vele, szétszórtá utóljára is őket, mint a polyvát.

• Az ördög visszahúzódik, összekoncsorítja farkát s reáül.

Jakab pedig felszabadultan lélezkzik, hogy az utolsó próbát is kiállotta és kinyitva az előtte fekvő könyvet olvasni kezdi:

„...Es láték egy angyalt leszállani a mennyből, akinél volna a mélységnek kulcsa és egy lánc a kezében. És megfogá a sárkányt, azt a régi kígyót, aki az ördög és Sátán és megkötözné azt ezer esztendőre“. Becsapja a könyvet. Felvesz egy követ a halomból és szembedobja az ördöggel.

— Fuss hát, mert az angyal elindult...

• A kő nagyot koppan és elgurul a földön. Az asszony és fia arra néznek s látják, hogy Jézus király hoppmesterének habos a szája és vergődik a földön, mint egy fekete pillangó.

Akkor odaugrik Máté és felemeli a földről és a fogait szétfeszítve vizet önt szájába.

— Elment a csúf állat — tér magához Jakab és felragyog arca. — Ne legyetek szomorúak, többé nem kísért és angyal lesz minden embertől. — Azzal felül az agyagpadon, s kicsit később fel is áll. Összesepri a kövecskéket és felveszi azt, amelyik elgurult.

— Imé elkészítettem a fehér kövecskéket, ahogy meg van írva és amelyeket a győzedelmeseknek adományoz a Király. Nektek és minden embernek, aki hisz és aki már ezen a földön megszenteli életét. — Szeli-den mosolyog és körülötte mosolyog minden, a füstös kemence nyílása is.

Az asszony és fiú bizonytalanul állanak előtte. Nem tudják, hogy csakugyan szent, vagy csak örült. Boldog ember, akit irigyelni kell, vagy szerencsétlen és sajnálatraméltó csak. Ahogy újra az arcába néznek inkább irigylik, így még az urakat sem látják mosolyogni, pedig azoknak mosolygós az egész életük.

— Maradjon itt ked papnak — szólal meg végre Máté. — Amióta Mágocsi úr elkergette Torony Imrét, senki papunk nem volt. — Örvend, hogy kitalált valamit, amire használni lehetne s nem egyedül kell, hogy tartsa.

— Beteg is olyan, mint a föld — bátorodik meg anyja is és hangját fényesíti a káröröm.

— Őri szent vacsorát nem ettünk azóta sem s nincs aki felénk fordítsa az Isten szemit.

— Látszik is, mert egész ősön nem esett egy csepp eső s ha a tél elején meg nem könyörül rajtunk, ehezhetünk volna jövő esztendőben. Egy szikra vetésünk sem lenne. Hóba vetettünk s darába. Különben ked tudja, hogy volt... megigazítja kendőjét, és visszaül tisztítani a babot.

Máté is felveszi az elejtett kötelet s fonnai kezd. Úgy szól s mondatai mindegyre megakadnak, ha szájával kell megigazítania a csepűt.

— Ked szent ember — kezd újra — az egész falu tudja már. Tamás úr pedig soha nem tudja meg, mert nem a ruhájából látszik a tisztesség, annak pedig az orca nem számít... Mi ezért semmit nem adunk... Nincs miből... Ha ingyen, az ételért tud vigasztalni, akkor...

— Elvette már a földek felét s a héthől négynapot neki kell dolgoznia a gyalogosnak, s a szekeresnek is hármat. Láthatja, hogy szegények vagyunk — bizonyítgatja az asszony is.

— Ebben az évben még nem ittam bort.

— A fia, Tamás az még gonoszabb. Az még több földet akar s még több napszámot, hogy tenne rá az Isten már annyit, hogy dögölne meg tőle.

— Hallgasson el anyám, mert jó valaki.

A hó csakugyan ropog a ház előtt s árnyék esik az ablakon kifeszített bőrre.

Jobbágy csak a belépő is. Lustán, köszönés nélkül áll meg a küszöbön. Az ajtót még csak be sem hajlítja maga mögött, mintha sürgős lenne dolga s máris menni akarna.

— Tedd bé az ajtót Istvány — szól reá az asszony, mert sajnálja a kesernyés füstöt, ami száll ki az udvarra, és fázik a friss hidegtől, ami onnan áramlik.

Pedig nem árt a tiszta levegő, mert a házban bűdösség van és a langyosságot testük adja s nem a rosszul égő s nedves ágfá.

A szólított beteszi maga után az ajtót, de nem szól. Nézi merőn Jakabot s várja, hogy az találja ki, mit akar.

Jakab még mindig magával van elfoglalva s nem érkezik másra ügyelni. Az ember hát előrelép kettőt s odaáll eléje. Kicsit meghajol s szinte az ő orcájába hajigálja a szavait.

— Beteg a gyermek. Kár lenne, hogy éppen most halljon meg, ha eddig nem tette. A ganét már ki tudja hányini s ügyel borjúra s mire. Még kéne gyógyítani. Imádkozni kéne. Ha lenne szűves eljönni s meg nézni, hogy mit csináljunk vele... — megáll s gondolkozik, hogy még

mit mondjon. Ugy érzi ennyi elég, ebből meg lehet tudni mindent. — Hát így... — fejezi be s fejemeli szemét a földről...

— Jakab néz vissza. Fejével integet, hogy érti. Ugy mozog a feje, hosszú, vékony nyakán, mint az órajártató. Szemében kigyúl a zöld láng, de nem felel.

A panaszló meghökken. Egy kicsit hátrább lép s ránéz a háziakra, hogy segítsenek. Mikor látja, hogy azok nem szólnak egyet sem mellette, kifordítja a tenyerét, mintha mutatná, hogy nincs semmi benne, hogy nincs semmije, amivel megfizethetné. Azután mégegyszer megismétli fáradtabb, töröttebb hangon. — ... hát így... azért gondoltam, mert hogy nagyocska... —

Jakab már tisztán látja az embert. Látja a szívét, ahol a szeretetre reátekerözött a szerződés és nyomorúság indája és akkorára burjánzott, hogy minden egyebet ellep. Azért így felel neki.

— Ha erősen hiszed, hogy használ neki, ha meglátogatom s ha hozol egy aranyat... hát akkor elmegyek — azzal felkél ülőhelyéből s feleletet sem várva bemegy a kamarájába, ahol a vacska volt.

Az embernek lángot vet az arca és szemének két parázsa addig égeti Jakab hátát, amíg el nem tűnik. Akkor megfordul és odamegy Mátéhoz. Megmarkolja a fiú vállát s kifordítja, hogy szembe legyen vele és úgy kérdi.

— Ez akar belőlünk angyalokat csinálni? — hangja belesuhog a legény arcába s pirosra vesszőzi azt. — Ez?! Hallottad mit mondott? hogy aranyat akar... Tőlem... Hát van nekem egy rézpénzem is... Vagy van neked Keserű Máté? Vagy akármelyikünknek a faluban? Hát nem elszedte a vén hóhér Mágocsi úr az ezüst sustákat is... hát... — torkán akad a szó és tikogni kezd, mint a tyúk, amelyik nagy szemet nyelt... Nem ember ez se... Csak úr ez is... pénzt akar... mindenki pénzt akar — teszi hozzá sokkal csendesebben. Csak az arca lángol s a homlokán tenyérynyi fekete folt látszik, mintha méregtűzének füstje lenne.

— Pedig csak az imént volt tusakodása az ördöggel — akarja mentetni Máté, de ő maga sem tudja, hogy mit gondoljon.

— Az aranyon vitáztak, azon verekedtek. Ügyelj meg ne lopjon... En nem tartanám a házamnál...

— Nincs amit ellopjon, a szegénységet nem viszi el. Nem is tudom, hiszen ő is olyan nyomorult. Nem tudom... és zavartan elhallgat.

— Tudom én — keserűen gurgulázik torkán a szó — ki akar mászni a nyomorúságból. Mindenki ki akar... Akárhogy, nem néz senkit, nem néz semmit... Nem Jézus király úr hoppmestere ez, hanem a pénzé, erszény kell ennek is...

— Nem hihetem. Fehérkövecskét csiszolt az előbb is. Mikor pedig idejött ehezett volt, jóllehet tarisnyájában selyemkendőbe polyálva aranyozott ezüst serleg volt, úrvacsorai bornak...

— Hát nem hallottad, szinte füledbe mondta? Ügyelj, mert azt a bort is pénzért méri majd s csak annak enged inni, aki fizet... Hiszen

a bor drága... és drága a gyermek is. Van még kettő, de azok kisebbek és leánykák is — elfakul hangja —. Tudod, nemcsak azért fáj, mert már mindenfélelben segítség volt, hanem azért is, mert okos és vénségemre lett volna hol meghúzódjam, nem az országútján érne a halál... Magával tehetetlen zsellér embert ki tart...? Neked legalább házad van s a földet is használhatod valameddik, de nekem... koszos két borjún kívül semmim... — legyint egyet. — Jobb is, ha meghal, legalább nem kinlódik s nem átkoz meg, hogy egy aranyért megvettem az életét, amikor... — hangja színt vált. — Nem is ér annyit az élet. Az úr egy ezüstért vette rabjait egyre-másra, pedig azok szerezsenek. Fehérért ő sem adott volna annyit...

— Az Istennek minden élet egyforma drága — ellenkezik Máté. — Mindenki fiú, az ő fia...

— Látom téged jól vigasztal. De a vigasztalás nem húz ki a sárból. Nyomorult maradsz azért.

— A nyomorúság az idvésségnek orvossága és nem kárhozatra visz. Ez az a nagy rosta, amire ráteszi az embert, hogy hulljon át a konkolya és kevélységnek pora. Tükör is, amiben szemléljük magunk...

— Ezt kitől tanoltad?

— Jakab mester mondta.

— Ingyért?

— Úgy.

— Neked olcsón adta.

— Igéretért, hogy hiszek.

— Hát csak higgyetek egymásnak. Higgyetek az égben. De nekem itt a földön segítsen az Isten, ha akar... a jó úton magam is viszem a terút...

— Előbb hinni kell...

— Köpök reá — ordítja s meg is teszi. Azután bevágja az ajtót, s bevágja vele az udvarról a sötétséget is. A sárbólvert falak megrázódnak s meg a házbeliek is.

Nagy csend lesz. A tűz sem pattog az üst alatt, csak parázslik a hamu alatt, mint a parázna szem.

Borbála asszony lábast tapogat ki. Vízét önt belé. Belétölti a babot. Odaigazítja egy háromlábú vasállványra s parazsat húz alá, hogy főjön. Azután hagymát vág és beleszórja iznek a langyosodó vízbe. Mikor készen van, csendesesen megszólal.

— Istványnak igaza van...

Máté abba hagyja a fonást s kiköpi szájából a megrágott kócot. Nem felel semmit, tudja ő azt, de hát mit mondhatott volna, tüzelje azt az embert. — Lám mégsem való papnak — fűzi tovább gondolatát.

— Te, tudod mért nem ment el? kacag az asszony.

— Ha tudja, nekem is megmondhassa...

— Hát úgy sem gyógyíthatta volna meg... Így legalább nem vall szégyent, hogy nem is próbálta...

— Legalább vigasztalhatta volna...

— Hidd el, azért nem tette. Az aranyat is azért kérte, tudhatta előre, hogy nem lesz...

— Más oka vagyon ennek, de hogy mi, nem tudhatom.

Elhallgatnak. Az asszony száraz ágat vet a tűzre, hogy lobogjon fel. Az fel is éled s veres nyelvei körülnyalják a kormos üst falát s szeszélyes ábrákat s csikokat rajzolnak a mennyezetre s a falakra.

Jakab a nádbólkészült falon át hallhatott mindent. Nem ügyelt reá. Hason feküdt a földön. Arcát úgy belenyomta a döngölt agyagba, fejét úgy maga alá törte, mintha eggyé akart volna válni a földdel, mintha azt akarta volna, hogy senki ne lássa, hogy kiemelkedik, hogy van. Pedig tudta, hogy aki elé igyekszik, az így is látja. Előtte kinyitva ott van a könyv, de olvasatlanul mondja a kórságos meggyógyításának történetét.

— És mikor a sokasághoz értek, egy ember jöve hozzá, térdre esvén őelőtte és mondván: Uram, könyörülj az én fiamon, mert kegyetlenül szenved... És elvittem őt a te tanítványaidhoz és nem tudták őt meggyógyítani... megáll és elcsuklik eddigi bátor hangja. — Uram adj hitet, akkorát csak, mint a mustár mag. Oh! add erődöt, ahogy Péternek adtad, ki Liddában meggyógyította véle Eneást...

Mégjobban odalapul a földhöz, karjait kinyújtja maga elé s tenyerét az ég felé fordítja, mintha alamizsnát kérne. Azután hirtelen összekuncsorodik, mint a hasfájós, fogai remegni kezdenek és nyöszörögve jön elő belőle a hang, mint az elrepedt sípú orgonán. Mikor elcsendesedik, hideg veríték gyöngyözik homlokán és egész teste fagyos, mint a föld.

Máté hallja, hogy vergődik benn, hogy beteg tán, de nem megy megnézni. Az arany jut eszébe s ettől a gondolattól olyan kerges lesz a szíve és olyan hideg, hogy kipusztul belőle minden szánalom.

— Nyomorult s beteg ez is, hogy gyógyítson másokat — kérdezi az asszony s közelebb lép a falhoz, hogy hallja mi történik a kamarában.

— Tőlem megdögölhet — legyint Máté. — Nem igaz ember. Mást mond és ismét mást csinál. Urak közé való — nagyot köpik s elfordul.

Akkor megjelenik az ajtóban Jakab. Arca fehér, mint a szitált liszt s ingadozva jön, mintha mozogna alatta a ház földje. Ellépeget a tűzhelyig s odaomlik a helyire. Mosolyogva néz körül és mosolyogva néz a két emberre is. Azok elhúzódnak tőle s úgy néz vissza mind a kettő, hogy pillantásuktól hervadjon el mosolygása. De az olyan lehet, mint az évelő virág s gyökere mélyen rejtőzhetik, mert csak jobban kivirul s tisztában sugárzik.

Akkor Máté elfordul s kezibe veszi újra a kötetet, amelyik immár akkorára nőtt, hogy szekeret lehetne vele kötni. Borbála asszony is a vacsora után lát. Odamegy a fazékhoz s kavargatni kezdi. Lehajol a fűért, megrakja a tüzet s azután belé fúj a parázsha úgy, hogy repkedni kezdenek a szikrák, mint augusztusi égen a csillagok.

— Az embernek két kincse vagyon, — hallszik most nagyon halkán — a hite és az aranya. Az egyik a léleke, a másik a test tulajdona.

Akit szeretünk, azért mind a kettőt fel kell tudni áldozni. Aki meg akar gyógyulni az Isten által, az nem lehet sem gazdag, sem pedig hitetlen. Az Isten a szegényeké s az üres szívűeké. Altala lesznek gazdagok és vele telik meg szívük. Ennek az embernek van két tinója. Ha egyiket is elhozza és hiszi, hogy erős az Isten, megmarad az ő gyermeke.

— Mit csinál ked a tinóval — fordul hirtelen hátra Máté s hangja úgy csap le Jakabra, mint vércse a galambfiúra.

— Nem kell az Istennek. Izsáknak is visszaadta a fiát. Csak látni akarja, hogy igaz az áldozat.

— Ertem — gondolkozik el Máté. — Egy zsellér embernek nagyobb kincs a gyermeknél a tinó.

— Nagyobb biza — fúj ismét a hamuba az asszony. — Gyermeket minden asszonytól kaphat...

— Ha elhozza a tinót, meggyógyul a gyermek? — néz merőn Jakab arcába Máté.

Az asszony is odanéz, hogy ne tudjon hazudni az ember, s tudják az igazat.

— Megfordult már a betegség — jelenti ki Jakab.

— S a tinó? — kérdezi az asszony.

— Hozza már az ember... — szeme kifordul gödréből, mintha a sötétben is kísérné a képet... — nem is lehetnek már messzi — teszi azután hozzá gyöngye hangon.

Ebben a pillanatban az ablak alatt zaj hallatszik. Lépések és topogások zaja. Azután elbődül egy tinó, hosszan s mélyen, hogy hirdesse az emberi könyörületességet és Isten jóságát.

A sötétség egyszerre eloszlik a fejek felől. Az arcok megvilágosodnak és fényre vágynak a szemek is.

— Gyűjtsa meg Édes a mécseset — indítványozza a legény.

— Hadd el fiam Máté, kicsi az olaj — inti az asszony.

— Most az egyszer égjen — erősködik Máté —, hogy ismerjük meg s ne felejtjük az igazságot...

A BETLEHEMI CSILLAG KIRAGYOG A TÖBBI KÖZÜL és lennebb ereszkedik, szinte a nagydabolci csűr tetejére, hogy hallja az éneket, amelyik olyan szépen és tisztán kanyarodik az égre, mintha nem emberi hangból fonódnék, hanem angyali zene volna.

Havas éjszaka van és máshonnan is karácsonyi ének hangzik, az vízhangzik szerte a világban, de a csillagnak csak ez tetszik, ez a nagydabolci és maga is éneklivelük együtt, hogy hallja a többi csillag is, ezt a szépet ne szalasszák el az égiek se.

...Paradicsom kökertjébe —
Arany szőnyeg leterítve,
Azon játszadozik
Uramisten Jézus...

Máté viszi a hangot s utána megy a többi férfiú s erre az erős dal-
lamra fonódik a gyermekek éneke.

Jakab ott áll közösen. Fehér lepedőből palást van rajta és palást van minden férfiún és a gyermekeken is mind. Hajdonfővel állanak és aszszony, vagy leány egy sincs közöttük. A szekér is fehér lepedővel van leterítve és az aranyozott serleg is fehéren csillog, mert anyaga ezüst.

Az ének végén előbbre lép Jakab és kitarja karjait. A többiek térdre borulnak és várják, hogy mi lesz. Úgy vannak sokáig és nem mozdul egy sem, pedig a lehelet megfagy, olyan hideg van és az arc piros színébe liláskék vegyül. Eszükbe százféle gondolat kovályog, szívébe furcsa érzés költözik, de csak várnak. Jakab egyedül tusakodik. Kitért karjai reszketni kezdenek, szemében kigyúl az örületes zöld láng és odahull a többi közé, mint egy levert jégcsap. Onnan kiáltja olyan erővel, hogy mind összerázkódnak és bűjnek egymáshoz, mint a gyámoltalan juhok.

— Ne zavarj el színed elől, Uram! Ezek azok, akik jöttek a nagy nyomorúságból és megmosták az ő ruháikat, és megfehéřítették ruháikat a Bárány vérében. —

Es mindnyájan látják most azt, amit Jakab nekik elmond. A nagy királyi széket és az erős angyalt a trombitával, amint arra készülődik, hogy megfújja azt. Látják a véneket és a hétszemű és hétszarvú Bárányt, és látják a sárkánykígyót, akinek ezernyi feje van és egy feje világra olyan, mint Mágócsi úr. Látják apáikat is, amint ott állnak a királyi szék körül és csudálkoznak, hogy csak emberek vannak ott, de úr egy sincs, gazdag sincs és nemes sem találhatik közöttük. Nem kérdeznek semmit, mert Jakab viszi őket tovább. Látomásaiban mind ott vannak és a gyermekek is értik és látják Isten igazságosságát. Látják és tudják, hogy a titkot senki rajtuk kívül meg nem tudja, mert csak férfiak vannak együtt. És egyszerre, egyetlen hanggal mondják, mintha Jakab egyedül mondaná...

— Jól van Uram, mindenható Isten, igazak és igazságosak a te ítéleteid...

Akkor bezárul a mennyei ajtó és nem látnak többet semmit. Eszükbe újra nyomorúságuk jut és az, hogy templomuk sincs, a csúf hidegben térdpelnek, a csűrben, a döngölt agyagon.

De már újabb vigasztalás készül számukra. Jakab feláll közülük és kezébe veszi a cintányért, mire kovásztalan kenyér van rakva és mindenki számára tör belőle, a gyermekeknek is. Azután a színültig borral teli serleget veszi és mindenkinek ad belőle inni. Mikor maga is ivott már és megtisztult, így szól:

— A szent Sion az Úr lakóhelye. Ezután pedig ott lesz e Sion, ahol ti vagytok. Új királyt adok nektek a német császár helyett és nem kell tiszteljétek a fejedelmet sem Gyulafehérváron. Kitisztítom véretekben a nemesek félelmét, mert nem kutyák vagytok ti, hanem angyalok és én a ti Királyotoknak előljáró hoppmestere. Készítem az utat, ami igazságos és a királyi székhez vezet, ahol apátok vannak, akiket láttatok. Azért

most fehér kövecskéket adok nektek, amit a Király készítettett velem és amelyeken új nevet ad nektek, melyet én nem tudok és senki nem tud, csak az, aki kapja...

Azzal egy másik tényért emel fel a leterített szekér derekából, melyen fehér kristályok ragyognak. Mindenkinék ad belőle és odaakasztja a nyakukba és a kövek úgy lengenek a biborvörös fonalon és úgy csengetnek, mintha harangok lennének és mindenkinék zúgni kezd egyszerre a füle.

Tart a zúgás, de már nem a harangok zúgása ez, hanem a fegyvereké. Poroszlókat és alabárdos hajdúkat vezet haraggal és nagy zajjal egy szakállas, bársonybaöltözött ember. Mögötte szolgák jönnek és fáklyákkal világítanak. Görnyedten tartják gerincüket és pofájuk alázatos, mint a kutyaké, ha csontot látnak gazdájuk kezében.

Jakab egyedül nem ügyel reájuk. Kezét áldóan teszi a két legközelebb térdeplő fejére és kijelenti...

— Ne féljetekek többet, veletek a Király. Ti ezután az Ő angyalai vagytok.

Az angyalok ebben a pillanatban nagyon félnek, mert a bársonyöltözött emberben Mágocsi Tamás urat ismerik meg. Aki pedig valóságos király Nagyadalbon és akinek kezében most korbács suhog. Ismerik ezt a korbácsot, a legtöbbször már vizket is a háta és állna is fel, hogy lássék rajta a tisztelet, de nem tud, mert a fehér palástok oda vannak fagyva és fogva tartják őket.

Az ifjabbik Mágocsi egy pillanatra meghökken a különös képtől. Meg is ijed a furcsa gyülekezettől, de azután megismeri jobbjárait a térdeplő angyalokban, meglátja a zsellérek rémült orcáját, zavaros szemét és ettől nagy bátorságra kap. Már ordít is.

— Parázna disznók! Az Isten borát isszátok, hát papok vagytok ti, he?! — és végighúz rajtuk a korbáccsal. — Nem gyóntok és nem jártok a váraljai misékre, de a bor az jó feneketlen beletekbe ugri?! — és ismét végighúz rajtuk a szíjával, ami bivalyborból készült és sündisznótűben vékonyodik el.

Minden ostorcsattanásra nagyobb lesz a csend. A betlehemi csillag ijedten szökik vissza a helyére és a többit is figyelmezteti, hogy bújjanak el, mert Mágocsi úr haragszik. Azok mind szótfogadnak és úgy eltűnnek, hogy egyszeriben szükségesekek lesznek a fáklyák, miket a szolgák lobogtatnak.

Mágocsi Tamás mind veresebb lesz, mind mérgeesebb, mintha magát hajtáná az ostorral habos dűhbe.

— Kővérek vagytok és gazdagok, mégis panaszkodtok, ha másnak nem, hát az Istennek, hogy sok a robot, a cenzus és átkozódtok, hogy pénzeteket kamatért elszedem.

Megint rájuk pattint a bőrvesszővel és nincsen sehol egy szisz se. A gyermekek is tűrik, mint az angyalok. Csak a pajtában riadnak meg a csapkodásra a bivalyok és félelmében táncolni kezd a borjú, hogy

döng belé a deszkafal. A kakas nagyot és hamisat kukorékol, mintha veres rókát látna álmában és a juhok is úgy bégetnek, ahogy farkasjáraskor szoktak. Csak az állatok lázadnak fel és éjszakai nyugodalmukat követelik.

— Egészségesek vagytok — rikolt a bársonyos úr —, egy sem döglük közületek, vénék lesztek és az enyémet eszitek meg... Apám pedig halálán van és ti magatokért imádkoztok...

Most kivételesen nem sújt le reájuk. Hátrafordul és a szolgákra kiált.

— Melyik közülök a bűbajos?! aki gyógyítani tud?! — kérdezi és most van először emberi hangja.

A szolgák tanácstalanul néznek össze, majd a térdeplőkre. Keresik Jakabot, aki az első korbácsütéskor odazuhan a többi közé.

— Na... — türelmetlenkedik az úr.

A szolgák közelebb húzódnak a csoporthoz és mindeniknek belevilágítanak az arcába, mégsem találják Jakabot. Mindenkit megszemlélnek külön-külön, de sehol nincsen. Akkor ránéznek az egészre és egyszerre rémegni kezd kezükben a fény és kékre válik ajkuk, mert akárhová néznek, egyforma arcokat látnak, mintha mind egy anyának volnának gyermekei.

— Hé, bitangok! Hé, ti vakok! — ugrik oda Tamás úr és kikapja a legközelebbi kezéből a lángot. — Hát nem kapjátok?!

A szolgák csak remegnek, mint az agarak, melyek nyúlat szalasztottak. Azután halkán, mintha attól félnének, hogy a hangos szó őt megszólal az egyik.

— Uram! Ezek mind egyformák... — és kétségbeesetten széttárja karjait.

— Mi?? — horkan fel gazdájuk. Odaszalad a szélsőhöz és hajánál fogva hátrarántva fejét belevilágít orcájába. Azután a másodiknak, harmadiknak löki hátra fejét, gyorsan mindeniknek belemarkol hajába és odadugja a fáklyát ábrázatja elé, hogy lássa mit beszélnek ezek a bolondok. Keze mind remegőbb lesz, lélekzése nehezebb, mire az utolsót is megnézi elfehéredik a szájaszéle és csak makogni tud, mint a nyúl.

— Egyformák... mind egyformák... — és odahátrál a szolgák közé, hogy azok védjék meg ettől az irtózatosságtól. Hátranéz a fegyveresekre és látja, hogy azok is mind remegnek. Ettől mégjobban megriad lelke és rikoltani kezd.

— Az anyátok!! hé, ne reszkessetek!! Egyformák a nyomorultak. Ne féljete, bűbajos van közöttük, nem az Isten védte meg... Mert felköttem volna, ha meghal az apám... — tette hozzá halkabban.

Azzal kiragadja a fegyveres kezéből az öklelővasat, mert maga fegyvertelen volt és nyugalmat erőltet magára. Eltorzult arcára most fekete mosoly nyílik. Szemébe félelmesen lángos a bosszú. Mellét megszívja pattanásig. Akkor iszonyú erővel meglendíti az öklelővasat és odavágja a térdeplők közé.

— Hát csak egy haljon meg, ha annyira egyformák lettetek — kacagja. Hatalmasan hasítja a vas a levegőt, burrog a fejek felett, mint a virágbog körül a cserebogárraj, és nagy zengéssel vágódik belé a serlegbe. Nem üti át lapját, de kicsorbul a vas, és mint egy tollú hull a szekér alá.

A kacagóba elébb megszorul a káröröm, de azután nagy kinnal kiszabadul és úgy megtaszítja, hogy nekivágódik a csűr falának. Onnan tapogatózik ki az udvarra. Mind csak a térdeplőket nézi és nem mer hátat fordítani nekik. Azután is mind őket látja, amikor kiér az útra, ahol akkor már nagy lepedőkben hull a hó.

A térdeplőknek pedig visszaadja az Úr vonásait, melyekkel küldettek a földre és megszülettek. Csak palástjaikon látszanak tovább a vércseppek úgy, ahogy a korbács helyén kiserkentek.

KARACSONY EJSZAKAJÁN MEGHALT AZ ÖREG MÁGOSCI és szinte magával vitte fiát. Tamás úr azonban meggyógyult. Már lábadozik is, a tavaszi jó idő egészen rendbehozta. Most éppen a számadójával beszélget. Az áll előtte, ő pedig heverészik egy bőrágynon.

— A gyulai lankákon új szőlőket telepítsél! A lengyel kereskedők mostanában a muskótály fajtákat keresik, azokból ültess... minél több tőkét. Meg kell jól forgatni az agyagot... rendeld el a hét öt napjára a robotot. Amég az nincs meg, a jobbágy nem dolgozhatik magának...

— Jó uram, de...

— Várj. A földek felét visszaveszem tőlük... úgyis elég gazdagok. Magunk gazdálkodunk rajta. Elég nekik, ami marad, legalább nem lesznek olyan véresek, több lesz rajtuk a bőr... Két majorságot akarok. Az egyiket Hódos pataka mellé, a másikat Dabolc s Terebes között

— Uram...

— Hadd még!! Olyanokat akarok, amilyen az Illésházyaknak van... Sok s jó gabonát teremjenek... A hadaknak szükségük van gabonára s arannyal veszik. Kosarazatok a nyájjal, hogy zsíros legyen a föld... Na... mit akarsz?

— Csak annyit — és a másik lábára ereszkedik —, hogy Uram, Te sokáig voltál beteg. A falvaiddban még a négy napot is sokalják neked dolgozni, nem akarnak robotolni többet, mint amennyi jár... A szomszédok nem is követelnek ennyit... Maguknak akarnak dolgozni ezután.

— Ha Te Uram, most még földjükből is elveszel, lázadásba hajtod őket...

Mágosci Tamás egymásra teszi lábát, úgyhogy ballábafejére a másik csizmasarka esik és onnantól csak ennyit mond:

— Vannak fegyvereseink, akik megnyúzzák őket, ha megmozdulnak. Különbösen is, nem hiszek neked. Gyávák ezek, egy lövésre mind futnának.

— Úgy volt még a tavaly is, de most... Nem ismernek ezek most más urat, csak a Krisztust. Papjuk van, aki angyaloknak szentelte őket s aki bátorítja. Nem lehet már bírni velük, úgy akarnak élni, mint...

— Mint én, ugyi?

— Ugy, mint a nemesek... szabadon.

— Szabadon?... — hümmög, csak hümmög, de azután előnti a vér az arcát s az epe a beleit. — Felégetem őket, hogy lakjanak szabadon, de... majd szabadok lesznek, ha kiváltja őket a halál... Miért nem születtek püspököknek... Angyaloknak mondtad — kacagja el a szókat — Angyalok?... — hirtelen elhallgat, lelkében felmerül valami sejtélem, valami rossz emlék.

— Ez a pap a hibás — örvend a számadó, hogy beszélhet. — Ez a Jakab, mesterlegény volt Bányán, onnan jött ide. Megcsalták az asszonyok s úgy látszik, most kárpótlásul a Te birtokodon Uram, itt akarja a mennyszágot. Akli, Váralja, Csedreg, Batáf s a két Dabolc mind híve lett, mert látóempér. Állatokat gyógyít és embereket. Velük van örökkéig és azok szeretik. Versenyt dolgozik velük s nincsen így külsőre benne semmi papi.

Tamás úr figyelmesen hallgatja a beszédet s hogy abbahagyja mindjárt megszólal.

— Meg kell fogni.

— Dugják előlünk. Még soha nem láttam, pedig szerettem volna. Csak hírből ismerem.

— Két bivalyat ígérj annak, aki kézreádja. Doboltasd ki.

— Többet ér nekik.

— Akkor négyet ígérj, vagy amennyit akarsz. Úrrá teszem. Nemes levelet járok ki neki, de rendet akarok. Érted?!... rendet és engedelmet. Így a legkönnyebb, szódból látom... Ezt tedd!!

— Uram...

— Hallgass. Fogass bivalyokat a határszántó eke elé s a földeket oszd el.

— A bevetetteket?... Azokkal mi legyen?

— Azokat is. Mind. Azt az embert pedig fogjátok meg. Öt aranyat adok neked is, ha megkerül...

— Hej, Uram! — sóhajtja a számadó.

— Ne sóhajtozz. Intézd. Azután — tette más hangon hozzá — már jól érzem magam. Hozhatsz leányokat is — elnyújtózkodik a bőrön és zsíros arcára buja fény tít ki, — Kövérek legyenek — mutatja a kezével —, ne szúrják a lágýékomat. Elevenek, s ne lusták, azokat nem szeretem, csak hiába fárasztja magát az ember.

A számadó meghajlik és a falig hátrál. Ott várja az intést, az elbocsájtásra.

Tamás úr elgondolkozik. Nem, már nem a leányokon jár az esze, hanem a bűbájoson. Félti tőle a földjét, a faluit, semmittevő életét. Hatalmát félti. Felkönyököl és feje egymagasságba kerül a döglött farkas fejével, melynek bőrén hever. Nem különbözik ebben a pillanatban tőle és széttépné azt az embert, ha idekaphatná. Addig sem árt — tervezi — ha ír valamelyik hajdúkapitánynak. Csak addig, amég elintéződik ez a

dolog. Összeszorítja öklét úgy, mintha gége lenne markában s attól venné el a levegőt.

— Szathmári Baláznak írok — mondja fennhangon. — Annak. Kegyetlenül összetörjük őket, hogy használni lehessen azután. Mozgolódnak a koszosok, mert látják, hogy országos dolog van, hogy a török ellen kell a had. Ez a kicsi ország is sok nekik. Ezt is el akarják veszíteni, mert csak a maguk hasával törődnek — felveti a düh s már ül. — Pedig a bűdösek miatt vagyunk itt... Dózsa mián vagyunk itt... azért van a török a nyakunkon. Akkor pocskolódott el a sok fegyver és vér...

A számadó úgy lesüti szemét, mintha őt szidnák, vagy az is lehet azért teszi, hogy szemének sütése el ne árulja, amit érez. Ismeri a jobbágy-sorsot, abból vakarózott ki. Ismeri a szavakat is, már hallotta őket elég-szer, a parasztnak mindig országos dologgal hozakodnak elé, ha igazságos a kérése, de csak azért, hogy türelmessé tegyék, hogy még jobban a sárba merítsék. A munkájából szerzett pénzből nem lesz soha országvédő, verejtéke nem őrzi meg a földet, arany s ezüst marha lesz belőle, szép címeres, de nem szűzmáriás pecsétű, hanem csak nemesi, és lekerül a vasládák mélyére. Így gondolja, de nem szól semmit, másnak nem használ, magának minék ártson, hát csak kussol tovább.

Tamás úr már áll s úgy hadakozik.

— Olyanok, mint a bivalyok, már egy fél éve, hogy apám meghalt s mi betegeskedünk, ez a baj, azóta nem érzik az ostort. Lusták a dologra... Na várj meg te csürhe nép!! — arca olyan lila lesz, mint a dolmánya, szép csokros viola. — Felégetem a nád kalyibákat... Nem adom még művelni se nekik a földet. Oláhokat hozatok, azokkal nincs annyi baj...

A számadónak elsötétül a képe. Nem tud rendesen lélekezni, mert a levegő mindegyre megakad benne valahol, és ki kell fújnia magából.

— Mi, tán nem tetszik?! — áll meg előtte Tamás úr. — Hát kié a föld? — ordítja és megfogja az ember állát és felcsapja magasra, hogy lásson a szemébe. — Hát nem voltam hozzátok jó ember, hé?! Nem?...

A számadó arca olyan lesz, mint a kő és izmai alig tudnak bűnbánó ráncot vetni kerges bőrére. — Nagyságod nem ember, nagyságod Úr! — motyogja és szemében már nincs semmi a lázadás tüzből, egyszerű szürke, vizes szem néz Tamás úr arcába, aki most úgy szorítja az ember arcát, mintha össze akarná roppantani állkapcsait.

— Vagy az Eendrődiek jobbak? Mert hallok, ott rend van. Csak itt készül valami... Hát rend lesz itt is... Szép rend lesz... — ismétli meg, de sokkal halkabban.

A számadó alig hallja mit mond. Álla el van zsibbadva, a vér mind kifutott belőle, és az egész ott van a fülében, hogy az tiszta veres tőle. Szeretne valahogy kimenni s túl lenni az egészen.

Tamás úr el is engedi.

— Kotródj!! Amiket mondtam, ne felejtssd, mert aki istenem van, fogadom, hogy megnyúztatlak téged is...

A számadó úgy megy ki, mintha szárnyai lennének.

Tamás úr pedig a pohárszékhez megy és leöblinti kiszikkadt torkát. Azután kinyitja a tornácra nyíló ajtót és fűtten. A hívóra az agarak egymás hegyén-hátán jönnek bé s olyan tömegben, hogy a napfénynek alig hagynak helyet. Szinte feidőtik gazdájukat, úgy reámásznak. Jácodni akarnak és csókolozni. Tamás úr forog, hányja le magáról őket, de azok esimpsaszkodnak belé és olyan pokoli lármát csaholnak még félóra múlva is, hogy nem hallatszik bé a szobába a nagy cságotás, ostopattogtatás, amivel megindul a nyolc pár bivaly, hogy beleszántsön a jobbágyok földjébe s lelkébe.

GYERMEK, ASSZONY ES MINDEN TEREMTETT LÉLEK, aki az átlatoló vasat elbirja, vagy elég erős arra, hogy a töviset kihúzza a földből, ott van a mezőn és gyomlálja a bokrosodó búzát. Ott van közöttük Jakab is és velük énekel. Szép zsoltárt fújnak. A dallam csendesen ring fejük felett s meglíbbenti hullámszája a bárányfelhők selymeskéék szőréit.

Jakab lelke egészen megnyugodott, mostanában nem kísérti már az ördög, eltávozott tőle, belenyugodot legyőzetésébe. Szaporán tépi a kövér töviset és közben arra gondol, hogy amióta ezen a vidéken Krisztus úr a király, nincs semmi baj. A felszenteltek lassan igazi angyalokká válnak. Megelégedett mindenki és dolgos, nem éheznek és nem italoznak. A bűn visszahúzódott a nádviskókból a kőházba, amit jegenyefák vesznek körül és virágos kertek. Ott tombol éjszakáról-éjszakára és néha megéberszti őt is a részeg kurjantás. Nem törődik vele. Az országát szervezi, a paradicsomi kőkeretet, amihez mind több és több falu csatlakozik és ő mindeniket megszenteli egészen a Tiszáig. Az urakkal nem törődik és a hajdukkal sem. Fehér kövecskéket csak azoknak ad, akik dolgoznak és tudnak imádkozni. Az ördög fiainak tartja a nemeseket, de még nem hadakozik ellenük, mert előbb erősödni akar. A robotot sem engedi, hogy megtagadják. Csillapítja az elégedetlenkedőket, hogy várni kell. Hanem azért készül a leszámolásra, mert a jó nem elegyedhetik sokáig a rosszal, maga romlása nélkül. Ezért esős időben járja a nádasokat, a mocsaras réteket és nézi ki: milyen helyeken lehet a fegyvereseknek ellenállni, harcolni a győzelem biztosságával. Tuja, hogy egyszer sor kerül erre és készül rá... Csak még egy évet maradhatna nyugton, hogy az emberek lelkében felnőhessen a mag és ne nyomja el valamilyen váratlan tövises idő. Így elmélkedik és viszi pázmáját, amikor nagy kiáltozást hall. Felüti fejét s néz arra. Hát lát úszni a búza között egy nagy fekete valamit. Jobban megnézi és kiveszi a feketeségből, hogy mi. Előbb a nyolc pár bivalyt különbözteti meg, azután a nagy kertülő ekét, ami olyan nagy, mintha óriások hagyták volna maguk után, hogy bámulja az ember. Négy ember kapaszkodik szarvaiba s annyian is alig tudják tartani, hogy egyenesen haladjon... A bivalyokat hárman hajtogatják, s azok is dolgoznak eléggé, hogy mozogjanak az ökrök, s bírják le a jármok marasztalását. A menet előtt letaposódik a búza bokra és

nyomában kifordul a föld és mély árok marad. Jakab úgy érzi, hogy az ő vetésén gázol át ez a hatalmas eke és az ő zöld vetését köti át gyászos pántlikával. Egy percig nézi, azután eldobja kezéből a vaskót s futni kezd a rombolók felé, hogy megállítsa. Akkor már arra fut minden ember és egy szempillantás alatt úgy körül veszik a hatalmas ekét, a fekete ökröket, hogy azoknak meg kell állniuk, nem mehetnek tovább. Hiába akarja a számadó elparancsolni az útból a tömeget, nem mozdulnak. A bivalyokkal se lehet bírni, nem indulnak elgázolni az embereket. Akkor felugrik a széles kormányrúdra és onnan kiáltja, hogy messzire hallják és mindenki hallja:

— Adjatok utat... ne bolonduljatok meg. A föld a mi urunké... az eke az ő parancsolatából indult meg... Elégedjetekek meg azzal...

Még mondani akar valamit, de már nem tud. Valaki lelöki a rúdról úgy, hogy befordul az árokba, amit az imént hasított. Mások kifogják a bivalyokat és elengedik a világnak. Azután az ekének fognak s összetörik, mint a pozdorját. Jakab mindenütt előljár és megszenteli cselekedetüket. Vér fut az eszére és kimossa az előrelátás gondolatát, hogy még egy év kell, amíg megerősödik az emberekben vetése s Istenországa megmaradhat a földön a nemesek ellenére is. Most örvend, hogy megütközhetik a gonosszal és kiűzheti az ördögöt az udvarházba is, ahová menekült előle.

Mikor pedig a számadó és a szolgák nem akarnak elmenni az eke roncsai mellől, gallyakat keres és példát ad elűzésükre. Morzsolódó göröngyöket szed, hogy ne fájjon nagyon, mert tudja, hogy azok is zselélérek csupán. Megfutamítják hamar őket, de tovább üldözik, hogy nőjön bennük a félelem és részkessenek, mikor hírül adják uruknak a történeteket.

A gyomláláshoz senki sem megy vissza. Hazamennék, s más gaz irtására készülnek fel. Szekercéket szednek elő, s erdőlő fejszéket; akinek ez nincs, az kaszát egyenesít, vagy vasvillába fogózik, hogy ne legyen fegyvertelen... Úgy gyülekeznek Jakab mellé, hogy kéznél legyenek, ha fegyveresekkel jönne rájuk Tamás úr.

A habos bárányok közben lelegelték a kék eget s már fekete pásztorok hajtogatják őket a barna hegyek felé. Lassan szürküldödni kezd a földön is és alig látszanak a lovasok, igaz vágatva jönnek s a por is takarja, amit felvernek.

A vigyázó sem látja még. Nem is nagyon vigyáz, félfüllel arra ügyel, amit Jakab beszél.

— A föld nem Mágocsi Tamásé — hallja —, a föld a mi Királyunké, Jézus úré... és Ő annak adja, aki dolgozik rajta. Senki másnak pedig földje nem lehet!, mert minek annak föld, aki nem akar munkálkodni rajta? Megromlik a föld, ha nem a munkásé és megrontja azt is, aki munkátlanul bírja. Aki a földnek nem gazdája, nem gondolja azt, csak hóhérolja és a föld nem terem... Legyetek azért a földnek gazdái és szeressétek és terem nektek a ti szükségetekre...

Ezeket hallja a vigyázó és bölint reá és szive is hármat, nagyot dobban, mert egész valója igaznak tartja a beszédet... Megfordul, hogy lássa, vajjon az udvarház mit szól hozzá. Annak akkor minden lovasa feléje vágatott már. A vigyázó megijed egy kicsit a nagy portól és vágatástól s reszkető hangon, futva kiáltja:

— Lovasok jönnek...

Abban a pillanatban vége van az áhítatnak. Jakab leugrik a szekerről s még megvárják, hogy a vigyázó közéjük érjen, de' azután a híd elé húzzák a szekeret s úgy fordítják neki, hogy zárja az utat s ne lehessen a mögéje felállt gyalogosokat legázolni.

A lovasok megtorpannak és megállnak a hídon. Tamás úr leveszi sisakját, hogy jobban tudja mereszteni szemét és átkiáltja a szekeren:

— Nem lesz semmi bajotok, ha ezt a tolvajt kiadjátok... — és meztelen kardjával Jakabra mutat.

A tömeg nem válaszol, nem erre várt s most meghökken. Egy pillanatra átfut mindenki agyán a gyalázatos gondolat, hogy jó lenne szabadulni. Az erősek futni engedik s megkeményítik szívüket, de a gyávák sem kötik meg, mert nem hisznek Tamás úrnak s félnek, hogy csapdába akarja csalni... Így hát senki sem mozdul.

— A céhe is keresteti, mert ellopta a serleget, mit díszítésre adott ki mestere neki, — lágyítja keménységüket. — Egy asszonyért lopta el, aki szeretője volt... Bűnös bort isztok minden vasárnap... Bűnös ember kezéből kapjátok idvességül.

A tömeg, mint egy ember néz Jakabra. Annak egy vonás sem változik meg arcán. Bár belsejében felbukkan egy asszony képe, nem látszik meg ez lelke tükrén, mert tiszta volt az a szerelem. Mégis fáj, hogy íme itt is üldözi és hiába futott messzire tőle. Mosolyog a hazugságon, hogy lopta a serleget, hogy szeretője volt az asszony. Mosolyog, mert nincsen hatalma rajta a bűnnek és gondolatai is tiszták. Ez a mosoly menti meg az életét. A tömeg ellenségesen néz vissza a szekeren túliakra és gyűlölete ott pattog a páncélruhán.

Tamás úr látja, hogy szóval már nem érhet el semmit. Megfordítja hát lovát és embereit visszavezeti, hogy megkerülve a hídat és a szekeret, úgy rontsanak a lázadókra.

A sekély vizen át is jönnek könnyen, de a szekercés és fejszés sokasággal nem bírnak. A fejszék felpattintják a vállpercek vasait, a kaszák kiharítják a sisakok láncos hálóját és a vasvillák kifordítják a lovak beleit. A belek bűdössége, a vér édes szaga megvadítja a jobbágyokat s nem félnek semmitől. Lassan visszanyomják a lovasokat a patakba s egyszer csak úgy érzi Tamás úr is, hogy vállán megpattan a páncél és olyan nehéz lesz a félele, mintha kőso nyomná s úgy kezd égni a bordái között valami, mintha megszurták volna. Akkor eldobja a kardját, lefekszik a lóva nyakára és belenyomja sarkát annak vékonyába, hogy vigye. A ló felágaskodik s nagy ugrással kiszökik a verekedő emberek közül a másik partra.

Ettől kezdve senki nem harcol Tamásért. A zsellérek és szolgák kibékülnek s a hajdukkal együtt mennek üldözésére. A legtöbben mégis gyalog üldözik. Versenyt futnak a lovakkal és Jakab ott fut legelői, hogy elérje Tamás úr szürkéjét. Szeretné nagyon megfogni az ördögöt, hogy ne kelljen többet viaskodnia vele.

De a szürke jobban bírja a futást s úgy lobog, csalogatja Jakabot, mint valami lidércfény. Jakab kezében ott csillog az elhajított kard, de hiába rajzolja a keresztet s vagdossa a levegőbe bűbajos jeleit, Tamás úrnak van annyi előnye, hogy a pajtáknál más lovat vegyen magának s eltűnjék az éjszakába.

A kincseit nem tudta magával vinni és a cselédek segítenek a jobbágyoknak kifosztani a házat. Megfúrják a hordókat. Szétosztják a lovakat, bivalyokat. Megtörik a kincses ládák zárját és agyonverik mind az agarakat. Magukhoz vesznek mindent, ami értékes és utóljára felgyűjtják a házat, a négy sarkán egyszerre. Nézik a tüzet s nagy bámulásukban kitaposják a virágos ágyásokat is. A ház ég, mint egy nagy fátyla és zsendelyei lobbanva pattannak le s úgy sisteregnek a levegőben, mint az égő zsír.

— A zsírunkból épült — morogja Jakab, akinek üres már a keze és egy jegenyefa árnyékából nézi az éjszakai veres napot.

Szívében nincs semmi öröm. Most először érzi, hogy elvétett valamit, hogy ez a tűz messzire látszik az éjszakában és nagy riadalmat ver fel a nemesek között, pedig az ország nagyobb felében nem Krisztus úr a Király, hanem a nemesi közösség. Erzi, hogy kevesebb az erő, mint amennyit az igazságért adni kell. Igazságos volt a tett, az ördög tanyája égett fel, de az ördög nem semmisült meg s most mintha kacagását is hallaná. Felüti a fejét s beleszimatol az éjszakába, mert úgy hallja, mintha nem saját fertelmes hangján, hanem egy asszony gurgulázós dal-lamán kacagna. Szemöldöke sűrű ráncba fut össze és hátrább lép, hogy ne süsse orcáját úgy a tűz.

MAR KÉT HETE tartják magukat a nádásban. Körülöttük a vármegye katonasága és a hajdúk, akiket Tamás úr fogadott. A falukban már nem tarthatták magukat, hát ide menekültek, arra a helyre, amit Jakab már előre kinézett s ami alkalmas is, mert a katonaság nyilaz ugyan állandóan, de átjönni a zombékokon hiába akar, mert nem ismeri az utat. Még az ég is segít a menekülőknél, mert öt napja esik az eső és tiszta víz minden. Már sok is a segítségből. Már azért imádkoznak, hogy álljanak meg az égi pártfogók. A lombokkal betakart gödrökbe már befolyik a víz, már nyülgös a gyermek; és a fehérszínű kárpálódik úgyannyira, hogy az emberek arcát is előnti a reménytelenség.

Jakab szívében is kiszárad lassan a földi mennyországnak hite. Nagy a világ — ismeri be — és mind csak szolgál az ördögnek. Olyan kevés angyala van, és ez a maradék is napról-napra fogy. Nyilak és golyók ölik meg őket, mert fogja őket a fegyver, de a gonoszság nem. Hiába

kiáltat be a táborba az ugocsai főispán, aki a hadak vezére, minden reggel, hogy megszabadulnak, ha a bíbájost kiadják, nincsen felelet a megadásra. Ellenvetés nélkül teljesítik a parancsait és az arkangyalok, kiket vezérekül közülük kiválasztott, buzgón őrködnek a kijelölt helyeken. Esőben és sárban is megállnak és senki sem húzódik szárnyék alá, nem bújjuk jobban el, mint amennyire a golyók elől szükséges. Ő maga alig hunyja le a szemét. Ejjel-nappal talpon van. Ott van az őrségküldéskor, és ott az élelem kiosztásánál is, hogy ne fogyjon annyira, maga alig eszik. Így is nagy belső tűz fűti és bőrét egészen ráaszalja csontjaira. Most is egy szál csepü ing van rajta és így lesi szemetelő esőben a virradatot. Egy fűzfa kirothadt törzsén ül és várja a napot, hogy keljen fel, hogy ne csak világosságot adjon, de meleget is. Ez a meleg visszatükröződne a menekülők orcáján és jutna valami a mélységbe is, a szívre is. Könnyebb lenne úgy fogadni a halált szép napsütésben. Erzi, hogy inanen nincs mekvés. Látja az angyalok szeméből, hogy azok is tudják ezt. Örül annak, hogy azok sem sajnálják itthagyni a szemetelő esőt, az átázott gödröket, hogy nem vádolják őt azért, hogy az ingoványok közé jutottak. Csak az asszonyokkal nem szeret találkozni. Ezek mind élni akarnak. Egy sem akar meghalni közülük. Ezeknek akkor is hallja sóhajtasukat, ha egy sincs közelében. Szemükből gyűlölet sugárzik rá, és tudja, egy sem szereti. Oh, az asszonyok soha nem lesznek angyalok, nem emelkednek az anyag fölé, mosolygás kell csak nekik és örökké szülni akarnak, mindig mást akarnak, ami van, örökkéig az életet akarják megújítani, hogy ne legyen soha vége. Pedig az élet nem jó. De ők ezt akarják. Nincs bennük semmi megállapodottság. Az asszony hozta a bűnt is a földre és ő tartja meg az idők végezetéig. Csak a máé nézik és nem áldoznak fel semmit a holnapért. Az ördög is legtöbbször az ők ábrázatjukban kísérti az embert s így rajtuk keresztül köti meg a porhoz, akivel másként nem bír, aki elszabadult tőle, mert bátor volt és erős. Eszébe jut, hogy őt is így akarta megkötni; legelőször a rajnai síkságon, akkor egy szőke, fehérbőrű képében, most másodsor barna bársony orcát öltött s úgy kerülgette. Csókokkal csepegtette belé a mérgező mézet, de nem láncolhatta le. Elszökött előle...

A felhők világosodnak felette és a fák sötét foltjaiból megszületnek az ágak és a levelek. Az elázott szirmú virágokat is látni lehet.

— Változik a világ, az ember meghal. Nem való a földre csak a nyomorúság — susogja maga elé. — A paradicsomi kökért csak ott épülhet meg, ahol nem esik az eső és a nap nem csúszik soha le az égről, ahol nem homorú az ég. Nincsen szomorú arcú angyal, a szomorúságot csak az ember ismeri... Az én fehér kövecskéimet elmálasztja az idő, kettévágja a csiszoló acél... más kövecskékre van szüksége... Fedetlen fejét veri az eső és átázott haja belehull arcába. Nedves a szakála is és kuszált. Arcbőre hideg az égi víztől. Szeme nem lángol, inkább izzik és tüze nem forralja fel agyának gondolatait. Az átvirrasztott éjszakán sok minden láthatóvá váltott, ami eddig csak bűjkált benne.

— Nem lehet arany és ezüst nélkül drágamivű serlegeket vézni — áll fel a rothadt törzséről. — Semmiféle mester nem kívánja ezt...

Elindul a part felé. Lábujjai cuppognak a sárban, nyomában meggyűl a víz. A vad bürök közé megy, mi vállig takarja és mellén is lucskossá teszi az inget. Mikor a közepe tájára ér, térdre hull és homlokát lehajtja a bürök tövéig. Karját elnyújtja a földön és kifordított marékjal az ólmos égre tartja. Így marad egy pillanatig, aztán maga alá töri fejét és kicserepesedett ajakkal susogja a földbe:

— Nem jól értettelek Uram... Egyedül velem itasd meg a poharat... Kiméld meg azokat, akik nem értek meg reá...

Magán érzi a kihívott tekintetet. Háta megfeszül, mint az íj és el akar tűnni előle, semmivé válva, visszaolvadva a földbe. Karjaival csapkodni kezd, mint a szárazra vetett hal és csak sokára nyugszik meg. Mikor lassan feláll, ott marad formája a nedves és gazos földben, a letördelt bürök között. Megy vissza a csapáson, amit csinált és útközben hallja a kiáltást a túlsó partról, amelyik ismét őt, a bűbájost kéri.

— A kezükbe adom magam — mondja hangosan, hogy hallják a füvek és a virágok. A csoporthoz érve, amelyik az általa választott arkangyalokból állt össze, megismételi szavait.

Azok iszonyodva nézik tiszta sár testét és nem tudják mit feleljenek. Tudják, hogy a halál szigetén vannak, de nem akarnak karóban meghalni és nem zúgolódnak. Gyűlölik az urakat és nem akarnak tovább kinlódni. Félannyi földön, félannyi munkával úgy sem várna egyéb rájuk, csak formája lenne más a halálnak. Erzik, Jakabot is csak azért akarják az urak, hogy azután velük könnyebb legyen a dolguk. Nem engedik, hogy kiadja magát, határozzák el hirtelen. Máté ki is mondja hangosan is.

— Egyszerre jöttünk ide és külön, élve el senki...

Jakab is megérzi, hogy benne bíznak még, tőle várják a csodát, hogy értelmetlen lenne az áldozat és vár.

— Az öröket váltsátok fel — mondja és ott hagyja őket. Egyedül akar lenni ismét.

Már jól kivirradt. A tábor is felkelt és most úgy mozog, mint egy nagy lucskos állat. Meleg párák és keserű füstök szállnak fel az égerfák alól, hol védettebb a hely és hol a gyermekek s asszonyok tanyáznak. Nemsokára mozgás is látszik. Vízremenő asszonyokat lehet benn a réten látni. Ruhájuk fejükre van borítva, hogy hosszú hajukat ne nedvesítse át az eső, és a felhúzott ruha alól messzire villámlik lábszáruk mezitelensége. Ringó lépésekkel mennek, csípőjük ütemét semmi borzalom nem zökkenti ki áldott s örök dallamából. Testük most is reménységtől duzzad, nem gondolkoznak, de mezitelenségükben hisznek s a faj örökéletében. Jakab sajnálja őket, az asszonyi állatokat. Pillanatig az isteni teremtesen gondolkozik s nem tudja, mért emberből szakította ki az asszonyt, s mért nem tett több lelket belé.

Kiábálás és nagy zaj fordítja el fejét a színes kendőktől, a fehér mezitelenségről.

— Ők unták meg előbb ugyi?! — hallja. Azután kacagást hall és füttyöt. — Nem uraknak való idő — hallszik máshonnan. Megindul arra felé és hamar megtudja, hogy a nemesek szabad elvonulást engednek. Nem bántanak senkit, a bűbajos sem kell. Visszaadják az elszántott földeket is, és robot sem kell a rendesnél több...

Jakab a kivirágzott arcoknak örül a legjobban. Mindent elfogad. Egy pillanatra feltámad ismét benne a földi paradicsom képe, amit az éjszakai elmélkedés megölt.

— Elfogadjuk — mondja hirtelen, — de az urak adják szavukat és tegyék írásba. Tamás úr pedig esküdjék meg a feszület előtt, hogy megtartja a szót.

— Igaz — rikoltja valaki —, adják írásba és esküdjének meg...

A határozattal a partra megy Keserü Máté és tudtul adja, hogy elfogadják a békét, de kikötéseiket szemük láttára teljesítsék.

A tábor egy csapásra elfelejtkezik az evésről, melyre készült. Mindenkinnek megjő a hangja. Az asszonyok visszatérnek víznélkül, s kacagásuk az eget is tisztítja. A fák és a bivalyok csudálkozva néznek szét, hogy mi okozta a hirtelen vidámságot, hiszen az eső még csepeg és a nap sem látszik.

Jakab ott áll a többivel a víz partján és várja az urak válaszát. Azok maguk jönnek megadni a feleletet. Ott előttük készítetik el az írást s pecsétet is viaszkolnak rá s úgy mutatják fel, hogy lássa mindenki. Szavukat jó hangosan adják, hogy megnyugodjanak, akik hallják mind. Azután előáll Tamás úr hajdonfőn s letérdepel a hajdú elé, aki fegyvertelen s tábori feszületet tart kezében magasra. Úgy letérdepelve bögi bele a vizes levegőbe, hogy mindent megtart, amit a jobbágyok akarnak és senkinek bántódása nem lésson...

A partragyúlt tarka sereg örül. Némelyeknek van egy kicsi kételkedés szíve mélyén. Ezeknek nem tetszik, hogy úgy megy minden, mint a karikacsapás, hogy nincs semmi ellenkezés, tárgyalás, alkú, hogy Jakab is örül az örvendezőkkel. Ezek ismerik az urakat s fejüket ráznák mindenre, ha nem látnák, hogy Jakab is örvend az örvendezőkkel.

Jakab csakugyan boldog és együtt örül az angyalokkal. Úgy megtártott neki is a jó hír, mint az éhomra ivott bor. Csak a békességet látja és azt, hogy mindent ott lehet folytatni, ahol abbamaradt.

Pillanatok alatt felkészülnek az átkelésre. Már kigyózik is a hosszú sor. Elöl mennek az utat-tudók, utánuk a gyermekek, asszonyok. Az emberek a bivalyokat vezetgetik, melyek meg vannak úgy pakolva, hogy még a szarvuk között is csomagokat visznek. A fejszék, szekercék s egyéb szerszámok, melyek csak kényszerűségből jők ölni, oda vannak tűzve a kötelek alá, nincs már rájuk szükség, béke van.

Jönnek, egyre jönnek. Már mind az öt falu népe kiért a zsembékok közül s kanyarodnak le a hazafelé vezető útra. A vármegye fegyveresei körül állják őket, bámulják, engedik kijönni az ingoványos helyről. Csak akkor rohannak rájuk, amikor az utolsó bivalyos is kikászolódik a süppe-

dékből. Nagy zűrzavar támad, de a védekezőket is hamar elnyomják és megkötözik. Leteperik Jakabot is és a megkötözöttek élire állítják oda, ahol a vezérnek a helye.

Az öröm részegsége elszáll a fejből. A békességet felváltja a halál tudata s a csendes munka helyett, hegyes karókról káprázik szemük.

Jakab az éjszakai elmélkedésre gondol és arra, hogy az volt az igazság... A változó életnél jobb az állandó halál. A kötelek égető vágását sem érzi már annyira, hogy ismét erre gondol. Nem szól semmit, megy elől, akkor is hallgatott, amikor hátulról összeütötték a bokáját. Csak azt érezte, hogy ekkora fürtelemre kifordul a bele és hányni kezdett az urak esküjére.

Az emberek sem szóltak semmit. Mégcsak nem is hánytak, az ő gyomruk szokva volt ilyenhez, símán bevette. Aki tehette elszökött, vagy agyon verte a fogdmeget, de a legtöbbet sikerült kötélre fűzni.

Csak az asszonyok jajognak és az esküt emlegetik. A fegyveresek csak röhögnek rajtuk, mellük s lábszáruk után kapdosnak s úgy magyarázgatják, hogy nem ők, hanem az urak esküdtek meg.

Azok a sátrukból figyelik a hajdúk munkáját. Mikor látják, hogy minden rendben van, csak akkor jönnek elé. Félkaréjban jönnek most is, mint ahogy esküdni mentek. Középen az ugocsai főispán, egy kicsi kövér ember bíceg, mellette a hatalmas Mágocsi Tamás megy, azután a többiek, számszéd urak, hajdúvezérek.

— A parasztot csak ésszel kell legyőzni, vér nélkül. A vére az kell, trágyázza a földeket... — mosolyogja a főispán. — Látjátok mind meg vannak, mint a huroktáblán a tengelicek. A búbajost, azt lakoltatjuk, hogy példájából tanuljanak s a kelevényből legyen künn a tövis. A többi elengedjük félelemmel s a menekülés örömeivel... Ha megölnők, mit csinálna puszta földjeivel Tamás? Jobbágy nélkül a telkek nem adóznak, s a nemes nem úr...

Csizmájuk letapossa a kövér füvet és a gyermekláncfű fehér bóbítáit elüti, de a tollas magok nem tudnak repülni, eláztatja őket az újra csepergő eső.

Jakabot s az arkangyalokat hajtják a fegyveresek a homp felé, ahová az urak is igyekeznek. Alig egy ölnyire emelkedik ki a széles térségből s határt jelezhetett valaha, vagy sáturnak lehetett helye. Mennek az angyalok mocskosan, mint a disznók, testükről lucsólg a híg sár. Ruhájuk megszakadozott a dulakodásban és sokuké vérrel is teleszította magát. Véres Jakab is. Bal lapockája alá vas fúródott s most minden lépése után nyilalik a helye. Szemét az ölmos egen tartja és azon gondolkodik, vajjon mennyit ártott ezeknek az embereknek, akiket mögötte hajtának. Lehet, hogy ha ő nincs, akkor nem állják útját az óriás ekének, s nem vet lobot az udvarház teteje. Akkor ez a hét nem fizetne életével, hogy megfogták a rájuk emelt botot.

Az urak jönnek mögöttük és gondosan kerülük a véres sárt. Szeretnének már az egészen túllenni. A legtöbbiremetlenebbek a hajdú vezérek.

A pénzt szeretnék látni már, amit ígértek nekik a lázadás leveréséért. A többiek enni szeretnének.

A mezitlábás csapat eléri a hompot és megáll. Az urak is odaérnek és a főispánra néznek, hogy mi lesz. Az int a fegyvereseknek s mutatja a kezén, hogy csak egy cöveket verjenek le.

A hét főangyal nem látja az intést, csak azt, hogy mennek a karóért. Leszámolnak hát életükkel s ülepiükön érzik a kínos halál markolását. Egyszerre jut eszükbe, hogy tán elkerülhették volna, ha nem hisznek ezeknek, akiknek nincs Istenük. Nem a lázadás hiábavalóságát siratják, saját balgaságukat okolják. Jakabot egyik sem. Felötlik eszükben, hogy halálukkal tán megválthatják az élöket s ezután már nem merik úgy hóhérolni őket.

Ezen jár Jakab esze is. Tán a többinek jó lesz, de hát lehet valami jól a földön? Vérüket elmossa az eső, holnapután senki sem emlékszik mi történt a hompon, csak hollófiak szenderednek álmora ettől a mesétől. Azután elfelejtik azok is. Elmúlik minden és soha senki nem tudja mi van a Hold mögött. Krisztus király úr halála óta sem jobbak az emberek. A halál csak a meghaltat váltja meg. A kereszt csak mumus lett, akit immár senki nem fél.

A hajdúk leverik a cöveket és tövét jól bedöngölik. Akkor leoldják a kötél végéről Jakabot. Ketten megragadják és futnak vele. Jakab szeme előtt felfordul a táj. Felújul rengeteg régi kép, mintha tükröt pergetne valaki rettentő sebesen, mert már nincs sok ideje a mutogatásra. Látja magát minisztrálni, azután a németországi nagytemplomban megkeresztelkedni, látja a nagybányai házakat, egy asszony fekete szemét, csodálatos kristály poharakat, érzi ízét az úrvacsorai bornak, egy darab száraz kenyérnek és egy zokogásbafuló csóknak...

— Engedjétek, hogy imádkozzék — szakítja félbe egy durva hang a kedves képeket, drága ízeket.

— Nem kell engedmény — löki vissza a hangot. — Kezemet fogja Krisztus király úr — és kinyújtja jobb karját, tenyerét az égre fordítja s maga is ráhajlik a kinyújtott karra... Szeme egy magasságba kerül a karó kihegyezett végével. — Milyen szűk kapun jut el hozzád az ember — susogja. — Csak a szegények férnek át rajta...

Azután arra gondol, hogy egy pillanat alatt átsüvitenek rajta a kínok és ájulásából csak ott tér magához a paradicsom kökertjében... Csak a főangyalokat sajnálja még mindig, akik úgy szorongnak ott heten a kötelen, mint egy rángatózó gyöngysor.

Most hirtelen elválik a földtől. A főispán inthetett — gondolná, de nem tudja végig gondolni. Erzi, hogy két lábát széthúzzák, hogy fogják egy-egy karját és emelik. Azután, hogy belecsapják a karó hegyébe, mint egy kéve búzát.

Az ülepén átfut a karó, átrecsenti a bordákat és felszegi állat az égre. Egy szisz sem tud kifutni a száján, nincs akkora fájdalom s erő, ami a karó ellen kinyitná állkapcsait, úgy zárja az, mint egy kulcstalan

lakat. Nem ájul el, csak rángatózik, mint egy tövisre szúrt bogár, és a két hajdú úgy áll mellette, mint két utálatos, barnaszínű gébics.

Még érzi, hogy patakzik a vére, hogy lassan üres lesz a hasa, hogy a karó mellett kicsúsznak belei.

— Ne nézzük tovább, hogy kínlódik! Eresszéték el a többit!! — hallja a főispán hangját. Látja, hogy az urak megfordulnak, hogy a hajdúk eloldják a köteleket és azok heten szállnak, mint a madarak, hétfelé. Nézi őket és érzi az utolsó örömet futásukban. Azután hirtelen besötétedik.

Az urak hátra sem nézve igyekeznek a sátorba. Odaérve mind a kupákhoz nyúlnak s a poharakhoz, hogy leöblítsék borral irtózatukat.

— Csúf volt, amikor belének sárgás leve összekeveredett a vérével — rázkódik össze az agocsai főispán s nagyot köpik a sátor földjére. Azután ráteszi csizmája talpát s elsífteli a nyálat. — Csúf halála lett... Egy kicsit még töpreng az eszében felmerült képen, de hirtelen abbahagyja és megfordul, úgy kiált oda étékfogó inasának...

— Hé! terítsetek!!

Az urak mind kiadják a parancsot, hogy étel legyen és az inasok tábori asztalt és székeket állítanak össze a széles sátor közepére.

NAGY JENŐ.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

MEGPRÓBÁLTAM MEGVETNI LÁBAM

Megpróbáltam megvetni lábam
és szóltam: nézd e tájt!
Tanyák, parasztok, boglyák,
ez itten a hazád!

Ez a beszéd, ez a mosolygás,
az otthon illata,
levelek hullása a fákról,
rétek kolompzsava,

ez a tiéd! A késnek éle
légy itt s a földben mag.
A fák reszkető levelében
érezd otthon magad!

Veszteg maradtam aztán
s hallgattam népemet,
ámde szavában mintha
távoli tengerek

szólottak volna, aztán
egy messzi éneken
mint hogyha édesanyám
üzent volna nekem...

És lassan, mi körülvelt
s gyermekként átfogott:
a végtelenbe ejtett,
mint magját a burok.

CSORDÁS NAGY DEZSŐ

HALÁLON INNEN, HALÁLON TÚL

Mi bennem él:
atomnyi Isten,
parány magyar
és sok-sok ember.

Nappal adózom
fajtának, hitnek,
az éjszakák
emberré szelídítnek.

Igy élek én:
körökbe zárva,
ha meghalok
kinyíl' a zárka,

s a békesség míg
csendben átnyalából,
„egy lesz a nyáj,
s körében egy a pásztor“.

Vicsoroghat
a germán, frank, a dalmát,
a mennybe majd...
a szlávok átkarolják.

Ki földről indul,
semmit sem visz a Mából —
indulhat Délről,
indulhat Ázsiából.

LŐRINCZ LASZLÓ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EPIGRAMMA

Nem vagyok rossz, csak néha ember: ájult,
kit annyi eszme lassan mind elárult.

Nem vagyok jó, csak néha ember: kalmár.
Hogy őt is szánják, másokat is sajnál.

LŐRINCZ LASZLÓ

RÉGI ERDÉLYI MŰVÉSZEK

NAGY SÁMUEL KOLOZSVÁRI RÉZMETSZŐ.

Amikor 1816-ban Kazinczy Ferenc Erdélyben járt, kolozsvári tartózkodása alatt látogatást tett a város két rajziskolájában is. Közel volt egymáshoz a két iskola: a Farkas-utca egyik végén emelkedő kat. Neumi „Normál Rajzoda”-ban Neuhauser Gottfried tanította művészetre az ifjúságot, az utca másik végén lévő református kollégiumban, pedig Nagy Sámuel adott leckéket a rézmetszésből és szépírásból. Neuhauser Gottfried, mint a nagyszebeni Neuhauser-festőcsalád tagja, maga is művész volt, ha nem is a javából, iskolájának ezért nagyobb szerep jutott Kolozsvár művészeti életében, mint a ref. kollégium rajziskolájának. Ennek rajzmestere, Nagy Sámuel, bár hosszú évekig folytatott művészeti tanulmányokat, alig nevezhető művésznak s iskolájának jelentősége már ezért sem mérhető a (különösen a későbbi évtizedekben virágkorát élő) Normál Rajzodához. Amiért mégis megérdemli, hogy nevét kiemeljük a feledésből, az nem művészi munkásságának értékes volta, hiszen önálló művet egyetlen egyet sem alkotott, — hanem az a szerep, amelyet a múlt század első tizedeiben Erdély művészeti életében vitt, érdekes fejezettel gazdagítva az egykori Erdély kortörténetét.

Nagy Sámuel 1783 február 7.-én született Nagyenyeden. Apja, Nagy Sándor, előbb kollégiumi számtartó, majd a város perceptora volt. Anyját Kovács Erzsébetnek hívták, mindketten nemesi családból származtak. A művészahajlam, mint általában szokott, Nagy Sámuelnél is már kora gyermekiségében megnyilatkozott. Nyolc-kilenc éves korában már ügyesen faragott tehenet és emberi alakot fából s a szobrászat iránti vonzódása férfikorában is vissza-visszatért. Iskoláit Nagyenyeden végezte, majd apja és a kollégium támogatásával 1801-ben Bécsbe ment, hogy az ottani akadémián művésszé képezze magát.

Bécsot, mint a Habsburg-birodalom fővárosát, ebben az időben nem tekintették idegen városnak. Természetes volt, hogy a magyar ifjak a közös fővárosba mennek tanulni s a magyar művésznövendékek is egész kolóniát alkottak a császárvárosban. Összetartásukat elősegítette az is, hogy az akadémia egyik figurális tanára, Hesz János Mihály, magyar ember volt. Nála tanult Nagy Sámuellel egyidőben Balkai Pál, Martzinkei Elek, Vándza Mihály és Kis Sámuel is, mindnyájan úttörői a magyar festészetnek a „hőskor” nehéz éveiben. Lehetséges, hogy Hesz János Mihálynak közvetlenebb szerepe is volt Nagy Sámuel bécsi tanulmányainak előkészítésében, — a művész ugyanis többször megfordult Erdélyben, ő festette a szomszjúvári örmény főtemplom négy mellékoltárának oltárképeit s talán már ekkor kereste vele Nagy Sámuel a kapcsolatot.

A bécsi élet hosszúra nyúlt: majdnem kilenc évig tartott. Közben Nagy Sámuel megtanulta a rézmetszést s a fennmaradt néhány gyér adat szerint ez biztosította megélhetését Bécsben. 1806-ban rézbe metszette Bethlen Gábor fejedelem arcképét, — erről a művéről később dicsérettel emlékezett meg Kazinczy Ferenc. Mint rézmetsző, kétségtelenül ezért tett bizonyos technikai ügyességre, de egyéni mondanivalója sem ebben, sem a művészet más ágában nem volt. Metszetei karakternélküliek, szárazak, rajzuk fogyatékos, önálló kompozíciója vagy természet után készített képmása pedig egyetlen egy sincs. Évekig tartó tanulmányai ellenére sem lett művészé. Munkássága mindvégig a mesterség színvonalán maradt.

Valószínűleg tehetsége fogyatékoságának érzete indította arra, hogy kilencedfél évi bécsi tartózkodás után mégis csak búcsút mondjon a császárvárosnak, ahol a század első tizedében egész sora élt a nála sokkal nagyobb felkészültségű és európai nevű rézmetszőknek. Érezte, hogy ezekkel nem veheti fel a versenyt, a hazai megrendelések, melyek megélhetését úgy-ahogy biztosították, egyre gyérebben jöttek, talán honvágy is győzött, ezért 1810-ben hazatért Nagyenyedre.

Sanyarú évek következtek ezután. Bécsben megélhetéséért nem kellett művész-voltát feláldoznia s kenyerét, ha szűkösen is, de mégis művészi munkájával kereste meg, — Erdélyben azonban magyar művésznek nem volt keresnivalója ebben az időben. Hogy megélhessen, Nagy Sámuel is vállalt válogatás nélkül mindenféle munkát, ami összefüggött, ha nem is a művészettel, de legalább a mesterséggel. Cégtáblákat festett, épület-diszító szobrokat faragott, főúri kastélyok szobafestését vállalta. Ilyen munka közben találta őt Gernyeszegen Kazinczy Ferenc, akinek otlétekor Nagy Sámuel éppen Teléki József gróf szobáinak falait márványozta. Két évig tartó reménytelen hányódásának Döbrentei Gábor Kolozsvárra-érkezése vetett véget. Ez a lelkes és befolyásos férfiú, aki a század elején nem egy magyar művésznek volt hathatós pártfogója és támogatója, még Bécsből ismerte Nagy Sámuelét s bécsi munkái alapján sokrabecskülte rézmetszői művészetét.

1812-ben költözött Döbrentei Erdélybe s Kolozsváron letelepedve hozzákezdett az általa megindított „Erdélyi Múzeum“ folyóirat szervezési munkájához. A folyóirathoz, mely Erdély szellemi életének mindmáig egyik legértékesebb terméke, illusztrációkra volt szüksége s természetes, hogy ezek készítésére elsősorban magyar művészt keresett. Így bukkant rá az elkallódófélben lévő Nagy Sámuelre, akit 1812-ben Kolozsvárra hívott. A művész nagy jelkesedéssel, de nem nagy tudással fogott bele a képek metszésébe s az „Erdélyi Múzeum“ 1814-től 1817-ig megjelent számaiba kilenc metszetet készített. Első műve Bethlen Gergely gróf mellképe volt, melyet a holicai születésű, egyébként ismeretlen Deutscher nevű festő festménye után metszett rézbe 13×21 cm nagyságban. Jelzése: „*Deutscher Holicai fi fest. — Nagy Sámuel metszette.*“ Többi művét is rendszerint jelzésével látta el, olykor odairta azt is, hogy „*Kolozvárat*“. Művészi érték szempontjából sem ezek, sem a későbbi években készült metszettek nem jelen-

BCU

Library Cluj

Nagy Sámuel:
Hallerkői Haller László gróf képmása. Rézmetszet.
Az „Erdélyi Muzéum“ 1817. évi kötetének
melléklete.

Sokrates halála: Nagy Sámuel rézmetszete.
Barthelémy: „Az ifjú Anacharsis utazása Görög-
országban“ c. művéhez. (Fordította Deáky Filep
Sámuel, 1820.)

tősek. Nem a művészi ihlet, hanem a pénzkeresés hívta életre őket, kedvetlenül és sok huzavona után készültek, Döbrentei nagy kiábrándulására.

Az „Erdélyi Múzeum“ metszeteiről és elkészülésük körülményeiről sok szó esik Kazinczy Ferenc levelezéseiben. Szinte megható az a figyelem, amellyel ő és köre minden magyar művészi megnyilatkozást kísér. Minden felbukkanó magyar művészből a várva várt nagy magyar tehetséget látják, támogatják, lelkesítik s csak nehezen nyugszanak bele, ha a felkarolt művész nem váltja be a hozzája fűzött reményeket. Így van ez Nagy Sámuellel is. 1813-ban még azt írja róla Döbrentei Kolozsvárról Kazinczynak, hogy „Nagy Sámuellel egészen meg vagyok elégedve a részre 's táblára nézve“. Egy évre rá, 1814 dec. 1.-én már azt írja, hogy Nagy Sámuelnek gróf Haller László képeinek rézbe metszéséért 100 forintot ígér, de megmondja neki, hogy „minden művészségét egybe-vegye, 's többet is kap 100 Rforintnál. De, az ő munkájával, valamint én nem vagyok megelégedve, úgy te sem fogsz lenni. Az az ember felejt, nem hogy élémennie, mert Bethlen Gábor fejedelmet sokkal szebben metszette 1806-ban, mint most dolgozik.“ Majd alább: „Egyenesen megmondám néhányszor neki, hogy ha nem csinosan dolgozik, munkáját el nem veszem, de haszatalan.“

Nagy Sámuelnek nemcsak munkájával, hanem munkatempójával sem voltak megrendelői megelégedve. 1815 januárjában Trattner János Tamás pesti könyvnyomdász és könyvkiadó azt írja Kazinczynak: fél, hogy Haller Gábor gróf Nagy Sámuellel metszeti Haller László gróf képét, mert akkor nem veheti hasznát. A metszet elkészítésére, mint olcsón dolgozó rézmetsző, mégis csak Nagy Sámuel kap megbízást. Márciusban azt írja Döbrentei Kazinczynak, hogy a művész lassan dolgozik a mellképen és elkészülését szeptemberre ígéri. De nem készül el novemberre sem, a közben befejezett Cseréy Farkas-mellképpel pedig Döbrentei nagymértékben elégedetlen. Ez utóbbiról írja nov. 10.-én Kazinczynak: Nagy a festést (azaz a mintául szolgáló s erősen kopott állapotban lévő festményt) adta okúl. Eleget prédikálám, hogy a Művész hagyja-meg a lineamentumokat, de teremtsen a rézből is szépet. Már látom, Nagy nem fog haladni. Azt mondja, hogy az ő munkája van olyan, mint Johné. Itt vége a tökéletesebbre lángoló igyekezetnek.“ Kazinczy erre azt válaszolja, hogy „a boldonságnak első neme, ha magát olyan nagyra tartja, mint John“. Tehetségében ekkor tehát már sem Döbrentei, sem Kazinczy nem hitt. A Haller-mellkép nem készült el decemberben sem. Mint Döbrentei írja: „Gróf Haller László képe most se kész, 's a mint Nagy Sámuel el van most halmozva dologgal, leczke adással, Február végén vagy Martziusban ha kész lesz...! 'S megvan a Művészek könnyeningerelhetősége benne, ha sokat sürgetem, megharagszik.“ Lehet, hogy a művész azért sem sietett a kép elkészítésével, mert Haller Gábor gr. több képeinek árával még adósa volt, de tény az, hogy még a következő év júliusában sem fejezte be, mert ekkor írja Kazinczy Dessewffy József grófnak: „Nagy Sámuel rézmetsző rosszul metsz; mi tehát mindnyájan kértük Döbrenteit, hogy a képét ne ezzel, hanem valamelly Bécsi jó metszővel metszettesse.“ Közben

eljött az október is s Döbrentei még mindig ezt írta Kazinczynak: „*Rajta leszek, hogy Nagy Sámuel jól (jól úgy-é? de nem lehet) készítse Gr. Haller László képét*“, majd azzal folytatta, hogy ha lehetne John Frigyesssel metsztné a képet, de az előfizetők neheztelnének a lap késéséért. Hónapok teltek még el, amíg végre elkészült a 12×21 cm nagyságú metszet s megjelenhetett az „*Erdélyi Múzeum*“ VI. füzetének mellékleteként 1817-ben.

Egyedül csak magyar voltának köszönheti Nagy Sámuel, hogy sok nemsikerült munkája után is újabb megbízásokat kap magyar mecénásaitól. 1817-ben Dessewffy József gróf, annak ellenére, hogy Kazinczy azt írta neki Nagy Sámuelről, hogy „*rosszul metsz*“, őt választja mellképe rézbe-metszőjének. Kazinczy azt írja erre: „*Sajnálom, hogy képedet Nagy Sámuel fogja metszeni. Eggy lelkes és eggy igen szép fej igen lelketlenül 's igen nem szépen fog adatni a' Publikumnak.*“ A művész nagy lelkesedéssel kezdett munkájába. Amikor a rézbemetszendő olajképet kézhezkapta, összeesőkölt a azt mondta, hogy az lesz az egyetlen igazi metszése. Meglepően rövid idő alatt, februártól júniusig el is készült a metszet, de megbízói nem voltak vele megelégedve. Kazinczy egy sor kifogás után abban összegezte véleményét, hogy „*ugyan mint tudta ezt a' szép képet olly nem szépen metszeni Nagy Sámuel!*“

Döbrentei mindezek ellenére sem vonja meg támogatását a művésztől a későbbi években sem s hanyatlásának okát abban látja, hogy kénytelen erejét sokfelé szórni. „*Egy nemben nem kapok elég munkát 's mindenhez kell nyúlnom, hogy kenyeret kaphassak*“ — panaszkodik neki Nagy Sámuel. E néhány szó magában foglalja az egész akkori erdélyi művész-sorsot, melyet elszürkülésre, elaprózódásra ítéltek az akkori mostoha viszonyok. Jól látta ezt Döbrentei is, mert Nagy Sámuel keserű kifakadását idézve, ezeket fűzi hozzá Kazinczyhoz írt levelében 1820-ban: „*Es által intés is adatik a' Publikumnak, hogy mind a' tudományokban, mind a' Művészségekben miért nem jeleskedhetnek emberei.*“

Utolsó rézmetszeteit az 1820-as évek elején készítette Nagy Sámuel Barthelémy egyik művéhez, melyet Deáky Filep Sámuel fordított magyarra „*Az ifjú Anacharsis útazása Görög-országban*“ címmel s hét kötetben Kolozsváron jelent meg 1820-tól kezdve. Mindegyik kötetben egy-egy kb. 11×17 cm nagyságú, rézlappal nyomott klasszikus jelenet képe foglal helyet, továbbá több térkép, alaprajz, épületrajz és érem képe. Az egyes kötetek címlapját medaillon-alakú arcképek díszítik, ezek is rézlapról készült nyomatok. Úgy ezek, mint a könyvekben lévő illusztrációk, mind Nagy Sámuel metszetei. A figurális képek egytől-egyig másolatok, önálló kompozíció nincs köztük. Kivitelük száraz, erőtlen, rajzuk merev, lendületnélküli. Minden fogyatkozásuk mellett is van azonban egy értékük: egy Kolozsváron megjelenő könyv már 1820-ban kolozsvári magyar művész illusztrációival jelenhetett meg s válhatott népszerűvé, mint beszédes dokumentuma az örökké élő „erdélyi szellem“-nek.

Ezek a metszetek voltak Nagy Sámuel utolsó ilyenmű művei. Negyven éves volt ekkor s bár még azután több mint húsz évig élt, nem folyta-

tott többé művészi munkásságot. Hamar letört: a bécsi kezdeti sikerektől az Anacharsis bágyadt illusztrációig mindössze 18—20 év telt el. Pedig bécsi akadémiái évei alatt „*Antiochusa 's Sztratonicéje, mely Fúger után tuschban mosdalt, jutalmat nyere*“ — írja róla Kazinczy, aki erdélyi leveleinek egyikében a tehetséget szétforgácsoló köznapi gondokban látja okát annak, hogy Nagy Sámuel művészete nem tudott kibontakozni: „*Mivé nem válhatott volna e lelkes ügyes férjű, ha egy ágnak adhatta volna magát! Most a kalligraphiában ad leczkékét; 's midőn Bécsből megérkezék, kénytelen vala falakat márványozni, hogy élhessen.*“

A művész tehát a kalligraphiában is leckéket adott, sőt hosszú évekig ez volt fő-megélhetési forrása. Életének erről a fejezetéről külön is szólnunk kell, hogy eloszlassuk azt a téves felfogást (a szakkörökben is), hogy Kolozsváron két rajziskola működött a század első tizedeiben. Látni fogjuk, hogy művészi képzést is nyújtó rajziskola csak a kat. liceumi „Normál Rajzoda“ volt, a másik iskola pedig, melyet a ref. kollégiumban Nagy Sámuel vezetett, csak szépírási tanfolyam volt, némi díszítő rajzolással és a rézmetszés elemeinek gyér tanításával.

Amikor 1812-ben Döbrentei Nagy Sámuel Kolozsvárra hívta, tudta, hogy illusztrátori munkája nem lesz elég megélhetésének biztosítására s ezért közbenjárt a ref. consistorium vezetőinél, Bethlen Gergely grófnál és Kenderessynél, hogy segítsenek a művészen. Nagy Sámuel maga is szívesen fogadott volna valamilyen állandó javadalmazású állást s ezért Döbrentei tanácsára kérvényt intézett a kolozsvári főconsistoriumhoz állásért. Hangsúlyozta kérvényében, hogy Bécsből hazafisága hozta haza s hogy meghívta szülővárosa, Nagyenyed is kollégiumi tanárnak, de ő nem fogadta el, mert olyan kis városban ezt a mesterséget alig lehet gyakorolni s a művészet fejlődésével lépést tartani lehetetlen.*

Ajánlkozását szívesen fogadták, mert kevés volt Erdélyben a képzett szakember s mert a kolozsvári református kollégiumban elhanyagolt szépírási tanítására kellett egy megfelelő oktató. 1815-ben tehát évi 300 rhénusi forint fizetéssel a szépművészetek (calcographia) professzorává nevezték ki, azzal a kötelezettséggel, hogy akik az erdélyi református iskolákból a festés és metszés tanulására ide jönnek, azokat tartozik minden személyválogatás nélkül ingyen tanítani. A calcographia tehát nem volt kötelező tantárgy a kollégiumban.

A fizetéssel mindjárt kezdetben baj volt. Felét a főconsistorium adta, másik felét pedig a nagyenyedi kollégium igazgatóságának kellett vállalnia, ez azonban a kollégium birtokainak csekély jövedelmére való hivatkozással csak sok huzavona után vállalta a rárótt terhet. Nagy Sámuel 1815 június 29.-én azzal kezdte működését, hogy a tanításhoz egy szobát kért az előljáróságtól, mit meg is kapott. Fizetését azonban nem látta biztosítottnak s ezért felségfolyamodványban kérte 300 forintnyi fizetésének

* Török István dr.: A kolozsvári Ev. Ref. Collegium története. Kolozsvár, 1905.

biztosítását vagy áthelyezését a kir. liceumban működő rajziskolához, hogy ott taníthassa Neuhauser Gottfried mellett a szép mesterségeket. A főconsistorium erre kijelentette, hogy mindaddig, amíg a művész megfelelő kötelezettségeinek, kiadja az évi 300 forintot, egyébként pedig nincs ellene, sőt örül, ha Nagy Sámuel a felsőbbség eddigi érdemeire való tekintettel bővebb jövedelmű professzorságba helyezi. Ebből látható, hogy sem Nagy Sámuel maga, sem a ref. főconsistorium nem tartotta a kollégiumi rajziskolát egyenrangúnak a katolikus liceumi Normál Rajzodával s az utóbbiba való bejutást jelentékeny emelkedésnek tartotta. Ez azonban nem valósult meg s a művész tovább is a ref. kollégiumban maradt.

Eleinte kedvvel végzi munkáját, de 1820-ban már panaszkodik a rajzot-metszést tanuló ifjak csekély száma miatt. Azt állítja, hogy rágalmazások indultak ellene, de a valóság az, hogy únja szépírástanítói mesterességét s a szépírás tanítását ügyesebb növendékekkel kívánja végeztetni. Közben megkapja az Anacharsis illusztrációira a megbízást s mivel ez a munka inkább kedvére való, nem sokat törődik iskolai kötelességeivel. 1822-ben a kollégium gondnoka jelenti az előljáróságnak, hogy az elmúlt tanévben Nagy Sámuel ügybuzgósága nem volt megfelelő, mire az előljáróság a művésznek elégedetlenségét fejezi ki és óráinak pontos megtartására inti.

Sok vonzóerőt nem is gyakorolhatott Nagy Sámuelre a kollégiumi rajz- és szépírásiskola. Mint rézmetsző, átlag 100 frt-ot kapott egy-egy művéért, itt pedig évi 300 forintért kellett csekélyszámú és a művészet iránt kevés érdeklődést mutató növendékeivel bajlódnia. Kazinczy Ferenc 1816-ban, tehát még működése elején meglátogatta Nagy Sámuel rajziskoláját s ezeket írja róla: „Most a kalligráfiában ad leckéket... Iskolájában néhány gipszöntvényen kívül semmit sem láthatni és így ott semmi sinés, amin a tanuló gyakorolhatná látását. Egy-két ifjú kalligráfiai mustrákat készít az examenre.“ Művészeti irányú munka tehát nem folyt az iskolában, pedig mint helyi nevezetességet, meglátogatta azt egy évvel később, 1817-ben, Ferenc császár is. (A császárlátogatás emlékére emelt ú. n. Karolina-oszlop díszítő-szobrainak faragásában később Nagy Sámuel is résztvett.)

A későbbi években még kevesebbet törődött iskolai munkájával. 1825-ben a kollégium tanári kara jelentést tett az előljáróságnak, hogy Nagy Sámuel gyakran távozik falura s a tanítás ilyenkor szünetel, egyben ajánlotta a művész mellett segédtanítóként működő Bodnár Dániel diáknak állandó alkalmazását évi 30 forint fizetéssel. Bodnár Nagy Sámuelnek egyik legügyesebb növendéke volt s ha mint művész nem is, de mint szépírástanító megfelelt hivatásának. Fizetését Nagy Sámuelnek kellett vállalnia a saját fizetéséből s vállalta is szívesen, csak hogy szabaduljon a szépírástanítástól. De nem tett eleget az így lecsökkentett kötelezettségeinek sem. 1827-ben az előljáróság ismét erélyesen felszólítja munkája teljesítésére, hivatkozva arra, hogy a rajz és szépírás tanításához Nagy Sámuel javaslatára 52 drb kép és mintaforma vásárlásával az

előljáróság jelentős anyagi áldozatot vállalt. Nem fogadják el a művészek azt a javaslatát sem, hogy hajlandó félfizetésért egy ifjú előkészítésére, aki azután a szépírást tanítaná, mert Nagy Sámuel egész fizetés mellett sem tudta kötelességeit pontosan teljesíteni...

Nem is teljesítette azután sem. 1828-ban a kollégiumi előljáróság elrendelte, hogy a nagyenyedi főiskola példájára „*a geometria praxisához tartozó situationalis rajzolatot*“ is a szépírás professzora tanítsa a két felső osztály növendékeinek s Nagy Sámuel munkájának ellenőrzésével a kollégiumi paedagogarchát bízta meg. Ez az új munkakör némi változottságot jelentett volna a művész „*calligraph-professor-i* működésében, de őt a tanári élet semmiféle formában nem tudta már lekötöni. Ugyanebben az évben, dec. 30-án az előljáróság jelenti a főconsistoriumnak, „*hogy Nagy Sámuel az iskolai év elejétől tanítani megszűnván s kinyilatkoztatván, hogy professori hivatalát folytatni tovább nem akarja, az előljáróság a szépírás és festés tanítását Béhm János II. éves philosophus deákra bízta 36 frt díjért.*“ Béhm vagy helyesen: Böhm János később Bécsben évekig együtt lakott Barabás Miklóssal s mint kiváló építész került vissza Kolozsvárra.

Nagy Sámuel tehát 1828 őszén megvált a kollégiumtól. Távozása okául azt adta elő a főconsistoriumnak írásbeli beadványában, hogy amióta zenét is tanítanak a kollégiumban, azóta csökkent a szépírás és rajzolás iránti érdeklődés a növendékek körében. A kollégiumi előljáróság, melyhez ezt a beadványt véleményezés végett leküldték, azt jelentette 1829 januárjában, hogy Nagy Sámuel tizennégy évi működése alatt kezdetben szorgalmasan tanított, az ifjak szembetűnő előmenetelt tanusítottak s övé az elindítás érdeme, később azonban mindinkább csökkent tanári szorgalma. Ezért lanyhult el a diákok érdeklődése, nem pedig a zenetanítás miatt, hiszen a kollégium „*musikai intézet*“-ének megszűnése után sem lendült fel a szépírástanítás. (A hivatalos iratokban mindig csak szépírástanításról van szó és sohasem művészeti oktatásról is!)

A főconsistorium tudomásul vette Nagy Sámuel távozását s a már említett Böhm Jánost bízta meg a szépírás további tanításával, ideiglenes oktatói minőségben. Évekig nem volt állandóan alkalmazott írástanítója a kollégiumnak Böhm János távozása után sem, egészen 1846-ig. Ebben az évben kapott állandó alkalmazást Laposi Lajos szépírás- és rajztanító, aki körülbelül 1867-ig működött ott ebben a minőségben. A harminc-negyvenes években tehát szó sem lehetett komoly művészeti vagy érdemleges rajzi oktatásról a kollégiumi rajziskolában, hiszen Laposi Lajos maga sem ott végezte tanulmányait, hanem az ugyanabban az időben Simó Ferenc vezetése alatt virágkorát élő kat. liceumi Normál Rajzodában, melynek növendéknévsorában ott szerepel Laposi neve is, foglalkozási rovatában „*calligraph*“ jelzéssel.

Hogy a kollégiumtól 1828-ban történt megválása után Nagy Sámuel hol élt és mivel foglalkozott, nem tudjuk, de nem maradt fenn semmi nyoma kollégiumi működésének sem. Míg a Farkas-utcai piarista gim-

názium az egykori Normál Rajzodának százakra menő rajzait, litográfiáit névsorait és egyéb iratait őrzi, addig az ugyanabban az utcában lévő református kollégiumban hiába keressük Nagy Sámuel rajziskolájának emlékeit. Nem maradt fenn egyetlen rajz, egyetlen szépírási mintalap és egyetlen névsor vagy egyéb egykorú írott adat sem, mely közvetlenül Nagy Sámueltól vagy növendékeinek valamelyikétől származott volna. Akik abban a hitben élnek, hogy a kollégiumi rajziskola is olyan fiók-akadémia volt, mint a liceumi Normál Rajzoda, azok sajnálkoznak az emlékek elenyészésén, de a kutatás arra az eredményre jutott, hogy érdemes rajzokat kár is keresnünk, mert *ilyeneket egyáltalában nem is készítettek* a kezdetben is gyér s később még inkább gyérülő létszámú Nagy Sámuel-féle rajziskolában.

Bár összes ismert rézmetszeteinek száma alig éri el a negyvenet, felsorolásukat mellőznünk kell e szűkreszabott cikkben, de megemlítjük szobrászi, illetve kőfaragói tevékenységét. A fennebb már említett Karolina-oszlop néhány jelentéktelen szobrászati díszén kívül Sáromberkén gránitkőre metszette Teleki Sámuel gróf erdélyi főkancellár sírfeliratát s a sírkő mellé két angyalszobrot is készített: az egyik Pannoniát jelképezi, a másik palmaággal mutat az ég felé. Jelentéktelen munkák.

Nagy Sámuelen beteljesedett az erdélyi művészsors: hazafiúi lelkesedésből művészetével szűkebb hazáját kívánta szolgálni, mint többi jobb sorsra érdemes pályatársai, akik szintén jelentékeny sikerek után tértek haza Erdélybe s ott alulmaradtak a közöny és maradiság elleni reménytelen harcban. Korai letörés és elfeledés lett a sorsa, mint kis-solymosi Simó Ferencnek, bölöni Síkó Miklósnak és az erdélyi művészet sok más névtelen úttörőjének. Nem tudott e maradisággal megbirkózni még az összehasonlíthatatlanul nagyobb felkészültségű és több életrevalósággal telt Barabás Miklós sem, aki — érezve tehetségét — kollégiumi tanulmányait be sem fejezve, igyekezett el Erdélyből, szabadabb és haladóbb szellemű légkörbe, végleg búcsút mondvá az akkori Erdélynek, melybe később, mint ünnepelt művész is, csak nagyritkán tért vissza rövid tartózkodásokra.

1828-tól 1845-ig, tizennyolc esztendeig teljes visszavonultságban élt Nagy Sámuel Kolozsváron. Művészi munkálkodásáról nem tudunk, életének ez utolsó szakaszáról nem maradt fenn semmiféle feljegyzés. Hatvanharmadik évében járt, amikor 1845 október 3-án meghalt. Sirja ismeretlen helyen van.

BÍRÓ BÉLA

ILLYÉS GYULA, A KÖLTŐ

Irodalmi életünkben aránylag ritka jelenség, hogy költői mű hangos sikert arasson. A próza közönség-hódítása többnyire zajos tetszésnyilvánítások között megy végbe; lírikusaink sorsa nem egyszer a süket közönyt vagy az élve elfeledettség sanyarú helyzete. Újabban a népnek nevezett irány mintha megtörte volna a jeget: Erdélyi József, Illyés Gyula s mellettük a sok kisebb lírai tehetség már jelentkezése pillanatában magán érezhette az olvasóközönség firkésző tekintetét. Lehet, hogy ez az érdeklődés nem annyira maguknak a költőknek szólt, mint inkább a szellemi iránynak, melyet elindítottak. A népiség már tizenöt évvel ezelőtt is több volt számlánál: új lelki magatartás tükröződött benne, amely az írók jelentőségét is kiemelte a céhbeliség szűkebb kereteiből s az egész népi irodalmi mozgolódásnak világnézeti jelleget adott. Folyóirataink akkoriban szívésen értekeztek a líra haláláról. Egy ideig úgy látszott, hogy a vészterhes idők keresztülzáguldanak a költők feje felett. A közösségi lét ezernyi szociális kérdése várt megoldásra és írói kifejezésre, csoda-e, ha a szokottnál több figyelték fel az új költők jelentkezésére?

A világháború utáni líránk eme rövid ideig tartó tetszhalott időszakában mutatkozott be a fiatal költői nemzedék egyik legfőbb ígérete: Illyés Gyula. Verseit Babits Mihály közölte a Nyugatban s talán ettől az időtől számítódik a népi irány előtörése ebben a nagymúltú folyóiratban. A fiatal költő hangja új és meglepő volt: számlálatlan szótagú szabadverseiben egy talán kissé primitív, de logikailag jól elrendezett és érzéki világ emlékképei sorakoztak a mélázó szomorúság emlékvesszejének suhintására. Elégikus költészet volt ez, megérződött benne a parázs alatt izzó hamú. A fiatalabb lírikusok akkoriban meglehetősen tanácstalansággal próbálták kialakítani világképüket: Szabó Lőrinc, József Attila, Fodor József, Bányai Kornél még alig győzték le expresszionista korszakukat s a kortársak kozmikus méretű erőfeszítései, panteista kitágulásai mellett megnyugtatóan hatott ennek a fiatal paraszti származású költőnek mélabús, de kiegyensúlyozott hangja. Az első Illyés-versek levegőjében is sok volt a villamos feszültség, a költemények jórészt elégedetlenség és keserű emlékezés szülte, mégis, ez a világ otthonosabb volt számunkra, mint a kozmikus méretek metafizikai távlat. Különös kettősség tette érdekessé ezeket a verseket: lassú szárnycsapásokkal lejtő, klasszicizáló sorok lengtették meg benne a dunántúli táj páráit, azét a tájét, amelyről Berzsenyi ideje óta olyan szeretettel írtak a magyar lírikusok. A fiatal Illyés verseiből alig marad más emlékünknél, mint a fátyolozott hang, melyet feltörő fájdalom tesz megilletődöttté, az elnyomottság, a rossz gyermekkor keserűsége emlékképei s a gőzölgő, forró táj halvány színei. Az első benyomás — akárcsak a századelő nagy magánosánál: Juhász Gyulánál — itt is az,

hogy a fiatal költőben egy méltatlan környezet nyomása igyekszik feloldódni az emlék és a számonkérés formájában. Az első Illyés versek máris azt a hangot ütik meg, amely később is jellemzi a költőt: a vélt vagy valódi ütések emléke olyan mélyen áll a tudatában, hogy onnan többé semmi ki nem űzheti.

Illyés fellépése nem volt olyan meghökkentő, mint társáé, Erdélyié. Illyés nem ment vissza a népdalhoz, hanem poeta doctus! mivoltát hangsúlyozta ki. A népdal a pillanat röpké élményéből születik meg, Illyés nem impresszionista költő, nála a vers hosszadalmas lelki folyamat leszűrődése. Iskolázott és fegyelmezett költészet az övé, melyben a zárt formák egyre inkább kiszorítják a szabadverset, a művészi alkotás önmegtagadó aszkétizmusa útjába áll minden hatásvadászatnak. A költőnek ebben az önmagához való szigorúságában tulajdonképpen nincs engedmény és nincs megalkuvás, ez az igazi művész jelleméből folyik. Mintha a szaporodó évek egyre arisztokratikusabb magányba burkolnák a költőt, aki most már nem a vidám kísérletezés bravúrijából használja költői eszközeinek lovagi fegyverzetét, hanem egyszerűen azért, mert a világ, amelybe olyan mélyen beleásta magát, ilyen tisztaságot, ilyen pontosságot, ilyen feltétlen művészi hűséget követel meg az alkotótól. Illyésben már a költő jelentkezésekor feltűnt a forma és a tartalom szokatlan kettőssége: egyrészt a paraszti világ nehéz veritékszága, másrészt a vele szokatlanul társuló tiszta ragyogású költői nyelv. Volt benne sok jel, ami arra utalt, hogy ez a költő fiatalon nagy darab világot járt be, sokat tanult és olvasott, de megőrizte élményeinek gazdag anyagát is. A közönség érdeklődése nem volt alaptalan. A költő, aki Illyés Gyulában jelentkezett, igen mély gyökérrzel rendelkezett s e gyökerek a magyar paraszti lét ismeretlen mélységeibe ágaztak szét.

Azán megismertük a prózaíró Illyést, olvastuk a Puszták népét, a Magyarokat, Petőfit, a viharkeltő Csizmát és a prózaíró-Illyés rövidesen elhomályosította a poeta-Illyés hírnevét. Lehet, hogy a költői véna is ritkábban csörgedezett benne, miközben prózai műveit írta, de az is lehet, hogy benső szükséglet volt számára a tanulmány területére való kiruccanás. Az eredmény mindenesetre igazolja őt: nyelve, stílusa példamutató az új magyar prózában. Közben azonban szaporodtak a versek is, megjelentek a költő összes versei, most pedig itt fekszik előttünk Illyés válogatott költeményeinek gyűjteménye, százötven oldalon, a szerző személyes válogatásának eredménye.* A költő meg akarta könnyíteni a kritikus meg az olvasó feladatát s elvégezte azt a válogatást, amit az idő úgyis el szokott végezni az írott művekkel. A válogatott versek gyűjteménye nem tart igényt teljességre, de a költői mű velejét igyekszik nyújtani. Ez a jelentősége.

Ami e kötet többszöri elolvasása után elsősorban meglep, az a higgadságnak, kiforrottságnak olyan mértéke, melyet éppen népinek keres-

* Illyés Gyula: Válogatott versek. Révai kiadása. Bpest.

telt írónk műveiben keresnénk hasztalanul. Annál furcsább ez, mivel Illyésnek majd minden verse mögött ott érezzük a megbántott, a mellőzött, a népe sorsáért vérző embert. Ám e mély bértődöttség nem ragadja magával a költőt s nem bontja meg a vers architektonikáját. A magatartás a szellem emberéé, aki a pillanatnyi dühök ösztönemberétől kultúráltságában, egyéni önmegtartóztatásában, méltóságában különbözik. Nem tudni, mi volt előbb: a formai tisztulás vagy ez a belső önfegyelmzés, a versek adósaink maradnak a válasszal. Kétségtelen azonban, hogy a külső világ ingerei meg a költő érzelmi válasza között ott áll a kultúra, mint el nem hanyagolható tényező. Ennek a kultúráltságnak csak egyik megnyilatkozása az a ritka formai műgond, amely e versek minden darabját áthatja. Kultúráltság eredménye az is, ahogy a költő átgyúrja eleven érzelmeit és a forma kényszerű nyügével mintegy bilincset rak önmagára s ezzel is fékezi nyugtalan indulatait. Akiben kevés a hajlandóság arra, hogy egy vers lelkéig elhatoljon, de elegendő ahhoz, hogy a sorokból, a szavakból kiérezze a szellem fenséges szólamát, az elsősorban talán a költői fegyelem e ritka példájára fog felfigyelni az Illyés-versek olvasásakor. Babits óta nem találkoztunk ilyen nagyfokú művészi felelősséggel s tegyük hozzá, az Illyés-féle felelősség sehol sem téved apró formai játékokba, a költői rutin megtévesztő külsőségeibe. Ez a lírikus úgyszólván teljesen mentes a mondvacsinált hatásvadászattól, minden öntetszelgő póztól, minden öntömjénezéstől vagy színészi alakoskodástól. Nem alakít semmilyen szerepet, nem akar megbotránkoztatni, nem él a tömegsiker hatásos eszközeivel. A lélek a lírai energia magas nyomása alatt engedelmesen viseli terheit, sehol sem látunk kísérletet arra, hogy a költő megszabaduljon kötelezettségeitől és mellékterületekre tévedjen. Illyés erkölcsi felelőssége roppant nagy, ezt prózájából is tudjuk. Nem mondja sehol, de érezzük, hogy személyével éppúgy, mint költészetével példamutatás kíván lenni egy a szellemmel nem nagyon szaturált korban. A versek súlyos élményeket hőmpölyögtetnek, de hiányzik belőlük minden exhibicionista túlzás, minden propagandisztikus célzat. A költő nem úszik az árral: a népieskedés üres divatját úgy ítéli el, hogy verseit a művészi megmunkálás próbaköveivé teszi meg, ahol rím, ritmus, hasonlat, minden a helyén van. Illyés költészete ebben is egyenesvonalú fejlődést mutat: a költő a vállalt feladat lekötözöttje, nem adhatja át magát hebehurgya kísérletezéseknek. Illyés irtózik a könnyed kísérletezéstől, versei úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint a láncszemek, nincs sehol kitérés, nincsenek meglepetések. Hogy mindez egyhangúvá teszi az Illyés-versek skáláját? Külsődleges szempont ez, az író füléhez el sem ér a kifogás: az igazi költő a saját imaginációjára épít, — még az egyhangúság árán is.

Illyés költői inspirációja rendkívül mélyből buzog elő. Egész a gyermekkor esztendeiből. Rámutattak már arra, hogy milyen központi szerepe van ebben a lírában az emlékeknek. Majdnem azt mondhatnánk, hogy Illyés Gyula az emlékek költője. Az emlék nála nem alkalmi reflexió, hanem az életfolyamat integráns része, a költő jelenének elidegeníthetetlen, szerves

kísérője. Újabb lírikusaink közül József Attilánál csodáltuk meg a gyermekkori emlékek lidérces beleszövődését a jelen valóságába s nem kell nagy fáradság hozzá, hogy Ilyésnél is rokon tulajdonságot fedezzünk fel. — A lét akkor volt szép, ha emlék — vallja egy helyen a költő. József Attilánál a gyermekkori kényszerképzetek a nyomor, a javíthatatlan szegénység és az élet céltalanságának tudatát festik alá; Ilyésnél is többnyire bánatot keltenek. A gyermekkori lecke egy egész életre szóló örökségként kísért, nem feledheti el a szegénység rossz illatát, a nyomorult zsellér embertelen életkörülményeit. A költőnek van egy gyermekkori élménye az életről, időnkint elfelejtheti, de az eszmélkedés tiszta pillanataiban mindig feltör benne ez az élmény s érzékeiben életre kél egy régi világ, amelynek hűséggel tartozik. A megbántottság és megalázottság dosztojevszkiji ízű motívumai játsszák ebben az életérzésben a főszerepet. A versek fanyar füsttel égő színei, pernye és korom illata, bánatos alaptónusa mélyén mintha a költő minduntalan azokra a régi bántságokra emlékeznék, amelyeket pendelyes gyermek korában kellett elszenvednie. A versek kompozíciós motívumain túl az egész Ilyés-i magatartásban nem érzünk-e valamit a megalázott béresfi ressentimentjából, bizalmatlan tartózkodásából, titkaiból, bosszúvágyából? Az úri világ megméretett és könnyűnek találtatott, a költő azonban sokféleképpen fejezheti ki megvetését. Ilyés leggyakoribb menekülési formája a teljes passzivitás és elvágyakozás.

— Csenddel fertőzöm a vidéket.
Erjed szíyemben odabent
Egy világrésznek elég méreg.

Passzív költő, de ez a passzivitás nem a flauberti nemzedék rezignációja és nem is az „átkozott költő“ dekadens magatartása. E passzivitás még leginkább egyes vidékeink szektás lelkületére emlékeztet; mint annak, ennek is társadalmi gyökerei vannak.

— Gyanura méltón, a harmincon is túl
képzelt világban élek hallgatag.
Férfi vagyok, s a szeszés könnyű lázat,
nem hevertem ki ifjúságomat.
A munka vár, a gond szorít, — kitartón,
mint ki dolgában eljár emberül,
kószálok... és ha kérdeznek, gyanakvón
húzódom el a polgárok elől.

A gyanakvás — mily gyakori e fogalom Ilyésnél — a gyermekkor megalázó emlékeiből fakadt; a költő azóta sem békült ki a világgal. Társadalomkritikája sehol sem nyilatkozik meg olyan tételesen, mint József Attila egyik másik versében, de itt is számtalanszor figyelhetjük meg azt a nonkonformista lelki magatartást, melynek leggyakoribb eredménye a

dacos magabamerülés, a dolgok kegyetlen megtagadása. — Nem itélem, csak nézem a világot, — hangzik a költő hindu bölcsesége és ebben a mondatban konok megvetés él a hiú esztelen civilizációval szemben.

— Szót fogadok és megvetem
akinek szót fogadok.
A kényeremet keresem,
nem békét, rendet, érdemet,
nem is a barátságotok.

A horzsolt önérzet és a forrongó elégedetlenség kavargó láváira villantanak az ilyen sorok. A lelki protuberanciák azonban nem lövelnek szemünk előtt látványos sugarakat, köd és homály tejszerű ragyogása tűnik csak fel, a lélek inkább sejteti, mint kitárja titkait. A költő elvarázsolt körben él, emlékek fojtogatják, mindumtalan szíven csapja a gyermekkor hívó kiáltása, a férfisors aggasztó tapasztalatai csak erősítik benne megszire vágyakozását. A költőben él ugyan a szebb világ vágya, de ez a vágy homályos valami, már eleve halálra ítéltetett. A kezdő Illyés-versek panaszos kántálása most már rövid, villámszerű felvillanásoknak ad helyet. Emlék és magyarázat szinte egyszerre exponálódnak. A költői kép szervezésében is aránytalanul nagy helyet kap az emlék, a költő immanens világa, a személyes élmény és a megbántottság fátyolos hangja. Nincs itt helye az ártatlan szemlélődésnek, a dolgok, tárgyak, a szemlélt világ véletlenszerű felvonulásának, minden egy központi mag körül szerveződik, a költő dombon áll, feje felett a szabadság madara énekel, de amott lenn, a mélyben, elhagyatottságban, reménytelenségben él a nép, melyhez földi köteléknél erősebb húság fűzi.

— Mint szép vad, mocsárba zuhant,
ártatlan, nagy őskori állat,
nyög foga közt, sebnak, csapdának
a nép még valahol alant.
Elér foszlánya jajszávanak.

Illyés költői világképe pesszimista, de e borúlátás tisztán érzelmi színerezetű. Nem bölceleti pesszimizmus ez s ha összehasonlítást keresünk: inkább az Őszikék békés rezignációját idézi, mint Petőfi alkalmi nekikeresedését vagy Vajda János kozmikus csüggedését. A pisszimizmus Illyésnek is lelki alapformája, nem alkalmi jelenség, hanem az élmények mélyrétegeiből nőtt ki, szerves sajátsága a költőnek.

— Ki baját, bűnét örököltem?
Hol ragadt rám, milyen tömegben
ez a ragály, mily szellőzetlen
szobákban, karokban, ölekben?
Bujnék vele, szabadba kerget,
a világ előtt szégyenít meg.

Ennek a pesszimizmusnak egyetlen pozitív ellenszere az emlék. Az emlék az a kapocs, amely a költőt érzelmileg világunkhoz köti. Az emlékezés segítségével idéződik fel előtte az a táj, ahová képzelete leggyakrabban elröpíti, ahová „mint álmódó madár suhan, lebukik, ha felriasztjátok“. Az emlékezés az egyetlen közeg, amelyben a világ meleg simogatásként hat reá, de itt érik legfájdalmasabb arculcsapások is. A „lobogó szegénység“ itt válik igazán szegéyenné, arcpirító megaláztatássá. Itt éri orrát a „cseléd apa szaga“, a részesek, a béresek emlékeztető, fenyegető és forvartartó sorsa. Ez az a szent közösség, amely hajdan elbocsátotta magából a költőt, de ma is láthatatlan láncokon tartja fogva s a költő az egész társadalom nevében érez szegéyent ez előtt a társadalmi osztály előtt, amiért sorsán nem képes segíteni. A költőben igen eleven a közös sors emléke s az összetartozás tudata, nem akar áruló lenni osztályához, mert akkor elviselhetetlen volna számára az élet. A megtett út így is félelemmel tölti el.

— Mi van előttem? Úgy megyek,
mint aki fél, hogy visszatérhet.

Mert szorongás is van ebben a lírában, bőven! A költő kiábrándulása nem az a békés ataraxia, amelyet már kevéssé érintenek a földi dolgok, mert tekintete az örök tájra szegeződik. Illyésnél nem sokáig tart a nyugodt szemlélődés, a külvilág a költőt minduntalan belső nyugtalanságaira figyelmezteti, a világ és az én összefonódása egy percre sem szűnik meg, minden a személyes probléma jegyében történik. A költőben él és hat a rögeszme. Ezért a versek nem a pillanat röpké inspirációjának hatására jönnek létre, hanem hosszas, többnyire önemésztő meditáció eredményei: érzéki konkrétságuk nem a költői képzeletvilág friss ihletésének köszönhető, hanem éppen a rögeszmenek, mely néha közel jár a vízióhoz. A költő képzeletvilága aránylag szűk területet foglal el, a gondolatok néha egy kört járnak, gyakran ismétlődnek. A költő nem az a bizonyos nagy gyerek, akinek játékos hangulatain vidul az olvasó. A költő a saját szenvedéseinek rabja, versei legtöbbször e vinculis et cercere születnek, egy képzeletbeli rabszolgaság bilincseiben, a felhős, fojtó légkörben, a szabadság utáni senyvesztő vágyban. Szűk, de intenzív világ! Költőileg megszürt, elhatárolt környezet, könnyből és fojtó füstből, a lélek izgatott pillanataiból, csüggedt prófétai evokációból, elharapott szitokból, az emlékezés vibráló képeiből, remegő, cikcakos vonalakból összeállítva. A költő nem adja át magát az érzéki élet mámorának, ezért nincs benne semmi bizarrság, semmi szuggesztivitás. Nemcsak a kerek, pontos formákhoz marad hí, hanem érzelmeinek rendjéhez, világszemléletének alapjaihoz is. Sztatikus költő, nem látni nála a fejlődést: egy hangot variál, egyre szűkszavúbban, egyre keserűbb önkínzással. Versei nyomán egy zárt világkép formálódik ki, melynek alaphangja a fájdalmas diszharmónia s a belső kielégíthetlenség. Amellett nincs benne semmi pedantizmus, amely megkötné a költő háborgásának nyers indulatait.

— Gyengülök? Így keményedik
a lélek bent. Hátrálva rég
így készíti útéseit
s bosszul majd akkor is, midőn
én már talán megbocsátanék.

Nem iskoláskönyvbe kívánczó líra az Illyés Gyuláé! A költő nem egy harmonikus, boldog belső élet visszaadója. Nélkülöz minden ideológiai pártost, elsősorban önmagához tartja a hűséget s csak aztán az eszméhez, mely ideig óráig rabul ejtette. Álomvilágban él, egy szebb magyar élet vágya hatja át egész lelkét, álom és valóság tragikus kontrasztja alakít belőle drámai lírikust. Am fogják rá, hogy egyhangú, ez a költő valóban nem óhajt egy hangnál több lenni. Ez a hang azonban a magyar lelkiismeretét, a kultúra csúcsára eljutott emberé, akinek tiszta látását és egészséges helyzetérzését nem zavarta meg semmilyen világkatasztrófa, aki elszakíthatatlan közösségben tudja magát népével s aki ebből a közösségből nem vágyik sehova. A szegénységet néha bűnnek, néha végzetes, lesújtó örökségnek érzi, de megtagadni soha sem tudná. A szegény magyar nép a költő legfőbb rögeszméje, de ez volt Széchényi és Ady is.

Hogy ennek a lírának hol lesz a kiteljesedése? A prózáiró helyzete könnyebb; olyan cél felé halad, amelyet a mű elején nem igen veszünk észre. Lépeget, mint Paul Valéry mondaná. A költészet azonban lejt s ennek tartalmát egyetlen tekintettel szoktuk megragadni. Illyés Gyulát népi költőnek szokták tartani, ez az elnevezés azonban édeskeveset mond. Verseinek elolvasása nyugtalanná tesz bennünket, mert az élet nagy fájdalmaira emlékeztet, de meg is nyugtat, mert tanui leszünk annak, amint a közösségi lét nyers élménye a költői imagináció igézetében művészetté nemesedik. Költővel van dolgunk, aki a maga meredek útját járja, függetlenül divattól, irodalmi iskoláktól. S hogy ez az út egy kissé a magány útja is? — ebben Illyés Gyula anyai nagy elődjével rokon.

KOVÁCS ENDRE

POGÁNY DAL

Van kenyérem, jó borom,
kalapom is kettő,
tucat híjján asszony is
vár rám tizenkettő.

Testüket mind földetik,
ingük alá látok,
tüzet lopni nem pokolba,
karjuk közé járok.

Jó a leány, jó a szűz,
legjobb tán az asszony,
értük a bűn nem kell hogy
vádakat fakasszon.

Szemeimbe a mesét
kulcslyukakból adták,
jaj, ott kezdtem, hol a nagyok
éppen abbahagyták.

Van szájam, hogy hazudjak,
s szemem, csalfán nézni,
agyam is, hogy mások bűnét
jól tudjam idézni.

Vallom, hogyha gyónni kell:
mindent elkövettem,
szánom ami nem volt szép,
bánom mit nem tettem.

Jobb a penitenciát
egybegyűjtve róni,
minek az imádkozást
úgy széjjel aprózni.

Így élek míg élhetek — —
vígán és sóhajtón,
fiaim majd meztelenül
a világba hajtom.

LŐRINCZ LASZLÓ

HAZAJÁRÓ LÉLEK

— Szemlér Ferenc könyve. Kölcsey-Egyesület kiadása. Arad, 1943. —

Az író nemcsak művének stílusa, formája, a nyersanyag feldolgozásának módja, hanem tárgyának megválasztása is jellemzi. A könyv tárgyának és az író egyéniségének összhangja nem mindig szembetűnő, de Szemlér Ferenc *Hazajáró lélek* c. könyvében első percben megkap az író nemes fegyelmezettsége, a romantikus csapongástól, a rendszertelenségtől és az üres szóvirágoktól való irtózás.

Az ifjúság tévelygéseiről, magányos lázongásairól, a meg nem értettség kínjairól, a család lelki örökségéről és az apák és fiúk között dúló titkolt ellentétekről Szemlér Ferenc előtt is sokan írtak már, de a múlt emlékeit idéző könyvek között alig találhatunk olyant, amelynek tárgya szinte kizárólagosan az édesapa személyisége. Szemlér Ferenc tudatosan szűkítette meg ennyire könyvének világát, hogy annál tisztábban, egységesebben mutathassa meg hősének lelki alakját.

A könyvben elbeszélte történetek között némelyikben a megfigyelések pontos egymáshoz kapcsolódása, a leírások finom hangulatossága, másokban az esemény színes mozgalmassága vagy egy humoros fordulata kap meg, de az egészben még sem magának az elbeszélésnek, az események előadásának gyönyörűségét élvező író, hanem inkább a szerkesztés egy cél felé törekvő gondos munkáját érezzük.

Könyvének utolsó történetében Szemlér elbeszéli, hogy egy karácsony első napi havasi kirándulás miatt nem mehetett el szüleihez ünnepet köszönteni. Egy havas fenyőfa alatt hirtelen az apja alakját pillantja meg az író, amint karácsonyfa díszeket aggat az ágakra. A látomás okozta meghökkenés után azonnal felismeri büntudatát, majd így folytatja: „Rendben van. Ismerem az okot, az okozat tehát nem nyugtalaníthat többé.” Ez a minden zavaró körülményt kiküszöbölő, szigorúan módszeres gondolkodás jellemző Szemlér egész írásmódjára. Szemlér a maga egyéni hangulatait, meghatottságait visszafojtva igyekszik az események minden mozzanatát, hősének minden mozzanatát és a mögöttük rejtőző lelki magatartást megrögzíteni. Néha úgy tetszik, hogy az okozat: a lélek békéje, bölcs nyugalma, szerény lemondása szinte mint egy előre megfogalmazott tétel tesz pontot az egész történet végére és maguk a gondosan elrendezett események mintha csak a már kész tétel előkészítését szolgálnák.

Szemlérnek ez az önmagát és a körülötte folyó világot az ész világával ellenőrző írásmódja elsősorban az egész könyv egységes, zárt, befejezett egészt adó megszerkesztésében és stílusának latinos világosságában, mondatainak egymásba kapcsolódó pontos megfogalmazásában nyilatkozik meg. Olyan írói tulajdonság ez, mely túlzásaival a kiszámítottság érzését keltheti és az olvasót eltávolítja a műtől, az író egyéniségében feloldódva viszont a dolgok lényegét megvilágító erővé válik. A *Hazajáró lélek* legszebb lapjain az író zár-

között tartózkodása és öröklött szemérme fölenged, az író legföltettebb érzései a mult emlékeinek érintésétől föltörnek és a költészet meleg színeiben fürösztik meg az ész tárgyilagoss megállapításait.

Az író gyermekkorában egyszer apjával együtt tér haza egy majálisról és elszörnyedve veszi észre, hogy apjának kissé megártott a bor. A fájt emlékekkel lassanként mégis megbarátkozik, mert ráeszmél, hogy apja félisteni alakja most vált emberré. Szemlér írásával ugyanígy van az olvasója, akkor kerül hozzá igazán közel, amikor az író szemérmes tartózkodásáról megfeledkezik.

Az író finoman áramló lírája és tisztán folyó, világos szerkesztési módja egymásba kapcsolódik és olyan magaslatokra visz, ahonnan messzire lehet látni. A könyv legnagyobb erénye nem az, hogy a gyermekkor és ifjúság mulasztásait töredelmesen megbánva, emléket állít egy derűs, tiszta lelkű, bölcs férfi sírja fölé, hanem, hogy föl tud emelni magával az elégedetlenségek, lázongások, törtétesek fölött lebegő lelki békesség világába.

Szemlér Ferenc könyvének tárgya egyetlen férfinek, apjának, a brasói gimnázium igazgatójának lelki alakja. Ennél azonban sokkal többet ad. Az apja alakja mellett föltűnnek a családi életnek; egy békés, szigorúan erkölcsös, mélyen vallásos levegőjű polgári otthonnak, az egész század eleji értelmiség nyugalmas életének képe. A panasz nélkül való türesemek, a férfias lemondásnak és bátor kötelességvállalásnak, a hitnek fényel szelíden sugározni felénk, nyugtalan, keresgélő, lázongó utódokra. Szemlér Ferenc könyvében a kisebbségi életnek egy nagy ajándékát, a panaszok és zugolódások felé emelő vallásos megnyugvás és tiszta derű levegőjét kaptuk.

(Nagyenyed)

VITA ZSIGMOND

A MAGYAR PRÓZA KÖNYVE

I. RÉGI MAGYAR PRÓZA.

— Szerkesztette és bevezetését írta *Kerecsényi Dezső*. *A Magyar Szemle Társaság kiadása, 1942.* —

Öt évvel a Horváth János szerkesztette Magyar Versek Könyve után megjelent ikertársának, A Magyar Próza Könyvének első kötete. A három kötetre tervezett prózairodalmunk szemelvényes kiadásának első kötete Régi Magyar Próza címen felöleli prózánk anyagát a XVIII. század végéig. Horváth János egy színekben tobzódó, pompás illatú virágcsokorral kedveskedett irodalmunknak a Magyar Versek Könyvében. Az erdők virágaiban épp úgy válogatott, mint a rétek margarétáiban s a gondosan ápolott kertek dédelgettjeiben. Nemcsak a csábos illatúak vonzották, de ott is talált szépséget, ahol már az idő lehelete elfújta az üdeség himporát. Beporosodott kódexek filológiai vizsgálódásra kárhoztatott, gyermeki dadogásnak bélyegzett maradványaiban is talált értéket. Azokban is a magyar lélek szólalt meg, hol eső, hol remegő, hol intő, hol korholó hangon, mely később főpapi talárban, királyi nyelven imát és átkot zengett, himnuszt esdekelt, ódát rajongott vagy riadót harsogott. „Magyar lélek, szív és ész, magyar szó és dallam színe-hangja” szól hozzánk ezekből, írja Horváth bevezetőjében.

Irodalmunk már jó száz évvel a Magyar Versek Könyve előtt ismerte a szemelvényes gyűjtemények divatját. Igaz, hogy először német fordításban találkozott ilyenekkel Toldy: Handbuch der Ungarischen Poesie-ben (1828), amely 1855-ben a Magyar Költészet Kézikönyve címen magyarul is megjelent bővített és átdolgozott kiadásban. A következő szemelvényes költészeti gyűjtemény csak 1895-ben jelent meg, Endrődi Sándor a Magyar Költészet Kincsháza, melynek szerkesztési szempontja nem időrendi, hanem műfaji. Közben 1886-ban iskolai használatra szánt vegyes tartalmú szemelvény-gyűjtemény jelent meg Szvorényi József szerkesztésében. A Magyar Versek Könyvének első kiadásával egyidőben látott napvilágot Baránszky-Jób László: A Magyar Széppróza Története Szemelvényekben, amely a széptani szempont érvényesítésével szűkebb területre korlátozza anyagát. 1942-ben jelent meg Alszeghy Zsolt és Baránszky-Jób László szerkesztésében A Magyar Irodalom Kincsháza, amely egykötetes terjedelmével a verses szemelvények mellett kevésbé volt alkalmas a nagyobb terjedelmű prózai anyag bemutatására.

Hasznos és mulaszthatatlanul fontos feladat megoldására vállalkozott tehát, Bisztray Gyula és Kerecsényi Dezső, amikor a magyar próza anyagát három terjedelmes kötetben akarja a művelt nagyközönség számára hozzáférhetővé tenni. Ha ismer is valamit a komolyabb irodalmat kedvelő közönségünk a régi magyar költészet kincseiből, vajmi keveset, vagy éppen semmit a régi magyar próza feledésre ítélt hagyatékából. Kétségtelen, hogy ma is a legnehezebbnek látszó irodalompolitikai feladat a régi magyar irodalom megismeretése és megszerettetése. Elavult, ósdi, kopott, töredezett és döcögő, mondják. De hogy avultságában csak a mult szaga érzik, kopottságában mai fényjelzésének verete rejlik, hogy töredezettségéből lett a ma csengő hárfanéke és simán gördülő magyar beszéde, azt nem akarják észrevenni. Pedig megismerni nem előítélettel, hanem a tárgyszeretet ösztönös előlegezésével lehet. A Magyar Próza Könyve rövid, változatos szemelvényekben ad izelítőt a kolostori irodalom anyagából, a vele egykorú világi tárgyú feljegyzésekből. Örömmel láthatunk a szemelvények között kéziratban levő munkákból kiválasztott részeket és kevésbé ismert, de számontartásra méltó szerzők munkáiból kiragadott izelítőket. Bornemisza Péter, Szepsi Csombor Márton, Tesseni Vencel, Mándi Sámuel, András Sámuel, Szekér Joáchim — eddig csak névleg ismert szerzők munkáiból vett szemelvények — nemcsak irodalomtörténeti jóvátételként hatnak, de prózánk anyagát is valóban sokszínűbbé, gazdagabbá teszik.

Különös figyelmet érdemel a bevezetőt író Kerecsényi Dezső mélyrenéző, tudományos fejtegetése a régi magyar próza eredetéről, anyagának változosságáról, stílusának egyéni színnel, ízzel, kifejező erővel való megtelítődéséről. Az irodalom tartalom és forma. A mondanivaló, a gondolat — eszme — testet öltöztet keres magának, kifejezési formát. Ezt találja meg a nyelvben, amellyel szétválaszthatatlanul egymásra vannak utalva. Akkor van tartalom, ha van forma, amelyben testet öltöztet s csak akkor van forma, ha van tartalom, amit magába foglaljon. A művészet teljességét csak egymással és egymásban érhetik el. A forma többre van hivatva, mint egy öltözet, mely csak mint különiség simul a testhez. A formának a tartalomhoz kell lényegülnie, hogy eggyé olvadjon vele a művészi kifejezés teljében. A tartalom és forma küzködése és egymásratalálása az irodalom fejlődésének is a mértéke. Kerecsényi Dezső a régi magyar próza fejlődésének ábrázolásában külön foglalkozik annak tartalmával és formájával, de az állandó hivatkozások igazolják szétválaszthatatlanságukat.

Magyar nyelvű prózánk a legkedvezőtlenebb körülmények között születik meg: a latinból átültetett tartalom és a magyar nyelv egymásrakényszerítéséből. Ha nem is ép ellentétes, de egymást semmiképp ki nem egészítő hatóerők működtek az első magyar prózai termékekben. Az induló magyar próza életét a fordítás-jelleg nemcsak meghatározza, de meg is pecsételi. S ezen „sem a reneszánsz, a humanizmus, sem a reformció, ellenreformáció lényegesen nem változtatott“ — írja Kerecsényi Dezső. Bár formailag nem tud szabadulni a latin szóhasználatától, szókötéstől és mondat szerkesztéstől, a XVI. században tartalmilag megszínesedik, változatosabb, tarkább lesz. A humanizmus és protestánsizmus, ha nem is szorítja ki a latin nyelvhasználatot, a nemzeti nyelv érvényesülésének tág teret biztosít. Hít- és erkölcsvilágát tükröző jellege a protestánsizmus idejében sem változik meg, de a közeli és zárt olvasóközönség megszűntével a misztikus rajongás és kontempláció is eltűnik. A kolostori irodalom személytelen szerzőjét felváltja az egyéni hírnevet le nem becslő író, akit az eredetiség kérdése is elevenen izgat. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a fordítás elvi uralma alatt is volt eredeti magyar prózánk, sőt „kolostori íróink között akadt egy-egy, aki koriátok között is tudott hajlékonyan mozogni.“ Az eredetiségre való törekvések mellett figyelemreméltók azok is, amelyek világiasodását célozzák. Nem volt semmivel sem könnyebb helyzete, mint a világi tárgyú líránknak. Egyformán tiltották, korhólták és üldözték. Teljes diadalát csak a XVIII. században éri el, amikor egyházi ember is (Fauldi) babérokat szerezhet vele.

A fordítási irodalom divatja azonban a XVIII. században sem szűnt meg. A külföldiek irodalmának láttán támadt elmaradottság érzete a fordítási elvet nemhogy fenntartja, de a latinnál veszélyesebb területekre is kiterjeszti. A fordítási irodalomban már a kezdettől fogva jelentkeznek önállóságra hajló kedélyek, melyek el-el térnek a szolgai fordítás merev szabályaitól, hogy szabadabb átültetést, u. n. átdolgozást kísérjenek meg. S az átdolgozások a XVIII. században győzedelmeskednek a szolgai fordítások felett, amikor egy elevenebb, csiszoltabb és hajlékonyabb nyelv áll rendelkezésre, melynek gyökerei a XVI. századba nyúlnak vissza. Az előbeszéd szókincse a XVI. század prózájának nyelvét szegénységéből felduzzasztja, elevenné, fordulatossá, kifejezőbbé és életesebbé teszi. Ennek a XVI. századi nyelvnek Pázmány adott irodalmi formát, hozzáadva szellemének eleven frissességét, népi józanságát, puritán egyszerűségét. Zrinyinél, a latin mondat szerkesztés és fokozott szóhasználat előtérbejutása a magyar próza visszahanyatlásának a tünete, amelyvel később majdnem szélmalomharcot viselt a jó Apácai Csere János. A XVII. században a Pázmányra visszatekintő Mikes Kelemen tudatos stílusbeli magyarságával fordulót jelent a magyar próza történetében, határkövet, ahova visszajárnak tanulni az elkövetkező nemzedékek stilisztái.

Az olvasmányon alapuló irodalomismeret nemcsak a szakember kiváltsága és kötelessége, de a modern irodalom világában előszeretettel jártos olvasónak is lelkiismereti feladata. Csak az a magyar irodalom-szemlélet teljes és egész, amelyben a Névtelen Karthausi ép úgy megbecsülésre talál, mint a modern regény körülrajongott írója. A Magyar Próza Könyvének első kötete, irodalmunk legkevésbé ismert anyagának szemelvényes bemutatásával ezt a teljesebb irodalom-szemléletet segíti előre és szolgálja hasznosan.

ISAK JOZSEF

VIHAROS GYERMEKKOR

— Marc Bernard regénye. Pantheon kiadás. Budapest, 1943. —

Mint egykor Proust, az 1942. évi Goncourt díjjal kitüntetett Marc Bernard is gyermekkori emlékeit dolgozza fel pályadíjnyertes művében. Kettejük közt mély szakadék tátong. Műveik különbözőségét eltérő társadalmi helyzetük és neveltetésük mellett elsősorban egymástól teljesen eltérő lelki szerkezetükből következő másféle látásmódjukkal lehet magyarázni. Proust új utakat nyitott a regényes önéletrajznak. Bernard egyszerűen a század francia irodalmi hagyományain nyugvó regényt írt, melynek témáját saját gyermekkora szolgáltatta. Vérbeli naturalista, semmi köze sincsen a Bergson-tanítvány Proust állandó befelénkezéséhez, finom gondolathullámmászásaihoz és érzés-elemzéseivel. Az ő módszere egészen más. Bár nem hiányzik könyvéből az élmény közvetlensége és friss öszintesége, ez sohasem a prousti líraian szubjektív formában érvényesül, hanem mindig a lehetőség szerint tárgyilagosságra törekedik. Az az érzésünk, hogy önmagát is mintegy kívülről szemléli. Stílusa is, mely a polgár-írókon nevelkedett és a „nagy francia stílus“ hagyományainak szellemében fogant, e cél szolgálatában áll. Ez a stílus éretten érteljes, noha semmi újat nem hoz. „Ez a plebejus nem felforgató s nem újító. Halkan beszél, pontosan fejezi ki magát s irítozik a művészi erőszakosságtól“ — írja róla Georges Duveau a kötetet bevezető tanulmányban. Valóban, de mindez könyvének inkább előnyére, mint hátrányára válik. Mindenesetre fontos dokumentum ez a mű. Jelentősége a mi számunkra mindenképp abban rejlik, hogy bebizonyítja: a „polgári“ irodalom nyelvén is lehet írni a népről. A helyesen kezelt irodalmi nyelv

sohasem távolodik el annyira az életől, hogy ne legyen egyformán alkalmas minden igazán emberi érzés és mondanivaló kifejezésére. Bernard a polgár-írók által kialakított „nagy francia stílus“ nyelvével és eszközeivel teremt tökéletes illuziót keltő légkört alakjai köré. Embereit sifogulatlan pártatlansággal rajzolja meg, ám folyton érezhetjük mögöttük az eleven érzést. Népi író, legalábbis francia értelemben az. A nészből származik, a társadalom posványos mélységeiből, hol a nyomor korán meggörnyesíti a hátakat és födetlen arccal jár a bűn. Itt teit el gyermekkora, itt játszódik le regénye. Mint korárett, félig még öntudatlan proletárfiú, itt vívta nagy harcát ébredő érzéseivel: a szerelemmel, mely még csak furcsa titokként kísérti, a vallással, mely kínzó önmarcangolásba kergeti — és a társadalommal. Az osztályprobléma, noha tartózkodik túlságos kielezésétől, fontos helyet foglal el könyvében. Mint Duveau is kimutatja, nem hisz a társadalmi igazságban és haladásban, az embereket társadalmilag predestináltaknak tekinti és mindig külválasztja a boldogok — a nagypolgárok — és a társadalmi kárhözottak világát. Mégis, nem kihívóan, ám öntudatosan vallja proletárszarmazását. Könyve akár mint egy volt proletárgyermek emlékirata, akár mint regény, egyaránt kitűnő. Csak kissé váratlan befejezését kifogásoljuk. Az író, azon a ponton, mely a regényben feldolgozott életkorszakát lezárja, művét hirtelen minden előkészítés nélkül befejezi, ami megfelelhet ugyan céljának, művészileg azonban semmiképen sem helyes.

Meg kell említenünk *Fejtd Ferenc* fordítását, mely noha helyenkint elcsúszott, általában művészi és hűn sikerül visszatükröznie az eredeti stílus sajátosságait.

Jánosházy György

PESTI ÉNEK.

— *Gedényi Mihály könyve. Kereszteskiadás. Budapest.* —

Gedényi ötlete ismert játék: egy öreg, fáradt, bölcs póstás tekintetében ragyogtatja fel anyagát, a pesti bérház jellegzetes embereinek jellegzetes életét. A póstás, öreg Bodó János sokat lát. Valójában az író ő, aki villanó tekintetével hirtelenül és okosan áttekinti a bérház lakóinak sívár és reménytelen életét. Ez az átruházott villanó tekintet ügyes írói ötlet, de árt a mondanivaló hitelének. A könyv szereplői nem okosak, nem okoskodók, nem akarnak önmaguk fölé emelkedni, csupán emberek. Emberek a szó tragikus értelmében: kicsinyesek, önzők, gonoszok, fénytelenek. A könyv első részében úgy tűnik: van valami értelemnélküli létezésükben, reménytelenül történnek. Gedényi, bár remek írói ügyességgel megközelíti őket, mégis messziről nézi, szinte más csillagról. Amikor

megérzi a sívárságot, messzibb és melegebb távlatokat nyit. Jó író, éles szemel vannak, elhitheti mondanivalóját. Hiszünk neki, noha világosan látjuk, hogy alakjait a formáló írói utjak olyanokká varázsolják, amilyeneknek Gedényi látni akarja. Ez a világ igaz: éppen ezért végtelenül szomorú. Szomorú akkor is, amikor Gedényi vidám gúnyral nézi. Ez a világ szűk, alacsony, testi. Ezek az emberek alapjában véve élőhalottak: a pesti bérház lélekző hullái. Szinte nem is fontos, hogy nevük van: észszefoglalva őriznek magukban valami lényegét. Gedényi ügyes író, nem ejti el mondanivalóját. Kicsit hasonlít egyik hőséhez, a világhírű Nadaxhoz, aki „ördögöskezd”. Egy bizonyos: Gedényi nem tehet arról, hogy abban a világban, amelyet formába ragadott, nincs lendület, nincs ragyogás és csak olyannak lehet látni, amilyen. Gedényi tehetséges ember, sokat várhatunk tőle.

Gagyti László

M Ű V É S Z E T I S Z E M L E

EGY KOMÉDIÁS FELJEGYZÉSEI.

— *Louis Jouvet könyve. Várkonyi Z. fordítása. Bibliotheca. Bpest.* —

Csupa szellem és kultúra ez a kis könyv. S szerzőjének tárgyával való nagy otthonossága magával-ragadóan közvetlenné teszi. Még annak számára is, aki érdeklődésével esetleg távol áll a színház zsúfolt probléma-világától. A szerző, mint színész és rendező, nemcsak éles figyelemmel kísérte és vizsgálta a színház életét és eleven művészetét, de rávonatkozó megfigyeléseit állandóan ellenőrizhette a maga gyakorlatával... Amikor a színház különböző tényezőinek jelentőségét és rangját figyeli, túl tud nőni önmaga hivatásán. Ezért árad a könyvből biztonság és fölény.

Nagy közvetlensége mellett megállapításai mindegyre axioma-szerűen hatnak. Pedig a hangja majdnem a csevegőé. S formailag — majdnem azt lehetne mondani — novellisztikus vagy anekdotikus. Játszva ragad olyan kérdésekhez, amelyekhez egyébként hosszú, nehézkes értekezések vezethetnének el. Nagy szellemi kultúra él könnyed mondatai mögött. Főként a sokszázados francia színházkultúra és természetesen magának

a könyv írójának gyakorlati színház-kultúrája. Ezek teszik könnyűvé és egyúttal gazdagga.

Jouvet idejében a színjáték három nagy tényezőjén — a költőn, színészen és közönségen — kívül új tényezőként mind nagyobb szerepet kapott a játékszerzésben a „rendező“. Jelenléte egyre hangosabb lett az elmúlt félszázad alatt. Sőt, neve fölkerült a színlapra, megelőzve a színészeket, mindjárt a szerző neve után. Hivatása azonban valójában végig, s máig is igen kétes és bizonytalan maradt. Sőt, amikor igazán láttatni akarta valamilyen formában a maga jelenlétét a színjátéknál, ebben többnyire alig volt köszönet. A legjobb esetben is vitatható volt szerepének értéke. S nem kétséges ma már, ha van alkotó hozzájárulása a színjátékhoz, akkor ez annál értékesebb, minél kevésbé vehető észre a kész előadásban. A rendező lényegében a színjáték három örök tényezőjének feladataiból csipkedti le a maga hivatáskörét. Ebből a leglényegesebb és legszerencsésebb azonban nyilván az, amit Jouvet röviden így fejez ki: „a közönség megbízottja“. Tehát ő az ideális néző, aki vigyáz, hogy az előadás jól tolmácsolja a költőt, vagy a közönség szempontjából: minél hatásosabb legyen az előadás... Igazában érdemes volna Jouvet idevágó eleven, a lényegre jól mutató megjegyzéseit mind idézni, hogy a rendező kétes hivatására egyik legnagyobb mesterével magából a „műhelyből“ rávilágítsunk.

A színjátéknál Jouvet szerint a rangsorban elől a költő áll, s jóval utána következnek a többi tényezők. Ez talán mindenki előtt mindig is természetesnek látszott, csupán éppen a második tényező, a színész előtt nem, s az előtt a felületes néző előtt, aki naivul a szerénytelenül hajlongó színésznek tapsol, ha a költő a színész száján át megragadja. És nem látszik természetesnek az előtt a rendező előtt, aki, még ha ideálisan vezényelte is az együtttest, elfelejti, hogy a művet, amelyet vezényel, a költő alkotta meg. Ez a rendező az, aki, hogy jelt adjon a maga léteről, minduntalan belekontárkodik a költő művébe, s a maga szűkebb értelmével „javít“ rajta. Az ilyen rendezők számára nemcsak élvezetes és gazdagító, de igen egészséges is, ha Jouvet pompás kis könyvét elolvassák. De mindenki számára, aki a színház nagyjelentőségű művészetére iránt érdeklődik, mert nálánál nem igen található élvezetesebb vezetőnek ennek a művészetnek eleven, bonyolult műhelyében.

KOVÁCS LASZLÓ

MINDENÉRT FIZETNI KELL.

— Roger Ferdinánd színjátéka a kolozsvári Nemzeti Színházban. —

Bizony-bizony, mindenért fizetni kell, azért is, ha egyszerre két úrnak szolgálunk. A kolozsvári Nemzeti Színház Kemény János báró legutóbbi nyilatkozata szerint ugyanis erre vállalkozott. Egyetlen színház lévén a városban — mondja a főigazgató — a kulturális misszió mellett szórakoztató anyaggal is el kell látnia a közönséget. Bizonyára e megfontolás alapján került színre a legújabb francia színpadi irodalom sikerdarabja, Roger Ferdinánd: „Mindenért fizetni kell“ c. játéka, Heszke Béla fordításában.

Az író sэтnézett egy francia kisváros utcáin és éles szemmel kihalászott a sétáló polgárok közül egy marokra való sérült, hibás embert, mesét kanya-

ritott köréjük és máris megszületett a darab. Höse, Germain Haudecoeur, a pedáns, száraz, mogorva észlény, a gáncs és hiba nélküli főügyész, aki hivatali beosztottjai és családja fölött valósággal zsarnokmód uralkodik, gyengeséget nem bocsát meg, szeretetet nem ismer, humora pedig szikrányi sincsen. A jogtudományokban való elmélyedés helyett haszontalan festegetéssel foglalkozó fiát a gazdag Bergas-Llaurené lányához igyekszik kényszeríteni, Pierre párizsi kalandjáról pedig hallani sem akar. Már szakításra kerül a sor apa és fiú között, mikor megjelenik Remisolné, a nő, aki alaposan rácăfoltat a főügyész úrral saját gondosan felépített életfelfogására. Megtörténik a csoda, az aktamoly, a csupahivatás ember szerelmes lesz és mivel következetes, fia esetében is elismeri a szív jogait. Ennyi lenne az egész, ha az esztétikusok fel nem fedezték volna a költői igazságszolgáltatást, aminek következtében Remisolné valami régebbi kaland kedvéért búcsút mond a későn kivirágzott főügyésznek.

A darab izlésesen és elegánsan tesz eleget vállalt kötelezettségének, jól elszórakoztat, a „francia vígjáték“ gyűjtőnév alatt ismert sikamlós malacságok nélkül. Hibája a nehézkes indulás és az utolsó felvonás elnyújtott tempója. Remisolné és a főügyész búcsúja például nagyon romantikusra és hosszúra sikerült, de egyébként gördülékeny és klegyensúlyozott a darab. Fővárosi magán-színházban nem is eshetne színrehozatala ellen komoly kifogás, de hogy miért kellett Kolozsvárt előadni, nem egészen értem. A színház műsorpolitikája ellen már több oldalról hangzott el komoly kifogás. Kivételes helyzetben csupán eredeti műsorösszeállítással, talán új játéktílus kikísérletezésével tehetné eleget eredményesen hivatásának.

Az előadás terhe jórészt a főügyészt megszemélyesítő Kubányi György vállain nyugszik. Meg is felelt becsülettel feladatának. Biztos kézzel nyúlt a szerephez és sokszor egymaga töltötte meg élettel a színpadot, bár a vígjáték rovására helyenként túlhangsúlyozta a drámai elemet. Egy-egy kézmozdulata, gesztusa megragadott. A darab szempontjából mellékes epizód szerepben is mellénőtt, a szegény tétova nyárspolgár, Capet bíró alakítója, Váradí Rudolf. Jellegetes és gondos maszkjéért külön dicséretet érdemel. A főügyész elveit fejtetőre állító csoda, Remisolné alakjában Krémer Mancsi lepott meg. Úgy látszik nem csak a neve, hanem egyénisége is hozzákomolyodott a prózához. Kedves, ragyogó és asszonyian okos volt, hihetővé tette a főügyész pálfordulását. A lámpagyújtó bohém nagybácsit, Tompa Sándort, szinte felesleges megdicsérni. Jóízű humora, rutinja átsegíti minden nehézségen, az lett volna a meglepetés, ha nem játszik jól. Garami Jolán, Vörös Ilona, Csóka József és Bodó György is tetszettek. Hogy Kolár Mária mit sem tudott kihozni merőben felesleges szerepéből, abban nincs csodálnivaló.

Tompa Miklós rendezői stílusáról lehet vitatkozni, de a maga nemében jó munkát végzett. Levegőt hozott és stílust teremtett, keze alatt együttesé forrt össze a szereplőgárda. Jó lett volna azonban a nagy színpadot portálékkal, vagy egyéb módon szűkíteni, mert a felesleges tér sok improduktív mozgást, kényszerített ki. A helyes térbeosztáson múlik néha a siker. A színpadról jól eltűnni nem olyan egyszerű, különösen ha felesleges mozgást is kell végezni!

A fordító, Heszke Béla, a tudást és tájékozottságot követelő átültetéssel jó munkát végzett. A túlhangsúlyozott, de szép diszleteket Varga Mátyás tervezte. Kevesebb több lett volna.

VITANYI JANOS

DEUTSCH-UNGARISCHE BEGEGNUNGEN.

— Szerkesztette: Pukánszky Béla. Danubia-kiadás. Budapest—Lipce—Milano, 1943. —

A „Német—magyar kapcsolatok“ c. kötet egy ezer évre visszatekintő művelődési kapcsolat-láncolatnak a publicisztikai szempontokat figyelembe vevő összegezése. Sűrítve adja a több évtizedes magyar-német művelődési hatáskutatás tudományának eredményeit, de egészen új, a magyar tudományosság mai lelkületének megfelelően. A gyakorlat a múlt század pozitivistá művelődéstörténései szerint az volt, hogy egyszerűen a hatást keresték. Minden magyar szellemi vagy kulturális jelenséget idegen, jobbára nyugateurópai okra, indítékra vezettek vissza. A visszahatást, a magyar lélek egyéni adottságainak az adott jelenséghez való hozzáadását szinte teljesen mellőzték. A Deutsch—ungarische beeggnungen c. kötet már a magyar reakció, egyéni sajátosság kidomborításának szempontjai szerint íródott. A kötet bevezető tanulmányában Hóman Bálint a magyar—német sorsközösséget vizsgálja a magyarság faji, történeti és geopolitikai adottságait elemezve. Hóman a magyarság dunatáji vezetésre hivatottságát vizsgálja és hangsúlyozza a történetirónak a napi politikán felül emelkedett nézőpontjával tekintve a dolgokat. Pukánszky Béla, a kötet szerkesztő-kiadója — Német—magyar viszony és kapcsolatok címmel a két nép sorsközösségének szellemtörténeti, ideológiai hátterét rajzolja meg. A herderi „pusztulásra ítélt magyarság“—elmélettől kezdve végigvezeti az olvasót szinte napjaink németségének magyarság-szemléletéig. Az általa elmondottakból kiérezzük, hogy a nagynémetség és köztünk mintegy mindent elzáró, mélyebb szellemi és művelődési kapcsolatot gyakran megakadályozó gát állott az osztrák monarchia. Szent-Iványi Béla Magyarország és a német kultúra címmel a német műveltségnek hazánkban feltalálható nyomait, befolyását, európai haladást és lépéstartást jelentő eredményeit vizsgálja első királyainktól kezdve a szabadságharcig.

Erdélyi szemmel nézve a kötetet, figyelemre méltó Molter Károlynak a szászúságról írott, az erdélyi szász lelkiségét vizsgáló tanulmánya. Többek között utal a tanulmányíró az Erdélyi Helikon és a szász írók multbeli — az igazi transzilvánizmust szolgálni szándékozó — kapcsolataira. Molter az erdélyi német törzs mai irodalmából mutatja ki a szászúság lelki és politikai magatartását. Keresztury Dezső a magyar—német történelmi kapcsolatokat foglalja adatszerűségben gazdag, eleven összetevőképebe.

A kötet a német lélek négyes — filozófiai, hadvezetői, képzőművészeti és zenei — arculatainak megfelelően csoportosítja a további tanulmányokat. Kibédi Varga Sándor Magyar és német filozófia című tanulmányának középpontjában az „erdélyi iskola“ néven ismert, Bóhm Károly

rendszeréből kiinduló irányzat áll. A tanulmányíró Böhm Károly filozófiájának német indítékait, de valójában a magyarság sajátos filozófiai gyökereit mutatja ki és foglalja össze. Majd a német protestántizmus bölcséletéből is megtermékenyülő magyar reformáció nyugati kapcsolatait vizsgálja az eszmetörténész módszeres alaposságával. Pukánszky Béla a Kant és Nietzsche közötti korszak filozófiai áramlatainak magyar visszhangját mutatja be Enzt Géza a „bambergi lovas” köré csoportosuló művészeti, szellemtörténeti és művelődési problémaszövevényt foglalja össze tömör, magyar szempontú tanulmányba. Varsányi Mátyás, a német faji lélek megtestesítőjének, Luther Mártonnak budapesti szobrával és ennek jelentőségével foglalkozik. Pukánszky Béla a magyarországi Goethe-kultusz nyomait, a nagy német költőnek irodalmunkra tett hatását és ennek jelentőségét elemzi szemléletes esszéjében. A budapesti Goethe-gyűjtemény létrejöttét az általa elmondottak alapján természetesnek, sőt szükségszerűnek láthatjuk. Tóth László Bismarck és Magyarország, és Moltke Magyarországon c. tanulmányaiban a nagy német politikus személyiségének és életművének magyar vonatkozásait, valamint a nagy német hadvezér magyar kapcsolatait tárja fel.

A kötet zenei vonatkozású tanulmányai közül Lakatos Istvánnak Brahms és Mozart erdélyi nyomait, előadásait tárgyaló cikkei ragadják meg az erdélyi olvasó figyelmét. A Wagnerről és Beethovenről szóló tanulmányok a német—magyar művelődési kapcsolatok zenei részének fontosságát vetítik elénk.

A pesti Nemzeti Színházban bemutatott német drámák irodalmi és színháztörténeti hatásáról Pukánszky Béla ad képet. Paikert Géza napjaink magyar—német barátságából következő, széleskörű és mindkét részről kölcsönösen támogatott kulturális kapcsolatokról számol be.

A tartalomban gazdag és szempontokban az igazi tudományosságot elérő kötet befejező tanulmányát Farkas Gyula, a berlini egyetem magyar irodalom-professzora írta, A magyar kultúra Németországban címmel. Röviden összegezi a múlt és a jelen eredményeit, melyek a két nép kulturális térre is kiható barátságát voltak, illetve vannak hivatva ápolni, egymás kölcsönös megismerésén és a művelődési tények reális szemléletén keresztül.

A kötet teljes egészében méltón szolgálja a magyar művelődéspropaganda nemes és a jövőre nézve nagyjelentőségű célkitűzéseit.

FICZAY DENES

Felelős kiadó és szerkesztő: KOVACS LASZLO

A SZÉKELY KÖLTŐ*

Ha nem használtuk volna már ezt a jelzót: erdélyi költő, majdnem csak vele kapcsolatban kellene mondani. Az erdélyiek maguk között külön is annak érzik őt. S ha Erdélyen belül a maga külön varázskörében nézzük, azt mondhatjuk rá: székely költő... Távol az irodalmi központoktól, majdnem elrejtve a világ elől is, Udvarhelyen, a székely néptenger szívében él. „Erdély hegyei közt” — ahogy maga jelentette első verseskönyvével.

De nem néprajzi érdekesség. Még mai értelemben vett táj-író se. Költő. Érzékeny szellemén az emberiség idegei vannak kifeszítve, s szívében a világ gondjával él. Az emberiségnek az a kisebb, rejtett világa, amely mint nagy család közvetlenül veszi körül, csupán külön varázskört ad költő-alakjának. Onnan felelget a világnak, s küldi költői üzeneteit. A székelység adja azokat a közvetlen élményeket, élet-mozzanatokat, amelyek elindítják képzeletét, s örök jelekkel fűzik össze a költőt és népét. Így keletkezik az a nemesen tiszta, minden programmszerűségtől mentes nemzeti költészet, amelyet ma ő képvisel. Azt lehet mondani, hogy azért lett ő népe legigazibb költője, mert csupán önmaga hű kifejezője akart lenni. Egyéni sorsa nő meg, tágul ki az egésznek részesévé: az érzékeny lírai hangszer egy nép lelkének jeleit fogja fel, amikor a maga életének dalát énekeli.

Kemény helytállás, s ugyanakkor vándor elvagyódás mindegyre a nagyvilág felé. Megkapaszkodó hűség, és távoli fények integritése... Szorító magány, amely már igazában nem is a magány érzését, hanem a bekerítettség érzését adja. A borulásban vagy az estében a hegyek megnőnek és körülzárnak, mint a fölmeredő gondok. Mint az árvaság és magárahagyatottság. A lélek úgy érzi magát, mint hajtásban a vad: gondok, évek, vágyak, feladatok kergetik. Tudja, hogy nem menekülhet, még ha tetőkre is ér fel néha. A tetők a férfi-szem magányos kilátói. A sorssal való békeség vagy napfényes megnyugvás percei. S a világ dolgainak emberséggel való számbavételei. A tetők a lélek nemes, férfias pihenői. Innen látható

* A rádió számára Tompa László versei elé készült, s ott január 31-én felolvasott rövid bevezető.

a nagyvilág, s benne a kicsiny emberi sors. Itt hallszik jól a magasból a kemény elrendeltetés. Ezért nem tud leszállni a lélek soha az utca mai sűrű indulatai közé. Ezért marad olyan érintetlenül tiszta a szellem, mint talán soha senkinél. Ezért érezzük, szinte az első hangokra már, *férfi-lírának* Tompa László költészetét...

Férfi-líra. Nemcsak képzelet-járása miatt. Vagy költői kép-tára miatt, amelyet maga a táj ad, amint körülöleli, vagy amelyet népe élete nyújt, amint vele örökös elvagyódásban hűségesen együtt él. De formája miatt is férfi-líra. Mintha kőbe vésné, sziklába fa-ragná verseit. Feminin puhaság, nőies cifrázkodás sehol. Még ott se, ahol önmagát kínálná az ilyen... Pedig tudjuk, hogy milyen szigorú gond mérlegel minden kis szót; milyen kényes művészi becsület vigyáz, hogy a kifejezés igaz legyen: nemcsak ne tévedjen, de ne is téveszthessen. Festőiséget áldoz föl, hogy plasztikája tökéletes legyen. S a könnyű dal helyett szemérmesen vigyázó, érdes, kemény férfi-szók között a mélyből föloldódjon a vers-zene. Ezért bujkál és rejtőzködik ez a zene annyi asszonánc között.

Ha ez az indulatoktól tiszta költészet férfi-magányából a világ felé fordul, prófétai szókat vagy feddő éneket hallunk... S ha népe kemény próbáit, örömtelen sorsát figyeli vagy jövőjén riadozik: feddő szavát felejtve ajkán fohásszá magasodik a szó...

A hatvanadik életévén túllépő Tompa László költő-alakja, az irodalmi központoktól távol, mintha a polgárosulás és városiasodás előtti magyar irodalom nagy hagyományát őrizné. Azt a magyar költő-életet folytatná, amelyet Berzsenyi, Kölcsey, Madách, Katona éltek: magányában viaskodva és alkotva, lassan, szinte egyenként hódítva híveit, így növekedve biztos növénnyel a jövő számára.

KOVÁCS LÁSZLÓ

TOMPA LÁSZLÓNÁL

— EGY RÖPKE LÁTOGATÁS TÖRTÉNETE —

Bajban is telik az idő, s a költő hatvan éves lett.

Ha a szökőév játéka szerint „szökő költők“ is volnának, ő bizonyára ilyen lett volna, hogy kiugorja ezt a nevezetes évszámot. Ebben az esetben talán még ma is kevesen tudnók, hogy a negyedszázados „bajviharban“ milyen verseket írt a költő; s talán az sem lett volna nyilvánvaló, hogy a költő Székelyudvarhelyen él, ahol egy új Kőmíves Kelemen gyanánt életét és „komor vágyait“ versekbe falazta bé.

Hatvan éves lett; s e bűvös évszám őszi fényében versei megindulnak a nemzet szíve felé, csak éppen maga a költő marad tovább is Udvarhelyen. Gondolom, békétlen sors ez, de az igazi költőnek a sorsa is olyan, mint egy költemény: kegyetlenül szép. S hatalma van a vágyak fölött.

Néha már én is érzem ezt a hatalmat, mely a bölcsőből sarjad s amely a keresztfát is a bölcsőhöz közel akarja valahol felütni. Ha nem kegyelmez, talán magam is hamarosan hazamegyek, hogy ott éljek, majd nem azon a rögn, ahol a költő. Mert valójában szomszédosok vagyunk mi ketten; mivel Farkaslaka, ahol születtem s nőttem, csak tizenkét kilométerre fekszik Udvarhely városától. Igaz, hogy ezt nem kelle vala megmondanom, hatvan éves korom előtt, de hát hozzátartozik e rövid megemlékezéshez, melyben arra szeretnék valahogy rávillantani, hogy tulajdonképpen milyen is a valóságban a valóságos költő.

Otthon jártomban sokszor meglátogattam őt.

Lehetőleg mindig, amikor otthon jártam.

Ez nyáron volt, ez a látogatásom, amiről most beszélek. Még a kisebbségi „bajvihar“ idején. Immár napok óta otthon ültem a faluban. Már mindenkit láttam, akit akartam; meghallgattam a panaszokat, szemlét tartottam a családi gyermek-sereg fölött, bejártam az emlékező helyeket s gondolkoztam a régi fák alatt.

— No — mondtam magamban akkor, — holnap meglátogatom Udvarhelyen a költőt.

Falun sokat és komótosan készülődik mindenre az ember. Nagy búcsúzkodás kezdődött már este s néztük a csillagokat s a hold udvarát, hogy lesz-e jó idő holnap. Isten valóban kedvezett, mert tiszta nyári napra ébredtem fel. Üdítő volt és harmatos: éppen arra való, hogy költőt látogasson az ember. A szerencse abban is megmutatkozott, hogy egy cigány hátára jegyet is kaptam az autóbuszban.

Dehát „ahogy lehet“, úgy szekereztünk abban az időben; s egy negyedóra ma is eltelik akárhogy.

Egy kicsit még korán volt, látogatás dolgában, amikor Udvarhelyen, a régi Botos utcában, földre szálltam. Mit csináljon az ember egy ilyen anyavárosban, ahol az a legnagyobb szerencséje, hogy senki sem ismeri? Megvásárol néhány újságot, de lehetőleg a rossz és unalmas lapok közül válogat, nehogy feltűnést keltsen. Aztán rágyújt egy szivarra, minek a füstjét mentiben megnézik a boltosok s magát az inasok. Ha nem elég önmegtagadó, megiszik valahol egy fekete-kávét is, mely alighanem abból a kávéből készült, amelyik Szentkeresztbányán termik.

S múlik az idő: sokkal jobban, mint ahogy gondolná az ember. S egyszer azon veszi észre magát, hogy a katolikus templom tornyán öt perc hijján tizenkettőt mutat az óra s a református toronyban féltizenkettőt.

Serényen menni kell, mert drága az idő!

Elszomorodnám, ha nem találnám otthon a költőt. Pedig megeshetik, hogy éppen nincs otthonjában. Esetleg hivatalos dologban jár valahol, vagy kitudja, merre. Minő kár, hogy erre gondoltam, mert a nagy tornácon olyan csend ül végig, amely a közelben nem sejtet senkit. Ahogy bényitok, a külső nagy szobában még szigorúbb a csend. De hatoljunk beljebb, hátha mégis! Kopogtatok az ajtón, mely a költő dolgozó-szobájába nyílik s felderülve hallom a hangját, mely személytelen udvariassággal szól:

— Tessék.

— Eljöttem — mondom, — hogy lássalak. Ha már itt vagyok, amúgy is, a városban.

— No, ez kedves — mondja a költő. — Ülj le!

A kicsi kerek asztal mellett leereszkedem a nagy puha székbe s ő odaáll a mályvaszínű kályha mellé. Kedvemem töltve nézem hosszú sovány alakját s kemény tar koponyáját, mely alatt gyöngéd mosolyban ül „üszökbarna“ szeme

— Hogy vagy, László? — kérdem.

— Köszönöm — feleli. — Úgy vagyok, mint tavaly; mint tavalyelőtt s mint azelőtt. Egyforma itt az élet.

— Hát a gyermekek?

— Ki itt, ki ott.

Egyforma lehet itt csakugyan az élet, évről-évre. Lám, a szobában is minden úgy van, ahogy volt azelőtt s ismét azelőtt. Az íróasztal mögött ott fekszik a rengeteg könyv s magán az asztalon is megszállva ülnek köröskörül, mint kezes madarak. De né, tova a könyvek tetején sok újság hever, eleresztett vékony szárnyakkal!

— Ennyi sok újságot olvasol? — kérdem.

— Legfeljebb ha futva átforgatom — mondja László. — Nem olvasom őket.

— Hát akkor minek tartod? — kérdem.

— Csak épen, hogy legyenek.

— Pedig ha igazat írának — mondom, — akkor sokmindent meg lehetne tudni belőlük.

Bólogat László, belé a sűrű csendbe; s hallgatok én is. A ház is hallgat végig. A szobában munkára késztető hűvös van s künn a ház előtt sem jár senki a nyári napon.

— Bezzeg itt lehet verset írni, ebben a csendben! — szólok ismét.

— Ez a csend csak látszólagos — mondja a költő.

— Hogy értsem ezt?

— Tisztára véletlen, hogy most ilyen csend van — magyarázza. — Mert máskor vagy a házban van zakota; vagy künn zörögnek a szekerek, mintha menekülés volna folyton; vagy ügyes-bajos emberek jönnek ide hozzám, dolgaikban útbaigazítást kérni. Mindig ez folyik, de ha történetesen írni jőne kedvem, akkor mindez együttvéve jelentkezik...

— S akkor vége az írásnak... — mondom.

— Meg se tudom kezdeni! — folytatja László. — Mert amikor éppen kezdeném, akkor rendesen kopogtat valaki az ajtón s annak nem mondhatom, hogy én most verset írok.

Csakugyan nem mondhatja, ezt én is úgy vélem. De mégis lehetetlen, háborgok magamban, hogy éppen nála legyen ez így... Bezzeg azoknak adódik csend és alkalom a versírásra, akiknek a versei az ő derekáig sem érnek!... Dehát nem szólok semmit, mert nem akarom én is keseríteni őt.

— Ne sétáljunk egyet a városban? — kérdem.

Tetszik Lászlónak is a gondolat, s elindulunk. S hogy valami haszna is legyen a sétának, azt mondja László, hogy nézzünk bé a szerkesztőségbe, nincs-e valami fontosabb tennivaló. Hátramegyünk egy udvaron s ott hátul, kedves kicsi házikóban, ott van a székely hetilap szerkesztősége. Alkalmatos, csendes kuckó, világos ablakkal az udvar felé. S oly magosan áll az ablak, hogy aki elmegy alatta, csak a feje látszik.

Elvonuló, igazi csendes hely, melyben maga a költő írja és szerkeszti a lapot.

— Itt próbálj verset írni! — mondom neki.

— Itt is próbáltam, de nem lehet! — szól a költő és legyint. — Csak annyi kell, hogy ideüljek az íróasztal mellé s kezdjek gondolkodni: már mindjárt megjelenik valakinek a feje az ablakban s intetet nekem, hogy gyere egy kicsit.

S közben, amikor ezt mondja, leül az asztal mellé, mintha próbát tartana S alig ül ott néhány percig, hát valóban megjelenik egy öreg fej az ablakban s integetve kéri, hogy menjen egy kicsit.

— Bocsánat egy pillanatra! — szól nekem a költő s kimegy.

Tíz perc is eltelik, mire visszajön.

— Mit akartak? — kérdem.

— A nyomdába kellett menni — beszéli László, — hogy eldöntsünk valamit. Ugyanis ez a tanár egy cikket írt a lapba s abban a cikkben egy svájci tudósnek a neve is szerepelt. Ő a tudós nevével egyszerű „i“ betűvel írta, holott most azt állítja, hogy hosszú „i“-vel kell írni.

— S kijavítottátok?

— Ki.

— No, hálaistennek! — mondom.

Beszélgetni kezdünk ismét. Az idő telik s nem zavar senki. De amikor már éppen elbiznók magunkat, hát az öreg tanár feje ismét megjelenik az ablakban s kérve integet. László bocsánatot kér, elmegy és tíz perc múlva újból visszajön.

— Mégis visszacsináltuk a tudós nevével — mondja.

— Rövidre?

— Igen.

— Jobb is úgy — nyugszom belé magam is, majd arra kérem a költőt, hogy mielőtt még egyszer visszajönne a tanár, menjünk el ketten a sétaterre, ahol nyugodtan tudunk beszélgetni s a természetből is látunk valamit. El is indulunk s egyre bizonyosabb, hogy ennél jobbat semmit sem tehattünk volna, mert egy lélek sincs a sétateren, az út igen kellemes a fák között; a levelek szinte rezzenet nélkül lebegnek a fákon, mintha tudnák, hogy költő jár alattok, ki „métélyes csúf korban“ is mindig tiszta volt és „farkasok közt sohasem üvöltött“.

— No, látod! — mondom neki. — Ide gyere, amikor verset akarsz írni! Itt igazi jó csend van s nem háborgat senki.

Elneveti magát László s így szól:

— Ezt is próbáltam barátom! Jöttem egyedül, széplassan, csendesen s a fejemben már forgott is a vers, hogy no most jó lesz... S ahogy így megyek, hát egyszerre a fák háta mögül s utána a bokrokból kezdenek elébukkanni a nyugdíjasok! S mind jönnek felém, hogy ők éppen egy beszélő társat keresnek...

A gát fölött leülünk egy padra s nézzük a tornyokat s a csendben folydogáló Küküllőt. S miközben előttünk és mögöttünk a gond úgy „csüng alá, mint sűrű felleg“, egybeölel minket a föld is, mint ha legalább ő jussot tartana ránk.

Ha föld volnék, én is jussot tartanék egy ilyen költőre, akinek nyugta nem lévén, sohasem ír verset: de akinek, legnagyobb ámulatunkra, mégis valóságos költeményei vannak, akár a fának gyümölcse vagy a földnek virágai.

TAMÁSI ARON

ALKONYATI ELTÜNÖDÉS

Hevertemben sűrű
Esthomály lep, átfon —
Már szemem se küzd, hogy
Benne valót lásson.

Bele-réved szobám
Egyik szögletébe —
Életreggelemnek
Régmúlt idejébe.

Beh sokat is ígért
Az a régi reggel!
Mindent, ami csak egy
Szép, nagy élethez kell.

Csodás, nagy szerelmet,
Amely nem lebéklyóz,
Hanem föl-föllendít
Sok szép, magas célhoz.

Módot: lehessek jó,
Emberségre bátor,
Ki gazságot üldöz,
Igazságot pártol.

Tudjak fajomért is
Dicsőt cselekedni —
Ami nevem hírét
A jövőbe zengi.

Utazhassam is, ha
Csábít Róma, Bangkok,
Avagy Kamerunban
Keresnék kalandot.

Almokban tehát így
Dúskálhattam váltig!
Jó lett volna, ha csak
Fele is beválik!

De jaj, napom előtt
— Alig mult a reggel —
Tartós ború: gond és
Baj terjeszkedett el.

Vihar is jött, utak
Ezrét elsüllyesztve —
Azóta is tör, zúz,
Hol közel, hol messze.

Tüze estémen is
Át-meg-átvillámlik.
Talán vége sem lesz
Világ pusztultáig.

Mit is kezdhetek még,
Időn, módon is túl?
Ilyen este útnak
Már senkisem indul.

Jobb is, ha így — látva,
Rám itt nem virrad nap —
Elgondolom: világ,
Maradj hát magadnak!

S nagyhirtelen, háttal
Álomnak, valónak,
Magamra huzintom
Haláltakarómat — —

(1948.)

TOMPA LASZLÓ

HATÁRÓR

„Férfit énekelek“ — idézném a latin költőt, ha nem félnék majdnem annyira a nagy szavaktól, mint Tompa László. A megszállás alatt segített hordozni a sorsunkat, a kétszeresen megszállott költő, akinek bánata meglendített, mint a szépség angyali szárny-suhogása. Hogy elvágott innét, hogy vágyott repülni, a sorsharaggal való atyafisága ellen hogy rúgódozott; mi pedig megszoktuk Székelyföldön, később egész Magyarországon, hogy ő fájjon helyettünk legindulatosabban, mert ez is a költő dolga...

Ime, a közösség kegyetlensége, mely fájdalommal szüli nagy művészeit. Azért művészet az írás is, mert fájdalom a magzatvize, mely e világra érleli. És mint a zene, hangzásában úgy függ a zöngeszekrénytől. A kortól, amelyben keletkezik s amelyhez szól: sokszor a kor visszhangját is hozzáadjuk a mű értékéhez. Néha még össze is tévesztjük ezt a visszhangot a mű sajátos hangjával. A kor együtt akar költetni a költővel s a művész csak egy sípja nemzedéke orkeszterének. De micsoda erő függetleníti a művet a zöngeszekrénytől, mi hagyja századok múlva is hangzónak, mikor pedig rég elmúlt az ige társadalmi hatása? Talán a harci hév konzerválja, mellyel korának szegezte mondanivalóját? Homér, vagy Ossian, Beethoven, vagy Wagner, — mitől függ az ének varázsa? —

Tompa László bonthatatlan hídfőt énekelt nemzetének, lelki területünkbe sámankodta, hazává határolta Erdélyországot, éppen a legkritikusabb időben, amikor ideglen hatalom kérdésessé tette ezeréves tulajdonunkat. Nem fényben és jólétben magyarkodott, hanem legnagyobb szorongattatásunkban vált sötétségünk fényévé. Nem agitálhatott meg másokat, hogy adják vissza Erdélyt, hanem szavában mutatta, mennyire magyar Erdély, ő maga volt az irre-denta anyaga, mely nélkül sohasem lesz beata Ungheria! Önmagában tulajdonunkká dalolta a keleti Kárpát-karéjt, hogy is borongta „Erdélyi télben“ című verse: — — Elég, hogy maradok, a csillagokat kérdeve: jön-e már tavasz? Míg havat pallva a Budvár körül Sor szele sír... kiugró bérceken Toportyán dudál — s véreimmel a tél Felbonthatatlanul egybeölel — —“

Ime a költészet élő vize: vér az és vágó, a jólismert partokhoz csapkodó... Dühös dal a nyelvi közösségért, egy nép képzelete és akarata, emberség hangja fogcsikorgató embertelenségben, egyetlen fegyver a fegyvertelenségben, szent gyermekjáték üszkös tető alatt, eb ura fakó a sors felé, imádság a honi ég felé, mely idegenné nem pingálható, míg ereje él az ősi jós-szavaknak. Mikor Tompa László „Éjszaki szél“ című kötete megjelent, hogy recitáltam kint a tanyai kertben a hosszú, fekete, különös költő szavait: „Dús lombú fáim virággal tele Hajolnak három gyermekemre le.“ Helyettem is réve-

dezett akkor Tompa László, millió magyar szülő helyett, paizsot készített meleg szavakból a magyar jövőendő feje fölé. Hogy simogatta szívünket a gyöngédsége, pedig akkor már egyetemessé szélesedett a tipikus erdélyi költő, már sűrűsödött férfiszava zöngéje, s még lemondó, kurucos kötődéséből is bajra elszánt öröm csillogott szemünkben. A „Kalauz“ című versének hetyke, legényes hadzenetéből egyszerű szilárdságot tanultunk e földi gonoszság ellen, kezdtük a könnyeinket törölni, esettességünkől ráébredtünk a népkisebbség történelmi kalandjára, melyben „lankáson lankadozunk, meredek merni sarkal“, hol „pár széltolótól mi is készthetne félni?“ S „látván hurkotvetőket: hagyjuk mókázni őket, az puffan legnagyobbat, ki hurkot ránk előbb vet“.

A férfias szenvedély költője Tompa László. Szinte visszaüt Vörösmatya, valahányszor a szenvedélye pátozra kényszeríti. Ki emlékezik a „Forgószél“ gyilkos hangulatára, az orosz téma mögött lapangó székely balladára? Kiforrt, mesteri ábrázolóra vall már ez a versanyag, melyből gonosz öröm, gyors, kegyetlen cselekvés, művészi satanizmus villan elé a panasztalan lélekből, mely örvényét hányja, ölést sugalmaz és drámát reszket nyugalma alján. Tompa László gondolatközlése gyakran drámai, akár szociálisan süvölt a „züllés zátonyán“, akár „Vágyai, e dühös kutyák“, korbácsát harapó szerelmi indulatát sírja, vagy ha filozófiai társtalanságát kesergi az „Ádám kacag“ című elégiájában. S milyen a vidámsága? Egy érdes, szilaj-magyar bánomiséen, néha groteszk, mindig frappáns, de mosoly nem marad nyomában, inkább nyugtalanító szorongás. „Egy új Faust szerenádja“-ban így szól Margithoz: „Ma semmi gondom, bánatom! Te se habozzál, jer vakon. Jer, hullj az ölembe, úgy, ahogy vagy. Mint hóvirág, melyet kidobnak Könnyelműen az ablakon“. De bármilyen lelkiállapotát éneklí, nyelvének és kottájának egyetlen jelzője van: az övé — !

Németh László mért hiszi e magányos magyar vallomástevőről, hogy korunkat mélyről láttatja? Hiszen a „Hol vagy, ember?“ című Tompa-kötet elsősorban humanista-keserv, nem nemzeti fájás. Humanista iszonyodás a jelentől, de — közben — magyarázhatatlanul magyar! Néhány versében itt elomló, népi melegséget érzünk, s a költő, aki önbizalmának szinte úri ernyedtségében mondta, hogy „Céltalan nincs más, csak magam!“ — egyszerre Nagy Imrénél, a legszékelyebb festőnél ilyen vallomásra forrosodik népe iránt: „Ó, engem is annyit nyugtalanít e más, E mindennél más, különös, zárt világ — Ez ősidóktól itt kínnal küzködő, Százszor bukott, s kelt, társtalan egy-nép, A vele játszó rejtelmes hatalom, E falvak, fák, felhők, s mind, mind, ami itt van, S ami — hordója régi, erős italnak — e nép lelkének ízeit magába vette.“ Ez a szemérmes fajszerem a legmagyarabb sajtóság, ez talán a legrokonszenvesebb lelki vonása népünknek, ez a sallangtalan közbeszéd, melytől azonban

összenéznek a magyar szemek, mintha lángra kínálkoznék össze ezer fénybogár. Már megírtam egyszer én is: Tompa László az erdélyi varázslat legmélyén harcol, a bizonytalan transsylvania végtet legmagyarabb szöglétében. Birkózik a sűrűvel, átokban és vidékiségekben, mese és babona közelségében, vértől iszomodik a lába, — „ágak nyúlnak utána, aszott ujjakkal esdve s alattomosan. Szikkadt patakágyban — többszázéves anyó: görnyedt hátú szirt szól rá, — egy füstfogta, reves fűz, alább a nádas, fentebb a rengeteg, egyszerre vérzik, s szólna mind, köröskörül — — “

Erdély, a legerdélyibb székely természet és élet ezer indája elevenedik meg, annyi megélt, százados csüggedés meg nyomorúság után varázstörés a meglelt költőszó! József Attila ajkán „csörömpöl“ a szó, Tompa Lászlóból napvilágra búvik, mint morcos vad a bozótból. S eszméinek politikuma is más, mint Áprily, vagy Reményik költészetében. Áprily tájképet rögzít a „Tetőn“ című versében, a nemzetnek felejthetlent, Reményik a karszti küzdelmünket festi az „Ahogy lehet“ mostoha, jellemveszejtő szikláit közt, — de Tompa lászló gyötrelméből magyar, sőt székely *virtus* lesz a zászlóverseiben: a „Magános fenyő“-ben és a „Lófűrösztés“-ben. Pogány mesére emlékeztet a napfénye, akár a téli csúcs zuzmaráján, akár a nyár lóhátú képzeletén játszik. És eszmeileg itt magasodik Tompa László a helytállás óriásává! Mégis csak ez a legnagyobb magyar erény! Az ezeréves portya emlékei még meg-megcsiklandják a magyar idegrendszert, de fajta és egyén folyton új meg új honfoglalásra edződött: rezzenetlen daccal európaivá keményedett Áron, aki nem hagyja magát! — —

A nehézkes, önmagát visszatartó ritmus, mely úgy tartozik Tompa László egyéniségéhez, mint magas természetéhez a hosszú lépés, szinte segít a költő megjelenítő erejének. Talán ez is a képessége: megállít, meggondolkoztat, művészi meglep, meghökent, majd szakadozott beszéddel, indulatban kapaszkodik fölfelé, a szenvedés kiélése felé. Fárad, de nem fáraszt, nem folyamatos a dikciója, kevés az ügetése, de borzasztó a vágója, míg végül csendes erdélyi egyezkedéssé szelődik a költeménye. És honnan, honnan nem, muzsika éri fillünket, legtöbbször hirtelen csillapuló ének: a hajrá megállása mindig bánatos és kiábrándító. Tompa László, mint egykor a sokkal nehezkesebb költő, Zrínyi, a kifejezés terhétől nehézkes, ám a zenéje kétségtelen, akár lírába fanyalodik, akár tündért táncoltat medvével. Megragadó ez az akaratos férfikedv és egykedvűség, mely Heine „Atta Troll“-jára üt néha, mikor ironiája csillan. Mikor szonettet ír és könnyed akar lenni, komikusnak veheti a járatlan, aki nem tudja még, hogy a nemes vadnak is van cammogása, mégis félelmetes egyetlen szökése. Verstanunknak külön tanulmánya lehetne, hogy Tompa bonyolult szórendjéből, sokszor ügyefogyottnak látszó nyelvtanából hogyan lesz ellenállhatatlan költészet! —

Hogyan lesz lendület a lélek legmélyén! Mekkora numerosa van magyarul a bajlátásnak! Az erkölcsi bírálatnak Apáti „Feddő-éneke“ óta mekkora fejlődését értük Tompa Lászlóban. Csak „Sziddhárta újból eltűnik“ című Reményik Sándornak küldött izenetére utalok. Hogy csattog a költő ostora a „leprás föld“ hátán, hol nem kíván „fekélyesek közt fekéllyel elkenődni“, inkább eszméletlen felejtés“ a vágya s mikor századog múlva újra előjön, „árusok s pecérek“ nélküli világban óhajt élni. Ez a humanizmusa, a tisztaság gyűlölete a tisztátalanság iránt, a puritán iszony ez anyagtisztelő kortól, melyben ember alig található már, aki elbírná még Diogenesz lámpájának világosságát. Tompa László, keményebben, mint egykor Tompa Mihály, fizikai közelségből érzékelteti elégületlenségét, kisebbség-érzete nem politikai, hanem humanista, mert nemcsak népét, hanem önmagát is szemben találja a világ erőszakos, aljas szelének fúvásával. Ellenzéki lélek ő, mint népe annyiszor a népek közt: palackba zárt. Szellem haragjában, néha meg makacs gyermek, aki naiv erkölcsi felháborodásában a Gondviselés tógáját ráncigálja. Ezért nincs cinizmusa, nincs anyagtisztelete, de még csak nem is erasmuszi elhúzódása e világtól; lelki szocializmussal pártfogolja kora legszegényebb szegényeit, akiket nemcsak a hitvány matéria, hanem az emberi jóságban való csalódásuk is koldussorba lökött. Nem a dogma, hanem a részvét emelte föl a költőt, a szamaritánus forradalmárt, az édentelenek megváltásáért harcoló kevesek közé.

Mert Tompa László — úgy látszik ma — a kevesek költője marad, egész magatartása szerint. Téli lélek, ha nem is a nihilé, „sodró vágyainak zuhantában dermedt meg zuhatagja“ és „lelke jegén kocog az emlékezés, az éber jégmadár“. Mikor pedig a természettel megújul, nem ujjong akkor sem a lírája, akkor is csupa férfias képzelet, mely iszapot, virágot, holt gallyat hömpölyget, közben lányszemet, vihart, lét és nemlét mélységét egyaránt tükrözi... Gyöngéd, de sohasem puha. Egyszer észrevette rajtam Kosztolányi, hogy nem szeretem úgy, mint a közvélemény, „Ilona“ című rokokó-kecses szerelmi versét. S akkor megmutattam neki egy Tompa László-féle szerelmes verset, egy komor, fauni támadást, amelynek férfi-öröme a harc, nem a bírás. Az akkori, de talán a mindenkori Erdélyben idemódosul az Énekek éneke, nem is véletlen, hogy Trianon után a három első költőnk szinte egyformán, férfiasan frigid. Még Tompa László jár legközelebb Eroshoz, de nem a virágének, hanem az ősi szenvedély követelő hangján. Reális Don Quijote ő, aki e világ örömeit, derút, tömegzajt és hírt, fanatikus kritikával illeti, aki önmagát tépi kora vétkeiért és megszűz jár az önmagáért való költészet rímjátékától, — hogy is lehetne ilyen Vajda János-i természet más, mint a kevesek költője?! — A keveseké, igaz, de talán a legjobb versértőké. Szinte rajta mérhető

az új magyar verskultúra növekedése, a tényen például, hogy az ifjúság mindinkább feléje fordul jóhírért, evangéliumért a holnap számára. Mert minden hazugság numerusát vesztí az idővel, míg az igazság pihéiből szárnyak nőnek.

Ezért csillapítja Tompa lélekháborgását: „Így sok áldicsőség szégyenülést ér még. — Mert végül is kell, hogy súlyt kapjon a mérték! Érték kiderüljön, salak lemerüljön. Jó, rossz egyaránt a helyére kerüljön. Versed is, mely épp most, korbácskodó kedvvel, Maiakon csattant, holnapokban zeng el.“

Kovács László is emlegeti egy cikkében, amit annyiszor tapasztaltam régebben: a pesti bírálók legtöbbje csak elhitte nekünk, de nem volt meggyőződve arról, hogy Tompa László mai legjobb-jaink közül való. Vidéki és táji eufóriának érezték a lelkesedésünket s valamelyikük a fejemre is idézte egy megírt gyerekkori emlékemet. Miskolcon láttam mint kiránduló diák a kaszinóba ballagó nyugalmazott alispánt, Lévy Józsefet, akinek önkénytelenül köszöntünk valamennyien. A költőt híre miatt vidéken jobban tisztelik, — így hűtötték a véleményemet. De aztán néhány év múlva mosolyogva vettem észre, hogy némelyikük nekem magyarázta Tompa László vers-szépségeit, valószínűleg azok, akik közben valamennyi versét elolvasták... Még a „Lófüröszítés“ című költeményt is fölfedezte egyik számomra!

Sorsa van a könyveknek is, a vershez az idő érleli az embert, kiki csak maga veheti észre, hogy a költő szárnyán suhog el népe élete. Egybelátni egy népet leginkább a költők tudnak, ők sem a szemükkel, hanem akarattal. Ők mondják ezer változatban, amit Nietzsche hagyott meg az ifjúságnak: „Légy legalább annyi, amennyi vagy!“ Tompa László is voluntarista, amúgy magyar módra, kissé ernyedten, magamegtartóan. De rég alárendelte egyéni becs-vágyát egész népének. Hatvan esztendeje kicsi szám népe évezre-deihez képest, arasznyi lét, de szenvedésben nem jelentéktelen. Költő nem is lehet komolyan hatvanéves, csak húszéves lehet, vagy sok-ezeresztendő. Csak az időtlen mondanivaló a költészet, s hogy milyen jól tudja ezt Tompa, abból is látszik, hogy miket fordított idegen költőktől magyarra, még jóval Schiller „Don Carlos“-a előtt. Emlékszem, egyszer Dehmel Richárdnak örökszép pávaversét magyaráította, a szenvedély kevély keveredését a szépséggel. Máskor meg a magyar versírás élő legjobbjaival versenyt fordította az ilmenau-i Goethe altatódálát, az „Über allen Gipfeln ist Ruh“-t, a természet álomrahajlását egyetlen zenei futamban. E fordításokban, mint a prózájában is, Tompa László maradt: kifejező és a lényegét látó. Sok köze van e költőnek a zenéhez, az öröklét lényegéhez, azért éneklí valahol: „Zenét nekünk, hogy biztasson: különben Itt meg kell halni! Minden oly zilált! Zaj, s zaj zuhog ránk éjsötét özőnben — S a rémült lélek hasztalan kiált!“

Hogy is jut el a zenéig Erdély nagy magánosa, a művelődés nagyszomjú bolondja, aki pontosan látja tárgyi szegénységünket: „Csak két karunk van, s néhány kő, fenyőszál!“ Hogy is jut el a megfagyott zenéig, az építésig, mikor magas Déva várának újraépítéséhez a szíve vérét kell áldoznia?! Mit ábrándozik Tompa a kicsiny Udvarhelyt, zárt völgyecskében, egy nagymultú, de nem nagy lélekszámú nép keletre rendelt hadi törzsében a művész hazájáról, szélesevilágról? A bánáti Lenau, a világ egyik első elégiaköltője, szintén határorvérből való, de sötét mélabújának híret és zenéjét egy világnyelv tolmácsolta még Amerikában is... Am jól tudja a szé-kely Tompa László, hogy minden fajából kinőtt magyar, minden java-költőnk egy-egy nagy granicsár, a kontinens évezredes művelt-ségének határhoze. Tőle éjszakra egy-két lengyel, orosz és finn szel-lem sír még Európáért, s valamennyi Ázsiát hordja vérében. Mi-csoda végzet zenél itt bennünk, Eurázsia nyugati sávján, mely nem-csak más ízlést és ritmust, hanem egy mozgalmasabb Istent is ren-delt számunkra?! Tompában is ez a végzet fáj, ez a gyógyuló én-hasadás, a kettős lelki-élet Európa mesgyéjén. És nehéz neki, mert egész népe helyett fáj.

Van a költőnek egy verse, mely egészen a fiataloknak szól, pe-dig nem buzdító vers, nem „Vermächtnis an die Jugend“, inkább egy békés álm, de megint csak a magyar helytállásé. „Fiatal fa a he-gyen“, — ez a címe s ilyennek mutatja magát bnne az utókor szá-mára: „Tövemmel földben, amely éltetóm, Földieken túl látnék e tetőn. Derűsen túrnék — akár hópalást, Akár lomb földjön — min-den változást. Viharban, éjjel, mint egy nyugtalan Őrült üstöke lo-bogna hajam. S rá a reggelbe repesve zengenék: Fuvalomhalk, s rejtelmes-mély zenét...“ Bizony, ez a hű magyar sorskép, sorsa e fiatal fának, melynek annyi „fény ütkezik ki gallyai hegyén“. Fia-tal nép a magyar Európában, otthagya Ázsiában a kvietizmusát és fiatal vallás a keresztyénsége, melynek ősi, fáradt rokonai legfől-jebb nostalgaiát jelenthetnek nekünk, nem célt és vágyat a vissza-térésre. A magyarságnak talán a legnagyobb életerejét, legdicsebb kalandját jelenti európai gyökérverése és helytállása az indogermán néptengerben. Ahogy a „Lautverschiebungok“ közé szép-lassan he-toлта a maga fokváltozását és vér lett az európai vérből. Keletről pe-dig megtartotta mítoszát a nyelvében, e gazdag nyelv papjaiban, akiknek hangja mind súlyosabb nyugat felé, pedig a hangsúlyuk, a zenéjük öröké keleti marad.

Érzik-e Tompán ez a gyönyörű, sokszor nagyszerű kettőssége? „Elmaradt lovas eszmékedése“ című jellemző verse ugyancsak népe allegóriája. Egyike a rettentően magyar verseknek, valahol a mély-ben emlékeztet Ady „Az eltévedt lovas“-ára, csak jóval életesebb. Ime, néhány sora: „No, vén lovas, már jó lesz nekivágnod! Addig léptettél, kényes úr-magadban, előre hagyván a serényeket, Hogy

magad bolygasz, im, az alkonyatban. Már minden számár megelőzhetett. Most aztán késő lépve mendegélni — Hát rajta, kantárt megereesztve nyomban! Figyelnek, lásd, a térség jegenyéi...“

Ma már tudjuk: veszélyes látszat, hogy minden számár, sőt minden bölcs majom megelőzheti Tompát és népét. „Figyelnek ránk a térség jegenyéi?“ — Szabó Dezsőnek igazát most szeretnők érvényre juttatni: nem a lélekszám, hanem a minőség, a teljesítő-képesség számít a versenyben. Se Tompa László, sem a népe el nem tévedt, még most sem, amikor „minden fény hunytán“ egyre biztat még a költő: „Ne félj!“

Mert most, a legnagyobb naptávolság zord idejében halljátok, mit énekel Tompa László: „ — fordul zuhanásod, Könnyebbül éjszakád — Mintha csak holt anyádnak Jó szavát hallanád. Bizalmod is föl-éled — Megsejted, hogy veled Valami szép igézet Történik legközelebb. Mikor majd végre elfogy Vert szivedből is a kín — Újulás rügyeit érzed Tar életed ágbogain“.

Ime, kedves jövendőnknek, rügyeinknek ajánljuk Tompa Lászlót, e szépszál keleteurópai, magyar élőfát, aki nemcsak ifjainkban él tovább, hanem századokig odahív magához, árnyékában megpihenni.

MOLTER KAROLY

BCU Cluj University Library Cluj TAVASZI ÚT

— *Conrad Ferdinand Meyer.* —

A nap mind forróbban tüzel,
Tó duzzad, jég töredezik.
Egy bárka vizet szánt közel,
Szivem is vitorlát feszít.

Szivet bús vágy bolyongtat, úz,
Ha ifjúsága füstbe ment,
Mihelyt a tavasz napja tűz,
Tó vize gyűrűződvé reng.

Eljátszott szebb kor fájva hív,
Beléd örök honvágyat olt —
Hogy már csak azt esdi a szív,
Csak azt a tavaszt, azt a kort.

Igy lehet hajad csupa hó,
Szivednek — bár hül is tüze —
Amikor megkéklik a tó,
Tavaszát kell keresnie.

TOMPA LASZLÓ fordítása.

LEMEMÁME

Ugy döntöttünk, hogy az a régi íróasztal, ami eddig a legénykori lakásomban állt, kerüljön át az egyik vendégszobába. „Hát ez magábavéve egyszerű dolog!” — gondolná a be nem avatott ember, — „megfogják a két végét és viszik. Ennyi az egész.”

Csak hogy nem úgy van ám! Mert mielőtt elindulna útjára az asztal, le kell szedni róla azt a sok régi írás és följegyzés, rengeteg levél, halotti jelentés és nyomtatvány által alkotott papírgarmadát, mely mint valami többszörös geológiai réteg végigfekszik rajta. A fiókjait is ki kell üríteni. Ez is csupa irka-firka, füzet és fogalmazvány és Isten tudja mi minden, ami odagyűlt és sok évtized óta alussza az igazak álmát.

Mindezt csak úgy eldobni nem szabad.

Nem szabad, mivel akadhat közötté néhány írásféle, egy-egy levél, vagy adat, aminek tán valami fontossága lehet, ha más-ként nem, hát mint emlékek. Mert az én íromány-rendetlenségemnek meg van az az egy jó tulajdonsága, hogy bár megtalálni éppen semmit sem lehet, de viszont mégis minden meg van és semmi el nem vész. Ezért hát hozzá kellett fogni, átnézni, kiválogatni.

Szörnyű foglalkozás ez!

A régi írásnak az a tulajdonsága, hogy iszonyúan poros. Öt percnyi válogatás után a kezünk olyan, akárha kéményt söpörtünk volna. Ezért szánom magam reá olyan nehezen. De ha már benne vagyok és a kezem már úgyszólván piszkos, akkor végig viszem szörnyű konoksággal.

Hát nekifogtam.

Már nagy halom papír boglyásodott a padlón, és alig nyolctíz levél egymásra rakva, mint megőrzendő, mikor az egyik fiók mélyén egy lazán összekötött iratsomó került elő. Persze rögtön széjjelbomlott, mikor kezembe vettem.

A másik világháború idejéből való írásaim. Katonai menetlevél 1915-ből, mikor betegségem után a Súd-Armeéhez vonultam be Munkácsra. Katonai térkép arról a Kárpátzakaszról, néhány vázlat karrikatura is; régi autóigazolvány és külön csomóban: fogalmazványa némely jelentésemnek, amit akkoriban Tisza Istvánhoz intéztem onnan. Mert ez a hadi beosztásom valójában bizalmas politikai megbízás is volt, abból a célból, hogy a rutén lakosság érdekeit istápoljam és védelmezem ott.

De mást is találtam közötté.

Ezt a kis történetet.

Akkor írtam, már nem Munkácson, hanem később, mikor már Lembergbe vonultunk, jóval a klodniciai áttörés után. Előnyomulá-

sunk közben Sztrij előtt csata volt. Elég kemény kis csata, melynek három napját künn töltöttem a 21-es honvéd zászlóalj és a porosz „Maikäfer“-ek a Garde-Füsilierek lövészárkában.

Az ott látottak benyomása alatt írtam. Körülbelül úgy, ahogy itt áll, de hiányos lévén, szokásom szerint újra átfésültem, végig bolháztam és símára vasaltam.

Hát most közreadom. Nem mintha a magyar irodalom számára valami nagy veszteség volna, ha belesüllyed az elveszett írások Nirvánájába, de megsajnáltam szegényt. Csonka volt és hézagos. Úgy éreztem magam vele szemben, mint az a szülő, aki váratlanul sok gyereke közül az egyik béna és kissé nyomorék porontyával találkozik, akit elhanyagolt eddig és most fedezi föl valami nyomortanyán. Hirtelen nagy lelkifurdalást érez. Eléveszi a gyereket, busgatja, mosdatja, csinósítja és igazságtalannak tartja, hogy eddig pusztulni engedte és nem is nyugszik addig, míg valami emberi ábrázatot nem kap ez az istenadta.

*

Szép, derűs júniusi délután. Ragyogóan tiszta kék égbolt.

Csak nyugat felől, a látóhatárt bezáró dombors mögött fedi a kékséget magas fekete függöny. Nem felleg és nem köd, hanem füst. A drohobici olajkútak füstje. Az oroszok fölgújtották őket, mikor visszavonultak. Koromfekete fal áll ott hirtelen végződve, majdnem függőleges vonalban, mert szélcsendes idő van, békés, nyugalmas nyári nap.

Észak felől alacsony gerincecskén erdő. Alatta sárga kopaszágú márgás kis meredek, onnan le a hajlásba és föl jobbfelől is, át azon a cipósodó dombháton, rozstábla. Szép, gazdag a termés rajta, majdnem embermagasságban úsznak a kalangyák. Jócskán sárgul is, már érőfélben van.

A rosz között itt-ott egy-egy katona járkal. Honvéd „szanitétsz“-ek, a kolozsvári 21-es zászlóalj vöröskeresztes legényei, akik sebesültek után kutatnak.

Mert itt ebben a békésnek látszó derűs kis völgyhajlásban ádáz csata tombolt még délelőtt. A műszak az erdő szélén voltak beásva, kiket rajvonalban közelítették meg a 21-esek itt a rozsföldön keresztül, míg a Maikäferök ott balról az ingoványos, fűzfás kaszáló felől lopóztak előre.

Hát azért keresgélnek most itt a mieink, mert aki a magos rozszban golyót kapott és összeesett, az sehonnan se látszik, csak ha már majdnem reálép az ember.

A dögészek — így csúfolták nálunk a vöröskeresztes katonát, lehajol hozzá, megnézi, él-e vagy sem, mert — ez a parancs, — a halottak temetésére csak később kerül a sor. Most csak a sebesülteket kell kihozni.

Megnézi, megkérdi, mi baja? Tanakodik vele, tud-e lábraállni, vagy sem? El tudna-e jönni, hogyha támogatják — vagy csak akkor, hogyha viszik? Ha a sebesült el van alélva, vizsgálgatja jó ideig: van-e még élet benne, aztán odakiáltja a társát, aki valahol máshol kutat, hogy az is jöjjön oda, az is mondjon véleményt, vagy hozza el mindjárt a hordágyat, hogy reáfektessék a sebesültet és vigyék.

Lassan, lomhán járnak, hosszasan beszélnek, lassan cselekszenek mert jórésze mezőségi román fiú, aki nem olyan fürgé, mint a havaasi, vagy a kalotaszegi magyar. A mezőségi még a fiókboglyát is odahaza, azt is ilyen lassan, meggondoltan viszi, sok hiábavaló beszéd és tanácskozás után.

Azért mégse ilyen lomha mindenik. Akad közöttük ügyesebb is, mozgékonyabb is.

Ezek között talán a legügyesebb Lememáme.

Persze, hogy ez csak a gúnyneve. Igazában Typtiys Tódor volna. De már a falujában, Mező-Bányicán is csak Lememáménak hívta mindenki, ami annyit tesz, hogy tejfelesszájú. Azért ragadt rá ez a név, mert nagyon szőke és az a kis bajusz, ami az ajka fölött serked, olyan világos szőré, hogy meg se látszik; kerek, kövéres arca pedig olyan piros-pozsgás, mint a csecsemőké. Hát ezért lett ő Lememáme mindenkinek.

Legszéltől ő jár, ott jobbról a domborodó dúc táján, maga előtt széjjelnyitva az embermagasságú rozstot.

Lassan halad ki rajta. Már kijutott a tetőre, ott megállt, körülnézett.

A rozst itt tán még dúsabb, mint ott, ahol feljött. Alig egy félholdnyi föld erről, aztán hirtelen végződik ott a fasornál. Annak a fain varjak ülnek. Szürke varjak. Egy-két szarka is röpköd egyik ágról a másikra, ide-oda.

Lememáme tudta mit jelent ez. Azt jelenti, hogy hulla fekszik ott valahol, vagy haldokló, arra lesnek ezek a dögevő madarak. Óvatosan indult hát le a túlsó lankán a tova nyúló magas gabonában. Ment vagy húsz-harminc lépést. Aztán hirtelen megtorpant, mert ott előtte valaki feküdt, akit a visszahajló kalászkok annyira eltakartak, majdhogy belé nem botlott. Elsőben csak a bakancsait és csukaszürke nadrágját látta meg. Csak mikor félretaposta a rozst mellette, akkor tudta megnézni. Akkor ismerte csak meg.

Csobán őrmester, az ő falujabelije, a nagy Dumitru, az feküdt ott.

Hanyatt feküdt, kinyúlva, és egészen mozdulatlan. Dongás mellkasa azonban erősen zihált, tehát él. Két hosszú karja széjjeltárva kétfelől. Alla kissé besüllyedve a nyitott gallérba, mert tarkóval valami rögre eshetett, ami előrenyomta a fejét.

Igy hát éppen szembenézett Lememáméval, amikor az lehajolt hozzá.

— „Hát te vagy itt Csobán?” — kérdezte a szanitépsz, — „hát te vagy?” —

Igazában hiábavaló kérdés, merthát ki lenne más? De Lememáme ezt csak úgy bevezetésül mondta.

A sebesült nem válaszolt, pedig nyilván megpróbált beszélni; fekete nagy-bajsa alatt a szája tátogott; fehér fogsorai között a nyelve is mozgott ide-oda. Egész ábrázata eltorzult a szörnyű erőlködéstől, a homlokán kidagadtak az erek, mégis szó nem jött belőle, csak valami hosszan elhúzott, fájdalmasan vonyító hang. Anál beszédesebbek a szemei. Tágranyílt, riadt, szürke szemek, véresen belövelve, iszonyattól elrémült szemek, kik könnyörögve merednek Lememáme arcába.

Igy maradtak pár percig ők ketten, merőn egymásra nézve, aztán Lememáme újból megszólalt. Újra azt mondta, amit az előbb, azt a hiábavaló mondatot: „Hát te vagy, Csobán? Hát te vagy?!”, de a hangjában most valami gúny és káröröm csengett.

Újra csak az a halk vonyítás volt a válasz, más semmi.

— „Hát nem tudsz beszélni, mi? Nem tudsz, úgye?... Hát mozdulni? — Azt sem? — hát lássuk!” — mondta a közlegény, majd megfogta a sebesült kezét. Könyöktől fölemelte, aztán eleresztette újra. Az alkar erőtlenül esett vissza akár a halotté.

— „Hát így vagy? Te híres! Meglőtték. Gerinclövésed van, mi? — Az van, én mondom. Az pedig rossz dolog. Nagyon rossz. Azt én tudom. Nagyon rossz. Meg vagy bénulva. Beszélni se tudsz, úgye? — No látod! Ne is erőlködj, úgy se tudsz.”

Most szünetet tartott Lememámé és leguggolt a sebesült mellé. Közel guggolt hozzá a két sarkára ülve, ahogy pásztorok szokták. Odaguggolt, miután előbb letiporta a közeli rozsszalmát.

— „De én, én tudok beszélni, én igen, látod? — Én járnai is tudok, úgye?, meg mozogni, futni, ugrani. A kezem is, látod, azt is oda teszem, ahová akarom. Akár a pofádba is. — Oda is, ha akarnám.”

Újra hallgatott pár pillanatig, aztán halkán, de hosszasan kacagott.

— „Es éppen én találok reád, éppen én, akit úgy megkínoztál, mikor még gyerek voltam és azóta is, úgye? — emlékszel? — Mindig kínoztál engem. Minden bajt te hoztál reám. — Hát most itt vagy! Hát most megmondom neked. Te ördög! Hát most megmondom neked!”

Gondolkozott kissé, köpött egyet oldalvást, aztán elkezdett beszélni.

— „Emlékszel? — Van annak tíz éve is, vagy több. Jó szilva-termést adott akkor az Isten. Volt sok-sok szilva. Este volt. Én olyan

fiúcska voltam még. A pápa kertjében ott a felső végen fölmásztam a szélső fára, az út mellett. Kinek ártottam én ezzel? Volt a pópának elég szilvája! — Te ott jöttél felülről az úton. Megláttál, megálltál. Én megéreztem, hogy rossz ember vagy; leugrottam; el akartam futni. De te ugrás közben elkaptál és elkezdted verni. Borzasztóan megvertél. — Mondd, mi közöd volt neked a pápa szilvájához?”

Megállt itt a szóval, mintha választ várna. Aztán folytatta:

— „Semmi közöd se volt hozzá! — Semmi! Éppen semmi! — Csak gonoszságból vertél meg. És nemcsak úgy kézzel, hanem rúddal, azzal a karóval, amit ott a kerítésből kihúztál. El is törted ezt az ujjamat — látod? — ezt. Ezt te törted el akkor! Azért lettem szanitétusz, ezért az ujjamért, mert nem tudom behajtani. — És az se volt elég neked, hogy így összevertél, hanem még a kalapomat is elvitted, amibe a szilvát gyűjtöttem volt, hogy hazavigyem. Azt is elvitted szilvástól és röhögtél hozzá. Ezt tetted te akkor velem, Csobán Dumitru.”

A sebesült valamit akart volna mondani. Tán védekezni akart, vagy bocsánatot kérni. Az ajka hangtalan mozgott. De még szavakat sem tudott formálni velük, hanem csak tátogott tehetetlenül. A szája sarkából véres nyál csurgott le vékonyan az állán. A közember várt egykedvű pofával. Csupán a szemei villogtak szalmaszínű szemöldöke alól; így gusztálta az ellenségét hosszan.

Két acélkék potrohu vaskos légy jelent meg hirtelen. Döglegyek. Dongva röpdöstek Csobán arca előtt. Csaptak is úgy akárha dobta volna valaki és az egyik odaült az állára. Elszálltak, visszajöttek ismét, aztán újra elszálltak, mintha részegek volnának a vér-szagtól. Nem volt más hang sehol, csak ennek a két döglegynek a dongása, akkora csönd volt mindenütt, amíg Lememáme meg nem szólalt újra.

Most csak egyetlen kérdést tett: — „Hát Viorika?” „Mi?” — és ismételte a nevet: — „Viorika!”

Elgondolkozott hosszan. Emlékében kedves leányarc tűnt elő. Milyen csinos volt! Az orcája mind két piros alma. A szeme is szép, olyan, mint a vadgesztenye, mikor kiesik a burkából, olyan barna és fényes. Igazán éppen olyan.

Mennyit táncolt vele, mennyit táncolt előtte az ő gyönyörködésére.

Mert Lememáme nagy táncos volt, a legjobb a faluban. Senki úgy nem járta a zsukátát mint ő, pedig az nehéz tánc, körülményes és nagytudomány kell hozzá.

Elsőben a legények magukban ropják, körbe járnak egymás mögött aprókat tapodva. Mindenik övet kötött fel, vékony szíj-övet, amire csörgők és apró csengettyűk vannak varrva. Nem a de-

rekán viseli, hanem lejjebb. Ezért kell olyan peckesen járni, behúzott derékkal, jól kidüllesztkedve, nehogy leessék róla az öv.

Mert csak a táncos ügyes csipőmozgása tartja ott és kellő domborúsága. De így szép ez és így jó. Csakis úgy szól a csengettyű igazán, ha az öv szabadon föl-föl tud dobódni minden lépésnél. A bokáin bocskorszíjába is csörgő van kötve. Botot is vesz, aki mester. Hosszú magos botot, amit hirtelen maga elé állít és felugrik a tetejére. Pár pillanatig ott lebeg magosan maga alá húzott lábbal, aztán ledobban újra mindakét talpára és tovább ropja a táncot, mintha semmire volna neki ez a gyönyörűséges dolog.

A lányok nagyon vihognak ilyenkor és a nézők tapsolnak.

Ezt tudta Lememáme úgy, mint senki. Senkinél úgy nem csörgtek a csörgők, mint nála, tán mert domború idomai mián a csengettyűs övet lazábbra köthette mint más. Senki olyan soká nem tudott a bot végén maradni, mint ő. Sok szép rigmust is tudott belegajdolni a táncba, amin a lányok jóízűen szegyenkezve és pirulva, hosszasan kacagtak.

Bizony így volt ez. Szép volt, gyönyörű volt!

Viorika jól tudta, hogy legénytánc után, Lememáme őt fogja választani. Jól tudta ő ezt. Ezért bújt meg két-három sor leány mögött, hogy ne álljon ott elől, mintha kínálná magát, hanem keresse a fiú és erőszakkal vigye. Úgy is volt ez mindég. Lememáme átnyúlt a leányok feje fölött, tenyerével elkapta a Viorika nyakát, úgy vonszolta be a tánckörbe a leányzót, aki szörnyen ellenállt persze és visított, ahogy illik, és csak akkor szünt meg ellenkezni, mikor már átölelte a legény. Akkor aztán hozzásimult és úgy táncoltak mint a bárányok.

Bizony szép volt ez.

Es szép volt vasárnapi estéken összetalálkozni.

Tavasszal a fűzfás kis patak mellett elkészálni ketten, mikor még alig zöldült ki a fű és a reketyebokrokon van még csak gazdagabb lomb. A bibic sípolt az ingovány szélén. Kakuk szólt az égerfás berekből. Fülemlile is próbálta már a torkát. De még nem fújta igazán, hanem csak gurgulázott, kicsit. Ilyenkor leültek valahol, csókolóztak, játsztak, kezük ujjait egymásba fonva bonyolódott láncba, amit széjjel választani aligis lehetett. Néha bizony jócskán besötétedett mikorra Viorika hazakerült és az apja megverte. Nem nagyon; inkább csak forma kedvéért. Nem volt ez baj, Viorika nem is bánta, tudta így van ez rendjén, és durcáskodva éppen hogy szipogott egy kicsit.

Nyáron, szénagyűjtéskor is összetalálkoztak a boglya árnyékában; aratáskor is a kalangyák útvesztője között.

Így volt ez és szép volt.

Tán idővel nőül is kaphatta volna Viorikát, bár a lány apja nagygazda, neki pedig csak zsellérháza volt és csinoska kertje.

De ügyes, dolgos fiú, jó munkás, nem iszákos. Nagyon szolgálatkész is. A Viorika apja szívesen eltúrta, hogy nehezebb munkánál segítsen. Segítsen fát vágni, vagy megfogni a kerítést, új gémet tenni a kútra, ha kell, vagy megszarvazni a fedelet. Mindezt persze szívességből fogadták el, és persze ingyen, de jó szívvel látták, és néha izentek is érte. És így hát gyakran ott lehetett a Viorikáék telkén, bekukkinthatott megkérdezni, kell-e valami segítség; beszólni, ha vásárba indult Dedrásra vagy Régenbe, vagy ha onnan jött és valami ajándékot hozott, üveggyöngyöt, keszkenőt vagy manduláspogácsát. Ilyenkor nem volt baj, ha a kerti málé közé be is tévedt vele Viorika. Nem bánták. Az se volt baj, ha oda-lézengett oknélkül.

Azonban akkor ősszel katonáéktól hazajött Csobán. Hat évig szolgált ott, három évet a 21-eseknél és hármat mint csendőrmeister. Ő se volt sokkal módosabb, mint Lememáme. De nyugdíjas volt, ami nagy dolog. És hatalmas, erőszakos ember, Nagyhangú és kiabálós. Nagybajuszú, nagytenyerű. Pofózni úgy tudott, hogy akit jobbról megöltött, az már el is dült, ha egy baloldali poffal helyre nem ütötte az egyensúlyát annak az ipsének.

Ő lett a legnagyobb úr a községben azonnal és félt tőle mindenki; hogyha meglátták messziről, már előre köszöntek.

A háza ott állt Viorikáék szomszédságában, csak két telekkel idebb.

Nem múlt el három nap sem hazajövele után, hát szemet vett Viorikára.

Nem a lánnyal beszélt, hanem az apjával. Megkérte és az öreg odaigérte neki. Hogyne adta volna ilyen hatalmas embernek.

Hiszen ő is félt tőle, ahogy az egész falu, nemcsak a hangjától, meg az öklétől, hanem mert, följelentéssel fenyegetett mindenkit, aki nem tette amit ő akart. Csendőri multja folytán minden törvényt tudott, szabályt és paragrafust. És nyugdíja is van, nyugdíja! ami a falusi ember szemében valami búvájos varázssal bír.

Viorika ellenállt és sírt. Lememámét azonban kitiltották a ház környékéről.

Ettől fogva még a közelébe se mehetett. Ha ott olázkodott, le-szidták, Csobán pedig a szomszédból ráuszította a kutyáit. Ha Viorika kiszökött hozzá este, mindjárt utána jött az apja, vagy a bátyja és megverték a leányt, mostmár nemcsak formaságból, hanem keményen. Táncnál is őrizte Csobán. Ott se tudott a fiú egy szót se váltani a leánnyal. Meg se próbálta, úgy sem lett volna más belőle mint verekedés.

Igy volt ez. Így volt.

Mégis soká kitarítottak ő és Viorika.

Egyik délután azonban a leány lement mosni a patakra. A fiú persze látta és utána lopózkodott. Azt hitte ügyesen csinálja: kiment

föl az erdő felé, onnan lesuhant a vízmosás árkában és a rekettyés felől lopózkodt hozzá. De alig ért oda, alig ölelte át Viorikát, hát csak ott dobbant az a rettentő Csobán és úgy össze-visszaütötte, öklözte, taposta és rúgta, hogy utána két nap, két éjjel ágyba fektült és vért köpött.

Hát így történt.

Viorika azután mégiscsak hozzáment az őrmesterhez. Lememáme pedig elvándorolt onnan, elment szolgálni Szászrégenbe. Nem szükségből, nemis pénzszerzés okából, hanem csak azért, hogy ne lássa többé az ő régi szeretőjét. Ne mardossa a szívét, ha találkozik vele. Katonának nem vették be az ujjá miatt. Így hát ott maradt három évig abban a nagy városban és ha néha hetivásárkor béjött valami bányicai ember, hát elbeszélgetett soká vele, hogy nagy óvatosan Viorikára vigye végül a szót, halljon róla miként van, hogy van, akárhogy fájts neki, akármit hallott róla.

Így hallotta meg, hogy állapotos. Így hallotta, hogy kislánya született. Azt is, hogy nem maradt meg az a gyermek, hanem elpusztult három hetős korában. Azt is, hogy sokat veri a férje Viorikát. Azt is, hogy sokat köhög és beteges. Azt is, hogy doktort hívtak hozzá Tekéből, ami már az utolsót jelenti. És végül azt, hogy meghalt szegény kis Viorika.

Így volt. Most egy éve temették, de ő nem ment oda. Nem is akart arra felé menni többé.

Akkor jött aztán a hadtizenet és őt mint póttartalékost behívták a 21-esekhez. Szerencse, hogy a szanitészekhez került, nem a Csobán keze alá. Ha alája kerül, már tán életben sem volna. Ígyis elég bajt csinált neki katonáéknál is.

Dehát most itt van! Itt fekszik nyomorultan. És csak ők vannak itt ketten. Nem is látja őket senki. Úgy vannak itt a roszban, mintha már senki se volna az egész világon csak ők.

És itt nincs törvény és nincs föllebbvaló.

Hát most megfizet neki!

— „Viorika? — emlékszel? Azt is elvetted tőlem. Elvetted erőszakkal, pedig engem szeretett. És miért vetted el? — Azért, hogy megkínózd. Azért, hogy megöljed. Azért. — Tudom én azt. Jól tudom. Megölted. És te is tudod úgye?”

Kissé várt újra, mintha választ várna; még a fülét is odatarotta. Aztán gúnyosan kacagott hosszan, kegyetlen kacagással: — „No ne tagadd, hiába tagadnád, akármit is mondasz, akármit is beszélsz. Így van ez, én tudom: te ölted meg, te sátán.”

Csobán szája ismét széjjelnyílt, talán tágabbra mint eddig és még nagyobb erőlködéssel. Iszonyú volt látni miként küzdöklik, hogy bár egyetlen szót ki tudna mondani. A szemöldökei panaszosan fölcsúsztak a homlokán, egész arca eltorzult, de a torkából nem jött

más, mint az a tompán vonyító, majdnem állati üvöltés, és újra vér és nyál csurgott ki a száján.

Erre megint megjelentek azok az acélkék legyek. Most már több. Egyenesen reácsaptak a sebesült arcára, végigcsúsztak az orrán, be akartak bújni a szájába, a szemébe.

Lememáme azonban kivette a zsebkendőjét, előre hajolt, elhajtotta őket és letörölte a vért. Nem akarta, hogy az ellensége másra gondolhasson, mint amit ő mond neki. Jöjjenek a legyek később! — majd ha ő már elment. Akkor, akkor majd jöhetnek. Most ő van itt; más ne legyen.

Mégis fölhasználta ezt is.

— „Látod? — már itt vannak a döglegyek. Azok esznek meg téged és a férgek. És hallod? — ott cseregnek a szarkák. — Azokat nem láthatod, de én látom. — Azok is téged lesnek és velük ott vannak a fákon a varjak. Hallod? Most is károg az egyik! Azok majd kivágják a szemedet, kivágják mind a kettőt. Nem is várják meg, amíg meghalsz. Dehogy. Miért várnák? — Úgy se tudsz te mozdulni! — Így lesz! Mert én téged itt hagylak. Itt én. Itt döglöhetsz meg, ahogy megérdemled.

A közlegény fölállt.

Egyenesen állt, kidüllesztett mellel és széjjel vetett lábbal. Majdnem úgy hatott, mintha a káröröme fölfújta volna nemcsak pufók orcáját, de az egész testét is, olyan domborúra szélesedett ki így állva.

Pár pillanatig hallgatott, gusztálta az áldozatát, aztán búcsúképen mondta:

— „Talán megbocsájtottam volna azt a régi verést ott a szilvaskertben, talán azt is mikor összevertél, tapostál ott a patak mellett. De hogy Viorikát megölted, hát azt nem. És azt sem, hogy itt is ok nélkül üldöztél és hazugsággal bevádoltál és a kapitány úr kikötetett engem. Most tehát elmegyek és te itt maradsz. Itt maradsz a rozsbán, amíg el jön érted az ördög és elvisz téged a pokolba. Az jó hely lesz neked. Oda való vagy.“

A sebesült bizenyára könyörületért akart rimánkodni utolsó erőfeszítéssel. Most más hang jött belőle, panaszos és vékony hang. Rövid, szaggatott, apró sivítások, ahogy a kicsi kutyák sivítanak mikor még vakok. Könnyek is gyűltek tágranyilt szemébe.

Lememámét ez sem hatotta meg.

Kegyetlenül reakacagott:

— „Úgy nyifákolysz, mint a szopó malac. Ide jutottál, te híres!“ — mondotta széles és megvető nevetéssel. Megfordult és indult.

Egyetlen lépés után azonban visszafordult. Haptákba vágta magát, kezét sapkájához vitte és utolsó csúfsággal katonásan vágta ki: „Örmester úr Csobán! — jó szerencsét kívánok!“ —

Lassan, lomhán haladt ki a rozson, el a dombtető felé. Oda vissza, ahonnan lejött volt. Néha megállt, körülnézett, aztán újra megindult.

Mind gyakrabban állt meg, talán habozott, vagy mert elég meredek ez a kaptató. Már közel járt a tetőhöz, mikor ismét megállt és visszanezett.

Ott lenn az egyik szarka akkor repült át. Akkor repült át a szélső fákról olyan alacsonyan, hogy majdnem surolta a kalászokat és leült az erdő sarkán egy galagonya bokorra. Éppen ott repült el, ahol Csobán feketett a rozsban. Pontosan fölötte. Hanganosan csergett a szarka, aztán újból nekilendült és ismét átrepült ugyanott.

A varjak egyet kettőt károgtak.

Elég hosszacskán állt Lememáme a mart oldalában. Azokat a madarakat figyelte.

Most egy másik szarka indult el. Azt is szemmel követte a legény. Az is ott repült át a láthatatlan sebesült fölött. Az is azért repült át, hogy megnézzé. Az is a galagonyába lőtt; az is csergett néhányszor, mintha hírt adna, hogy van itt valami ennivaló és ideoda szökdécselt az ágon.

A varjak most többet károgtak.

Lememámé megcsóválta a fejét; topogott kettőt álltában, aztán tovább indult mégis.

Odafönn a dombhát gerincén újból megállt, erősen szuszogva. Vöröskeresztes társai már jócskán elhaladtak, mialatt ő odatúl volt. Már átkutatták a gabonát. Már kihordták azokat, akiket a rozsban találtak. Már csak amott a tábla felső szélén, az erdő aljában volt még egy-kettő közülök, az is kanyarodott ki onnan a füzes irányába a kötözőhely felé.

Lememáme csak állt ott mégis, lehajtott fejjel, mintha töprengene valamin.

Az erdő aljából a társa, — egy bikali magyar fiú, — át kiáltott hozzá:

— „Hé! Te! — van-e ott túl sebesült...?!“

Lememáme nem válaszolt, úgyhogy a bikali kétszer is megismételezte a kérdést:

— „Találtál-e ott valakit?...“ — és végül hozzátette — „Ha nincs, akkor gyere, mert mi megyünk!“

Lememáme még most is hallgatott néhány pillanatig. Fölfújta a pofáját, mintha erőlködnék nagyvön és csak azután felelt:

— „Van. — Hozd föl a hordágyat...“

FAUST HÚSVÉTJA.

— RÉSZLET GOETHE FAUSTJANAK ELSŐ RÉSZÉBŐL. —

A VÁROSKAPU ELŐTT

(Mindenrendű sétálók igyekeznek ki a szabadba)

NEHANY

MESTERLEGÉNY:

Mért éppen arra hó?

MÁSOK:

Hát a vadászanya felé!

ELŐBBIK:

Mi szivesebben mennénk a malomnak.

EGY

MESTERLEGÉNY:

Inkább a tóhoz igyekezzetek.

EGY MÁSIK:

Csak oda hitvány út vezet.

MÁSIK:

Most már hova?

HARMADIK:

Megyek, ahova vonnak.

NEGYEDIK:

A vármajorba másszunk fel komám,
ott van jó sör, ott van sok szép leány,
s verekedések, istenigazában!

ÖTÖDIK:

Hát nem férsz a bőrdöbe, te,
harmadszor is ez kellene?
Nekem e helytől borsószik a hátam.

SZOLGALÓLÁNY:

Nem én! tapodtat sem tovább.

MÁSIK:

Gyere, bolond, sz' ott vár a nyárfa mellett!

ELSŐ:

Engem ne! Várja a csudát;
mert én neki már ügyse kellek,
veled táncol örökösen.
Dolgodhoz nekem mi közöm.

MÁSIK:

Igen, de ma nincs egyedül,
azt mondta, az a boglyas vele jön.

DIÁK:

Na nézd, micsoda két fehérnép!
Domine! Háttha elkisérnénk?
Jó sűrű sör, csiklandozó tubák,
kiöltözött cseléd — és boldog a diák.

POLGÁRLEÁNY:

Nézz csak a két szép mákvirágra!
Ez már gyalázat igazán!

MÁSODIK DIÁK:

Elkelnének a legjobb társaságban
s ők futnak szolgálok után!
Megállj! Ott hátul jönnek valakik,
nézd, be takaros a ruhájok!
Egyik szomszédomban lakik,
ennek régóta kurizálok.
Amért lábuk oly finnyásan szedik,
ne félj, magukkal visznek minket is.

- ELSŐ DIAK:** Nem, domine! Engedni nem fogok.
Gyorsan, én ezt a prédát nem eresztém!
A kéz, mely szombaton seprűt fogott,
szorít vasárnap a legtüzesebben.
- EGY POLGÁR:** Az új városbíró nekem sehogyse tetszik,
pimaszsága napról-napra növekszik.
S mit kap tőle a városa?
Az állapot nem percről-percre rosszabb?
Bár többet kell szolgálnunk e gonosznak,
adónk nagyobb, mint valaha.
- KOLDUS:** Ti jó urak, ti úri dámák,
kifentek és kicsattanók,
szemeitek ma látva-lássák
az út szélén panaszkodót.
Ne kornyikáljak itt hiába!
Az legyen boldog, aki ad.
Legyen a koldus aratása
ez a fényes ünnepi nap.
- MÁS POLGÁR:** Jobbat nem is tudok vásár- s innepnapokra,
mint hadakról való társalkodást,
mikor Törökországban, odaát,
öli egymást a nép halomra.
Ablakban ülven, csendesen illogatunk,
s hajókat bámulunk, folyónkon elmenőleg;
s estére vígan hazaballagunk,
áldván a békét s jó időket.
- HARMADIK
POLGÁR:** Úgy van, szomszéd! Véleményem szerint
egymás fejét hadd nyesegezzék,
pusztuljanak rakásra mind,
csak nálunk semmi baj ne essék!
- ÖREGASSZONY:** *(A polgárlányokhoz)*
Ej, be csicsás! Csupa gyönyörűség!
Titőletek szikrát vaj ki ne fogna? —
De mért ez a fenenagy büszkeség?
Megszerzem én, mit vártok szívszorongva!
- POLGÁRLÁNY:** Fussunk! Az Úristen őrizze meg,
ki magát e banyával mutogatja;
bár Szentandráskor vőlegényemet
elűhözé való alakba!
- A MÁSIK:** Nekem egy kristályt mutatott;
s bajtársi közt ott láttam benne párom!
de té-s-tova hiába kutatok,
nem áll elé, hiába várom.

KATONAK:

Iszonyú sáncok,
 beste erődök,
 cifra leányok,
 büszke kötődök —
 értük csatázok!
 Hej, nagy a próba,
 de van miér!
 Trombitaszóra
 indul a hadba,
 nagy dárídóra,
 vagy a halálba.
 Férfiú élet!
 Férfiú próba!
 Lány s vár előtte
 omlik a porba.
 Hej, nagy a próba,
 de van miér!
 Elmegy a zsoldos
 s vissza se tér.

FAUST:

(Wagnerrel jön)

Megszabadultak a vizek a jégtől,
 rájuk a tavasz langyos tekintete hullt;
 a völgyek zöld reménye kivirult
 s az őszöreg tél a gyengeségtől
 a rengetek hegyek közé vonult.
 S mint fedezékből onnan küldi le ránk,
 ólomesőjét s rövidéltü daráját,
 rakván zöld rétre fehér paszományát;
 csakhogy a nap melegét ki nem állják,
 pezsdül az élet, bolydul az élet,
 és neklát ma s nagy színezésnek:
 s mert a berekben még semmi virág,
 csődíti emberi tarka hadát.

Fordulj meg s e dombon állj meg,
 városunk nézd meg, csudáld meg.
 Az odvas vén kapuból,
 tarka-barka emberhad omol.
 Napfényre vágyik ma mindenik,
 a feltámadást imígy ünnepelik,
 mert ők maguk is támadoznak,
 nyomorú házak füllede odujából,
 műhelyből s boltokból rajoznak,
 nyirkos árnyékok sűrű dohából,
 zsivajos utcai tülekedésből,
 s hagyván templom éji ájtatát
 az ember a fényre kiszállt.
 Nézd csak, nézd, hogy hömpölyög le és föl,

kerten-mezőn átal a tömeg,
s nem félvén elmerüléstől,
a folyót csolnak-sereg lepi meg,
amott egyet már imbolyogva,
rogyásig telve visz az ár.
Vagy nézz ama szép sziklafokra:
ot is színes foltocáka jár.
Ez már fafusi sürgés-forgás,
valóságos paraszt-mennyország,
apraja-nagyja mind örül:
itt én is éljek emberül!

WAGNER:

Legfőbb dicsőségemre szolgál,
hogy doktor úrral kóricálhatok,
de magam itt időm nem tékozolnám,
minden vadság-ellensége vagyok;
zenéjüktől fülem reped meg,
játékuk kész iszonyodás;
úgy tombolnak, akárcsak a veszettek
s nekik ez éneklés, szórakozás.

PARASZTOK A
HÁRSFA ALATT:

A táncba készül a juhász,
kalapja cifra pántlikás,
igy illik ünneplőbe.
A fa alatt már folyt a tánc,
forgott veszettül, a gubanc
ihaj, csuhaj!
ihaj, hophajda haj!
Járták őt körbe-körbe.

A táncosok közé szökött
s csak úgy könyökkel megbökött
egy szép fehérceledet.
De penderült is az hamar
s szemébe vágta, hogy: számár!
Ihaj, csuhaj!
Ihaj, hophajda haj!
Nem tudsz te tisztességet?

De kört csináltak szaporán s
alá-fel hullámszott a tánc,
repült az ing, a szoknya.
Legény hevül, leány pirul,
elfárad s egymásnak borul —
ihaj, csuhaj!
Ihaj, hophajda haj!
S ki-ki párját szorítja.

Na csak ne légy ilyen heves!
Jaj, hány derék, becsületes

lánynak ez vala veszte!
 De viszi a legény, sirül,
 s alig hallják, csak messziről:
 ihaj, csuhaj!
 Ihaj, hophajda haj!
 S elmennek messze, messze.

ÖREG PARASZT: Be szép dolog, doktor uram,
 hogy minket lám, el nem kerül,
 s tudós létére boldogan
 a zajgó nép közé vegyül.
 Legszebb korszónk ne vesse még,
 legfrissebb sört töltünk bele,
 s csak azt kívánja vén szívem,
 ne csak szomját üzné vele,
 hanem ahány csepp az ital,
 éljen több évet annyival!

FAUST: Köszönet érte! Megiszom,
 s rátok köszöntöm én, viszont!

(A nép köréjük sereglik.)

ÖREG PARASZT: Bizony, bizony, be jól tevő,
 hogy víg napon jöve közénk;
 mert hát eddig kegyelmedet
 csak bús napokból ösmerénk!
 Van itt köztünk, de nem is egy,
 kit még apjura gyógyított,
 midőn a csoma lepte meg —
 ő fordítá el a gonaszt.
 Akkor kegyelmed, mint legény,
 minden dögös házba bement,
 s bár sokszor állt útjába holt,
 de kutya baja sem esett;
 kemény próbákat állnak előttük;
 fentről segítik a segélőt.

MIND: Eljen a doktor úr! Hurrá!
 Hogy gyógyíthasson még soká!

FAUST: Annak hálálkodjatok itt,
 aki segíni megtanít.

(Wagnerrel tovább megy)

WAGNER: Ily ünneplésre, ó nagy férfiú,
 ily roppant tiszteletre, vajh, mit érzel?
 Boldog, ki szép tehetségével

vívá ki ezt és nem hiú!
Az atya, járván gyermekével,
újjal mutat; a nép toúl,
megáll a tánc, hallgat a húr.
Sorfalat állnak, merre méssz,
sapkát dobálnak s zeng vivát!
Majd hogy úgy nem fogad téged a nép,
mint tesszem a monstránciát.

FAUST:

Néhány lépést teszünk még ama kövekig,
s majd ott leheverünk egy szusszanásra.
Be sokat ültem töprenkedve itt,
imádkozván, böjtölvén egyre-másra.
Reményben s hitben gazdagon,
sírton-sírva, kéztördeléssel,
— gondoltam — elmulaszthatom
a vést isteni rendeléssel.
Ez ünneplés most gúny módjára hat.
Ha egy cseppet szívembe látnál,
ily hírnévre apát s fiat
egyként méltatlannak találnál.
Tisztos kuruzsló volt a jó öreg,
a természetről, e nagy szent kohóról
bentfentesen, de kelekótya módon,
ellentmondón vélekedett.
Ha zug kuruzsló műhelyébe
adeptusokkal elvonult,
véget nem érő recipére
ott füt-fát összegagymított.
S a rőt oroszán, mint egy büszke kérő,
e lötytyben a liljossal egybekélt,
majd mind a kettő vad lángok hevétől
nehéz gyötrelmiben több nászágyat cserélt.
Szivárványos színek virultak,
s a kis királylány előlebegett.
Meg volt a szer! — S a betegek megboldogultak,
nem használt soha senkinek.
E pokoli irral így irtogattunk
e dombok közt s a völgyben itt, alattunk,
kártékonyabban, mint a dög.
Ezreknek adtam bé a mérgem:
felfordultak, és meg kell érnem,
hogy gyilkosukra most éljen dörög.

WAGNER:

Egyet se búslakodj miatta!
Hát nem elég, hogy egy tudós
az ösöktől neki jutott
tudást becsülettel megörzi-ója?
Ha tiszteléd atyádat, mint fiú,

akkor tőle szívesen is tanultál,
s ha majd te léssz bölcs férfiú,
a te fiad magasabb célra jut már.

FAUST:

Be boldogok, kik még hiszik,
kikecmergésünk zagyvaság vizéből!
Amit nem tudnak, épp az kell nekik,
s tudásukból jó még sem épül.
De kár e drága pillanatokot
átadnunk nyavalyás gondolatoknak!
A házacskák parázsló esti Nap
visszfényében nézd, mint ragyognak!
Hőköl, zuhan, Napunknak vége van.
de messze lenn új létet gerjedeztet.
S nincs szárnyam, hogy felszálljak boldogan
s míg a világ, nyomában lengedezzek!
A csendes alkonyat örök
sugára önti el a földet,
völgyet megcsendesít, kigyujt minden tetőt,
ezüst erek arany folyókba dőlnek.
S nem gáncsol istenléptű úton
a vad hegy sem ezernyi szurdukával;
s ime, a tenger végtelen határa
álmélkodó szememnek felragyog.
De az Istennő végleg elhanyaglik;
s támad bennem új szenvedély:
fényéből innom, mely távol aranylik,
a Nap előttem, mögöttem az éj,
felettem a menny s alattam a tenger —
Szép álom, s közben minden fény kihal.

Jaj, hogy a lelki szárnyhoz egyhamar
nem kaphat testi szárnyat is az ember!
Pedig egyformán hajt bennünket
az ősi vágy, mind ég felé lohol,
ha a pacsirtát, a kék térbe tüntet,
halljuk, amint repesve szól;
ha a fenyők szélvert fokára
kóválygó sas árnyéka hull,
s ha tóról, esti nyúgovásra,
hazafelé száll a darú.

WAGNER:

Van nékem is nem egy ilyen nyűgös órám,
efféle vágy azonban sose jó rám.
Erdő-mezővel gyorsan bételek,
s szárnyat kérni eszem ágába sincsen.
Boldogságom: szellemi kincseimben
ha könyvről-könyvre szökdécselhetek!
Úgy szép s meghitt a téli éjszaka,

ha testem fúti ez a boldog élet,
s ha még egy jobb pergament is akad,
azzal a magas égbojt hull elébed!

FAUST:

Te csak emezt a vágyat ismered;
hogy is tudnád meg, mi a másik!
Jaj, nékem kettő lakja lelkemet,
s egyik a mástól elszakadni vágyik;
míg egyikük vad örömért eped,
s minden szervével a földhöz tapadna,
másik a porból vakmerőn lebeg
szent őseihez a magasba.
Ó, ha léteztek, szellemek,
kik ég és föld között közlekedtek,
aranyló fényből ereszkedjete,
s adjatok át új, gazdag életemnek!
Csak volna egy varázs-köpenyegem!
s repítne távol, idegen vidékre,
nem adnám színarany szöveteikért se,
király-palást sem kellenék nekem!

WAGNER:

Ne nagyon hívd a jólismert hadat,
mely légkörünkben úgyis szerte árad,
s minden felől ezer vész-áradat
képében az emberre támad.
Észak felől hegyes szellemfogak,
nyílvégű, nyelvek tépdésik a bordád,
kelet felől aszályal rontanak,
s szomjúságuk tüdődből oltják;
ha meg a szikkadt sivatagi Dél
paraszt küld s fejedre rakja folyton,
megenyhüllést a Nyugattól remélj:
azért üdít, hogy majd a vízbe fojtson.
Meghallgatnak, mert mindje vígan árt,
szótfogadnak, mert szépen törbeccsalnak,
megjátsszanak angyali hivatást,
s hazudnak, bár angyal módján szavalnak.
De tán mennének! A sürvedés beföd,
a lég lehül, szakad a köd.
Ilyenkor jó csak a szoba! —
De mért nem jössz, s mért bámulsz mind oda?
Az alkonyatban így el mi ragadhat?

FAUST:

Látod? Az ugaron fekete kutya baktat!

WAGNER:

Már rég ott látom én, de nem tűnt fel nekem.

FAUST:

Nézd meg jobban! Vajjon mi fán terem?

WAGNER:

Egy pudli tán, amely jó kutya módra
ura nyomán törí magát elébb.

- FAUST: Nem látod, hogy csigakörben forogva
jó hozzánk mind közelébb s közelébb?
S mint hogyha forgószél formájú lángok
hánytorganának lábnyomán...
- WAGNER: Egy rút pudlin kívül semmit se látok;
Neked a szemed káprázik talán.
- FAUST: Mintha jövő egyesség zálogául,
bűvös hurkot kötne lábam körül.
- WAGNER: Sunyin kullog és rémüldözve bámul,
mert hogy ura helyén most két idegen ül.
- FAUST: Szűkül a kör! Már ideért!
- WAGNER: Kutya, ládd-e! és nem pedig lidére.
Nyüszítés, vacogás, majd lapulás,
farkcsóválás — ez mind kutyaszokás.
- FAUST: Szegődj talán hozzánk! Na jer!
- WAGNER: Fura egy állat, kocifer.
Hogyha megállsz, ő is megáll,
reádszöknék, mihelyt pattintanál,
elveszett holmid megkeresné,
magát pálcáért vízbe vetné.
- FAUST: Bizony! pedig még lelke sincs. Mi más
lehet mindez, ha nem idomítás?
- WAGNER: Egy jólnevelt derék kutyával
bölcis is nyugodtan szóbaállhat;
barátságod is megérdemelő,
diákjaid diákja lehet ő.

JÉKELY ZOLTÁN fordítása.

BALLADA

Négyen ültek a paraszttípusu ámbitus szalmaszékein, a szélgyertya körül. Koraőszi este volt; furcsa hívős melléki vegyült a Kánikula meleg fuvalmaiba, mint ősz hajtincs a forró szőkeségbe. A hívősséget nem lehetett érezni, de róla beszélt a vadszőlő száraz zizegése. A puha levél-ujjak megmerevedtek és úgy kopogtak a fehérre meszelt, tömzsi oszlopon, ahogyan csak az egészen öreg kezek tudnak.

A cégvezető hátradült a széken — már amennyire az ilyen kényelmetlen szék engedte —, és a vadszőlősátor résein át a csillagokat bámulta. A tanár annál egyenesebben ült és figyelmesen hallgatott. Neki vigyáznia kellett, ő az elvi kérdések papja és minden pillanatban érheti sérelem az örök elveket. A postafőfelügyelő belátott a konyhába, ahonnan furcsa fények és fantasztikus árnyékok törtek elő. A mérnök a szabadba bámult, s most éppen a bozontos fehér kutyát nézte, amely fülét hegyezve állt a tornác lépcsője alatt.

Mindennek nem csekély akadálya volt a gyertya. És nincs is értelme, hogy égjen. A vacsorát már-már elfelejtette a négy barát és cigaretázni sötétben is lehet.

— Oltsuk el — javasolta a postás, mert kíváncsi volt a konyhából kivetődő árnyjátékra, amit a gyertya zavart.

A cégvezető, a budai villa gazdája levette a gyertya búrját. De nem kellett elfújnia a gyertyát. Egy kis szélroham megtette helyette. A gyertya azért nem halt meg: most lehetett érezni igazán, hogy a tartó méregzöld zománca éles égettszagot izzad. A tanár az első vakságban alig tudta megtalálni a kabátját. A sötétben jobban fázott.

— Olyan szép így — sóhajtott a postás.

— Bizony — tanúsították a többiek. A csillagok egyre világosabban ragyogtak és a fehér kutya lassan elvált a sötétség magjától.

— Boldog, akinek ilyen nagydarab saját csöndje van — mondta a mérnök.

— Ki boldog manapság? — kérdezte udvariasan a házigazda — mintegy viszonzásul a jóérzésért, amit vendégeinek békés irigykedéséből kapott.

— Ki boldog manapság?! — visszhangozta két vendég s közben elnyújtóztak ebben a pár órai kétségtelen boldogságban, mert csakugyan tökéletes boldogság volt. A postás úgy érezte, hogy a veszélyes világ nem törhet át ezen a sötétségfalon. Ez az este szent, a sors is respektálja...

Csak a mérnök nem tágitott.

— A boldogság nem a kívánságok teljesülése, nem a szenvedély csúcspontja, hanem a boldogtalanság fonákja. Nem beteljesülés, hanem hiány: az a tudat, hogy valami borzasztó, ami körülöttünk vagy ben-

nünk volt, most nincs. Ezt a te csöndedet csak a rémület zajgása mérheti le, ami a füledet, a lelkedet tépte. Remélem, soha nem volt benne részed és így nem érzed azt a boldogságot, amit én. De talán mégis neked jobb, — ki tudja? Talán csak akkor fogjuk megtudni, amikor megpattan az agyunkban egy ér, mert az elfojtott rettenet feszítette.

— Ne gondolj a multra — csitította a tanár. — Nem érdemes...

— De mi van a multban? — kérdezte a postás, aki csak tavaly ismerte meg mostani barátait.

— Beszéljünk másról — lépett közbe a cégvezető. S odasúgott a postásnak: — Majd elmondom.

A mérnök nem bánta, hogy rákerült a sor az ő történetére.

— Elvégre ti is csak a külső burkát ismeritek. A kívül hordott tek-nősbéke vázát. Az igazi történet belül van s az összefüggését én is csak az elmúlt hetekben fedeztem föl.

— Én sem tudnám? — kérdezte félig kíváncsian, félig szemrehányóan a tanár. — De hiszen melletted álltam, még azokban a hetekben is sokat tudtam rólad, majdnem mindent...

— Mondom: én sem tudtam — válaszolt a mérnök. — Ha érdekel...

— Természetesen nagyon érdekel. De nem tudom, jó-e visszatérni ezekre a dolgokra... Felizgat...

A mérnök már beszélt. A fölfedezése nem hagyta nyugodni. Ennek ma ki kell szakadnia belőle.

— Ma már rájöttem, hogy a szervezetem szinte betegesen sóvárog izgalom után. Fél tőle, halálra fárad benne, mégis megkívánja. Nem szereti a csöndes, laposmedrű vizet. Villanyosságot keres és a villanyosság keresi őt. Még a levegőből is szikrát szív magába.

Második elemista lehettem. Budai ebédlőnkben, vacsora után együtt ültünk. A szüleim, a kistestvéreim meg én. A családi kör teljes volt és kimondhatatlanul békés. Az Auer-harisnyák szelíd-fehéren küldték a fényt a fehér abroszra és a fehér arcokra.

Édesapám elővett egy könyvet. A kötése piros volt, mint a vér. Arany János kisebb költeményei... Sokat olvasott belőle, Arany volt a kedvenc költője; arról a vidékről való volt ő is és nemcsak a nyelvük, de a szigorú lelkiismeretük, mély magukbavonulásuk és egyszerű fönségük is közös volt. Gyönyörűen tudta olvasni Aranyt; azt hiszem, nem fiúi elfogultság ez most, ha azt mondom nektek: soha magyar színész nem olvashatta így. Különös találkozás volt ez s talán csak mi tudtunk róla, senki más. A hangja, a beszédének föllebbezhetetlen magyarsága rendesen elandalítottak. A világ gondjai elültek ilyenkor és ha nem lett volna olyan érdekes, elszenderültünk volna. — Boldogan, mint amikor altatódal simogatja az ember fülét.

Akkor este is egy kissé álmosan, eleinte egy kissé szórakozottan is, mert hiába, minden felolvasás csak megzavarja az ember programját, szóval egy kissé szórakozottan könyköltünk fel az asztalra. De akkor... akkor valami borzasztó történet velünk — nem, nem, csak énvelem. A hú-

gom s az öcsém nem értették még — csöndesen elaludtak. A hamis tanú-t olvasta föl az édesapám. Talán azért, mert komoly lelke nagyon szerette az ilyen tragikumot és az ilyen tanulságot. Talán azért, mert tudata mélyén ősztokélte valami erre az egyedülállóan, utólrhetetlenül tökéletes produkcióra. Az első ballada volt, amit hallottam s azóta sem hallottam ilyet, pedig mind betéve tudom. Vannak talán nagyobb bűnök, mint a vén Márkus hamis esküje, de ahogy előttem fölmeredt az öreg bűnös kintól torzult, szörnyű óriásalakja, — ahogy a lába gyökerezett, a szakálla burjánzott, a szeme mélyült gödrében, haja lengett a viharban, — azt nem lehet leírni. Ma már nem emlékszem, hogy ez a vers elolvasása közben, az Auer-harisnyák teljes fényében is így volt-e. De amikor lefeküdtünk s én végignyúltam a diványon, amely szüleim kettőságyának lábánál húzódott meg, az ő melegítő közelségükben is a rémek martaléka lettem. Kivert a hideg verejték, erőszakosan elszakadt szememtől az álom, a fehérhajú, izzószemű vén kárhozott ágaskodott és forgott előttem és bennem. Az óvó intés szavai mennydörögtek a homlokom mögött. Életemben sohasem éreztem így a végzetet, amely nem kegyelmez a bűnösnek, — nem fog kegyelmezni nekem sem, ha bűnös leszek — pedig hogy tudhassam elkerülni?! — nem, nem, hiába vagyok gyerek, hiába bújok el felelőtlenül a szüleim ölébe, hiába takarom el a szemeimet is az édesanyám kötényével: a kísértet szeme mindig megtalál és a lelkembe fúrja tekintetét. Nincs menekülés, bűnhődni kell...

Borzasztó éjszaka volt. Végül felköltöttem a szüleimet s mikor elmondtam, mi gyötör, megnyugtattak. Nem azzal, amit mondtak, hanem a maguk nyugalmával. Aztán még óráknak tűnő percekben át küzdöttem a rémmel és ném mertem elaludni, mert álomban nem védekezhettem még ennyire sem...

Ez volt első találkozásom a balladával. Az iskola aztán hozzászoktatott a műfajhoz. Mindig szerettem s mindig felkavart. A fekete múzsa félelmetes volt, de utólrhetetlen fenségű.

Évek múltak el. Nevettem volna, ha valaki ezt az első éjjelt emlegette volna nekem. Felnőtt fiú voltam már, tudtam: borzalmasabb dolgok történnek az életben, mint a versekben. Tudtam? tévedtem.

FiataleMBER voltam már a háború vége felé, amikor a szőlőhegyen újra találkoztam gyermekkorom rémével. Talán az is tette, hogy akkor nem égtek fölöttem fehérfényű gázlángok, hanem egy vörös ámpolna. Magam voltam az ebédőben, kinn sürgés-forgás, senkisért ért rá velem törődni. Vendégek voltak, mint mindig. Kinn, a kertben, a szőlőben sűrű sötétség. Akárki beleshetett az ablakon.

Egy régi naptárt olvasgattam szórakozottan. S az idő teljességében, amikor mindennek történnie kell, egy balladát lapozott fel a kezem. Nem Arany János írta, hanem mégis Arany-epigon. Ágnes asszony története volt az, új kiadásban: gyilkos szerelmespár szörnyű vétke.

Akármilyen gyöngé volt ez a ballada, egyszerre felszakadtak tőle a régi sebek. Tudom, nem maga a ballada tette, hanem a leszálló ősz, a

különös csönd, amely a vendégzajt baljóslatúan ölelte körül, talán valami nehéz átmenet bennem, — de mindegy is: az a fő, hogy megint elöntött a borzalom, az ostoba, megmagyarázhatatlan rettegés az ismeretlen büntől és a biztos bűnhődéstől. Most is a más bűne volt, csak a borzalom volt az enyém. Hamarosan ki kellett támolyognom a vendégekhez s úgy éreztem magamat, mint Edvárd király: a víg zajon túl hallottam a megölt parasztember halálordítását és a bűnösök szívének hangos, rendetlen dobogását. A fekete múzsa kissé megöregedett, nem volt olyan fehér márványhomloka, mint hajdan, de rettenetes volt most is és ellenállhatatlanul hatalmas.

Napokon keresztül minden este összeborzadtam. Hírek jártak sötét-arcú dezertorokról, akik a szőlőben kerestek menedéket, de éjjelenként betörnek itt is, ott is. S ha embert találnak, megijednek, hogy feladja őket és olyankor könnyen áll a halál.

Szőlőbeli házunk nagy verandájáról, ahol gyermekéveink nyarai forrtak, le lehetett menni a pincébe. És a pince messze elnyúlt a szőlők alá... Ki tudja, nem fűrnak-e le a mindenre elszánt szőkevények s nem jönnek-e ide? Vagy nem nyitják-e ki a présházat s a padláson keresztül nem jutnak-e le az előszobánkba, s onnan csak egy éles kés kell és...

Nevessetek rajtam, megérdemlem: ezért adtuk el a gyönyörű szőlőt. Pedig csak az ágak recsegtek, a diófa dörzsölözött az ereszhez, csak a gerenda pattant a hűvös esti levegőben a padláson. Csak kormos arcú szerelő volt a dezertor s azért nem köszönt, mert azt tanulta, nem érdemlik meg az urak, hogy köszönjön nekik az ember.

Igaz: édesanyám azért akart szabadulni ősei örökségétől, mert édesapám ebben az időben olyan ritkán járt le oda s úgy el voltunk vágva tőle, mint a száműzetésben. De mi csak az ő szívéen át éreztük a magányt; a borzadást ő nem érezte: olyan bátor volt, amilyen törékeny.

És harmadszor... Ezt ti már tudjátok, de Géza nem tudja. Rövid leszek.

Amerikába kerültem, hogy miért, nem fontos. Középmamerikai kis államba. De feleséget hazuról hoztam és a gyermekeim magyarul beszéltek. Mérnök vagyok, tapasztaltam egyetmást és egyszer csak azon vettem észre magamat, hogy rám bízták az ország legnagyobb gyárát. A pénzügyminiszter jó barátom volt és szinte minden vasárnap megfordult nálam. Kedves, vidám fickó volt, nem törődött azzal, hogy mit szólnak az emberek ezekhez a kirándulásokhoz. Az idegen ezekben az államcskában szükséges rossz. Irigylük és gyűlölük, de nem élhetnek nélküle.

Itt közbe kell szúrnom, hogy édesapám öröksége nem vezett el bennem. A kemény trópusi élet nem tesesztett el, hanem megacélozott. Tudtam: helyt kell állnom és használnom kell fogadott hazámnak. A lelkiismereti kérdések mélyre fűrtak bennem. Nem tudtam könnyen venni az életet. Miniszter barátomnak az volt a véleménye, hogy az élet rövid, politikusé meg éppen az. Azért nem szabad töprengéssel megrontani. Én sohasem tudtam vele egy véleményen lenni. Azt tartottam, hogy mi-

nél komolyabban veszi az ember az életet, annál komolyabban veszi az élet is az embert.

Az ilyen viták csak folynak, az élet is folyik s nem vesznek tudomást egymásról. A vita nem számol a valósággal, hanem fölötte lebeg kristályos elvi síkokon: a valóság nem törődik a vitákkal, amik körülötte viharzanak, úgyis ő a valóság. De eljöhet az az idő, amikor élni vagy halni kell a vitáinkért. Arany János megmutatta a hamis tanú sorsában, hogy minden szavunk számot tesz és ítéletet mond fejünkre.

Egy vasárnap az én miniszter barátom váratlanul elmaradt. Nagy kék luxusautója nem fordult be a hacienda udvarára s aztán nem fordult be sohasem. Egész más volt az a fekete gépkocsi, amely négy nappal később érkezett a kapu elé. Estefelé volt s az este ott pillanatok alatt végighömpölyög a világon. Három ember szállt ki, rosszképű, sofőr-sapkás férfiak. Nem nagyon kérezték magukat: beléptek a szalonba és ők kínálták meg helyet. A vezetőjük, egy köpcös, vörösarjú emberke a cigarettát sem vette ki a szájából, miközben hozzám fordult.

A miniszter érdekelte: mikor volt itt? hányszor? miért?

Megmondtam: barátom volt, jól érezté magát közöttünk, beszélgettünk...

De miről, miről? ez a fontos!

Én pedig úgy tudtam, hogy az sohasem volt fontos. A barátom könnyed életbölcsesege előtt semmisen lehetett fontos. De miért fontos nekik? És mi jögon kérdezzetnek?

A köpcös fölnevetett:

— A barátja halott. Elárulta a hazát, meg kellett halnia. És az ő barátai... nos, azok mind gyanúsak... Hamis pénz van az országban... s ebben a gyárban fémmel dolgoznak... nem valószínű, hogy maga nem vette volna észre... ilyen barát mellett!...

Az est egészen leszállt már. Öreg néger inasom remegve gyújtotta meg az asztali lámpát. Pergamenernyője a földgömböt ábrázolta s ez az ábrándos kék fény — tengerek fénye — most olyan gúnyos-hidegen bámult a szemembe. Tenger, úgy-e, kellett neked tenger? — és most jó volna a tenger?! A világ három töltött revolver közé van szorítva.

De ebben a pillanatban nem törődtem a fény gúnyolódásával. A revolverekkel sem. Mert mint a nyíl járt át a gondolat: a ballada! Hát ezért, ezért rázott meg kétszer is, ezért csókolt szíven a fekete múzsa! Ezért a percért, amikor én leszek a ballada hőse. Nem a bűnös (ó, hála Istennek), hanem az áldozat. Akinek fehér leplét a patakban mossák... S most vártam, hogy megint kiverjen a veríték, végigfusson rajtam a borzadály s érzem, hogy keres és hogy talál meg a halál keze. Hiszen az este olyan volt kinn, mint akkor, és a hangulat olyan fájdalmasan rettenetes, mint most illenék, hogy legyen.

— Hiába, tagad. Ti átmentek a gyárba, én vigyázok. Ha találtok valamit, jó; ha nem, akkor eldugta a bűnjeleket, úgy is jó. Különben is az árulók barátai a mi ellenségeink. Induljatok!...

Magamra maradtam a köpcössel, aki rám szögezte a revolverét. Nem mertem hátranézni, mert tudtam, hogy a sötét szomszéd szobában azóta már ott van a feleségem és a két kis gyermekem. És hogy befelé sírnak, hogy el ne áruljanak.

Eszembe kellett volna jutnia minden kalandos történetnek, amit olvastam. Titkos segítség ezerféle módjának. De akár hiszitek, akár nem: ezekben a percekben nem gondolkoztam. Csak vártam, minden idegem megfeszülésével vártam, mikor önt el, a ballada. Az a jól ismert hullám, aminek most az ízét és illatát éreztem. Jönnie kell, most kell jönnie, soha többé így nem jöhet. Soha nem érezhetem többé a kínos izgalom érzését, ami után mégis minden vágyakozott bennem.

Ebben a pillanatban meghallottam az enyéim csöndes zokogását. Igazán olyan volt, mint a csilingelés. Apró poharak, kicsi szívek megpattanása. Nem mertek kitörni, még valamire vártak: csodára, vagy arra, hogy így jobban segíthetnek nekem.

De segítségről szó sem lehetett: Új autó érkezett most és négy dezperádó szállt ki belőle. Ezek már zajosan törtek be a házba, egy kicsit ittasan és felhúzott revolverekkel. A köpcösnek is épenhogy köszöntek, hamar felismerték a helyzetet, megértették, hogy én vagyok a vádlott. A köpcös alig tudta visszatartani őket attól, hogy le ne löjjenek mindjárt. Ő még remélte, hogy vallok és előadom a kincseket. A hamis pénz is jó lett volna nekik; az első zavaros napokban kincset ér az.

— Erre is sor kerül — nyugtatta meg őket —, csak a pénzt keressük meg. Átnéztem a fejük fölött és láttam, hogy az öreg néger most lopakodik a gyerekekkel és a feleségemmel az őrizetlen kerten át. Hála Istennek: nem árulták el magukat. És majd később... hol?... találkozunk.

Denevér surrant át a szobán, a köpcös felhúzta a revolvert. Valószínűleg nemcsak miattam: ő is félt.

Azaz csak ő félt. En hiába vártam a ballada borzalmát. Szívem könnyű volt és csaknem hálás. Édesapám hangját hallottam; úgy csengett, mint a templom csengettyűje. A szőlőhegyet láttam, de nem éjjeli megvilágításban, hanem lágy déli sugárözönben. A hamis tanú ősz haja élsimult és tekintete meglágyult, mint az öreg koldusoké: nem rettentett már senkit. A fekete múzsa olyan volt, mint Melpomené. A lába elé szerettem volna borulni.

A földgömb világoskékje mint az ég. Engem megölnék? — nevetséges! De hát nem látják, hogy a föld tovább él és hogy nem érdemes megölni egy embert: újak támadnak helyette?! Abban a festett gályában ott ülnek, akiket szeretek és nyugati szél dagasztja a vitorlát hazafelé, én is hazafelé megyek, csak azt a golyót várom, a rakétát, amely hazaröpít. Előbb érek haza, mint a feleségem és ott fogom várni a parton, ahol a tarajos hullámok úgy lefeküsznek a lábam elé, mint engedelmes bárányok...

Sohasem voltam nyugodtabb és boldogabb, mint akkor. Mindennel leszámolva, ami esetlegesség és ami megborzaszthat. Most már bátor voltam, mint a hősök, akik fölégettek maguk mögött minden hidat. Most

már tudtam, miért kellett találkoznom a balladával és miért harcolt velem olyan nehéz harcokat. Mert így lettem erősebb nála.

A mérnök elhallgatott és társai sokáig nem vették észre, hogy már nem beszél.

— A fő, hogy élsz — szólalt meg végre a tanár. A hangja rekedtes volt.

— Nem az a fő: az, hogy ezt megértem — mondta a mérnök.

— De hát... mégis hogyan menekültél meg? — kérdezte végül a postafőfelügyelő.

A mérnök nem felelt. A cégvezető, aki már ismerte a történet végét, szakszerű hangon foglalta össze: a mérnök felesége a kertből belelőtt a lámpába, míg a közelbe lopózott néger magával ragadta az áldozatot. A hajtóvadászat borzalmait képzelteti, de cselekedni kellett, nem volt idő félni.

— Szóval: akkor sem volt ballada — mondta kissé tréfásan a postás.

— Pedig a ballada gyönyörű — sóhajtott a mérnök. — És most már nem hiszem, hogy valaha is találkozom vele.

FEHÉRVARI ANTAL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

L Á Z

A láz, e villámgyors, vörös majom
ereimen, mint könnyű ágakon
ugrándozik és himbálja magát...
Még egy ugrás — és elpattan az ág.

KINAI LÁNY

Teste sárga. Sárga és meztelen.
Éjjel-nappal incselkedik velem
s kacagva gyűjt agyamban rőt tüzet...
Kínai lány, a neve: Örület.

MINDHALÁLIG

Tudja a fa, hogy lehull levele,
mégis mikor megérzi, hogy tavasz van,
minden ága lombokkal lesz tele:
levelet hajt halálig, hajthatatlan.

HORVATH IMRE

EGY ÖLVSÓ NAPLÓJA

A MAGYAR TARTUFFE

A „Tartuffe“ új magyar fordítását olvasom.

Milyen jó, ha új meg új átültetésben kaphatja a magyar olvasó a világirodalom remekműveit!... Ugyanazt a művet ugyanazon a nyelven, s mégis a költői ruha más-más szövésével és fényeivel: a fordító egyéni szótárával és fordulataival. Sőt! a különböző korokban a nyelv örökmozgó, mindig megújuló zenei képeiben...

Az eredeti művel szemben nem megvetendő kárpótlásul kapja a művészi változatok e nagy lehetőségét az átültető nyelv. Kivált, ha éppen színpadi műről van szó, amelynek hordoznia és meg kell újítania eleven fordulatait.

Tökéletes fordítás nincsen. De vannak szép, eleven átültetések, melyek az eredeti pillangószerűen megfoghatatlan szépségéhez más-más nyelv kifejező erejével közelítenek... A régieknek volt igazuk, akik nem vontak áthághatatlan határt az eredeti mű és a költői átültetés közé. Hiszen jól tudjuk, hogy a remekművek az eredetiben is olyanok, mint a titokzatos képek: különböző koroknak és általában mindenkinek, aki rájuk tekint, más-más arcot, saját árnyalataikat vagy változataikat mutatják. S a fordítások mintha ezeket rögzítenék meg új művekben. Csupán a nyelv művészenek kell lenni hozzá. Vagy olyan költőnek, akit hasonló szenvedély űz arra, hogy az idegen művet a maga nyelvére hangszerelje át, mint az, amely eredeti alkotásokra készíti.

Ha ilyen megfontolásokkal nézzük a remekművek új fordításait, akkor nemcsak igaztalannak, de éppen értelmetlennek vagy mondva-csinálnak tűnik az olyan lárma, amilyen nemrég Shakespeare „Julius Caesar“-jának új magyar fordítása körül keletkezett. Ha az egyetlen, akármennyire is „klasszikusnak“ mondott fordításhoz tabuként ragaszkodunk: mintha attól a kárpótlástól fosztanók meg magunkat, amelyet az eredeti remekmű helyett kap az átültető nyelv.

Talán, ha lehetséges volna olyan fordítás, amely pótolhatja az eredetit!... Dehát ilyen még képzeletben sincs. A fordítás más mű. Más szellem és más művész más nyelven formálja újra a művet. Vagyis inkább ennek meséjét és szellemjárását tolmácsolja a maga nyelvén. Ha a fordító áhítatosan, az eredeti szöveg legtitikosabb gondolataival és árnyalataival is eggyéválva követi a művet, nincs hatalma arra, hogy ugyanazt a nyelvzenét játssza el, amit az

eredeti. Nem is szólva arról a rejtélyes viszonyról, amely az eredeti mű és keletkezése pillanata között volt, tehát arról a szellemi légkörről, amelyben fölhangzott és szavainak talán soha vissza nem térő titkos hangzást, megfoghatatlan mértéket adott; a visszhangról, a hatás-ellenhatás játékaról, amely soroknak, kifejezéseknek, s ma esetleg jelentéktelennek látszó szavaknak más-más árnyalatot, vagy talán éppen más értelmet adott. És ez éppenúgy hozzátartozott a műhöz, vagy hozzátartozik rejtélyes hatásanyagként, mint egyéb adottságai.

Az átültetett remekművek nagy varázsa érdekesen világít be abba az örök vitába, amely a forma és tartalom elsőbbsége körül különböző ürügyek alatt mindegyre kipattan. Az irodalmak szenvedélyes vágya, hogy a maguk nyelvén hallhassák vagy olvassák az idegen remekművet, igazában nem más, mint a nagy mondanivalók, a nagy megnyilatkozások utáni vágyakozás; ellenére annak, hogy valójában soha nem kaphatják meg azt a formát is, amely az eredeti műben „szétválaszthatatlanul“ nőtt össze, vagy együtt született a mondanivalóval. A műfordítás varázsa a forma és tartalom körüli vitában mintha a mondanivaló elsőbbségére mutatna rá. Mindenesetre annak a magatartásnak döntő értékére, amellyel valaki a világ felé fordul, s arra a feleletre, amelyet a világnak ad.

De hát az átültetés szempontjából nézve igazában mi az eredeti mű is?!... Vajjon nem első „műfordítása“, formában való megközelítése annak a műnek, amelyet az alkotó a képzetével lát?!... Hiszen mindegyre tanui vagyunk éppen a legnagyobbaknál annak a belső elégedetlenségnek, formai kielégítetlenségnek, amelyet alkotásával szemben érez. Tehát nem azt az egyetlen pillanatot látjuk, amelyben tüneményszerűen találkozott a forma és mondanivaló, hogy megvalósuljon a mű csodája, amelyhez aztán hozzányulni már nem lehet. Inkább a soha még nem nyugvó művészi munkát látjuk, amely csiszolni, faragni vissza-visszatér a műhöz. Mintha tökéletes modellt látna maga előtt és ez nyugtalanítaná. S éppen azoknak a legnagyobb műveknek keletkezésénél látjuk ezt, amelyek az emberi szellem közkinccsei. Ezt látjuk például a „Tartuffe“-nél is. Tudjuk, hogyan formálódott, változott, csiszolódott, tökéletesedett alkotója kezén, amíg mai formáját kapta. Tudunk első változatáról, amelynek még „A család“ volt a címe. S ma jól tudjuk, hogy ez mennyivel kevesebbet jelent, mint a „Tartuffe“. Bizonyos, hogy a mű első változata nemcsak formájában, de jelentésében is sokkal igénytelenebb volt. Bizonyára nem volt meg benne egyenlő erővel az az ellentétes irányú kettős hatás, amely örök értelmét és örök életét a korok izlésétől is függetleníti: naiv játék-hatása és egyúttal elfinomult magasrendűsége. Csak ránkmaradt „végső“ formája állította azok közé a ritka művek közé, amelyeknek örök jelenvalósága független az izlés váltakozó,

vissza-visszatérő hullámainál. El lehet-e képzelni az emberi szellem életében olyan ízlés-pillanatot, amelyben teljes értelmével ne hatna?!... Ne lenne egyszerre valóságosan és szimbólikusan is igaz; ne hatna egyszerű, közvetlen erejével, s ne lenne ugyanakkor a szellem magasrendű terméke?!...

Ennek az örök elevenségnek ad új meg új virágzó köntöst minden jó átültetés. S ilyenkor csupán a szenvedő irodalmár sajnálkozhatik, hogy benne valami „nem jön ki úgy“, mint az eredetiben. Vagy: valami „elvész“. A valóság az, hogy semmi se jön ki úgy, mert nem is jöhet a merőben más nyelvhangszereken. És külsőjében az egész eredeti elvész, hogy belső értelme új öltözékben közelítsen felénk.

A „Tartuffe“ három magyar fordítását ismerem. A Kazinczy Gáborét, amellyel a Kisfaludy-Társaság teljes magyar Molière-je megindult. Ez rímtelen, drámai jámbusokba és a reform-kor nemesen értekező, szónokiasan komolykodó, urian-nehézkés nyelvébe öltözteti a rimesen pergő, szentenciásan mozgékony Molière-i szöveget. Mintha valamelyik régi magyar kúrián vagy valamelyik kis megyeszékhelyen mozognának Molière alakjai. — A Képes Remek-írókból ismert Gábor Andor-féle átültetés könnyedén pattogó, rímekkel jól csemetgő, finomkodó és édeskés szalonnyelvre fordítja a vígjátékot. Nála talán túl-könnyűvé, szólamaiban és képeiben halványabbá vagy éppen színtelenné válik a játék. A szöveg lüktetése, a vers hullámozása inkább könnyű habot ver. Ott is cseveg, ahol nagyot mond. Ott is könnyed, ahol a szöveget inkább belső súlyának kellene görgetnie. Általában az ő szövege túlságosan rohan, nincs meg a jó drámai lélegzetvétele, s nyelvének nincs egyéni jelleme, nincsenek gazdag ízei. Az ő átültetéséből leginkább kiérzik az a bábjáték-hangulat, amely kisebb-nagyobb mértékben Molière mindenik darabjában megvan.

Jankovich Ferenc fordítása elsősorban éppen a nyelv jó, egészséges ízeiben gazdag. Nem perdül és rohan olyan könnyedén, mint a Gábor Andoré, de dúsabb, drámaibb és életteljesebb. Nem a csengő rímekre vigyáz, hanem a szólamok és képek kifejező erejére, a mondatok belső életére. A mozgalmas drámai nyelvre. Szövegébe jó népi ízeket kever, ami gazdagabbá teszi a darab komikai zámatát s tágít szalon-játék jellegén. S ez közelebb van Molière szelleméhez, aki annyit harcolt a természetességért kora divatos szalonkodóival szemben. Sőt, a Mizantrop-ban a finomkodó, barokk versekkel szemben hősével egy párizsi „népdalt“ idézet az őszinte érzést kifejező egyszerű dal példájaként. Jankovich Ferenc fordítása nemcsak jól mondható szöveg a mai színpad számára, de költőiségben is a leggazdagabb, s Molière szelleméhez is nyilván legközelebb áll a három fordítás közül.

AZ ANTIDEMOKRATIKUS MŰFORMA

A „Tartuffe“-el szemben van egy közhelyként ismétlődő esztétikai kifogás, amely a darabnak nem a cselekmény logikájából folyó, tehát úgynevezett „deus ex machina“ segítségével való befejezését hibáztatja. Sőt, itt nem is „deus ex machina“-ról, hanem „rex ex machina“-ról van igazában szó. A mindentudó, alattvalói veséjébe látó király menti meg a helyzetet.

Ez az esztétikai kifogás az „örök“ szabályok szerint lehet helytálló. Sőt, a darab befejezése a mindentudó XIV. Lajos dicsőítésével a mi úgynevezett fölvilágosult, polgári és demokrata gondolkozásunk számára is lehet visszatetsző vagy éppen szolgai hangú. De a nagyobb, tréfásabb, gazdagabb és „szabálytalanabb“ valóság itt is a költő igazolására sietett. Molière-t attól, hogy kora különféle tartuffjei és polgárai szét ne tépjék, XIV. Lajos pártfogása mentette meg. A nagy alkotók sors-logikája szerint, ha nem áll néha élete kulisszái mögött „deus ex machina“, jelen esetben a király: élet-drámája bizonyára jóval tragikusabb cselekményekkel bővült volna. Alkotó útjára esetleg annyi kemény gáncs hullott volna, hogy éppen legnagyobb művei létrehozásában bénította volna meg.

Így igazolja a nagy költőket még hibáikban is a regényesebb és gazdagabb valóság...

Dehát, ha jól meggondoljuk, a nagy vígjátékirók lelkületük mélyén különben is majdnem mind arisztokraták. Természetesen nem amolyan köznapi, vagy éppen „taszilós“ értelemben. A világ nagy komédiái „antidemokratikus“ művek. Hiszen már maga az egyszerű nevetés „magasabb“ álláspontra helyez, s legalább pillanatnyilag önkénytelenül rangra emel.

Az igazi jó demokratikus műforma a tragédia. Az az igazán épületes népi látvány: nézni hogyan szenvednek és buknak el sorra a „különbek“. A tragikus hősök. Akik még földi rangjuk szerint is majdnem mind arisztokraták. Mindenesetre olyanok, akik így vagy úgy a tömeg feje fölé nőttek. S olyan antidemokratikusan előkelők, hogy rendes, mindennapi emberi problémáik sincsenek. A tragikus hősök nem esznek, nem isznak. Tisztára a lelkükből élnek. Még nem is szeretkeznek. S ha véletlenül szerelmesek, akkor egy ilyen „köznapi“ érzésért az egész világot feldöntik maguk körül. A tragikus hősök csupa emberfelettien magas problémákkal bibelődnek. Nagy szenvedélyekkel. Vagy nagy bűnökkel, melyeknek elkövetésére a jó tömegembernek, a kispolgárnak vagy proletárnak, ha hajlama volna is, de ideje nincsen. Talán ezért érzünk bukásuk felett olyan nagy „esztétikai“ örömet. S talán itt bujkál valahol a titka a „katarzisznak“: az arisztoteleszi tragikai kiengesztelődésnek vagy megkönnyebbülésnek...

Milyen más ezzel szemben a komédia!...

A komédia lenézi az embert. S mintha vilásképe mögött monokli villogna. Mert a lefele nézés igazi arisztokrata művelet. Majdnem úgy lehetne mondani: valaki azért lesz komédia író, mert másképpen nem tudja elviselni az embereket, csak ha lenézi őket, s maga „arisztokrata“ szeretne lenni. Sőt, a nagy komédiaírókban nyílt politikai hitvallássá fajul az arisztokrata érzület. Vagy éppen fasizmus. Ott van például Aristophanes, a világirodalomnak talán maig legnagyobb komédia-költője. Soha még a demokráciát úgy ki nem gúnyolták, mint ő. Sőt, a „Lovagok“ c. darabja valóságos propaganda irata lehetne a fasizmusnak. Egyetlen játék keretében kapjuk a demokrácia történetét fő betegségekkel együtt, és a bukását, amikor a végén aztán jönnek Aristophanes fasisztái, hogy megmentsek az államot. Persze nem ma. Kétezer évvel ezelőtt. Majdnem vígjátéki kivonatot, komikus receptjét adja a demokráciának, a mindenkori népuralomnak. Annak a váltakozó nagy licitáló játéknak, amellyel a „hordóról“ ígérgető vezetők a hatalomért versengenek.

Aristophanes annyira megy az előkelőségben, hogy például Euripidest emlegetve sohse felejt el valamilyen formában, legalább célzással arra emlékeztetni, hogy az anyja zöldséges kofa volt. (Vajjon mit tenne most nálunk, amikor a költők nem is annyira a zöldséges piacról, de valósággal a zöld mezőről érkeznek az irodalomba?!...)

SHAW MEGALMODJA A HITLERIZMUST

De — gondolná az ember — Aristophanes csak egy. S lehet kivétel is. Nézzük meg hát korunk nagy komédia-íróját, a „kálvinista-demokrata-szociálista“ Bernard Shaw-t!...

Ha műveiben valóban őt keressük, s nem csupán magunknak szolgáló érveket: hamar kiderül, hogy ő talán még Aristophanesnél is meglepőbb példa. S nyilván nem ő maga hibás azért a felületes és hamis képért, amelyet az elmúlt évtizedekben az emberek általában róla alkottak, amikor egyszerűen bolondozásnak vették, ha olyan gondolatokkal állt elő, amelyek nem feleltek meg a közmegegyezéssel hirdetett új eszméknek. Persze mondhatnánk: a nagy szellemek közös bűne őt is terheli, ha nem gondolt szüntelenül az emberek nehéz felfogására és felületeségére. Aki mindegyre azt mondja magáról: „én szociálista vagyok“, annak könnyelműen el is hiszik, s arra a lapos, szűk-fejű szociálizmusra gondolnak, amelyet maguk körül az utcán vagy a házmester-fülkében találnak. S még az se jut eszükbe, hogy három-négy évtizeddel ezelőtt, amikor Shaw a főműveit írta, annyiféle szociálizmus volt, ahány szociálista.

S ha meggondoljuk, a szocializmus akkor lényegében összegezve nem jelentett mást, mint azt, hogy „ahogy van, nincsen jól“. Tehát egy indulatokkal telített negativumot. Nagyobb és változatosabb volt az ellentét magában az ostromló táborban, mint a kónok régi vár és az ostromló sereg között. Így azok a szocialisták, akik maguk közé számították Shaw-t, nem vették észre, hogy a legveszélyesebb „arisztokratával“ van dolguk. Olyan arisztokratával, aki számára a meglévő arisztokraták se elég arisztokraták, s a megszületendő, vagy, ha kell, mesterségesen kitenyésztendő arisztokratákról álmodik.

S ha én most például azt mondom, hogy Shaw a demokrácia és liberalizmus teljes virágzása idején előre látta, vagy, ha úgy tesszük: „megálmodta“ a hitlerizmust, ezen nyilván ma is annyira megdöbbenek vagy nagyot mosolyognak, mintha szándékosan bolondot mondanék. Pedig, ha valaki elolvassa például az 1905-ben előszóval és függelékkel megjelent „Ember és felsőbbrendű ember“-t, kísérteties proféciát fog találni benne. Sokkal kísértetiesebb jövőbe látás tanúja lehet, mint — mondjuk — a „Mégmételtyezették“ olvasása közben Dosztojevskijnél, aki előtt látomásként az a szovjet rémlett föl, amely Oroszországban megvalósult. Shawnál az az érdekes, hogy az ő jövőt idéző képében nincs olyan apokalyptikus rémlátomásszerűség, mint Dosztojevskijnél. Shaw logikus folyamatot, mégpedig tudatosan előkészített evolúciós folyamatot rajzol, amelyre az emberiségnek rá kell lépnie, ha nem akar készakarva elpusztulni, illetve visszahullni az anarchikus állati létbe. Persze akkor minden egyébrek: bohóckodásnak, meghökkentésnek, feltűnést kergető fogásnak, eszelősségnek, vagy legjobb esetben komikai trükknek nézték azt, amit ő éles szemmel és nyílt lélekkel látott a sok vakság között. Hogy egészen bolondnak ne nézzék, maga is próbálja néha játékosan bujtatni egy-egy a századfordulókor valóban igen „bolondnak“ látszó gondolatát. Így például a fajvédelemre vagy fajnemesítésre vonatkozó gondolatait is.

Valóban nehéz „normális“ embernek látni azt, aki 1905-ben a liberálizmus teljes virágzása idején szabályozni kívánja azt, hogy ki kivel kössön házasságot. S ezt annak a létrehozandó felsőbbrendű embernek érdekében, aki esetleg megoldhatja majd azokat a nagy szociális problémákat, amelyeknek megoldatlansága lehetetlenné teszi az emberi életet. Vagyis azt az életet, amelyet valóban érdemes élni. Ma persze kísértetiesnek tűnnek föl Shaw akkori látomásszerű gondolatai. S újra megborzongathat az a tudat, hogy az emberiség milyen vakon botorkálna örvényei felé, ha nem volnának ilyen jövőbelátó szellemei... Korának nagy alkonyi hangulatában talán ő az egyetlen, aki az értelem teljes fegyverzetével józathul lát és hite van. Nyilván ezért látszott állandóan bolondnak, s ezért bújt el a komédiában...

Amikor Hitler beszédeit hallgattam a nyugati demokráciáról, kapitalizmusról, plutokráciáról, a liberális nagy hazugságairól és hipokriziséről, szinte megdöbbenett néha: mintha a Shaw gondolatmenetét hallanám. Hiszen többnyire még az is egyezett, hogy mindketten főként az angolokról szóltak. Dehát a shawizmus és hitlerizmus között általában sok a feltűnő egyezés. Először is mindjárt magának a szociálizmusnak és a felsőbbrendű embernek mitikus összeházasítása az emberi közösség nagy céljainak megvalósítása érdekében. Az egyház félreállítása a szociális kérdés megoldásának útjából, mert a keresztény egyház nemhogy megoldotta volna a nagy szociális problémát, de mégjobban összekúsálta. A demokratikus gondolat elvetése, amelyről ismét kiderült, mint a történelem folyamán annyiszor már, hogy csupán nagy válságok felé vezet, de nem oldja meg az emberiség ügyét. „... a demokrácia nem képes annak az emberanyagnak a színvonala fölé emelkedni, amelyből szavazói vannak faragva.” — „Amíg az ember az marad, ami most, a haladás sohasem mehet túl azon a ponton, amelyet már eddig is elértünk, s amelyről minden újabb kultúrtörekvésnél fejfel bukunk vissza ...”

Ma — bármennyire különösen is hangzik, s bármennyire más-ként látják a siránkozók — valósággal tombol a demokrácia. Nem hivatalos intézményekben vagy az állami konstrukcióban, de magában a közszellemben. Ezt látja az a modern bölcs is, aki a „tömegek lázadásáról” beszél. Milyen élesen látja ezt Shaw már majdnem félszázaddal ezelőtt a teljes demokrata illuzió idején! ... „A demagóg, ámbár azt vallja (tévesen), hogy a választók többségének érdekében akarja rendbehozni a dolgokat, mégis csak állandósítja a középszerűséget, becsméri a rendkívüli képességek megnyilatkozását és dicsóítja a szembetűnően közönséges képességeket.” — „... be kell vallanunk, hogy amíg egy magasabbrendűvé fejlődött állat nem lép a helyünkbe — szóval a felsőbbrendű ember — a világ továbbra is veszedelmes fenevadak barlangja marad, amelyek között a mi pár idetévedt felsőbbrendű emberünk, a mi Shakespearejeink, Goetheink és Shelleyjeink és a hozzájuk hasonlók olyan bizonytalanul kell hogy éljenek, mint az oroszlánszelidítők, akik a helyzet humorát és fölényük méltóságát játsszák ki a helyzet borzalmával és a fölényük magányosságával szemben.” — „Hasonlítsuk össze magatartásunkat és törvénykönyveinket a régi írásokban és klasszikusokban reánk maradt egykorú törvénykönyvekkel és magatartással és semmi olyat nem fogunk találni, amiből jogunk volna azt hinni, hogy a történelmi idők folyamán bárminő erkölcsi haladás történt volna, ámbár romantikus lelkű történetírók minden erejükkel ennek a feltevésnek az alapján próbálják rekonstruálni a mulat.” — „De hiheti-e bárki is komolyan, hogy a soffőr, aki Párizsból Berlinbe hajt egy gépkocsit, magasabbrendű ember, mint Achilles

kocsihajtója, vagy hogy egy mai miniszterelnök fölvilágosodottabb uralkodó, mint Julius Caesar, mert biciklin jár, villanyvilágítás mellett írja meg sürgönyeit és telefonon igazítja el börze-alkuszát?"

„A mi egyetlen reménységünk tehát az evolúcióban van. Föl kell váltanunk az embert a felsőbbrendű emberrel. Rettentő a polgárra nézve, hogy amint az évek mulnak, saját kortársainak olyan hí lenyomatait látja az ifjabb nemzedékben s hogy harminc év előtti kortársainak minden egyes városi sokadalomban olyan képmásai vannak, hogy minduntalan köszönni akar egy ismeretlen fiatalembernek, akiben ő valamelyik régi barátjára ismer, de aki előtt ő csak egy éltebb korú idegen uriember. A haladás minden reménye lehervad a lelkében, amikor ezeket látja; tudja, hogy ezek ugyanazt fogják tenni, amit apáik tettek, és hogy az a pár ember, aki most is, mint mindig, arra buzdítja őket, hogy másképpen és jobban cselekedjenek, ugyanazzal a fáradsággal a forró levesét fújhatná (ha ugyan ehetik levest). Olyan emberek, mint Ruskin és Carlyle, a prédikálás kedvéért fognak prédikálni Smithnek és Brownnak, mint ahogy Szent Ferenc prédikált a madaraknak és Szent Antal a halaknak. De Smith meg Brown, úgy mint a madarak és a halak, maradnak azok, akik voltak; és a költők, akik Utópiát terveznek és bebizonyítják, hogy a megvalósításához nem kell egyéb, mint hogy az Ember akarja, végre is, mint Wagner Rikárd, rájönnek arra, hogy a tény, amellyel szembe kell nézni, tulajdonképpen az, hogy az Ember mindezt nem is akarja. És sohasem is fogja akarni, amíg felsőbbrendű emberré nem válik. — És ezen a ponton szakad meg a szociálista álma „a termelés és jószágcsere eszközeinek közössé tételéről“. „... Az egyetlen alapos és lehetséges szociálizmus az ember kiválasztási ösztönének, más szóval: az emberi evolúciónak szocializálása. Ki kell küszöbölnünk az alávaló embert, mert különben szavazatával tönkreteszi a köztársaságot.“

Shaw ezután a megvalósítás lehetőségeiről és az elképzelhető különböző módzerekről beszél. A nehézségekről és a kísérletek bizonytalanságáról. Valahol azonban, talán egyszerre több úton is, saját érdekünkben el kell kezdeni. Végül is a következő gondolatra jut: — „Ezt olyan jellemű államférfiaknak kell a kezükbe venniök, akik meg merik a mi demokráciánknak és a mi plutokráciánknak mondani, hogy az országlás nem abban áll, hogy az ő balgaságaiknak hizelegjünk, vagy pedig az ő korlátolt illem-kódexüket alkalmazzuk négy világrész ügyeire. A dolgot vagy az államnak kell átvennie, vagy olyan szervezetnek, amely elég erős ahhoz, hogy az állammal szemben is tekintélye legyen“.

A legközvetlenebb és legszellemesebb érvét Shaw a végére hagyja:

„... ez a kísérlet csakis a mértéket tekintve mondható újnak. Van egy szembeszökő eset — a királyságot értem — amikor az ál-

lam már tisztán politikai alapon választja meg a szülőköt; a peerek között is, ámbar egy hercegi majoresco jog szerint egy majorosnót is feleségül vehetne, az a társadalmi nyomás, amelynél fogva csakis politikailag és társadalmilag hozzáillő élettársak között választhat: olyan ellenállhatatlan, hogy a hercegi majoresco épp oly kevésbé vehet el egy majorosnót, mint ahogy IV. György nem vehette feleségül Mrs. Fitzherbertet; és ilyen házasság csakis abban az esetben jöhet létre, ha a majorosnó rendkívül erős jellem s vele szemben a herceg rendkívül gyöngé. S akik az intelligens nemi kiválasztásnak ezt a módszerét képtelennek és botrányosnak ítélik, kérdezzék meg önmaguktól, hogy miért nem választhatta meg IV. György a saját feleségét, amikor minden üstfoltozó azt a nőt veheti el, akit akar. Egyszerűen azért, mert politikai szempontból egy szikrát sem fontos, hogy kit vesz el az üstfoltozó, ellenben nagyon is fontos, hogy kit vesz el a király. És abból, hogy a király személyes jogai, szívének hajlamai, a házassági szent fogadalom és a romantikus erkölcs mind semmivé zsugorodnak össze a politikai szükséggel szemben, eléggé megítélhetjük, hogy ezek a látszólag ellenállhatatlan előítéletek mennyire félretelhetők, míhelyt összeütköznek azzal a követelményünkkel, amelyet uralkodóink leszármazása iránt támasztunk. Ugyanezt a tanulságot meríthetjük a katona példájából, akinek a házassága merőben katonai érdekből a legszigorubb ellenőrzés alatt áll. — Nos hát manapság nem a király uralkodik, hanem az üstfoltozó. — ... az üstfoltozó házasságának társadalmi fontosságát egyre jobban kezdjük érezni. Közügyet csináltunk abból, hogy az üstfoltozó felesége a lebetegedés után való hónapban hogyan érzi magát. A gyermekek szellemének gondozását kivettük az üstfoltozó kezéből s rábíztuk a mi állami tanítóinkra. Nemsokára a gyermekek testi ellátását is függetleníteni fogjuk tőle. De azért mégis csöcselék maradt, s kiszolgáltatni az országot a csöcseléknek: nemzeti öngyilkosság, mert a csöcselék nem tud kormányozni, s magát csak olyantól hagyja kormányoztatni, aki legtöbb kenyeret és legtöbb csirkehúst ígér neki. Húsz évi demokratáság és politikai tapasztalat után nincs több olyan eleven népbarát, aki még hinni tudna a választó tömeg és a megválasztott testület politikai rátermetségében. Az arisztokrata bukása után szükségessé vált a felsőbbrendű Ember.“

Ezek csak kisebb-nagyobb kiszakított idézetek az 1905-ben megjelent „Ember és felsőbbrendű ember“ utóiratából., a „Forradalmár katekizmusá“ból. De így is világosan beszélnék. S ma, amikor mindenütt fajvédelmi és fajnemesítő törekvéseket látunk, olyan jövőbelátásról tanuskodnak, amilyen ritkán borzongat meg az emberiség nagy alkotó szellemeinél. Az irányt ma kicsinyben is láthatjuk mindegyre. Így például az állítólagos demokrata Zilahy az ő „Kitűnők iskolá“ -jával mi mást akar, mint harcolni a veszélyes egyen-

lőség ellen s nevelni felsőbbrendű embereket, akik majd átvegyék az országvezetést... S miközben e sorokat írom, olvasom, hogy Carell, a világhíres orvos-biológus, magántőkével és állami támogatással akarja létrehozni a francia felsőbbrendű embert...

Es aztán visszatérve a nagy kerülőből ismét a komédia-írókhoz: ime, Shawból is hogy dugja ki fejét a nagy „arisztokrata“!...

KOVACS LÁSZLÓ

NE MOSOLYOGJ APRÓCSKA GONDOMON

Ne feledd el a Könnyes Csillagot,
a Kéket se feledd,
még akkor se, ha más tájakra fordul,
új fényre tágul a szemed.

Ha tél lesz és a városvégre mész,
vigyázz: síkos az út.
Tipegve lépj, ott sohase szitálnak
a járdára elég hamut.

Emlékszel a kazánra? tíz bivaly
húzta a kaptatón, —
nagy robajában alig-alig hallszott
sietős, lázhajtotta szóm.

Mégis beszéltem, össze-vissza, rend
s kötés nélkül talán;
tudod miért? mert trágár írást vettem
észre a sörgyár oldalán.

Gondoltam, inkább hidd azt, hogy bolond,
kótya részeg vagyok,
de mégse lásd meg — s ha feddón is — nézz rám,
míg hátad mögött nem hagyod.

Ne mosolyogj aprócska gondomon,
tán vihart hesseget.
Ha nincs ereszes házam, hol megállhass,
engedd, bár így védhesselek.

LÉTAY LAJOS

A SZÉKELYFÖLDI-ÖSZTÖNDÍJAS FESTŐK KIÁLLTASA

Huszonnyolc festőnek mintegy száz műve szerepel a kolozsvári Múcsarnok legújabb kiállításán. A művészek mindegyike részesült a kultuszminisztérium székelyföldi ösztöndíjában s ez a kiállítás arról számol be, hogy hogyan látta, hogyan érezte meg huszonnyolc különböző művészegyéniség a Székelyföld színeit, hangulatait, lelkét. A képek többszörös szűrőn mentek keresztül, amíg a kolozsvári Múcsarnok falaira kerültek s ez meg is látszik a tárlat színvonalán: első körültkintésre is jólesően állapíthatjuk meg, hogy ami ezúttal Kolozsvár nyilvánossága elé került, az úgyszólván kivétel nélkül mind komoly művészi érték.

Hálátlan dolog csoportkiállításokról kritikát írni. A különböző művészegyéniségeket a kritikus csak a maga szubjektív egyéniségén keresztül látja s a saját művészi beállítottsága szinte lehetetlenné teszi az objektív bírálatot, különösen a mai festészetben, ahol a szilárd esztétikai normák hiánya folytán nincs megbízható mértékegységünk a műalkotások értékelésére. Ennél a kiállításnál némileg könnyebb a kritikus dolga. A huszonnyolc művész alkotásait sokféleségük mellett egy közös cél foglalja egységbe: Erdély földje, tájai, emberei és levegője a közös téma, — azt kell vizsgálnunk tehát, hogy mennyire tudta megszólaltni Erdély lelkét, a különböző beállítottságú festők sora. Itt mindjárt leszögezhetjük azt, hogy Erdély szívének dobogását elsősorban az erdélyi festők érezték meg, a többiek nagyrésze csak kívülről nézte a számára ismeretlen és idegen világot.

Jellemző erre a kiállításra is, mint mindegyikre a mai időkben, hogy túlnyomóan kisebb igényű és kisebb méretű képek sorozatából áll. A művészek futó ötleteket, múltó impressziókat vetnek vászonra, technikai virtuozitásokkal kápráztatják el a szemlélőt vagy görcsösen keresnek egyéni „silust“, legtöbbször az elmélyültséget és széles tudást kívánó nagyobbigényűség rovására. Újszerű és megejtő varázsú festőanyagok, raffinált kezelésmódok, szokatlan formátumok tűnnek fel, egy-egy kép megállásra készlet, a tehetség itt is, ott is felcsillan, de az új idők új hangszerelésű nagy szimfóniája még nem született meg sem itt, sem másutt szerte a világban.

Ennek megállapítása azonban a kritikusok s nem a művészek dolga. Az ő feladatuk a munka, a tökéletesség felé vezető út keresése s a kiállított művek tanúsága szerint mind a huszonnyolc művész becsülettel járja ezt az utat. Nagy színvonalkülönbség nincs köztük, képeik a jó átlagot mutatják s ezért nem művészi rangsor szerint, hanem betűrendben kezdjük meg az egyénekenkénti beszámolót.

András László a rajztanár-festők két malomközi kinzó örlődése ellenére is meglepő íveléssel fejlődik tovább. Két fáradt fuvaroslovának eredeti kompozíciója, merész rajza és expresszív színei megkapják a szemlélőt. Finomak „Pallók“ c. képének mély színakkordjai is. *Bod László* egyelőre még csak

komoly ígéret. Három képe három különböző technikával készült, köztük kétségtelenül legjobb a fiút ábrázoló, lucskosan kezelt aquarellje, nagybányai emlékek nyomaival. *Csáki Maronyák József* érett festői egyéniség. A naturalizmusból indul ki, de felfokozza a természet színeit s nagy festői érzékkel érleli ki nyugodt, kiegyensúlyozott kompozícióit. „Esztená“-jának tiszta havasi színein érzik Csík csipős levegője, „Csíki ház“-a pedig nyugodt monumentalitásával kap meg. *Csebi Pogány István* aquarellekkel szerepel. Képei franciás könnyedségű virtuóz aquarell-ötletek, a vízfestés technikájában fogantak meg és keltek életre. Szétfolyó foltjaikat rejtett, de szilárdan ülő rajz foglalja egységbe, különös színhatásuk pedig a művész egyéni titka. Szinte elfeledjük, hogy az aquarell nem maradandó kifejezési eszköze a művészegyeniségnek: pár évtized alatt elhalványul, elszíntelenedik s eszünkbe jut, hogy az örökértékű remekművek nem aquarelltechnikában születtek meg.

Cségál János a nagybányai mély és megtisztult naturalizmus szellemében festi olajképeit a Hargita lankáin. Elmélyedő, mély hangulatokat kedvelő művész, akinek „Naplemente a havasokban“ c. képén költői erővel szólal meg a Székelyföld ősi tisztaságú dallama. Művészete azt bizonyítja, hogy nem mindig a forradalmiság az igazi művészet főkelléke. Ugyanez állapítható meg *Dudás Jenő* tusfestményeiről is. Komoly, nagy szeretettel készült alkotások ezek a biztos rajzú, aprólékos, finom kidolgozású képek, melyeken felismerhető a japán tusfestmények hatása, de bizonyos bágyadság vonul végig rajtuk. A művész beledolgozta magát ebbe a technikába s most már nem tud szabadulni tőle. 1941-ben készült „Békásszoros“-a minden részletessége ellenére is ötletelen, frissesség nélküli kép. *Duray Tibor* is japán hatás alatt választotta képeinek a magas, keskeny formátumot, melyben ötletesen helyezi el érdekes technikájú kompozícióit. Az érdekesség azonban még nem eredmény: nem látszik még tisztán, hogy hová fejlődik ez a kétségtelenül újszerű és biztató kísérletezés. Mossás-technikával készült üde aquarelljei egyenlő értékűek előbb említett temperaképeivel. *Bless István* három kis aquarellje három remekmű. Frissek, harmatosak, színesek, dekoratívok. Önmagukban élnek, szinte elfeledjük, hogy Erdély lelkeit keressük a kiállítás képein...

A jelek szerint újjáéledő nagybányai szellemet tükrözik *Farádi Veres Izabella* olajképei. Kék tónusban tartott „Gyilkostói részlet“-e nyugodt foltjaival a nagybányai festőiség elmélyedő továbbfejlesztése. *F. Ferenczy Júlia* még mindig a forrongás korszakát éli. Minden képén új problémát vet fel, egyénisége állandó alakulásban van, vajdúva keresi igazi megnyilatkozási módját. Kétségtelen, hogy a figurális művészetben a legerősebb, ezt tanúsítja „Konfirmáló leány“-ának erőteljes, sőt nyers színkompozíciója. *Halasi Horváth István* kisméretű pasztellképekkel szerepel. Naturalista művész, nagyobb igények nélkül, de egy-két művén, pl. „Az Olt és Hargita“-n megcsillan finomságokra beállított művészegyenisége. *Heintz Henrik*, mint az idősebb generáció tagja, csak névjegyet adta le „Görgényi erdőben“ c. olajképén, de ez az egyetlen kiállított képe is méltóan képviseli a művészt. Lírai, sejtelmes, zöld tónusokban tartott finom színakkordjain életre kél az erdő titokzatos világa, melyet a művész a legtisztább festőiséggel, expresszív erővel jelentett meg nagyméretű vásznán. *Hintz Gyula* a művészetnek tudósa, értelmi úton keresi művészete új útját. Nem mélyed el, nem intuitív révületben alkot, hanem a technikai és elméleti tudás nyilatkozik meg eredményre még nem jutott, magas intelligenciájú kísérletein. Kiállított rajzai, olaj- és vízfestményei érdekesek, de mint kialakulatlan kísérletek, nem kiállításra valók, hanem a műterem falára. „Bé-

káoszoros"-ának kozmikus, vad, félelmes színfoltjaiban minden forrongó kialakulatlansága ellenére is megérezzük az ösztönös művészi alkotóerőt, mely előtört a spekulatív kísérletezések mögül. *Kapussy György* a naturalizmus járt útján halad, de mint biztos rajzoló és jó figuralista, ezen az úton is rátalál egyéni mondanivalóira. „Furulyázó székely”-e biztos, kiegyensúlyozott kompozíció, öreg székely házaspárján pedig plénair-problémákat oldott meg sikerrel. *Kisskovács Géza* alsócsiki tájakat örökített meg lágy, színes vízfestményeken.

Klle Zoltán képei nagyméretű jegyzetek egy nem-erdélyi művész erdélyi utazásából. „Erdélyi nő”-jét nem teszi erdélyivé az erdélyi tájkép-háttér, mely sehogyan sem alkot harmónikus egységet a cigarettázó nővel. Háromszéki olajképein már közelebb férközött a művész Erdély lelkéhez; egyéni és erőteljes technikával adja sikszerű és dekoratív hatású művein a székely faluk képét. Kár, hogy az egyéni technika túlzott hangsúlyozásával modorossá válik a művész előadása. *Koffán Károly* a naturalizmus új hangját üti meg szerencsésen olajképein, melyek sajtóosan híg kezeléssel, és világító színeikkel az aquarellrel tartanak közeli rokonságot. Székelyföldi „Utcarészlet”-éből szuggesztív erővel árad a székely faluk hangulata. *Kóhalmi László* kissé modoros olajképénél értékesebbek merész, felbontott, de nem széteső formákból komponált vízfestményei. *Kún István* olajképei kemények, kiforratlanok, Rudnay Gyula hatása érzik rajtuk. A fényt keresi, a színek világítóerejét kutatja, de még nem jutott el a megoldásig. *Mágori Vargha Béla* sok küszködés után kialakította a maga merész, erőteljes, festői, színes, egyéni formanyelvét. „Az Olt partján” c. képén még a kibontakozás vajúdása érzik, de „Templom után”-ján már az elsőrangú figuralista művész hallatlan világítóerejű színei ragyognak. A temperatechnikában szerencsés továbbfolytatója a két fiatalon elhunyt művésznek, *Aba Novák Vilmosnak* és *Patkó Károlynak*.

Mezey Arthur három kis olajképet állított ki, melyek naturalista szelleműek, itt-ott egyéni színharmóniára törekvők, másutt rajzosak és szárazak. Legjobb a „Csiki hegyek” c. képe. *Muhoray Mihály* újszerű technikát mutat be vízfestményein. Túljutott már a keresésen: amit bemutat, az eredmény, még pedig értékes eredmény. Nagyméretű vízfestményein szerencsésen szólatatja meg a Székelyföld hegyeinek méla hangját. Nem kívülről nézi a tájat, hanem benne él és egyéni stílussal, új technikával veti vászonra látomásait. Ménasági esti hangulata finom, lírai, az alkonyat halk tónusában tartott kép, másut még itt-ott látszik a keresés bizonytalansága. Legjobb „Csiki táj” c. képe. *Okos Géza* nagybánya festője, témáiban is és művészi beállítottságában is. Hivatásának becsületos munkása. *Onódy Béla* rendkívül festői, dekoratív hatású képeinek felbontott formáin a nagybányai hagyományok emléke él, de a művész már rátalált a maga útjára s önállóan fejlődik tovább. Különösen biztató a továbbfejleszthetőség szempontjából „Zsögöd II.” és „Gyergyói házak” c. olajfestménye. *Polony Elemér* két olajképen primitíveskedni akart és primitívvé lett. Ha ez a két kép kísérlet, akkor nem nyilvános kiállításra való, ha pedig eredmény, akkor nagyon kevés eredmény. A piros és barna színharmóniák keresése nem lehet öncél ilyen nagyméretű képeknél, a nagy foltok üresek és tartalmaatlanok. *Ráfael Viktor* nem hiába járt Csikban: a két nagy csiki piktor, Nagy István és Nagy Imre döntő hatást gyakorolt művészetére. Különösen aquarelljein szembetűnő Nagy Imre hatása, de szerencsére csak a külsőségekben, amelyek mögül máris előtör a művész saját egyénisége, főleg az ötletes és újszerű „Házak Mérán” c. képén. Komor „Bivalyok”-ja Nagy István pasztelljeire emlékeztet.

A színtelen grafikus-művészetet Gy. Szabó Béla fametszetei és szénrajzai képviselik. „Disznópásztor“-a nemcsak a fametszetben szokatlan nagy méretével kap meg, hanem előadásának egyéni erejével és expresszív hatásával is. Merész az eső megjelenítése, a nem-látszó pásztor tükörképe a vízben, de a kép elhíttetőreje teljes, a fametszés-technika lehetőségeit maradéktalanul kiaknázza a művész. Hogy a finomságoknak is mestere, azt „Juliska“ c. szénrajzának finom, könnyed kezelése, a kislányfej gyengéd megjelenése tanúsítja. Egyetlen pasztellképén, mintegy a kemény fametszéstechika ellensúlyozásául, lágy, feloldott formákkal kísérletezik a művész. Veress Pál is pasztelleket állított ki: két finom, kissé iskolás ízű székely leányfejet.

A kiállított művek árai a művészek ellátásreméltó józanságáról tanuskodnak. Nincs kiáltó ellentét a művek művészi értéke és ára között, — ez a legbiztosabb út a művészek és a közönség közt, ma még sajnos elég mély szakadék áthidalására.

A három termet megtöltő, külső megjelenésében is tetszetős kiállítást Csánky Dénes, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója rendezte.

BIRO BÉLA

KÉT SZINHÁZI ESTE

BCU Cluj / Central University Library Cluj
AZ ÁRNYEK

— Niccodémi színjátéka a kolozsvári Nemzeti Színházban. —

A fontosabb tényezők, amelyekre színházat lehet építeni: az együttes vagy sztár, új stílust hozó rendező vagy irányító hatású dramaturg és végül eredeti, vagy bizonyos célok szolgálatába állított műsorpolitika. Sajnos, Kolozsvárt ezek egyikét sem tudjuk felfedezni. Együttes még nincs, sztár már nincs, a rendezők és a dramaturg munkájának látható eredménye nem mutatkozik, e mellett sokszor másolás gyanújába esnek, a műsor összeállítását pedig ötletszerűség jellemzi. Nem tagadom, a hibáknak lehetnek számunkra ismeretlen, belső, nehezen leküzdhető akadályai, azonban a bírálat ilyen szempontokat nem vehet tekintetbe, a kritikust csupán a kész eredmények érdeklik. Az állami színházat gazdasági megfontolások lényegesen nem befolyásolhatják, különösen ma; a közönség ízlésével inkább a magán-színházak kénytelenek számolni, ennek ellenére a jóval kisebb színházi kultúrával rendelkező Szegeden Ibsen Peer Gyntjét, Debrecenben Maeterlinck Monna Vannáját, Pécsen Pirandello IV. Henrikjét, Győrben Shakespeare Hamletjét játsszák, míg Kolozsvárt Fekete Péter, Mindenért fizetni kell, Tacsó című művek csalogatják a színházbajárót.

A színház ilyen szellemi negatívumai után nyújtani mégis csak kelene valamit, jöjjön hát, amihez csak az évad vége felé szoktak folyamodni a direktorok: a vendégszereplő! Közben észrevétlenül fővárosi nagyságok vidéki diadalútjának egyik állomása lesz Kolozsvár. Ez a kisebb hiba, de a sztár, ha vendégszerepelni jön, ruhatárával együtt hozza a darabot is, amely bizony nem minden esetben felel meg akárcsak a dráma

elemi követelményeinek is, ennél fogva az amúgy is vegyes műsor még tarkább színekben pompázik.

*

Ügyszólván egyetlen szerepre épül Niccodemi darabja, Gérard Trégnier, a hírnév fényében fürdő művész árnyékára, évek óta súlyos betegen, béna végtagjaival egy karosszékebe szegezett feleség alakjára, Clarissera; ezúttal Tasnády Fekete Mária. Filmen sokszor láttuk, tehetséges, izléses és intuítiú művészként szerettük meg.

A film és színpad, különösen a színész szempontjából merőben különböző művészet. A filmen másként és más eszközökkel kell felépíteni a jellemeket, meg kell szokni a különleges követelményeket támasztó műtermi munkát. A színpadon a történesek sora folyamatos, nem szakad meg, nem keveredik össze, mint a film gyártásánál, ahol az egymástól esetleg egészen távoleső, egy díszletben játszódó képeket egyszerre forgatják, tehát a munka mozaikszerűvé válik. Legfőbb különbség pedig, hogy a filmnél hiányzik a színészi alkotó munka intéger tényezője: a közönség. A közönséggel a színész csak a kész alkotáskor, fényképpé konzerválva találkozhat, mikor a nézőtérrel áramló titokzatos inspiráló erők már nem befolyásolhatják.

Tasnády Fekete Mária testi mivoltában való találkozása a közönséggel tehát némi izgalmat ígért. Vajjon beváltja-e a hozzáfűzött reményeket? A kísérlet jól sikerült, Clarisse alakjával mindenki meg lehet elégedve. A bíráló a darab különleges voltára hivatkozva, nagyon óvatosan nyilatkozott, a magunk részéről tudjuk, színpadon is sok örömet szerez még közönségének. Különösen az első felvonás vége ragadott meg, mikor a beteg asszony évek után először áll a saját lábára, remény és kétség között ingadozik: mi vár rá az új életben? Néhány oldalról kifogás hangzott el, hogy az első felvonás után Tasnády nem fejlődik semmit, sőt talán vissza is esik. Az író hibája, mert a szerep nem fejlődik tovább. Az első felvonásban ő a központ, körülötte történik minden, férj, barát, barátnő és orvos az ő karosszéke köré gyülekeznek, de továbbmenve a színészi lehetőségek jórészt Yvettenek adja át. Yvette, Gáborjáni Klára viszont az ajándékkal nem tud mit kezdeni. Legfőképpen — súlyos hiba — nem tudja elhíttetni még a gyermek segítségével sem, hogy az ő kedvéért Gérard otthagyná Clarisset. Ezúttal erejét túlhaladó feladatot kapott. Az udvariasságnak teszünk eleget, mikor a másik vendéget, Szakács Miklóst is megemlítjük. Csak egy-egy pillanatra találkozott a szerepével, kiábrándítóan üres és hamis. A második felvonásban főleg a színészet hőskorából való romantikus gesztusokkal keltett figyelmet. Aggodalommal és szorongva örvendünk Görbe János sikerének, ha így fejlődik tovább, hamarosan őt is elveszti Kolozsvar. A pesti színházak megbizottjai sűrűn keresik fel városunkat és Mihályfi Bélával egyetemben nem tudjuk, örülünk-e a megtisztelő látogatásoknak? Michel szerepének rokonszenves vonásai nagyban segítettek, de tudása és ösztöne fejlesztette azzá, ami volt, a hűséges barát igaz alakjává.

*

Tasnády a műteremből a színpadra vezető utat Mihályfi Béla igazgató segítségével tette meg. Köszönetet mondhat a művésznő az igazgatónak, az út sikerült és Mihályfi is örvendhet, jó színésznőt indított el.

A rendezés a színháznál dogmává lett aprólékos realizmus jegyében történt. A film és színház művészi kifejező eszközei között még nem húztak határvonalat, ezzel magyarázható, hogy miért pályáznak egymás bábéira. A filmen az illúzió teljességének kedvéért meglehetősen hüen kell tikkrözdönie az életnek, míg a kulisszák világa a szimbólum jegyében épül, illetve kellene felépülnie. A filmnél sokszor egy jelenet kedvéért egész utcákat, járókelőkkel, házak sorával, kocsiakkal, autókkal kell vászonra vinnünk, míg színpadon ugyanez a jelenet két vászonra festett fél házzal és egy lámpavassal megoldható. Ebben az esetben sem kellett volna túlhangsúlyozni a díszleteket. A színek, nem tagadjuk, szépek és izlésesek voltak, de kérdés, mennyit használtak az előadásnak? Mert az első felvonást minden dekoráció nélkül, akár pusztá emelvényen is elő lehetett volna adni. A színészre épített előadásnál legyünk következetesek, a technikából használjunk fel minél kevesebbet, hogy annál jobban érvényesülhessen a beszéd és a játék. A darab elég munkát adott a rendezőnek, azért is, mert az előadás végén a nézőnek az a benyomása, hogy az első felvonás után nyugodtan hazamehetett volna: amit kaphatott érdekeset és jót, mind megkapta. Mindazonáltal a rendező sokat tett a siker érdekében. A szerepek fefogása, hangja és súlyelosztása, az előadás hibátlan ritmusa kárpótolt a kisebb hiányokért. Talán csak Michel alakja szorult a kellelténél hátrább a két vendég kedvéért, pedig érdemes lenne az ő szemzőgéből megrendezni az előadást.

Tasnády felfedezése a színpad részére nagyjából indokolja az előadást; de miért kellett Niccodémit elővenni, nem tudom. Talán az írásom elején hangoztatott indokok alapján? Vigyázzunk tehát a vendégszereplésekkel!

ÖRÖK MOZGÓ

— Molter Károly életképe a kolozsvári Nemzeti Színházban. —

Mai életformánk válságba jutott. Közeledő, új korszak bontakozó alakja lazítja szellemi életünk kereteit. A színház is magán viseli a korforduló könnyen felismerhető arcát. Kutatás, tapogatódzás jellemzi és az útkeresés folyamán, úgy látjuk, most bizonyos primitivizmus felé hajlik, talán gazdasági okok miatt is, mikor egyszerű eszközökkel, minimális színpadi technikával, sőt díszlet és kellék nélkül, ingerlő méztelenségben mutatkozik meg a közönség előtt. Ez a primitivizmus felfedezhető a drámairodalomban is. Lassan visszater a hármas egység puritán, sok önmérsékletet követelő szokásához, kevés szereplőt megösisít és scenikai munkát alig kíván. De a dráma válságának jele a műfajmeghatározások anarchiájában is fellelhető. Életkép, játék, helyzetkép, korrajz, történet és hasonló fogalmakkal találkozunk. A modern szerzők forró kásaként kerülgetik a színmű, tragédia, vígjáték bevált, kétséget nem hagyó meghatározásokat. Úgy látszik némi bizonytalanság és bűntudat folyományaképpen, mert tévedés ne essék: nem vagyunk maradiak! A dramaturgia szabályait nem tekintjük szentnek, de szó sincs új drámai műfajról, csupán korszakosodásról és keveredésről. A színház megirigyelte a regényt, keverékműfajt termelt ki, amely tág teret enged a fecsegésnek, a filozofálásnak, adomának és ötletnek a nélkül, hogy közben lényeges történet a színpadon. Molter Károly is életképnek nevezi művét.

A jóindulatú, de kissé korlátozott Gyarakai bácsi „Surlott grádicshoz” címzett vendéglőjében folyik a mese. Egyik este Páldeák pénzügyigazgató újdonsült királyi tanácsosságot ünnepli a kelleténél kissé hosszabban a rabonbáni asztal, mert a lényeg csupán az, hogy ez ünnepélyes vacsora során határozzák el Gyarakai Zsuzsika kiházását. Zsuzsika kezét jutalmul a főtálatáloverseny győztese kapná meg. Persze a mézeskalácsos ösöket örök teherként hordozó Jákó Jenő ügyvédbojtár az urak zseniális ötletét nem egészen helyesli, mert Zsuzsika sorsát illetően egyéni elképzelései vannak. Szerelmének pályadíj mivoltát nem tudja kellőleg értékelni. A feltalálóversenyre összegyűl hét határ minden bolondja. A feltaláló-kongresszus és a flekkenező tanács ürügy a darabban mozgó rengeteg epizódfigura becsempészésére. A versenyt Bedő Pali, a korcsma mindenese nyeri meg ördögös flekkensütő masinájával. Némi célzásból később értesülünk Zsuzsa és Pali egykori szívbéli kapcsolatairól, tehát már az első felvonásban befejeződhetne a darab, ha a korcsma tündére nem mutatkozna kétlelkű egyéniségnek és a szív szava ellenére nem sandítana az úri rend, azaz Jákó felé. De van komolyabb indok is! A számtalan epizódalak nem közölte még mondanivalóját és el kell ismernünk, Zsuzsa és Pali regényénél fontosabb az ő szavuk. Ilyenformán Pali Zsuzsi keze helyett kénytelen ezer forinttal megelégedni. A második felvonásban történnek Amor sakkhúzásai. Az író bizonyossága szerint Bedőnek joga van Zsuzsikához és Jákó Esztinél jobb feleséget keresve sem találhatna, de Zsuzsa egyelőre ragaszkodik tervéhez: ügyvédné akar lenni. Az előbb említettek miatt, mivel minden fejcsóválásunk ellenére sem helyezkedhetünk a szokott kritikai álláspontra, a szerelmesek ügyei helyett tovább kellett volna építeni az első felvonásban elindított folyamatot, átcsapni a főlényes humorból a kíméletlen szatírába, feltárni a kor minden bűnét, sötéttségét, hogy a harmadik felvonásban jól alátámasztott igazságként jelentkezzen a végső konklúzió: hazánkban mindenki számára nyitva az érvényesülés, csak a magyart nyomják el. A harmadik felvonás ugyan visszatér a helyes útra, Amor játéka mellékes kísérlet, de az alap gondolat, Bedő Pali keserű kifakadása, így előkészítés nélkül, nagyon meglepő. Szinte úgy tetszik, mintha Molter nem merné elég világosan megfogalmazni mondanivalóját.

A mese, a két fiatal pár története foglalja keretbe az író mondanivalóját. Kissé vékonyan eresztett a fantázia, jobb is lehetne, de amint említettük már, nem a fontos, hanem amit a mesgény látunk, a békebeli kisváros polgárainak, Pécskai, Páldeák, Bodoni, Csete, Feles, Kelemen és a többiek arca. Olyanok ezek a tanácsbeli urak, mintha fiatal korunkban már találkoztunk volna velük és személyes ismerőseink lennének. Molter biztos esetvonásokkal ruházta fel őket a városka jellegzetes embereinek stigmáival. A drámaírónál az éles szem, a jellemformáló készség igen fontos, neki ez a legfőbb jótulajdonsága, ezért reméljük, hogy találkozunk még nevével a színlapon. A szerkezet iránt kevés az érzelme, nem áll arányban erényeivel. Ennek hiánya miatt redkívvül légnemű a darab, bárhol igyekszünk megfogni, kisiklik a markunkból.

Nagyon hiányzik a jó dramaturg kezenyoma. A színház piros plajbásztól ugyan félnek az írók, mert ő képviseli a hideg formákat és a színháznak az íróval némileg mindig szembehelyezkedő álláspontját, valamint a gazdasági megfontolásokat, de amint az Örökmozgó példája mutatja

negatív értelemben, útmutatásai hasznosak lehetnek. Nem vagyunk épen Rákosival egy véleményen, különösen ebben az esetben, aki szerint, darab attól még nem bukott meg, amit kihúztak belőle, de kár volt a virágcserepes jelenet kedvéért a második felvonás színhelyét az udvarra tenni és számúzni a szimpatikus tanácsot a keret változtatásának kedvéért. Egyik ismert színházi szakértő szerint a nézőtér mindig feszült figyelemmel kíséri az evés-ivást, miért nem folytatták tehát a lakomát? A közönség is sokkal jobban járt volna, mert a ma nem érdektelen gasztronómiai bemutató közben néhány tipussal, néhány szípkázó dialógussal gazdagabb lett volna és jobban megközelíthette volna az író szándékait is.

A színészi teljesítményekről írott észrevételeinket ismét Görbe János nevével kezdjük. Egyre sokrétűbb, mélyebb és kultúráltabb színészgyenyiség teljeseedik ki szemünk láttán. Jelenítő, elhithető ereje és mély kapcsolata a szereppel az ezermester, mókás, életrevaló székely természet minden vonását felszínre hozta. Emberi felsőbbségének önkénytelen tudatában magabiztos mosollyal szemléli környezetét és ebből a lelki fedezékből Görbe János nagyon helyesen csak néha ugrasztja ki a szerelmes Palit, hogy aztán némi öngúny révén nevetségessé tegye saját gyengeségét is. Párja, Zsuzsika alakja bizony kevésbé sikerült. Sallay Kornélia csak pusztá szavak révén, játék és átélés nélkül tudta követni szerepének kettősségét: Pali iránt érzett szerelmével harcoló leányt, aki a társadalmi ranglétra egy fokáért feláldozná boldogságát. Görbe János mellett a színészi munka csúcsát nyújtotta Tompa Sándor. Az előadás gerince volt. Olyan szerephez jutott, amelyben egyéni és művészi tulajdonságai teljes mértékben kibontakozhattak. Néhol ugyan pillanatokra burleszkszerűnek tűnt, nem ártott volna közbelépni, de tudjuk, játék alkalmával nehezen fegyelmezhető, sodró vízként ragadja magával a szerep. Szécsi Ferenc alakításáról nincs véleményünk, talán az ő lelkén szárad az is, hogy Ölvedy Zsóka, akit már régen, a rövid ideje meghalt Tolnay társulatából kedves és tehetséges művésznőként ismerünk, a szokottnál gyengébben játszott. Az epizód szereplők közül újra feltűnt a „Mindenért fizetni kell” című darabban nagy sikert aratott Várady Rudolf és meglepett Kenessey Ferenc kifejező játéka és gondos maszkja.

Tompa Miklós rendezései ellen akadt kifogásunk a multban elég, de ezúttal ei kell ismernünk, jól dolgozott. Helyesen értékelte az Örökmozgót, mikor a mesét a kitérések kedvéért elhomályosította és a fiatalok dolga helyett a városra irányította a figyelmet. Jól látta, hogy az örökmozgó flekkensütő színpadi jelenléte minden kiválósága ellenére sem pótolja a hiányokat és helyes megérzéssel sietett az író segítségére. A második felvonás vonatott üteme talán ebből a felliamerésből származik, tétovázás látszik, de nem állott módjában segíteni a dolgon. Külön dicséret illeti a harmadik felvonásbeli nagy összeroffenes hibátlan megoldásáért.

A kolozsvári Nemzeti Színház hivatásának egyik része az erdélyi drámairodalom fejlesztése és ápolása, majd azt merném mondani, minden áron. Még akkor is színpadot kell adni minden próbálkozás számára, ha nem csupa remekmű terem, mert Erdély földjéből, hegyeiből és völgyeiből sugárzó szellem nem holmi lokálpatriotizmus irodalmi hangja, hanem mint irodalomtörténetünk bebizonyította, a magyar Géniuszt legtisztább megnyilatkozása volt mindig. „Vagyon fogatkozás verseimben, de vagyon fogatkozás mind a holdban, mind a napban...” — mentegetőzik Zrinyi

a költő — vagyon Molter Károly életképében is elég, de Gyarakai bácsi kocsmájának ablakán keresztül a régi Magyarország egyik székely kisvárosát mutatta meg, mikor az emberek még gyermekesen örültek a flekenskütő masinának, elégedettek voltak és a mi problémáink még olyan távolról fenyegettek, hogy a látó is vakká tetethette magát. Hol mondhatná el legeredményesebben erdélyi író Erdélyről való mondanivalóját, ha nem a kolozsvári Nemzeti Színházban?

VITANYI JÁNOS

K Ö N Y V E K É S Í R Ó K

KAFFKA MARGIT ÖSSZES VERSEI

— Franklin-Társulat kiadása. Budapest, 1943. —

Kafka Margit, a Nyugat körének egyetlen nőtagja, mint e kötete bizonyítja, nem csupán jeles regényíró, hanem kitűnő lírikus is. Ha helyesen kívánjuk megítélni költészetét, tekintetbe kell vennünk azt a körülményt, hogy a modern magyar líra legelső képviselői, mondhatjuk megteremtői közé tartozik. Megjelenésének idején, mint írja, „még Ady nem zúgatta szavát és Babits nem tűzte új versei csodás aranyhimét”, amihez rögtön hozzá is teszi: „Sok mindenre mentség és magyarázat lehet ez”. Fellépése körülbelül egybeesik időben az Adyéval. Első kötetét (*Versek*) 1903-ban adja, a *Még egyszer*-rel egy időben, a másodikat (*Kafka Margit könyve*) 1906-ban, az *Új versek* megjelenésének évében. Így, minthogy a régi költészet eszközei már szűkössé váltak, a XX. századbeli ember lelkivilágának kifejezésére, az új líra pedig még csak méhmagzatként élt, magának kellett új csapást taposnia, új hangot keresnie mondanivalói számára. Első két kötete ennek a keresésnek jegyében született. Természetesen, ő sem vonhatta ki magát az Új versekben felcsendülő hatalmas és újszerű hang lenyűgöző bűvölete alól, ami észrevehetően nyomot hagyott költeményein is, ám inkább előnyösen mint károsan. Hiszen hatottak rá mások is a Nyugat körül csoportosuló nagyok közül, főként Babits, mind ezeket a hatásokat azonban — mint minden vérbeli művész — annyira magába olvasztotta, sajátjává tette, hogy stílusának eredetien ható, szervesen integráns részeivé váltak. Alapjában mindig a saját útján járt, a felszívott hatások inkább színtelítették költői egyéniségének kibontakozását, mintsem késleltették vagy lerontották azt. Fejlődésének vonala megbonthatatlanul folyamatos és töretlenül egyenes.

„Csak igazi, született lírikusnak van *Írája*, a versírónak, még a legjobbnak is csak versei vannak. — És én már tudom, hogy kevés, ritkán-születő verseimnek ez a legigazibb, legméltóbb hivatása: személyes üzenetként szólni valakinek, aki szereti őket”, írja versei elé. Ezt a kijelentést csak túlzott — bár őszinte — szerénységnek lehet tulajdonítani. Neki *Írája* van, igazi,

meleg kaffkamargiti lírája. Allítása legfőljebb első két kötetére vonatkozólag fogadható el. Ezeknek anyagát, majdnem teljes egészében, rövidebb-hosszabb románcok alkotják. Ezek a románcok a népdalhoz állanak igen közel, formában, ritmusban, hangban, stílusban egyaránt. Néha még témában is. A sűrűn alkalmazott párbeszédek, melyek nagyfokú drámaiságot kölcsönöznek ezeknek a költeményeknek, meglehetősen közel hozzák őket a népballadához. A *Madonna* egyenesen az Arany-balladák forrón lüktető tempóját idézi emlékeztünkbe. Egyébként ezek a románcok még korántsem kifogástalan műalkotások. Tele vannak szentimentalizmussal, nem mentesek a közhelyektől és általában, valami kiöregedett multszázadbeliség nyomta rájuk bélyegét. Hangulatuk érzégsen szomorú, de sohasem válik tragikussá. Ez a szomorúság nem a jelenből, hanem a múltból fakad, így elveszti bántó élességét és reflexív jelleget ölt, intellektualizálódik. Ebből a bánatos alaphangból csak ritkán tör ki, akkor sem harsogón. Ezért lepődünk meg annyira a *Pogány Imádság* romantikus hévvel fölcattanó szavain:

A sok közönytül terhes, lomha évet
Vegyétek vissza! Másnak engedem.
Csak egy napot! De gyönyörbe temetve,
Vagy villámfényes ünnepet nekem!

Ez a vers azért is érdekes, mert itt közvetlenül önmagáról beszél. Első kötetben ugyanis, furcsa gátlástól vezettetve, érzéseit többnyire egy képzeletbeli harmadik személybe vetíti át és rajta keresztül mondja el, látszólag őszinteségének rovására. Mégis, már ezekben a kötetekben is találunk néhány költeményt, melyek izellőt adnak a későbbi kiforrott, kiteljesedett Kaffka Margitból és bizonyítékát szolgáltatják tehetségének. A *Prometheus* pedig már a következő kötetek klasszicizáló stílusának előjátéka. Különben a költőnő pályájának végefelé is szeretettel ír első költeményeiről, újabb könyveibe mindig fölvesz néhányat közülük, nézete szerint ezeket „*megtagadni soha, — csak tájfejlődni szabad!*”

Nem is lehetne őket megtagadnia. Hiszen ezekhez hasonló történeteket még a harmadik kötetben is találunk (*Tallózó évek*), ha ezek fejlettebb változatai is az előbbieknél. Pedig ebben a könyvben már egészen másfajta verseket olvasunk. Nem hiába választja el megjelenését öt év az előzétől: a Kaffka Margit könyvének kiforratlan költőnőjével, mint érett művésszel találkozunk, viszont itt, valamint az *Utolszor a lyrán* (1912) című kötetben, mely ennek egyenes folytatása és kiegészítése. Ezeket a költeményeket mély szakadék választja el az első románcok népiességétől. Hangja most is keresetlenül egyszerűen cseng, ám stílusa hajlékonyabb, művészebb, csiszoltabb, nyelve finoman cizellált, árnyalatgazdag, sokat nyert színben és kifejezőerőben, gördülékeny és dekoratív. Az első versek rövid és melódikus sórai hosszúakká nyúlnak, nyugodtan hömpölyögnek, néha a legnemesebb értelemben vett próza határait súrolják. Kifejezései ízesek, tömörek és sokszor merészen újszerűek. Formailag sokkal szabadabb, megpróbálkozik a szabadverssel, levette az eddig oly gonddal ápoltt, rím nyűgét is. Némi klasszicizáló tendencia jellemzi ezeket a verseket, ami olykor-olykor kisebb magyartalanságokba sodorja, de alapjában nagyon illik hozzá. Érzelmi skálája szélesebb, bár nagyjában ezek a versek is ugyanazokat az érzéseket tükrözik, mint a korábbiak, mindaz, amit mond sokkal mélyebbről buzog föl, egészen mélyről a lélek legalsó rétegeiből, a

nélkül azonban, hogy reflexív jellegét ezáltal elvesztené. Míg románcai sokszor mintegy pusztá technikai gyakorlatokként hatnak, ezek a versek valósággal énekek. Gátlását leküzdötte, nincs többé szüksége semmiféle álcára, nyíltan beszél önmagáról, feltárja lelke minden sebéit, minden problémáját. Klassé elcsépeelt kifejezéssel élve, megtalálta önmagát. Az élet vágya lobog benne, de jelenét, jövőjét egyformán reménytelennek látja, az öregség és halál veti lábait elé kikerülhetetlen, sötét árnyékát. Híába menekül önmagán kívül és önmagába. A halál hangulata izesíti verseit, ezúttal nem oly távolról, mint a legelsőket, szinte érezzük komoly és súlyos közelségét. A múlt fájdalmai, a sivár jelen és a jövő kilátástalansága elől gyermeke mellett sem talál nyugalmat. Úgy érzi, kiesett az életből. Siratja az ifjúságot, a szerelmet:

Nem verik át szívem a csókok, mögöttem csattanók.
Nincs közöm az öleléshez, mit szőlleim lugasában
Rájukkölel a kar, mely egykor engem ölelt.

Ez természetes is. Kaffka Margit igazi asszony. Egy asszony számára pedig a legfontosabb probléma mindig a szerelem, mely egyenlő értelmű előtte az étellel, mert az asszony — bármilyen kulturált legyen is — a boldogságot csak a szerelmen keresztül tudja elképzelni és megvalósítani. Így megértjük, hogy hiánya már-már megbékélteti az elmúlás gondolatával. Szeretni kezdi fájdalmát és már csak arra törekszik, hogy ezt minél szebbé varázsolja.

Utolsó könyve, *Az Élet útján*, mely 1918-ban jelent meg, elsősorban a válogatott versek gyűjteményének szerepét tölti be és allg néhány új költeményt foglal magában, ezek azonban annál érdekesebbek és meglepőbbek. A „harsonaszóval riadó reggel” himnikus, boldog hangulata, a kései szerelem elfojthatatlan erővel fellobogó életakarása, magávalragadó, önfeledt extázisa ad különös és eddig ismeretlen zamatot e költeményeknek, melyek legérettebb, legszebb alkotásai. Klasszikus törekvéseit levetkőzve, mint teljesen kialakult modern költőnk jelenik meg előttünk. Amit ezekben a versekben a legegyszerűbb eszközökkel létrehoz, az a legmagasabbrendű művészi teljesítmény, egy gazdag költői pályafutás legszebb eredménye.

A legjellemzőbb, amit Kaffka Margit verseiről mondhatunk, ez: asszony írta őket. Asszonyisága határozza meg tematikáját, hangulatait, ez adja formájának is azt a sajátos könnyed pongyolaságot, mely sohasem válik kellemetlenné. A modern kultúrnő érzésvilágát mutatja be nekünk, annyi intuíciónal és tudással, olyan művészi formában, milyenre kevés példa van az európai irodalomban. Nem írt sok verset, azonban eleget ahhoz, hogy nevét nagy költőnk nevei mellé iktassuk.

JANOSHÁZY GYÖRGY

SZÍNHÁZ

— Heszke Béla könyve. A-Közművelődési Könyvtár kiadása. —

A színház igazi jelentősége és hivatása csak napjainkban bontakozik ki, mikor minden válság, gazdasági nehézség és gond ellenére, vagy épen ezért miatt, esténként az emberek ezrei töltik meg a nézőteret, menekülnek saját életük elől a játékhoz, a meséhez. Az ember akkor is a szebb, a jobb, az elérhetetlen felé vágyakozott, mikor békésebb korok ölelték életét, tehát ma, a

megszürkült lehetőségek idején, fokozottabb szükség van az illúzióra, aminek legközvetlenebb és legelérhetőbb szállítója a színház. Ilyesformán tökéletesen érthető a színház finansziális konjunktúrája. Az emberek sokat járnak színházba. A színház gyakori látogatóját idővel aztán nem csak a szeme előtt folyó játék érdekli, hanem bekíváncsiskodik a kulisszák mögé, tudni szeretné egyet-mást a színpad technikai kérdéseiről, szervezeteiről, történetéről és az alakítás bonyolult lélektani tényezőiről. Ez az egyik oka annak, hogy a színházat ismerető népszerű és szakirodalom erős fejlődésnek indult és az utóbbi évek ijesztő mennyiségű könyvtermésében számos munkával gyarapodott. Ide tartozik Heszke Béla „Színház” c. színház történeti breviáriuma.

A könyv nagyjából két részre osztható. Az előadóművészetek kialakulásának rövid magyarázata után áttér a színház és a színjátszás elemeinek tárgyalására. Történeti sorrendben vizsgálja a színház, a színpad és díszlet, a színpadi mű, a rendező és játéktípus alakulását.

A lexikális tömörségű könyv szükséges és jó munka. Heszke könyvét nem csak a szakember, de az érdeklődő is haszonnal forgathatja. A színház bibliográfiájának tökéletes ismeretében élesen és találóan határoz meg fogalmakat. Az ó-görög színpadtól elvezet a misztérium-játékokon és az iskola-dramákon keresztül a realizmusig, majd Tairoffék kollektív, politikai célok szolgálatába állított színházig. A kétségtelenül bevált és áttekinthető csoportosítás csupán egy nagyobb hibát vetít elénk. Nem érzékelteti eléggé a színház és a színpadi mű kétféle gyökerét és azt a harcot, amely e két tényező között szüntelen folyik. A modern színpadi mű kétségtelenül a görög szellem nagyszerű megnyilatkozásából, a drámából származik, de a mai színjátszásnak vajmi kevés köze van a görög előadásmóddhoz, hol a színpadon koturnuszos, álarcos, tölcserrel ellátott színészek botladoznak. A görög drámai játéktípus nem keresett vizuális hatásokat, csupán a nyomtatott betűt pótolta, a színészkedés akkor még a csapszékekben és a piacon húzódt meg. A modern színjátszás talán Herondas mimijambusainak tolmácsolóitól származik. Ezeket a mai kabaré-tréfákhoz hasonló jeleneteket már emelvényen, álarc, szócső és koturnusz nélkül, meglehetősen reális felfogással és vizuális hatásokra is építve adták elő. Nem azt akarom mondani, hogy ez a megállapítás hiányzik a könyvből, benne van, de morzsáknak elszórva és nem válik tudatossá.

A második rész a szellemtudományok kormegjelölései szerint a színészet történetével foglalkozik. Bevezetőben sejteti, hogy a görög színjátszás, amelynek kezdetei a dionisosi játékokhoz nyúlnak, szintén keleti származású, mint általában minden művészet. E bevezető kényszeríti a keleti — japán, kínai, hindu, jávai, tibeti és egyiptomi — színházi kultúra igen vázlatzerű ismertetésére. Pedig érdemes lett volna bővebben foglalkozni ezzel az anyaggal. A mi színjátszásunktól teljesen elütő, ősi, még a mai napig is liturgikus és kultikus színezetű játékok érdekességeiről egyforma kíváncsisággal olvasott volna mindenki. Ezek után kerül sor a görög színház történeti fejlődésére. Különösen később, de már ebben a fejezetben is megmutatkozik valami bizonytalanság, sietség, vagy talán a rendszerezés hiánya, mert tömegével ijesztik el az olvasót a féllapszámra csupaszon felsorolt nevek. A klasszikus dámaírók fontosabb műveinek tartalmi kivonata helyett pedig feltétlenül hasznosabb lett volna a görög színház és a közönség viszonyáról, vagy pedig az akkori színészképzésről írni. A középkor és a renaissance jellemzése, mikor egy-egy nemzet volt a letéteményese az egész színházi kultúrának, jól sikerült, de ahol különböző felfogások és törekvések ellentétes útjában kellett volna világhosszot terem-

tenie, a romantikus, a reális és különösen az új színház fejezeteiben iskolás megállapításokra szorítkozik. Viszont kitűnően sikerült a stílusoknak és felfogásoknak a korszellemmel való megmagyarázása és annak a ténynek érzékeltetése, miként vették át egyes nemzetek egymásutáni váltakozással a színpadi hagyományokat és fejlesztették tovább nemzeti jellegük szerint. Rövid áttekintést ad a magyar színjátásról és a szabadtéri színpadról is. Az elsőről írottakat már szóról-szóra megtanultuk a középiskolában, az utóbbiból pedig kimaradtak a magyar vonatkozások. Pedig gróf Esterházy Ferenc tatai szabadtéri játékaival annakidején már európai híreket voltak és a szegedi előadásokról is szépen emlékezett meg a külföldi sajtó. Szerencsés ötlet a több száz kötetet felsoroló bibliográfia közlése, a szakemberek hálásak lehetnek érte. Külön ki kell emelni a gazdag és érdekes képanyagot, nagyban emeli a könyv értékét, csak a nyomda fejthetett volna ki nagyobb gondosságot.

Komoly, nagy munka lehetősége fekszik a könyvben, több fáradsággal színpadi irodalmunk élére szökhetett volna, de ebben a formában csupán hasznos kézikönyv, semmi más. Nem akarok kiesínyeskedni, de a megírásra több gondot kellett volna fordítani.

VITANYI JÁNOS

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Felelős kiadó és szerkesztő: KOVÁCS LÁSZLÓ

HOMEROS*

Homerusról beszélni nem könnyű.

Különösen olyan embernek, aki, mint én, minden tudományos hozzákészültség nélkül, csupán mint gyakori olvasója vállalkozik erre. Sőt mint olyan olvasó, aki nem is képes őt eredetiben, hanem csak fordításban olvasni, mert sajnos a gimnáziumban se voltam valami erős a görögben és az érettségi vizsgám óta eltelt jó egy-néhány évtized alatt ezen fogyatékoságom csak öregbedett.

Tudósnak, akár nyelvész, akár történetbuvár vagy archeológus, van meghatározott mondanivalója a maga szakmája szerint. Van körülírt és meghatározott feladata, ami számára keret és korlát. Szakmája abból a mérhetetlen pazarságból, melyet Homeros műve nekünk nyújtani tud, az ő számára olyan témakört jelöl meg, amiben otthonos.

De ha az olvasó, aki csupán olvasó és más semmi, merészkedik Homerusról beszélni, úgy elsőben alig talál más szót, mint különböző magasztaló mellékeveket. Ha pedig keresni próbálja elragadtatásának indokait, ennél tovább bizony alig jut, ami onnan van, mert a szépség maga tulajdonképen ki nem fejezhető szavakban, és indokát sem tudjuk adni. Mindennel így vagyunk, amit szépek találunk, akár fölséges zenét hallunk, akár gótikus dómot, görög istenképet, naplementét vagy gomolygó viharfelleget látunk, akár hullámzó, végtelen tengert, vagy ifjú leányt, aki virágzó réten halad át előttünk.

Mert a szépség nem tárgyi fogalom, hanem belső érzés.

Ilyen elgondolások után jutottam oda, hogy csupán arról a benyomásról beszéljek, amit énbennem Homeros kivált, arról a gondolatsorról, amit megindít nálam. Persze egyéni mindez. Más bizonyára mást érez, mást lát és más gondolatokat fűz hozzá. De úgy hiszem: éppen abban van a legnagyobb művészet ismérve, hogy számtalan ember lelkében, egyéniségük, kultúrájuk, ízlésük és hajlamaik különbözősége dacára, gyönyört fakaszt és fölmagasztosít.

Ha egyetlen mondatban össze akarnám foglalni azt, amit Homeros olvasásánál érzek, azt mondanám: a világ fiatalsága ragyog ki belőle.

A természet fiatalsága, — az embereké — és az isteneké.

* A Parthenon-Társaságban tartott előadás.

I.

A világ még alig született meg. Minden még úde és új.

A történelmi időkben már kopár göröglakta földet még erdők borítják, hol vadkanok, dám- és gímszarvasok tanyáznak, bölény és párdúc; csobogó patakok rohannak völgynek, szent ligetek rejtelmessége sötétlik. Mikor Aphrodité az Ida-hegy peremén végigsiet, mert megkívánta azt az ifjú pásztort, aki ott a nyáját legelteti, a környező vadon minden vadállata megérzi jöttét, mindenik a párját keresi, mert tudják, érzik, hogy a szerelem istennője jár fölöttük és az erdő visszhangzik vágyakozó szavuktól. — A Dodekanéosz még lombborította szigetsokaság, hol Kirke palotája vagy Kalypso barlangja megbújik csalitok rejtélyes sűrűjében.

A sokcsúcsú Olympos sziklakúpjai között is még bizonytalan minden, még reggeli gőzök úsznak ott, az emberiség hajnalának pára-könnýű fátyolai. Valahogy azt érezzük, hogy minden még harmatos és zsenge, még alighogy megszületett. Csak most nyílik széjjel a teremtett világ mielőttünk, mindenfelé még titok rejtőzik, szent és félelmes titok, ami megnyilvánul talán és elénk lép, vagy csupán sejteni tudjuk, szívdobogva a várakozástól.

És mindenütt a tenger!

Különösen az Odysseiában. Azt hiszem, soha azóta sem írta meg senki úgy a tengert, soha úgy belé nem fonta művébe, ahogy Homeros. Ott van mindenütt, mondhatnók, minden sorában, ezernyi formában és olyan változatossággal, mint a tenger maga. Örökké velünk van, minden indulatával, vészes haragjában vagy ragyogó békéjében. Mindig élő valóság mindez és mindig mélységesen igaz. Mikor ifjúkoromban vitorlán jártam a dalmát partokat le Korfuig, Homeros tengerén éreztem magam, annyira örökérvényű, ahogy ő megírja és a hullámok ritmusában hexameterek ütemére ringott a mi hajónk.

Olyan valódi és szemléltető, olyan jellemzően csakis a Földközi-tenger képe, amit Homeros nekünk ad, hogy az Atlanti-óceán, az Északi- vagy a Keleti-tenger partján, Bretagne, a Manche-csatorna, Sylt, Rügen vagy Laalandon nem Homerosra gondolunk, hanem tán vikingekre, — míg a Tyrhennin, Szicilia öbleiben, a déli Adrián, a Ióni-szigetek között vagy a Propontison Homeros tengere hullámszik még mindig, bíbor-kék mélységei fölött ma is Poseidon habsörényes paripái ágaskodnak ki fehéren és vágatnak hosszú tajtéksorokban végtelenül és örökké.

Azonos tenger a maihoz, azzal a különbséggel, hogy csak természetes öbölről olvasunk, melynek nyugalalmát sziklaszirtek záródása védi, mólóról, rakodóról, épített kikötőről nincs szó, olajfoltok még nem rondítják el a színét, korom és szemét nem úszik még rajta,

mindenütt azürkék a víz és átlátszó, a levegő pedig üde, éltető és tiszta. Vagy homokpartról hallunk, hol a hullámverés fölébe kihúzzák sorban az Acháiok jólépített hajóit.

II.

Ahogy a természet fiatal, úgy az emberiség is még az. Indulatjait nem fékezi még sem erkölcsi törvény, sem a társadalmi rendtartás százados tapasztalása és nevelése. Hirtelenharaguak, kapzsiak, önzők és kegyetlenek. Olyan kegyetlenek, önzők és kapzsiak, mint a gyermekek. Olyan meggondolatlanok is. — Agamemnon, a népek királya, sok csúnya fenyegetéssel elkergeti Apollo papját, amiért rabságba került leányát ki akarja tőle váltani. Ezzel az indulatosságával tömérdék bajt hoz magára és dögghalált a hadseregre. — Odysseus a legóvatosabb heros, de még ő sem állja meg, hogy amikor már biztonságba jutott, az általa megvakított kyklopsnak meg ne mondja a nevét és a származását. Ebből az oktalan hencegésből ered minden baja és hosszú hányattatása.

Mikor vitatkoznak, rémítő gorombák. „Szemtelen kutyalégy“ — ezt vágják oda annak, aki bírálni meri őket. Viszont könnyen kibékülnek néhány engesztelő szóra.

Bánatukban is féktelenek. Menelaos, mikor meghallja Agamemnon és társainak tragikus sorsát, sírva esik össze és arcát belefúrja a homokba. — Achilles naphosszat bánkodik Briseis miatt, a tengerparton ülve és a legfegyelmesebb hős, Odysseus is palástjába burkolva sír, mikor trójai emlékeit földidezi előtte az „isteni“ dalnok.

Indulataik uralkodnak rajtuk, nem a meggondolás. Ez az ősi féktelenség teszi őket annyira emberivé, azért érezzük azt, mennyire fiatal és ösztönös mindenik.

Eppen abban van egyik varázsa Homerosnak, hogy minden alakja olyan tökéletesen közvetlen és élő.

Főszereplői nem stilizált hősök, mint a Cinquecento époszok hősei, az Orlandók, Tankrédok, hanem valódi, húsból és vérből való emberek, akik az emberi élet minden törvényének alá vannak vetve. Így például a táplálkozás póriasi szüksége igen nagy szerepet játszik. A legdrámaibb események közepette sem felejtkeznek meg erről a költő. Herosai ebben is őszinték. Egyik azt mondja: „Nincs rosszabb az éhező gyomornál, még az sem tudja elfelejteni, akinek a lelkét az aggodalom gyötéri.“ — Nagy tisztesség is, ha valakinek bőséges adagot juttatnak, így Odysseus egy kövér sertésnek a hátát vágja ketté és odaküldi a dalnoknak hálája jeléül.

A szerelem is ősi és természetes. Nem holdvilágos és testetlenül sóvárgó, nem is hipokritáskodik soha, hanem az élet törvényeiből fakad és azonnal teljesülésre tör. Őszinte, egészséges és romlatlan.

Az élet a fiatalság fogalmával egyértelmű. Egészen olyan, ahogy

azt a mindenkori ifjúság elképzei. Az öregség csak szomorú és hiábavaló tengődés. El sem képzeik, hogy napsugaras is lehet.

Ilyen emberiség az, amit Homeros megír. Ösztönös, féktelen és indulatos. De ebben az ősi természetességben a jóságnak, a hűségnek, a becsületnek és az önfeláldozásnak is helye van, minden, ami az emberben jó és nemes, az is ott van: a család védelme, az otthon imádata és utóbbinak felmagasztosult fogalma: a hazaszeretet. Szében nem mondta el ezeket senki, mint Hektor, mikor búcsúzik Andromachétól, vagy mikor bevárja az elkerülhetetlen halált.

Odyseus pedig maga mond le a halhatatlan életről és az örök ifjúságról, — bár Kalypso ezekkel kínálta meg, — csakhogy viszontláthassa „családi tűzhelyének füstjét“.

Nagy lemondás és nagy önfeláldozás ez. A legnagyobb éppen az ógörög embernél.

A legnagyobb, mert az antik ember szemében egyetlenegy kincs van: maga a földi élet. Az a rövid élet, amely olyan mulandó, „mint a falevél, amit a földre szór a szél“. Számára nincs egyéb. A sírontúli élet nem valódi élet, hanem tengődés. A halállal „a lélek elszáll, mint az álom...“ A Hadesben csupán árnyak laknak. Testetlen, hiú árnyak, kik csak akkor tudnak pár pillanatig eszmélni és megszólalni, ha az áldozat véréből ihattak. És nincs szomorúbb, mint amit Achilles lelke mond: — „Inkább volnék szegény embernek napszámos szolgálja a földön, mint itt király élettelen holtak fölött“.

A görögök ragyogó életörömeinek sötét ellentéte az a túlvilág, melynek szörnyű reménytelenségét az Odyseeia tizenegyedik éneke tárja elénk. Ott lézengenek a holtak lelkei sötétségben és bánatban, igazában csak „eidol“-ok, vagyis valóságnélküli képek.

Bizonyos, hogy a görögség felfogása a halálról ez volt, nemcsak Homeros korában, de ez is maradt végig, még a hellenisztikus időkön is át, mindaddig, amíg a túlvilági élet hitét és reményét hozzászuk nem hozták idegen tanok. Elsőben Egyiptomból az Izisz-kultusz, majd Szíriából a Mitrasé, míg végül a kereszténység a megvénült antik világ halálfélelmét megváltja és legyőzi, a földöntúli örök-élet boldogító ígéretével.

A görögségnek ezt a reménytelenségét az ember túlvilági sorsa iránt sehohsem éreztem olyan, úgyszólván, kézzelfoghatóan, mint a British Múzeum Mausolos-termében. Ott vontatják az elhalt királyt az ő márványlovai, pazar diadalmi kocsin. Mereven áll a király és fölemelt fejjel. Gazdag palástot visel, kezében jogart, fején babérokoszorút. Így halad vele a pompázatos quadriga az emlékmű gúlaszerű lépcsői fölött. Diadalmas apoteózis ez.

Az épület alapzatát dombormívű neredikák díszítették. Ezek is ott vannak felállítva körülötte, előtte. Karsú nők. Táncolnak. Hosszú fátyolruhákban táncolnak. Vadul táncolnak és behunyt szemmel.

Mindez a legragyogóbb szobrászok műve. A Mausolos sírja a

hét csodák egyike volt. Örök időkre hirdeti a király nevének halhatatlanságát, dicsőségének örök fennmaradását.

De nemcsak a hírét, a nevét a dicsőségét. Azt is hirdeti, hogy meghalt. Azt is, hogy nincs többé.

Azt, hogy nincs remény, semmi, semmi sincs, csak a megsemmisülés.

Azok a nereidák nem örömben, hanem kétségbeesésükben táncolnak, lehuny szemhéjjal, fájdalmas ajakkal, mintha ezzel az örjögő tánccal önmagukat akarnák elkábítani, elszédíteni, önkívületbe jutni végül, hogy így talán felejtteni tudják a halált. Hogy a pusztulás tudatát kitöröljék magukból, mozgásban, orsószerű pörgésben. Hosszú ruhájuk testükre szorul nedvesen, mintha át volna ázva, tán a tenger vizétől, — de nem! — végnélküli könnyeik ömlenek el rajtuk, csurognak hosszant le a testükön, el nem álló könnyeik, amivel siratják a vigasztalan sorsot. És Mausolos maga, ott fölöttük, ott halad a kocsin, reménytelen bánatban, üres szemeit tágra nyitva rémülettől kővé vált arcában, ott halad ő vigasz nélkül és örökre halottan.

Talán nem éreztem volna ezt olyan drámaian, ha a Mausolos-terem közvetlen szomszédja nem az egyiptomi galéria volna. Csak egyetlen ajtó választja el. Csak azt kell kinyitni. Egyetlen lépés. Csak ennyi. De ott egészen más világban vagyunk.

Ott is hosszú sorokban sírszobrok. Végtől végig. Ülnek egymás mellett. Ülnek egyenes tartásban, indulásrakészen, de nyugodtan. Vannak, akik egymás kezét fogják. Nyilván várnak. Várják a szót. Azt a szót várják, ami majd hívja őket. Bizakodva várják a szót, a föltámadás szavát. Bizonyosak a hitükben. Majdnem mosolyognak a túlvilági élet biztos tudásával az arcukon.

Gyakran látogattam el ide és ez a benyomásom soha nem halványodott el.

*

Kissé sötét mindaz talán, amit itt vázoltam, de az antik világfelfogás egészéhez szükségszerű volt ezt adni, mert Homeros görögjeinek mélységes fiatalságát éppen ez bizonyítja és csak vele együtt teljes a kép. Valóban az ifjúság jellemvonása az, hogy az életet a legfőbb jónak tekinti és végtelen hosszúnak hiszi. Az ifjúság jellege, hogy a holnappal nem törődik, sem az öregséggel, sem a halál kérdésével, hanem a mának él, annak a bűbájos, édes mai napnak és nem töpreng azon, mi jön majd azután. A hősök is mind ezzel a fiatal gondtalansággal néznek szembe a körülöttük zúgó „férfiölő” tusával. Még Achilleus is, az összes Achaiook legnosztalgiasabb alakja, ilyen ő is, ifjú szenvedélye viszi harcba, bár ő az egyetlen a herosok közül, aki tudja magáról, hogy a sors rövidre szabta az ő életét.

III.

Ahogy fiatal még a természet, ahogy fiatal az emberiség, ugyanúgy fiatalok Homerosnál az istenek.

Akár úrgazdagok a vagyoniukba, új istenek ők, akik tán nem szoktak még bele isteni állapotukba. Azt a benyomást teszik, hogy számukra még nem magától értetődő az ő hatalmuk. Még nem olyan nagyon biztosak abban, hogy őket valóban és mindenkor istenként tisztelik.

Poseidon például panasszal fordul emiatt Zeushöz. Kifejezi ezt az aggodalmat és Zeus megnyugtatja és tanácsot ad neki, miként állíthatja helyre a tekintélyét a többi isten és az emberek szemében. Zeus is gyakran kénytelen fenyegetőzni, rettentően dicsekedni és újra és újra elmagyarázni a többi istennek, hogy milyen borzasztó erős ő, nehogy azok szembeszálljanak vele. Örül is, ha a többiek civakodnak egymással, mert így könnyebben tud fölöttük uralkodni.

Azt is tapasztaljuk, hogy a Homerosban szereplő istentársaság valahogy nem azonos a klasszikus kor Pantheonával, vagy még nem fejlődött odáig.

Így Dionysos Homerosnál nem szerepel, pedig a klasszikus korban ugyancsak fontos isten.

Viszont vannak itt olyanok, akik későbbi korban már alig fordulnak elő. Ilyen Histié, akiről azt halljuk, hogy a legrégebb istennő és akinek bármi más isten számára fölkinált minden áldozatból legelőbb kell az ő részét kiadni; vagy itt van Enyo, „a városok lerombolója“, aki Ares-szel együtt vezeti a harcot. — Úgy hatnak ezek, mintha valamely régebbi Pantheon tagjai lettek volna, akik később kimentek a divatból. — Olyan megjegyzéssel is találkozunk, melyen mintha valami régebbi vallás emléke csengene át. Milyen csodás ez a mondat: „... Te nem származol az ősi történetek tölgyéből és sziklájából“. — Úgy érzem, mindez tán egy korábbi korszakból maradt fenn, olyan emlékekből, melyek Homeros korában még élnek ugyan, de már eltűnőben vannak.

Annál elevenebb azonban az ifjú istenségek kara. Még nagyon emberszerűek.

Azt mondom: *még*, és nem azt, hogy *már*.

Tudom, hogy a mitológiai tudomány mást tanít. Azt tanítja, hogy az őseMBER sejtven egy a mindenség fölött uralkodó egyetlen akaratot, elsőben csak az eget imádta, mint annak jelképét vagy a természet erőit, illetve a napot, a holdat, csillagokat. Mások az anyaföldet. E tan szerint mentől távolabbi multba megyünk vissza, annál tisztább istenfölfogással találkozunk, és mentől későbbi kort figyelünk meg, annál zsúfoltabb Pantheonnal és emberszerűbb istenekről hallunk. Ez a mitológisták szerint onnan származna, hogy az emberben élő költői hajlam a természet magasztos színjátékát meg-

személyesítette és mind több-több szereplővel gazdagította; — annak elmondását pedig mitoszok és legendák köntösébe öltöztette föl.

Ezt a teóriát már Aristotelesben is megtaláljuk.

A modern mitológiai iskola élén Max Müller áll, aki odáig ment a regék magyarázatában, hogy pl. még Penelopéban sem emberi nőt, hanem a holdat látja átszilizált alakban.

Én ezt a teóriát nem tudom elfogadni. Benne nem tudok hinni.

Nem tudom elhinni, hogy az őskorban az ember olyan elvont fogalmakat, mint „világmindenség“, vagy „természeti erő“, vagy „anyaföld“ egyáltalán el tudott volna képzelni, sem hogy a nap fölkelésénél vagy az évszakok változásánál bármi magyarázatot keresett volna, amit azután személyesítés útján ábrázolni kellene.

Az egyszerű ember ma sem töpreng azon: miért jött fel a nap, vagy miért hull le a lomb. Az élet természetes sorának tekinti és nem is gondolkozik rajta. Az anyaföld pedig költői szó és kultúr-fogalom, de alig hinném, hogy az ősi ember ilyet ismert volna. — Ami pedig a monoteizmust illeti, a vallástörténet mindenütt azt bizonyítja, hogy ezt a tisztultabb hitet csakis hosszú fejlődés után és már magas kultúrfokon érte el az emberiség.

A mitologista teóriával szemben Herbert Spencer állította föl azt a tételt, hogy az istenhit eredete a szellemhitből indul ki. Bőséges anyaggal bizonyítja, hogy az álom, az ájulás és a halál látásából és gyakori tapasztalásából ered.

Kezdődik a szülők, ősök tiszteletével. Fejlődik tovább azáltal is, hogy az őszállapotban levő ember — így mondja Spencer — „mindent, ami kiválik a megszokott rendből, természetfölöttinek, isteni-nek tart; a rendkívüli embert is. E rendkívüli ember lehet egy erejéről és bátorságáról híres főnök, lehet egy kiváló idegen, ki új művészetet és tudást hoz, lehet magasabb fajtabeli győzelmes hódító...“ Életében „félelemmel tekintenek reá és halála után a lelkének adott tisztelet vallássá állandósul“. Spencer hatalmas műve során számos példával mutatja be, miként emelkednek az emberi fantázia szárnyán a herosok alakjai föl az Olymposra.

Bemutatja az ősi emberek szellemhitének fejlődését. Almukban holtak jelennek meg, tehát nyilván valami rejtélyes módon élnek. Főleg a szüleiket, testvéreiket, megölt ellenségüket látják így viszont, de sokkal többen, az egész törzs különböző tagjai álmodnak arról a kegyetlen vagy jóságos törzsfőnökről vagy királyról, akitől életében félték, vagy aki sok jót tett velök. Az álomlátásból következik az, hogy él. Ha pedig él, akkor segíteni is tud, vagy kárt tenni. Így fejlődik tovább a túlvilági élet gondolata és ebből az áldozathozatal. Hiszen ha akár rejtelmesen él is, számba kell venni, juttatni kell neki ruhát, hogy ne fázzon, italt, hogy ne szomjazzon, ételt, hogy ne éhezzen.

Valóban így látjuk ezt Homerosnál is. Gyönyörű peplost aján-

dékoznak Athénének, libációról soh'sem feledkeznek meg és az istenek táplálása igen nagy szerepet játszik.

Hermes hosszú utat tesz meg lakatlan tenger fölött, hol nincsenek emberek, tehát áldozattal nem kínálták sehol. Végül Kalypsóhoz érkezik. Ezért a háziasszony azonnal bőséges ebédet ad neki, hiszen okvetlen megéhezett. — Thetis, miután meghallgatta fiának panaszát, vállalja, hogy közbelép miatta a főfőistennél, de ezzel megvárnia kell, mert Zeus elment Ethyopiába, hol óriási ökörsütést, hekatombát rendeznek most neki és az egész Olympos is vele ment oda és tizenkét napig nem is jönnek vissza erről a kitűnő lakomáról. A világot tehát addig nem kormányozza senki és addig nincs kivel beszélni.

Minden könyörgés is azzal a hivatkozással kezdődik: „En kérek téged, aki annyi kövér bikát és kost vágtam le a te számodra . . .“

Nyilvánvaló tehát, hogy a régi felfogás szerint az istenek ebből élnek és hogy az ambrózia és a nektár csak valami különleges csemege talán, vagy itt ugyan szereplő, de valójában későbbi fogalom.

Azt az ősi hitet, hogy az istenek reá vannak utalva az áldozatra és hogy enélkül éhenpusztulnának, eredeti alakjában a babyloni emlékek őrizték meg számunkra. A Gilgamis-époszban olvashatjuk: Ut-Napistin, a szumir Noé, mikor először ki tud kötni az özönvíz után, oltárt csinál és levág egy kövér kost. Alig tudja azonban elvégezni a szükséges ritust, elrendezni az áldozat combjait, vérét, zsírját, mert az istenek annyira ki vannak koplalva, hogy úgy csapnak az ételre, „mint a legyek“.

A szumir eredetű éposz mintegy másfélezer évvel régebbi keletű, mint Homeros, akinél már fejlettebb istenfogalom van, de nem sokkal.

És ez az istenfogalom ott fejlődik előttünk. Nemcsak abban, hogy az Ilias istenei valamivel tán még emberszerűbbek, mint az Odysseiáé, hanem főleg abban, hogy növekvésük emberi, herosi, fél-isteni állomásokon át és az isteni állapothoz majdnem előttünk megy végbe.

Heraklesről, Theseusról, Asklepiosról mint idősebb nemzedékről, de ifjúságának kortársairól beszél az öreg Nestor. Akkor tehát még emberek; a VI. századtól azonban már nagyon sok városban templomuk és kultuszuk van, sőt később Asklepios még Zeust is néhol kiszorítja és főfőistenné lesz. Herakles lelkével Odysseus még a Hadesben találkozik, emberi lelkek között. A lélek beszél is hozzá, de a költő megjegyzi, hogy ez talán csak Herakles képe, „eidol“-ja lehetett, hiszen ő már a halhatatlanok között él és résztvesz azok lakomáin. Herakles tehát az istennéfejlődés küszöbét éppen hogy átlépte.

Az istennéválás számos esetét más vallásokból ismerjük.

Így pl. a babyloni nagy istenlajstromban szerepel mint a hold-

főisten egyik kísérője és a holdszivárvány személyesítője, Bur-Szin. Nyilván akkor, midőn ezt a lajstromot szerkesztik, már rég elfelejtették, hogy Bur-Szin történelmi király volt, aki valóban élt, mégpedig Ur városában, ahol halála után szokásszerűen istenné kiáltották ki. Az amerikaiak legutóbb kiásták a jó Bur-Szint, kiásták föliratait és hengerpecsétjét is és immár bizonyítható, hogy Kr. e. kb. 2350 táján élt.

Különben minden szumír főisten is, ahogy Bur-Szin, egy-egy városban lakik, Erek városában Istár, Urban Szin, Eriduban Ea, Nipurban Inlil. Tekintettel pedig arra, hogy a szumír nép a maga kész kultúrájával vándorolt be Délbabiloniába, vagyis az Eufrátes addig lakatlan deltájába, kétségtelennek látszik, hogy ezek az istenek a maguk városainak ősi alapítói, törzsfőnökök vagy királyok, amit az is megerősít, hogy ők korai időkben nem általános istenek, hanem csakis a maguk területének istenei.

Ugyanezt látjuk végbemenni Egyiptomban: Ra, Ptah és Ammon is eredetileg városistenek, ahogy Bur-Szin és ahogy ő, alighanem istenített városkirályok. A kialakult egyiptomi mitológiában azonban mind a három már napisten. Azt hiszem, kétségtelen, hogy Ozirisz is egy történelemelőtti, de valóban élő ember volt és hódító, a két Egyiptom első egyesítője, mielőtt a tradíció lassacskán a túlvilági élet és a természet megújulásának istenévé tette. Később csak így szerepel, dacára, hogy sírját ismerték és mutogatták még a római időkben is. Sokkal újabb példa is van. Buddha is történelmi személy, emberi neve Szakia-Muni, szülőhelyét, atyját, anyját ismerjük, mégis ki csinált nagyobb karriert isteni pályafutásban, mint ő?

Ennek a fejlődésnek a képét érzem Homerosban.

Hiszen már teljes értékű istenekről is meglepő dolgokat olvassunk nála. Olyan mondákat, melyek mintha ősi szájhagyomány töredékei volnának.

Egyik helyen például Poseidon és Apollo száműzetésben tengődnek egy évig és ezalatt kénytelenek Laomedonnal bérért szolgálni. A tengeristen Trója falait építi meg napszámba. Apollo pedig pásztorkodik, mint Laomedon király szolgája. Midőn azonban az év lejár, a király nem adja meg a kikötött összeget, sőt Apollót azzal fenyegeti meg, hogy ha követelőzni mer, hát megközteti és eladatja mint rabszolgát „távoli szigeteken“.

A tengeristen várfalat épít? — a nap és költészet istene gúlyásbojtár, akit meg lehet fenyegetni?

Azt is olvassuk, hogy Hera, Poseidon és Pallas Athéné valamikor megbékózták magát a főistent, Zeust és ezt Thetis vette észre, aki egy odahívott óriással kiszabadította.

Herakles is büntetlenül hasbalövi az alvilág istenét, Hadest, mégpedig saját poklának kapujában.

Micsoda mondák ezek? Micsoda csodásan más természetű ősi mitoszok, mint azok, melyeket a klasszikus kor teogóniája ismer? Miféle régi isten-anekdoták ezek, amiket Homeros még elmondhat a maga kortársai botránkoztatása nélkül, amelyek azonban nem férnek bele, sőt ellentmondanak a későbbi istenfogalomnak?

Emlékezések-e abból az időből, mikor a főistenek mondáiban még herosi multjuk történései továbbcsöngtek? Mikor még nem egyesült valamelyik hódító vezér, kiváló harcos, vagy ősi újítónak istenné magasztosult neve azzal a természeti fogalommal — (vihar, nap, hold, tenger) — amivel később azonosították a személyét.

Talán hosszadalmasan mondtam el ezeket. Sok ember számára bizonyára érdektelen is a homerosi Pantheon e különleges színe. Nekem azonban kedvenc tárgyam régóta, az őskori mondákban tovább élő őstörténelmi emlék, ami mint valami messze-messze elhangzott harangszó, még eljut mihozzánk, — eljut mihozzánk multunk mérhetetlen távolából.

A szellemi alkotások nagyságát és örök érdekű voltát éppen az bizonyítja, hogy mindenki, aki vele foglalkozik, a maga hajlama, ízlése, ismereteinek és érdeklődésének köre szerint más és más gondolatsort indít el és olvasása közben más és más motívumok találnak visszhangra.

*

Számomra egyik megkapó motívum volt mindig Homerosban, hogy nála az emberiség olyan őskori képét kapjuk, mint sehol másutt. Sehol olyan tökéletességben. — Egyedül Mózes első könyvében találunk valami hasonlót. Ott is helyenként valami távoli őskornak az élete lüktet. Ott is még régebbi emlékek rétegei csillognak át a szövegen. De az más kultúrkörben mozog, számunkra idegenebb világban, a pásztorkodó nomádok világában és böngészni, összeolvasni kell benne a különböző helyeket, hogy ezt megtaláljuk.

Homerosnál óriási egységben lép elénk ez és halhatatlan művész által ábrázolva, az ifjú természet ölen az ifjú emberiség, egész gondolatvilágával és hitével. Egész élete is ott folyik előttünk, ott folyik minden apró részletével. Látjuk, miként fogják ki a lovakat, hogy támasztják a falhoz a kétkerekű kocsi rúdját. Látjuk, hogyan építenek tutajt, miként szállnak tengerre, miként hajtják ki a gulyát, hogyan vágják le a disznót. És a lelkükbe is látunk, akár a magunkéba, mert bánat és nyomorúság, harag vagy jóság, nagyravágyás vagy szerelem minden olyan igazán van megírva nála, hogy ma is és örökké érvényes, amit mond.

Van-e mélyebbről fakadó szerelmi szó, mint Achillesé: „Én is szívemből szerettem őt, bárha csupán szolgáléány...“ Majdnem modernül hangzik ez, olyan alázatosan emberi; az Abbé Prévost mondhatná, vagy a fiatal Goethe. A bánat ábrázolása is ilyen mély-

ségesen valódi, ami talán azért ragad meg minket olyan erősen, mivel a lelki fájdalomra való képesség egyedül az ember tulajdonsága. Egyetlen ajándéka a sorsnak, ami minket a többi élőlényektől megkülönböztet és — ha úgy tetszik — hát föléjük helyez.

A szülők gyászát szebben nem mondták el, mint ahogy Odysseusnek az anyja teszi, mikor a túlvilágon találkozik a fiával: „... Atyád már nem jön a városba... künn hál a szolgálival... testét rongyokkal takarja... a szőlőjében avarágyra fekszik szomorún; a nagy fájdalom folyton növekszik a szívében és sorsodat siratja. Én pedig meghaltam, de nem Artemis ölt meg otthonomban az ő édes nyilaival és nem a betegség ragadott el engem... hanem a bánat, a búsulás távolléted miatt és jóságodnak az emléke.“

*

Abban a még fiatal világban, melyet Homeros élénkvarázsol, tökéletes módon minden benne van tehát, amit az emberiség megvényülve bár, azóta is magával hord. Három ezredév tűnt el, mióta megírta, mégis minden, amit nekünk elmond és ahogy elmondja, örökké ifjú és örökké érvényes marad.

Örökké érvényes, ahogy a görög szépségfogalom.

Az egész európai kultúrán végigvonul ez. A görög oszlop, a görög architráva, az emberi test görög szépségkánona állandó törvény marad, melyhez az „Abendland“ mindig sóvárogva fordul vissza és újra meg újra. És örökké érvényes mindaz, amit a görögség tanít, mert tanítása a humanum maga.

*

Kevés talán, amit itt vázolni tudtam, bizonyára kevés, viszonyítva Homeros óriási méretű művéhez.

Századok óta vitatkoznak azon, miként keletkezett. Meggyőződésem, hogy egyetlen költő műve az, ami ma kezünkben van.

Mint író vallom ezt, aki mesterség szempontjából is mérleget, amit olvasok. Az Ilias Achilles haragját énekl meg és ha így tekintjük: egységes egész. Az Odysseiában pedig olyan tökéletes dinamikával van a helyzet bemutatva az elején, annyira tudatos művészettel van végigvive a főhős és fiának kettős mesevonala, olyan remekül van variálva az, amit a költő mond el és amit a szereplőkkel mondat el, hogy előttem kétségtelennek látszik, hogy csakis egyetlen költő alkotása.

Lehetséges, sőt valószínű, hogy a trójai háborúról és Odysseus kalandzásairól is élette már daloltak egyes rapszodiákat és ezekből sokat fölhasznált. Ennek azonban művészi szempontból nincs nagyobb jelentősége, mint annak, hogy Faustról is számos népkönyv regélt régóta, mielőtt Goethe megírta az ő Faustját. Az is lehet, sőt valószínű, hogy később betölttek itt-ott kisebb-nagyobb részleteket;

talán egyes királyok őseit is belehamisították az Iliasba, hogy így, úgy szólván, egy antik gothai almanachot szerkesszenek össze az akkori hatalmasok örömére. De mindez mellékes és elenyésző az egész mű egységéhez képest, ami mindkét époszban, de különösen az Odysseiában már kompozíciójánál fogva is egyetlen művészre vall. És ez a művész olyan nagy, hogy nagyságához az egész világirodalomban csak kettőt hasonlíthatunk: Dantét és Goethét.

Valóban a sorsnak óriási ajándéka, hogy ez ősi remekmű fönnmaradt számunkra, hogy nem pusztult el, mint annyi más művészi kincs. A Parthenon ma rom, domborműveit elvitték, az ephesosi templom leégett, az istenszobrokat jórészt csak másolatból vagy töredékekből ismerjük, a görög festészet eltűnt, de Homeros ma is épségben él, három ezredév viharjai dacára, és az ő örökéletű szépsége minden órában ki tud virulni előttünk, midőn kezünkbe vesszük.

Ezt éppen most és ma nagyon melegen és nagyon mély meggyőződésből mondhatom, mert előadásom okából újból és többször elolvastam mind a két époszt és ez az olvasás, ez az elmélyedés benne annyi örömet adott nekem és akkora gyönyörűséget, hogy hálámat kell kifejezzem a Parthenon Társaságnak azért, hogy fel-szólítása által újra kezembe adta Homerost.

BÁNFFY MIKLÓS

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CSOROG AZ ESZTERHA

Letette a fegyvert, menekül már a Tél.
Nyerítő paripán úzi a déli szél.
Villogó szuronyok: jégcsapok a porban.
Könnyez az eszterha, elsiratja sorban.

Magas, vén diófán vidám seregélyek,
füttyet füttýintnek a menekülő télnek.
Cinege-pár táncol álmodozó fákon.
— Nyitni kék! nyitni kék rügyecskék az ágon!

Bárányok szökdösnek anyjok puha hátán.
Mosolyog a gazda táncos-kedvük láttán.
Le is hajol egyér, az ölébe vonja
s bozontos bajuszát a szájára nyomja.

Szélről cserzett arcán, mint a Nap a fényen,
melegség sugárzik s ima a szemében.
Úgy tekint az égre, az olvadó óra,
úgy figyel a szélre, a cinege szóra,

mint a gyermek hallja Édesanyja hangját:
a szeretet legszebb, legrágább harangját.
Megnézi a fákat. Szólongatja őket.
Meg a hóvirágot, a koránkelőket.

Méhkasokra hajlik: „Szóljatok, ha éltek!”
s dicsekszik a Napnak: „Élnek, mert beszéltek”.
A pajtában csendben kérőznek a marhák.
Végigsimogatja ökre villás-szarvát.

Megnézi a kost-ot: szeme porciózza.
Mérés közben füttýel, nótaszóval sózza.
Futó csermelyeknek egyengeti útját
s elnézi a télnek koppadó kaputját.

Csorog az eszterha, csereg bent a csörlő.
Csattog a bordahéj, pattog a vetőllő.
Behull a napsugár, mint egy arany vászon.
Dörömböl a macska, játszik a padláson.

Égnek a pórshemek, a sugárba jutva.
A tekerőlevél táncol körbefutva.
Pelyhes kicsi csirkék tipegnek a porban,
s amint a nap süti, elaluzznak sorban.

Dalol a gazdasszony, hangja fut a szállal.
Szíve szeretete halad a fonállal.
Felemel egy csirkét — mintha nem is élne —
Arca mellett ébred riadozva, félve.

Tolla közé lehel, babusgatja szépen.
Összecsókolgatja kérges tenyerében.
Szeme két tükrében nincs egyéb csak jóság.
Semmi követelés, csak örök adósság.

Arcát a szeretet puhább színbe festi,
mint az úri-dámák kenőcse, az esti.
Muskátli virágok, kicsi piros szájjal
összecsókolóznak táncos napsugárral.

Életek születnek s alvók kelnek újra,
megcsendül a szerszám, orrát földbe fúrja
és ahol a gazda ellép meghajolva,
áldás kél a nyomán zizegve, dalolva.

HORVATH ISTVAN

BCU Cluj / Central University Library Cluj

MELYIK VAGYOK ÉN?

Hányan élünk ez átkozott bőrben?
s táncolunk vadul kereken, körben,
ragadva egymást, egymásba forrva;
— átkozott életgyilkoló torna!

Melyik vagyok Én, sokmagam közül?
Az, amelyiknek homlokán köd ül
s öklében feszül rettentő erő:
az a félállat, az a vakmerő,
ki vérrel oltja dühe üszökét?
Nem!... Nem én vagyok! Nem, az a setét!

Tán az a másik, aszott holtszínű,
szelid, bús alak: lángoló szívű.
Ajakán vigasz, gyógyír tenyerén;
világ osztozik megtört kenyerén
s felette fénylő fényesség ragyog.
Keresztjét félem. Jaj, nem én vagyok!

Buja pöffeteg: az volnék talán?
ki kéjben csámcsog szennyes asztalán
s lihegve hörög asszonytest láttán.
Nem! Nem én vagyok! Nem! Az a Sátán.

Az volnék talán fehér palástban?
aki olyan, mint szem a kalászbán,
szennyként hat rá a virág hímpora
s mocsokként az ég tiszta zápora.

Az sem Én vagyok, mert őt üldözöm.
Gátakat tépek s zúgó bűn-özön
örvényt hajtok a lábai elé
s örület űz, hogy fulasszam belé.

Melyik vagyok Én? Ez, aki nézem?
s kínjaimat még azzal tetézem,
hogy leskelődök oly ablak alatt,
hol titok tartja rejtve a falat...

Keresem magam bőrömen belől
s futni szeretnék sok Enem elől,
mert egy sem vagyok s mégis mind ahány.
— Megfejtethetlen örökös talány.

HORVATH ISTVAN

ÖT PERC AZ UDVARON

Léceskertünknek vékonyka ágán
forog a tök.
Valaki bántja. Talán a szél volt.
Huncut kezére reáütök.

Csirkék szaladnak. Idei költés.
Egyiknek csőrén picike gyík.
Emberek közt csak félévet élt még,
s másokkal, lám, már nem osztozik.

Csontjára lesve burkus lapulgat.
Nem jön elő.
Azt várja, hátha hús nő a csontra,
hús és velő.

Szedetlen gazként ugorka fonnyad,
táplálták, tömték s duzzadra nőtt.
Meghízalt szultán hárem tövében,
kitől orvosa tiltja a nőt.

Murkot és tormát vertek a földbe.
Angyalok titka!
Ásóra dülve nagyanyó görnyed,
gyengén lazítja.

Fáskamra ajtó lógósra tárva,
csattog a fejsze s bogba sikolt,
fejét egy pulyka magasra kapja
s ijedten nézi: vajjon ki volt.

Nagyocska gyermek bámul az égre.
Ez én vagyok.
Szemében álom s ibolya kékje
fázik s vacog.

LŐRINCZ LASZLÓ

NYITOTT ABLAK

A házak fedelei fehéren világítanak a szürke égbe, megmarad a hó az utca északos felén is, de az úttesten, ahol mennek, elolvad, ahogy leesik mindjárt. Piszkos kása lesz belőle s amin a menet is átgázol, az tiszta lucsgó sár. Sokan tapicskolnak az üvegkocsi után, férfiak, nők elegyesen, de arcukon nem bánat van, csak komolyság és tisztelet, ami a halálnak mindig kijár.

Az utolsó sorban három ember megy. Negyvenen túl lehetnek már, arcuk borotváltan is petyhüdt s hajuk ezüstös. A görnyedt testtartás természetes forma náluk s nem az elhunyt barátoknak szól.

— Jó ember volt — mondja a törvényszéki bíró. Ezen az utolsó kicsi szón úgy elgondolkozik. Lenéz, de nem a földet látja, csak a két nagy gombot a hasán és a két gomb között egy hajszálat. Kesztyűs kezével gyorsan lesepri onnan a hosszú szálat és aggódva néz szomszédjára, a szikár ügyvédre, hogy az vajjon látta mozdulatát.

Megnyugodhatik hamar, mert az csak néz maga elé és azon gondolkozik, ki lesz most már a negyedik a tarokkpartiban és az ivásban egyaránt. A balszomszéd nem ilyen nyugodt. Érzékenyebb lelkére ez az út nagyobb hatást gyakorol. Egy beszélgetésen jár az esze, annak befejezetlenségére gondol és a kérdésre, amit nyitva hagyott. Hacsak nem éppen ez a befejezése, villant át most hirtelen rajta.

— Jó barát volt — ismétli meg a bíró. Beszélni akar akármit, mert ez a nagy csend félelemmel tölti el és nem akar a halálra huzamosabb időn át gondolni. Nem is néz a koporsóra. A fáklyátartó angyalt szemléli és az előtte haladó nők kalapjait, felváltva.

— Bátor ember volt — segít rajta az érzékenylelkű tanár. — Akarat kell hozzá, erős és nagy akarat, hogy így kiugorjon valaki az életből... Lelkében fikizaiává válik a kép és látja ugorni Tamási János közjegyzőt a halálba, úgy mint a fürdőben ahogy ugrálnak az emberek a partról a vízbe, fejük felett összetett kezekkel. Tudja, hogy neki soha nem lenne ennyi ereje, a vízbe sem mert még soha fejest vágni.

— Minek sietni, amikor lassan is ideérünk — tárja szét karjait az ügyvéd.

Ott mennek már valóban a sirok között s a macskaköveken úgy ingadozik a díszes kocsi, mint a virág a szélben. Most megállnak, a kocsi nem megy tovább. Halálhuszárok veszik karjukra a koszorúkat s vállukra a koporsót.

— Igazad van — szuszog az oldalban a bíró. — Az a mienk csak, amit megeszünk, megiszunk, elcsókolunk. Többet soha nem lesz részünk benne, nem veri meg kabátunkat a havaseső.

— Nem rossz a halál — kél a távozó védelmére a tanár. — Megnyugvást ad, pihenést. Meghal a mindig mozgó ész, nincs mi számontartsa az órát és a lélek örökkévalósága betelik. Ha megkérdeznénk egyet e kövek lakói közül, tudom egy sem cserélne velünk subát.

— Mi célja van hát a földi létnek? — emeli fel karját az ügyvéd és szürke szemével ránéz a tanár szemüvegére.

— Ki tudja? Vallás és filozófia kutatja, az ember sejti. Én azt hiszem, megtapasztalni az élet nyomorúságát és bűneit, a félelmeséget, hogy kiszabadulva innen annál izesebb legyen a teljesség. A tökéletességből jövünk és oda megyünk vissza. A bűnt a testtel vesszük fel és azzal is vetjük le.

— Te nem hiszel az örök kárhozatban? — áll meg egy pillanatra a meghökkenéstől az ügyvéd.

— A testiben igen, a lelkiben nem.

— Ezt hogy érted? — kérdezik egyszerre.

— Úgy, hogy a test minden pillanatát kárhozatban éli. Emlekezz arra, hogy csók közben is az a gondolat nyugtalanított, hogy holnap tán nem csókolhatod; evés közben, hogy este tán nem ehétel; ha egészséges a bensőd, akkor betegségtől rettegsz. A rettegés és az állandó vágy teszi kárhozatossá földi életünket.

— Te akkor Jánost nem sajnálsz?

— Nem — veti fel fejét. — Várjatok csak, mondom nektek valamit, nem most — emeli fel kezét s inti, hogy hallgassanak, mert a pap a tátottszájú sír elé állt, a koporsó fölé.

Elhallgatnak és a beszédet kezdik figyelni.

Fiatalt, beesettmellű embert a pap, gyengén fujtat a tüdeje s a szó halkán érkezik hozzájuk, mint egy régi orgona hangja. A sötétség nem is hall semmit belőle s mind közelebb húzódik az erdőből, hogy kivegyen valamit a beszédből fekete fülével. Közelebb lépnek ők is és a darálásból a romolhatatlanság ígéit fogja fel agyuk. Komolyan néznek a vigasztaló ember erőfeszítésére, itt a hóval lepett avaron állva, a porrávált test szomszédságában, szemben a halállal. Itt, ahol immár az agyag is vízzel telik meg, szétomlik és más alakban jelenik meg valahol egy folyó partján. A fűzfák vékony csontjai belezörögnek a beszédbe, a vérvesszők is suhognak a kicsi szél nyomása alatt, csak a fenyők állanak mozdulatlanul, velük nem bír s csak hősapkáikat porozza a koporsó tarajára.

A törvényszéki bíró aggódva néz a papra, hogy mikor fejezi már be. Vékony cipőtalpa átázott; lúdtalpa elfáradt s rosszul kezdi érezni magát mindenként.

Aggodalmaskodva hordozza körül tekintetét az ügyvéd is a hegy hátán, amely tiszta fehér, amin csak egy-egy fekete folt jelent színt és formát. Azután elhangzik az ámen és a három barát meredt szemmel nézi, hogy a halálhuszárok kezében, hogy feszül meg

a kötél s indul el a koporsó. Lassan süllyed, márcsak behavazott fedele látszik, azután az se. A tömeg megmozdul és oszlik. Ők még maradnak. Nézik a keskeny nyílást, a szoros kaput, amin túl minden tanítás szerint jobb világ van.

A halálhuszárok helyét elfoglalják a sírásók és gyors mozdulatokkal lapátolják vissza a szivály agyagot. Szegények és rongyosok, mindenként illetlenek a gyásznéphez, olyanok, mint ganajás bogarak a fényes futrinkák között. Néhányan segítenek nekik és előbb elmorzsolva a nedves göröngyöt, bedobják a lyukba.

— Tán mehetünk mi is — szólal meg a bíró, mikor már egészen megtelik a gödör s még marad is a földből jelnek.

A másik kettő bólint, de nem menés lesz belőle. Csak csuszálás a jeges kövek élén. És amikor a fagyott mohán a tanár majd hanyattvágódik, hát egymásba karolnak s úgy mennek, mint valami diákok, hogy a síkos út s a sötétség ne gyalázza meg egyiket se. Így érnek a városba. Ott már égnek a lámpák. Az ablakszemek is világosak. A járdák pedig járhatók.

— Valamit akartál mondani, mielőtt a pap beszélni kezdett volna — emlékezteti a bíró a tanárt.

— Jánosról — integet fejével az s elengedi az ügyvéd karját is.

— De nem itt — ellenkezik az ügyvéd. — Átfázunk egészen. Van egy ötletem, ide már nincs messze a Szépasszony, igyunk meg ott egy pohár bort.

— Úgy van — pártolja meg az indítványt a bíró. — Ott majd elmondod; mi is szívesebben hallgatjuk, te is könnyebben beszélsz... Fázom is — és összerázkódik.

— Jó, legyen — egyezik belé a tanár is — de... nem inkább a Fehérlő-ba menjünk? — kérdi aggodalmasan.

— Na, nem... — utasítja el azonnal a lehetőséget is a bíró — ott nem vagyunk ismerősök.

— A bor se jó — jelenti ki az ügyvéd.

— Csak azért gondoltam — bátortalankodik el a tanár —, hogy most rosszul talál esni a régi hely, hol utoljára is még négyen voltunk...

— Ez igaz... de nem tehetünk róla — rágja be bajuszát az ügyvéd.

Megindulnak a vendéglő felé. Az úton nem engedik, hogy belékezdjen az elbeszélésbe és szótlánul fordulnak be a fogadó kapuján is. A régi asztalhoz ülnek és hálásan fogadják a pincér szomorú hangú beszédét, zajtalan járását, a lezárt rádiót és azt, hogy mindeki úgy bánik velük, mint gyászolókkal szokás.

Az első pohár rizling gyorsan felszívódik és kimelegíti egész testüket. Már a bíró sem fázik, elnyújtózóva ül a karosszékben és egy bőrszivarral babrál, hogy rágyujthasson.

— Tudjátok — kezdi a tanár —, amit elmondok lehet, hogy úgy volt, de az is lehet, hogy nagy részét most találtam ki a temetés alatt és nem is igaz. János különös ember volt...

— Furcsa — jegyzi meg hirtelen az ügyvéd.

— Az. Nem az érzelmes fajtából — állapítja meg a bíró, miután ügyes mozdulattal levágta a szivar végét. — Az barátom... már a teste is... hatalmas teste volt, mint egy bikának. Nagy hangja, széles mozdulatai, örökké jó kedve... tudott élni. Azt hiszem, sok szeretője lehetett...

— Csak azt nem tudom, miért csinálta? — tárja szét karjait az ügyvéd.

— Én vezettem a nyomozást — simítja hátra haját a bíró és nagyot szí a szivarból —, de nem maradt utána semmi levél, vagy nyom... Azt hiszem, soha nem tudjuk meg...

— Látom, titeket is megtévesztett János viselkedése. Félreértettétek — mosolyog a tanár. — Nem vettétek észre, hogy a sok kacagás, a zsiros tréfák, széles mozdulatok palástoltak valamit? Azt, amiről én azt hiszem, hogy halálba vitte. Nekem osztálytársam volt. A kártyán kívül is gyakrabban találkoztunk, hát jobban ismerem. FigyeljeteK ide, elmondok egy beszélgetést.

— Halljuk — türelmetlenkednek.

— Egyszer, éppen itt voltunk, tán ennél az asztalnál is ültünk. Igen, ennél, ő ott ült — mutat a bíróra —, ahol te ülsz most, Sándor.

Az megmozdul, mintha kényelmetlenül ülne és nem a székfája nyomná ülepét, hanem egy halott csontja.

— Ott ült és lehetett benne már valamennyi bor. Én vele szemben ültem és két deci bort rendeltem. Akkor hirtelen, minden átmenet nélkül azt mondta nekem:

— Te boldog ember vagy, Dezső.

Ránéztem és megütődve kérdeztem.

— Miért lennék boldogabb, mint te?

— Azért barátom, mert én most búcsúztam el életem szebbik felétől... A délutáni vonattal elutazott a feleségem...

— Úgy tudom, rég el vagytok válva — csodálkoztam.

— El... igaz... el... — fanyalogta — de, tudod... hát persze nem tudhatod... Én most is nagyon szeretem — mondta végül bátran ki.

— Hát akkor? — akartam kérdezni.

— Tudod — vágott a szavamba —, hogy miért váltunk el? Mert a gyanú minden embert csábítónak öltöztetett fel előttem. Úgy volt, kérlek, hogy elutazom. Szép nyáreleje volt és sétálva mentem az állomásra, nem kocsin. Lassan mehettem, mert mire leértem, a vonat már elment. Kicsit bosszankodtam, de a szép este megvigasztalt és hazafelé még lassabban mentem. Kellemes idő volt, gyakran megálltam nézni a csillagokat, az éppen akkor virágzó hársfá-

kat. Mikor hazaérek, hát a kapu nyitva van, az ajtó pedig zárva. Ezen megütődtem. Zörgetek. Semmi nesz. Dörömbölök, hát arra sem nyílik az ajtó. Ez már bosszantott. Tán öt percig állhattam az ajtó előtt s ez az öt perc szörnyű gyanút szült bennem. A fejem nyilal-lani kezdett, hogy feleségem nincs egyedül s ez az idő arra kell, hogy engem félrevezessenek. Akkor már reszketve vártam a zár pattanását és azt hiszem kiabáltam is. Feleségem kék hálóingben nyitott ajtót s arról panaszkodott, hogy megijesztettem, hogy nem tudta elképzelni, hogy ki az... Még akart mondani valamit, de én félrelöktem s futottam be a háló szobába. Ott minden csepp vérem az agyamra futott s beleimet elöntötte az epe. A gyanú pedig akkorára nőtt, hogy letepert bennem mindent. Nyitva volt az ablak és nekem úgy tetszett, mintha a függönyök még mozogtak volna, mintha csak az imént ugrott volna ki valaki rajta. Örülként szaladtam az ablakhoz és kinéztem az éjszakába, de akárhogy kihajoltam s meresztettem szememet, nem láttam semmit, csak a japán-birs nehány levelét, amit a villany kisütő fénye világított meg. Lassan megfordultam akkor, de a párkányt nem engedtem el, úgy éreztem, hogy elesem, ha nem fogózkodom valamibe. Végignézttem a szobán, de nem volt nagyobb rendetlenség, mint amennyi egy hálószobában szokott lenni. Megtapogattam a fejemet, hogy ne szakadjon széjjel és rágyújtottam egy cigarettára. A feleségem ott reszketett előttem és csak nagy későre értette meg, mi történik bennem. Attól kezdve mindennaposok lettek a veszekedések. Sokszor akartam bebizonyítani magamnak, hogy nincs semmi okom feltételezni; hogy az ajtónak zárva kell lennie; hogy lehet nyitva ablak olyan langyos este; hogy aki mélyen alszik, az talán ötperccig sem ébred fel; hogy nem is bizonyos az az ötperc... Hiába! a gyanú letorkolta a józan észet... Azután elváltunk... Most pedig elutazott a városról is és nem tudom, hová...

— Te — és a vállamra tette kezét — Te mit gondolsz!?

— Mit mondott a feleséged?!... — simogattam meg markoló ujjait...

— Magyarázgatott, de minden magyarázat csak gyanúmat erősítette. Azután megúnta a védekezést s azt mondta, úgy volt minden, ahogy gondoltam... Akkor ezt nem hittem neki... Előbb magyarázgatott, azután sokat sírt, most itt hagyott. Tudod... azóta órákig állok az ablak előtt, kihajolok rajta és nézek az éjszakába. Felmérem a mélységet az ablak előtt, a távolságot a bokrokig és a kerítésig. Nem nyugtat meg semmi.

— Most is azt hiszed még? — néztem a szemébe —, hogy igazad volt?

— Nem tudom! Egyiket sem tudom elhinni... ha egyiket hiszem, akkor a másik kísért. Nem tudom. Ha a lelkébe tudtam volna látni, ha egyszer kinyitotta volna, mert zárkózott volt nagyon. Éve-

ket adtam volna életemből, hogy megtudjam az igazat és adnék még ma is...

Elhallgatott. Kiitta borát, fizetett és elment. Most délután eszembe jutott ez a beszélgetés... Én azt hiszem, hogy megúnta az ablak előtt várni az éjszakától a feleletet és elébe ment az igazságnak... odaadta hátralévő éveit.

— Hát lehet, hogy igaz, lehet, hogy másként volt — hallgatott el a tanár s megnedvesítette szájaszélét a pohárban.

A bíró a kék karikákat nézte, az ügyvéd az abrosz szélével játszott.

— Én azt hiszem, valahol itt van János halálának oka — szólalt meg nagykesőre az ügyvéd.

A bíró még mindig a füstöt nézte, de homlokát erősen ráncolta, mintha hivatalában lenne és egy összekúszált ügy szálaait bontogatná.

— Azt hiszem igazad van — szólal meg halkán. — Arra az ablakra akasztotta fel éppen magát, amelyik a japánbirsre néz. Az ablak nyitva volt és János arccal kifelé fordulva, mintha keresett volna valamit...

— Most már tudja — susogta az ügyvéd.

— Mikor levágták, arca tiszta és nyugodt lett. Tudjátok ez az arc egészen más volt, mint amilyennek ismertem!...

— Rosszul ismerjük egymást, — ereszkedett ismét beszédbe a tanár — nem látszik az orcáinkon, ami bennünk van. Mindnyájan álorcát viselünk...

A másik kettő nem szólt semmit. Mind a hárman néztek merőn a borbá, de nem mertek inni belőle, nehogy a csillogó ital tüze leolvassza álorcájukat.

NAGY JENŐ

KACSO SÁNDOR: NÉGY VERS

NE FÉLJ, FIAM!

Szennyes téiben kisfiam kezét
Kezemben tartom, sétálgatunk.
Kis homlokot, nagy homlokot
És azt, ami benne rajzik
Egyformát takar kalapunk.

Pihog a kis hang, hogy a ködben
Fülel meg ér és agyamra száll...
Jaj, kis madár, de karma van!
Ahogy leszáll kapaszkodik
S végig nyílal rajtam a fáj.

Igaz, apám? Megtörténhetik,
Hogy nem lesz már reggelre tejem?
Ne félj, fiam! — jajdulok én —
Ha kell, hát megteszi apád,
A villanyfát is megfejem.

Sűrűbb a köd, de mi csak megyünk,
Keményen fogom a kis kezét
S új kis madár röppen felém,
Éles karma, csipős csőre
Karmolja, tépi szívemet.

Édes apám, az is lehet még,
Hogy almát többé én nem eszem?
Ne félj fiam, míg engem látsz.
Ha úgy fordul, kinyújtózom
S a száraz fát is megszedem.

Hangom mint harang kong a ködben,
De édes parancsot zeng szava!
Furcsa mámor ölel körül
S kinövök a szennyes ködből,
Mint zord óriás homloka.

Ne félj, fiam! Előre bátran!
Ezer rút gond-féreg kell nekem,
A szürke köd száz tengere
S száz tél gonosz varázslata,
Amíg a harcban elosem.

Ne félj, fiam! Mert ha sokáig
Áll itt a köd s a hó a hegyen,
Hogy el ne késsék, pusztá kézzel
Pattintom meg a rügyeket
S az eget kékre meszelem.

C S O D A

Sötétedett. Az ablakomon át
Láttam: a kertben rémülnek a fák.
Előbb a bokrát s alul a fák közét
Falta fel puha szájjal a Sötét;
S az ágak mind, mint görcsbevont karok,
Melyeket némán esdeklő vakok
Nyújtanak fel a tűnő fény után,
Csüngtek az alkony firmamentumán.

Riadtam én is: mintha életem
Minden értelme eltünnék velem,
Amint az utolsó fény is odavan,
S én a sötétbe olvadok magam.
Mert az ember a fények gyermeke,
S ha tűn a fény, eltűnik vele,
Mint rossz anyag, mely méltán visszahull,
Hol a teremtés vad Káosza dül.

Jer hát te, ember-csiholta fényke,
Kis villanyom és borítsd be fénybe
A könyvet, mit e szörnyű éjtszakán
Olvadni jó az apró ládikán,
A sarokban, a rádió alatt,
Hol meghúzódva a még megmaradt
Reményt szorongva magamba rejtem:
Tán kint reked, az Éj, kint a kertben.

S akkor egyszerre lobbant villanyom
S reámszűhant a néma borzalom.
Lámpám vakult, rádióm süket,
Szivemben székel szörnyű rémület:
Mint gigászi vad toroka feketén,
A vak sötétség ásít már felém
S hiába van a könyv a térdemen,
A mentő ígét benne nem lelem.

Oh, azt hívém, hogy minden már oda,
Mikor megtörtént az áldott nagy csoda!
Mégfeszült bennem minden akarát:
Ha nincs semmi fény, világíts magad...
S ujjam a könyvben mozdul tova már
S a begyén, mint kis szentjános-bogár
Betűt-betűre gyűjt a fény felém:
„Az emberélet útjának felén...”

BÜKKFALEVÉL, TÖLGYFALEVÉL...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Fújja a szél a levelet
S van ember, ki azon nevet,
Hogy az, amit kerget a szél
Nem bükk-, hanem tölgyfalevél.

Jó kedve tán nemsokára
Odafagy a mosolyára,
Ha fülébe súgja a tél:
Ő se több, mint egy falevél.

Közelednek nehéz szelek,
FigyeljeteK, jó emberek!
Mindegy annak, aki nem él,
Bükkfalevél, tölgyfalevél.

Lehullt levél ághegyére
Vissza nem ül. S ez a vége
Embernek is, ha lehullott...
Szép szelíden szaporítja
A lehullott bükkfalombot,
Tölgyfalombot.

Dér nem marja még a kertet,
Fogát villantja rá csupán,
De pár levél már belereszket,
Elsápad és búcsúzni kezd
Odafent a platán csúcán.

Allok a vén platán alatt
S hallom, hallom, hogy mit beszél,
Míg kortyint még egy kis sugarat
S utóljára megáldozik
A haldokló platánlevél.

„Ahová én most indulok,
Ne mondjátok, hogy semmiség...
Kit elhivott, jaj, a nagy Titok,
Nem jött fel onnan adni hírt
Közülünk soha senki még...

Ti még maradtok. Úgy lehet,
Közületek nagyon sokan
Megéritek a fénydús delet
S félve az estét, éjtszakát
S az új reggelt is, boldogan.

Én meghalok s milyen korán!
És annyi dolgom lenne még!
De vége...“ — és hull már tétován
Mintha sírjába ügyetlen
Szellőlegények ejtenék.

Száll, száll felém! Jaj, én Uram!
Én Istenem, dermedt vagyok!
S ha rámesik, ha rázruhan,
Magával visz könyörtelen
Az a levél, az a halott...

Lehullt. S nem rám. Jóval tovább
Símul a gyepe szép puhán.
Én üres szemmel megbámulom
S dérverte szívvel, sáppadón
Mozdulok onnan tétován...

AHOL GYERMEK VOLTAM

Mostanában mind gyakrabban gondolok Udvarhelyre. A legváltozatosabb helyzetekben, meglepő időpontokban villan elélem egy-egy töredék-képe. Olykor éles, szinte kézzelfogható álom alakjában jelentkezik. És minden egyes alkalommal fájdalmas vágyakozást ébreszt.

Ha a sajtás egy pillanatnál tovább tart, rájövök, hogy ez a honvágy. Időben és térben egyre messzebb kerülök tőle. A családi átlagéletkor felén már túl vagyok s a távolság egyre több akadályt gördít utamba. Először csak én vettem vándorbotot a kezembe. Aztán szülőföldem nehezelt meg rám s egy határ kerítését növesztette maga köré. S mégis minden akadály hiábavaló. A muló perc, a tiltó sövény csak a bennem felzibongó emlékeket táplálja és fájó honvágyamat növesztgeti.

Székelyudvarhelyt születtem s tizenegyéves koromban távoztam végleg el öleről, hogy később csupán kétizben térjek vissza egy-egy röpke pillanatra. De ez a kezdeti tizenegy év alakított azzá, ami később lett belőlem s viszonzásul én is átalakítottam magamban Udvarhelyt. Olyan várossá alakítottam, amelynél szebb, csodálatosabb, rejtelmesebb nem volt és nem is lesz a föld kerekiségén.

Hiszen ott voltam gyermek.

Az idegen rendszerint Héjjasfalva, illetve Segesvár felől érkezett meg. Abban az időben még csak a vasút volt kényelmes közlekedési eszköz, ez pedig a szász vidékbe kapcsolta Udvarhelyt. Csupán később lehetett gépkocsival Csíkszereda, Marosvásárhely vagy Oklánd felől megközelíteni. A döcögős kis szárnyvasút mégis a legszebb utazásokat tartogatta számomra. Udvarhely előtt Bögöz és Bikafalva volt a két utolsó állomás s itt nagyapám, aki Segesvárról kísért haza, már topogva kezdett készülődni. Én azonban még csökönnyösen szaladgáltam egyik ablaktól a másikig, mert hol a baloldalon meredező kopasz Budvárt és a zöldelő Csicsert, hol pedig a jobboldalon felvillanó házfalakat kívántam minél hamarabb megpillantani.

Jóval Udvarhely előtt feltűnik már a Nagyküüllő, mely a város nyugati részét mosogatja sárga, anyagos vizeivel. Majd a szerelvény át-dübörög a fából épült, korlát nélkül szűkolkodó vasúti hidon. Mindkét oldalon hosszan végigpillanthatsz a folyó medrén. Ennél tökéletesebb játszóhelyet elképzelni sem lehet. Itt, a vasúti híd alatt, fűzfásíparagás közben metszettem bele bal mutatóujjamba két egymástkövető szerdán s a sebhelyek ma is fehéren villannak fel a bőrön. Amott a hajlásban akart egyszer öcsém mindenáron a térdigérő vízbe fulladni. Feljebb a forgós mélyvízben nyaranta lovakat fürösztenek a legények. Később egy erdélyi költő ebből a lőfürösztésből csodálatos verset ír. Egyelőre azonban még ő is ismeretlen és hangtalanul él abban a városban, ahová most nagyapám szellemkezét fogva utazunk.

A mélyvizen túl a Küküllő töredezett agyagpartok között kanyarog. Ezek az agyagpartok később engem ihlettek egy sötéten látnoki vers írására. Versemben a jelképes Küküllő éhes szörnyetegként tátja ki torkát Udvarhely felé s minden nappal többet habzsol magába a székelyek kukorica-földjeiből.

A kukoricáson túl, egészen fent a távoli nagy kanyarban fekszik a régi elhagyott malom, amelynek kitérülő sekélyes vízterében nyári délutánokon úszni tanultunk. Ahogy most eszembe jut ez a folyópart, a Küküllőt immár nem látom szörnyetegnek. A sárga folyó megszelidül és olyan kezessé válik, hogy szinte önmagától ömlik bele egy versbe. Amíg ezeket a sorokat írom, önkéntelenül is a verset mormolom magam elé. Ilyenformán:

„Hanyattfeküdt a fűzfaág
a langy vizen. A gyom
mélán ringatta önmagát
a mállatag agyagfalon.
Forrott a nap, precskelt a szellő,
meglúdbőrzött a Nagyüküllő —
ez volt gyermekkorom.“

„Forrott a nap...“ ismétlem s elgondolkozva torpanok meg. Udvarhely dombok között fekszik, de ezek a szelíd földvonulatok elég alacsonyak ahhoz, hogy se a kelő, se a nyugvó napot ne zárják el előle. Környékén nem terem ugyan szőlő, mert a hideglehelletű Hargita szigorúan néz vele farkasszemet. Egészbenvéve azonban éghajlatából hiányzanak a zord és fenséges elemek. Olyan meleg és barátságos az udvarhelyi vidék, hogy valahányszor emlékeim között utazásokra indulok, nem kell magamat takarókkal, bélelt kabátokkal és prémes ruhákkal felszerelnem. Az égen folyton ragyog a nap és mindent fémes fényben fürdet. Ragyog a 82-esek városvégi kaszárnyája. Ragyog a dombon álló fehér katolikus templom. Ragyog a baromvásártért szegélyező házsor, közöttük a megyei kórház épülete. Ragyog a fehérremeszelt, jelentéktelen végállomás is, ahová vidámakat fűttyentve robog be a szerelvény.

A végtelenül vidékies állomás mögött egy-két rozszant bérkocsi várakozik, de mi nem ülünk fel. Nagypám szellem-alakjához most már apám is odacsatlakozott. Hármásban ballagunk a citromsárga műkövel szegélyezett aszfalton a város felé. Az úttesten emberek és barmok baktatnak. A bivalyok-vonta borvizes szekér mögött enyhe felhőbe kavardik a por és a hőség hirtelen nyelvemre idézi a homoródi vagy szejkai borvíz kénes-petróleumos ízét. Számomra tizenegy éven keresztül ez a víz volt az ivóvíz és mindég nehezteltem, amikor idegenek fintorgatva huzogatták orrukat egy-egy pohárnyi után. Midőn más vidékre kerültünk, az édesvíz hónapokig sem csillapította szomjamat. S ha jól meggondolom, ma sem csillapítja.

A baromvásártér közepén emelkedik a szürke zsindeellyel fedett tűzoltótorony. Ezen állítólag a városi készütség gyakorlatozott. Mindig szerettem volna látni hivatalos működésüket és a sors kegyes volt hozzám, amikor a szomszédunkban lévő jégraktárt egy hó nyár kellős közepén kigyújtotta. De amint már egy könyvben beszámoltam erről, a tűzoltók munkáját sajnós itt sem figyelhettem meg, mert füzetlen cipővel gyáván megfutottam a vész elől és csak nagyanyám hívös otthonában nyugodtam meg.

Nemsokára házak közé érünk. A napsütött sarki épületben lakik apám egy tanártársa, aki tizenöt évvel később hatalmas német versfordítás-gyűjteményt jelentet meg saját költségén. A verseket most fordítgatja, amikor mi hármásban a város szíve felé tartunk. Fiatalos buzgóságában el sem hinné, hogy a felcseperedett bírálók másfél évtized múltán olyan fanyalgó nemtörődömséggel emlékeznek meg élete munkájáról.

A tanárok egyébként is különös, nyugtalan szerzetet alkottak ebben az időben. Senkitől észre nem véve, a jöttmenteknek és idegennek kijáró minden barátságatlanságtól körülvéve, itt forrongott és feszült Szabó Dezső, hogy — akár Babits Fogarasról — rövid száműzetése után ő is más tájak felé röppenjen. A benszülöttek sohasem beszéltek róla. Egykori ottvoltáról én is csak életrajzi jegyzetek alapján szereztem tudomást, holott házunkban tanári dolgokról, meg irodalomról éppen elég szó esett.

A szűk utca csakhamar macskafejekkel kövezett szabálytalan térbe torkollik, mely csak azért maradt meg térnek, mert a házak véletlenül úgy épültek. Ezen a téren láttam tizenhatban a csiki menekültek szekereit s két nappal később ugyanezen a téren gördült át a mi kocsink is nyugat felé... Nemsokára apró vashídon megyünk át, gondolom a Vargapatak fölött s az út váratlanul ismét szétterül. Ezt a teret, ha úgy tesszük, nevezhetjük főtérnek is, mert itt a közelben fekszik minden, amit Udvarhely középületnek nevez.

A nap túl van a delelőn s a fehérremeszelt református templom inenső oldala kékes árnyékokba burkolózik. Ugyancsak árnyékos a régi református kollégium bejárati része is, de az új épület arányos színekben fürdik. Ez az épület fiatalabb nálam és mindig a bátya jóindulatával nézegettem az oldalára alkalmazott korszerű díszítő elemeket, egy gépkocsit, egy mozdonyt, egy repülőgépet. Kíváncsi vagyok, mai szemmel milyennek látnám ezeket az alakzatokat? Akkor azonban végtelenül tetszetek és — ami a benzingázos gépeket illeti — jóideig ők jelentették számomra a valóságot. Mert gépkocsi elsőízben csak egy verseny alkalmával gurult át Udvarhelyen s belőle Izsóf Alajos, a „Zászlónk“ c. ifjúsági folyóirat láng-nyugtalanságú szerkesztője szállott ki, hogy apámat üdvözölje. Repülőgép pedig egészen a világháborúig nem jelent meg egünkön. Akkor aztán annál több.

Mindazonáltal a templom is, a kollégium is idegen maradt nekem — talán azért látom őket árnyékban! — Hiszen mi katolikusok voltunk s

honi terepünk a főtér délkeleti, dombnak magasodó részén kezdődött. Itt volt a ferencrendi apáca-zárda, melynek óvodájában a nővér soha nem gyógyuló sebet ejtett gyermeki érzékenységen. Itt volt a barátok elemi-iskolája, ahol egyszerre két osztályt végeztek velem. Itt volt a régi katolikus finevelő intézet, ahol az első gimnáziumi osztályt jártam, mert a dombon lévő gyönyörű új épületben hadikórházat rendeztek be. Ebben a régi épületben tanította apám Palló Imrét s ugyanitt Nyíró Józsefet. Majd velem egyidőben, de jóval magasabb osztályban, Tamási Áront is. Magyar dolgozataikkal mindig meg volt elégedve.

A hirtelen magasuló dombon áll a szintén fehérre meszelt és belül éppen akkor újra aranyozott plébánia-templom, ahol első ministrálásom nyilvános botrányba fulladt. Szégyeltem megmondani, hogy nem ismerem a szolgálat rejtelseit és midőn arra került a sor, vak elszántsággal derűborúra ráztam a csengőt, amíg csak egy szelídlelkű tudor ki nem lépett a padból és le nem fogott. És a templom mögött terült el a kertnek induló, fensíkba szaladó temető, amelynek két utolsó halma sokáig Magduska és Bandika testvérem sírja volt. Azóta azt hiszem, erősen megtelt.

Apám szelleme bizonyára ezen a szűk területen bolyong legszívesebben. Kényszerítenem kell, hogy visszatérjünk a főtérre, ahol a ref. templom tövén, német és zsidó boltok mellett jutunk el a vármegyeházig. E hivatalos épület dísztermében szavaltam elsős gimnazistaként Arany „Fiamnak“ című költeményét „sok kedvességgel“, amint az Udvarhelyi Híradó beszámolója írta. Udvarán a háborús időben cukrot osztogattak a népnek. Azt hiszem, akkor fogtam a kezemben utójára süvegcukrot.

A templom déli felén állott a 48-as hősök emlékműve a kötelező orosz-lánokkal. Mellette sivár épület meredezett, melynek első emeletén rendezték be az első állandó mozgóképszínházat. Itt láttam San Francisco pusztulását kellő borzalmassággal megelevenítve s a sokáig kísértő emlék még húsz év múlva is versbe kívánczolt.

Ha a sarkon jobbra fordulunk, a piacon találjuk magunkat. Keddi napokon gyakran jöttem anyámmal és a cseléddel bevásárolni s élveztem a nyüzsgést. A piacot szintén macskafejekkel kövezték és csak később csináltak a barátok temploma elé egy-egy szélesebb sáv aszfaltot. Ez egybeesett a templom javításával és én már az újonnan vakolt, kifestett templomban járultam az első szentáldozáshoz. Fehér blúzomra, füstölgő gertyák szagára és a rendházban felszolgált reggelire emlékszem, ahol akkora lábosokban hordozták körül a gőzölgő tejet, amekkorát én soha életemben nem láttam.

A templomon túl megint csak a Küüllőhöz érünk. A túlsó parton lakott Spanyol Pál gimnáziumi rajztanár, aki a „Zászlónk“ c. lap mulatóságos Horog István és Keöcheög Nepomuk János alakjait rajzolta hónapról-hónapra. Ő volt az első művész, akivel megismerkedtem s festőkkel, szobrászokkal szemben ma is azt a különös megilletődést érzem, amelyet ő ébresztett bennem modorának nyíltságával és a polgáritól való eltéréseivel.

Spanyárékhöz a gát közelétől már-már mélyebb és zöldesbe játszó víz fölött húzódó ingatag fapallón át jutott el az ember. Csak a tizennégyes háború indulásakor fejezték be a vashidat, amely újdonságával annyi bámulatot gerjesztett bennem. Gyakran állottam a korlátnak dőlve s szemléltam a füves partokra s a barátok templomára hulló napfényt. Ez az andalgás tért vissza aztán huszonöt évvel később ebben a verszakban:

„Sűrűn, lustán, akár a méz,
folyt a fűvön a fény,
és megcsillant a sárgaréz
kereszt egy torony tetején.
Szürkén, szikáran állt a vashíd,
arca nem enyhült meg napestig
s ezt úgy csodáltam én.“

A túlsó parton volt a sétatér is, a zenekarra hiába várakozó fedett lugassal és a város egyetlen tennispályájával. A sárgára kavicsozott utak és borzas gyeptáblák elárulták, hogy a sétatér csak nemrégiben készült s nem vetekedhetik az alsó végen elterülő kollégiumkert burjánzó gazdagságával. Itt hús fák alatt vastag tűlevél-szőnyegen lépett a láb s a tenyészet titokzatos lehellete mindig megbabonázott. Életem első „népünnepély“-e is ebben a szép kertben zajlott le s az itt fellobbant meglepetések és csodák tömegével egyetlen későbbi mulatságom sem versenyezhetett.

A kollégiumkert felől megint csak rozszant fahidacsán keresztül jutott vissza az ember a városba. A folyásiránnyal szembenézve a sűrű ágbogakból rakott gáton akadt meg a szemem. A felduzzasztott víz partján állott a csónakház s az előtte lebegő tuta-jhoz kötve rendszerint egy-két karcsú csónak ringatózott. Nagyon szerettem volna csónakázni, de ettől az élvezettől állhatatosan eltiltottak. E tiltogatások nyoma meg is maradt bennem valamely barátságalan borzongás alakjában az átlátszatlan vizek mélyén rejlő veszedelmekkel szemben.

A Malom-utcán át csakhamar Udvarhely főutcájába, a Kossuth-utcába jutottunk. Aszfaltozott széles gyalogjáróin mindig különös kedvvel sétáltam s az út két oldalát díszítő üzleti feliratokból tanultam meg olvasni jóval az iskola előtt. Ebben az utcában volt a takarékpénztár, a kávéház, a dohánytőzsde, a cukrászda és ebben az utcában születtem én egy emeleti lakásban a polgári leányiskolával átellenes oldalon. A leányiskolában anyám tanított és később sokszor meglátogattam a huzatos épületben, amelyben alkonyatkor kísértetiesen visszhangzott a távoli állomás vonatjainak huhogása. Mikor Jókainak a komáromi földrengésről szóló leírását olvastam, borzalmasra hajlamos kedélyem minden pillanatban arra várt, hogy az épület minden előzetes bejelentés nélkül egyszerre összeomlik és romjai alá temet.

Ugyanebben az utcában lakott az a fogorvos is, aki kegyetlen és vigyázatlan kezével, örök borzadást oltott a gyermek lelkébe a fogorvosok rendjével szemben. De a Kossuth-utca volt a műveltség központja is, mert a kávéház-szálló nagytermében folytak a színelőadások, ha valamely elkeseredett vándortársulat elért a végállomásig. A város két nyomdája, a Betegh-féle és a Becsek-féle sem lehetett más utcában. Ez utóbbi jelentette meg hetenként egyszer és négy oldalon az Udvarhelyi Híradót, mely az üzleti feliratok mellett másodsorban volt olvasási gyakorlataim színtere.

Életem első öt évét ebben az utcában töltöttem s annyira belém szövődött minden háza, minden sarka, minden beszögellése, hogy álmaimban könnyűszerrel visszatálok bármelyik részébe. A meglepetés aztán annál iszonyatosabb volt. Egyszer Brassóból Szovátára menet gépkocsival érkeztünk Udvarhelyre s csak az utca túlsó végén járva vettem észre, hogy gyermekkorom édes táján haladunk keresztül. Elresteltem magam s nem szóltam a vezetőnek. Hadd haladjon át minél előbb Udvarhelyen! Mikor a főtérré kanyarodtunk, erőszakkal hunytam le a szememet.

Ha most a főteret kelet-nyugati irány helyett észak-déli irányban szeljük át s ismét elhaladunk a barátok temploma mellett, egy pillantást vethetünk az állami főreáliskola idelátszó épületére. A reáliskola csak annyiban nevezetes, hogy tornatermében végezték rajtam az újraoltás szertartását — egyébként pedig valamelyes távoli hidegség környékezte, amint az a mi humanista légkörű iskoláink szempontjából természetes is volt.

Továbbhaladva a Vargapatak mentén, újabb szabálytalan terecskére érkezzünk, amelynek keleti oldalán az agyagipari szakiskola áll. Ennek udvarán találkoztam két török diákkal, életemben az első idegenekkel és zavart udvariassággal vigyorgtunk egymásra. Egyébként az iskola a már említett tűzvészben szintén kigyulladt s csupán a jószerencse, nem pedig a tűzoltók ügyessége mentette meg attól, hogy tövig nem égett.

A szakiskola mellett elkanyarodva hirelen megszűnt Udvarhely városi jellege s az alacsony házikók falut példázgattak. Az országút itt csakugyan Szombatfalvára vezetett. Szombatfalvát csak a vashíd választja el Udvarhelytől és azt hiszem, egy egész világ. Mert itt laktak barátaim, a Derzsi-fiúk, akik proletár-eredetüknek megfelelően polgári elképzeléseimet igyekeztek széjjelrombolni. Így többek közt azt a hitet, hogy a karácsonyfát az angyal hozza. De minthogy én egyszer gyermekkoromban saját szememmel láttam a karácsonyi angyalt, a romboló tevékenység nem érte el célját.

A híd vékony vaslemezeinek támaszkodva, látni lehetett a Szöllősféle szeszgyár tövében fehérműt sulykoló asszonyokat s velük átellenben azt a homokpadot, amely Árpád-utcai lakásunk kertjétől a folyóig vezetett. Ebben a lakásban halt meg Bandi öcsém, innét öntött ki az árvíz, kergetett el a tűzvész, futamított meg a földrengés s itt láttam, megérintetett szemmel és kissé oldalvást nézve, a Halley-üstököst.

A híddal átellenben feküdt az a nagy bozótos sziget, amelyet a tizenhárom éves árvíz végképpen elsöpört, magával sodorva gyermekkorom játszóhelyeit, bujtató bokrait és pihentető zöld fű-foltjait. Most már nem tudom biztosan, lehet, hogy csak a képzelet játszik velem, de mintha innét, vagy a sziget felső végéről látni lehetett volna azt a távoli kopár sziklaszirtet, amely a rajta fészkelő számos madártól a Szarkakő nevet kapta. A barátok elemiiskolájával egyszer ki is rándultunk idáig s miután mindnyájan elfogyasztottuk a magunkkal hozott ennivalót, a barátok sorbaállítottak és ötkilós bádogdobozokból savanyúcukorkát osztogattak nekünk. A sziklaszirt fölött a távolból mindig látni lehetett a kerengő madarak hosszú méla íveit. Az emlék a sok szertehulló képzetet négy verssorban megint egyéforrasztja:

»A parton törökbúza nőtt,
a szigeten bozót.
Ölvy szállt a Szarkakő fölött
s a bokron gébics motozott...«

Ahogy a tájat ismét magam elé idézem, mind bizonyosabbá válik, hogy emlékeim megcsalnak és a Szarkakő nem a szigetről, hanem csak szent-imre-utcai lakásunk környékéről látszik. Ez a ház magas dombon feküdt és nem messze tőle már a nyílt mező kezdődött. A nyugatra néző magas ablakokból végig lehetett pillantani az egész városon, felfedezhettük a Küküllő világos csíkját és elmerenghettünk alkonyatkor a nyugat felé domboruló szelíd hegyeken. Ez volt utolsó lakásunk Udvarhelyen és illett hozzá, hogy mintegy összefoglaló módon ölelje át gyermekségem táját. Völgyek és dombok, iskolák és templomok, szárazföld és folyó egyként érvényre jut ebben a körképben és változatlan szépségben, változatlan csillogásban ragyog vissza rám, valahányszor útnak indulok az időben.

Ezt a lakást nagyapám már nem láthatta, az ő szellemalakja nem is lebeg már körülöttem. Apám azonban egyre nógat, hogy hagyjuk abba ezt a magasról való szemlélődést, amely mintegy a búcsúzást előlegezi és térjünk vissza a lágy napsugárban fürdő völgyi tájakhoz. Itt a mezők, szigetek tarka zöldjében, a folyó enyhe csobogása közt érzi magát igazán jól és itt akar maradni boldogan, csak kicsi, szállongó gondokkal, örökké és időtlenül.

A csapongó gondolatok ismét sorokká alakulnak és kiegészítik, befejezik azt a verset, amely egész vándorútunk alatt kísértett.

Igy hangzik ez a vers:

Hanyattfeküdt a fűzfaág
a langy vizen. A gyom
mélán ringatta önmagát
a mállatag agyafalon.

Forrott a nap, precskelt a szellő,
megborzongott a Nagyküüllő —
ez volt gyermekkorom.

Sűrűn, lustán, akár a méz,
folyt a fűvön a fény.
És megcsillant a sárgaréz
kereszt egy torony tetején.
Szürkén, szikáran állt a vashíd,
arca nem enyhült meg napestig
s ezt úgy csodáltam én.
A parton törökbúza nőtt,

a szigeten bozót.
Ölyv szállt a Szarkakő fölött
s a bokron gébics motozott.
Csak percek teltek és nem évek
s tudtam, ha egyszer visszatérek,
semmisem változott.

Az átlátszatlan víz alatt
titkok ág-boga nőtt.
Beléakadt a gondolat
s fenékre vonta az időt.
A víz fölött — akár a szívben
a könnyű gond — szálltak szelíden
a kék szitakötők.

SZEMLÉR FERENC

MEGDICSŐÜLÉS

Ez nem olyan öngyilkos volt, mint a többi. Afféle rendhagyó, akár a francia igék egynémelyike, mondjuk a mouir. A gondolat úgy érlelődött meg benne, évről-évre. Valósággal kitenyészttette önmagában. Sápadt fiatalember volt, alig egy pár éves, mindössze huszonkettő, de már tizéves korában revolvert vásárolt. Azazhogy nem is vásárolt, hanem csereberélt. Általában minden ingóságát öltöszerszámra cserélte át. Méregtégelyekre, melyekből a mérget már rég kiitták, s bordák között könnyen síkló késekre, de lehetőleg tíz centinél hosszabb pengéjűekre, mert csak ezeknek a szúrása halálos.

Az első pisztolyt egy óráért vette s a klozettedő párkánya alá rejtette. Ha megbántották, ide menekült s úgy forgatta kezében, mint aki életét önön akaratóban hordozza. Töbnyire azt érezte, még nem bántották meg eléggé ahhoz, hogy megérlelődjék a tett, de azért a rozsdás csövet gyakorta a szívéhez nyomta s számolt: na, három perc mulva meghalok. S e gondolattól, hogy meghal, úgy megilletődött, hogy elsírta magát. A pisztolyban golyó is volt, csak éppen rúgó nem. Mikor ezt észrevette, felháborodott. Disznóság. E szerint, lám, nem is forgott olyan nagy életveszélyben. Pedig be szép volt másként tudni.

Hát így gondolkozott ő gyermekkorában s ha azt hinnők, hogy lassacskán kinötte, nagyot csalódnánk, mert a gondolat még öntudatosabbá vált benne.

Életét úgy kezdte berendezni, mint aki máról holnapra úgyis meghal. Csak addig él, míg azt nem érzi, eléggé megbántották, elég nagyot csalódott. A fájdalmat, a szenvedést kereste mindenfelé. Szerette volna azt is, ha determinálnak tudhatja szándékát, mely, mint egy apáról fiúra szálló lelki örökség szabja meg életét. Dühöngött, ha a családból valaki egészen polgári mód ágyban talált meghalni, pappal a fejénél. Ilyenkor azt érezte, megcsonkították, kirabolták. Az ilyen ágybafulladt halottak sírját nem is igen látogatta. Világításkor csak egy távoli nagybácsiét kereste fel, mert a monda szerint valahogy a vonat alá került. Részeg volt, biztosan részeg volt akkor is — mondogatták a rokonok, de mind mondhatták. Az öngyilkos ilyenkor titokzatosan mosolygott. Ő tudta, érezte, hogy nem így történt.

A nagybácsiról fénykép is maradt. Hosszú képű, nyúlt szemű férfi volt, de olyan, mint aki senkire sem hasonlított. Az öngyilkos gyakorta nézegette, akárcsak a sajátját. Úgy az orruk táján fel is fedezett némi hasonlatosságot, vagy ahogy ő mondta, szakasztott

azonosságot. Orrtól szájfelé haladó mély bevágódás lehetett a nagybácsi arcán is — bizonykodott magában —, csakhogy a bajusz eltakarja.

Már huszonkét éves volt, de még mindig úgy érezte, nem csaldott eleget. Pedig várta. A nagycsalódást kergette minden nap. Rengeteg eszményt faragott magának, hogy legyen miből kiábrándulnia. Egy sárga foxterriert leghűségesebb őrzőjének léptetett elő, azt hitette el önmagával, amíg alszig, a kutya nem mozdul el ajtója elől. Egy éjjel feltevése igazolására a kutya után nézett, de a hűtlen őr valahol a szomszédban csaholt. Ahogy később nagy felháborodva elmesélte, kiderült, hogy nem is csaholt, hanem egyenesen magánéletet élt: fajtalanzkodott. Ezen annyira elkeseredett, hogy elhatározta, másnap a vonat elé fekszik. De nem akármilyen elé. Csak gyors vagy méggyorsabb elé. Mert fontos ez. A gyorsvonat átszeli az országhatárt s véres kerekeit meghordozza talán még Baudelaire földjén is. De aznap a gyors nem indult. Hetenként csak háromszor villantak el ablakai a deresedő városka előtt, s két nap mulva már... az öngyilkos karosszékéből figyelte dübörgését. Jaj Istenem, most ér a fordulóhoz — számítgatta. A mozdony pupillái nagyratágulnának — talán a csodálkozástól, talán az ijedtségtől —, aztán... egy pillanatra szemet hunynának mind a ketten, mint a cinkosok. Valaki a párnázott fülke mélyén éppen almát rágna, egy másik valaki meg... talán arról morfondírozna magában, hogy fél életét átutazta s még egy becsületes szerencsétlenséget sem látott. Hát így lett volna — zárja le lelkében a képsorozatot. Másnap már híre futna a városban is. A trafikosné újságvizslató ijedtséggel forgalmazná az eseményt, s e réven egyszerre még azok is tudomást szereznének róla, a nincsenről, akik addig, amíg volt, tán észre sem vették.

— Ugyan már drága Lakatosné asszony — folya a sok ije-delem —, táncsak nem azt a hajlott fiút mondja, aki ott lakott ne... na nézz oda... már kezdem megfelejtani. Hol is lakott?

— Valahol arra — mutatna egyfelé a trafikosné, de úgy, hogy minden irány beleértődjék. Aztán a mozdulata határozottá válnék, mert egy délután látta volt, amint bement egy kapun.

— Dehogy arra, dehogy arra — mutatna homlok egyenest a másik irányba. — Ott ne, a Vargáék mellett, a sánta Varga mellett, mindjárt a kereszteződésben.

— Jé, tényleg — bizonygatnák már mások is s egyszerre mindenki tudni kezdené. Az emberek elszélednének, borzalommal tekintgetve a sánta Varga szomszédjára, hová egyszer csak úgy véletlenül, vagy tán keresett valakit — fene tudja —, tényleg betévedt. A hír pedig csak röpülne, egyre csak röpülne, phönix szárnyakkal róna a várost, itt magához ragadna, ott elejtene a valóból. Valaki

könnyet pottyantana a leveses tányérba, egy másik valaki bánatában asztalhoz sem ülne.

Igen ez a szép — motyogta az öngyilkos. — Mindenért kárkötő. Már jóformán csak annak a kis időnek élt, ami a halála és a temetése között telik majd el.

Napestig filozófusokat olvasott, természetesen csak olyanokat, kik vagy felkötötték, vagy tengerbe ölték magukat. Végző esetben legalább is megőrültek. Irtózott a tüdőgyulladásos haláltól. Állandóan attól félt, hogy valamilyen betegség éri s még bele talál halni. Társaságban ő volt a kiegyensúlyozott ember, ki már mindent más csillagról lát. Igaz, hogy néha rohanni kezdett, mint kinek csak órái vannak hátra, pedig még mennyi átélni való volna.

Barátja sohasem volt, de igyekezett megszerettetni önmagát, hogy minél többen sajnálják. S gondolatban hányszor magaelőtt látta a halott kísérek tömött sorait is, amint utcák hosszán úgy viszik, mint a koszorús hőst. Csak a lakása és a temető közti távolságot keveselte nagyon. Bárcsak lakna a város túlsó felében — méltatlankodott. Ha tőle függne meghordoztatná bebalzsamozott testét legalább két kontinensen keresztül, gyalog persze, hogy minél tovább tartson az út. Úgy vinnék, ahogy az olympiai tüzet szokás: kézből-kézbe adva, országról-országra.

Eltökélte azt is, hogy koratavasszal hal meg, mikor még újdonság a temetőjárás, de a zsenge fű már berzengeti a szálát. Koratavasszal, mikor már mindenki az utcán ténferog, mikor a sikkolós aszfalt is rég felengedett, most legfennebb csak a napsugár csúszkál rajta. A gyászbeszédnek majd mentesítik minden könnyelműsége alól, elismerik mult és jövőbeli érdemeit s úgy búcsúznak el tőle, mint az emberiség nélkülözhetetlen atomjától, mert ilyenkor az elérzékenyülő lélek a búcsúztatóban egy kicsit magáról is beszél.

Csak éppen a nagy csalódás késett még mindég. Pedig már annyira belegyökeredett az önsiratás, hogy néha tetetett halotti maszkját órákig szemlélte a tükörben s valahányszor pisztolylövéshez hasonló ajtócsattanást hallott, meredező szemekkel földre zuhintotta magát.

Esténként karosszékében üldögélve, homlokát a karfára fektette, mutatóujját meg pisztolycső gyanánt a homlokához nyomta. Jaj, mi lenne ha most elrántanám a ravaszt — sikongott magában — s már rántott is egyet a középső ujján, olyanformán, mintha az lenne a ravasz. A játék tetszett neki. Néha már egészen érzéketlenül rángatta az ujját.

Egy este pisztolyt vitt haza. Ebben már rúgó is volt. Karosszékében üldögélt, mint mindég, lelkében keserű csalódással, melyet a fölött érzett, hogy az nap sem csalódott. Játékos merengéssel illesztette homlokához a pisztolyt, úgy, ahogy a mutatóujjával

szokta. — Milyen kár, hogy ma sem ölhetem meg magam. Kár, nagyon-nagy kár. Lemondóan rándított egyet a középső ujján. Csakhogy ez alkalommal nem egymagában rándult. Hirtelen-nyomást érzett a fején s olyan csodálkozó ijedtséggel meredt a falra, mint az a kisdíák, ki órarendjére tekint s borzalommal veszi észre, hogy nem jó napra készült. S kit az élet annyi csalódástól fosztott meg, most egyszerre kárpótolta a halál.

Valóban tavasszal halt meg. Ebben nem csalódott. De az első tavaszi sugarak helyett az utcákat patakokként mosta az eső. A pap is sietett, ideges volt. Miért is ne, — épp ilyen cudar időben... Még a tömjén sem égett azzal a bódító illattal, amivel máskor szokott. A ministráns fújta, lóbálta majd nagy-mérgesen arrébb lökte. Jó lesz e nélkül is — gondolta. S talán az eső miatt, vagy mert a papnak másfelé is dolga volt — ki tudja —, sikátorokon, szapora léptekkel mentek a temető felé. Alighogy kiléptek, már ott is voltak. Elmaradt a szépenkigondolt barátsereg is, csak egy-kettő csoszogott nagy locsosan, de annál kisebb kegyelettel. Forogtak jobbra-balra, hogy nem lenne-e jobb belépni valamelyik kapu alá. A temetőben pedig, a gödör mélyén úgy gyűlt a tócsa, mintha sírnák. Elmaradt a méltató beszéd, el a dalárda is.

Úgy temették el, mintha lopták volna.

.... S épp azokban a napokban a trafikosnénak is sok gondja volt, nem ért rá apró-cseprő ügyekkel bajlódni. Nagyobb, borzalmasabb híreket tolmácsoltak a betűk. Jaj Istenem, mi lesz velünk? — sopánkodott keserű ijedtséggel. Mi lesz velünk, ha így halad az élet? Az újságok öklömnyi betűkkel azt összegezték, hogy a napokban is mennyi, mennyi ember halt meg, itt is, ott is, mindenfelé. Tán százszor annyi, mint ahány születik. De lehet, hogy nem is ettől borzadt el a Lakatosné asszony lelke, hanem attól a legapróbb betűs hirecskétől, mely pillanatok alatt átjárta egész lényegét: jaj, felemelték a kenyér árát, jaj, megrágult a zsír...

LŐRINCZ LASZLÓ

EGY OLVASÓ NAPLÓJA

NAGY EMBEREK ÉLETE

Talán a demokrácia tömeggé laposodása; álszent arca, amely mögött a kapitalizmus nagy ellenmondása húzódott meg; s az a liberálizmus, amely több vonatkozásában igazán csak a nyers darvinizmust érvényesítette: kívánta talán ellenmondásul az irodalomtól a nagy egyéniségek regényét. Azt a műfajt, amely a száraz vagy lelkiismeretesen szakszerű tudós életrajz s a nagy egyéniségek életét meseanyagul használó költői mű között minden változatot megjátszott. Pár évtized alatt. S olyan dús halmozásban, hogy talán még soha nem volt irodalmi műfajnak ilyen rövid idő alatt akkora aratása.

Könnyen megérthető ez. Ihletet nem kívánt. Költői látomás sem kellett hozzá. Ezt készen nyújtotta a nagy emberi életpálya. A mese-kompozíció készen kikerekítve állt az író előtt. Valóban csak egyszerű mesteremberi készség kellett hozzá. Legtöbb esetben még a tudós gyűjtő szorgalma se. Hiszen többnyire kész felkutatott anyag állt az író előtt. Mert az volt a legjobb, ha az író lényegében nem bántotta a már kialakult s köztudatban tartott képet. Legfennebb fölhízlalta azt. A naiv modernség közhely-szótárával megújította. Közel hozta a mai ember képzetéhez. S általánosságban azt mondhatjuk, hogy talán még ez volt a jobbik eset. A mai „felnőtt gyerekek“ számára mesélte el az író a nagy ember életét.

A raffináltabb vagy „ügyesebb“ író a szemérmes, vagy egyszerűen csak józanabb tudomány által alig érintett, esetleg éppen elhallgatott, vagy eddig homályban maradt titokra ment rá. Valamilyen takart sebre, a lélek vagy az ösztön polgárián rendellenes, vagy „közönséges“ betegségére. Ezt ragadta meg, s ezzel hozta elének a nagy embert, mintha a fülénél fogva húzta volna ki diadalmasan a dicső sorból. Ehhez természetesen divatos lélektani játék járult, mert így lehetett igazában jól kifutni a témát, s új képpé alakítani a régit. Ezzel az eljárással az átlagolvasó is kellemesen tetszeleghetett magának, s „felnőttként“ érezhette magát. Persze azt már nem nagyon vizsgálhatta meg, s nem is törődött vele, hogy igaz maradt-e így a kép? Vajjon nem ferdült el a valóság?... s nem feledkezett meg éppen arról a lényegről, amely azt az életet naggyá tette?!... A polgárnak nem jutott eszébe, hogy még nála is különös volna, ha — mondjuk — a közvélemény azt vizsgálgatná: meg van-e elégedve felesége ölelésével, s nem azzal, ami pedig a világra belőle elsősorban tartozik, hogy milyen cipőfelsőrészt tud készíteni... Az ilyen életregények igazi „varázsa“ így aztán főleg az volt, hogy benne a nagy ember leszállt a kis emberhez. Sőt, elő-

kotort gyöngeségeivel és hétköznapi bajaival majdnem olyan lett, mint ő. Éppencsak az alkotás „véletlene” különböztette meg tőle.

Végül természetesen minden irodalmi divat talál igazi, komoly mesterekre s kiváló alkotásokat, vagy éppen remekművet is ki-termelhet.

Érdeemes lenne abból a szempontból is vizsgálni, hogy milyen formai változatokat használt ez a műfaj. Kezdve a legkomolyabb esszé formától a szabályos regényig, amikor a nagy ember élete majdnem csak az „epikai hitelt” kölcsönözte az írónak, egyébként szabadon működött a képzelet. Sőt, ez a műfaj helyet kért magának a színpadon is, ahol — a tragédiára gondolva főként — a tömegeből kimagasló ember igazán a maga helyén lett volna. De a kor vagy a divat nem ilyen értelemben kívánta. S valójában a színpadon is csak krónika, drámai életrajz, vagy történelmi helyzetkép lett belőle. Felemás, tartalmi anyagával kötött műfaj, amely a modellhez ragaszkodott inkább, s nem a költői lehetőséghez, amelyet az eset-leg kínált.

A hangsúly a témakörön volt. S igazán csak a véletlenül múlt, ha a nagy termésben valamelyik nagyember nem talált rá a maga krónikására. S ritka eset volt az is, ha valamelyik mű olyan hőst hozott elénk, akit nem ismertünk, vagy elfeledtünk, s ezért volt jó a tudatunkba idézni. Az élelmes író nem kedvelte az ismeretlen, visszhangot mindjárt nem verő nevet. Az ismeretlennel, amellet, hogy a név önmagától nem csengett, rendszerint az a baj is meg-volt, hogy az író nem kapta készen az egész tudományos anyagot. Külön egyéni utánjárást kívánt.

Ez az irodalmi divat tehát nem akarta növelni a nagyok sorát. Valami mást keresett az életrajz-regényekben, vagy regényes élet-rajzokban.

Érdekes lélektani, vagy szellemi kutatómunka volna, körül-tekintően megvizsgálni, a jelenség mélyére menni: milyen szük-séglet idézte föl ezt az irodalmi divatot. Mért tett úgy az európai ember, mintha megöregedett volna, s csak nagy multját akarta volna felidézni?!... A hívő korok előre néznek. S csak igazolásért mennek a multhoz. A mai ember úgy tett, mintha nagy záráskor, — „alkonyi hangulatban” — mérleget készített volna. Szinte sűrűn eltakarta maga elől a nagy mult idézgetésével a jövőt. Vagy: mintha ítélet alatt állna, nagy ismeretlennel perlekedne, s gyorsan igazolnia kellett volna magát... Vajjon a jövőjét kutatta a mult nagy képeiben?... Vagy a szellem e nagy mozgalmával valóban csupán tömeggé válását egyenlítette volna?!... Jobban akart látni?! Vagy feledni szeretett volna, jövőjét takargatni a mult képeivel?!...

Mi idézte elő hirtelen a nagy emberek e lázas kultuszát?... Ebben a jelenségben is valóban csak a tömeg lázadott, amely még

a mult nagyjait is a saját méreteire akarta leszállítani? Ezért tapsolt az olyan életrajzoknak, amelyekben valami gyöngéséget, kicsinyesen emberit talált? Ezért kellett a nagyokról éppen „regényt” írni: a nagy embernél is örök hétköznapiságokat, a majdnem mindenkivel egyformát hozni, hogy megnyugodjon a nagy egyelőségben, az örök, emberi pocsolyában?!... Ezért nem volt kíváncsi az alkotásokra, hanem inkább az alkotások közötti, vagy alkotások mögötti életre?!... Hiszen ezek a művek nem hozták egyúttal magukkal a nagy alkotások kultuszát is. A felsőbbrendű emberből az emberre voltak kíváncsiak.

Dehát — szerencsére — nincs az az irodalmi divat, amely ne termelne a divattól függetlenül is érdekes, vagy éppen kiváló alkotásokat. Vagy ne csalna előtérbe főként olyan szellemekről szóló könyveket, akik közvetlenül aktuálisak a jelenben, vagy arcukkal az előttünk álló jövő felé fordulnak. Ilyen például a magyarul mostanában megjelent három könyv: Frank Harris, „Shaw“-ról,¹ Pourtales „Wagner“-ról² és Troyat „Dosztojevszkij“-ről³ szóló könyve.

E három könyv műfaji szempontból, de főként szelleménél, tárgyával szemben elfoglalt írói magatartásánál, belső formájánál fogva is különböző. Sőt, egyiknek az az érdekessége van, hogy írója meghalt, de a nagyság, akiről a könyve szól, ma is él. Frank Harris könyve ez, aki közvetlen, személyes anyagból, riportszerű élményekből, a könyv „tárgyával” való levelezésből és vitatkozásból építi föl a könyvét. Pourtales Wagner-ről szóló könyve betetőzése annak az életregény-sorozatnak, amelyet a kiváló író a mult század második felének nagy európai zeneköltőiről írt. A harmadik, Troyat „Dosztojevszkij“-e, bár az írója orosz származású, a könyv eredetijét nemcsak francia nyelven írta, de franciás világossággal formál benne nagyszabású írói portrét, a szellemében legkevésbé nyugateurópai orosz íróról.

Mindhárom arc szellemi jelenvalósága, napjaink eseményeiben való mély tükröződése kétségtelen. Nemcsak abban az általános értelemben aktuálisak ők, ahogyan minden igazán nagy alkotó vagy „felsőbbrendű ember” mindig is aktuális. Az átlagolvasó számára se csupán azért izgalmasak, mert az író-művészi megjelenítés révén polgári közelségbe kerülnek, hanem annál a közvetlen érdekelttség-nél fogva, amellyel jelenünk szellemvilágában élnek. Bár a maguk területén nagy költők, tudatosan is gazdag politikumot hordoznak, vagy megzavart fejünk fölött átmutatnak a jövő felé. A mai válságot előre élik, s hittel nyulnak föl a romok közül.

¹ Frank Harris: Bernard Shaw. Marcius kiadása. Bpest. 1944.

² Guy de Pourtales: Wagner. Révai kiadása. Budapest.

³ Henry Troyat: Dosztojevszkij. Cserépfalvi kiad. Budapest.

A SZÉP TEMETÉSEK

Az alkotó földi alakja és életregénye általában akkor kezd az átlag-ember számára megszépülni, amikor a halállal már befejeződött. Ekkor aztán a hős mellé szegődik az ember, mint örök felszaporodó temetési menetben. A kicsiny fáklyák büszkén és lelkesen gyúlnak föl a nagy ajándékozó mellett. Mindenki beavatottá válik. A maga módján. Kezdik széttépdesni vagy csipegetni a nagy örökséget.

Hiába vannak a következetesen ismétlődő példák. Nincs ez ellen földi orvosság. Amikor a halállal a nagy jóvátétel folyamata elkezdődik, ezalatt már gyöttri, szenvedtetni, elhagyja, s magányba kergeti a társadalom azt, akit majd a következő nagy temetés után fog „megdicsőíteni“.

Mi magyarok „szerényen“ magunkról mondjuk, hogy szépen tudunk temetni. De nyugodjunk meg benne: a nagy alkotókat mindenütt hasonló-szépen temetik. Kivéve, ha csak jóval haláluk után veszik észre őket.

Az átlag-ember vagy a rendes polgár, amíg az alkotó él, majdnem törvényszerű következetességgel helyezkedik vele szembe. A maga kis élet-törvényeire, már elfogadott vagy megszokott elképzeléseire kényszeríti. Megalázza. Szenvedésekkel gyöttri. S ha néha láthatóan érzi is nagyságát, a saját méreteire próbálja lenyomni. A maga kis törvényeinek betartását követeli tőle. Ismételtetni akarja vele azt, amit már ő is elfogadott nagynak és szépnek. Így kergeti menthetetlenül a magányba, s e magányon kívül alig hagy más emberi menedéket számára.

Örök, törvényszerű ismétlődés ez. És ez a szerencsésebb eset. Hiszen, jól tudjuk, az alkotónak nem egyszer milyen könnyen jut ennél jóval tragikusabb emberi sors.

Ha ezekre gondolunk, bizony gyakran fog el lázongás a nagy emberek életregényeinek olvasása közben... Nekem például mindig könnyet kerget a szemembe, valahányszor a világnak talán legszebb, mindenesetre legsikeresebb operáját, a „Carmen“-t hallgatom. Mindig új meg új szépségein meglepődve arra gondolok, hogy alkotója előtt ez a halhatatlan játék megbukott. Sőt, talán ebbe is halt bele: balsikerű bemutatója után ágyának esett, s beteg szíve megölte. Mikor aztán halála után a darabot újra elővették, óriási sikert aratott. Azóta a világnak legtöbbször játszott operája... — Vagy: ha a magyar költő-sorsok között nézünk szét, nem megható-e például ilyen szempontból Madách emberi alakja. Ő talán még azt se igen merte volna elképzelni, hogy „Az ember tragédiája“ valaha színpadra kerül. Hogyan is gondolhatott volna róla olyat, hogy új meg új felújításokban arat majd sorozatos nagy színpadi sikereket, s hogy a világ színpadjait is végigjárja. Örült annak a szelíd, jó-

akaratú vállveregetésnek, amelyet nagy művéért egy-két költőtársától kapott.

Az ilyen esetek első pillanatra amolyan giccsesen-regényes kivételeknek látszanak. Pedig valójában csupán romantikus vagy anekdotikus illusztrációi minden nagy művész-sorsnak... A „nagy“-on van itt a hangsúly. Mert hiszen látszólag siker is mindig van bőven. De ez éppen a legnagyobbakat kerüli el. Vagy éppen azokat a műveket, amelyek új szépségekkel vagy új igazságokkal frissítik föl a mindig megújulni vágyó szellemet... Az alkotó számára még az a legszerencsésebb eset, ha már életében néhány igazi megértője akad, s harc forrósodik ki körülötte. A nagy értetlenség mellett így ízelheteti meg azt a tökéletes visszhangot is, amelyet annyira keres, hogy megerősítse útját, s új alkotások felé vigye. S így már a magánya se embertelenül elviselhetetlen.

Vajjon mért ír a végzet a nagy alkotók számára következetesen ilyen sorsot?!... Bizonyára mély értelem is rejlik e magas és kegyetlen „intézkedés“ mögött...

KOVACS LASZLÓ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

HÁROM KIS VERS

FELETET

*Feleljetek madarak, levelek :
Még életemben boldog lehetek?
Felszállnak erre mind a madarak.
És a levelek mind lehullanak.*

ÜRES KERET

*A Nap nevetve, a Hold mosolyogva
a világot vidám keretbe fogja.
Hogy ebben az arany-ezüst keretben
Te is itt álltál egyszer, hihetetlen.*

FEHÉR BOT

*Felhőt a szél, de jaj, ki vezet engem?
Öblös sötétség. És falak, falak.
Fehér bot voltál tétova kezemben
s hogy baktasson bottalanul a vak?*

HORVÁTH IMRE

A BARABÁS MIKLÓS-CÉH BUDAPESTI KIÁLLÍTÁSA.

Ünnepi bemutatót, parádés seregszemlét rendezett a budapesti Nemzeti Szalonban Erdély legjelentékenyebb művészegyesülete március 12-én megnyílt kiállításán. A sajtóbemutatón egy neves budapesti festőművész úgy nyilatkozott, hogy a „vidéki” művészek budapesti szerepléseinek kijáró elnéző jóindulattal lépett be a Nemzeti Szalon mostani tárlatára, de már első körületekinzésre el kell ismernie, hogy ez a kiállítás nemcsak messze felülmúlja az utóbbi időkben ugyanitt rendezett kiállításokat, hanem országos viszonylatban is értékes megnyilatkozása az ifjú erővel feltörő új magyar művészetnek. Pedig az őt teremben nem zsúfolódnak a képek, szobrok és iparművészeti tárgyak: alig másfélszáz a kiállított művek száma s ez a viszonylag szerény mennyiség harmincnégy művész alkotásait foglalja magában. Huszonnyolc festő, öt szobrász és egy ötvösművész mutatta be termése javát a fővárosnak.

A kiállítók többsége alul van a negyvenen, néhányan közülük még a harmincon is. Mindnyájan Erdély szülőttei, legtöbbjük művészeti tanulmányait is ott végezte az egykori kolozsvári és temesvári román művészeti akadémián vagy a még távolabbi Bukarestben. Ennek a közös indulásnak az emléke adja meg a kiállítás alapszínezetét s az erdélyiség szavakban nehezen kifejezhető tényezője különbözteti meg ezt a tárlatot a nem-erdélyi tárlatoktól. Nem uniformizáltság ez, hiszen ahány kiállító, annyi élesen elkülönült művészegénység, — és mégis valami rejtett közösség kapcsolja össze az erdélyiség jegyében a kiállított műveket és alkotóikat. Talán forma- és színlátásuk más, mint a nyugatibb művészet urbanizáltan nemzetközi szemléletmódja, talán közelebb vannak az ősforrást adó népi művészethez, mint a nagyvárosban talajukat vesztett s irreális területeken tévelygő művészek, — nem tudni, mi az, ami megsejtett ígéretek borzongásával tölti el a szemlélő lelkét, de kétségtelen, hogy ez a kiállítás az új erdélyiség fanyar frissességét hozta ajándékként Budapestre.

Az együttesben kétségkívül Nagy Imre művészete képezi a vezérszólamot. Négy olajképe és egy aquarellje előtt lenyűgözötten áll meg a másirányú művekre beidegzett szemlélő is. A csiki székelyek őseréje buzog ezekben a nyereségükben is európai szín- és formakultúrájú képekben. Alakjai vadságukban is típusokká nemesedtek: disznópásztorán a maga rideg életét élő csángómagyart formálta örökéletűvé, székely leányalakjainak duzzadó formáin pedig a termékeny székely faj kifogyhatatlan erejét zengi, mindenikétől eltérő egyéni technikával, hallatlanul felfokozott színekkel. Mint minden igazi művész, nagy gondot fordít a mesterségbeli részre is: tíz évvel ezelőtt festett képei olyan frissek, ragyogók, mintha még csak most lennének száradófélben.

Kortársa, Szolnay Sándor, a Barabás Miklós-Céh egyik életrehívója, szintén öt képpel szerepel. Nyugodt bölcs művészetében is, mint életében. A teremts csodáját nemcsak a viharokban és a kozmikus erők vad indulataiban érzi meg, hanem egy szál virágban, egy igénytelen víztükörben vagy egy zöldelő falombban is. Képei egy-egy hónap hangulatát adják, igénytelen témájuk

mellett is mélyen szuggesztív erővel, kifinomult nyelven, a fáradság halvány árnyalatával. Egyszerűen megfestett képei telve vannak bájos derűvel, tiszta ragyogással, leheletszerű finomságokkal, olyan művész alkotásai, aki már felért a csúcusra.

Abódi-Nagy Béla a tiszta festőiség problémájának kutatója. Színekre bontott, fellazított formákon keresztül igyekszik nyomon követni a fényt, — művel e lázas keresés vajúadásában fogantak. Nem eredmény még, amit ad, hanem csak egy fejlődési fokozat, de a kutatás komolysága biztosítja az előbb-utóbb elérendő eredményt. *András László* mozgalmos kompozícióin szinte ösztönös szellemességgel old meg nehéz kompozíciós feladatokat, melyeknek életteljeségét nagyban fokozzák a frissen odavetett színek. Talán a ragyogó színek kedvelése folytán mellőzi a művész a szintárvátot, melynek hiánya itt-ott lapossá teszi képeit. „Gyimesi esztenán“-ján nemcsak a téma székely, hanem a székely tájak lelke zeng fel, irányt mutatva az igazi, mély népiség felé. Hat vízfestménnyel szerepel *Andráshy Zoltán*, a finom hangulatok festője. Vértbelli aquarellista, felfegyverkezve ennek az ördögös technikának minden fortélyával. Képein egy-egy hangulat-szuggestív vezetőszín uralkodik, ehhez hangolja a többi, s csodálatos harmóniakat hoz így létre. „Lófüröztetés“-e merész és szellemes, „Téli reggel“-én mesterien egyesül a finom hangulat és raffinált technika. *Balázs Péter* még nem talált teljesen magára, de „Jánoskák“-jának figyelő fiúalakja remélni engedi, hogy a figurális művészetben lesz még mondanivalója. Határozottabb egyéniség *Bene József*, akinek pasztellesen lágy és mégis erővel telt képei Nagy Imre képeinek szomszédságában is megállják a helyüket. Művészi fejlődése, biztos emelkedése szinte fokról-fokra lemérhető. „Pihenő székelyek“ c. képe szinten-kompozícióban remekül összehangolt, mérsékelten egyéni technikával készült alkotás. Egyik másik olajképe még kissé tarka és modoros, annál szebbek azonban ötletes és üde aquarelljei, köztük a két tehenes „Tavaszi“ vagy a többi, lovakat, teheneket ábrázoló, párás, dús-színű, nemes ragyogású művei. *Bordy András* szokatlanul nagyméretű „Fél-akt“-ján az aquarellfestés új lehetőségeiről számol be. Mosástechnikával utólréthetetlenül finom tónusokat hoz létre, bebizonyítva azt, hogy nemcsak az állá prima-virtuózkodás az aquarell lényege. Hogy azonban ahhoz is ért, azt tanúsítja „Felhők a Maros felett“-je, mely felfrissült, tüzes színeivel, hangulatának szuggesztív erejével mestermű a maga nemében. *Brósz Irma* különböző technikákkal készült műveit mutatja be, de kétségtelen, hogy igazi tere az olajfestés. Tájképeinek üde zöldjein szinte böcklini erő nyilatkozik meg, színeit a lehetőség legfelsőbb határáig felfokozza. Naturalista, a nélkül, hogy a természet szolgál másolója lenne. Önarcképe értékes gyöngyszeme a kiállításnak. *Debitzky István* új célok felé tör: mint a luminizmus kutatója, az atmoszféra jelenségeit figyeli. Kutatómunkájához az erre legalkalmasabb technikát, az aquarellt választja. Két kis aquarell-képe finomhangulatú jegyzet ebből az — előbb-utóbb kétségtelenül eredményt hozó — kutatómunkából. *Erdei Erzsébet* impresszionista felfogású egyetlen aquarellje kevés ahhoz, hogy művészi törekvéseiről és fejlődéséről számot adjunk. *Elesdy István* művészete a naturalizmus talaján nyugszik s azon keresi a maga útját a festészet és a grafika felé. „Havas háztetők“ c. aquarelljének tanúsága szerint festői tehetség, akinek a festészetben lesz még mondanivalója.

F. Ferenczy Júlia az erdélyi művészet egyik reménysége. Sok küszködés után a jelek szerint magára lett és igazi útját a tiszta, világos, ragyogó színek abszolút festőiségében találja meg. Ez a magáratalálás hívta életre

„András” c. remekművű olajképét és ujjongó színörömmel telt pasztell „Akt”-ját. További fejlődése elé reménykedéssel nézünk. Különálló és érdekes művészegyéniség *Fülöp Antal Andor*. Egykori mestereinek hatását már régen levetette s megalkotta a maga saját formanyelvét, melyet hallatlanul finom vonal- és színkultúra, morbid báj és dekoratív sikszerűség jellemez. Képein itt-ott még kísért a modorosság (melyik művész nem modorosa saját technikájának? ...), de „Birsalmát, szedő leány”-án már egyéni stílusa túl diadalt tüzelő színeinek soha nem látott, sajátos harmóniájával. „Madonná”-jának ünnepélyes komolyságán a beuroni bencések művészete kelt új életre, „Sarkantyúvirág csendélet”-én pedig a magyar hangulat művészi kifejezésével lépett szinte öntudatlanul szerencsés útra. Szeretnénk hinni, hogy az eddigi eredmények, bármilyen jelentősek is, nem jelentik még a végpontot a művész oeuvrejében. *Incze István* derús, színes, vonzó technikájú olajképei élő cáfolatok arra — az egyes művészekről szívesen hangoztatott — mondásra, hogy: szép az, ami a közönségnek nem tetszik. Nos, Incze István képei a közönségnek is tetszenek, a nélkül, hogy a művész megalkudott volna saját művészi meggyőződésével vagy engedményt tett volna az átlagközönség ízlésének. Aquarellszerű, könnyed hatású képein vastag foltokban rakja fel a színeket, mindig a maguk tisztaságában, teljes világítóerejüket kihasználva. „Olvadó hó”-jában a koratavaszi nap aranyfénye tölt be minden zugot. Egészen más egyéniség névrokona *Incze János*. Komorságra hajló művészegyéniség s képei is e komorság jegyében születtek. Sötét tónusokban tartott olajfestményein a külváros sivár világát jeleníti meg. Kietlen raktáruddvar, tyúkketrec, cigánysor, sivár utcasarok a témái, de e szegényes témákba egy mély művészlelek visz költőiséget. Egyetlen ötletes képkipavágás, raffináltan stilizált színösszhang emeli művészi magasságba az olykor nyomasztóan sötét hangulatú, fény után sóvárgó képeket. Nagybánya örökségének folytatója és továbbfejlesztője *Karácsony János*, nem véletlen tehát, hogy tájképeket állított ki. Csíki tájain merész technikával sajátos lírai hangot üt meg mély meggyőző erővel, — minden adottsága megvan ahhoz, hogy a csíki Kárpátok par excellence festőjévé váljon.

Mohi Sándor olajfestményei elmélyedő lélekben fogant, klérlelt alkotások. Igénytelen témájú képeit („Erdélyi öreg ház”) soha nem látott színek harmóniája emeli a művészet magasabb régióba, kiegyensúlyozott kompozícióinak dekoratív összhatása olyan könnyed és magátólértetődő, mintha nem is hosszú évek vívódásának eredménye lenne. Művészete rokon *András László*val, némely képen *Szőnyi-reminiszcenciákat* vélünk látni, de ez csak gazdagabbá, színesebbé teszi a művész sikszerűsége hajló, sajátosan rajzos és mégis festőiséggel telt kifejezőmódját. „Festő és családja” c. képe a kiállítás legszebb darabjainak egyike. *Olajos István* egyetlen vízfestményén mosás-technikával lágy, lírai hatást ért el, szívesen láttunk volna tőle többet. *Pirk János* képeinek nemcsak méretével törekszik monumentalitásra, hanem kompozícióinak nagyvonalú egyszerűségével is. Ennek a célnak a szolgálatában áll mély tónusban tartott nagyméretű „Fahordás”-a s ezt igyekszik megközelíteni más eszközökkel két nagybányai képe is, melyek egyikén kozmikus fényözönben megjelenik a nap is, túlvilági fényözönben oldva fel a való világ kicsinyes formáit. Más képein, mint pl. a római Capitolium előtt vágató lovasok temperaképein hatalmas erővel érezteti a továsodró mozgást. Fejlődése gyors ütemű és biztató. Ezt állapítjuk meg *Piskóti Gábor*ról is. Színen-formában a nemes szőnyegekre emlékeztető s azok

anyaghatását tudatosan követő, újszerű hatású, vonalas technikájú olajfestményeinek ötletes kompozíciói és üde színharmóniái kiforrott, de nem megmerevedett művészegyéniségre vallanak. Új meglátással remekbekészült „Fürdetés” c. képe, „Öregasszony”-án pedig megkap a színek hangulatkifejező ereje. Két pasztellképpel szerepel *K. Róde Edit*. E szabadon kezelt, dekoratív hatású kis képek egy kibontakozó művészegyéniség kézjegyét viselik magukon. *Simon Bélának* mindössze egy művét látjuk a kiállításon. Szélesen kezelt, impresszionista szellemű, Hollósy útját folytató képeiből szívesen láttunk volna még. A tavasz üde lehelete árad *A. Tollas Júlia* mesteri aquarelleiből. Szabad technika, abszolút festőiség, nőies, de nem édeskés báj, dekoratív beállítás főjellemvonásai kevés színnel festett és mégis csodálatosan artisztikus aktképeknek. „Zöldfátyolos fej”-e az aquarelltechnikának mesterműve, egyben biztosíték arra, hogy a fiatal művésznőnek lesz még mondanivalója ezen a téren. *Varga Mátyás* érdekes kompozícióinak dekoratív felfogásában van valami színpadi díszletszerűség és keresettség, de *Fülöp Antal* Andorról festett temperaportréjának finom színösszecsengése a modorosságából való kibontakozást mutatja. A művész igazi egyénisége legtisztábban „Surah” c. képének keresetlen festőiségében nyilatkozik meg. *Vásárhelyi Z. Emil* sajátos színkezelésű portréin avatott mestere a lélekbelátó jellemábrázolásnak, de egyéni technikája fárasztó modorossággá vált, melytől nem tud szabadulni. Gyermekarc képein nehéz feladatát nagy biztonsággal oldotta meg, különösen szép a 127/a jelzésű gyermekportréja.

A grafikus művészetben ketten haladnak az élen. Egyik *Gy. Szabó Béla*, aki tíz fametszetén számol be szépívelésű művészi fejlődéséről. Bár már gazdag eredményekre tekinthet vissza, mindig elégedetlen önmagával, fáradhatatlanul kutatja és kiaknázza a fametszés-adta lehetőségeket. Egy időben szentnek és sérthetetlennek tartotta a fadúc szűz felületét s csak a legszükségesebb mértékben szántott bele metszőkésével, e művein fekete volt az uralkodó szín. Most felfedezte a fehér szín izgató varázsát, új műveiről eltűntek a komor feketeségek s győzelmesen tölt be mindent a felszabadult fehérség (Szánkázók, Bozót télen). Nehéz téma mesteri megoldását adja dekoratív szépségekkel telt „Bozótban” c. fametszete. A másik grafikus művész *M. Makkai Piroška*. Egy színvonalon áll férfi-kollégájával, de más egyéniség. Asszony. Művészetének főtémája az örök asszony s az anyaság, mint az asszonyiség végső kiteljesedése. Nem véletlen, hogy kiállított fametszetei közül is az „Asszony gyermekkel” a legbensőségesebb és technikában is legégyénibb műve. Szabó Dezsőről készített fametszetű portréja expresszív erővel telt, „Ünnep”-én a saját maga által teremtett és kielélt technika üll diadalát. Nagy várakozással nézünk a két grafikus további fejlődése elé.

A szobrászok közt jólesően látjuk *Kós András* erőteljes kibontakozását. Nem válik rabjává spekulatív tévelygéseknek, megmarad a naturalizmus talaján, de felülemelkedik a köznapi naturalizmuson, a formákat monumentális egyszerűségbe foglalja össze és józan stílizálással adja meg örökérvényűségüket. Erről a törekvéséről tesz vallomást: „D. dr. feje” c. mészköszobra és Fuhrmann Károlyné mély bensőséggel telt, szinte madonnás ünnepélyességtű márványportréja. Kőszobrain anyagszerű, anélkül, hogy túlzásokba tévedne: „Álló akt”-ján és Önarcképén az anyag tömegessége és nyugodt statikája érvényesül. *Kósa Huba Ferenc* márványban dolgozik a legszívesebben, e nemes anyag finom felületi szépségeit és formaképző-lehetőségeit mesterien aknázza ki. Önarcképén az élet lüktető melege vibrál, „Est”-jének fekvő

márványalakján pedig a márványszobrászat örök nagymesterének, Michelangelonak firenzei sarkophag-alakja kelt új életre, huszadik századi fogalmazásban. E zárt kompozíciójú, kontrasztikus ritmusú, formagazdag felületű márványszobor önmagában is elég ahhoz, hogy érett művészként mutassa be a fiatal szobrászt. *Kudélász Károly* festőként is szerepel a kiállításon, de igazi tere a szobrászat. Fejtanulmányain és képmásszobrain egyszerűsített, átértett formák adnak erőteljes fény-árnyék hatást („Eszter”), szimbólikus szoborművei lélekkel teltek („Figyel a Barcaság”). Mindössze egy női terrakotta-fejet állított ki *Kadli Nagy József*, aki e művén nagy karakterérzékkel árul el. Kár, hogy egyebet nem látunk tőle. Különálló szobrászegyéniség *Szervátiusz Jenő*. A fának és kőnek egyaránt fölényes tudású mestere. Kezdetben főleg fa volt az anyaga s ez meglátszott kőszobrain is, de „Székely férfitest”-ének sommás, tömör, egyszerűsített plasztikájú, kőben fogant megfogalmazásában már nyoma sincs a fa emlékének. „Művész és felesége” c. reliefjén a márványfaragás új lehetőségeinek felfedezésével lép meg és hallatlanul ötletes megoldást ad a két fejlet dekoratív egységbe foglaló pávával. „Gábor Aron” c. faszobrán túlságosan tiszteli a fa anyagát, túlságosan sok elemet zsúfol össze szervesen a fa tömörsége kedvéért, de túlzásaiban is mindig eredeti és ötletes. Művészete a zenith felé közeledik.*

A nagymúltú erdélyi ötvösművészet két új életre *Fuhrmann Károly* ötvösműveiben, melyek oly egyéni, meghitt színt adnak ennek a kiállításnak. A művész ősi magyar formákhoz nyúlt vissza: a honfoglaláskori tarsolylemezek és süvegcsúcsok Keletről hozott elemei kapnak új megfogalmazást ezüsttálcáin, kelyhein és ékszerein. De *Fuhrmann Károly* Erdély fia is, ismeri az egykori híres „erdélyi zománc”-műveket s a nagy hagyományokat követi finomkidolgozású zománcművein. Egyedülálló művészete országos viszonylatban is követendő példa lehetne.

A kiállított művek árai általában mérsékeltek, a látogatottság nagy, — Erdély művészei derekasan megállják helyüket a kényes ízlésű Budapesten.

BIRÓ BELA.

FATORNYOK

Zilahy Lajos színművének bemutatója a kolozsvári Nemzeti Színházban.

Kassák Lajos annakidején a legszélsőbb baloldal írójaként vált ismertté. A forradalom bukása után menekülnie kellett és néhány évet Bécsben töltött, a vörösebb árnyalatú egykori társország fővárosában. Miután hazajött néhány évig nem hallottuk hangját. Majdnem elfelejtve, egyszer mégis csak megszólalt és alapos meglepetést készített híveinek, ellenfeleinek egyaránt. Mennyire más írói arc bontakozik ki az „Egy kosár gyümölcs” óta írt műveiből, mint komor, egyoldalú, de így is írói értéket jelentő életrajzából. Témaköre egysíku élményanyaga folytán máig sem változott, de az egykori osztályharcos proletár keményen szembefordult régebbi egyéniségével és elesett hősei, tehetetlen emberkéi mellé a humanizmust küldi oltalmazó útítársnak. Nem Kassák az egyetlen, aki pályája derekán váltott új utakra, új ideák felé. Jó néhány nevet tudnánk felsorolni, de pillanatnyilag csupán *Zilahy Lajos* érdekel

bennünket. Izgalmas feladat lenne kielemezni hogyan jutott el a „Két fogoly“-tól a „Fatornyok“-ig? Hogyan találkozott a szalonok lovagja, az úri dillettánsok ünnepeit tollforgatója a korrall, a válsággal és mint bírkózik vele több-kevesebb eredménnyel azóta is?

Egy élet munkájával felépített gondolatrendszer és magatartás nem múlhatik el szélfúvás erejétől. Zilahy régebbi írói munkássága a lényegyet tekintve mégis csak fényévekben mérhető távolságot mutat a maival szemben. Mi mindennek kellett történnie, míg az europäer, a szenvedélyes és romantikus széplélek, a szerencse kedvelt lovagja, akinek megadatott tehetség mellé a siker és a vagyon is, szembefordult önmagával: a tegnapi Zilahyval!

Szinte kibújt a saját bőréből! De a fájdalmas és nagy lelkierőt követelő operáció után mennyire gyöngének mutatkozott, mikor nem tudta levehető epidermiszt végleg megsemmisíteni. A mai Zilahy néha belefelejtkezik saját egykori arcába és tolla elmúlt régi hangokra rezonál. Ez a kettősség talán onnan származik, hogy a mai Zilahy sem egészen ismeretlen. Egyik-másik régebbi művében is felcsillan új arca, mint ahogy mai írásaiban sem tud megszabadulni a múltjától.

Talán nem kielégítően éles a vázolt kép, nem is lehet, Zilahy műve nem befejezett, de csak az elmondottak alapján lehet hozzáférközni a „Fatornyok“-hoz, amely a vér mitoszának, a betegségig menő érzékenységek és korcs humánumnak, jellegzetes fővárosi káosza. A másik meggondolandó dolog a probléma távlatnélkülisége. Még úgyszólván a napilapok hasábjain, a kávéházak asztalán, sőt az utca porában piszkolódik a kérdés. Őszinte, gátlás és gát nélküli feltárására az említettek kivül egyéb tudott okokból sem nyílik lehetőség. Ezért időnként a néző hátgerincén kényelmetlen érzés fut végig, mint a hangya, szeretne a szék alá süllyedni, annyira bántja a hamis hang, máskor összeszorítja a száját, megmarkolja a székét, ne hogy felugorjon meglepedkezve magáról és nagyot kiáltson: Nem! Ha másról lenne szó, hidegen hagyna az író elképzelése, de elevenébe vág majd mindenkinek a darab! A legtöbb családfán közelebb vagy távolabb a tőtől lóg egy idegenfajú gyümölcs, szász, tót, román vagy horvát nagyanya, nagyapa, nagybácsi, unokaöccs, esetleg feleség, de a vérbeütés nem hoz összeütközést. A szláv, germán vérsajtók békében megférnek a török vagy ugor őssejtekkel, hordozójuk gondolkozásban és tetteiben egyaránt lehet jó magyar.

Nyugtalanságunk teljessé válik, mikor hiába várjuk a megoldást, fokozza az állandó zavar, a darab furcsa felépítése, nem utolsó sorban pedig az a tény, hogy a színmű nem „magyar“. Miért kell az építő, pozitív beállítottságú, idegenfajú hőssel szemben a magyarságot Klárának képviselnie? Kriegsné kitűnő asszony, de csupa negatívum, érthetlenség, annyira nő, hogy férfi-logikával alig követhető. Zilahy tisztában van fajtánk valóban nem sok, de annál értékesebb jótulajdonságaival, miért állított hát ennyire gyenge embert a robosztus, csupa erő és élet ellenféllel szemben? Nem kívánunk hízelgő, nemzetiszínű kritikátlanságot. A hízelgés ma legfeljebb savanyú és kétkedő mosolyt éleszt, de talán mégsem úgy van minden, ahogy az író látja. Az előadás végére Árpád gyengén indokolt visszatérése ellenére is, minden fájó pont vérző sebbé nyílik és a probléma szárnyaszegetten hull vissza oda, ahonnan jött: a por, butaság, piszok és rövidlátás közé. A vér és mítosz titkai között járva

költői igazságot, esztetikumot hajszolni ostobaság lenne, de csupán a feleség ideg orvos elé való gátlása a legfőbb érv?

Nem csak Klára küzd tengernyi komplexummal, mindenki felnagyított nyavalyában szenved. A színpad idegklinikai mintagyűjteményhez hasonlít. A hős keménységéből és szentimentalizmusból összegyűrt lényét gyermekkori ködös víziók irányítják. Becsületes ember, de nem ura magának. Latolgat. Menjen? Ne menjen? Szinte mérleget készít. Mennyi a tartozása? Van-e követelése? Pedig előrelátható távozása észszerű. Ha más belátásra jutna, kényszeríteni kellene, mert vele ugyan nem nyer az ország, bármennyire kiváló ember. Klára csupa bizonytalanság, annyira ideglény, hogy csak hosszas és fárasztó analízis útján közelíthető meg. Kissé groteszkül, egyetlen kérdőjelként tornyosul a színpadon, talán egyik apróbb komplexuma jellemzi a legjobban: a mézárós és a legyek. Sehogy sem leljük meg benne a magyar talaj ősi, titokzatos kötőerejét, amelynek létezése tudott és letagadhatatlan tév. Kálmány pipa és cigány mögé rejtőző exaltáltságának magyarázata Klára; Ottó komplexuma a zsidó feleség és viszont, hogy a férjek sorát minden megerőltetés nélkül viselő Jankáról ne is beszéljek. Még Lajos inas, az egykori vármegyei hajdú sem ment ettől a kultúrbetegségtől. Egész megjelenése „a régi jó világot” sirja vissza és ha az író, meg a szerep természetete engedné, egyszer csak felsóhajtana és hosszú beszédbe kezdene: hej, amikor én még... Talán a másodvirágzásának tavaszát élő öreg Borcay a legegészségesebb, mert úgy veszi egyszerűen és természetesen a legkomplikáltabb dolgokat, ahogy volt alispánhoz illik. Árpádról nem szólok, mert egyénisége egyelőre a bagolypörkölt ősködében szunnyad, bár ő a legragyogóbban megrajzolt alak.

Ennyi ellentétes, megmagyarázhatatlan, furcsa jellemet három felvonáson át egy idea szolgálatába állítani és egyúttal fejleszteni a cselekményt, tiszteletreméltó vállalkozás. A nyilvánvaló nehézségek ellenére is a színmű a mesterségbeli lehetőségeket vizsgálva meglepően jó. A színpadon zökkenő nélkül történik minden. A szereplők pontosan kiszámított lélektani pillanatban jelennek meg és tűnnek el, a dialógusok érdekesek és mulatságosak; néhol szinte fárasztóan kábítják el a nézőt, s elvonják figyelmét a lényegtől. Zilahy az írói és színpadi kifejező eszközöknek annyira ura, hogy ezeken felül a jelenetek, felvonásvégek poentirozására is maradt ereje, sőt patikamérleg pontossággal adagolja a humort, lírát és retorikát. A drámai szerkesztésnek is iskolapéldája lehetne a „Fatornyok”. Még a nagy színpadi zsonglőrt, Herceg Ferencet is magamögött hagyja, aki pedig változatlan szellemi frissességgel tud akár a semmiből is három-négy felvonást írni.

A színház Zilahyhoz méltó gondos és művészi előadást nyújtott. Egyes részletekben talán túlszárnyalta a pesti előadást is. Kriegs Rudolf szerepében Mihályfi Béla kitűnő volt. Színészi képességei felől sohasem voltak kétségeink, de ezután ha lehetséges még jobb színésznek tartjuk. A reális, kissé érzékeny, korrekt és a faji elhivatottság tudatát büszkén hordó mérnök jellegzetes, de feltűnést kerülő maszkja és a legapróbb részletekig kidolgozott alakítása maradék nélkül kielégített bennünket. Szinte motorja volt az előadásnak, magával ragadta a többi szereplőt is. Klári — Tasnády Fekete Mária — itt szerencsés véletlen folytán elhíhetőbb volt már megjelenésénél fogva is, mint Tökés Anna

alakításában. Az „Árnyék“ bemutatója alkalmával írottakat változatlanul fenntartjuk, tehát hiszünk színészi képességeiben, viszont nem állítjuk, hogy kifogástalan lett volna. Néha mintha elvesztené biztonságát, pedig érzi a szerepét és igyekszik kihozni belőle mindent. Talán a rutin hiánya a baj. Az előadás meglepetése számunkra Bodó György. Árpád szerepébe annyi fiatalos lendületet, hebehurgyaságot vitt a méregzöld alaptónus mellé, hogy az este egyik legjobb alakítását nyújtotta. Talán a harmadik felvonás eleje nem úgy sikerült, ahogy szeretne volna.

Zilahy Lajos a kolozsvári közönséget és a színházat tisztelte meg, mikor elfoglaltsága ellenére is szakított időt a próbák személyes vezetésére és szerencsésen hasznosította pesti tapasztalatait. Kiváló író és — egyszemélyben — kiváló rendező munkájának eredménye csak siker lehet. Az előadás sikerét nem vitatjuk el mi sem. Nem kerülünk önmagunkkal ellentétbe, mikor bírálatunk végén ezt állapítjuk meg. A „Fatornyok“ a kritikát fényesen kiállja, eltekintve az utolsó felvonás kisebb hibáitól, de Zilahy közéleti, szellemi szereplése alapján szórakoztató esténél többet kívántunk tőle mi is.

A bírálat elvi szempontjai nem igen találkoznak a közönség ízlésével, de nem is célunk a szórakoznivágyó polgár befolyásolása, legfeljebb hosszú kerülő révén, mikor le merjük írni, hogy a „Fatornyok“ nem éli túl az íróját, ha csak mint kortörténeti dokumentum nem szolgál majd késő nemzedék okulására...

VITANYI JANOS.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

A SZINYEI MERSE PAL-TARSA-SÁG KIÁLLÍTÁSA A KOLOZSVÁRI MŰCSARNOKBAN.

Akinek alkalma volt megnézni a Barabás Miklós-Céh budapesti kiállítását után a Szinyei-Társaság kolozsvári reprezentatív tárlatát, az ugyancsak elelmélkedhet az idők múlásán. Amott csupa fiatal erő, átlagéletkoruk alig haladja meg a harmincat, — itt a legfiatalabb is ötven felé jár már s nem mutatkozik semmi jele sem a méltó „utánpótlás“-nak. Az egy-két évtizeddel ezelőtt még élen járó Szinyei-Társaság menthetetlenül az előregedés felé halad, egykori tüzes forradalmisága akadémiámba merevedett, élete a nagy multból táplálkozik, a jövő ígéreteivel pedig adós marad. Bizonyos fáradtság s az egykori lendületes elindulás után bekövetkezett lankadság vonul végig a ki-

állított, jórészt múzeumokból és magángyűjteményekből előkerült anyagon.

Ezekkel a kényszerképzet-szerű gondolatokkal járjuk végig a kolozsvári Múcsarnok termeit. A Szinyei-Társaság kétségtelenül teljes élgárdájával vonult fel erdélyi bemutatkozására s az is bizonyos, hogy Kolozsvár közönségének nagy művészi élményt jelent szemtől-szembe állni az egykori anyaország kiválóságainak alkotásaival. Maguk a kolozsvári művészek is csak most látják együtt az egykor legelőkelőbb művész-társaság tagjainak munkáját. Itt, budapesti talajukból kiszakítva, a képeknek, szobroknak önmagukban kell megállniok a helyüket. Nem támogatja őket jól megszervezett sajtópropaganda, lelkesítő hozsánázás s meg kell állapítanunk, hogy már egy-két évtized is alaposan megtépázta néhány

műnek egykor múzeális örökérvényűségében való hitünket.

A művészek megtalálták mondanivalóik egyéni s a másokétól jól megkülönböztethető formanyelvét, — ez adja meg e kiállítás gazdag sokféleségét, — a megtalált formanyelvet egyre választékosabbá, finomabbá csiszolták, de közben kifulladás a mondanivaló maga. Bekövetkezett a forma és tartalom egyensúlyának félrebillenése s vele e félrebillenés mindenkor következménye: a manierizmus. Fáradt egyéneknek vagy fáradt korszakoknak jellemzője ez s bizony nem mentesek tőle a Szinyei-Társaság egykor harcosszerű művészei sem.

Amit Erdélyi művészei ezen a kiállításon keresnek, az a *jövő szava*. Hogyan látják, vagy hogyan sejtik meg az anyaország beérkezett mű-

vészei a magyar művészet jövőendő útját, rejlik-e alkotásaikban ösztönző erő és szilárd támasz, melyet megragadhat a magyar művészet folyamatosságából huszonekét évig kiszakított erdélyi művész? Bizony kevés az, amit e kiállításon útravalóul kapnak Erdély fiataljai. A Szinyei-Társaság kiállítóit egyrészenek művészete túljutott a zenithen s most az alkony éveiben a nagy multon mereng, mások öt évtizeddel a vállukon is még a keresés, kísérletezés korszakát élik, a nélkül, hogy eredményt tudnának felmutatni s csak néhányan vannak a ma is felfelé haladók. Neveket nem említünk egyik csoportból sem, — a Szinyei-Társaság művészeit nem itt kívánjuk felfedezni és méltatni.

A festészeti és szobrászati anyag tetszetős rendezése Vidovszky Béla érdeme.

Bíró Béla.

K Ö N Y V E K É S Í R Ó K

ERDÉLYI SZÍNHÁZ

(1.) *Káli Nagy Lázár visszaemlékezései. Kolozsvár 1942, II. kiadás. Erdélyi Ritkaságok 1. Bevezetéssel ellátta Jancsó Elemér.* — (2.) *A Kolozsvári Nemzeti Színház Évkönyve. 1941/42—1942/43. színiévad. Összeállította Szabó Lajos. Kolozsvár, é. n. (1943.)*

„Egy Magyar Jádzó színnek felállítását talám leg-előll kell vala tennem azok között az eszközök között, melyek Anyai nyelvünk gyarapítására 's közönségesítésére szolgálnak' — írja Aranka György már 1791-ben, az „Erdélyi Magyar Nyelv-Mivelő Társaság“-ról szóló elmékedéseiben. Régi mondasunk, hogy „nyelvében él a nemzet“ s az „anyanyelv-gyarapító“ színjátszás ilyen megvilágításban nyomban a „magyar nemzetiség“ egyik fenntartó-oszlopává válik. Nem kell tovább pergetnünk a gondolatsort: érthető és természetes, hogy az irodalomtudomány a magyar színházak történetét mindig lelkiismeretesen kutatta, fejlődésüket és változásait számontartotta s egészében és részleteiben olyan kérdésnek tekintette, amely az irodalmi életnek szerves, sőt igen jellegzetes eleme.

Erdély fővárosa — Kolozsvár — bátran hirdetheti, hogy övé volt a legelső állandó magyar színház; ugyanígy az erdélyi irodalomtörténetírás sem marad szégyenben, mert Nemzeti Színházunk törtériáját irodalomtörténe-szeink annyira részletesen és alaposan feldolgozták, mint egyetlen más magyarországi színházét sem. Ferenczi Zoltán korszakos monográfiája (A Kolozsvári Színészet és Színház Története. Kolozsvár, 1897) olyan alapvető és nélkülözhetetlen munka, hogy hozzá hasonlóval (Bayer József általános nemzeti színház-történeti munkáit kivéve) csak a fővárosi Nemzeti Színház dicsekedhetik napjainkban, fél évszázaddal Ferenczi könyvének megjelenése után (Pukánszkyne Kádár Jolán: A Nemzeti Színház Százéves Története, 1943). Ilyen és ehhez hasonló értékes és alapos előzményekre támaszkodnak napjaink erdélyi színház-történeti tanulmányai és művei.

(1.) Erdély régi színházi világát varázsolja elénk a „Nemzeti Magyar Theatrum“ azon határozata, hogy készítették „egy nagy, bársonyos táblájú, aranyozott bőrös sarkú, beakasztó, nagy rézkapcsos foliántos könyv“, mely „Az Erdélyi Magyar Nemzet Nagy Könyve“ címet viselje s jegyeztessék bele minden apróság és nevezetesség, ami a színházat érinti: kiadás, bevétel, leltárak, ajándékok, benefactorok, könyvtár, kották, zeneszámok, díszletek, számadások. „Azon nagy könyvbe bevezetésül“ készítette Káli Nagy Lázár a kolozsvári színház „egy kis törtériáját“. A Nemzet Nagy Könyve sehol sincs. A Káli munkája 120 év mulva véletlenül került elő a zsidó antiquariusnál.

Ferenczi annakidején forgatta Káli művét, de minden adatát nem használta fel. A kiadót különben sem a kézirat tudományos forrásértéke ejtette meg: lelkesítette ugyan az „ad fontes“ örökérvényű igazsága, de ezen felül az erdélyi magyar színészet hőskoráról a közönségnek érdekes és élvezetes, de ugyanakkor egykorú és eredeti tájékoztatót kívánt nyújtani.

Káli Nagy Lázár egyéniségét, az emberi és írói jellemében lévő ellentétet egyetlen párhuzamos példában érzéklni tudjuk. „Némely tárgyak leírásában talán igen bő voltam, de mivel a jövő századokban élni fogó, Erdély és Magyarország lakószai számukra írtam inkább, azért azon különféle, sokak előtt mostan apróságoknak tetsző dolgoknak feljegyzéseit szükségesnek láttam.“ Ilyen lelkiismeretes, gondos és évszázadokra előrelátó író bontakozik ki az Ajánlás néhány sorából. S mint ember? A színház anyagi ügyeit kezelte, de az írásos feljegyzéseket annyira megvetette, hogy a közpénz lelkiismeretlen kezelésével vádolták. Pere sokat húzódott s csak 21 évvel halála után zárult. A fia az apát (annak egykorú jegyzetei alapján) fényesen igazolta, de a „fősvény“ Nagy Lázár a mi szemünkben örökre érdekes, kétarcú ember marad.

Káli Nagy Lázár „kis törtériájá“-nak felfedezése adta Jancsó Elemérnek, az Erdélyi Ritkaságok szerkesztőjének az ötletet a sorozat megindítására. A könyv már a második kiadást érte meg. El második kiadásra Színházunk másfél százados ünnepe adta az alkalmat. Az elsőtől eltérőleg tartalmazza néhány úttörő színészünk rövid életrajzát s az erdélyi színház-történet terjedelmes bibliográfiai áttekintését. Egyedül a névmutatót hiányoljuk, mely a kötet használhatóságát nagyban megkönnyítené.

(2.) A Nemzeti Színház Évkönyvét a tudományos köztudat úgy fogadta, mint kevésbé sikerült munkát. Mindössze két tanulmány igényli benne az irodalmi jelleget: az elsőben Szabó Lajos 1792—1821, a másodikban Jancsó Elemér 1821—1942 között vezet végig a kolozsvári magyar színjátszás történetén. A fordulópont (1821) megválasztása helyes: Színházunk ekkor kap állandó hajlékot. Helytelen azonban az, hogy a román megszállás alatti színjátszá-

sunkról nem nyerünk önálló képet. Kétségtelen ugyanis, hogy e korszak a Színház történetében egészen egyedülálló, valamint az is, hogy ez időszak változása a mai nemzedék feladata, azé a nemzedéké, amelyik közvetlen tapasztalatai és élményei alapján végezheti e munkát. Történtek ugyan már igen sikeres kísérletek (Kemény János: Kisebbségi és nemzeti színjátszás. Erd. Hel. 1942 május, u. o. Kádár Imre: A kolozsvári színjátszás adatai a kisebbségi sors második évtizedében, u. o.), de e célra az Évkönyv hasábjainál méltóbb helyet keresve sem lehetett volna találni.

Különös az is, hogy a kötet forrásjellegű részeiben a multat hiába keressük. Ezernyi-ezer okirat, színlap s a nyomtatott és kéziratok emlékek számtalan faja várja azt, hogy napvilágra hozzák, kinyomassák őket. Az Évkönyvben ezeknek is juthatott volna hely s a közzététel az elkövetkezendő Évkönyvekben is folytatva, a sorozat komoly forrást jelentene a szakemberek és a kutatók részére.

E hiányosságai s egy következő alkalommal kiküszöbölhető hibái mellett a kötet igen értékes részekkel kárpótol. Felvonul lapjain az újjászervezés és megnyitás s a második részben a 150 éves Emléktűnnp minden aktája.

FARAGÓ JOZSEF

A »LES FLEURS DU MAL« MAGYARUL

— Charles Baudelaire: *A romlás virágai*. Fordította: Babits Mihály, Szabó Lőrinc és Tóth Arpád. Révai kiadás 1943. —

Theophile Gautier írja róla híres tanulmányában, mely e végleges formájú gyűjteményhez is csatlakozik, igazolva életét, művét és magatartását az értetlenekkel és gáncsoskodókkal szemben: „Gyakran emelték Baudelaire ellen a kiagyalt bizarrság, a mindenáron erőltetett és hajszolt eredetiség s főleg a modorosság vádját... Vannak emberek, akik természetes módon modorosak. Ezeknél az egyszerűség volna az affektált, mint valami kifordított modorosság. Rájuk nézve sok keresést és munkát jelentene, míg eljutnának az egyszerűségig... A dolgokat különös szögben látják, mely a formákat és a távlati viszonyokat erősen módosítja... Baudelaire ezek közül a lelkek közül való volt, s azokon a helyeken, ahol a kritika csináltságot, erőltetést, túlzást vagy az elfogultság paroxizmusát vélte észrevehetni, voltaképpen az egyéniség könnyű és szabad kibontakozása nyilvánult meg.” Nem véletlenül szakítottuk ki ezt a néhány sort a tanulmányból, a hatalmas életmű átértéséhez éppen ennek, minden félreértést kizáró, tudása szültséges és mellözhetetlen.

A költő élete nem zajlott le síma makadámon. Csupa törés, csupa értelmetlen tévelygés egész földi pályafutása. Hat esztendő korában veszti el édesatyját, édesanyja másodsorú megyen férjhez, mostohájával, Aupick tábornokkal soha nem értik meg egymást. Kereskedőt akarnak belőle faragni, de ez nem sikerül, a trópusi hajút után visszatér Párizsba, ahol különféle szerelmek, álarok és narkotikumok között él és atyai öröksége felét két esztendő alatt elkölti. Családjá gondnokság alá helyezett; a nagyvilági életet élő dandy sorsa ettől kezdve pimasz és méltatlan nyomorgás. Verseskötetét inkább a bíróság méltányolja, semmit a kritika; porbe fogják érte. Hosszabb ideig él Bruxellesben, előadásokat próbál tartani, sikertelenül, aztán ottmarad, habár megveti a

belgákat. „Fordításokból tengeti életét“, ahogyan a közhelyhez szoktatott szájjal mondaná, utolsó éveiben megnémul és negyvenhat éves korában Párizsban meghal. Ennyi, rövide fogva, a nagy költő élete, ennek az életnek inkább azonban belső története van, semmint a külső események fontossága lenne döntő. A körülmények, melyből a versek kinőttek, vagy azok háttéréül szolgáltak, elfakultak, az idő szinte láthatatlanra mosta el őket, de a versek megmaradtak és az egész földrész költészetének arculatját forradalmasította velük. Igazi élete testi halála után következett be; a kis szűk kör költője csak azután nőtt az óriások közé, kiknek neve egy-egy korszakot jelöl meg és nemzedékek örök, kifogyhatatlan kútforrása.

Mélyen romantikus alkat, szertelenül élénk és olykor perverzításokba hajló fantáziája eredendőleg az övé; annyira nem tanult, hogy mások számára eltanulhatatlan is. Születésénél és neveltetésénél fogva, a nagypolgársághoz tartozott, ennek hagyományai, tanítása és erkölcsisége voltak az öröksége. De ezt, természetesen, szűknek, ostobának és szegényesnek érezte. A lázadókhöz tartozott, az anyagtalan, magányos lázadókhöz, akik annyira megvetik a harcot, hogy elégedetlenségüket inkább életformájukon és egyfajta „épater le bourgeois“-n keresztül vezetik le. Csak egyszer merészkedett ki a fórumra, a lázadók sorában, az ezernyolcszáznegyvennyolcas forradalom első napjaiban, cilinderben és fehér munkászubbonyban, de ez a lelkesültség is csakhamar lehűlt benne, az első indulat-hullámon átesve, megérezte, hogy alapjában véve, semmiféle forradalomhoz nincs köze s az ő forradalma csak a művészet: pártokon túl és pártokon innen, kifejezni azt a néma undort, amit a tömeg minden találkozásakor keltett benne. Többé nem is avatkozott a politikába, valósággal műbe menekült a tömeg és a társadalom elől s magatartása legfőljebb egy konok és magányos „Noli turbare circulos meos!“-ban merült ki; elért az alkata szerinti hősiesség legmagasabb fokára.

A művész szemével nézte a világot, mint egy afféle „előkelő idegen“, akinek minden más közömbös az előtte folyó tények és cselekedetek rémuralmából, csupán az nem, amit magáévá lényegíthet, amit képmására átformálhat. Az első a világirodalomban, akinek kellő merészsége van kimondani a műalkotás fölsőbbrendűségét a természetes állapottal szemben.

A világ, melyet ábrázol, tagadhatatlanul, diszkréttekekkel teli, majdcsak festett világ, különösen az átlagolvasó számára, aki nem mélyedt el eléggé a költő alkatának megértésében. Az értő mindjárt látja, hogy a misztikusan gonosz, sátánian elszánt, ördögi staffázsok megett egy tépázott, lelki, mélyen vallásos költő rejtőzködik. Kéjeleg szinte ebben a pokol-hangulatban, mert csak a mélyből, a legfeneketlenebb mélységből emelkedhetik föl a legtisztább magasságba. Öskeresztényi morál ez; tudni a teljes sötétet, hogy teljes nagyságában bontakozhassék ki a csodálatos világosság. A póz nem mindig megvetendő valami, néha, mint Baudelaire esetében is, éppen a pózból emelkedik ki a legtisztább igazság, a Remekmű. A túlságosan színes és néha talán álságos világból igazi bűnbánat hajt ki. A jóság elérhetetlenül messze van. A fás, érzéketlen közönyt nem ösméri, s ha ösmerné is, igazi hívó lévén, nem ösmerné el önmagára nézve kötelezőnek, tiltakozna ellene, vagy kigúnyolná.

Első igazi dekadens költő, a szó legnemesebb értelmében. Dekoratív, szinte betegesen pazar pompája már tipikusan „bizánci“ jelenség. Látása Spengler „Untergang“-jának hangulatát érzékelteti. Az idegeknek már nem elég a megszokott, a köznapi, többre, betegre, bűnösebbre s főképp érdekebbre vágyik. Szerelme, Jeanne Duval afféle mulatt „trampli“, tehetségtelen

színésznő, semmi vonzó nincsen benne. S életének legnagyobb részét vele tölti el, legszörnyűbb nyomorában is segíti, valami menthetetlenül köti hozzá, megátkozza, megveti, de elszakadni nem tud tőle. Talán csak ez a nő tudta elűzni életének legszörnyűbb és legkegyetlenebb szörnyetegét, az Unalmat, s csak ez a vaskosság volt képes néha elfeledtetni vele egyetlen igazi szerelmét, anyját, akihez egészen haláláig, valami bonyolult, mély vonzalom köti. A többi nők csak néhány meleg barátságot jelentettek számára, az áhítatában lángoló tiszta szerelem hamar viszonyná kell fajuljon s a viszony végül mindig bizonyos barátsággá szelidült, mint Mme. Sabatier esetében. Érzékenységét, Jeanne-on kívül, csak pillanatokra borzolja fel egy-egy nő, Sarah, az „afreuse Juive“, aki mellől olyan szépen és fölségesen el lehet vágni s akit mégis szerethet, mert „két keze között melengette a szívét“ s a Vöröshajú Koldúslány, aki olyan gyönyörű, még rongyaiban is.

Nagy költő volt, csodálatos megérző, és páratlan művésze a szavaknak. Olyan összefüggésekre képes rávillantani, melyeket még alig is érezhetünk meg. Könyvében egyetlen gyenge vers sincs, közepes igen kevés. Az „Une charogne“-t Flaubert első olvasásra remekműnek tartotta s nem egy ilyen remekmű van még a többiek között is. Kivételes sorsot ért meg, költészete korszakot zár le és egy újat nyit; hatása beláthatatlan, jelentősége fölmérhetetlen.

A nagy verses mű új magyar kiadása minden írástudó igaz öröme. Babits, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád fordításai jóformán már közkincseinkké váltak, s most, újra olvasva, új meg új szépségeket fedezhetünk föl bennük. Kimagasló érdeme a könyvnek Gautier híres tanulmányának és Szabó Lőrinc remek életrajzának s magyarázó jegyzeteinek csatolása.

GÖNCZY GABOR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

HALÁSZOK

— Kádár Lajos könyve. Az Athenaeum kiadása. Budapest, 1943. —

Az írói alkotás két nagy forrása az élmény és a képzelet. E két tényező egymásbaolvadásából keletkezik minden írás. A keveredés aránya a műfaj és az alkotó egyénisége szerint változik. A lírában feltétlenül több a képzeleti elem, az élmény csak kiindulási alap, a regényben viszont, mivel hős körül szövődik a mese és a hős legtöbbször ember, aki lélegzik, mozog, gyűlöl és szeret, szóval él, az élmény dominál. Az írásmű alaptónusára tehát föltétlenül hatással van a születés, a nevelés és a környezet. Amint az író találkozik saját életének alakjaival: valószerű, sajátos levegő csap felénk és nem zavar többé a közvetítő anyag, a betű és a papír.

Az élmény az erőssége Kádár Lajos legújabb munkájának is. Szikár, küzdelmes életű halászkok, a „kecések“ sorsa a regény háttere. A nagyobb falat kenyérért küzdő nincstelenek közé ékelődik a számtalanszor feldolgozott, de még mindig megiratlan variánsokkal jelentkező ősi probléma: az öregedő férfi és a fiatal nő története.

Paraszti, sőt a falusi társadalmi ranglétra legalsó fokán álló földnélküli nincstelenek közül jött Kádár Lajos, az Alföldről, a Tisza tájáról. Rá is nvomia bélyegét könyvére a származás, sőt legértékesebb tényezője a környezetrajz.

A regény szerkezete, annak ellenére, hogy az epikus keret sok mindent befogadhat, némi kívánnivalót hagy hátra. Az első részét, míg Vér Péter a kecéseknek adja a Tiszát és a szentes feleségben a vér lobogása máglyává gyúl, kitűnő, nem is lehetett volna jobban megírni, de aztán mindig nagyobb szerepet kapnak az égiek, a kecések sorsa csak kíséret lesz, távoli, komor réquiem a hős lassú haldoklásához, míg a 154-ik oldalon, komoly megrökönyödésre, az istenek kifürkészhetetlen akaratából lepottyan a felhők közül Vér Mihály, a halottnak hitt fiú, legfőképpen azért, mert az író nem tud mit kezdeni közben önállóságra berendezkedett figuráival. E váratlan fordulatot Anna asszony, Vér Péter második felesége is joggal zavarodik meg. Elejti a kissé éilhetetlen természetű szolgálólegényt és mostohafiával esik szerelembe, minek láttán Vér Péter az új nász születésekor, a kissé ponyvaizű szituációból füst és láng között a túlvilágra költözik.

Úgy jár az író, mint a Zauberlehring. Mechanikusan elindít egy folyamatot, anélkül, hogy a lényegest megismerné és bizonyára maga is nem kis meglepetéssel bámulja meg a végső eredményt. Figurái függetlenítik magukat és a váratlan szabadság felett örvendezve hihetetlen és ijesztő dolgokkal lepik meg az olvasót. Az elvéteve előkerülő gonosz sógor megúnja az ismeretlenség homályát, erélyesen előtérbe lép, urakkal komázik, jelentős ember lesz, csak úgy hajigálja a százasokat, Vér Pétert elfárasztja a szüntelen szereplés, egészen átengedi a teret Ferkónak, Boris megbokrosodik és démonná képzí át magát, a jóra való Verka, mivel egyebet sem tehet, megőrül, a rokonszenves kecések pedig Rokolyával, Kacziba Rókussal az élen eltűnnek, hogy csak kollektive, deputációban mutassák néha magukat.

Mélyrehatóbb vizsgálat után úgy fest, mintha két mese küzdene egymással a regényben. Az egyik a kecések harca a halászlai jogért és a szövetségért, a másik pedig a házastársak túlzott különbségében rejlő drámai lehetőség. Úgy érzi az olvasó, hogy Kádár Lajos egyik történetét sem gondolta végig, hanem összeolvasztotta a kettőt, de a szintézis nem sikerült. Nem is sikerülhetett, mert a két téma között meglapuló szociális, művészi és technikai ellentétek összehangolása átfogóbb látású, kiforrottabb íróművészt kíván. Egészen biztos, hogy Vér Péter mint szociális apostol másképpen reagál mint öregedő férfi. Nagy művészi lehetőség rejlik ebben a disszonáns téma összeolvasztásban, de Kádár erejéből az oldó harmónia megkomponálásáig nem futotta. Ezek ellenére az író feltétlen értékét és nagy mesélőképességét mutatja, hogy az olvasó néha lapokon keresztül belefelejtkezik a Vér porta egyre bonyolultabb ügyeibe, pedig némi fejcsóválásra kényszerül, mikor az utolsó konvencionális mesekellék, a gonosz boszorka is megjelenik a zsaroló bábaasszony képében.

Igaz, a könyv értékét nagyban emeli a jóízű, tömör, képekben szóló magyar nyelv. Mióta Szomory és Szép Ernő egyéni törekvései honosságot biztosítottak a nyelvi sokatkarással párosult stílári impotenciának és mióta a két Vaszary a Ferencváros és Angyalföld csibészeit tekinti autentikusnak a magyar nyelv ügyében, erősen megzavarodott íróművészeink nyelvérzéke. Nagy öröm tehát az egészséges, szép beszéd, bár néha, különösen a halász-mesterség műszavai tájszótár használatát teszik szükségessé, ha — mondjuk például — az erdélyi olvasó a mondatok értelmére is kíváncsi.

A regénnyel kapcsolatban a népies irányról szeretnék még szólni. A nyelv veszendő szókincsét mentő, az alacsony életnivóra kényszerített magyarságra figyelmet felhívó irodalompolitikai irány létjogosultsága nem kétséges, már

csak a más körülmények között elkallódó tehetségek megmentése miatt is, sőt a túlzott urbanizmus, és meddő stíluskeresés révén mesterkeltté vált irodalomnak igen jó szolgálatot tett, de egyet hibáztatok. Minden művészetnek megvan a nyersanyaga és ezzel kapcsolatban mesterségbeli része, tehát nem elég a tehetség, hanem az alkotás élvezhetőségének érdekében meg kell tanulni azt is, amit nem kaphat készen az ember. Nem elegendő a népszerűség: hogy az irodalmi divat ma a hosszú haj és a csokornyakkendő rovására a bajuszt és a csizmát helyezi előtérbe, de a féktelen és izgága támadókévdben sem gyönyörködik mindenki. A népies irány ma már levetette a gyermekcipőt, megkomolyodhatna hangban, magatartásban és tudásban is.

VITANYI JANOS

ILLYÉS GYULA, GIONO
ÉS A „SARJÚ”

A „Sarjű” fordításával Illyés Gyula már a negyedik kövyet adta a magyar olvasó kezébe ettől a különös francia íróegyéniségtől. Négy szokatlan írás: tágas és eleven tájak, a természet erőinek szinte látható és érzékelhető jelenlétével, néhány ember, nem sok, és egyszerű, — ez Giono magyarul. Csakhogy ezekkel a kezdetleges eszközökkel csordultig tölti a lelkünket, gondolkoztat, gyötör, valat a világról és önmagunkról. Ha az „haute vie” gondosan csiszolt tollú írói a Versailles-i királyi kert színes vízü szökőkútjaihoz hasonlítanak, akkor Giono a föld belső törvényszerűségéből feltörő gejzír, amely forró és szüretlenül lövel fel a mélység üzenetét. Féja Géza írta róla, még a „Zeng a világ” megjelenésekor, hogy Giono mondanivalója az emberi lét gyökereit körül keresendő. Kutatja az ember kapcsolatait a termőtalajjal, vízzel, fákkal, állatokkal, szelekkel és csillagokkal.

A „Sarjű” megjelenésekor többen eltűnődtek: mit akar Illyés Gyula ezzel a Gionóval? Leiki alkatuk merőben ellentétes. Haladási irányuk is más-más, hiszen Giono az egyén felé közeledik, Illyés onnan indult el a tömeg felfedezésére. Világuk is külön-

böző: Giono az élet gépesedésétől való távolmaradást az egyéniség kiteljesedésének és a lelki elmélyedés lehetőségének javára írja; Illyés a gyors polgárosodásra sürget. Nem lehet valaki hiteles tolmácsolója olyan emberi hitvallásnak, amelyet maga nem fogad el egészében.

Sok igazság lehet a megfigyelésben, a végső eredmény azonban elhibázott. Giono és Illyés Gyula közel rokonok a szónak abban az értelmében, ahogy egy francia író atyafiságban lehet egy magyar íróval, vagy egyáltalán egyik alkotó lélek hasonlíthat a másikhoz. A két író anyagában is rokon, szemléletében és eszközeiben is az.

A „Sarjű” története a legősibb és legizgatóbb titkot nyitogatja: hogyan válik egy lakott hely sivataggá, s egy gazverte táj hogyan szelidül otthonná, visszahívó szülőfölddé, kultúrtájává, az emberi élet bölcsőjévé? Aubignane haldokló falu. Van még benne három veszendő lélek és néhány omladozó ház, de az élet zaja elszökött a jobb földet és jobb hazát keresőkkel. Panturle is veszendő lélek, nem tudja, mit kezdjen az életével. A sors összehozza Arsule-lel. Elragadja a nőt az öreg vándorköszörüstől, aki amugy is csak igavonó barom helyett használhatta. Panturle pedig élettársat lát benne, megtelepszik vele a kihalt faluban, s legalább annyi kölcsönből, mint

amennyi munkával, megveti egy új tűzhely alapját, egy új élet kezdetét. Ugart tör fel, gazdálkodni kezd. A példa hat: megindul a visszavándorlás Aubignane-ba. Egy kemény férfi egy asszony oldalán megmutatta, hogy mindenütt meg lehet élni a földkerekségén.

Az ember és a táj egymáshozforrásának pontján találkozik Giono Illyéssel, abban a lélekzetállító pillanatban, amikor a hegy, völgy, erdő és legelő, patak és szántóföld mindenestől átömlik egy másik fogalomba és feloldódik benne, — otthonná válik. Hogyan lesz egy táj a miénk örökre és mi a táj rabjai mindhalálig? — ez a kérdés ajzza fel mindkettőjüket.

A két író látását is mintha közös töről metszették volna. Gondoljunk például a „Valaki a hegyekből”-re, vagy a „Koratavasz”-ra. Hol az a finom kéz, amely merne vállalkozni, hogy határvonalat húzzon a valóság és a sejtelem közé? Egy hatalmasan dagadó élmény elindul és a költészet csorrantott mézévé válik.

Nem szabad gáncssal fogadni Illyés Gyulának azt a törekvését, hogy bemutatassa a magyar értelmiségnek a francia élet legmélyét, ahonnan a Fény Városának terebélyes műveltsége a nedveket szívja. Ez a betekintés abban az esetben is szükséges volna, ha semmi útmutatása nem lehetne a magyarság részére. Elenkezőleg, Giono már csak azért is fokozott figyelmet érdemel nálunk, mert a magyar népiségmozgalom, amely egész sereg magyar létkérdést irodalmi porondra utalt, hasznát veheti más népek hasonló természetű vergődésének és önkínzásának. Magyarságegímnünk akkor lehet hiteles és teljes, ha minden magyar fájdalom benne sajog. A szellemi embernek keresztmetszetben látnia kell az egész közösségi életet, a havasi pásztorokétól fel az országvezetőkéig. A külföldi népi iroda-

lom igen jó szolgálatot tehet nekünk; az ők eredményei igazolhatják a miénket, kudarcaikon okulhatnánk. Nem mindegy nekünk, mit ír és mit gondol egy Giano, egy Ramuz, egy Waggerl, hiszen éreznünk kell, Európa vérliktetését, hogy mások is érezzék meg a miénket.

Parajdi Incze Lajos

OMLIK A NAGY FAL

— Pearl Buck elbeszélései. Palladis kiadás. Budapest, 1943. —

Pearl Bucknak eddig csak regényeit olvashattuk magyarul. Par excellence regényíró, ami elbeszélésein is meglátszik. Novelláiban sem tud szakítani a regényírás technikájával. Pedig ez a kettő két egymástól távolálló külön műfaj, melyeknek stílusát egészen különböző törvények szabályozzák. Mindkettő speciális tehetséget és egész embert kíván. Fölöttébb ritka az olyan író — mint például Maugham —, aki mindkét műfajban igazán kitűnő képes alkotni. Buck nem tartozik ezek közé. Kitűnő regényíró, aki hatalmas és megrázó trilógiájával méltán nyerte el az irodalmi Nobeldíjat. Novelláinak is csak egyetlen, de alapvető hibájuk van: nem novellák. Folytonosan kitér a műfaj keretei közül. Kedélye a lazább, szélesebb elbeszélés felé hajlik. A novella tömörséget, a mondanivaló sűrített, aránylag rövid előadását kívánja meg, egységes cselekményt; nem bírja ki a nem föltétlenül szükséges részleteket és kitéréseket. Bucknak a kötetlenebb, többet megengedő regényen kialakult, egyébként igen finom és művészi stílusa rányomta bélyegét elbeszéléseire is, melyeket sokkal inkább tekinthetünk regényrészleteknek. Nem eléggé centrálisak, kerekék és befeje-

zettek; az egyes novellák elolvasása után hiányérzetünk van, még várunk valamit: az egész úgy hat, mintha nem önálló mű, hanem egy terjedelmesebb írásból kiragadott fejezet lenne. Maugham olvasásánál például ez az érzés sohasem jelentkezik. Különben, ha mint regényrészleteket bíráljuk ezeket az elbeszéléseket, el kell ismernünk, hogy kiválóak. Buck jeles regényírói képességeit bizonyítja az a tény, hogy a novellák minden külső keret nélkül, maguktól összeállanak egy nagy, összefüggő egységgé. Analóg eset ez azzal, mikor a művész kezei alatt a magukban érdektelen mozaikdarabkák gazdag, sokrétű kompozíciót alkotnak.

Pearl Buck, mint minden könyvében, ezúttal is a modern Kínát állítja elének, legégetőbb problémájával, melynek szimbóluma a kötet magyar címe, ami egyébként sokkal kifejezőbb, mint az eredeti cím, *Today and Forever*: Ma és mindörökké. Omlik a Nagy Fal: a Mennyei Birodalom békéjét megzavarják, hagyományait feldőlják és megszüntetetlenítik a betörő fehér „barbárok”. Kína népe két csoportra szakad: egyesek a fehérekhez pártolnak, civilizációjukat majmolják, gyermekeiket egyetemekre küldik és felforgatják az ország ősi intézményeit, mások a hagyományok védelmében küzdenek az idegen szellem ellen. Ez a kultúrtestvérharc egy különös új réteget hoz létre, mely a sárga és fehér faj között ingadozik: már meghódolt a betörőknek, ám fájának évezredek múltja, mely atavisztikusan tudat alatt benne él, meggátolja, hogy teljesen hozzájuk hasonuljon. Azonban a fehérek, főképen az amerikaiak között is kialakul ennek a rétegnek a megfelelője. Azok, akiket elhatározásuk vagy életkörülményeik arra ítélik, hogy a kínaiak között éljenek, bár mindig él bennük a fehér fajhoz tartozásuk tudata — vagy még inkább emléke —, a sárga

szellem hatása alatt mélyreható változásokon mennek keresztül. Ezekkel az átmeneti emberekkel foglalkozik elsősorban Pearl Buck, a kínai föld és lélek nagy ismerője, aki maga is átélte ezt a szellemi metamorfózist. Ezeknek az embereknek tövises sorát jeleníti meg előttünk a fehér és sárga faj szellemi küzdelmének káoszában. Ennek kérdésében az író nő a sárgák mellett áll: ő látta mindazt a nyomort és csapást, amit az európaiak és amerikaiak beözönlése — a kevés jó mellett — a kínaiakra hozott. A fehérek iskoláiban nevelkedett fiatal kínai intellektől várja azt, hogy az ősi hagyományok észszerű megóvásával az új szellemiség terjedését helyes mederbe tereljük.

A könyv második felében elhelyezkedő novellák már a japán-kínai háború idejére esnek. A kínai nép, mikor faji és nemzeti létét látja veszélyeztetve, fölébred tunyaságából és megmutatja, mire képes. Konzervatívok és modernok, hegyirablók és nagypolgárok, férfiak és asszonyok egyetlen emberként szállnak szembe az ellenséggel. Harcos, energikus nőalakjai, az elbeszélések legmélyebben fölfogott és átélt figurái, feledhetlenül nagyszerűek és emberiek.

Jánosházy György

AZ OPERA SZÜLETÉSE A DRÁMA SZELLEMEBŐL

— Dr. Vámosi Nagy István könyve.
Rózsavölgyi és Társa kiadása.
Bpest. 1943. —

A szerző Nietzsche írásának „Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik” ellenkezőjét bizonyítja könyvében: azt, hogyan született az opera a dráma szelleméből. Nagy István könyvét szegényes zenei irodalmunkban rokonszenvennel kell fo-

gagnunk, mert munkája szellemesen és okosan bizonyítja azt, amit címében ígér. Megszoktuk már azt, hogy zeneesztétikusaink tárgyukat olyan misztikusan, elvontan és bonyolultan adják elő, mintha a munka értékét azzal mérnék, mennyire zavaros az, amit írnak; csaknem vigyáznak, hogy minél kevesebben értsék meg azt, amit el akarnak mondani. Annál kelemesebben csalódtunk Nagy István könyvében, aki nemcsak hogy okosan és értelmesen, de közérthető nyelven bizonyítja tételét: hogyan született az opera a dráma szelleméből. Mintha csak igazolni akarná tanulmányával Euripides tételét, hogy „mindennek értelmesnek kell lennie, hogy szép lehessen.”

A szerző összehasonlítja a középkori játékokat a görög tragédiával és azt mondja, hogy mindkettőben a cselekmény anyaga mindenki számára ismert volt. A görögök a mítoszt dolgozták fel, a középkori misztériumjátékok Krisztus életét. A misztériumok eredete a misehez vezet, melyet mindig ének kísért. A mise szertartása elválaszthatatlannal össze volt fűzve a zenével. A görög tragédiák alapját a Dionysost dicsőítő karodokban kell keresni. Az antik drámának eredetét a szatírok karában, a misztériumokét pedig a papok és hívők karában találjuk meg. Az evangéliumi történeteket idővel nemcsak elmondják, de érzékeltetni is akarják, így létrejön a színpad és megszületik a dráma, a liturgikus zene szelleméből, éppen úgy, mint a görög tragédiánál történt. Görögországban Dionysos életét dicsőítette a tömeg, a középkorban Krisztus ígéje fűzi a felebarátot felebaráthoz: Dionysost a titánok darabolják fel, Krisztust az emberiség keresztre feszíti.

Röviden vázolja a szerző, hogyan nőtt ki az opera a misztériumdrámából, majd felvázolja az opera keletkezését és fejlődését. Rámutat arra a

harcra, mely az opera fejlődése folyamán dúlt a cselekmény és zene között. Így az operákban egyszer a cselekmény áll az előtérben, másszor pedig a zene, vagy ének. Már az első ismert két opera Caccini és Peri Dafné-ja (mindketten Rinuccini Dafnéját zenésítették meg) ezt a hasadást mutatja és adja azt a két operatípust, mellyel napjainkban is találkozunk. A cselekmény és zene harca az opera fejlődésének kísérője.

Az első komoly opera szerzője Monteverdi, — mult évben ünnepelte a világ halála 300 éves fordulóját, — azon a véleményen van, hogy a cselekménynek előtérben kell állnia és a zenének kell aláfestenie. Ő is a görög tragédiából adódó drámaisággal támasztotta alá a dalműveit. Perivel szemben Caccini nagyobb súlyt helyez a dallamokra, mint a cselekményre. A szép éneklésnek az u. n. bel cantonak első öntudatos képviselője A. Scarletti volt. Az ő műveiben is a muzsikán, az éneken van a hangsúly, nem pedig a drámai cselekményen. Glucknál már a cselekmény kerül előtérbe és ezt az elvet viszi keresztül színpadi műveiben Wagner Richard. Nála valósul meg igazában Monteverdi és Gluck elképzelése. Mindketten azonban csak zenészek voltak és így az összművészetről való elképzelésüket nem tudták megvalósítani. Ehhez költőre és muzsikusra volt szükség egy személyben, mint ahogyan mindkét követelményt ki tudta elégíteni Wagner Richard. A nagyopera, a bel canto művészet pedig Verdiben éri el legnagyobb tökélyét. Az első dalműírók, a florenciek, az antik tragédia szelleméből teremtették meg az operát, de annak bölcsőjénél muzsikuskok állottak és mindjárt zenei műfajjá avatták és minden dalműben Monteverditől napjainkig a zene elsődleges és ez határozza meg művészi értékét, míg a szöveg csak mint alárendelt tényező jön számi-

tásba. Végeredményében minden dalművet annak zenei értéke tart életben. Nagy István rámutat az operának, mint műfajnak rengeteg esztétikai hibájára és kimutatja, hogy ezek ellenére nemcsak, hogy életképes, de még mindig fejlődik.

Nagy István könyve komoly és hézagpótló munka. Szakkörökben és nagy közönség előtt egyaránt figyelmet érdemel.

Lakatos István

VALLOMÁSOK ÉS TANULMÁNYOK

— *Ady Endre összes műveinek harmadik kötete. Athenaeum kiadás. Bp. 1944.* —

„Vallomások és tanulmányok“ címmel Földessy Gyula gondozásában Adynak prózai írásait adta ki az Athenaeum. Már eddig is jelentek meg kisebb-nagyobb gyűjtemények (Féja Géza, Fehér Dezső válogatásában) a költő cikkeiből, tanulmányai-ból, de egyikből sem alkothatunk olyan teljes képet a prózairó Adyról, mint e most megjelent könyvből. Földessy, a kötet sajtó alá rendezője egyenrangúnak tartja Ady versiről és prózairól működését. Ebben van némi túlzás, de kétségtelen az, hogy az Ady-oeuvre teljesebbé, színesebbé válik a költő nemesveretű, lázadó, elmélyedő, harcoss és költői prózájának közreadásával. Az egybegyűjtött írások Adynak önéletrajzi és személyes vonatkozású cikkeivel kezdődnek. Három, — folyóiratok felkérésére írt — rövid önéletrajzból az önmagáról valló, önmagát újítónak, tudatosnak, elhivatottnak látó költő alakja lép elénk. A „patrióta“ Ady vallomásai ezek eddigi életéről, sorsáról, családjáról és mindarról, amit eddig tett, alkotott. Váradról, a „vér városáról“, ifjúkori lázairól, hitéről forrón, lírai hangon vall, magát, mint becsületes

újságíró a „szentlélek lovagjának“ nevezve. Szülőföldjéről, az Er melletti kis faluról, a tájról, melyből sarjadt és ahol emberré formálódott, a soha nem múló szeretet szavával ír. A cikkek, rövidebb-hosszabb vallomások nem időrendben, hanem inkább a kötet kiadójának vélt lélektani és fejlődésbeli sorrendjében követik egymást. Szinte magunk előtt látjuk a boros éjszakák, forró színházi esték után kéziratokkal, szedőkkel viaskodó újságíró-költőt, amint maturandus öccsének levelet ír Debrecenből, a „maradandóság városából“, Zilahra, az emlékek, az ifjúság, az ősi schola városába. Majd a későbbi, ismertnevű költő vall támadások, félreértések, harcok alkalmával hitéről, céljáról, sorsáról. Debrecen, Nagyvárad, majd Pest zajos, életpezarló bohém világán túl az elmélyedő, önmaga útját figyelő, problémáiba el-elmerülő költő szólal meg: Nyilatkozatok, bántások, védekezések közepette, mint színes, mozaikos napló képeiben, áll előttünk a költő-újságíró örömmel-szenvedéssel teli élete. Műhelyéről, sajátoságos világáról a tudatos költő hangján szól.

A kötet második részében Vallomások és tanulmányok gyűjtőcímmel az Ismeretlen Korvin kódex margójára és a Magyar Pimodán remek lapjai következnek. Ady világképe, kortársairól és költői megújító hatásáról alkotott felfogása bontakozik ki ezekből. Nemzedéki tudata, csömöre az ál-hazafias ideológiától, ezekben az írásokban sűrűsödik tömör, lírai vallomássá. Petőfi arcképe, eleven, varázslatos szellemi képe a másik nagy újítónak, irodalmat és életfelfogást megváltoztatónak. Talán, amit elfeledtek kimondani a Petőfi magyarázók, filológus skatulyázók, azt a költő-Ady mondta ki róla. „Magyar irodalom“ címmel tartalmazza a kötet Ady elmékedéseit, vélekedéseit és kritikáit korának, irodalmának nagy-

jairól, kicsinyeiről. Egy-két mondat-
tal írói pályákat, testes kötetekből le-
szűrhető tanulságokat mond el meg-
lepő újságírói közvetlenséggel és sa-
játosságos szellemességgel. Ez a külö-
nös, szinte gúnyosnak mondható szel-
lemesség — amiről életről is gyak-
ran szólnak — különösen könyvismer-
tetéseiben, kritikáiban szembetűnő.
Alig néhány soros apró cikkben ifjú
írókat, költőket dicsér vagy csúfol
meg ma is helytálló értékeléssel. Ér-
dekes például, hogy az úri-Magyar-
országot megvető, a dzsenti világgal
szemben álló Ady milyen elismerés-
sel szól, mint maga mondja „szeretet-
tel dicséri“ Bánffy Miklós Naplegendá-
ját; Kemény Zsigmond-szerű alkotást
vár Bánffytól első novelláinak elol-
vasása után. Az akkori Nyugat köré-
ben szokásos, kortársaknak kijáró,
hozsánnázó hangnak sehol nincs
nyoma a különben impulzív, inkább
érzelmei, mint esze szerint ítélő költő
kritikáiban. A külföldi írókról szóló
méltatásai, cikkei nagy beleérző és
jellemző képességre vetnek érdekes

fényt. A korhangulatot és az egy-egy
íróra jellemző sajátos életérzést
elemzi ki műveikből, életük példájá-
ból. Színházi bírálatai, beszámolói is,
több-kevesebb kivétellel mintha csak
ma íródtak volna, annyira elevenek,
találóak. Színészek, darabok, sikerek,
való vagy talmi csillogások sorakoz-
nak egymás mellé Adynak, sokszor
talán nem is kedvből, hanem inkább
újságírói kényszerűségből írott szín-
házi cikkeiben.

A prózai kis írások megjelentetésé-
vel Adynak új, a régít meg nem vál-
toztató, de azt erőteljesebbé, élőbbé
tevő arca mutatkozik meg. Hatását,
amely nem csak a verset, hanem a
szépprózát is megújította, sokkal tisztá-
tábban látjuk. A körülötte felkavart
harcok, viták az önkezeitől származó
dokumentumokkal érthetőbbé, fel-
mérhetőbbé válnak. Az irodalom-
történeti és fejlődéstörténeti értékén
kívül e prózai írások belső és külső
szépsége csak növeli és gazdagítja az
Ady költői képet.

Ficzay Dénes

AZ ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH

kiadásában megjelent:

HORVÁTH ISTVÁN:
AZ ÉN VÁNDORLÁSOM
(versek)

GAGYI LÁSZLÓ:
NEHÉZ ÓRÁK
(regény)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Legközelebb megjelenik:

BARABÁS MIKLÓS
ÖNÉLETRAJZA

JÉKELY ZOLTÁN:
ANGELIT ÉS A REMETÉK
(versesdráma)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / C

A MŰVÉSZ UTOLSÓ ÖNARCKÉPE. Tollrajz. Jelzése: „Barabás M. 1887.“

Az ERDELYI SZÉPMÍVES CÉH kiadásában megjelent: MÁRKOSFALVI
BARABÁS MIKLÓS ÖNÉLETRAJZA képmellékletéből.

EGY OLVASÓ NAPLÓJA

WAGNER

A Wagner-i életmű a modern ember egyik legnagyobb művészi vállalkozása. A zene varázslatában a legkülönbözőbb művészi hatások összefogása. A mű mögött az az ünnepi akarát, amely a polgári szürkeségben elszáradt lélek előtt új hősöket akar felidézni. Az ember tömeggé hullásával szemben a művész lázadása, amely új emberi szívet, tehát új hősöket akar felmutatni. Új mitológiába emel, ahol felsőbbrendűségünk újjászületik vagy megbizonyosodik. Zenei szárnyakon menekít föl e mítoszok közé. Szinte mindentmondó zenével. Olyan költői szöveggel, amely önmagában is áll, de amelyet hatalmas áradással »zenei filológia« értelmelz előttünk gazdagon.

Tudjuk, hogy minden nagy művészet valójában mitológia. Még ha céljaiban öntudatlan is, de szellemének természetes emelkedettsége van. Vagy: ha hűvösen és kiábrándultan, úgy tűnik, csupán menekül a minél tökéletesebb kifejezéshez. Akkor is, ha szellemével érzéketlenül lebegni látszik az ember egész valósága felett, s szíve kifürkészhetetlen, mert senki mellé nem áll. Amilyennek például néha Shakespeare látszik előttünk. Sőt még, ha iskolás elvű realizmus formálta is az alakot, azzal kiemelte elénk a valóságból, a »halhatatlanok« közé állította.

Még a kevésbbé fogékony emberi lélek is könnyen rájöhet arra, ha utána gondol, hogy néha mennyivel valóságosabb életet élnek azok a »ködből és párából szótt« lények, melyeket költők és művészek alkottak. S hogy igazában a körülöttünk élő, valóságból kiemelkedő hősök is mennyire az alkotó művészet mérlegén állanak . . . Olyan rejtett vagy nyílt képzetek növelik meg őket, tapadnak fényes jelül hozzájuk, melyek a szellem mítosz-termelő műhelyeiből indultak el. Nagy költészet nélkül nagy hősök nincsenek. Lehet-e hősünk az, akit nem »látunk«?! Emelkedhetik-e fölénk az, akit nem tudunk látomásainkkal megnövelni?! . . . Hányszor fogjuk rajta magunkat, hogy még a körülöttünk mozgó kis emberek tömegéből is valakit váratlanul kiemelünk, ha csak pillanatra is, mert valamelyik alkotó művében találoztunk az »arcával«. Sőt éppen azért tudjuk talán külön megnevezni, mert valamelyik alkotó adott neki »nevet«. Hány ilyen halhatatlan, képzetté vált vagy »eszmévé finomult« alakot formáltak már a művészek és a költők.

És hát maga az egész nyelv, a népek szótára, valójában nagy kollektív költői munka eredménye. A népek eltemetett, szavak koporsóiba zárt, esetleg rejtőzködve vagy nyíltan ma is élő mítoszi világa. Örök megújulásban. És szüntelen, új mítosz-alkotásban.

Hogyan akar a költő megváltani minket? . . . Látszólag csupán a kifejezéssel. Abban a nagy és közönséges értelemben, hogy meg-

találja valamire a szót, s »némaságunkból« kiszabadít. De az igazán nagy költő többet tesz ennél. Egész valóságunkkal kísérletezik. Gondolatainkból, érzéseinkből vagy vágyképeinkből új hősöket formál. Új mitológiát teremt.

Nagyobbra talán csak a vallás vállalkozhatik. De igazában ki tudná azt pontosan megmondani, hol a határ a művész alkotása és a vallás világképe között?...

Hősök idézése szempontjából mit tett például a keresztény vallás? Minden emberi lény előtt kaput nyitott a hősi élet felé. Azzal tette ezt, hogy az emberi mértéket elvetette, s Isten láthatatlan mértékét jelölte meg a hősi élet számára. A legegyszerűbb, a világ szeme előtt elrejtett, emberi értékeléssel meg se közelíthető, kis emberi sorsokat emelte föl a hősök világába. Azt az »örömhírt« hozta, hogy mindnyájan »Isten fiai« vagyunk, azaz: életünknek hősi, mítoszi értelme lehet, még ha ember számára láthatatlan marad is az. A legkisebb élet is »nagy élet« lehet. De a kereszténység, amikor ezt az emberek tudtára akarja adni, földi szemmel láthatóvá tenni, az élet példaképeivel megmutatni: a művészethez vagy költészethez kell folyamodnia. Csak a művészet vagy a költészet tudja »megfoghatóvá« alakítani azt, ami emberileg valójában láthatatlan és megfoghatatlan. És ezért: nem hiába tette a keresztény vallás a maga hősévé az emberileg majdnem egészen megfoghatatlan hőst, a jóság élő megtestesítőjét. Azt a titokzatos hőst, akinek hősiségét kívülről hiába közelítjük. Megláthatjuk-e úgy valamely emberi tett vagy indulat hősi értékét, ahogyan néha a szépet vagy igazat látni tudjuk?

Aki a művészi szép misztériumába kissé mélyebbre próbál behatolni, hamar megérzi, hogy lényegében sokkal több az, ami benne titokzatosan megjelenik, mint maga az úgynevezett Szép. Az eszmények »szentháromságának« misztikus keveredését érzi meg. Állandóan tapasztalhatjuk külső, kísérő jelenségekből is, főként éppen a legelevenebb művészetnél, a szó művészeténél, hogy a költői művek mindegyre olyan viták tüzébe kerülnek, amelyekben nyíltan vagy önkéntelenül az Igaz vagy a Jó fegyverei csapkodnak. Sőt a legkülönbözőbb formákban látjuk ezek követelőzéseit a művel szemben, nehogy a Szép valaha is tisztán magában kívánjon megvalósulni. Vagy megpróbálja az ideál hűvösségében és függetlenségében az önmagával való megelégedést. És hányszor látjuk azt, hogy művészi alkotások mozgalmak indítóivá vagy szótáraivá válnak. Nemcsak egyesek, hanem társadalmak vagy közösségek magatartását irányítják. A művészi szép tehát nem egy elhatárolt eszmény megvalósulása, hanem azt lehet mondani: egész valónk tükröződése és felébresztése. Még akkor is, ha benne e nagy valóságnak látszólag csupán kis részlete, vagy elhatárolt szelete jelenik meg. Minél töretlenebbül valósította meg az ilyen mű a maga belső törvényeit, annál inkább sugárzik szimbolumként az egész valóság felé.

Ezért helyesebb úgy látni a művészetet, mint az ember örök mítosz-alkotó tevékenységét. A szellem új meg új felszabadtítását, az emberi léleknek új meg új hősiséghez való fölemelését.

A művészt e tevékenységében vezetheti tudatos akarat. Hivatásának nagy fölismerése. De érezheti a művét csupán a kifejezésben való feloldódásnak, önnön lelke fölshabadtításának, tehát egyéni megváltásnak. A többi emberi lélekkel, közösségével vagy az egész társadalommal így is éppen úgy találkozhatnak. Lelkével és szelleme összetételével ennek igazi képviselője lehet. Sőt, néha éppen ilyen öntudatlanul találkozhatnak igazán az alkotó és közönsége. Éppen: mert szellemét nem határolja kívülről jövő programmszerűség, s így valóság fölött álló értelme, a szellem szükséges többlete érintetlen marad.

A programmszerűség igazában csak annak az alkotónak nem árt, akiben a művész már előbb teljes erővel diadalra jutott s így még a kívülről adott program is az alkotás aranyává válik. Erre nemcsak a képzőművészetben találunk nagy példákat, ahol néha majdnem elkerülhetetlen a kívülről kapott program, de a jóval kényesebb és összetettebb költészetben is. Ki merné kétségbevonni pld. Vergilius életművének nagy művészi értékét, amelyet pedig majdnem csupa kívülről adott program inspirált? Vagy Horatius ódáinak értékét? Shakespeare alkalmi darabjának, a »VIII. Henrik«-nek szépségét és gazdagságát?! Hogy közelebbi példákat, amelyek esetleg megcsalhatnak, ne emlegessünk. Baj csak akkor van a kívülről jövő programmal, ha nem erősebb ennél maga a művész.

Wagnernél a program nem kívülről érkezett. Azt lehetne mondani, a saját külön alkotása volt. S némi részben azé a szűkebb elité, amely körülvette. Majdnem úgy történt, hogy előbb elméletben látta meg életművét. Akkor, amikor a közvetlen siker édességéről le tudott mondani. Akkor, amikor nagy látomásai legyőzték, s csupán önmaga művészi akarata felé fordították; amikor minduntalan hiába próbálta megtörni magányát...

Ha a szűk polgár-morált nem tudta volna útjából mindegyre félrelökni, vagy helyesebben, ha nem lettek volna hatalmasabbak és követelőzőbbek művészi látomásai: nem valósulhatott volna meg a modern európai ember egyik legnagyobb szabású művészi vállalkozása: a felsőbbrendű ember megjelentetése a színpadi költő és a zene együttes varázslatában. A felsőbbrendű ember... Akkor, amikor a polgár-világ a maga szürke hőseit, a mindennapi kis embert ünnepelte, s ehhez szállt le, ezt vette körül költészettel és zenével.

Wagner, a radikális-szociális forradalmár, akinek hazájából futni kellett, végül is éppen úgy az »istenek közé« menekült, mint Nietzsche Homerosza. Ez az istenek közé menekülés a csúcsára érkező modern európai zene szárnyain történt. Alig is lehetett volna ez akkor másként. Hiszen a felsőbbrendű ember nagy lázadója, költő

filozófusa, Nietzsche, nemcsak a felleges magánnyal fizetett meg akkor érte, hanem a megőrüléssel és öngyilkossággal.

A zene varázslatában könnyebb volt megszületnie és lassan győzedelmeskednie. Pedig ez a zene majdnem áttörte művészi anyagának korlátait, sőt majdnem elvetni látszik könnyű és természetes lehetőségeit, s a kifejezésre önként kínálkozó játékait. Wagner szinte »zenei esszékben« fejtegeti színpadi szövegének költői tétéleit. Majdnem egy különös »zenei filológia« bőségével értelmezi, forgatja ezeket előttünk. Így, a zene áradó szavával mégis könnyebb volt fölcsalni a hétköznapijaiba beleszűrőkülő embert a mítoszok világába. Megvívni a művészi harcot az új felsőbbrendű emberért.

De hát igazában értette-e akkor valaki komolyan a költőt? ... Azon a néhány hozzá hasonló szellemen kívül, akik szintén menekültek a fojtó szürkeségből, s a maguk módján szintén győzni akartak az ellaposodó, hazugságaiba belerészegülő polgár-világ felett. Követte-e valaki akkor az új hősokeket? ... Törvényszerű, hogy a nagy művész, a mítosz-teremtő költő siker szempontjából nem a maga korának alkot. Szinte csak inspirációjának egy részét kapja tőle. A megértés köre lassan nő. Majdnem csak az a harc élteti, amely műve körül fellángol. A nagy megértők és heves tagadók tartják életét...

Ha arra gondolunk, hogy Wagner esetében színpadi költőről van szó, akkor fölfokozva érezhetjük meg a költő küzdelmét közönségével. A színpadi költő nem nyugodhat meg a »kiválasztottakban«. Mindjárt a tömeggel kell szemben állnia. Sőt a tömeg vagy a közönség valósággal aktív részese a színpadi műnek.

Mi mindent kell tehát adnia, hogy műve színpadi megjelenésénél a tömeg részvétét biztosítsa! ...

Ilyenkor mennyi külsőség segít! ... Az olyan külsőségek is, amelyeknek igazában alig van közük, vagy éppen semmi közük magához a műhöz. Még az olyan momentumok is szerepet kaphatnak ilyenkor, amelyekben az alkotó, mint ember kerül szembe a polgár-morállal vagy a társadalommal. A minduntalan maga mögött hagyott adósságok. Kifizetetlen váltók. Az a mindegyre feltűnő, néha kihívóan könnyelmű élet, amelyet a polgár, ha közvetlenül nem érinti őt, s az ítélete elnéző, »bohémségnek« nevez. Hát Wagner aztán apró anyagi ügyektől kezdve a nagy nő-ügyekig bőven szolgáltatott alkalmat arra, hogy ilyen tekintetben mindegyre ítélet alá vonja a társadalom.

Aki ezt a mindig megismétlődő, »örök gyakorlatot« látja, amellyel a társadalom éppen legnagyobb alkotóit bénítja vagy győztri meg kicsinyes törvényeivel: némi elégtétellel, vagy éppen örömmel olvashatja Wagner életét. Ez az élet nem egy mozzanatában tudta túltenni magát a polgári meggondolásokon. Szerette a pompát. A bársony és selyem majdnem hozzátartozott ihletéhez. Élete különböző állomáshelyein anyagi tekintetek nélkül pazar laká-

sokat rendezett be, s aztán szinte következetesen hagyta maga mögött ezeket váltóival meg adósságaival együtt. Szünetlen anyagi bajaiból mindegyre ki kellett emelni. Nem egyszer nőknek. Nem is szólva házasság-élete és szerelmi viszonyai örökös zavarairól. Különös nőügyekről, amelyek nem egyszer zúditották rá a társadalom egyöntetű ítéletét...

Ma könnyű föltenni a kérdést: megérték volna az ilyen polgári ügyek a velük való törődést, ha miattuk az a nagy életmű lett volna szegényebb, vagy törpült volna el, amely ma életét élénk emeli; és amely nemcsak népének, hanem az egész modern európai kultúrának egyik büszkesége?!... A kérdés minden tekintetben profán. S a polgár számára, aki ma büszkén tekinthet a nagy örökségre, nyugtalanító.

A társadalom, ha ezzel a nyugtalanító kérdéssel szembe kerül, megpróbálja néha a maga módján a kérdés megoldását. Jutalmakkal, díjakkal, hivatalos támogatással, alapítványokkal kísérletezik. De hát ezekkel esetleg csak mégjobban megzavarja ítéletét. Sőt bizonytalanabbá teszi esetleg magának az alkotónak a helyzetét is. Hamis ítéletekkel zavarja. Igazi útjából eltéríti. Olyan szolgálatokra kényszeríti, amelyek éppen nagy szerepét kisebbitik meg.

A társadalom és a művészet vagy szellem dolgai iránt fogékony jelen legtöbb esetben csak a jó »ismétléseket« tudja igazán megítélni. S éppen annak az alkotónak helyzetén nem tud segíteni, aki leginkább méltó erre. Még az a jó ilyenkor, ha az alkotó is öntudatlan a maga igazi helyének megítélésében. Ha lelkében nem hordja a művéért folytatott harc keserű ízét.

De Wagner színpadi költő. S művével együtt nagy Színész, akinek a tömeg elé kell állania. A színpadon kell megjelennie, s ott kipróbálnia erejét. Érthető, hogy művei megalkotásán kívül élete nagy része színpadért folyó harc... S Wagner nem volt öntudatlan a maga helyének megítélésében. Jól ismerte az alkotók vagy a nagy művek sorsát. Előtte állt elsősorban nagy elődjének, Beethovennek a sorsa, akinek legnagyobb, s máig a zeneművészet csúcán álló alkotását, a IX. szimfóniát nemcsak nem értették meg, de egyenesen »bolondnak« minősítették. Azt a művet, amelytől maga Wagner legnagyobb zenei inspirációját kapta. A IX. szimfonia elfogadtatásáért, mint karmester és zene-esztétikus, maga folytatott kemény harcot nemcsak laikusokkal, de zenészekkel és műértőkkel egyaránt. Nem lehettek tehát nagy illúziói a maga műveinek sorsát illetőleg se. De szerencsésebb temperamentum volt. Először is magányát mindegyre meg tudta törni nagy értő társak meghódításával. Sőt, ezeket hűséges »szolgáivá« tudta tenni. Így nyerte meg barátjául magát a bajor királyt, s megvalósulhatott élete végén az a nagy álma, hogy külön színház épült az ő műveinek ünnepi játékokként való előadására.

Ilyen döntő külsőségekkel sikerült életművére fölhívni kora figyelmét. Egyik legnagyobb sikere volt ez annak a nagy játék-rendezőnek, akit művészegyeniségében hordott. De ez a nagy színpadi művész mennyi más, ennél lényegesebb külsőséget adott a műhöz, hogy megragadja és magához hódítsa a tömeget! Olyan külsőségeket, amelyek már tartalmi vagy formai részei is a műnek. Nagy, ünnepi szertartásokra emlékeztető pompát. Gazdag színpadot. A zenének olyan hangzatos újításait, amelyekkel odacsalta a művészet jó-tékony sznobjait. Sőt, amelyekkel esetleg hamarabb meghódította az érintetlen lelkű laikust, mint a műértőt, akit a nagy zenei hagyományok vagy régi művek »örök törvényei« kötöttek.

A tömeg, vagy — színházról lévén szó — a közönség különös összetétel. Bármennyire a kor-izlés hatalma alatt áll, magában foglalja a szellem és kedély, a művészi érzékenységek legkülönbözőbb változatait. Azt lehet mondani, hogy keresztmetszetben képviseli az emberi szellem történetének minden fokozatát: a primitív lélektől a legelfinomultabb szellemig. A siker szempontjából ez általában majdnem megfoghatatlanná és kifürkészhetetlenné teszi.

De néha éppen ezzel van az alkotónak szerencséje. Kiváltképp az olyan színpadi költőnek, amilyen Wagner volt, aki műveiben szinte tudatosan forrasztotta egybe az ember naiv mese-világát a legmagasabbrendű életérzéssel. Az epikusan hősit az emberinek élesen szembenálló drámaiságával. A zenei vezérmotívumot a hangok »tudatalatti«, pszichológus örvénylésével, vagy a széles program-festéssel, s néha majdnem szimfonikus kitérőkkel. Történetileg nézve is tudatosan ölelte egybe az európai dráma nagy eredményeit: a görög sors-tragédiától a modern zenei-színjátékokig.

Életműve hatalmas programja mögött, mint tüzelő ihlet, nagy lírai vágy ég szünetlen lobogásban. A lélek lázadó elégedetlensége. Az a forradalmi vágy, amely az emberéletet lekicsinyítő, szürke, materiális, a hősit és nemest elsorvasztó köznapi világból a nagy érzésekhez és hőskökhöz menekült. Azok közé a felsőbbrendű emberek közé, akiknek költő-filozófus kürtöse nagy barátja, Nietzsche volt. Művész-programját szinte vele együtt álmodja meg... Lázadó költő volt. Élete polgári vonatkozásban is a nyugtalan helykeresések, ide-oda menekülések, »emigrációk« sorozata. Míg végre megvívta a költő számára egyetlen, igazán nagy forradalmat. Megalkotta a maga egyéni költői világát. Fölmenekült a mítoszok közé.

Valóban: ahogy Nietzsche szerint Homérosz csalódott lelkét az emberek közül a görög istenek közé vitte, úgy menekült Wagner a maga hősei és istenei közé: — a germán mitológiába.

Igy válik azzá a nagy nemzeti költővé, akinek népe lelkiségére gyakorolt hatása megmérhetetlen. Nemcsak külső adottságaiban nemzeti. Vagy abban a mese-útban, amely a germán mitológiába vezetett. Nemzeti jel maga a művész-anyag is, amellyel költő-vilá-

gát felépítette. Az, hogy zenében alkotta meg. Abban a művészi anyagban, amely a német szellemnek talán legjellemzőbb kifejező eszköze... Természetesen még sok másban is rábukkanhatunk nemzeti vonásokra. De az ilyen külsőleg is jól látható jelek azok, amelyek mindenki számára mindjárt szembeszökők.

Életművének erős nemzeti jellege annál szebben sugárzik vissza magára az emberre, aki megalkotta, minél inkább nem felejtjük, hogy hazájával állandó háborúságban élt. Lelkében nem rémlett föl coriolánusi hangulat. A német-francia háború kitörésekor svájci emigrációjában szíve és minden gondolata együtt menetelt népével a győzelem felé. Csak akkor tudott vele szembe fordulni és kezdett újra »vitázni« vele, amikor a győzelem utáni szellemi elernyedéstől vagy lelki hanyagságotól féltette. Igazi, hősiezen-szép nemzeti magatartás. Magasrendű szellemek visszatérő jellemvonása...

Wagner élete kimeríthetetlen gondolat-sorokat ébreszt. Azokat az örök kérdéseket kelti föl, amelyekre az emberiség nagy alkotói felelgetnek mindegyre, egyéniségük szerint. Főként, ha az alkotó életének olyan finom krónikása akad, amilyen Wagner életének elmondásában Pourtalès.* Szinte azt lehetne róla mondani: klasszikus kedély szoliditásával világít át egy nagyvonalúan romantikus művész-temperamentumon. Klasszikus forma bűvös szelencéjébe fogja be egy vulkanikus lélek földi útját. Higgadt, nyugalmas, csiszolt sorok mögött örvénylik a modern Európa egyik legnagyobb alkotójának élete.

Az olvasó, ha eddig valójában mind »másról« beszélt, elengedten a saját gondolatait követte: illik, hogy végül a könyv egyik záró-akkordját jegyezze le:

»A Walhalla hatalmas épülete, a tizenkilencedik század nyugati civilizációjának jelképe, nem a testvérharc következtében dőlt össze, nem azért, mert egymásnak uszította a népeket, amelyek cselled vagy erőszakkal meg akarták kaparintani Alberich átkozott aranyát. Az összeomlás régóta elrendeltetett. Az ősi épület pusztulásra volt ítélve attól a naptól fogva, amikor építőmesterei elmulasztották betömni a kis réseket, melyek lassanként meglazították, aláásták talpköveit: az igazságosság és az emberszeretet eszményeit. — Ezt tudta Wagner. Tudja ezt minden költő. És most rájönnek a hazug és álnok aranykincs birtokosai is; királyságukat ma elfújja egy lehetlenyi szél. Akik a világból csak azt hiszik el, ami nyers matéria, végtére rá kell jönniök, hogy az anyag nem egyéb, mint az istenadta lélek rabszolga-sorsa. Talán eljön a nap, amikor teljesül Nietzsche jóslata: a világ csak mint esztétikai tünemény igazolhatja létét.«

KOVÁCS LASZLÓ

* Guy de Pourtalès: Wagner. Révai kiadása, Budapest.

SZEMLÉR FERENC: ALKALMI VERSEK

PANNI EMLÉKKÖNYVÉBE

Nem ez az emlék, ez a csacska dal,
melyet úgyis csak Panni s apja hall!
Nem is az írás, melyet oly nehéz
betüzni, hogy a lusta rá se néz —
Hanem szemed, amelyben rejtve ég
az én szemem s az ősök szeme még.
A rózsaszín bőr s kissé kajla fül,
mely nagyapádtól maradt örökül.
Zsibbadt magányunk, melyen nem segít
se könyv, se szó, se szeretet, se hit.
A sokaság zavara és a zaj
sötét félelme és a szőke haj.
Mind ami voltam és ami vagyok,
tebened nyíl ki és majd felragyog,
mikor magad se várod. És az emlék
így lesz erősebb, mélyebb, mint a nemlét.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DECEMBER 6-ÁN

Bár a kezem csupa jég
s nem lágyl a dalra,
Mikuláskor versikét
teszek az asztalra.

Nincs ideje jó kövér
ügyek után menni.
És a zsebe ösztövére
s az élete semmi.

Nem adok most egyebet,
lelkem csupa bánat.
Nincs vagyona az öreg
fáradt katonának.

Csak a szíve fiatal,
csak a szíve dobban —
tudja a sors, mit akar,
lesz neki is jobban.

S ajándékol a világ
kincseit kiássa —
Ha idén nem, legalább
jövő Mikulásra.

KARÁCSONYRA

Foszlik a fény, fogy a hő,
közeledik az idő,
meg kell már születned!
Gyűlnek is a pásztorok,
igazodik száz torok
édes énekednek.

Nem tudjuk, hogy merre fog
jót jelentő csillagod
rőt egünkre kelni.
De a jászol barma vár.
s három keleti király
készül útrakelni.

Az alázott s a szegény
sorsa sűrű éjjelén
jöttöd után reszket.
Nem lehet, hogy annyi test
s lélek vágyát félrevesd
és hogy ne szüless meg!

Vérben, vasban nevedet
rebegik a nemzetek,
suttogják a népek.
Vedd le róluk a sötét
égető vasvesszejét,
ahogy megígérted!

Kezüik még tán fegyveres,
de a szemük jelt keres,
jelt, ami segítsen.
Ó, ne hadd csalódníok,
szállj közzéjük szép titok,
gyermekarcú Isten!

S mentsd meg, akit szeretünk,
gyermekünk és kedvesünk,
barátunk és vérünk
— S ha majd Krisztus született
áldd meg ősi szeretet,
minden ellenségünk!

ÚJÉVI RIGMUSOK

I.

Zengjék a harangok,
csengjék kicsi csengők:
„Boldog újesztendőt,
boldog újesztendőt!”

Ne kívánj te rangot,
pénzt, aranyat, pengőt,
csupán jó esztendőt,
boldog újesztendőt!

Hallgasd amit mondok,
reméld a jövődöt,
boldog újesztendőt,
boldog újesztendőt!

II.

Újévre csak kenyeret,
kenyeret, kenyeret,
adjon Isten eleget!

Újévre csak pihenőt,
pihenőt, pihenőt,
adjon Isten mielőbb!

Újévre csak angyalát,
erejét és angyalát,
adja nekünk legalább!

Újévre csak a békét,
a békét, a békét,
küldje közénk mindenkép

ANGALIT ÉS A REMETÉK

— RÉSZLET AZ ILYEN CIMŰ DRÁMÁBÓL —

1. *(Tisztás az erdőben, előtérben vén tölgyfa. Zsenge májusi színek.)*

DEXENDŐRESZ *(hórihorgas öreg. Vadászatva jön, hónalja alatt öreg mordály, rézszegekel kivert agyú, előltöltős fajta. Hátán rongyos lebernyeg, fején tollas zöldkalap, övében handzsár, lábán kurtaszárú, viseltes csizma. Egyik szemét teljesen benötte a szemszőr, s ez arra mutat, hogy ezt a szemét nem is használja; a másik viszont mindig célzáson áll. Megáll a tisztáson, megtörli izzadt homlokát, felsóhajt):*

Mi kerget engem árkon-bokron át?
Vadak nyomába furton-furt mi hajszol?
Mi zaklat-únszol vad csatangolásra,
Mitől nincs éjjelem, se nappalom?
Van úgy, hogy már-már szinte holtraváltan
a fáradtságtól összeroskadok,
s kétségbeesve kérdezem magamtól:
Mi ez? Mi ez? Tán már örült vagyok?
Vadak örültje, örület vadásza,
az öldöklés puskás apostola,
ki vakságában önmagát se szánja,
s addig csörtet-lohol, míg összerogy.
Bús őzek, buksi, ártatlan nyulacskák,
selymes-szőrű, bozontos farkú macskák,
szép fajdtyúk, gyöngyösszárnyú sasok,
mért vizslatok folyvást utánatok?
Voltaképpen nem az ölés a fontos,
s az elejtés, a zsákmány öröme;
sem az, hogy tudhassam, mennyire pontos,
minő célzást ér el puskám csöve.
Lehull egy őz: meg vagy, szívem, kiáltom,
enyém lettél végtére, szép kacér,

megtudtad, hogy Dexendóresz mit ér!

(Valami képzettársítás folytán exaltációba csap át.)

Ó, asszonyok, síromig elkísértek!

Az őz szemében könnyetek ragyog,

ágyékában combotoknak homálya,

a nyest nyakán kebletek bársonya;

erdő-mezőben lényetek varázsa,

s buján vetett ágy a borzas moha.

Egyetlen gyöngyvirág a gomblyukamban,

s már azt hiszem, szép asszony jár velem,

ígéretes kalandra indulunk a

meleg fészket kínáló ösvenyen, —

Benne az asszony állatban, virágban,

pedig húsz éve, hogy egyet se láttam.

(Hirtelen felüti fejét, orrlíka tágul, szimatol, mint valami vad.)

Micsoda illat? Ez honnan jöhet?

El nem felejthető asszonyi pára!

Ha a végzet most egyet idevet,

sírton-sírva borulok a nyomára.

... Mi ez? Talán rossz tündér inceleg?

Haljak meg, ha nem angyal-szagot érzek!

(Megpillantja Angalitot; lélekezete elakad, tátoz, majd letérdel

s úgy közeledik az alvóhoz. Odaérve, ruháját csókolja, majd

áhitata szavakkal is kifejeződik):

Hát eljöttél, eljöttél édesem?

E pillanatra jó húsz éve vártam!

Mily boldogság! Megadatott nekem,

hogy csalfa szépemet most újrálássam!

De mit beszélek. Vén hibbant vagyok:

ő már azóta roskadt öregasszony,

kemencepadkán, a sutban vacog,

s van mit elrontott életén sirasson.

— Ki vagy te tündér, te szép aluvó?

Megfáradt angyal, vagy mennyszinű felhő,

nyár közepében rózsaszínű hó?

*(Nagy izgalmában belegabalyodik puskaszíjába; a ravasz meg-
rántódik, a puská eldurran.)*

ANGALIT *(rémülten ül fel, mozdulatában a menekülés feszülése):*

Uram-Jézus! Szentséges Szűzanyám!
Ne öljön meg, ne öljön meg kegyelmed!

DEXENDÓRESZ *(Esdekel):*

Téged megölni, te gyönyörű gyermek!
E hitvány mordály dörrent el csupán;
tőlem ne félj, én ugyan meg nem eszlek,
eszem ágában sincs, hogy bántsalak . . .

ANGALIT:

Tágítson tőlem, borzasztó alak!
Vessenek inkább megdühödt ebeknek,
kígyógubancban vergődjem mezítláb,
mintsem ily rémség prédája legyek!
Ne nyúljon hozzám, iszonyú nyakigláb!

DEXENDÓRESZ *(kétségbeesetten):*

Mi lett belőlem! Pedig valaha
egy országocska legszebb ífja voltam,
szép testemen naponta más ruha,
táncoltam, sólymáztam és lovagoltam,
a bőröm bársonyos, orcám puha,
királykisasszonyoknak udvaroltam!

ANGALIT *(némi érdeklődéssel):*

Kend, mármint kend? Tán még el is hiszem.
Csak ne tört volna rám rútul, orozva!

DEXENDÓRESZ:

Eldörrent ez az istenátka puska,
attól riadtál fel, szép gyermekem.
Különben csendben üldögéltem volna
szoknyácskád fodrán, mint öreg kopó,
ki úrnője ruháját szimatolja,
s már csak hűségben s hálában mohó.
Elnéztem volna hosszasan kezecskéd,

megcirógattam volna szöghajad,
s gyengéden, mint egy icipici fecskét
vettem volna kezembe arcodat.

(Rimánkodásra fogja.)

Add a kezéd! Csak ujjbegyedet add!
Hadd nyomjak rá egy icipici csókot!

ANGALIT *(vonakodik):*

Meg kell gondoljam kétszer is a dolgot.

DEXENDŐRESZ:

Hát akkor bár azt mondd meg, hogy ki vagy?
S mi sors vetett ez irdatlan vadonba?

ANGALIT *(barátkozóan, magának):*

Mennyi jószág bujkál-csillan e ronda
vörhenyeges, borzas szemöld alatt!
— Vajjon megérdemled, szegény vadember,
hogy elbeszéljem szörnyű sorsomat?

DEXENDŐRESZ:

Tekintsd multbéli állapotomat!
Egy országocska legszebb ifja voltam,
örökkétig szoknyák után loholtam,
miglen iszonytatóan meglakoltam . . .

ANGALIT:

Vagyis a Jóisten megbüntetett!
Halljad tehát bús történetemet:
szívem s kezem szép daliának adtam,
azt híván ő is éppen úgy szeret;
de megtudtam, hogy tettben-gondolatban,
hűtlenkedik minden szent pillanatban,
hogy valóságos szerelmi beteg!

DEXENDŐRESZ:

Szentséges Isten! . . . De mondd csak tovább.

ANGALIT:

Kacér menyecskéket, koszos rimákat,
kisasszonyt és repedtsarkú dadát,
grófnét s cigánylányt egyformán imádott...

DEXENDÓRESZ (*maga elé*):

Vajjon nem én voltam e földi átok?

ANGALIT (*belemelegedik a vallomásba*):

Betelt a mérték. S a szemébe vágtam:
mától fogva vagy ők százan — vagy én!

S ő így felelt: „örökös szabadságban
akarok élni! Minden nő enyém,
ha egyszer alaposan megkívántam!

Te vagy az első, a lelkem tiéd,
s tiéd minden jószágom és a házam,
neked tartom a lelkem melegét.

De inkább haljak meg ebben a percben,
mintsem azt tudjam: utolszór öleltem
idegen asszonyt!“ — Bizony, így beszélt.

(Szepeg.)

DEXENDÓRESZ (*révedezően*):

Mintha önnön szavam visszhangja volna!
Mintha egy régi ifjút hallanék...

ANGALIT:

Semmit se szóltam; csendesen, zokogva,
faképnél hagytam és elindulék.
s most itt vagyok, az erdő árva foglya.

DEXENDÓRESZ:

Úgy látszik, ez az erdő nem egyéb,
mint a csalatkozottak menedéke.

Ki bódorogva sűrűjébe lép,
annak már a világ számára vége.

(*Hirtelen szenvedélyes lesz.*)

Menekülj innét! Nem neked való

ez a rettenetes remete-élet!
Ébredj, szaladj, gyönyörű bujdosó,
mert ha maradsz, tán mindörökre véged!

ANGALIT:

Hova-merre? A halál kedvesebb,
mint a kárörvendő rosszemberék.
Inkább erdőben haljak meg nevetlen,
mint városvégen, ezrektől nevetten.
Jobb, ha húsom farkas ebédje leszen,
mintsem magam csúf bánattal emésszem!
Te jó embernek látszol; jó öreg,
szállásodon, úgy-e, szállást találok?

DEXENDÓRESZ:

Szép tulipántom, sajnós, nem lehet.
Elfuss, különben közel a halálad!
Ez az ösvény a városba vezet.
Te nem tudod, kicsoda vagyok én,
s egy-tanyán mily szörnyetegekkel élek,
magam is szörnyeteg, rideg-legény,
társaim is ocsmány rideg-legények,
három iszonyatos öreg majom,
félíg még ember, de már félíg állat,
s köt bennünket szörnyű fogadalom,
gonosz kötése asszonynak s halálnak.
A szerelem számkivetettjei
vagyunk mi, négyen, vén, keserű lelkek,
Ámornak bús megcsömöröltjei,
kik már húsz-harminc éve nem öleltek —
csak öltek! Öltek! Értsd meg, te leány,
ha el nem futsz, rád is iszonyú sors vár,
megfognak s bosszújok máglyára hány,
mely nekünk immáron egyetlen oltár!

ANGALIT *(rémülten)*:

Máglyára, engem? Nem vagyok boszorkány!

DEXENDÓRESZ (*Elragadtatja magát*):
A mi szemünkben minden asszony az!
Hiába van hatvanhat színű szoknya,
amit borít, örökké ugyanaz:
bajnak, halálnak átokverte tokja!

ANGALIT:
Úristen! Rettentő, miket beszélsz!
S tán a bolondság szikrázik szemedből!
Testem-lelkem bármily halálra kész,
csak arra kérlek, öljetek meg egyből!

*(A fa megetti bozótban három torzonborz alak jelenik meg;
leskelődnek, fülelnek, jeleket váltanak.)*

JÉKELY ZOLTÁN

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ÉBREDÉS — LASSAN

Az ébredés lassan környékez minket,
lassan hántjuk le a verejtékes inget
s a világ úgy szorul közénk, akár az ég.
Áporodott szagát érzed-é? S mégis,
nem tagadhatod, minden íze tiéd is,
átkarol fénye belep s hiába, szép.

Fordul az ember meleg ágyában s felkél,
munkájához siet, kissé megáll egy kertnél
s elnézi a téli madarakat a havon.
Az a gondolat nem fut keresztül a lelkén,
mi lenne, hogyha mások hideg telkén
ő éccakázott volna egy havas padon?

A nagy hidegben összehúzódik válla,
amint elfordul, nem hallja, hogy az állat,
a borzas madár fázva utána csiripel.
Bizony, ha mereng s nem vigyáz magára
az ember s másokra néz, kihül a pára
szájában és mindennap megfagyhat valakivel.

Apró dolgainkkal bibelődve
megteliünk gondokkal
s homlokunkon csordul ki a baj.
Szakadt holmi akad kezünkbe
a szekrény alján. Sokkal
nehezebb az esztendő, mint tavaly.

Terjeszteni kezdjük az éhség
szót, s a rossz hír tapad,
mint a megizzadt alsóruha.
Mindenki nyitva hordja kését,
zsákmányra les s csak vad
gyökerekbe merülhet foga.

Inyünk gyümölcsök puha húsát
áhítózva vásik
s röstelljük, hogy mégis enni kell.
Nem ízlik sehogy a valóság
s egyre vonz a másik,
amin nem osztozunk majd senkivel.

Nem osztja vélünk senki azt az órát,
amikor zuhan és
lecsap fejünkre a rémület.
Testünkön egyenként nyomul át
s mint élesre fent kés
lakik tovább emlékezetünkben.

CSERES TIBOR

BARABÁS MIKLÓS ÖNÉLETRAJZA*

Északerdély hazatérése után az élénk ütemben meginduló magyar művészettörténeti kutatómunka irányította a figyelmet az addig úgyszólván teljesen ismeretlen »erdélyi biedermeier« felé. Egész sor érdemes erdélyi művész neve bukkant elő a feledésből vagy ismeretlenségből, de sok új színnel gazdagodott az ismert nevek viselőinek archivuma is. Szinte napról-napra jobban oszlik az a tévhit, hogy a táblabíróvilág Erdélyében nem volt művészeti élet, hanem csak egyes művészek voltak, kik magányosan működtek s nem vettek tudomást sem egymásról, sem az egyetemes fejlődésről. Az egykorú memoár-irodalom termékei egymásután kerülnek kiadásra s ezek a nagy kortörténeti értékű, közvetlen élmény erejével ható írások egyéb mondanivalóik mellett becses adatokkal szolgálnak a múlt század első tizedeinek művészeti életéről is. Egy-egy mondatl belevilágítanak azokba a küzdelmekbe, amelyeket a kor művészei a győzelem legkisebb reménye nélkül és mégis kitartóan folytattak a művészeti kultúráért, bepillantást engednek egymásközti kapcsolataikba és bizony sokszor számolnak be egy-egy nagy reményekkel induló művész korai letöréséről is. Mert az unió előtti Erdélyben más élet folyt, mint a Királyhágótól nyugatra. Zordabb, keményebb, magárahagyatottabb világ volt ez, mint a bécsi vagy pesti biedermeier kedélyes világa. Az erdélyi biedermeier nem langyos kispolgári szentimentalizmus, kávéillatos elbágyadás, csendes nyugalomkeresés és bölcs lemondás, hanem örökös résenállás, küzdelem a létért, azért a létért, amelyet abban az időben a rendi magyarság léte jelentett. Ez a harcos és nemesi beállítottságú hazafias tartalom különbözteti meg az egész magyar biedermeiert a kozmopolita szellemű bécsitől és pestitől, de még fokozottabban telíti az egykorú erdélyi szellemisséget.

Erdélyi biedermeierről csak a főúri és jobbmódú nemesi társadalomban lehet szó. E zárt világ képét az Erdélyben mindig kedvelt memoár-irodalom napjainkban kiadott termékei a maga plasztikus tisztaságában őrizték meg számunkra, így Ujfalvy Sándor, Döbren-tei Gábor és br. Jósika Miklós emlékiratai, de művészi szempontból mindegyiknél jelentősebb Barabás Miklós Önéletrajza.

Az erdélyi biedermeier első nagy művészenek a maga egészében mindmáig ismeretlen Önéletrajza kettős értékű. Mint a művészsaját kezeléssel írt s többször is nagy gonddal átnézett mű, hiteles élettörténetét adja a tizenkilencedik század nagy festő-krónikásá-

* Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában megjelent önéletrajz bevezető tanulmányából.

nak, őszinte vallomást tesz egyéni küzdelmeiről, tanulmányairól és sikereiről, művészi, művészetpedagógiai és művészetpolitikai szerepléséről, művész-kortársaival való kapcsolatairól. Még értékesebb teszi Barabás Miklós Önéletrajzát a kortárs közvetlenségével és humorával közzétett becses kortörténeti adatok sora, melyben meg-elevenedik az önálló Erdély utolsó évtizedeinek élete a hétköznapiok szürkeségében és küzdelmeiben. Mint kora törekvéseiben tevékeny részt vevő erdélyi magyar művész személyes élményekkel telt, őszinte írása, az Önéletrajz nélkülözhetetlen kútforrás a magyar, de különösen az erdélyi biedermeier-művészet kutatói számára, a nagyközönségnek pedig élvezetes olvasmány, melyet nehezen tud letenni az, aki egyszer belekezdett. Barabás Önéletrajzában meg-elevenedik a százhusz évvel ezelőtti Erdély a maga konzervatív lelkiségével, jobb sorsra érdemes művészeinek időelőtti letörésével és ismeretlenségbe-hullásával, életre kél az egykorú erdélyi arisztokrácia, mely feudális gőgjében hagyta, hogy a magyar tehetségek elkallódjanak a magyar ugaron, de megjelenik az ivás, pipázás, köpködés jegyében folyó köznemesi társasélet is, melynek akkori szellemi színvonalát a hahota vagy az ásítás jellemezte. Ebben a zord környezetben lett művésszé és szerzett országos hírt-nevet Barabás, tehetségén kívül tisztán széles önbizalma és életrevalósága segítségével.

Az Önéletrajz azonban nemcsak az egykorú erdélyi élet leírását tartalmazza. Ugyanolyan értékesek pesti, bécsi, bukaresti stb. életéről írt feljegyzései is. Különösen páratlan érdekességűek és korfestő erővel teltek az akkor még teljesen keleti jellegű Bukarest gazdag bojárjainak életéről írt sorai, melyek nemrég román fordításban és kiadásban is megjelentek. Beszámolnak ezek a sorok arról, hogy abban az időben egész sor idegen művész működött az akkor még nem önálló Románia későbbi fővárosában, köztük a magyar művészek egész sora.

Barabás Miklós életéről és művészetéről jelentőségéhez méltó monográfia mindmáig nem jelent még meg. A róla írt hosszabb-rövidebb cikkeknek se szeri, se száma, de annál kevesebb a komoly, beható tanulmány. Ez utóbbiak közt első jelentős kísérlet Szentiványi Gyulának Barabás-életrajza és műveinek jegyzéke a csonkán maradt és ma már szinte hozzáférhetetlen magyar művészlexikonban; továbbá ugyanennek a szerzőnek könyvalakban megjelent rövid tanulmánya Barabás művészetéről. A huszas évekből való Hoffmann Edit könyve is, mely rövidsége mellett is első komoly kísérlet Barabás művészetének összefoglaló méltatására.

Barabásnak a románsággal való kapcsolatáról értékes tanulmányt írt Veress Endre. Adatai rendkívül becsesek ahhoz a kutatómunkához, mely a múlt század első felében Romániában működő magyar művészek hatását lesz hivatva kimutatni az egykorú román művészeti élet kialakulására.

Sajátságos, hogy noha a fenti írók s rajtuk kívül a Barabásról értekező cikkek szerzőinek egész sora tudott a művész Önéletrajzáról és mindenikük idéz belőle, *egyikük sem tekintett bele magába az eredeti Önéletrajzba*, hanem mint hiteles forrásművet, egy olyan kiadványt fogadtak el, amely sem címében, sem tartalmában nem azonos az eredeti Önéletrajzzal. Ez a kiadvány, mely »Barabás Miklós emlékiratai« címmel jelent meg, úgyszólván elejétől végéig önkényesen megrövidítve és megváltoztatva, sőt helyenkint meg-hamisítva közli a művész jegyzeteit. Már a címe is téves, mert Barabás nem »Emlékiratok«-at, hanem »Önéletrajz«-ot írt, de sokkal nagyobb fogyatkozása ennek a kiadványnak az, hogy szerzője át-stilizálta, szárazabb nyelven újrafogalmazta a művész sajátos zamatú s a maga pongyolaságában is színes, élvezetes, mindig nagy kifejező erővel telt írását.

Barabás Miklós Önéletrajza két példányban maradt fenn. Mind a kettő eredetinek tekinthető. Az első, eleitől végig Barabás keze-írásával írt, bőrbekötött példány ma unokájának, Szegedy-Maszák Elemér dr.-nak birtokában van, terjedelme a negyedíves lapok egyik oldalára írva 318 lap. A szöveg mindenütt jól olvasható, a javítások, beszúrások stb. száma csekély. Az írás vizsgálatá az mutatja, hogy Barabás több éven át, kisebb-nagyobb részletekben jegyeztette fel életének eseményeit, mindenestre késő öregkorában. Utolsó bejegyzéseit az 1880-as évek végén írhatta. Mint az öreg emberek általában, ő is gyermekkorára emlékszik vissza legjobban. Csodálatos pontossággal írja le családjá életének apró mozzanatait, a nagyenyedi diákélet epizódjait s gyalogos utazásainak úti eseményeit. Sokszor szinte belefeledkezik az emlékezésekbe, egyik történésről eszibe jut a másik, elfeledett arcok bukkannak fel a feledés homályából s kelnek életre csendes nyugalommal tovasíkló tolla nyomán. Amint előrehalad az időben, úgy válnak fokozatosan hézagossabbakká az addig szinte naplószerűen pontos feljegyzések, az eseményekről csak röviden emlékezik meg s csak néha tér vissza a gyermekkori időket leíró részek szélesen hömpölygő epikus áradása, mint például a pesti árvíz leírásánál.

Az Önéletrajz másik példányát még a művész életében leánya, Szegedy-Maszák Hugóné Barabás Iona másolta le s ma ezt a le-másolt kéziratot őrzi a Magyar Tudományos Akadémia, mint Barabás ajándékát. Kétségtelen, hogy a művész, mint az Akadémiának több mint hatvan éven át tagja, ezzel az ajándékkal részben háláját róttá le az Akadémia iránt, részben pedig, tudva vagy megsejtve Önéletrajzának nagy kortörténeti és művészettörténeti értékét, biz-tos helyen kívánta elhelyezni feljegyzéseit.

Az Önéletrajz két példányának fenti ismertetése után meg kell még emlékeznünk a Barabás-életrajz harmadik változatáról is, mely — úgy hisszük — egyedülálló a maga nemében a magyar művészet-

rajzok között: a művész veje által írt »verses elbeszélés«-ről. Maszák Hugó ebben a tizenhét oldalas művében fogyatékos költői érzéssel, de annál több lelkesedéssel állít emléket apósának, akihez a rokoni köteléken kívül a kölcsönös nagyrabecsülés is fűzte. A magyar alexandrinokban írt verses életrajz nagyjából az Önéletrajz alapján íródott, ritmusa bukdácsoló, rímei zötyögősek, de nagy érdeme, hogy helyet kapott benne több olyan epizód is, amely az Önéletrajzban nem szerepel.

Életének utolsó tizenegy esztendejéről nem jegyzett fel Barabás semmit, az Önéletrajz eseményei 1810-től 1887-ig terjednek, tehát minden valószínűség szerint 1887-ben fejezte be az írást. Az ezután következő tizenegy év a csendes, kiegyensúlyozott, derűs öregség »procul negotiis«-jegyében telt el, különösebb események nélkül.

Utolsó éveinek nyári hónapjait rendszerint bártfai nyaralójában töltötte, egyetlen életben maradt leányának, Szegedy-Maszák Hugóné családjának körében. Ecsetét ott sem pihentette, bártfai villájáról és annak környékéről több kedves aquarellt festett. Állandó lakása Budapesten, Csillag-u. 12. sz. alatt volt, rövid gyengélkedés után ott is aludt el örökre 1898 február 12-én. Utolsó útjára az egész ország részvéte kísérte, képviseltette magát a kormány is és kivonultak az összes művészegyesületek. A temetési szertartást Szász Károly református püspök végezte, a sírnál pedig a magyar művészársadalom nevében Margittay Tihamér búcsúztatta nagy halottját.

1899-ben a Képzőművészeti Társulat nagyszabású hagyatéki kiállítást rendezett műveiből. Ezen a kiállításon tűntek fel addig alig ismert friss, finom, lírai hangulatú aquarelljei az olasz tengerpartról.

1910-ben, április 10-én, születésének századik évfordulóján a Képzőművészeti Társulat díszközgyűléssel ünnepelte meg a mester emlékét.

Magyarsága és a művészetben való hite példaadó volt szűkebb erdélyi hazájában is: a haladó szellemű fiatal erdélyi művészek kilenc kiváló tagja őt választotta mintaképül és az ő nevét írta zászlajára 1930-ban, az erdélyi román megszállás legsúlyosabb időszakában, a »Barabás Miklós-Céh« megalapításával.

*

Barabás Miklós Önéletrajzának több mint hét évtizedet felölelő időtartama a magyar művészet legjelentősebb korszakával esik egybe. Barabás Miklós az első, aki, bár külföldön is megállja a helyét, mégis itthon marad és győzelmesen veszi fel a harcot a beáramló idegen művészekkel. Első, aki hazájában — és szűkebb er-

délyi hazájában is! — hírt-nevet és jelentékeny vagyont szerez művészetével. Nagy szó ez abban az időben, amikor még a magyar művészettörténet hivatásos művelői is azt hirdetik, hogy a magyar fajnak nincs hajlama a művészetek iránt s minden komoly művészi megbízást szinte magától értetődőleg az élelmes bécsi művészek sajtáitanak ki maguknak.

Barabás szerepe ugyanaz a magyar festészetben, mint Ferenczy Istváné a magyar szobrászatban. Egyikük sem forradalmi egyéniség, de mindkettőjüket magyarságuk mély hivatástudata hatja át. Ferenczyt tehetségének és önkritikájának fogyatékosága meghasonlásba viszi, Barabás azonban józanabb, realisabb lélek, ismeri művészetének határait s nem törekszik arra, hogy ezeket túllépje. Egyéniségében és művészetében tipusa a biedermeier-polgárnak, kora izlését nem előzte meg, hanem pontosan találkozott vele, — ebben rejlik példátlan népszerűsége és szinte páratlan termékenysége. Művészetelméleti problémáktól távolálló s a művészettörténeti mult iránt meglehetősen érzéketlen, csak magában bizó egyéniségnek mutatja őt be az Önéletrajz, — nyugodt bölcsnek, aki meghallja s talán meg is érti a változott idők szavát, de maga nem tér le a saját, jól kipróbált útjáról.

Néhány évvel fiatalabb kortársának, Kovács Mihálynak (akivel komasági viszonyba is került) kiadatlan kéziratosa önéletrajzát ugyancsak a Szegedy-Maszák család őrzi. A két önéletrajz egybevetése még élesebben kidomborítja Barabás Miklós egyéniségét. Kovács Mihály, önéletrajzának tanúsága szerint, éveken keresztül járja a külföld múzeumait, mélyreható művészettörténeti tanulmányokat végez, lelkesedik, csodálja a nagy mestereket, hatásuk alá kerül s nagy nekilendüléssel kezd minden művébe, — az eredmény azonban alig több a szürke középszerűségnél. Barabás aránylag kevés időt tölt külföldön, ott múzeumlátogatások helyett szívesebben keres előnyös összeköttetéseket, a művészettörténet nagyjai nem ragadják lelkesedésre, nem kerül egy művész hatása alá sem, — de annál többet rajzol és fest, szert téve így egy olyan magasfokú technikai felkészültségre és egyéni látásmódra, amelyben mindig versenytárs nélkül áll.

Erdélyi kortársának és rövid ideig tanítványának, bölöni Sikó Miklós festőművésznek ugyancsak kiadatlan önéletrajza más szempontból nyújt tanulságos egybevetésre alkalmat. Székely nemesi sarj Sikó is, mint Barabás, de a Sikók gazdag földbirtokosok, táblabírói méltósággal, nemesi kúriával, udvari bolonddal és az egykori erdélyi előkelő élet minden egyéb járulékával. Ebben a környezetben Sikó Miklós, akinek már gyermekkorában kijárt a cselédségtől a nemes úrfit megillető tisztelet, nem is lehetett mássá, mint amivé lett: úri műkedvelővé. Barabás családi gátlások nélkül irá-

nyíthatta életét, sőt mostoha gyermekkorra nagyban hozzájárult ahhoz, hogy megedződve és győztesen szállhatott szembe az anyagi, társadalmi és művészi nehézségekkel.

*

Az Önéletrajz helyesírása nem következetes, ugyanazt a szót egyszer így, másszor úgy írja a művész, mondatai némelykor túl-hosszúra nyúlnak, szétfolyók, stílusa itt-ott pongyola, de éppen ezek a céhbeli író művétől megkülönböztető apró fogyatkozások teszik az Önéletrajzot meleg közvetlenséggel telt olvasmánnyá, ezek hozzák intim közösségbe hozzánk Barabást, mint művészt és mint embert.

Egy dolog zavarja az Önéletrajz olvasásának könnyűségét és élvezhetőségét: a benne előforduló, nagyrészt ma már ismeretlen nevek tömege. A művész bámulatos emlékezőtehetséggel sorolja fel kora gyermekségétől kezdődően azoknak neveit, akik sorsának alakulására kedvező vagy kedvezőtlen hatással voltak, művészetét irányították, előrejutását elősegítették vagy gátolták. E nevek viselőiről legtöbbször nem szól részletesebben s így nem egyszer homályossá válik írásának egy-egy szakasza. Ez indított arra, hogy az Önéletrajzban szereplő személyiségek hosszú soráról jegyzetek alakjában rövid ismertetést kapcsoljak a szövegrészhez.

Mindent egybevéve, az Önéletrajz, mint irodalmi mű, semmiben sem marad el a művész szépíró-kortársainak művei mögött. Olvasóját szinte észrevétlenül ragadja magával a mult század első tizedeinek hangulata. Az egyszerű közvetlenséggel telt sorokban életre kelnek az egykorú erdélyi, bukaresti, pesti, bécsi és itáliai szereplők; beszédjük és tetteik hol meghatnak, hol mosolyra készítenek, de közömbösen nem hagynak. Barabás európai műveltségű, több nyugati nyelvet beszélő, kitűnő modorú világfi, a nélkül azonban, hogy erdélyi hazájából magával hozott egyszerűségét, derűs közvetlenségét és szavainak izességét elveszítené. Ez a sajátosságos ketősség teszi olyan vonzóvá az Önéletrajzot, hogy olvasásakor elfeledjük még azt is, hogy érzelmi életnek alig találjuk benne nyomát s hogy alig esik benne szó Barabás művészi fejlődéséről, problémáiról és törekvéseiről. A sorok csendesesen folydogálnak, mint a napi élet küzdelmein túl lévő s a régi szép időket idézgető derűslelkű öreg verőfényes emlékezései.

*

Művészettörténeti érték szempontjából az Önéletrajzzal egyenlő értékű az a jegyzőköny, melyet Barabás hatvanhárom éven át, 1830-tól 1893-ig sajátkezűleg vezetett s melyben időrendben fel-

MUTILI RÓZSI képmása. Aquarell miniatűr. Ovál, 6,5×8 cm. Jelzése: „Barabás 1829.” A művész által festett egykorú másodpéldány. Dr. Szegedy-Maszák Elemér tulajdona.

A SEBESKÖRÖS VÖLGYE. Aquarell, 1840.
AZ ERDELYI SZÉPMÍVES CÉH kiadásában megjelent: MARKOSFALVI BARABÁS MIKLÓS ÖNELETRAJZA képmellékletéből.

Barabás anyai nagyszüleinek DALNOKI HAZA. Tollrajz. Jelzése: „Barabás M.“
A művész öregkorában rajzolta emlékezet után.

Az ERDÉLYI SZÉPMÍVES CÉH kiadásában megjelent: MARKOSFALVI
BARABÁS MIKLÓS ÖNÉLETRAJZA képmellékletéből.

jegyezte műveinek címét, technikáját, megrendelőjét és árát, eleinte aranyban és forintban, később csak forintban. E jegyzőkönyvében mintegy 2473 alkotását sorolja fel a mester, amelyekhez sokhoz különböző megjegyzéseket is fűz. Most, amikor először jelenik meg teljes szövegében az Önéletrajz, szinte magától értetődő, hogy egyidejűleg meg kell jelennie a hozzá szervesen kapcsolódó jegyzőkönyvnek is, annál is inkább, mert az Önéletrajzban gyakran történik hivatkozás a jegyzőkönyvre, ez utóbbinak száraz adatait pedig az Önéletrajz ismerete telíti meg élettel. A majdnem harmadfélezer kép jegyzékét tartalmazó kézirat egyetlen példánya ma a Szegedy-Maszák család féltve őrzött kincse, teljes terjedelmében még senki sem tette közzé.

A jegyzőkönyv sajtó alá rendezésének nehéz munkáját a művésznagyapa iránti kegyeletből a család tagjai maguk vállalták és végezték el fáradságot nem ismerő lelkiismeretességgel. Nemcsak a 2473 mű pontos jegyzékét állították össze, kijavítgatva az eredeti jegyzőkönyv téves bejegyzéseit, hanem páratlan szorgalommal összegyűjtötték és időrendbe foglalták Barabásnak azokat a műveit is, melyek a jegyzőkönyvben *nem* szerepelnek. Az ő munkájuknak köszönhető, hogy az eredeti jegyzékhez csatolt pótjegyzékben a művésznak még további 672 alkotása került a magyar művészet-történet nyilvántartásába. A két jegyzék tehát Barabásnak 3145 rajzát, festményét, litografiáját stb. tartja számon.

Végül az Önéletrajz teljességét szolgálja a Barabás-család lezármazási táblázata is, mely a legrégebbi ismert őstől kezdődően a ma élő legfiatalabb leányági Barabás-sarjig a Barabás-nemzedékek egymásutáni sorát mutatja be.

A könyvet az Erdélyi Szémíves Céh abban a reményben bocsátja útjára, hogy benne a szakember hézagpótlóan hasznos forrásművet, a közönség pedig élvezetes olvasmányt talál a második világháború ötödik esztendejében.

BÍRÓ BÉLA

VINCZE ANDRÁS VERSEI

HASZTALAN SZÓZAT

Nézzetek be hozzá csillagok,
tűzzétek homlokára csókomat,
lágý álmát ne zavarjátok ebek,
hallgassatok el a faluvégen.

Kedvesem volt ő tegnap,
gondomat széttúrta szemeimből,
barátom volt ő,
hallgatásomat megértette.

Vond be hold örök mázzal,
szólj az Istennek, tartsa számon,
s serény keblecskéi közt a keresztet
megigazítsa.

S ti is ebek, dühös szemekkel
ijesszétek el a rémet,
mely villogó sörénnyel
fellopózik mosolyában.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EBED LÁTTA AZ ŐSZT

Nézd, be szép a tájék —
holtan fekszenek nyárkirályék, —
ebed vértszimatolva vágat, —
elnyúlt, furcsa árnyék.

Nem ismered őt, a hú ebet,
visszafordul, megnyalja kezéd,
s bokrok, szárok tömkelegén
izgatottan vezet.

S megáll egy szederbokor tövében,
halott madárra néz sötéten —
s láthatod te is: egy páva
fekszik ott szőkésen.

S értheted ebed, ki mit sem tudva,
elindul ismét futva,
s visszatér újra, s nedves orrát
kezedhez dugja.

Óh, sírj vele te is ember,
holnap jön november, —
tiloló lányok ujján foszlik
a téli kender...

TÉLI DAL

Nem felhős az ég, olyan mint hideg acéllal
burkolt, melyen kívül áll a nap —
— szavaid zöreje nem ér fel az égig,
tört csuklókkkal leszállanak.

Parasztok szekereiben csörren a nád,
lovak szájából pára ing,
nézi lova farát bozontos gazda
— ó, ma hideg van kint.

Nézem a tájat, ropogó csontos,
meztelen térdü angyalok
szánkáznak az Úr parancsolatjából
— ó, meztelen s gyalog.

Nincsenek dalaink, csak a gally roppan,
tüzesedik a mélyben a csó —
a cselédházban lányok fürge ujján
vetkőzik a tengericsó.

TAVASZI SZERELMES ÉNEKE

Ma kívánjuk a piros kardot,
ma megcsókollak, szívem forró —
olvadt ezüst úszik szememben,
szívemet viszed a kezemben.

Ma újra enyém vagy, te lány,
hajadba friss füzért fonok,
egy dalt tudok, te lány,
különös és forró.

„Tavaszi, tavasz, gyenge lány,
friss derekú, furcsa lány,
kinek haja vízszagú,
a keble is vízszagú,
torkán fut ki kismadár,
az égiek dallama,
trallala.“

Gyere, fújjuk napestig,
kinn a folyó felett szállva,
de nem úgy, mint két árva, —
fogom a kezedet. —

AZ ISZONYATOS

Nem ismeritek a költőt —
csak hangján ámultok vagy nevetitek
csak hangját méricskélitek
idegen műszerekkel.

S azt mondjátok, csak az a fontos
s a lényeg, mit kifejez —
jaj, mikor nem ideg ez,
csak tréfa!

S benn nevet titkon a lélek,
nem látta őt soha,
emberfia nem érhetett oda
kemény sarkaival.

Lágy tarajok csapkodják a falat —
nincs reggel és alkonyat,
egyformán szomorú a titokzatos,
szomorú és iszonyatos.

Benn fekszik hosszú lócán,
nincs semmi jel pokrócán,
Síma homlokára kopogva hullnak
hazug szavak kövei. —

KIKIÁLTÁS

Kis-Hódos, ahogy a neve is mutatja, nagyon kicsi falu. A Mezőségnek egyik legkisebb faluja. Ott szorul meg a tó egyik partja mentén, mert itt is, ahogy mindenfelé, ameddig a szem ellát, meredek, jórészt kopasz domboldalak szorítják össze a völgyet. Alig több mint két sor ház. Az is alig fér oda, abba a keskeny sávba, ami a tó ingoványos széle és a dombsor hirtelen rugaszkodása között húzódik el. Egy-egy kis tanya ugyan fönnebb merészkedett onnan, kiült valami agyagducocska tetejére, de az ilyen kivétel.

Akármilyen kicsi is ez a falu, mégis nevezetes. Nevezetes azért, mert itt még járja a régi népszokás, hogy görög Szent György napkor, május hatodikán, báránválasztás napjának estéjén „kikiáltanak“.

Valószínű, hogy a Mezőség sok más falujában is szokásban volt, de akkor, midőn ez a történet végbemegy, már csak némely félreeső faluban dívik; ahová a csendőr inkább eljut, ahová a főbíró keze elér, vagy ahol hatalmas a pápa, ott már rég nincs. Mert ez a „kikiáltás“ nagyon sok bajt is okoz. Abból áll, hogy Szent György nap estéjén, mikor már sötét van, kilopóznak a legények a községből, kimásznak magosan az oldalba — egyik innen, a másik onnan, kétfelől a falu fölött — és abból a magosságból belekiabálnak az éjszakába minden botrányos esetet, amiről a faluban mult Szent György napja óta pletykáltak titokban. Valóságos falusi „chronique scandaleuse“ ez.

Iratlan törvénye, hogy habár eltűzött és furcsára torzított módon, de csupán valóban megtörtént eseményt kiáltanak ki, ezért majdnem bizonyítéknak veszik, ami ilyenkor a falu fölött elhangzott.

Hát persze, már ezért is sok civakodás származik belőle. Sok harag és háború. Baj és bosszúság. Pofozkodás, főbeverés és elég gyakran még bicskázás is. Szörnyű szemtelenek ugyanis a kikiáltók, nem kímélnek senkit, se a bírót, se a tanítót, még a saját pópájukat sem; mindenkit kicsúfolnak az éjszaka sötétségébe burkolózva. — Ezért üldözte a hatóság ezt a szokást.

De a nép szerette. Persze azok, akiket nem kiáltottak ki. Dehát ez volt a nagy-nagy többség. Valami tréfás igazságszolgáltatást is láttak benne. Hetekig mulattak az így hallott híreken; és azon a tréfás módon, ahogy ezt vagy azt a dolgot a fiúk belékiabálták az éjszakába, nagyokat kacagtak.

Mert akkor régen még tudtak kacagni az emberek. Akkor régen, mikor még könnyebb volt az élet; mikor egy forint egy forint volt; mikor munka mindig akadt; étel is volt mindenki számára, ha nem is sok, de elég; mikor mindenről azt mondták, hogy drága, de minden olcsó volt; mikor nem volt annyi gond. Mikor az emberek még nem gyűlölték úgy egymást.

Hát ebből az időből való ez a történet.

*

Május ötödikén vagyunk. Délután van. Szép napsütéses délután. Özvegy Balogh Árpádné, a csinos Csikász Erzszi asszony ott ül a padon a malma előtt. — Így mondta ezt magában mindig, így is tartotta: az ő malma.

Pedig igazában nem az övé, hanem az ő kicsi fiáé. Azé a tízhónapos csecsemőé. Azé.

Máma már nem is volna az övé a malom, ha ez a fiúcska meg nem születik. Mert a malom a férjéé volt.

Két sógora örökölte volna. Az a két gonosz sógor, akik városon laknak messze, az egyik Régenben, a másik Nagybányán és akik bizonyára rögtön eladták volna, elprédálták volna a malmot; vagy molnárt fogadnak bele és öneki nem lett volna maradása itt többé.

Dehát megszületett ez a fiúcska!

Szerencse, hogy született.

Igaz, hogy kicsit későn született.

Mégis még idejében. Igen. Éppen idejében. A férje húsz hava, hogy meghalt. A gyerek tíz hónappal és három héttel később jött a világra.

Bizony.

Hát ez elég késői terminus.

De nem baj.

Nem baj, hiszen tizenegy hónap az a határ, amin belül ha megszületik, hát törvény szerint nem kétséges, hogy kié az a gyermek. Így hát a fiúcska simán megörökölte a malmot, anyja pedig benne maradhatott, mint gyám, és özvegyi jogon is.

Maga molnárkodik. Érti jól. Tart ugyan egy molnárlegényféle hátramoszdítót, de az csak olyan görbe kis nyám-nyám és mutuj ember, — reábízni semmit sem tud, nem is akar, — éppen csak a nehéz munkára fogadta. Nem is lakik itt, hanem a faluban. Most is hazaküldte. Minek tátongjon itt? Őrlő úgy sincs és ma délután aligha jön már, mert így, tavasz végén, megapadt a gabona a csűrökben. És ha jönne is, elvégzi ő egyedül a munkát; még ha valami kisebb zsákot emelni kéne, attól se ijed meg.

Eleget csinálta az utóbbi években, mikor élt ugyan még az ura, de már leütötte lábáról a szárazbetegség.

Akkor is ő csinált mindent, mert izmos, jóerejű asszony. Ha pedig segítség kellett, hát az is akadt mindig. — Akárki férfiemberre ha reámosolygott azzal az ő gazdag szájával, ha barna szeme reáviglant valakire, hát ennyiért és jószóért akármit örömmel vállalt mindegyikük. Nagyon népszerű Erzszi asszony a falu előtt is és az egész vidéken; jó asszony és tisztességes, kinek szívesen tesznek kisebb szolgálatot, mert mindig jókedvű és mindenkihez barátságos.

Ide jött ki háza elé a molnárné, miután tisztába tette a csecsemőt és megszoftatta. Az most odabenn, a szobában jóllakottan alszik, összeszorított öklökkel; nincs vele gond estig. Egészséges gyermek. Erzszi hát kijött ide a falnál álló padra, a jó tavaszi nap-sütésre. Itt hámozza a krumplit a mai vacsorájáncz.

Gépies munka ez. A burgonyahéj csavarékos szalagjai egyformán hullanak le eléje, csak néha söpri le valamelyiket, ha belekapaszkodik a köténye ráncába.

Tovanéz, végig a girbe-görbe völgyön, hol mély árokban a tóból serkenő patak halad tova, nyakazott fűzfák és kisebb-nagyobb nádfoltok sorfalai között.

Néha összeszűkül a szeme, mikor tovanéz, pedig nem figyel semmit, hanem erősen gondolkodik.

Nem is olyan derűs ma, mint máskor. Síma homlokába pici ránc íródik. Mert hát nem mindegy, hogy közeledik az a Szent György nap. Máskor, más években örömmel várta, mert nagy mulatság volt mindig az a sok jóízű pletyka, amit ilyenkor hallott, sokat kacagott rajta akkor este és utána napokon keresztül eltárgyalta-forgatta nevetve a malombajáró népekkel. Most azonban korántsem ilyen gondtalan. Korántsem örül neki, hanem aggódik. Azért aggódik, mert bizony elég valószínű, hogy az ő dolgát is ki találják kiáltani azok a szemtelen kölykök, az ő fiacskája dolgát, aki bizony egy kicsit későn érkezett meg a világra. Törvény így, törvény úgy. Azok az orcátlan ficsórok nem törődnek a törvénnyel. Baj, hogy tízévi házassága alatt nem volt egy fia gyereke se, csak most lett. És tagadhatatlan az is, hogy — hát igen! — az ura elég beteges volt már régóta és ezt sajnos tudja mindenki.

Hát aggódott.

Aggódott azért is: mit mondhatnak róla? Hirbe hozhatják-e valakivel?

Mert ha csak annyi lenne, hogy megkésett egy kicsit ez a gyermek, hát az még nem olyan nagy baj. Tudnivaló, hogy állatnál is megtörténik. Van csikó, aki tizenegy hónap helyett tizenháromra születik; borjúnál is van ez, tudja ezt minden állattartó gazda. Hát miért ne volna így embernél, mikor még a törvény is így tartja?

De ha belekevernék valakinek a nevét, az nem volna jó. Az már súlyosabb volna. Az már nagyon rossz volna.

Már azért is rossz, mert a sógorai vérszemre kaphatnának; amúgyis nagyon fájt a foguk erre a jó malomra. Így is eléggé csóválták a fejüket, mikor a hagyatéki tárgyalásra eljöttek, és akkor is, midőn az a gyerek a világra jött. De nem próbálhattak semmit ellene, nem gyanusíthatták őt senkivel. Az volt az ő erőssége, hogy mindig makulátlan volt a híre.

Hiába legyeskedett sok férfi körülötte. A báróék ispánja, a póstamesterné fia a szomszédos faluból, a két Bekő-fiú, kiknek az a százholdas tagjuk van a községi legelőn túl. Mások is, akik idevetődtek. A fiatal szolgabíró Sármásról, ha erre jár, gyakornok, csendőrőrmester vagy finánc, akárki, aki itt ment át, akármi dologban vagy akár dolog nélkül, mindegyik betért a malomba és ott maradt, ameddig tehetette. Mégis senkivel meg nem gyanusíthatták, mert ő ugyan jókedvűen tréfálkozott mindenikkel, de soha máshol, mint a malomban vagy előtte, mindig csak ott, ahol mindenki láthatta. És ha kicsit bolondította is őket, úgy mentek el a háztájáról, ahogy jöttek, sóvárogva érte és éhesen. Mert okos fehérnép volt Erzsi asszony és óvatos.

Nagyon gondolkodott most ezeken. Latolgatott, fontolgatott. Mégis akárhogy vizsgálódott, úgy találta, hogy nem tudhat róla senki semmit. Senkinek a nevét hozzá nem biggyeszthetik. Egészen nyugodt azonban mégse tudott lenni. Mert hát — Istenem! — vannak véletlenek. És mindenre mégse gondolhat az ember, akárhogy vigyáz is!

Az már így van. Akárhogy vigyáz is!

Annyira el volt merülve a maga gondolataiban Erzsi, hogy észre se vette, mikor valaki befordult a falu felőli útról és közeledett a malomhoz.

Nem kisebb ember, mint Vokurka!

Fontos személyiség ő Kis-Hódoson. Olyan ezeremsterféle. Szikvizet gyárt és azzal járja a vidéket, ami jó üzlet a Mezőségen, ahol kevés a jó víz. Néha szenzálkodik is országos vásárokon. Van gyapjufésülője és meg is festi a gyapjút, ha kell, szép tulipirosra, kékre, zöldre, vagy kanárisárgára, amilyenre kívánják. Ha pedig valami gép elromlik, hát ő kijavítja, föltéve, hogy nincs túlságosan nagy hibája. Még a bárói udvarban is a faliórát, azt is egyszer ő igazította helyre. Igaz, hogy csak egy hétig járt és azután újra megállt, de ez nem von le semmit az ő nagy tudományából.

Hát persze jómódú ember. Szereti a pénzt, de van is neki. Az apja kicsi hivatalnok volt a Bach-korszakban. Valahonnan Morvából származott, de itt maradt, mert nőül vett egy elég vagyonos árvalányt, akivel harminc hold földet kapott itt és azt a nagyocska

házat, amiben Vokurka most is lakik. Az apa is szerző ember volt, de a fia méginkább. A birtok már közel százötven holdra nőtt, amit felesben műveltet; van juha és disznója csinosan, melyeket nyáron a községi legelőre küld, télen pedig egy s más adósa tartja el, mert Vokurka sok apró kölcsönt adott, aminek a kamatját le kellett szolgálni.

Magos termetű ember, bár kissé szűkvállú. Széles, lapos arca teljesen csupasz, ami nagyon szokatlan dolog, mert olyan férfi nem volt akkoriban, aki legalábbis bajuszt ne viselt volna. Vokurka azt mondta mindenkinek, hogy ő ilyen símára borotválja magát, de ez nem volt igaz. Igaz az volt, hogy nem nőtt semmiféle szőr az arcán. Minthogy azonban gyakran mondta és néhanap kiállt az ablakába, beszapanozott pofával és mindenki szemeláttára körülményesen borotválkozott, hát talán elhitték. Legalábbis Vokurka azt hitte, hogy hiszik.

Ő egyáltalán nagyon ápolta a maga férfias hírnevét. Gyakran vendégül látta a falu elsőbbségeit a kocsmában. Különösen ha hazajött valamelyik újtjáról.

Ha szikvizzel bejárta a környéket és hazakerült, vagy ha valamelyik távoli vásárról tért vissza, mindig tudott magáról valami roppant szövevényes női kalandot mesélni, gyönyörű lányról, aszszonyról, aki majd megbolondult érte; rejtélyes légyottról, ahova nagytitokban hívták; nőről, aki első látásra is már a nyakába borult. Vokurka elmondása szerint az egész távolabbi vidék minden szép nője az ő kész prédája. Ezek a gyönyörűséges vad kalandok mindig távoli helyeken történtek, csakis városi, polgári körökben, Mocson, Marosludason, Tekében, sőt Szászrégenben, Besztercén vagy Szamosújáron. Nevet sohasem mondott, — ő, a világért sem! — de minden mást a legapróbb részletig, a legtitkosabb anyajegyig mindent és mindaz, amit elmondott, az mind az ő hatalmas férfiasságát bizonyította napnál fényesebben. És minthogy sok pohár borvizes bort vagy sört fizetett, hát szívesen hallgatták Vokurkát és meg is éljenezték néha az ő tömérdek diadalmaid.

Megállt Vokurka egy pillanatilag, mikor ahhoz a vesszőkerítéshez ért, ami a malomház L alakú nyúlványától a lankás martra is felkapaszkodik és Erzsi asszony veteményesét keríti.

Innét jól látszik az egész. Jó állapotban a malom, tisztára megszelve. A zsindefedél is jó. Az istálló is és az a szín oldalvást, hová az őrlők bekötik az ő állatjaikat. Disznóól is van, az is jókarban. Szép, nagy telek tartozik hozzá és ez a kis kaszáló, itt jobbról, ki a főútig. Vize is mindig elég van a malomnak, mert a tó sok kilométer hosszú és magas a dugás, — akárhogy megapad szárazság idején, idelenn mindig bőségesen van víz. Jó dolog! Vokurka szemlélte, becsülgette, mit érhet. Bizony nagy pénzt megér. Igazán

szép jövedelmet adhat, hiszen három falu határában sincs más malom, csak ez. Mindenki ide kell, hogy jöjjön.

Csak midőn mindezt elgondolta, ahogy már gyakran, akkor indult le a malomhoz.

— Jó estét, Erzszi asszony, — pálinkás jóestét kívánok! — mondotta tréfásan az ő kissé tenorszerű, vékonycsengésű hangján.

A szép molnárné csak most vette észre a látogatóját, mikor már ott állt mellette. Meglepve nézett reá, mert váratlan vendég volt. Meglepve azért is, mivel Vokurka ünneplőt öltött, akárha vasárnap volna. Máskor is finoman öltözik, úriasan, de ma különösen gyönyörű. Nagykokkájú pepita zekéje van, fekete kihajtással és zsebekkel. Piros nyakkendője apró babokkal tarkázva. Mellény is van rajta, mégpedig fűzőld, kicsi rézgombokkal. A kalapja puha és vajszerű. Finom, úri kalap, piros és sárga szalaggal. Mindez nagyon szép, sőt gyönyörű. Egyedül az a bricsesz és csizma nem válik előnyére, pedig azok is újak, mert az ilyen viselet csak egyeneslábú embernek áll jól, Vokurka azonban kissé „tehenállású“, ahogy azt lónál mondanák.

— Hozta Isten, Vokurka úr! — válaszolt az asszony. Lesöpörte a padról a burgonyahéjakat és helytel kínálta maga mellett. Aztán hozzátette az ő széles mosolyával, ami már természete: — Mivel szolgálhatok? Mi járatban van?

— Hát... hát csak úgy diskurálni jöttem... egy kicsit diskurálni magával... — Kissé félszegen mondta ezt Vokurka, mert csak most érezte, milyen nehéz azzal előállani, amiért idejött. Levette a vajsárga kalapját, végigsimította parókásan lepomádézott szőke haját és vagy kétszer köhögött. Minthogy azonban a nő nagy barna szemeit magán érezte, hát nem várathatta tovább. Nagyon messziről kezdte, hosszú köntőrfalazással.

Hogy ő nagyon egyedül van régóta. Roppant egyedül, mióta több mint tizenkét éve vált ember. Arról nem beszélt, hogy házasságot mindössze öt napig tartott és a felesége már hatodik napon otthagya. Csak arról beszélt, milyen egyedül van azóta. Olyan borzasztó egyedül! Nincs, akihez szóljon. Nincsen, akinek elmondja, amit gondol. Nincs senkije. Éppen senkije. Hát ez így nagyon szomorú. Aztán arról beszélt, hogy ő milyen vagyonos. Igen. Jócskán is keres. Dehát kinek dolgozik ő? Minek? Most még fiatal és erős. Még csak negyvenhárom éves. Legszebb férfikor, úgy-e? Dehát majd csak megöregszik idővel és meghal! — kire marad mindez, amit ő annyi munkával szerzett? Ha volna valaki, ha nem is az ő fia, de valami rokon gyermek, vagy valaki közelálló, hát ő örökbefogadná... dehát nincs, nincs senki, senki...

Nagy közökkel beszélt és néha föl-fölnézett az asszony arcába. Abba a szép, kerekre telt arcba, amely olyan, mint valami jóízű

farsangi fánk, ami finom cukorral gusztusosan meg van hintve, hiszen a malompor úgy lebeg a malomban, mint a pára és annyira beveszi magát a bőr pórusaiba, hogy akármennyit mossák is, mégis benne marad mindig.

Erzsi asszony jóakarattal hallgatta Vokurkát. Bólintgatott néha, szót is egy-egy helyeslő szót és mosolygott. Nem mintha legkevésbé is érdekelte volna, mit mond a látogatója, hanem azért, mert jólelkű nő volt és mindenkit végighallgatott, aki odajött, — mindegy, mit beszélt! — ő mindig így bólintgatott és mosolygott. Azért is szerették az emberek.

Vokurka ezt nem tudta, minthogy először jött hozzá más mint üzleti dologban.

Jó jelnek hitte, bár az kissé zavarta, hogy a nő olyan nyugodalmas maradt és már régóta újra krumplit hámoz folyvást.

— Hát mit szól ehhez, Erzsi asszony? — kérdezte az ember végül.

— Bizony ez szomorú magának, Vokurka úr — válaszolt a szép molnárné és udvariasságból egyet sóhajtott. Aztán mosolyogva folytatta: — Dehát mindenkinek megvan a maga kisebb vagy nagyobb baja, úgy-e? — Ilyen már az élet.

Vokurka ezt a szót felkapta.

— Biz ez úgy van magánál is. Ó, én tudom, látom. Én sokszor gondolkodom ezen és bámulom, hogy maga milyen bátor asszony. Milyen egyedül maradt azzal a kicsi gyermekkel. Milyen egyedül. Pedig nem jó ilyen szép ifjú asszonynak ilyen egyedül lenni. Az nem jó. Az egy cseppet se jó!

— Miért?! — kérdezte Erzsi asszony és most először állt meg a hámozókés a kezében. — Miért mondja ezt?

— Nő! hát csak úgy... — Vokurka kissé habozott, majd közelebb húzódott az asszonyhoz és elkezdett magyarázni. Magyarázgatta, hogy sokat pletykálnak az ilyen egyedülálló nőről. Ó, persze igazságtalanul! Hogyne! De mégis teszik. Mert az emberek rosszak! — És úgy-e? ez a kis fiucska, úgy-e? — aki kissé későn született, hát miatta is, — igazán disznóság! — Dehát ő ezt meg kell mondja, mivel ő jóbarát. Hát megbocsássa Erzsi asszony, úgy-e? — hogy ő ilyen őszinte, — de ő meg kell hogy mondja nyíltan, mert ez szükséges, meg kell, hogy mondja: sokan találgatják, ki lehet az apja, igen, igen! ő ilyeneket hall — igen, ilyen komiszak az emberek! És hát nem jó, hogy találgatják, nem jó, hogy nincs támasza, nem jó, hogy így keresik, az nem jó, az nem jó...

— Mi az?! — mit pletykálnak? Kivel pletykálnak engem össze? — vágott közbe az asszony.

Most már nem mosolygott Erzsi, hanem merőn nézett Vokurka savószín, picli szemébe. Mert most feltámadt újra az az aggodalom, ami a kikiáltás miatt már azelőtt is marta. És eszébeötlött: most

talán megtudhatja, kivel gyanúsítják! Megtudhatja, tudnak-e valamit! Ezért parancsolt harsányan Vokurkára: ;

— Azonnal mondjon nevet, kivel pletykálnak össze!

— Kérem... kérem... én nem tudom...

— Ne kerteljen! Ki vele! Kivel? — sürgette az asszony.

Vokurka azonban esküdözött, hogy ő nevet nem tud mondani, ami igaz is volt. Mert bár a gyermek születésekor sok mindenkit gyanúsíthatónak tartott a falu, — az ispánt, mind a két Bekő fiút, a póstamesterné fiát, még a gyakornokot is — a gyanú mégse állapodott meg senkin, hanem elutasította ezt is, azt is, különböző, de elég alapos okkal. Utóbbi időben már el is ejtették ezt az ügyet, mert semmi sem táplálta és Vokurka igazában csak ravaszkodott ezzel, hogy az asszonyt megijessze.

Ennyit szükségesnek tartott. De ennyi elég is. Most már úgy vélte: közelébb jár a céljához.

Azt kezdte hát magyarázni és elég hosszasan, hogy okos volna, ha Erzsi asszony férjhezmenne újra. Ő azt tanácsolná, mint igaz, önzetlen barát. Akkor volna valakije, aki megvédi. Akkor megszűnne minden pletyka. Persze csupán úgy szűnik meg, ha olyan embert választ, akinek tekintélye van. Nem valami csélcsap ifjút, szeleburdit, — nem! azok semmire se valók! — hanem meglett, komoly embert. És elkezdte mondani, milyen kéne hogy legyen az az ember. Úgy mondta, harmadik személyben: „Olyan ember kéne, aki...” — de minden mondatában „az az ember” helyett akár Vokurka állhatott volna, mert igazában önmagáról beszélt, illetve azt hitte, hogy önmagát írja le.

Azt mondta: erős, megbízható férfit válasszon, okost, befolyásost. Olyat, aki a faluban hatalmas. Aki igazán úriember, aki tetőtől-talpig úr. Olyat, akire támaszkodhat minden gyöngé nő. Férfit! Igen. Igazi férfit! Igazi férfiút! — Úgy mondta: férrrffiu, három r-et is roпоgtatva keményen és duplázott f-fel.

Aztán megállt a szóval és az asszonyra nézett.

— Van valami ebben... — válaszolt a nő kissé elgondolkozva, aztán elmosolyodott újra és hozzáfűzte könnyen: — Dehát hol van ilyen ember? és ha még volna is, ki tudja, akarna-é engem?

Vokurka felugrott. Két hosszú karja úgy meredt széjjel válltalan testéből, mint a madárijesztő rúdjai.

— Hát én! — itt vagyok én! Én! Én boldogan...! — így kiáltott harsogva.

— Maga? — sikoltott Erzsi asszony és a szemei tágranyiltak a meglepetéstől. — Maga?... Maga az a férfi?... maga az az igazi férfi...?

És még egyszer eldadogta: „maga az az igazi férfi...!”

Aztán hirtelen összecsuklott ültében. Összecsuklott és elkezdett kacagni.

Rettentően kacagott. Görcsösen, végnélkül. Egész teste kacagott, a válla, a lapockája, a karja, kezei, még a lába is kacagott aprókat taposva maga elé. Minden kacagott vele, a virágos gyölcs a hátán, a fejkendője, a szoknyája. A pad is, amin ült. Még a krumplik is kigurultak a kosárból, azok is kacagva hemperegtek szerteszét a földön és némelyik meghasadt a nevetéstől. Olykor egy-egy szót tudott mondani Erzsi: „...bocsánat...“ vagy „igazán... nem hittem...“ és újra: „bocsánat...“, de alig érthetően, szaggatva és fuldokolva, és kacagott, kacagott, kacagott...

Vokurka elképedve állt néhány pillanatig. Aztán odakiáltotta:

— Mi az? Miért kacag?!

De a nő alig érthető válaszát: „...hogya maga... hogy magya az... az a férfi...“ ezeket a kacagóhullámokon átküzdött szavakat alig értette elsősben. És csak lassan jött reá, hogy mit jelentenek! Mekkora lefokozást! Mekkora megvetést! Eltelt két-három perc is, amíg az iménti öröme át tudott váltani szörnyű sértődésbe.

De akkor sötét harag öntötte el.

Vékonyajkú szája levegőért kapkodott párszor, mielőtt ki tudta vágni:

— Hát ezért én megfizetek! Hát megfizetek ezért

Fejébe nyomta a kalapját és hazaindult nagy léptekkel. Még a főútról is hallotta a molnárné kacagását.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

*

Bosszút fog állni ezért! Bosszút kell állani!

Elég hosszú, hazugságos multja ágaskodott benne és megtorlást követelt. Meg kell alázni ezt az asszonyt, megszegényíteni mindenki szemében, ezt az asszonyt, aki szembekacagta; aki lényének legfájdalmasabb pontján sebezte őt meg, hiúságának legtitkosabb, de mindig vérző forradásán.

Igen! Bosszút fog állni!

De hogyan?

Ekkor jutott eszébe, hogy ma május ötödike van. Hogy holnap van a kikiáltás estéje. Ezt kell! Ki kell kiáltatni valamit, ami neki elégtétel és az asszonnak szégyen. Igen! Ezt kell! ezt!

Meglassította lépteit. Összeszorította teknősbékaszerű ajaktalan száját, olyan erősen gondolkozott. Mire a falu tulsó végén levő házához ért, már kialakult a bosszúja. Ott az udvarán talán még megtalálja a fiatal Gavrilát, akit már kora délután berendelt magához, hogy fát aprítson neki.

Egyik adósának a fia ez a Gavrilá.

Minden munkát a háza körül így végeztetett az adósaival, vagy azok családjával, kamatba. Egyszer az egyiknek izent, egyszer a másiknak. Úgy mondta, hogy beszámítja napszám-árban. Be is szá-

mította. Hogy mennyibe számítja, a fölött nem vitatkozott. Annyiba, amennyit megér neki. Persze nem sokat. De hiszen amúgyis elég kelletlenül dolgoztak az adósai. Mégis elvégezték a munkát valahogy és pénzébe nem került. Igaz, hogy már emiatt is gonosz uzsonásnak tartották a faluban, ő azonban arról nem tudott, vagy nem gondolt vele.

Valóban még ott találta Gavrilát.

A fiú kissé ijedten nézett feléje. Nyilván arra gondolt a legény, hogy Vokurka leszidja, hiszen ami fát idáig aprított, azt egy óra alatt elvégezte volna akár egy gyöngye leányka, ő pedig már három órája pepecsel itt a telken. Dehát nem bolond, hogy törje magát, mikor nem látja senki. Mégis most, mikor a kapuban Vokurka megjelent, Gavrilát előkapott egy göcsös, vaskos ágat és nagyokat vágott belé a fejszével. Hadd lássák, milyen buzgalommal dolgozik; még nyögött is hozzá, mintha nagyon erőlködnék.

Vokurka odasétált hozzá. Jó ideig szótlan állt mellette. Megvárta, míg a fiú széjjelhasogatta azt az ágat és csak akkor szólalt meg, mikor másik hasáb után nyúlt Gavrilát.

A hangja szelíd volt. Barátságos.

— Mondd fiam, úgy-e te is kimégy a többiekkel holnap este a kikiáltásra, mi? Úgy-e te is?

Sunyin nézett hozzá Gavrilát:

— Hogy holnap...?

— Igen, holnap. Te is úgy-e kimész holnap, mi? — Szent György napja van holnap.

A legény tagadt. Ő, a világért se! Ő ilyet nem tesz. Azt csak a gonoszok teszik. És a bolondok. Azok igen. De ő nem. Nem is tudja, hogy kik. Ő nem is tud erről. Ő nem. Ő békés ember. Róla ne is gondoljon az úr ilyen rosszasságot.

— No, no! — biztatta Vokurka. — Nem is olyan rosszasság ez. Sőt igazságos dolog, azt tartom, ha egyszer egy évben megmondják az igazat mindenkiről és kitűnő tréfa. — Látva pedig, hogy a fiú mind csak rázza a fejét konokul, hát hozzátette: — Tudom én, hogy titokba tartjátok: ki teszi, de nekem megvallhatod, mert én nem árulak el.

— Már én nem, uram... én nem tudok róla... — ismételte a fiú és bizonyosságul kiköpött oldalvást, mintha pecsétet akarná megerősíteni a tagadását.

Vokurka a nadrágzsebébe nyúlt mélyen. Kivette a bugyellárisát. Nagy körülményességgel kiválasztott egy újdonszerű ezüst két-koronást, kihúzta két ujjal és rátette a favágótöngre.

Gavrilát reásandított a fénylő tallérra, de nem szólt és nem kérdezett.

— No látod! — mondta Vokurka. — Ez a forint a tiéd volna, ha bevallanád, hogy kimégy te is.

— Aztán miért akarja tudni az úr? — gyanakodott a legény.

— Azért, mert én tudok egy dolgot, amit ki kéne kiáltani. Olyat, amit nem tud senki. Hanem csak annak mondom, aki ki-megy. Másnak minek mondanám? Pedig jó dolog, nagyon finom, jó dolog. — És savószínű szemei gonoszul villogtak.

Gavrila reávetette a tekintetét Vokurkára, majd újból elkapta. Pár pillanatig habozott még. Nézte a pénzt, mely úgy ragyogott a kezdődő szürkületben, mintha valami fehér izzás tüzelné belülről. Hosszú gondolkozás után ismét köpött egyet, — ez az elhatározás jele volt — aztán megszólalt:

— Hát... hát... én ugyan nem megyek ki — én nem! dehogy! — hanem ha az úr nekem adja ezt a forintot, talán ide tudok küldeni olyan legényt, aki megteszi. Majd ha sötét lesz, akkor.

— Tiéd a forint! — kiáltotta örömmel Vokurka, — itt van, nesze! És mondd meg annak a másiknak, hogy ő is kap egyet, ha jól végzi a dolgát!

*

Koromfekete éjjel volt már, mikor jóval vacsora után valaki megkocogtatta az ablaktáblát. Vokurka fogta a petróleumlámpát, kivitte az elég tágas pitvarba, amit ebédlőként használt, aztán kiment a kapuhoz és kinyitotta a kisajtót. Három legény állt ott, mert Gavrila maga is visszajött és nem egyet, hanem kettőt hozott magával. Szótalan köszöntek, szótalan követték a háziurat a lámpafény sávjában, mely mint tüzes, hosszú szőnyeg ömlött ki a házból.

Vokurka bezárta a tornácajtót. Nem szerette ugyan, hogy ilyen sokan vannak; jobb szerette volna négyszemközt végezni ezt az ügyet, de ha már itt vannak hárman, mit tehetett volna mást? Ülással kínálta őket, aztán a pohárszékről négy poharat vett elő és jókora butélia pálinkát; mindezt az asztalra rakta és leült ő is és töltött. Cigarettaival is kínálta őket.

Gavrila oldalvást ült szerénykedve. A másik kettő a háziúrral szemben. Meglátszott rajtuk, hogy ők ketten nem valami adósának a fiai, hanem nagygazdáké, mert széles önérzettel ültek, szétálló könyökkel.

Koccintottak. Kiitták. Újra töltött Vokurka. Aztán még kétszer.

Idáig csak udvariassági szólamokat váltottak: „Egészségedre, uram...” — „A tiétekre, fiaim!” — „Finom pálinka... ánizsos... igazán jó... ilyen nincs a boltban... Nem! ilyen nincs...” — De végül az idősebbik legény reátért a tárgyra:

— Hát mi is volna az a dolog? — kérdezte.

Vokurka egyetlen pillanatig habozott. Valami lappangó sejtést érzett, ami e döntő percben mintha visszatartaná. De a bosszúállás vágya elsöpörte ezt a habozást. Mégis óvatosan kezdte.

— Hogy hát van ez a molnárné, úgy-e... Szép asszony, jó asszony, derék asszony. Hogyne! Dolgos asszony, tudjuk. — És dicsérte jó darabig. — A legények bólintgattak, helyeseltek: „Igaz az! Bizony igaz!” — mondogatták és fapofájukon meg nem látszott a várakozás.

Vokurkát azonban éppen az ő sok dicsérő szava, mindaz, amit maga mondott, az tüzelte föl; megesöndült benne az a kacagás, ami őt meggyalázta ma délután, mind erősebben hallotta, mentől hosszabban magyarázta, milyen kiváló az az asszony. Az ő nagy csalódása is mint valami égő hullám, fölcsapott az arcába, akár forró olaj volna a vérében.

Végül hirtelen fölhajtott egy nagy pohár ánizsost. Aztán előrehajolt.

— Dehát az a gyerek?! Tudjátok, kitől van?! Úgy-e nem tudjátok? Hát én megmondom: tőlem van! Éntőlem! Én vagyok az apja!

A két szembenülő legénynek csak a szeme villant. Gavrila azonban elvigyorodott és hirtelen a szájához kapta a kezét.

— Tőled van? Igazán? Ez nagyon érdekes! — mondta most a vezető legény. Ez igazán nagyon-nagyon érdekes hír... És most ő is és társa is elmosolyodtak zsírosan. Nyilván igen megörültek ennek a szenzációs közlésnek. Nyilván azt gondolták, sokat ér ez nekik. Pohárhoz kaptak mindjárt és koccintottak vendéglátójukkal.

— Az Isten áldja meg az urat! Ez már derék dolog!

Az egyik legény, a kisebbik, át is jött Vokurkához és meglapogatta a vállát. Talán lelkességből jött át, vagy azért, hogy Vokurka háta mögött kedvére kacaghasson.

A nagyobbik legény azonban ismét komoly lett és visszatért a tárgyra:

— Aztán mit csináljunk mi ezzel? — kérdezte ravaszul.

— Hát kiáltásatok ki holnap este!

Cigarettaát vett ki most a legény a dobozból, megsodorta és rágyújtott gondosan. A füstöt vastagon fújta ki előbb és csak azután mondta lassanejtett szóval:

— Hát azt lehet is, nem is. Nem olyan egyszerű az.

— Miért? Miért nem egyszerű! — lepődött meg Vokurka, de akkor reagondolt, hogy ezek a jutalomról akarnak hallani. Hát hozzátette: — Mondtam már Gavrilának, egy forintot adok annak, aki kikiáltja, és mivel ti ketten jöttetek hozzám, hát adok kettőt, mindenkinek egyet.

— Az nem elég. Annyiért mi nem csináljuk.

Elkezdtek alkudni, akár borjúvásáron. A fiúk tíz forintot kértek fejenként. Vokurka ellenállt. Soká ment ide-oda a szó, míg végül megegyeztek öt-öt pengőben.

— Tehát végeztünk — állapította meg Vokurka és fölkelt. — Akkor este, mikor lejösztek a hegyről, itt lesz a pénz az ablakban.

A szóvivő legény azonban nem állt föl, hanem közmondást idézett:

— Ami a kézben van, csak az nem hazugság! — és folytatta elég szemtelen hangon: — Ha nem adod előre, akkor mi nem csináljuk. Bizony nem. Mi nem!

— Én előre nem fizetek! — kiáltotta dühösen Vokurka és elkezdett föl s alá járni. — Mégiscsak orcátlanság, ha ezek nem bíznak benne! És szónokolni kezdett, milyen tisztességes ő, milyen szótartó, tekintélyes, szolid üzletember. Hát nem ismerik őt?! Hát nem tudják, milyen úr?! Milyen igazi, nagylelkű úr?

A hangja néha felcsuklott vékony falsettóban, akárha valami vénasszony sipítana. Mégis hiába kiabált. A fiúk most már mindketten rázták a fejüket és csökönnyösen ismételték csak azt, hogy: nem, nem, úgy nem. Úgy ők nem csinálják.

— Hát ne csináljátok! — visított rájuk Vokurka. — És menjete a fenébe!

A kisebbik legény fölkelt erre, a főbbik azonban nem mozdult. Előbb belenézett a cigaretta szópokájába hosszan, mintha a füstöt figyelné és azután is csak maga elé beszélt. Lassan mondta:

— Hát azt is lehet, el is tudunk mi menni. Mégis azt hiszem, add ide, uram, azt a kis pénzt. Amit elmondtál, azt már elmondtad nekünk és mi azt csinálunk vele, amit akarunk. Jobb, ha ideadod... az jobb...

Vokurka megtorpant. Csupán most eszmélt rá, hogy azzal a közléssel magát ezeknek a fiúknak a kezébe adta. Ilyen gazembe-
rek! — gondolta. És hideg futott végig a hátán. Ezzel most markukban tartják, akár megszarolhatják őt! — Engedni kell, muszáj barátságot mutatni azonnal.

Megkönnyítette a színváltását, amit az a legény most pótlás-képpen mondott, vagy talán azért, hogy az előbbi szavak fenyegető élet eltompítsa:

— Akkor mi jobban tudjuk csinálni, uram, ha előre megkaptuk. — Akkor sokkal jobban. Sokkal jobban. Sokkal nagyobb kedvvel...!

— Hát jó! Hát nem bánom — sietett most Vokurka. — De aztán ügyesen csináljátok, okosan!... — És kivett a tárcájából két tizkoronás bankót. Mikor a fiúk elé tette, meggondolván, okos volna, ha még várnának valamit tőle, megtoldotta egy ígérettel: — Ha jól csináljátok, igazán jól, akkor még adok nektek, mondjuk, adok még két-két forintot.

— Megköszönjük, uram! — hálálkodtak a fiúk, leparoláztak és indultak.

Vokurka kikísérte őket, hogy bezárjon utánuk. Ott, a kapu ajtajában, mikor a másik kettő már kinn volt, az a nagyobbik visszafordult:

— Meglátod, uram, milyen jól csináljuk mi ezt. Olyan jól, hogy bizony még te is csodálkozni fogsz rajta!

Vokurkának úgy rémlett, mintha vigyorgott volna reá, mert megvillantak a fogai. Odakünnről is mintha kacagtak volna a kívülvívők. — De csak tűnő benyomás volt ez, amire csak másnap este emlékezett vissza.

*

Nagy nap, nehéz nap ez a Szent György napja. Sok dolog van reggeltől estig. A gazdák ekkor választják el a bárányokat az anyajuhoktól. Sok futkosással jár, beszorítani a bárányt az ólba, a telek sarkába, a juhot hirtelen kiterelni a kapún, benyomni a máris nyugtalan nyáj közé. Az anyákat kihajtják az oldalba, a községi legelőre és ott hálnak az isztina körüli kerítésrúdak között, a bárányság pedig lenn marad a gazdák telkén, istállókon, kertben vagy udvaron, amíg megszokik és elfelejti az anyját.

Persze így első napon borzasztóan sírnak a bárányok. Különösen estefelé, mikorra megéheznek. Az egész falun végig mindenütt ez a bégetés hallatszik és messziről, a legelő felől az anyajuhok válasza. És mentől jobban öregszik az este, annál inkább sírnak a bárányok. Hiába kínálják őket darával, korpával, friss fűvel vagy jó száraz lucernával, nem esznek az istenadták, hanem csak sírnak. Hosszú hullámokban fut végig a falun az árvák panasza, az egyik végin kezdődik, mellette válaszolnak mindjárt, egymástól veszik át a sírást szegények, — bee! — bé! — bee! — bee! — át a falu tulsó végéig, míg elfáradnak kissé és pár percnyi szünet támad. Soká ez sem tart. Valahol újra akad egy, aki elkezdi és azonnal megindul az egész báránykórus.

Sötét idő jár. Délelőtt sűrű eső is hullott. Semmi hold sincs, se csillag. A falura reáült valami vékony köd, összevegyülve a kémények füstjével. Marhaganét éget itt a nép. A füstjének furcsa, pézsmás szaga van, majdnem illatos; a mezősegi falvak jellegzetes szaga ez. Ma este erősebben érzik, mivel nem száll föl, hanem ott marad a házak között.

Még alig múlt nyolc óra, Vokurka künn állt az udvarán. Járkált, megállt. Újra lépett. Újra megállt.

Izgatott volt. Gyakran elővette az órát. Izgatta a várakozás már alkonyat óta és az izgalmát megbélelte néhány kupica erős rozsólissal. Nem lévén ivó ember, hát ez túlfűtött idegeit nemhogy csillapította volna, hanem még felizgatta. Bosszankodott, mivel nem tudott visszaemlékezni: mikor kezdték a kikiáltást az előző években. Azt sem tudta: honnan kiáltanak, melyik dombról, dúcról.

— „Miért is nem kérdeztem őket tegnap?!“ — gondolta. — „Igazán bosszantó ez!“ — Hogy valahonnan a magosból, az bizonyos, de bizonytalan, hogy innét a tavon-e, vagy túlról és az is, hogy ezen a végén a községnek hallatszik-e jól.

Hallgatózott följazott figyelemmel.

Csak a bárányok bégetnek. Csak ők. Más semmi. Még mindig semmi más, csak a bárányok.

Nem bírta így tovább. Tán itt hallani se lehet; itt hajlik hátra a tó és vele a falu utolsó házai. Az övé is. Sőt, az még beljebb áll. Legjobb elmenni a községhez tájára, az éppen a falu közepén van. Ha valahol, hát ott hallatszik leginkább, hiszen azok a lurkók bizonyára úgy helyezkednek szét, hogy az egész falu kapjon az ő beszédükből. Igen! Oda fog elmenni.

El is indult rögtön.

Nem volt könnyű menni. Olyan koromsötét van, hogy igazodni is nehéz. A házak fedele nem válik el az égtől, egyetlen feketeség az egész, szerencse, hogy egy-egy ablakból valami kis világosság szűrődik és megcsillan az útarok vizében. Csak ez adta meg az irányt. Sár is van, melyben néha elcsúszott, néha meg bokáig süppedt a csizmája. Mindegy. Fő, hogy odajusson. Fő, hogy meghallhassa. Fő, hogy élvezhesse az ő bosszúját. Úgy kell annak a szívtelen nőnek! Tanulja meg, hogy büntetlenül rajta senki se kacaghat.

Mind erősebben gyűlölte ezt az asszonyt. Mind jobban taraja-sodott benne a bosszúállás. Még ez a küszködés is a cuppanós sárban, ez sem lohasztotta a bosszú örömvárását. Tán az a sok rozsólis is hozzájárult ahhoz a diadalérzéshez, ami most harsogott benne.

Majdnem váratlanul hatott rá, mikor végül céljához jutott. — Valami hosszucska derengést látott maga előtt. Igen. Ez a község-háza. A mult héten meszelték, azért világosabb kissé, mint az éjjel.

Megállt.

Egy egy árnyék is mintha ott lézengene. Várakozók. Emberek, akik ők is a kikiáltás miatt jöttek ide. Tehát jó helyen van. Az is jó, hogy ilyen vaksötét van; senki őt meg nem ismerheti. Senki se tudhatja, hogy ő kíváncsian vár. Próbálta megnézni: hány óra. Nem sikerült. Különben mindegy is. Ha ezek a bizonytalan árnyak várnak, akkor nem késett le, akkor bizonyára idejében jutott ide.

Még semmi sincs, csak a bárányok siralma.

Jó ideig állt így. Még mindig csak a bárányok...

Aztán hirtelen az egyhangú bégetés fölött, nagyon messziről, a tó fölötti oldalból talán, vagy a kopasz ciheres dombjáról, nagyon magosról, a levegőből, valahonnan a sötét éjjelből, hosszú, vontatott hang szólalt meg:

— Váj! Váj! Váj! — Jaj! Jaj! Jaj!

Kicsi csönd. Utána máshonnan, tán a háta mögül, ahol nappal látható az az ösvény, ami kikapaszkodik a vízmosások fölé, onnan valahonnan egy másik hosszán nyújtott hang:

— Mi-i... a-a... ba-aj..., te-e...?

Kis szünet újra, miben csak a bárányok bégetése hallatszik, míg néhány másodperc múlva, mire a szó átjut odatúlra és onnan visszatér, megjött a válasz:

— Az... a... baj, hogy a pópa felesége olyan kövér már, hogy darabontot akarnak fogadni, aki saroglyán utána vigye a hátulját...

Itt-ott valaki kacagott a sötétből.

Aztán csupán a bárányok sírása hallszik egyedül, míg újra megszólal végre az a csúfondáros panaszzkodás:

— Jaj... jaj... jaj...! — És az a majdnem szertartásos kérdés máshonnan, az is olyan hosszúra húzva:

— Hát... mi... baj... te...?

Most gonosz kis történetek következnek: a harangozóról, ki a haranglába vizet föl lányokat éjjel; a kisbíró nejeről, aki az urának a malacát a szeretőjének adta és azt hangoztatta, hogy cigányok lopták el; egyik nagygazda hugáról is, aki pénzeli a legényeket; mind trágárszavú történet, és mind úgy állítva be, mintha szörnyű bánat volna annak, aki elmondja.

Vokurka már kezdett nyugtalankodni. Miért nem beszélnek a molnárné fiáról?! — Miért nem hirdetik ki, hogy tőle van az a fiúcska, ami a molnárnénak szégyen és neki olyan nagy dicsőség?! Hát csak zsebrevágták a pénzét ezek a gazfickók és nem szolgálják meg?! Igazán disznóság volna, hogyha így megcsálnák.

Kissé hosszabb szünet volt most. Már-már azt hitte Vokurka, hogy vége is lett az idei kikiáltásnak, mikor a báránybégetésen át újból megszólalt szemközt az a hosszán nyújtott jajgatás, majd az a gúnyos kérdés is az innenső hegyről:

— Mi... a... baj... te...?

— Az... a... baj... hogy... Vokurka... úr...

— No végre! — örvendezett Vokurka. — No végre mégis reám gondoltak. És ama hosszú időközök alatt, míg a szavak egymást követték, végigszaladt benne az a gondolat, hogy ez nemcsak kitűnő bosszú, de a korcsmában mesélt sok női kalandjára most teszik föl a koronát!

— Az... a baj... — ismételte a hosszúra nyújtott hang — az... a... baj... hogy Vokurka úr... tíz forintot adott nekünk tegnap...! Azért adta... hogy mi kikiáltunk máma...! Kikiáltunk: ő az apja... a molnárné fiának...! Jaj!... Jaj!... Jaj!...

És újra kérdés az innenső tetőről:

— És miért... olyan... nagy baj... ez...?

És a válasz túlról:

— Azért olyan nagy baj... mert... jaj!... jaj!... jaj!... a fene se... hiszi el... neki...!

De a jajgatás hirtelen kacagásba fullad és nemcsak egyik helyen, hanem most a levegő sokkal több pontjáról, három-négy irányból is kacagtak és már idelent is, Vokurka közelében. Az egész koromsötétség mindenfelé, közel és messzi, megtelt harsány bahotával.

Vokurka pár pillanatig kimeredve állt. Tudatába csak lassan szűrődött be az a borzasztó gyalázat, amit elkövettek vele azok a gonosz legények. Mint valami halálos méreg, úgy szaladt végig a bőre alatt. Csak midőn már a lábikráján is lefutott, mikor egész valóját betöltötte, csak akkor vált világossá benne, igazában csak akkor fogta föl, akkor roppant össze.

Menekült.

Majdnem öntudatlanul menekült hazafelé. Ösztönből csupán, mint a sebzett vad, aki búvóhelyet keres valami oduban.

Majdnem szaladva loholt vissza az úton, vissza az esővízzel teli sánc mellett, — csúszkálva, botladozva a tippanó sárban. — Úgy érezte, üldözi valaki! Úgy érezte, mintha valaki futna utána, mintha valaki követné, valaki üldözné és mintha a csobbanó pocsolyákban nemcsak az ő lépése, hanem annak az üldözőnek csizmája is nagyokat cuppanna. Nem nézett hátra, arra nem is gondolt, tán nem is merészelt; nem figyelte: igaz-e, hogy követik vagy csak ő képzeli. Szaladt minden erejéből, kaszálo lábakkal nagyokat botorkálva a kerékvágások hosszában.

Pedig a háta mögött nem volt senki.

Ott nem.

Ellenben annál a fordulónál, úgy száz méternyire a háztól, ott igenis valaki várta.

Hogy ki várta ott, azt sose tudta meg sem Vokurka, sem senki más.

Mikor odaért, előrelógó fejjel és maga elé görnyedve, a koromfeketeség hirtelenül két vasmarokkal megragadta a vállát. Két kar fölemelte és keményen megrázta. Aztán hátralökte. Utána a sötétség két akkora tenyérrel, mint a sulykoló lapát, két szörnű pofot csattantott az arcára, — balfelől az elsőt, jobbról a másodikat, nagyobbat — mitől Vokurka átpenderült önmagán és összeesett. Estében hatalmas szöges talp még belerugott a hátába, — így bukott arccal előre az árokba.

Egyetlen pillanat volt. Egyetlen viharos pillanat! Még azt se mondhatta: — ó! és már az árok vízében feküdt.

Sáros víz ömlött a szájába, orrába, fülébe; gallérja nyílásán inge alá, a zeke ujjain is és végig a lábán, térdén, be a csizmaszárba. Egyetlen pillanat alatt iszapos víz itatta át, akár a spongyát.

Fuldokolva, sarat köpdösve kapaszkodott ki onnan, valahogy talpraállt, aztán megindult hazafelé szegény. Kótyagos volt. Tán a pofonoktól, vagy talán lelki megrázkódtatása miatt. Kissé tántorgott és a sötétségben alig találta meg a kapuját.

A kalapja benn maradt az árokban. Ő észre sem vette, hogy nincs a fején.

Az árok vízében úszott az a finom, úri kalap. Mint valami öblös caravella, úgy úszott az árok vizén, mint valami tarka, gyönyörű díszgálya, amin egykor királyok, dogék és infánsok vitorlázták be a világot.

Pirkadáskor vékony szél indult. A tó hosszában fújt. Megfodrozta az esővizet. Meghimbálta a kalapot, mely most váratlan megindult és himbálózva a pici habokon, útközben fűszálba ütközve, burjánba, bojtorjánlevélbe, néha megpördült forogva, mégis továbbúszott a sárvizes árok barnaleví hullámain.

Hajnalban találták meg a munkába induló emberek.

BANFFY MIKLÓS

BCU Cluj / Central University Library Cluj

JÁNOSHÁZY GYÖRGY VERSEI

KERTEK ALATT

A ráncoskergű fák szikkadt tövén
a tavalyi avar sápadva barnál
s néhány megdermedt, rég halott növény.

Itt még a bágyadt-sárga ősz kísért.
Az ösvény szélén piszkos hófolt tarkál:
idézi még a februári télt.

Arcomra száll a novemberi pára, —
de két szemem váteszként bízva néz
a büszke bükkfák néma kórusára.

Lám, csúcsain a ringó ághegyeknek
a közönyös égbolt felé, merész
dárdák gyanánt hegyes rügyek merednek:

hasuk tavasz erőtől kövér.
S a biborkámzsás május hogyha holnap
halk léptekkel a kertekig fölér

és ujját minden ágon végighúzza,
a zöld rügyek kacagva szétbomolnak
s a rozsdaszínű földből újra kúsza

fű támad s páfrány dugja ki fejét,
lábad körül boglárka bámul sárgán
s madárkar küld üdvözetet feléd.

A kerteken az elmúlt tél lebeg.
Rejtett fészében nem rikolt a sármány.
De érzed már a bűvó életet

forrongani a feszülő burokban.
Egy könnyű érintésre vár csupán
és akkor burka bűgva szerterobban

s illata a széles égre széled.
Halvány vér csordul át a fák húsán
s győzelmi himnuszt trombitál az élet.

Virágujjakkal jött el a tavasz:
döbönt szememre rózsákat vetett.
És férfivé lett tőle a kamasz.
Meggyógyult tőle halkan a beteg.

Alvó, nehéz pilláim felhasadtak.
Először látok — húsz vak év után.
Először szívom erejét a napnak.
Hamis káprázat volt minden csupán.

Nem úzok álomképeket tovább
és halvány arccal nem futok a mától.
Reámvirradtak gyönyörű csodák.
Ernyedt szívem hatalmas most és bátor.

Most érzem az élet vad ritmusát
felbuggyanni a holt kövek alól.
Vállamra hull ezernyi mirtuszág
s a föld dübörgő, szent himnuszt dalol.

A tavasz jött sorsom bús éjjelén el:
fejemre nyíló rózsát hullatott.
Megtelt a lelkem fénnel és zenével.
Az öröm és a föld fia vagyok!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TAVASZI NESZ

Halk nesz lebben felém a pirkadatban
és megrezzen egy zöld tavaszi ág...
Egy pihegő kis bimbó szertepattan
és rámkacag, mint nagy, fehér virág.

M Ű V É S Z E T I S Z E M L E

URAM IRGALMAZZ!

— *Berczelly A. Károly színművének bemutatója a kolozsvári Nemzeti Színházban.* —

A dráma érdekes és bizonyos mértékben időszerű alkotás. Róma, a történet időpontjában, sok hasonlatosságot mutat napjainkkal. Az ezredik esztendőben a széthulló német-római császárság fővárosában a chiliazmus bukkan fel újra. Az Apokalipszis lovasainak árnya vetődik a városra a világ végével fenyegetve az emberiséget. Hamis próféták, bolondok és csirkefogók szédítik a tömeget, de a világkatasztrófa előrevetődő híre sem tudja megszüntetni a római polgár idegengyűlöletét. Róma egykori gazdagsága és hatalma már csak halott kövekben emlékezik a multra, mikor megjelenik a városban a „Világ csodája”, a tudós és nagyratörő szöke germán, az Urbs szerelmese, hogy a kereszt jelvénye alatt vigye győzelemre a légiókat és megvalósítsa az „egy nyáj és egy pásztor” proféciáját. Róma azonban utálja az idegen uralkodót és Demetrius, a kivégzett Crescencius barátja összeesküvést készít ellene. Stefániának, Crescencius özvegyének kell II. Ottót megölnie.

Eddig a kollektívizmus jeleit hordja magán az alkotás és a szereposztás sorai közül a kor tűnik elő mint főszereplő. Most új drámai elemre bukkanunk. Individuális hang csendül a mesébe és fut tovább az előzőnek hatásos ellenpontjaként. Ugyanis Stefania időközben Ottóba szeret. Ennek ellenére végrehajtja feladatát, de természetesen a bűnhődés nem maradhat el; a hősnő önmagában hordja végzetét. A kétszólamú játék mellett kiválóan érvényesül a nép hangja a sok tömegjelenetben, amely a kollektívizmus kísérőjeként jelentkezik. A nagy statisztéria a darab természetéből következik; csupán anynyit szeretnénk megjegyezni, hogy bármilyen sok embert mozgat is a bőforrású fantázia, a test nem tölti meg a színpadot. A történelmi drámában is minél kevesebb emberbe kell sűríteni a cselekvényt: egyrészt, mert igazi drámai levegővel két ember is meg tudja tölteni a színpadot, sőt talán csak két ember tudja megtölteni igazán; másrészt, mert a dráma feladata igazán nem az, ami a divatbemutatóké.

Az író minden felkészültsége ellenére is beletévedt a filozófikus történelmi dráma hibájába. A színház által nyújtott élmény, akárhogy forgatjuk, akárhogy berzenkedik ellene az író, mégis csak vizuális és térben történik. Ezzel a megállapítással nem akarjuk a dráma lelkének — a szónak — jelentőségét kisebbíteni, de meg kell találni a helyes arányt a beszéd és az akció között, vagy ha akció csak a lényeg rovására történhetik, le kell mondani a színpadról. A színpadi mű lehet következtelen, hamis, fárasztó, csak éppen unalmas nem. Már pedig az „Uram irgalmazz”-ban egymást követik az ásitásra ingerlő, lapos és fölösleges díkciónk.

Értéket feltétlenül mutat a dráma, de valami hiányérzet zavar bennünket Berczellyvel kapcsolatban. Valami ösztönös tartózkodás, amit hosszas kutatás után sem tudunk kielemezni. Igaz, állásfoglalásukat, mivel a darabot nem

olvastuk, nagyban zavarhatja a rossz előadás és a dramaturg lelkét terhelő felelősség. Nem is merünk érdemleges véleményt mondani. Mindenesetre a színház a húzások, összehívások és felesleges jelenetek kihagyása után jó drámai anyagot kaphatott volna.

Az előadás sikertelenségéért, amennyire mi megítélhetjük, elsősorban a rendező a felelős. Nem tudott uralkodni a rábizott anyagon. A rendezés stílusa a meiningenizmus és a korai realizmus határán mozgott. II. György herceg színháza a történeti hüség, a művészi fegyelem szorosabbá tétele mellett a tömeg mozgatásában hozott újat, amennyiben annak játékát művészivé emelte. Elvárhattuk volna a rendezőtől, ha már stílust követ, legalább felhasználja annak eredményeit és a statisztéria megszervezésére nagy gondot fordít. Ezzel szemben: amint 4—5 embernél többet kellett irányítani, káosz lett úrrá a színpadon. A szabadjára érezett színészek unatkozva ácsorogtak, groteszk és képtelen mozdulatokkal mimelték az eredetiséget. Bosszantóan rossz maszkjaik pedig műkedvelőkre emlékeztettek. Ezekon kívül a darab egyik legnagyobb értékét, a főszereplők és a tömeg mondanivalója között rejlő kapcsolatot, sem tudta érzékeltetni és kidomborítani. A tömeg hely-kitöltő akcióiról pedig úgy látszik még nem hallott. Fel kell hívnunk a figyelmét arra is, hogy a tömeg tulajdonképpen egyéniségek, típusok gyűjteménye és jellegzetességeiket a rendezőnek kell kihoznia. Persze: ez fárasztó, hosszadalmas és unalmas munka.

A pongyola rendezés ellenére a színészi teljesítmények helyenként egészen jók voltak. Kormos Márta önuralommal, nemes mérséklettel, bonyolult feladata ellenére is egyszerűen, tisztán adta vissza Stefániát. Eddigi sikertelen alakításai után örvendünk sikerének. Szeretnénk, ha továbbra is ebben az irányban fejlődne. Bodó György végletek között hanyódo, állandó feszültségben élő császárja is figyelmet keltő művészi munka eredménye. Egyre több értékes tulajdonságát fedezzük fel, szerepről-szerepre gazdagodik művészi skálája. Nem szabad megfeledkeznünk Kubányi Györgyről sem. Egnémely modorosságtól azonban nem ártana, ha leszokna. Az epizodisták közül Váradi Rudolf tetszett, bár kissé eltúlozta rövid jelenését; Görbe János pedig megmutatta, hogy vérbeli színész: az egyéniségétől távoleső szerepkörben is otthonos.

A kolozsvári Nemzeti Színháznál az előadás kerete majdnem mindig kifogástalan. Ezúttal is meglepett Varga Mátyás tér- és színhatások iránti fogékony fantáziája. Különösen az első felvonás díszlete aratott sikert. A szerepek természetéhez szinte mimikriszerűen alkalmazkodó stilszerű és korhű jelmezekért Szopos Klárát illeti dicséret.

VITANYI JÁNOS

SOLNESS ÉPÍTŐMESTER •

— Ibsen színművének felújítása a kolozsvári Nemzeti Színházban. —

Solness építőmester Ibsen késői alkotásai közül való. Stíluskeresésen, törvénnyé vált konvenciókon túltéve magát, utat engedve a gyanakvó és szkeptikus filozófiának és az Übermensch-i gondolatnak, a Peer Gynt-ben villogó bosszorkányos lidércálgának, a bujkáló mesének írta meg ezt a különös drámát. Mint magasfeszültségű áram lüktet a drámai túlfűtöttség három felvonáson

keresztül, telezsúfolva minden jelenetet költészettel, valószínűtlenséggel, félmondatokba zsúfolt regénnyel és problémák sorával. Hőse, Solness építőmester, a felsőbbrendű ember vonásait viseli. Művészetének értéke ugyan nem világos, de a zsenialitás negatívumát igen szembetűnően hordja. Szuggesztív hatást gyakorol a nőkre, nagyfokú önzést látunk benne és erős akaratot. A zseninek a világgal szemben kötelező adóját is lerója. Maga mondja: »Hogy másnak otthont építhessek, le kellett mondanom arról, hogy magamnak otthonom legyen...« A dráma másik fontos személyisége, aki nélkül az ibseni levegő ki sem alakulhatott volna, Hilda. Ragyogó fiatalsága, hite és tündöklése indítja a hőst a végzet felé. A fiatal leány, aki egyszer szimbolikus magasságban látta, új célt ad a megrekedő életnek. Építeni kell, de nem templomot, nem otthont, hanem légvárat, mert az álmainkat nem befolyásolhatják az anyag véges tulajdonságai. A feleség mártírarca, a háziorvos, Ragnar és apja, meg Kaja kisasszony csak a légkörhöz szükséges élő kellekek, a hős sorsát nem igen befolyásolják.

A darab furcsa problematikája különleges követelményeket támaszt. Nem szabad egy percre sem beengedni a színpadra a közönséges értelemben vett való életet, mert a valóság érintésére összeomlik a dráma, mint Solness légvárai. Ugyanis egy építész zsenialitására semmiképpen sincs befolyással a tériszony. Solness nem tudja a maga által épített tornyokra feltenni a koszorút, de ettől a tornyok még nagyon értékes alkotások lehetnek. Ibsen tulajdonképpen orron fricskázza a jámbor nézőt és alattomosan lidércvilágba vezet a nélkül, hogy rádöbbenhetne a csalásra. Eszünkbe sem jut kételkedni a probléma hitelességében. Az öregedő, savanyú Ibsenből kibújik a lírikus és mese-témát épít a reális keretbe. Tulajdonképpen Csipkerózsza meséje elevenedik meg előttünk. Brandes is megírja Ibsenről: »... az élet harcaiban a lírai költészet szárnyas paripáját ölték meg alatta.« A líra pedig makacs betegség. Legalattomosabb az összes szellemi nyavalyák között. Hordozójából valamilyen formában mindig kibújik, ahogy ebben az esetben is.

Ez a tétel a színmű sarokpontja. Ezt kell megértenie a színésznek, hogy a mű szelleme maradék nélkül érvényesülhessen. *Taray* szerepfelfogása teljes egészében nélkülözte ezt az egyedül lehetséges megoldást. Ibsen figuráit nem lehet beskatulyázni és kaptafára húzni. Még a rutin sem elegendő Solness mester eljátszására. Meg kell érteni, vagy inkább meg kell érezni Ibsen alakjainak lelki összetételét. Az intuíció hiánya miatt olyan súlyos bizonytalanság jellemezte játékát, hogy főszereplő létre az egyébként gondos előadást majdnem tönkretette. Nem menti őt a szerep nehéz volta sem. Ibsen nem igen törődött a színésszel a munka közben, de a színész feladata nem is fejeződik be a testre írt szerepek, vagy a karakterével egyező személyek megelevenítésével. Hasonlóképpen gyengén sikerült a másik nagy szerep, Hilda kisasszonyé is. A lélek titkait a legelrejtettebb zúgból is kicsalogató, ragyogó tündérkisasszonyból Sallay Kornélia csak naiv, falusi libácskát mutatott. Voltak pillanatok, mikor tetszett, de állandóan visszaesett a vígjátéki naiva sablonba. Hogy Sallay mennyben hibás, nehéz megállapítani. A színház végeredményben kollektív művészet. Váradi, az öreg Brovik szerepében ismét kitűnő volt. Teljes illúziót nyújtott. Azt a jelenetét, amelyben szívrohama után a pohár felé kap és szája szélén lecsordul a víz, nem sokan tudnák így eljátszani. Kubányi mosolygós orvoscácsija is tetszett. Sajnos, modorságai egyre jobban hatalmukra kerítik ezt az egyébként tehetséges színészt.

Körműves Nagy Lajos rendezésén komoly tanulmány és hosszú munka eredménye látszik. Az előadás beállítottságán, tempóján és légkörén megérez-
tük, hogy megértette Ibsent, de felfogását nem tudta színészeivel elfogad-
tatni. Művészi fegyelem nélkül nincs színház, a fegyelem megtartása pedig
a rendező feladata. Ibsennel szemben megalkuvásnak nincs helye, különösen
színész részéről, akinek legtöbbször nem a színpadi mű, hanem saját személye
a fontos.

Varga Mátyás a színház egyik legtehetségesebb embere, de még őt sem
szabad túl hosszú szárra engedni. Napfényes, világos tónusú díszletei sokkal
járultak ahhoz, hogy a komor mese nyájas idillé szelídjön.

A színházakat nem az operett tartja el és ebből a haldokló műfajból
nincs is megfelelő választék. Az opera nagy apparátusával nyilván felemészti
a színház költségvetésének legnagyobb részét. Nagy személyzetű drámák
szereposztási gondokkal járnak. Egyetlen lehetőség marad: a komoly kamara-
műsor. Jó lenne, ha a jövőben erre az útra találma rá a színház. Legalább is
addig, amíg a viszonyok nagyszabású program kidolgozására alkalmasak
lesznek.

VITANYI JÁNOS

K Ö N Y V E K É S Í R Ó K

ROMÁNIAI MAGYAR ÍROK ANTOLOGIAJA

— Szerkesztette Vita Zsigmond, Nagyenyed, 1943. —

Délerdély magyar szellemi életéről a döntés óta, majdnem napjainkig,
vajmi keveset tudtunk. De nem is tudhattunk, éppen úgy, akárcsak „ők” a
mienkről. A szellemi közvetítődés talán az anyagi forgalomnál is jobban el-
rekkent, hisz egyfelől sem orgánum nem volt, amely a közvetítődést elősegítse;
sem lehetőség. Írógárdáról nem is beszélve. Az első szervezesebb kibontakozás
a délerdélyi Havi Szemle létrehozása, melyet — úgy érzem — nemcsak a
mondanivaló ereje támasztott életre, hanem főként az olvasmányadási-törekvés.
Az elszigetelt szellemi életben valósággal az olvasónak kellett tollat fognia,
hogy olvasmánya is legyen. Az elenyészőben csekély számú, előbbi időkből is
íróknak minősítettek mellé papokat, tanárokat és egyéb írásértőket sodort az
adottság. Nem csoda tehát, hogy csak cikkek, versek s novellák születtek,
irodalmi arculat nélkül.

Már a Havi Szemle jelentkezése előtt is szivárogtak át hozzánk irodalmi
termékek, s úgy próbáltuk forgatni, mint a féltő gonddal küldött hazai kalá-
csot, otthoni íz után kutatva bennük. S mint ahogy a kalácsok között is ér-
keztek olyanok, melyek csak kalácsok voltak, semmi több, süthették volna
akár Baranyában is, éppen így a szellemi termékek között is akadtak
olyanok, melyek sehogysem akartak vallani délerdélyiségükről önmaguk
által. Még jobb volt az eset, ha azt éreztük, olyan írás került hozzánk, melyet
a felszabadult Északerdélyben is írhattak volna. Mondom, írások voltak ezek,

néha tanulmányok, néha széppróza; becsülettel és írásértéssel felépítettek, különösebb igények nélkül. Kivétel persze ezek között is kadt, az élen Kacsó Sándorral és Vita Zsigmonddal, kik az íráskészségen túl — többet is próbáltak nyújtani.

Természetesen, egy olyan fiatal és heterogén irodalmi képviselőtől, amilyen a délerdélyi, nem várhatunk olyan kiteljesedést, amelyet a közelmúlt csonkítatlan Erdély szellemi életétől kaptunk. De mindezek ellenére a kritikázóan olvasótól senki sem vitathatja el azt a jogot, hogy olyan igényekkel kritizálhasson, melyeket a leggazdagabbnak tart.

Mióta a Havi Szemle a délerdélyi magyar szellemnek megnyílvánulási lehetőséget biztosít, a „túllevők“ írásait is megismerhettük, sőt épp az Erdélyi Hellikonban, majd a Hittelben átfogóbb képet szolgáltató írást is olvashattunk róluk. Mégis a Romániai magyar írók antológiája egyenesen hiánypótló kiadvány. Végre egy könnyen áttekinthető sorompóhoz állítás, — elégedik meg az olvasó és kritikus egyaránt. Az antológiába bizonyára olyan írások kerültek — gondolja magában —, melyek jellegére való tekintettel, épp azt a régen várt délerdélyi színezetet közvetítették. S ha erre gondoltunk, vajjuk be, — csalódtunk kissé. Tudom, hogy van majd-mindenik íróembernek olyan magánmondanivalójú írása, mellyel nem tartozik sem tájhoz, sem néphez, sem osztályhoz, de az ilyen írások — ha csak a nagy emberségük nem menti meg a rostálás alól — más szempontú antológiába kíváncsoznak, a nélkül, hogy ezzel a kívánsággal értékükben akarnám elmarasztalni.

De ha már így ítélkezünk, legyünk tárgyilagosaak önmagunkkal szemben is, s az erdélyi-teljeség kedvéért ne hallgassuk el az északerdélyi szellemarculat változását se. Nem akarok felhígulásról beszélni, nehogy sértődés legyen belőle..., és ha már eddig kimondtuk, most tegyük hozzá gyorsan: hiszen elképzelhető a higitás nemes, vagy viszonyított nemesebb anyaggal is. Nem lenne tehát érdektelen: egy olyan, bő szeljegyzettel ellátott antológiára gondolni, mely a felszabadult Erdély irodalmi keresztmetszetét célozza. Hogy tehát ne olyasmit hiányoljunk, amit bizonyára az észak-erdélyi antológiában is hiányolnom kellene, a Romániai magyar írók antológiájára csak azzal a leszorított érdeklődéssel gondolok, kik azok az irodalmi élemberek, akik a „túllevők“ szellemi érdeklődését táplálják, ... és mivel?

Nem beszélek érdeme szerint sem Szemlér Ferencről, sem Kacsó Sándorról, hiszen értéküket már máshonnan ismerjük. De nem kívánok bővebben szólni azokról az írásokról sem, melyeket csak a térkitöltő szükség sodort az antológiába.

A prózai írások közül Kakassy Endre, D. Vass Albert, Tatrangi Pál András és Fekete Lajos novellája jelenti az antológia legmagasabb színvonalát. Olyan írások ezek, melyek már túllépték az Egy-ember-mondanivalóját. Kubán Endre csak szerkezet szempontjából marad mögöttük. Meséjét erősebb művész kézzel kellene irányítani. Szinte úgy érezzük, a kibékült haragosok az író tudta nélkül, önkényesen találkoztak össze, egyszerre persze és nyilvánosan, holott az ádáz ellenségeskedőket még foglalkoztathatta volna, úgy, hogy a családi kibékülést senki se sejtse, mivel mindenki csak a magáét tudja. Tehetséges írást kaptunk Bitay B. Páltól is; ha politikumát több művészettel tudná burkolni, szavahihetőbb lenne. Nikodémusz Károly mondanivalójának novellaszerűségével lepott meg, kissé szárazon ugyan. Méliusz Józsefet, ha érdeme szerint akarjuk méltatni, akkor nem az antológiában olvasható írásai alapján kell megítélnünk, de főleg nem „Az éj és a szerelemesek“

c. versét véve alapul. Kiss Ferenc oktanul eynyujtott és néhol feleslegesen érzelmeskedő novellájából, ha azt a szempontot is figyelembe veszi, hogy a forma gyakran a mondanivaló fele, jó novellát is lehetett volna írni. Szemlér Ferenc művészi eszközökkel végzett visszaemlékezéseit itt is szívesen olvastuk, de szeretőnk megkérdezeni: még mennyi van belőlük? Ez alkalommal is versei avatják — Kacsó Sándor mellett — az antológia legerősebb költői egyéniségévé. Kacsó Sándornak „Erős János” című verse írásainak legszebb darabja. Olosz Lajos verstechnikáját már régóta ismerjük. Mondanivalójában azóta sem változott. Igéretes költőként mutatkozott be Reviczky Mária. Endre Károly, Horváth Jenő, Kabós Éva, Nagyfalusi Mihály, Szepesi Nits István és Serestély Béla verseit a teljesség kedvéért említjük meg.

A jövőre nézve biztató jelnek tekinthetjük, hogy éppen az újak tollából serkent elő egy pár olyan írás, mely már a megújódás útján halad. D. Vass Albertre, Tatrangi Pálra és Fekete Lajosra gondolok.

Szeretném, ha nem tűnne paradoxon szerűnek az a megállapítás, hogy a romániai magyar írók legnagyobb érdeme magában a létezésben rejlik. Hogy hallatnak magukról, hogy hallatnak fajtájukról, hogy élnek, hogy lélekeznek. „Egymástól távol élő papok, tanítók, tisztviselők, gazdák szólaltak meg és váltak íróvá népünk életét figyelve — írja Vita Zsigmond, az antológia szerkesztője —. A fölöttük tornyosuló idő és életük közös sorsa formálta őket lassan íróvá, és a közösséget megtalálva, a kritika szavát meghallgatva, talán kiterbélyesedik és önállóvá válik a tehetségük.” Talán kiterbélyesedik, ismételtetjük mi is önmagunkban. Kiterbélyesedik: délerdélyivé szűkül, hogy erdélyivé tágulhasson. De nemcsak szórványos jellegű egyedekben, hanem összességében is.

Még hiányzik ugyan a Mű, de itt-amott már leselkedik az alkotó.

BCU Cluj / Central University Library Cluj LORINCOZ LASZLO

A HÍDVERŐ ÁLMAI

— Hankiss János könyve. Griff-kiadás, 1944. —

A Beöthy Zsolt által idézett, a Kárpátok gerincén új hazáról álmódó magányos lovas késő utódja má nyugtalanul tekint szét. Nagyot fordultak az idők. Az ázsiai isten, berkek és nádasok között tanyázó népe vereséget szenvedett az európaivá formált Názáretitől. A harcok földje, a végtelen pusztá, a négy folyó vidéke elmosódott a lovas leszármazottjának emlékében, nyeregből szállt, kard helyett kaszát fogott, idegen feleséget vett és tehetségesen sajátította el az európai kultúra és civilizáció minden képesértékű vívmányát. Mikor már azt hitte, hogy végleg megalapozta házat, áldozott az új világért vért és aranyat, sikerült teljes mértékben európaivá uniformizálódnia és ajkán a magyarság fogalma összeolvadt Európával, akkor vette csak észre azt a nagy-nagy idegenséget, mi körül fogja. Most hát kutat, vitatkozik, bizonyítja jussát a földhöz, jogát az élethez. Ebből a vívódásból született a Magyar Csillag „Hírünk a világban” cikksorozata és innen gyökeredzik, ha jól sejtjük Hankiss János új könyve is: „A hídverő álmai.”

Nyugat felé mutogatott ünneplőruhánk fontosabb darabjai; az ezeréves mult, helytállásunk a népvándorlás késői hullámával szemben, fejlett állami

életünk, páratlan jogi érzékünk, európaivá hasonult magas kultúránk mind lelkesítő példa hazai használatra. A külföld vagy nem tud róla, vagy nem érdekli. Korunk csupán kézzelfogható tényekre, de leginkább érdekekre reagál. Akinek érdeke az erős Magyarország, annak segítségével bízhatunk ideig-óráig, ezen túl csupán magunkban és az Uristenben, bár ő is ritkán fordítja felénk arcának mosolygósabb felét. Hankiss János izzig-vérig művész egyénisége azonban bizik a szellem erejében. Szorgos kutatással derít fényt Európa és hazánk nagyjainak szellemi kapcsolataira, írók, katonák és politikusok műveiben analógiát kutat, hidat ver nyugat felé, mert „minden irodalom hídverés”.

Az Elizzeumi beszélgetések és az európai magyarság című fejezetei talán a legérdekesebbek. Találkoztatja Zrinyit Napoleonnal, Goethet Madách-csal, Jókait Hugoval, Katonát Alfierivel, magyar szemmel sétál végig Európán, francia költőket hallatt Magyarországról, a Karthauzi nyomait kutatja Franciaországban... Érdekes és új szempontok szerint csoportosítja mondanivalóját. Szorgos és komoly munka eredményeképpen rajzolódnak élőképpé alig ismert kultúrtörténeti dokumentumok.

Legjobban talán a Jules Verne Klubról írt közvetlenhangú beszélgetése tetszik. A kisdíjak és az egyetemi tanár szempontjai szerint ismerteti ifjúságunk kedves írójának maradandó értékeit. A technika ugyan legtöbb vonatkozásban megcsúfolta az író fantáziáját, de ma újra népszerűségének teljében találjuk Grant kapitány, Kéranban, Sándor Mátyás alakjainak megálmodóját.

Hankiss nemcsak európai viszonylatban igyekszik a művészet írával gyógyítani a sebeket; nemcsak a haragos folyók, hanem a patakok fölött is szeretné összekötni a partokat. Utak az irodalomhoz című fejezetben a falunak keres összeköttetést az urbánus kultúra felé. A föld konzerváló ereje és a nyugtalan fantázia között szeretne szintézist teremteni. De nemcsak ezt a tételt fejti ki, hanem megfordítja és megmutatja az idegen hatásoktól fertőzött középosztálynak az utat az anyaföld felé, mer végeredményben minden kultúra onnan nő ki.

Tényleg híd a könyv minden sora. Hidak nyúlnak: apró pallók és szilárd ködéptémények a partok felé, hogy zaklatot korunkban megkönnyítsék a szerezhetet járását. Kulturális tett, több mint betű ez a könyv, de ha nem is volna több, a becsületos és tiszta szándék miatt akkor is örömmel nyujtanánk kezünk az író felé és kérnénk, hogy továbbra is építse a hidakat...

VITANYI JANOS

A KIDEI MAGYARSÁG VILÁGI ZENÉJE

— Járdányi Pál könyve. Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása. Kolozsvár, 1943. —

A románok igen sokat foglalkoztak egyes vidékek és falvak zenei életével. Egész sor jó zenei monográfiát adtak ki. Nálunk csak az utóbbi éveken helyeznek súlyt falvak és vidékek

zenei életének megrajzolására. Uttörő munkát fejtett ki ez irányban Vargyas „Áj falu zenei élete” című alapvető fontosságú könyvében. Járdányi Pál ezt a művet választotta példaképpül, mikor arra vállalkozott, hogy megírja a Borsa-völgyében fekvő Kide község magyarságának zenei életét. Az Erd. Tud. Intézet tervszerűen dolgozza fel néprajzi szempontból a Kolozsvártól nem messze fekvő Borsa-

völgyet és így Járdányi munkája egy nagyobb tanulmánytömbnek szervező része. Kide község lakói vegyesek, de jóval több a magyar ajkúak száma, mint a románoké. A község lakóinak száma 739, ezt nem Járdányi könyvéből tudjuk, csak megjegyezzük, mert hisz a szerző eredményeinek mérlegelése szempontjából igen fontos, hogy azok mekkora lélekszámú helységekre vonatkoznak.

Járdányi Pál hónapokat töltött a községben, bizalmas kapcsolatba került a lakossággal, úgyszólván velük élt és így a könyvében felmutatott eredmények komoly munkának eredőiként könyvelhetők el. Sajnos, Kide község lakosai nem dalos kedvűek, azért mégis csak dalolnak bálokon, táncban, kalákán, a legények bevonulásokor, fonóban és kormában. A falu zenei életének fejlődésiránya Járdányi megállapítása szerint a nagyobb zeneiességtől a csökkentebb felé mutat. A dallamkészlet összesen (variánsok nélkül) 963 dallam, ezek közül régi dallam 34, újabb népdal 239, míg műdal 690. A román dallamok alig voltak hatással a falu dallamaira. A szerző keresi, honnan kerültek a faluba a dallamok és az egyes forrásokat megvizsgálja. Megállapítja, hogy a dallamok egy részét tanulták az iskolában, bibliakörben, műkedvelő színdarabokban, dalárdában, leventében, de hoztak sok dallamot a városból; tanultak nótákat zenészekről, vándorszínészekről, honvédeinktől (ezektől a legtöbbit), gramofonból és rádióból (innen a legkevesebbet, ugyanis a községben alig van szerencsére rádió). Járdányi megtudta, hogy Kide községben a hozott dallamok száma több mint hatszorosa a hagyományosoknak. Majd megvizsgálja a variánsokat is és rámutat arra a valóságra, hogy ugyanazt a dallamot mindig másként éneklik valahányszor elismétlik. Két különböző ember is másként adja elő ugyanazt

a dallamot. Így hát érthető a sok variáns, melyet egyazon dallamként énekelnek.

A tanulmány összefoglalásában megállapítást nyer, hogy a falu dallamkészlete erősen városias jellegű, rengeteg új dal ömlik a faluba. Az érkező nóták nem sokáig maradnak, mert a dallamok élettartama annál jobban rövidül, mentől frissebb jövevények a dallamkészletben. Mint egész parasztságunknál, úgy Kide községben is bomlik a falu zenei izlése és sajnos az új izlés nem különb a réginél. Ezt a folyamatot nem lehet mindaddig megállítani, míg parasztságunk társadalmi válsága nem oldódik.

A kötet végén Járdányi 98 dallamot közöl (és sok variáns). Sajnos, a dallamokat nem jegyezte le fonograf vagy gramofon felvételekről, mert ilyen szerszám nem állott gyűjtésekor rendelkezésére. Érthetetlen, miért kellett Járdányinak ezt a szép feladatot feltevőgépnélkül elvégeznie? Szinte hihetetlennek tartjuk, hogy ma valaki ilyen munkára korszerű felszerelés nélkül vállalkozik. Járdányi munkája nemcsak nagy ügyszeretetről tanúskodik, de alapos készségét, lelkiismeretességét és szakértelmét is bizonyítja. Az Erd. Tud. Intézetet is elismerés illeti, hogy ezt az alapvető zenei monográfiát kiadta. Jó lenne, ha lassan egész Erdély minden vidékének zenei életét hasonló monográfiákból ismerhetnők meg.

Lakatos István

GEORGES SIMENON: AZ ÖRÖKÖS

— Révai-kiadás, 1943. —

Rövid idő múltával harmadik műve jelent meg magyarul annak a vérbeli francia írónak, akit irodalmi közvéleményünk nem méltatott mindvégig

elég figyelemre. A magyar kiadások komoly táborot szereztek Simenonnak, aki nemcsak az érdekes események szövésében bizonyult kiválónak, hanem a lélekrajz aprólékosságainak érzékeltetésével és ábrázolásával elegendő figyelme és érzéke bizonyult olyan hatástkeltő eszközöknek, melyek az olvasó igényeinek határát tágították. Az *örökös* sajátosan családregény, olyan zárt közületnek belső válságait írta meg ezúttal Simonon, melynek életsorsa teljesen összefügg a nemzeti közösséggel. A Donadieu-család állandó feszült állapota, ideges nyugtalansága veti felszínre azt a sokrétű epikumot, melynek vezetésében és összefogásában Simonon különösen ügyes íróművésznek látszik. A francia szellem rációja egyesül a francia lélek búbjós kedvességével, mely átlenyi még a legkétségbeejtőbb helyzeteket is a szeretet és a megértés legemberibb érzelmeivel. Ráadásul oly közel férközik olvasói legmélyebb ér-

zelem-forrásához, hogy önkéntelenül tovább fokozódik figyelmünk. Simonon e regénye a hangulatteremtésben és a légkör fülledtségének rajzában emelkedik ki az újabb francia regények sorából. Az élet és lélek apróbb tényei nyerne e műben hatalmas távlatokat; a parányi és könnyű dolgoknak is elodázhatatlan súlyuk van. Ebben az egyensúlyteremtésben, ebben a többletben jelentkezik Simonon írói erejének nagysága, valamint a regény igen változatos meséjének ötletesnél ötletesebb fordulatokkal történő teleltüzelésével. Az egyszerű családtörténet örökösödési perpatvara olyan mély forrásokból táplálkozik, mely forrásokat a lélek és a szív táplálja. Az *örökös* fordítása Rónay György ízlését és művészetét dicséri; nyelvi kifejezés gazdag változataival úgy tud élni, hogy fordításának szövege egyszerre magyaron erőteljes és francián finom és gördülő.

Paku Imre

I R O D A L M I K R Ó N I K A

KÉT KÖNYV MAGYARORSZÁGRÓL

— *Ungarn und die Nachbarvölker — Ungarische Städtebilder.*
Danubia kiadásai. Budapest. —

A trianoni évek magyar közírói, revíziós harcosai gyakran vetették fel a kérdést, hogy bennünket a nyugati népek nagyon kevéssé vagy tévesen ismernek. Műveltségünket, multunkat nem ismerve alkothatták csak meg a ránk — és egyben a középeurópai népekre is — oly sok megpróbáltatást jelentő békeparancsot. Nemrégiben ismét felvetődött a „hírünk a világban”-nak nevezhető kérdés-komplexum. Illyés Gyula szigorú valóságérzet-diktálta tanulmánya újra felkavarta külföldi hírnevünk, értékelésünk kérdését. A mind élesebbé váló vitatkozás során azután jobbról és balról egyaránt a vitatkozók elmondották, hogy szerintük miként vélekedik rólunk jól vagy rosszul a nyugati népek közvéleménye. A hullámmó, rengeteg szempont szerint osztályozható

vitát éppen azért nem lehetett talán kellő eredménnyel lezárni, mert éppen a nyugati írásos, ránk kedvező vagy kedvezőtlen dokumentumok teljessége hiányzott. Így a vélekedések súlyát nem lehetett érdemszerint lemérniök a kérdést összegezni akaróknak. Legtöbben azonban — ez megállapítható — éppen középeurópai hivatásunkat, kultúraalkotó és kultúráközvetítő elrendeltetésünket hozták fel mintegy nyugaton is elismert érdemünkül.

Ehhez a valóban meglévő, nyugati mértékkel mérve is nagyjelentőségű rendezői, megtartó-alkotó-közvetítő szerepünkkel kapcsolatban tarthat számot nagy érdeklődésre a Gál István szerkesztette „Ungarn und die Nachbarvölker“ c., a német nyelvű olvasók számára készült tudományos gyűjteményes munka. A kötetben az egyes szomszédnépek és a dunai táj uralkodó magyarságának kapcsolatait legjobban ismerő hazai szakemberek adják az egyes népeknek és a mi történelmünk, művelődéstörténetünk, irodalmunk érintkezési fejtületeinek szellemtörténeti keresztmetszetét.

A kötetet bevezető tanulmányban *Miskolc* *Gyula* „Magyarország és a szomszédai“ címmel foglalkozik a gyűjteménybe foglalt problémaszövevény szellemtörténeti, geopolitikai és művelődéstörténeti alapjaival. Sajátságos helyzetünk, faji-politikai vezetésre hivatottságunkból elemzi ki azokat az adottságokat, melyeknél fogva már több mint egy évezrede, minden nagyratörő imperiáлизmus nélkül, a Kárpátok életterében, a békés rendezői elv alapján nyugodt fejlődést tettünk lehetővé az ittélő népeknek.

Pukánszky Béla a magyarságnak Európában való megjelenésétől számítható magyar-német művelődési, politikai, irodalmi kapcsolatokat vizsgálja a szellemtörténész módszerével. Ő igen helyesen nem azt adja, amit átvettünk a nyugati műveltségéből, hanem amit ottani ihletődés hatására mi magunkból termeltünk ki. A politikai-katonai kapcsolatokon kívül művelődésünk protestáns kora is jelentős német-magyar kapcsolatokat mutat. Első nyomtatott szövegeinktől, melyek Németföldön láttak napvilágot, egészen a jelenkorig ezer és ezer szál köti össze a két, nagy vonalakban azonos hivatású népet. *Pukánszky* a magyar kulturális nagyhatalom végét is jelentő mohácsi vész utáni idők közös, sokszor egyidőben fellépő művelődéstörténeti jelenségeit is szemléltetően ábrázolja. A magyar nemesi társadalom kultúra-alkotó szerepét a 17. és 18. században a mai művelődéstörténeti értékelésnek megfelelően vizsgálja. A németiség érdeklődésére leginkább ható magyar-német zenei vonatkozásokat sem hagyja figyelmen kívül, kiemelve Liszt magyar-német zsenijének mindkét nép szempontjából lényeges voltát.

Divéky Adorján, a lengyel-magyar kapcsolatokkal foglalkozik a tanulmányában. Kimutatja, hogy a katólikus szláv nagyhatalom művelődésére, jogalkotására milyen döntő hatással voltunk. A magyarságnak Európa-védő küldetésstudatát és a hasonló lengyel hivatástudatot elemzi ki a lengyel költészetből. A magyar *Báthory István* alatt fénykorát élő lengyel műveltség szoros hazai kapcsolatait is figyelmet érdemlően foglalja össze. A tanulmányíró módszerére — és általában a kötet többi írójára is — jellemző, hogy a művelődési kapcsolatokat ékesen bizonyító nyelvi kölcsönhatásokra is kiterjed figyelmük.

Angyal András a cseh és a magyar humanizmus gondolatvilágának rokonvonalait megállapítva vizsgálja a két nép évszázados multa tekintő művelődési kapcsolatait. Ez, kezdve a protestáns-kor világjáró magyar diákjainak prágai időzésétől, a Herder hatására megindult cseh történetírás magyar-ellenes hangján át, a romantika és biedermeier cseh-magyar vonatkozásaival

folytatva, Petőfi csehöldi visszhangjái és a mai — nagyszámban erdélyi — irodalmi fordításokig tart. *Sziklay László* a magyarsággal együttélő szlovákságra tett, bármerről nézve letagadhatatlan, hatásunkat mutatja be tanulmányában. A tót nemzeti öntudat, nemzeti kultúra a magyar modern nácionálizmussal egyidőben, a mi adatszerűen kimutatható hatásunkra kezdődött. *Bonkáló Sándor* a „gens fidelissima“ és a magyarság viszonyáról, kulturális kapcsolatairól beszél. A ruténség az őt védő, műveltségét mindenben támogató magyar impériumban alakíthatta csak ki irodalmát, fejleszthette közoktatását. Az utóbbi évek ukrán-ruszin, — sokszor ellenünk irányuló — törekvéseit ismerve Bonkáló tanulmánya jelentős a kérdést illetően. *Pável Agoston* a magyarországi szlovénség, közvetlen magyar hatásra megindult és ma is virágzó, műveltségének hozzánk való viszonyáról ír. *Hadrovics Lászlónak* a horvát-magyar kérdést tárgyaló tanulmányának az utóbbi években, az önállóság következtében magát ősnépnek, kultúraalkotónak megtevő horvát nyilatkozatok szempontjából van jelentősége. Kimutatja, hogy a magyar birodalom integráns részeként szabadságban élő horvátság a latin gyökerű magyar kultúra árnyékában fejleszthette csak ki sajátos közjogát, irodalmát és az ezekből táplálkozó modern nemzeti eszmevilágát. *Csuka Zoltán* komoly összefoglalása a szerb-magyar kapcsolatokról, a hazai szerbség békés kultúrafejlődéséről, az itteni szerb költők, irodalmi társaságok, folyóiratok jelentőségéről az utóbbi évek legjobb összefoglalása a kérdést illetően. *Horváth András* terjedelmes, alapvető tanulmányban vázolja a magyarság és az újjörögtség multbeli és jelenkori kapcsolatait, kitérve különösen az itt élt görögök gazdasági szerepére. *Gálai László* a magyar-román kapcsolatokat vizsgálja, kiemelve, hogy műveltségalkotó és alakító szerepünk letagadhatatlan és számtalan adattal, eredménnyel bizonyítható a román kultúra egészét illetően. Befejezésül *Szilády Zoltán* a testvér bolgár néppel, *Rásonyi László* pedig az ugyancsak rokon törökséggel fennálló jelenkori és multbeli kapcsolatainkat foglalja össze.

A kötet tudományos színvonalára, a cikkirők föltétlen tudósi megbízhatósága kezeség arra, hogy céljuknak föltétlenül megfelelően, a rólunk alkotott, sokszor az utódállamok rágalmainak hívó német tudományos világ és egyben a nagyközönség is végül, a mi álláspontunkat is megismeri a kötetben felvonuló kérdéseket illetően.

Ugyancsak a németül olvasók számára készült az „Ungarische Städtebilder“ (Magyar városképek) c. gyűjteményes munka is. Hankiss János a kötet bevezetőjében azt mondja, hogy nemcsak egy-egy sajtóságos magyar városképet akarnak a kötet írói bemutatni, hanem mintegy bepillantást nyújtanak a magyarság sokszínű, urbánus lelkiségébe, a magyar városok kultúrátalakító, hagyományt őrző szellemébe. Szerinte egy városra minden gondolkodás nélkül ráaggatott jelző pl. „örök Róma“ csak külsőség, első hallásra nem sokat jelentő idegenforgalmi szólam. „Városeyéniségeket“, tudományosan szólva várostípusokat akar bemutatni a kötet. Az egyes tanulmányírók tudósok, akik a pontos adatgyűjtésből, a sokirányból felmért multból állapítják meg az egyes városok fejlődéstörténetét, sajátos arcát; vagy írók, akik emlékeiken, a megfoghatatlan, mégis élő élményeken keresztül rajzolják meg a magyar föld városeyéniségeit.

Cs. Szabó László Budapestről, a város települési, csomópontjellegű szerepéről, kulcs helyzetéről ad világos, könnyen áttekinthető képet. A sokszor elhibázottan, limonádézú magyar idegenforgalmi propaganda után jó egy ilyen

hidegen és mégis szépen megírt összefoglalásban szemléltünk a nekünk — és a külföldnek is — annyira kedvelt várost. Gulyás Pál a „kálvinista Róma“ költői városképét rajzolja meg Csokonai majd Ady korának hangulatát, szellemét felidézve. Tóth László multunkba, a magyar végvári életformába illeszti be az annyi dicsőséget látott „hősök városát“, Egert. Nem feledkezve meg persze az idegenforgalmi vonzóerőről, az egri bikavérről sem. Haltenberger Mihály a „magyar katolicizmus fellelegváráról“, Esztergomról ad szemléltető, történelmi háttérű városképet. Érsekújvárról, a felvidéki parasztvárosról Kovács András, Győrről, a három folyó városáról pedig Lám Frigyes ad élményszerű, vonzó képet. Wick Béla a Rákóczi nemzetség városáról, Kassáról közöl terjedelmes tanulmányt. Erdélyi szemmel nézve a kötetet, figyelmet érdemel Tavaszty Sándornak a „kincses városról“ írott, reális szemléletű városképe és Molter Károlynak a „székely fővárosról“ közölt hangulatos tanulmánya. Település- és népiségtörténeti szempontból egyaránt értékes tanulmányokat közöl a kötet Nagykovácsról, Nagybányáról, Nagyváradról, Pécsről, Rozsnyóról, Sopronról, Szegedről, Székesfehérvárról, Szombathelyről és Újvidékről.

A magyar történelmi folytonosság, városi kultúraalkotó, gyarapító képességünk dokumentuma ez az ügyesen szerkesztett, a szöveghez mindenben találó képanyagú kötet.

FICZAY DENES

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Felelős kiadó és szerkesztő: KOVÁCS LÁSZLÓ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

LÓFÜRÖSZTÉS

G. BÁNFFY MIKLÓS rajza TOMPA LÁSZLÓ verséhez

KÉT MILLIÓ KÖNYV

Húsz év alatt az Erdélyi Szépmíves Céh könyveiből ennyi jutott a magyar olvasó kezébe. De valójában még ennél is több. A két millió lefelé kerekített szám.

Igazán nem volna csoda, ha bárki számára hihetetlennek látszana. Hiszen majdnem hitetlenül áll mellette az is, aki közelről, egyenként figyelhette a könyvek útját. E sorok írója is meglepődve áll meg e hatalmas szám előtt. Pedig végig kísérte majdnem mindenik könyv útját: szinte az első megszülető mondatától, nyomdából kikerülő első példányáig. Sőt, majdnem elmondhatja magáról azt is, hogy ismeri a könyvek első olvasóit, s számontartotta sorsukat sokezres példányszámú sikereikig. Ismeri belső és külső történetüket. Nem egy közülük, éppen a legkülönbek közt, szívéhez nőhetett külön is. Harcolni kellett érte. Sőt, nem egynek a gondolatát, költői formáját maga ébresztette föl az íróban.

De meg kell lepődnie annak is, aki azokra az adottságokra gondol, amelyek között létrejöttek. Ha látja azokat a majdnem reménytelen lehetőségeket, amelyek között útra indultak. Hozzájuk kell gondolni a kis Erdélyt. Vesztett háború után. Lerongyolódva. Tanácstalanul. Kicsiny és büszke magyarságával idegen uralom alatt. Amikor nem neki szolgált a jelen. Amikor igazán semmije nem maradt. Csupán a multja és ködön át csillogó reménye a jövőben. És eleven teste, a nép, amelyet szinte az első felfedezés frissességével újra kellett meglátnia. Hiszen a nagy polgárkodásban és birodalom-kormányzásban majdnem elfelejtette.

De a szellemnek s a berme feltámadó életerőnek elég volt, ami megmaradt. Ezért fordulnak belső szellem-arcukkal ezek a könyvek vagy a mult, vagy a készülő jövő, vagy a nép eleven valósága felé. Így találunk rá egy „egész” irodalom fő-útvonalaira. A magyar lélek a Trianon utáni Erdélyben ezeken az útvonalakon járt ki jelenéből elvehetetlen birtokaira. Így találta meg először önmagát, s megnyilatkozásaiban így lehetett később minden magyaré.

Amit így hozott, bár olyan természetesnek látszik ma, először mégis szokatlan, sőt majdnem idegen volt az akkori magyar szellemi életben. A legkülönbözőbb oldalokról fogadta bizalmatlanság többnyire éppen legmaradandóbb és később legsikeresebb megnyilatkozásait. Annyira, hogy a nyilvánosság elé se juthatott volna, ha nem találja meg erre is a maga külön útját. Így lett idővel szinte egyetlen kiadványvállalata az Erdélyi Szépmíves Céh.

Furcsa leírni vele kapcsolatban a „kiadványvállalat“ szót. A polgár elképzelését ez könnyen félrevezetheti. Főként, ha azokra a meglepő sikerekre is gondol, amelyeket könyveivel elért. Bizonyos, hogy nem két kis szobára korlátozódó munkahelyet képzelt el, s majdnem csak két íróasztalt (szerkesztőség és adminisztráció számára), hanem valami nagy modern vállalat-szövevényt. Pedig a könyvkiadáson kívül e két szobában tizenhét éve egy nagy irodalmi folyóirat szerkesztése és kiadói munkája is folyik. Bizonyára azt is nehezen hiszi el, hogy nagy sikerei ellenére ma éppen úgy nincs vagyona, mint nem volt a múltban. De gazdái vagy vezetői se szereztek általa vagyont. „Jutalékot“ soha nem fizetett. Örült, ha különösebb gond nélkül szerényen díjazhatta azokat, akik munkájuk szép „regényességét“ érezve valóban hivatástudattal vezették a „vállalatot“. Igazi hasznát nem látta más, mint maga az író és az az irodalom, amely ma már büszke része a magyar kultúrának és a magyar történetnek egyik legmegragadóbb fejezete.

Az Erdélyi Szépmíves Céh immár húszéves kiadói működése tette valóban teljessé, mindennapi folyamatosságúvá Erdélyben az irodalmi életet. E mindennapi folyamatosságú irodalmi élet csálhatta csak elő azokat az alkotó erőket és azokat a műveket, amelyeket a természetből majd kiválaszt és megőriz az Idő a jövőndő minden magyarja számára.

KOVÁCS LÁSZLÓ

LŐRINCZ LÁSZLÓ: KÉT VERS

MIKOR UTOLJÁRA OTTHON JÁRTAM

Csak éldegélünk, surranó vitézek,
és lassan-lassan mind elárvulunk.
Úgy érezzük, nem dohog már a város
és azt hisszük, nem lélezkik falunk:
oly idegenül járjuk már az utcát
hol hajdanában, mint egy boldog ős,
kitárt karokkal minden úgy köszöntött.
En, fontos ember, drága ismerős
hová szaladtam, mily magányba estem?
Pedig, mi volt, lám, mindég azt kerestem.

Most álldogálok megnőtt, hosszú lábbal
s úgy szeretnék az ázott-szürke sárba
elsüllyedni, óh, bár egy fél araszt.
Jaj, életemnek férfigond a járma!
És semmi, semmi, ami volt-magamra
emlékeztetne. Bár egy mozdulat.
A borbélynál, hol annyi jót neveltünk,
most kajla bajszú őszes úr fogad
s a szép Vidorné kedves otthonából
rút gép morajlik s fáradt mécs világol.

Új már a fény, új már az árny s az illat,
kamasz derűk, kesergő éjszakák,
a bánatunk nem gyermek szemről lobbant
s a boldogság csak félszegen hat át.
Jaj, hogy örvendtünk minden rezdülésnek...
Emlékezem, egy nő a fák alatt
kivillantotta sápadt-combja-bőrét
s egész lényével lelkemig szaladt.
Azóta már szemünk csak épp hogy csillan, — —
hány meztelenség, annyi perc elillan.

Hol hajdanában vékony kisgyerekként
ólálkodtam a felnőttek között,
most annyi évtől felnőtté hazudva
kit keresek, már mind elköltözött.
Magdák, szép Margitok, Palkók és Gyurik

hová kallódott gyermekláncotok? ...
évek-gyűrűzte sunyi ráncbilincstől
a gond között már alig látszotok,
pedig óh mennyi, mennyi van még hátra,
hány borzadály és balga lépés átka.

Lám, otthon is minden megváltozott már,
hol lomha talpú fényes asztal állt,
(melyen tökfilkók és ászok kopogtak
s úgy néha-néha bor is folydogált)
most két ágy hallgat gonddal összetolva,
mélyükben fáradt apó és anyó
hortyog édeskés kábulatba esve.
Óh jaj nekik, fejükre hullt a hó,
pedig be szép volt hajdan székre állni
s a barna fürtöt enyhén megcibálni.

Mint nagyfutás közt mégnagyobb iramra
kényszerült, úgy indulok hazulról.
Egy régi-régi képre gondolok
s mintáztatom jövőm a látott újról.
Még visszanézek, jó tenyéryi hó
villog felém és semmi-semmi más,
álmos szememmel kérdőn pislogok:
vajjon, mi jön, az milyen állomás? ...
... majd eltünődöm, lám, ez már Bodok.
— — Jaj Istenem, Szentgyörgy hogy eldobott.

A KERT TÖVÉBEN

A kert tövében nő a gaz,
mászik a csiga lassudan,
dülledt szeméből tétova
pörsent opálos fény suhan.

En is növekszem csendesen,
kopik a föld, s a lábnyomom
mind süppedőbb lesz, óh pedig
úgy lebegek, alig nyomom.

Úgy lebegek, hogy két kezem
bodros felleget ráncigál;
szalad az év s játékosan
porzó havából rám szítál.

Kalapom szélén nagyra nő,
jó lesz labdának. Gyerekek
visognak rám: ni, télapó;
tanulgatják a szerepet.

Anyóka bámul: jaj fiam
nagyobb lettél, mint jó apád,
szegény csak félszeg singre nőtt,
alig hallottuk szép szavát.

Lassan megérem aztot is,
hogy vállam körtés áigig ér,
pedig be rémes messzi volt:
székért loholtam s ládik ér'.

Görgő, Orotvány és Pilis
nem lát már vad csatangolón;
ha arra járok csősz leszek,
puskámban gyilkosvégű ön,

vagy csőre töltve sósörét,
s kik éppen arra játszanak:
Lackók, Lacikák, kis Lacik,
szememben vadként látszanak.

Holnap talán apa leszek —
s ha cukrot küldenek nekem,
nem ízelem meg nagy mohón,
csak fanyarul kifizetem.

Az ára gyűl, már egyre gyűl,
még egy-két embert becsapok,
s új büntetéshez — régítől
feloldoznak majd a papok.

TE VAGY AZ ERŐSEBB

Messze elmaradt már az időben Világos, ahol aláhanyatlottak a zászlók Rüdiger előtt. Hónapok, aztán évek teltek el, bizonytalanul, méretlenül. Önmagukba tekintettek az emberek és nem a kalendáriumba.

A szérükön körben jártak a nyomtatólovak; cséphadarókkal verték az új termést feketére égett, sovány parasztkézek.

Éjtszakának idején nyalánk vadak osontak le a domboldalon s kóstolgatták az édesedő szőlőt.

Új nap jött a többi után, s immár ennek is vége. Vörös réztallérrá silányult az égen a nyárvégi hajnalok sziporkázó rubinköve. Lassan le is hull a többi mellé, tűnő, kiégett idők koldusperselyébe. Nyomában sóhajtás kél, mintha az elpihenő földből szállana fel: esti szél kerekedik a venyigék között, meglebbenti a húsos leveleket, majd hintázni kezd a szőlőtáblákat szegélyező körtefák ágain, aztán lebukfencezik a domboldalon s nyomtalanul elvész a kis városka álmosodó hangulatában. A híres marosmenti bor-hegyek végződnek itt zömök dombokban. A tűz, ami odaát az indákban kergetőzik, enyhe melengetővé szelídül emitt, de ideig-óráig el tudja úzni a gondokat és kis örömök és nagy megnyugvások varázslatát hozza az oldalba épített zsindelyes viskó köré, ahol „Feri bácsi“ vert magának horáciuszi tanyát.

„Feri bácsi“... A pap füle régen megszokta már a bizalmasan kedveskedő megszólítást. Meg kellett szoknia, hiszen a neves hit-szónokból és egyháztörténészből, ki rendet és kollégiumot igazgatott valaha, kocsmáros lett; kurtanemeseknek, iparosoknak és módosabb gazdáknak méri a bort s bizony furcsa lenne, ha az újhelyi vendég urak egyházi rangja szerint szólanának hozzá, amikor, az asztalok köré telepedve, egy-egy „pacsirtáért“ szalasztják. Eleinte a kíváncsiság hozta fel őket ide; jöttek, hogy lássanak csapossá vedlett papot s körülhümmögjék részvétükkel. Később már csak a jó bor volt a hívogatójuk s Feri bácsi soha el nem boruló kedélye. Megszokták a dolgot, ahogy elraktározták magukban a megváltozott magyar sors többi és nagyobb metamorfózisát is.

Bánhalmi Ferenc doktor új életet kezdett a világ számára; ami ezen innen és túl van, az már nem tartozik senkire. Ki is értené meg a lázongást, mely kísértéses napokon néha kék lángokkal gyullad ki szívében. Isten kegyelméből különben egyre fogyatkoznak az ilyen napok. Ha az emlékezés elreteszelt ajtóin néha be is furakodik a múlt, sok kárt már nem tesz nyugalomban. Megtisztult az önemésztő savaktól, szelíden társalog és nem vitázik a

maga mögött hagyott kegyetlen fordulattal. Mi az ő szenvedése a kinok tengerében, melyen újból és újból végigszánt Haynau tajtékozó dühe? Igaz, csak papi palástja mentette meg a bitófától, de vajjon szabad-é ebben a Gondviselés vak és céltalan kedvezését látnia? Meghurcolták, megfosztották tanítási jogától, el kellett hagynia a Rendet, ez volt a legkisebb büntetés, amit a kétféjű sas a kivégzett Pöltenberg tábori papjára mérhetett. Mégis, talán nyomorultabb-e a görög bölcsnél, aki a hajótörés után boldogan így kiáltott fel: mea mecum sunt omnia!

A Rend! Ez a seb volt a legsúlyosabbik, nem csoda, ha lassabban heged a többinél. Hogyan is tudna befornni, hiszen minduntalan feltépi a Bécsben húzódó per. Holott kilátástalan a harc, a józan észnek eleve el kell fogadnia a vereséget. Elborult az ég a magyar katólikum fölött, nincs mit tennie, túrnie kell, hogy kiragadják birtokából az újhelyi Rendet, multjának ezt az ékes-ségét. Aztán ott van Thomas professzor, a magyarelles körök szemefénye, a bécsi egyetem egyházjogi tanára. Minden követ megmozgat ellenük, az ő keze oldja-bogozza a szálakat. Udvariisan mosolyogva készül a halálos csapásra. Egy hónapja sincs, hogy Újhelyen járt. Éjnek idején tört rá a premontreiekre, osztrák csendőrök álltak mögötte és ő kezét dörzsölgetve kért bocsánatot a háborgatásért. Felforgatta a cellákat, az irodát, a könyvtárat s társzekérnyi okmányt vitt el. Mintha démonok dolgoznának benne, olyan megátalkodott kíméletlenséggel és szívóssággal irányítja ezt a hajszát.

Bánalmi megtörli izzadt homlokát. Kisideig még tesz-vesz a hordók körül, aztán végleg abbahagyja a borfejtést. Szerszámaikat gondosan elrakja s kilép a pincéből. Nagyot lélezkzik a friss levegőn, majd gyertyát gyújt és odaállítja az élősövényvel kerített udvaron sorakozó kecskelábú asztalok egyikére. Lenn, a városkában is fénypontok tűnnek fel, barátságos delejükkel magukhoz vonják a társ-talan ember tekintetét. A pap hunyorogva fúrja szemét a domb lábánál megtelepedett estébe: szemléletti az ismerős fényeket. Rendes alkonyi szórakozása ez. Tekintete szomjasan öleli át a tőle elszakított várost, melynek hosszú esztendőkön át dajkája és nevelője volt, míg ma csupán kedvderítője. Szikár alakja szinte a domb felé nő a figyelésben. Vásott fekete dolmány van rajta és kiszolgált munkanadrág, egyedül a nyakig csukódó mellény árulja el a papot. Fehér hajáról lefoszlik a sötétség, elkerüli napsütötte, csontos arcát is, melynek durva hepehupái közül szelíden ragyog ki a szemek tiszta kékje. A napégette földre emlékeztet ez az arc, ugart hasogató parasztösök makacs akaratosságára, de a szürkülő szemöldökök alatt az ég parányi darabkája világít... Így áll jóideig, aztán fáradtan leroskad a padra, belebámul a gyertyafénybe, amelyet már vad esztelenséggel ostromolnak az éjjeli lepkék. Eres, forra-

dásos öklei ott feküsznek előtte az asztallapon. Az egyikre nyomban vaksi pille száll, megpihenteti kissé hímportól nehéz szárnyait.

Ma aligha jön vendég a városból. Hetivásár napja a mai, ilyenkor nagy áldomások esnek odalenn, meg aztán mindenkinek van valami vidéki atyafia, aki nem szívesen szakad el a városi rokonság terített asztalától. Hacsak a kastélyból nem jön valaki, a személyzet borisszái, kik szintén frekventálni szokták a barátságos kimérést. A pap megmoccan helyén s a kastély irányába fordul, hol kipúposodik a domb-sor, s felette egy tömzsin elterpeszkedő épület fekete tömbjéből néhány világos ablak néz ki az estébe. A Radnótfalviak ősi kastélya. Gazdája, kit Haynau in effigie felakasztott, Londonban Pulszky mellett szövö a feltámadás álmait. Ott-honában most a kerületi csendőrparancsnok tanyázik, örködvén a renden, amivel a császár legkegyelmesebben megajándékozta a megbilincselte országot.

Léptek zaja riasztja fel: csakugyan a kastélyból jön valaki a dombháton kanyargó ösvényen. Szaporán közeledik, már a parányi udvart szegélyező bokroknál van.

— Dícsértessék! — mondja a pap és feláll helyéről, hogy illendően vendége elé siessen. Am alig tesz néhány lépést, megrezzenve hökken vissza, amint a lámpa fénye a jövevény arcára vetődik.

— Mindörökké! — szól ez és közelebb lép az asztalhoz. Megrázza az egyre hátráló pap élettelen kezét, körülnéz, majd lezökken az egyik asztal mellé. Szürke, divatos keménykalapját maga elé helyezi sétapálcájával együtt. Narancsillat és finom dohányszag lengi körül. Meginog az asztal, amint hízott testével nekidől. Papanosan hájas, kopasz fejét felveti, megsimogatja ápolt szakállát, igazít egyet aranykeretes szemüvegén és nézi a papot hideg, kutató tekintettel.

Bánalmi csak áll és keresi a szavakat.

— Herr professor ... Herr professor ... Thomas ...

— Csak magyarul! Csak magyarul! — vág közbe a vendég. Kurtán nevet, úgy teszi hozzá: — Azt gondolja talán főtisztelendőséged, hogy elfelejtettem? Hát hiszen igaz, néha keresgélnem kell a szavakat, de úgy általában még megvagyok a magyar nyelvvel. Szégyen is lenne, erdélyi volnék magam is s a kolozsvári piaristák tanítványa. Nyelvet tudni általában hasznos, főtisztelendőségedet hallani meg külön kellemetesség ...

Aradozását Bánalmi remegő hangja szakítja félbe:

— Erre a meglepetésre igazán nem számítottam.

— Jobb így — síklanak tovább Thomas professzor olajos szavai. — A meglepetés érzésében sok az oldó erő, talán őszintébbek leszünk egymáshoz.

Kiegyenesedik a pap:

— Nekem nincs mit rejtegetnem!

— Jó, jó, nem így értettem — néz félre a vendég s kalapjához nyúl, hogy lefricskázza róla a bogarakat, melyek az asztal fölé hajló körtefáról hullottak rája. — Különben ma reggel érkeztem... No, nem hivatalos ügyben: kislányomat jöttem meglátogatni...

Arca hirtelen elkomorodik, úgy folytatja:

— Az én kis betegemet... Hiszen tudja, itt vendégeskedik a kastélyban.

— Tudom. Imádkozom érte.

Gúnyosan megrándul Thomas professzor szájaszéle:

— Efelől nincs kétségem... Egyszóval illendőnek véltem, hogy meglátogassam főtisztelendő uramat, ha már itt vagyok a szomszédban. Elvégre csak ellenfelek vagyunk és nem ellenségek. Nemde?

A pap hallgat. A hideg csendben hallszik, amint talpa alatt a kavicsok roppannak.

— Jó magasra költözött — néz körül a vendég.

— A rendháztól messze, de közelebb Istenhez.

Kurta, lélektelen nevetés szökik ki ismét a professzor fogai közül:

— Különösen annak, aki borral dícséri az Urat.

— Mit tehettem volna?...

— Igaz, igaz, ne bolygassuk.

Galambszürke mellényéből ezüst burnótszelencét vesz ki, szíjpant, aztán megkínálja Bánhalmit is.

— Köszönöm, nem élek vele — utasítja vissza a pap.

— Szerzetesi elvek?

— Inkább szegénységi meggondolások.

— Tulajdonképpen bámulója vagyok főtisztelendő úr jellemének. Becsülni tudom az abszolút értékeket.

— Csak a szentek hordoztak magukban abszolút értékeket.

— Az acélra emlékeztet. Sajnos, erről az amerikai Franklin Benjámintalálománya jut az eszembe.

— Hogy a fémek vonzzák a villámokat?

— Igen. Csalánba nem üt a mennykő. Jupiter is megválogatja, kit sújt le.

— A magyar nyelvben sok a finom árnyalat. Nem mindegy az rásújtani és lesújtani.

— No, lám, itt az első nyelvtani haszon.

Bánhalmi keményen szembenéz vele:

— Bár jogi haszon származnék belőle. Nem a magam bőrét félted. Sújtának a Jupiternek, de igazsággal!

— A Rendre céloz?

— Igen.

— Nem érzem magam Jupiternek.

— Nagyságod kezemunkáját látom a felénk röpített mennyköveken.

A professzor végiggereblyézi szakállát gyűrűs ujjával.

— Pro primo: a restitúció elvét képviselem. Pro secundo: izgató játszmának érzem az önnel való mérkőzést. Szeretném, ha ezt nagyrabecsülésem jelének tekintené.

— Ne beszéljünk róla — borul el a pap homloka. — A mérkőzés már eldőlt. Egyszerűen a recipe ferrum, ami még hátra van.

Gyanakvó pillantások akaszkodnak Bánhalmi szemébe:

— Nekem mások az értesüléseim. Tudom például, hogy főtisztelendőséged minden követ megmozgat ellenünk a Vatikánnál.

— Kérdeztek, válaszoltam. Ennyi az egész.

— Keresete egyrészevel a bebörtönözött forradalmárok családjait támogatja.

— Krisztus parancsát teljesítem.

— Itt áll a hegyen és öröködik.

— Egyszerűen bort mérek.

— Engem ez nem téveszt meg. Jól látom, mit takar a romantikus positura. Pedig higgye el, minden hiába. Ábrándokra pazarolja erejét. A történelemnek megvan a maga logikája és azt az ausztriai ház képviseli. Vagy megérti ezt a magyar, vagy nem és akkor elpusztul.

— Csak látszólag halunk meg, de az élet nem pusztul el sohasem.

— Önámítás, mint maga ez a céltalan opponálás is.

— Én mindig az igazságot kerestem és nem a harcot. Az igazságnak nincs nemzetisége.

— Szép frázis, csak az a hibája, hogy Kossuth bankónál nem ér többet. Igazság?... És ugyan ki mutatná meg az útját, ha nem az abszolút igazság földi képviselője? A népek akkor járnak Isten kedvében, ha engedelmessé válnak a koronás uruknak.

— Lehetne róla elmélkedni. Ingerlő tézis friss szellemnek. De magam már csak kívülről s idegenül nézem az észnek ez ingerlő falatait. Aztán hogyan is mérhetném össze az én parlagi elmaredottságomat professzor úr roppant tudásával?

— Tudja mit mondok erre: igazi diplomatákat csak a római egyház termelt.

— Egész életemben az Úr szolgája voltam s nem a politikáé.

A professzor kedélyes tehetetlenséggel tárja szét karjait:

— Hiába, az ember mindig alul marad, ha papokkal vitázik... S a papok remete fajtája a legveszélyesebb. Bár sívár remetelaknak nem mondhatnám ezt a kis tanyát — vet pillantást a házra. — Inkább barátságos tuszkulánom. A vendéget azonban, látom, nem fogadják valami szívesen. Hol az a híres magyar vendégszeretet? Hol a tradicionális koccintás?

— Bocsánat — mondja Bánhalmi és eltűnik a pince mellé ragasztott parányi söntésben. Kancsóval és két pohárral tér vissza.

A csendben hallszik a professzor nehéz szuszogása s az az édesen rejtélyes hang, melyet az aranyszínű bor bugyborékoló csurranása vált ki a poharukból.

Koccintanak. Aztán a poharak üresen koppannak le az asztalra. Éjjeli madár húz el a körtefa fölött.

— Vinum est bonum, sed hoc vinum... — csettint Thomas elismeréssel.

— Negyvennyolcas évjárat — veti feléje halkan a pap.

— Negyvennyolc? — villan meg a szemüveg.

— Csak ritka vendég kap belőle. Öregszik, tüzesedik. A szőlősgazdák ma is emlegetik azt az esztendőt.

Megreccsen az asztal, amint nekifeszül az előrehajló professzor nehéz teste:

— Csak a szőlősgazdák?

— Magamat se véve ki — néz rá nyugodtan Bánhalmi. — Gazdaember az időjárás szerint osztályozza az esztendőket. Ettől az évtől például félek. Hetek óta nincs eső, jégviharok lesznek az ilyen hosszúra nyúlt szárazságból.

— Ne kerüljessük! — szól Thomas; hangja rekedtes kissé. — Nekünk beszélnünk kell negyvennyolcra... Ne tiltakozzék; a ket-tőnk ügye az, amiről beszélni szeretnék. Roth István Lajos híve voltam, jól tudja. Ma is az ő eszméit képviselem. Hiszek egy nagy osztrák birodalomban, egy nagy keleti impériumban, mely a Balkán hegységig és a Fekete tengerig fog terjedni. Meggyőződésem, hogy a magyar állameszme ennek útjában áll. Roth István életével fizetett, én megmenekültem, sikerült Erdélyből Bécsbe szöknöm. Rejtélyes módon álnévre kiállított passzust kaptam... Sokat kutattam, nyomoztam az ügyben, míg végre megoldottam a rejtélyt és föl tudtam fedni ismeretlen megmentőm kilétét. Főtisztelendőséged volt ez!... Miért tette?

— Ne beszéljünk róla — néz ki oldalt a pap a sötétbe. — Régi dolog, feledjük el mindketten.

— Tisztázni szeretném!

— A cselekedetek oka végtelenül bonyolult. Szeszély, gyarlóság, erény egyaránt közrejátszhatik. Roppant nehéz dolog a tettek analízise... De ha már így ragaszkodik a válaszomhoz, annyit elmondok, hogy elvet akartam akkor megmenteni, a lelkiismeret szabadságát és nem nagyságod személyét. Olvastam néhány írását, igaz, nem egyeztek véleményemmel, de gondolatok voltak benne. A gondolat pedig olyan, mint a gyémánt, egyikből köszörű lesz, a másikkól ékkő, melyet csak a maga anyagából készült köszörű csiszolhat tökéletes kristállyá. A legkisebb darabkája sem fölösleges. Ez a föld, amelyen élünk, eszmék, gondolatok csodálatos lelőhelye. Telkeink ugyan egymásba mélyednek, de ami a földben van,

az közös vagyunk. Thézisek és antithézisek harcából születik meg az igazság, fakad a fejlődés. Így látom én és így gondolom.

— Mindenesetre illő lenne, hogy elkötelezettjének érezzem magam — mondja a professzor.

— Ezért nem nagyságotól várom a hálát.

— Hanem?

— A történelemtől.

— Hosszú lejárata ez, ha egyáltalán van lejárata.

— Van. Ebben biztos vagyok. Lehet, egyikünk sem éri meg, tettünk azonban mindenképpen mérlegre kerül. Majd elválnak, melyik cselekedet az, amit értékül megőriz az idő. A történelem nem hagy maga mögött megoldatlan vitákat.

— Amit tettem, vállalom — ütogeti öklét Thomas az asztalhoz. — Nagy változások előtt állunk. Az osztrák sasnak szabad az útja kelet felé. Hatalmas a cél és ennek alá kell rendelni mindent; minden egyéni érzést és érdeket, sőt az erkölcsöt is. Nem voltam hálás, mert nem akartam hálás lenni, ellenfele lettem, mert főtisztelendőségemben ellenfelét látom az eszménynek, amelyben hiszek és amelyért harcolok. Szeretném, ha megértene.

— Fontos ez a professzor úrnak?

— Lojális akarok lenni. Kirakom minden fegyveremet.

— Verebekre fogyasztja puskaporát; hát nem kár?

Némán nézik egymást, aztán ismét megszólal a pap:

— A Rendnek vége, már csak én vagyok itt és körülöttem ez a pár szőlőtő. Ennyit szereztem életemben... De itt a határ. Ezen belül én vagyok az úr.

Most már Thomas tölt a kancsóból s szomjasan issza ki poharát. Hallszik, amint a szőlőben vad oson tova, ideges, siető léptekkel.

Bánalmi folytatja:

— Meghajtottuk fejünket a földi hatalom előtt. A mult héten a kapott parancs szerint kiűrtettük a rendházat. A templomba becsorog az eső, nem szabad kijavítanunk, maholnap beomlik... Dehát az Úr szolgálatának nincsenek korlátai.

A professzor szakállával játszik:

— Például?

— Kivételes kegyül megengedték, hogy a templomban néha misét tarthassak.

— Csak ennyi?

— Kívánhatok én ennél többet?

— Híreket hordoz hívei között.

— Ők jönnek hozzám. Kocsmáros vagyok.

— Uszítja őket az új rend ellen.

— Egyszerűen vigasztalom szegényeket. En őket vigasztalom, ők pedig engem. Ez a mi konspirációnk.

Thomas szemei fekete pontokká zsugorodnak a szemüveg homorú lencséje mögött. Száján morzsolgatva jönnek ki a szavak:

— Az egyház egy és oszthatatlan. Nem gondol arra, hogy az univerzális katolikumot tagadja meg ezzel a kurucos makacssággal?

— Az egésznek egy része vagyunk. Pars pro toto.

— Szervezetileg. De miért nevezik magukat magyar premontréieknek? A katolikus egyház kánonjai nem ismernek ilyen megkülönböztetést.

— „Elmenvén tanítsatok minden népeket“ — így szolt Jézus az apostolokhoz. Amerikában német premontréiek hirdetik az ígét... De közelebbi példa is akad: az ausztriai lengyel premontréiek. Ezt a professzor úr is bizonyára úgy tudja, mint jómagam.

— Mást is tudok! Azt, hogy az újhelyi rendházat Mária Terézia építtette. Bécs tehát nyugodtan igényt tarthat rá.

— Más az igény és más a jog. Valamennyire én is ismerem a premontréiek történetét, rengeteg feljegyzés, okmány fordult meg a kezemben, de sehol sem találtam bizonyítékot erre a Mária Terézia féle verzióra. Az igazság az, hogy az építéshez szükséges anyagiakat kvesztáló barátok gyűjtötték össze. Nem csak pénzt fogadtak el erre a célra, de bárányt, csirkét, malacot s más élő jószágot is. Mária Teréziának mindössze annyi köze van a rendházhoz, hogy ezerhétszázhatvan szeptemberében, amikor ledőlt a torony és János rendfőnök Bécsbe ment, ötszáz, majd később hétszáz forintot adományozott a torony felépítésére. Ennyi az alap és nem több, amire Bécs igényei támaszkodhatnak.

— Ne vitatkozzunk, — legyint Thomas kelletlenül — hagyjuk a fiskálisokra.

Pohara után nyúl és koccintásra emeli. Hangja mintha meglágyult volna a bortól, bársonyos barátsággal környékezi a papot:

— Apropos Bécs! A napokban valami forrásmunka végett az ottani rendházban jártam. Említettem főtisztelendő úr nevét... Higyje el, tárt karokkal fogadnák. Ismerik munkáit és büszkék lennének, ha sorukba lépne. Nyugalom, civilizáció és kényelem várná ott főtisztelendő urat. Tudományos légkör, hatalmas könyvtár, művelt testvérek, a kutatás páratlan lehetőségei.

Szippant egyet burnótszelencéjéből és mosolyog, mert észre vette a finom rezzenést, mely végigszaladt a vele szemben ülő emberen.

A pap lassan kinyújtja kezét és megmarkol egyet az asztalra hullott falevelek közül. Morzsolgatja a tenyerében s csak akkor hagyja abba, amikor húsában érzi már körmeit. Szíve tompa dobként ver a mellében. Látomás jelenik meg lehúnyt szemhéjai alatt... Tíz esztendeje, hogy a bécsi premontréieknél járt; középkori raritásokat tanulmányozott náluk. Tíz esztendeje, de még élénk a kép. Fínombeszédű, tudós papokra emlékszik, drága kódexekre, az áhítat

és elmélyedés halk légkörére, mely úgy élteti a szellemet, mint oxigén a lángot.

Messziről hallja Thomas beszédét:

— Mire vár, meddig akar még kínlódni ebben a méltatlan nyomorúságban és rusztikumban?

Meglebbenek az asztalra hajló ágak. Kölyökszellő fut át az udvaron, a füst és a trágya kesernyés szagát hozza az aljból. Nyujtott, fáradt ének vergődik a dombhajlatok között, a városvége felől jön, ahol nyomorult sárviskók tapadnak az oldalhoz. Úgy húzódnak meg a sötétség mélyén, mint riadt madarak fészkei valami félelmes szakadéokban. Éves szalmán és elnyútt bőrökön mosdatlan testek hánykolódnak, lázas szemek fúródnak az éjszakába, összeszorított ajkak szólítgatják ősi babonák segítő démonait néma, kétségbeesett hívással. Ázsia!

S amodébb ott a város: néhány megtévesztő fénypont. Vajjon hány házat lehetne találni, ahol nyitott könyv lapjára hull a világgosság?! Hány ember akad, aki értő szemmel mélyedne bele a kéziratokba, amiket bodzabogyó és cserfagubics levéllel kénytelen körmőlni ebben az iszonyú magányosságban, mivelhogy tentára sem jut pénze.

A pap belebámul a gyertyafénybe. Kissé kábult, talán az erős fodormentaillattól, mely most hirtelen úgy árad a tikkadt földből, mint lázas lihegés. Esőváró türelmetlenséggel zizegnek a szöllőlevelek.

— Sárba fulladni ezzel a presztizzsel és tudással! — hallszik távolról és tompán.

Nő a gyertya lángja. Óriási máglyává lesz, görbe, keleti kardok villannak meg benne és szikrázva szökik a perje zömök, hosszúszerű lovak patája alól. És jönnek Batu után a többiek. A török, mely kormot és üszköt hagy maga mögött, aztán a labanchad, és jön dragonyosaival Windischgrätz, ki a felgyújtott város fáklyája mellett tanulmányozza térképeit.

— Én már csak itt maradok — mondja csendesen Bánhalmi.

A professzor szeme kitágul a haragos meglepetéstől:

— Kocsmárosnak? Isten kocsmárosának? Ez méltóbb, ez jobb?

— Bor mellé jó tanács, bátorító szó jár. Tetszik tudni, valahogy sok szeretet halmozódott fel bennem. Nem hivalkodva mondom ezt, inkább az Úr ritka ajándékát értékelő alázatos hálával. Szét kell osztogatnom ezt a kincset, nem tarthatom meg magamnak. S kinek adnám, ha nem az én népemnek. Azoknak, akik legjobban rászorulnak.

— Szépen hangzik — morzsolgatja Thomas idegesen a szakálát. — Vagyis nem érdekli az ajánlatom?

— Úgy érzem, Istennek nagyobb szüksége van itt rám.

A professzor hirtelen az asztalra sújt:

— És az ördögnek!

A pap kiegyenesedik, haragos fény villan meg a deresedő szemöldökök alatt:

— Hogyan érti ezt?

— Miért alakoskodik? — rikácsol Thomas. — Tudom, mi van a szívében. Gyűlölet és káröröm!

Bánhalmi nyugalmat erőltet magára s szelíden mondja:

— Professzor úr, kegyelmed beteg. Csillapodjék, kérem...

De a másik egyre csapkodja az asztallapot.

— Még ajkára veszi az Isten nevét! Még szeretetről beszél! Mintha nem volnék tisztában azzal, micsoda alantas érzések fűtik. Én nem várok szeretetet sem kegyelmedtől, sem másától, de azt sem tűröm, hogy fájdalomban kéjelegjen valaki... Mit akar az én szerencsétlen, tüdőbeteg gyermekemtől?

— A drága kis Hedvigtől? — mondja a pap melegen és szomorúan — mit is akarhatnék tőle?...

— Tudja, úgy-e, hogy súlyos beteg?

— Tudom. Menthetetlen.

— Elmondották a kastélyban, hogy minden nap ide sétál.

— Egyszer erre járt és akkor összebarátkoztunk. Megkínáltam egy gerezd szállóval.

— Tudta, hogy az én gyermekem?

— Tudtam. Kisérője mondta.

— Hát persze! Hiszen ez volt a döntő motívum. Különbem nem lett volna értelme ennek az úgynevezett barátkozásnak. De így! Naponta lehet gyönyörködni a pokolralaló Thomas egyetlen gyermekének a sorvadásában. Így könnyű fölényesnek lenni. Páholyból lehet nézni, hogyan üt vissza a balsors a gyűlölt ellenségre, hogyan fizet mindenért kamatos kamatjával... Ezt takarja a ti hősködő romantikátok! A gyűlölet és a káröröm adja nektek az erőt. De vigyázzatok! Eddig csak az eszemmel harcoltam, most előveszem az öklömet is. Vagy pusztulsz innen, vagy csendőrökkel hurcoltatlak el!

A pap feláll. Lassú léptekkel a házig megy, ott felnyúl az eresz alá s egy zugból kiemel valamit onnan. Visszatér és asztalra állítja. Játékszer. Öklömnyi ökrösfogat. Az ökrök törzse kukorica-koré, szarvuk szamártövis, lábuk pálcika. A nyakukban ügyesen faragott járom. Fűzfavesszőből font, dugókerékű szekeret húznak.

— A kis Hedvignek szántam — tolja Thomas elé. — Megígértem neki, hogy holnapra kész lesz. Vigye magával, ha már őt nem engedi ide. Ne fossza meg ettől az örömtől azt a szegény gyermeket.

Thomas nézi, forgatja az ökrösfogatot, elhízott ujjai idéetlenül babráltnak a játékszerrel. Aztán tenyerébe hajtja a fejét. Sokáig hallgat. Nagykésőre felemelkedik, fáradt, nehézkes mozdulatokkal. Odalép Bánhalmihoz, kezét a pap vállára teszi.

— Te vagy az erősebb — szól alig hallhatóan.

Veszi kalapját és botját. Bánhalmi felemelt gyertyával világít neki, amíg eltűnik a bokrok között.

Már egészen besötétedett.

A kastély világos ablakai mintha a csendőrparancsnok örökös szemei lennének. Múlik az idő és újabb fénypont tűnik fel az épület fekete testében. Bánhalmi tudja: a kis Hedvig szobája van ott, a földszinti vendégszoba, melynek ablakában most két összefonódott árny imbolyog: az apa és leánya; nézik az ég kékesfekete bársonyán kigyúló csillagokat.

„Te vagy az erősebb!”

A pap a gyertya után nyúl, melynek olvadt viaszáról sercegeve pattannak le az esőcseppek. Megindul hálókamrája felé, benyit, aztán megáll a küszöbön. Percekig áll így, míg céltalan tekintetét magához vonja a tajtékköből faragott Krisztus-fej, mely sugárzó fehéren függ a gyapjúpokróccal takart pircs fölött.

„Te vagy az erősebb!”

Bécsben vásárolta akkori ottjártában, az István dóm környékén, melynek falait soha nem kormozták vészes lángok. A hasznát gondosan betakarító idő nyugalmas pipafüstjétől feketedtek meg. Tövikben egy öreg olasz árulta a szentek szobrait, kövérkés, mosolygó szentekét, kik között hontalan idegenséggel hatott a töviskoronás Krisztus-fő.

Ezt vette meg, s azóta e fájdalmas istenarc vigyázza álmait.

Asztalra helyezi a gyertyát, vizet tölt egy cseréptálba, leveti munkaruháját, megmosakszik és reverendát ölt. Mire elkészül, már meg is kondul a harang odalenn s csengő gyermekhangja szinte fényt vet a dombokra, amint sötét tarajukon végigszalad. Esik. Facimbalomként peng a zszindelytető. A pap ócska paraplét vesz elő a sarokból, elfújja a gyertyát s megindul az ösvényen, le a város felé. Minden bokrot, minden göröngyöt ismer, de most tétován lép, mintha súlyos teher nehezednék vállára. Ereje fogy és ő meggyorsítja lépteit, hogy mielőbb az omladozó templom menedékébe érjen. Ernyője félrebillen, arcába zuhog az eső, de nem veszi észre; lába sárba-csatakba mélyed, cipőjén víz szivárog be és ő mégis csak az erőre kapott föld boldog felléleklését hallja, a faágak friss nyújtózkodását, a nagy megenyhülést, mely eloltja az emésztő láz lappangó tüzeit. Körülötte tápászkodik az élet, a megtiport, a kinszenvedéses, az egyetlen.

Megáll, nagyot léleklizik. Sötétség veszi körül, de ő mindent lát, tekintete átöleli a megtaposott és felperzselt ugnak ezt az egész világát.

„Te vagy az erősebb!”

KAKASSY ENDRE

ILONA TAVASZI TÁNCA

G. BÁNFFY MIKLÓS rajza TOMPA LÁSZLÓ verséhez

BÁBSZINHÁZ

G. BÁNFFY MIKLÓS rajza TOMPA LÁSZLÓ verséhez

A MAGYAR FILM KÖRÜL

Egy esztendővel ezelőtt egyik filmgyártó cégnek történelmi, nem kimondottan magyar tárgyú scenáriumra lett volna szüksége. Olyanra, amit külföldnek is el lehet adni. Mivel érdekelt a film, s filmet még nem írtam, gondoltam, belekóstolok a szakmába. Némi előtanulmány után dolgozni kezdtem. Csakhogy fegyverektől hangos napjainkban sorsunkat még a szokott mértéknél is kevésbé irányíthatjuk. Néhány nap múlva behívtak katonának. Elvittek a frontra. Ágyúszó közben lassan halad az ilyen, eddigi gyakorlat szerint kétes értékű irodalmi munka is. És mégis: mire leszereltem, kerek tizenkét hónap múlva, kész voltam a „nagy művel”. Benyújtottam a művészeti igazgatónak. Az igazgató elolvasta s gyanús gyorsasággal vissza is adta. A film költségeit ugyanis egy hatjegyű, igen komoly számmal jelezte nekem. Szerinte a mai viszonyok között Magyarországon senki sem tud egyetlen filmbe ennyi pénzt beleölni.

— Miért írátták hát meg velem? . . .

— Jaj, uram, az régen volt! — válaszolt az igazgató.

Hát jó. Az idő elfutott felettem. Elkéstem. De ha már belekóstoltam a filmírásba, — gondoltam — írok másikat. A hiábavaló munka öröme nem szerepel jótulajdonságaim között: ezért óvatos lettem.

— Milyen film érdekelné önöket most? — kérdeztem.

— Olcsó, minél olcsóbb, s lehetőleg problémamentes kamaradarab.

Elgondolkozva vettem tudomásul a választ . . . Hogy olcsó kell, értem. A gyártó mindenféle üzletember közös tulajdonsága szerint keresni akar, mégpedig a közgazdaságtan klasszikus meghatározása szerint minél kisebb tőkebefektetéssel a lehető legtöbbet. De miért kamaradarabon? Kevés dramaturgiai ismeretemre támaszkodva úgy tudom: a kamarajáték a kis színpadok műfaja. Lényege a dialógus. A film elsőrendű követelménye pedig a változatos képszerűség, tehát egyenesen ellentéte a kamaradramának. Arról nem is szólva, hogy a film beszédtechnikája napjainkban csak a feliratpótlásig jutott el; és ideálisan talán nem is oldják meg soha a színpad és a film között rejlő örök ellentétek folytán. Sőt, arról is lehet vitatkozni, hogy századunk egyik csodája, a beszélő vászon mennyiben vitte előre a film művészi fejlődését? . . . Nem sok az érzékem a technika újdonságai iránt, és egy-egy hangos film megtekintése után a néma korszak felé szálló sóhajaim talán ezzel magyarázhatók. A megszólaló fénykép a szakköröket gyorsan ámulatba

ejtette annakidején. Gondolkozás nélkül, egy tál lencséért — a szóért — feláldozták a néma film már meglevő művészi eredményeit.

Az igazgató meglepő válasza után ilyen gondolatok közt tértem magamhoz. Egy íróbarátom ötlete jutott az eszembe. Mindjárt közöltem az igazgatóval:

— Csináljunk filmet például a „Ludas Matyi“-ból! A klasszikus irodalmi alkotásokban rejlő lehetőségek közül filmgyártásunk amúgyis olyan keveset, szinte semmit nem használt föl. A „Ludas Matyi“ nem lesz drága. Alig kell hozzá több kosztüm, mint egy népszínműhöz. Kiegészítem a mesét kevés szerelemmel. Tehetünk hozzá még néhány kópéságot. És kész a megfelelő hosszúságú történet. Hozzá állami támogatást is remélhetünk; mert, ha a „Rákóczi nótája“ című remekműre félmilliót költöttek, erre is igazán juthat valami. A képekre majd vigyázni fogok, hogy ne kerüljenek sokba; lehetőleg külső felvételekkel, díszlet nélkül dolgozzunk...

Az igazgató válaszában pontokba szedte véleményét: 1. Paraszti környezetű filmet nem csinállok, mert színészeink álparasztok. 2. Úgynevezett klasszikus irodalommal nem kísérletezem, mert a kritika fellengzős igényei úgyis ledorongolnak. 3. Ma a normális film előállítás költségei meghaladják a 400.000 pengőt, de minimális költségvetés esetén is problematikus a befektetett tőke jövedelmezősége. 4. Magyar nemest, tekintélyes földesurat a mai viszonyok mellett nem verhet meg semmiféle Ludas Matyi.

A pontokban felsorakozó válasz lehűtötte lelkesedésemet. Gyengehangú ellenvetéseimet rövid kézmozdulattal intette le... Félénken mondtam el még ajánlatul egy vidéki postamester történetét, aki a körülmények kényszerítő hatása alatt ötven pengőt emel ki a pénztárból.

— Ugyan kérem, egy m. kir. postamester filmen nem sikkaszt-hat!

Most némi bennemszorult humorérzék ösztönzésére megpendítettem végül még egy témát.

— Az igazságügyminisztert megcsalja a felesége...

Elnézően mosolygott és kételkedve ingatta a fejét. Az igazságügyminisztert? Egy züllött magánzót, igen!... De az igazságügyminisztert?!

Megint csak tudásom sajnálatos hiányait kellett tapasztalnom. Pedig ma is úgy rémlik, — legalább is Somlay tanár úr szerint — hogy az első ismert görög drámaíró óta a cselekmény középpontjában nem éppen hiba-nélküli angyalok, hanem nagyon is gyarló és esendő emberek állnak, tekintet nélkül társadalmi helyzetükre.

Az igazgató még egyszer összefoglalta és figyelmembe ajánlotta szempontjait: kevés szereplő, kevés díszlet, mégkevesebb probléma. Lehetőleg az álruha-, vagy Robinzon-komplexumot; vagy pedig azt a bizonyos örök háromszöget, a darabírók végső mene-

dékét, használjam fel. Követendő példaként idézte a felsorolt szempontok kiegészítéseképpen az „Anyámasszony katonája“ című filmet; a cenzúra és a filmgyártás együttes szűgyenyét.

Mindezek után az igazgató elbocsátott. Annak a reményének adott kifejezést, hogy hamarosan újra felkeresem. Az embertársaim iránti gyöngédségből erre a reményére semmi megjegyzést nem tettem.

*

Hazamenve előszedtem néhány folyóiratot és eltűnődtem a tengerikigyóvá nőtt filmkérdés cikkei felett. Az írók megtagadnak a műveikből készült filmekkel minden közösséget. A színészek panaszkodnak a fizetések miatt. A rendezők szidják a film-analfabéta kritikusokat. A gyártók a drágaság, a kevés műterem, a nyersanyaghiány és a sztárok telhetetlensége miatt sírnak jeremiádjukat. A kritikusok pedig kevés kivétellel a pokolba kívánják az egész filmgyártást, tiszteletlenül „dzsungelnek“ nevezve egész szövevényét.

Kinek van igaza? Mi az oka a különféle tényezők sértődött magatartásának, amelynek eredménye a magyar film művészi csődje? Nehéz dolog igazságot tenni. Vagy átvilágítani az egész kérdést. A film ugyanis merőben kollektív művészet. A színházi munkamenet is sok fázisból áll, amíg a színpadi mű eljut az előadásig; jónéhány ember kezenyoma marad rajta. De a színpad művészi struktúrája nem is hasonlítható a filméhez. Amíg a film-szcenárium megelevenedik a vászon síkján, rengeteg befolyás érvényesül, sok alkalom adódik a hibára, vagy éppen baklövésre. Filmjeink kollektív tényezőinek vadászszenvedélyét dicséri, hogy az ilyen alkalmat nem szalasztják el.

Ha végighaladunk a munkamenet egyes állomásain, már az elsőnél aggodalom fog el. Filmírótól még nem olvastunk jó verset, novellát, nagyobb lélegzetű műről nem is szólva — jegyezte meg nem régen egyik folyóiratunk. Az állítás túlzott, nem kell csupán Zilahy Lajost, vagy Kerecsendi Kiss Mártont említenem, de mégis tagadhatatlanul van alapja. A forgatókönyvírás valóban nem jutott el még az irodalmi fokig. A szcenáriumokat szakmai körökben divatos szokás szerint — olvassuk csak el valamelyik színházi lap pletykarovatát — a producerek, tőkésék, direktorok kiterjedt, lehetőleg nőnemű rokonsága írja. Persze ez ellen nem lehetne kifogást emelni, ha az illetők tudnának is írni. E vád ellen a szokott védekezés: az írók rosszul értelmezett művészi hiúságból nem hajlandók stóryt írni; vagy ha írnak, használhatatlan, mert nem tudnak filmszerűen gondolkozni. Az író-művész húzódozása alaposan megmagyarázható a most pergő filmek szemléjével. Ami elcsépelet téma,

elvetélt drámai kísérlet, közhely és szirup csak fellelhető az irodalom mesgyéin, mindből film születik; ha nem ma, hát holnap. Így aztán igazán nem csoda, ha az írás művészetét tiszteletbentartó és hivatását komolyan felfogó ember nem hajlandó bárgyúságokkal versenyre kelni, vagy ilyenekhez a nevét adni. S ha érdekből megpróbál mégis közreműködni, rendszerint nyilatkozat lesz a vége, mely szerint az általa írt filmmel semminemű közösséget nem vállal. Élénk emlékezetemben él a „Háry János“ című film esete. A gyártók esténként összeültek a szerzőkkel és barátságos eszmecsere folyamán megbeszélték a másnapi felvételeket. Persze a műteremben a megbeszélteknek éppen az ellenkezője történt. Jött is erre a tiltakozás; és a szerzők még a díszbemutaton se jelentek meg. Akad tehát bőséges magyarázat az író idegenkedésére.

A forgatókönyv a film alig felmérhető tömeghatása folytán alapos cenzúrán megy át. Mire megjárja itt útját, — hol szakember a fehér hollónál is ritkább, de elfojtott irodalmi szándékú annál több — az író nem ismer rá a gyermekére. Az alkotás igazán nem lehet öröm, ha az alkotó jogát semmibeveve ennyien szólnak bele.

A filmnél a cenzúra létjogosultsága nem kétséges, sőt — mondjuk — szükséges rossz. Az író figyelme, esetleg közvetlen érdekek fölött álló világképe, vagy fontos ügyek bizalmas kezelése miatt nem terjedhet ki bel- vagy külpolitikai érdekek mérlegelésére. De a cenzúra működését feltétlenül szakszerűbbé és művészbibbé kell tenni. A cenzúra által alkalmazott tüneti kezelés az egyetemes nemzeti érdekekre is káros befolyású lehet. A problémák, ha nem is engednek róluk beszélni, megmaradnak, és bizonyos törvényszerűségek folytán erőszakkal elnyomva, feszítőerejük megnőhet. A hivatalos köröknek el kell jutni addig a megállapításig, hogy a tiszta művészet a legnemesebb és a leghatásosabb propaganda, ha csak ebből a szemszögből hajlandók nézni a filmet. A filmgyártás érdekében tehát a mai cenzúra-rendszert át kell alakítani. Bizonyos, hogy eddigi összetétele és működése művészi szempontból nem használt. A film ellenőrzése eredetileg politikainak indult, de az illetékesek buzgalmát dícséri, hogy az idők folyamán alaposan kitereltesedett. Ma már nem csak politikai, hanem művészi, sőt technikai is. Szép erény az ilyen növekvő buzgóság, de az alkotáshoz légkör kell. Ha a cenzúra a bemutatott forgatókönyvek nagy részét visszautasítja, vagy ha elbírálásukra eleve sor se kerülhet, vagy: ha közülük még többet átdolgoztat: ezzel sosem tudja a vállalkozókat nívós munkára kényszeríteni, de teljesen képtessé teszi azt a szabadságot, amely a művészi alkotás légköréhez feltétlenül szükséges. Sőt, a gyakorlatból azt is hozzá kell tenni, hogy a gyártók ha nem is nyíltan, de burkoltan nem egyszer filmjük művésziatlenségéért a cenzúrára hárítanak minden felelősséget. A helyes megoldás tehát az lenne: vagy vegyék állami kézbe az egész filmgyártást és vál-

lajják érte a teljes felelősséget, vagy bízzák egészséges keretek közt nemes versenyre a film jövőjét.

Különb, úgy hiszem, ma nem igen kerül nyilvánosságra ártó tendenciájú szcenárium; de ha elő is fordul ilyen, a film levegője és beállítottsága nagyrészt a szakma másik legfontosabb tényezőjétől függ: a rendezőtől. Az ő kezében fut össze a gyártás minden fonala úgy, hogy a film minőségéért és szelleméért elsősorban felelős. Jó rendező rossz könyvből is alkothat jó filmet. Persze a megállapítás csak jó rendezőre vonatkozik. Ebből a fajtából pedig nem sok terem. Miért? Mert a jó rendező nemcsak ördögös mester, hanem maga is művész. A rendezés elsősorban intuíció dolga. Megtanulni — eltekintve az alapvető dramaturgiai és technikai ismeretektől — nem lehet, sem tanfolyamon, sem könyvből. Ezért nagy probléma a rendező-utánpótlás. Holmi rendezőt, illetve színházvezetőt képző tanfolyam alakult ugyan, s ennek lenne feladata a film számára is biztosítani az utánpótlást, — s talán nem is fog ártani annak, aki elvégzi — de jó rendező — vagyis művész — attól sosem lesz, legfeljebb mesterember.

Néhány napja kávéházban találkoztam egyik volt osztálytársammal. Régen láttam; vagy három éve eltűnt a szemem elől. Nem is tudtam róla semmit, csak valaki egyszer újságolta, hogy magyar-német szakos tanárnak készül s Szegeden tanul. Igen meglepődtem, mikor harmadrangú filmszillagok kissé hangos társaságában találtam. Hamar megoldódott a rejtély. Barátom pályát változtatott. „Majd bolond lesz évekig gürcölni az egyetemen, aztán egy életen át buta nebulókkal vesződni krajcárokért, mikor a filmnél a legmagasabb tanári fizetés tizszeresét keresheti meg, ha nem többet“ — világosított fel. Ezelőtt nyolc hónappal kezdett beletanulni, és, ime, néhány hónap múlva már önállóan rendez. A Szín- és Film-művészeti Kamara előírja, hogy hány film gyártásában kell résztvenni, meddig kell gyakornokoskodni, segédrendezőnek, asszisztensnek lenni az önálló rendezésig. De nem azért állítanak szabályt, hogy ne lehessen megkerülni. Ugyanis ezt a rendelkezést sokféleképpen ki lehet játszani. Így fordulhatott aztán elő, hogy foglalkozását megúnt ócskás, iparendélyét vesztett textiles, gazdasági érzékkel bíró filozopter egyforma hévvel vetette magát a filmre. Sőt, nyugodtan ideszámíthatunk olyan nőket is, akiknek ambícióit a női hivatással járó teendők nem elégítik ki.

Sok a baj a színészek körül is. A rendezők és gyártók irigységgel vegyes áhitattal gondolnak Walt Disneyre. Milyen jó dolga lehet! Donald kacsa, Miki egér, a három kis malac, Poppey a tengerész nem kér fizetésemelést, nem jelent beteget, nem toporzékol a műteremben, nincsenek lehetetlen kívánságai, nem gyötri az írók egyre újabb hatásos, szellemes bemondásokért és nem fenyegeti pillanatonként felborulással a munkarendet. Mindez a színész természeté-

ből következik és így van szerte a világon, ahol színész van. A Metro és az Ufa vezetői is ezért szorúlnak időnként hosszabb pihe-nőre, vagy szanatóriumi kezelésre. De nálunk még ezen túlmenve is akad panasz elég.

Már említettem a film és színház közötti alapvető különbségeket. A két interpretáló művészet rokonsága azonban kétségtelen. A színész játéka hozza őket szoros kapcsolatba, csupán a film esetében a színész elszökött a hagyományos dobogóról, a dráma nagyot lépett az élet közvetlen realitásai és egyúttal a fantasztikum felé is. A színpadon használatos kifejezőstílus sem elégséges többé; hogy a műtermi munka különleges követelményeiről ne is beszéljek. A nyugtalan idegzetű és a külsőségekre az emberi szemnél is jobban reagáló „camera“ előtt másként kell felépíteni a jellemeket, más eszközökkel kell biztosítani az illuziót. A színházban a színész testi-lelki jelenlétéből sugárzik az a közvetítő anyag, ami a nézőt is részesévé teszi a játéknak. A filmnél technikai, tehát felületi síkra tolódik át a művészet; a színész játékát fokozott mértékben kell külsőségekre hangolni. A színpadon a színész játéka folyamatos egész, míg a műteremben nem történelmi sorrendben készülnek a felvételek. Egymástól egészen távolosó, egy díszletben lejátszódó képeket egyszerre forgatnak, tehát a munka mozaikszerű darabokra törik. S a legfőbb különbség, hogy a filmnél hiányzik a színészi alkotás eddig igen fontosnak tartott tényezője: a közönség. A közönséggel a film-színész már csak a kész alkotáskor, fényképpé konzerválva találkozik, mikor a nézőtérrel áramló titokzatos inspiráló erők nem befolyásolhatják többé. A tökéletes filmhez tehát csak a filmmel foglalkozó együttesre lenne szükség, éppen az éles és kategórikus különbségek miatt.

Vezető színészek egy-egy filmszerepért majdnem csillagászati számokban határozzák meg a tiszteletdíjat, úgyhogy a gyártók panaszkodása ezen a téren valóban indokolt. De miért kell a filmhez sztár? Mikor itt valóban a rendező a művész?!... Miért nem foglalkoztatnak tehát fiatalokat? — kérdezhetné az ember... Itt találkozunk az utánpótlás kérdésével. A fiatalok szerepeltetésének művészi vagy személyi akadálya valóban nincs, de anyagi annál több. Pénzt még csak lehet előteremteni, de nyersanyagot annál kevésbé. A magyar film körülbelül tizedannyi nyersanyagot készül, mint a német vagy amerikai. Egy-egy jelenetet legfeljebb kétszer lehet megismételni, aztán úgy kell hagyni: akár sikerült, akár nem. A hibán legfeljebb csak a cutter segíthet. Műtermi rutinnal nem rendelkező színésszel kísérletezni veszélyes; eltekintve attól, hogy ha a kísérlet sikerült, a második filmért már ugyanannyit fog kérni az új csillag is, mint korábban felkapott társa. Egyrészt éppen a színészkérdéssel függ össze a gyártók húzódozása a történelmi és népi témáktól. Csekélyszámú történelmi tárgyú filmjeink kivétel

nélkül rosszak, s nem is mindig a színész hibájából. Valósággal eluralkodik rajtuk a felületesség és anakronizmus. Színészeink élményanyaga a polgári környezetben nem igen terjed túl és amint más talajra kényszerítik őket, elvesztik biztonságukat. Munkával, tanulással könnyen lehet segíteni a dolgon, de ismeretes, hogy az átlag-színészt mennyire nehéz a szükséges szereptanuláson kívül bármi más betűféleség megemésztésére rákényszeríteni.

A gazdasági élet első átállításakor a filmgyártás berkeiben máról-holnapra több úr támadt, mint akár a kereskedelem, vagy ipar bármely ágában. És ezt az úrt nem lehetett egyszerű átképzéssel betölteni. Vagy maradtak a régi urak, vagy olyan újak jöttek, akik elődjeik szellemétől szabadulni nem tudtak. Művészi szempontból a nagyarányú konjunktúra se kedvezett. Csupán gyártani kellett fajsúlyra, értékre való tekintet nélkül. Többek között ezt az állapotot is a cenzúrának kellett volna megszüntetni. Ha a film a kormány világnézeti és politikai felfogását propagálta is, azt jobb nem vizsgálni, hogy milyen művészi színvonalon. A sajtó se tudott segíteni a bajon. Sokszor az enyhébb becsületsértés tényállását kimerítve emlékezett meg egy-egy bemutatóról, de nem sok eredménnyel, mert a szakma is igénybe vette a betű hatalmát és alapított néhány lapot saját szempontjai ismertetésére. Egyik ilyen lapnak a szerkesztője sajtótechnikánk nagyobb dicsőségére sok-sok folytatásban bizonyította be, hogy a filmgyártás nem üzlet, a filmre csak ráfizetni lehet és a produkciók súlyos anyagi hátránnyal járó kultúrmissziót teljesítenek. E cikk hatása alatt aztán egyik hetilap jóhumorú munkatársa javasolta is a szegény filmesek társadalmi úton való megsegítését.

Legyünk jóhiszeműek: higyjük el, hogy a film nem üzlet! De akkor miért folyik szüntelen marakodás a gyártási engedélyek kiadásáért, a műteremért, a nyersanyagért? Miért tudunk ma is 39 filmgyártással foglalkozó bejegyzett cégről? Miért nem áll arányban a termelés a mozik felvevőképességével? Miért fekszenek a kész filmek a kölcsönzők raktárában fél éveig, vállalva az igen tekintélyes kamat- és nyersanyagdrágulásban jelentkező veszteséget? Miért kell mindenféle filmszakmai hitelnyújtáshoz a Magyar Nemzeti Bank engedélye és jóváhagyása ezentúl? Ha nem üzlet, hagyják abba, már csak azért is, mert a magyar film mai szomorú helyzetéért elsősorban a gyártók, s csak másodsorban a többi tényező felelősek. Felmérték-e már illetékesek a film-szakma óriási lehetőségeit? Nézzük csak a filmipar európai helyzetét. Nemzetközi viszonylatban egyedül Németország gyártása jöhet tekintetbe, mióta az olasz gyártás teljesen megszűnt. A francia film még sokára fogja kiheverni a háború csapásait. Angol, amerikai produktumok nem kerülhetnek nálunk piacra. A többi országok termelőképessége pedig saját szükségletét sem képes biztosítani. Láthatjuk, mekkora

exportlehetőséget hagyunk kihasználatlanul. A szakma saját anyagi előnyeit sem értékelve rossz filmet gyártott úgy, hogy ma csupán Bulgária vásárol nemzetgazdasági szempontból is hasznot jelentő mértékben. Persze a ludasok készséggel szolgálnak tetszetős magyarázattal. Nincsen elég pénz. A magyar nyelv idegen az európai népek számára. És hát különben is filmünk gyerekcipőben jár még. Ami a pénzkérdést illeti: csak annyit kell megjegyezni, hogy szabályozni kellett a felhasználható tőke mennyiségét az esetleges bonyodalmak megelőzése miatt. A nyelvi nehézségek könnyen legyőzhetőek, mert a film kifejezőeszköze nem a nyelv, hanem a kép. A gyerekcipőt pedig ne igen emlegessék. Európában először az Ufa és vele egyidőben, 1931-ben a Hunnia rendezkedett be hangosfilm gyártására: megelőzve így az angol, francia és olasz stúdiókat. Meg volt tehát minden eszköz jelentős filmipar kiépítésére. Megfelelő szakemberek nevelése módunkban állott. A gazdasági lehetőségeket pedig tálcán hozta az idő. Sajnos, a hivatalosak rövidlátásán és a tőke fantáziátlanságán mégis elsikkadtak a lehetőségek.

Ha a pénzemberek megmaradnak állításuk mellett, mely szerint a film nem üzlet, tessék bevonni a gyártási engedélyeket, s állami támogatással újjászervezni a filmgyártást. Nem mintha így mindjárt remélni lehetne a színvonal emelkedését. De tisztában lehetnénk legalább azzal, hogy amit megnézünk, az az iskolán kívüli népoktatás korszerű megoldása, és igényeinket ehhez mérhetnénk.

A válságban a gyártáson kívüleső tényezőnek, a kritikának, vagy inkább a kritika hiányának is nagy szerepe van. A bíráló kevés kivétellel az anyagi függetlenség feladásával burkolt reklámmá, vagy egyszerű ismertetéssé süllyedt. A filmrovatot a gyárok kommunikéi töltötték meg, vagy pedig filmhez nem értő sajtóemberek kritikai stíluspróbálkozásának lett a tere. Komoly ember ugyanis nem vállalta az egyhangú dicsőítés művészi és lelkiismereti felelősségét, mert a filmmel szemben a lapok a jót vagy semmit, sőt többnyire a csak jót elve alapján működtek. Sőt, némely sajtóorgánum még tovább ment. Anyagi alappá szélesítette a filmvilággal kiépített összeköttetéseit. A szellem síkján jelentkező korrupció pedig súlyosabb, mint a gazdasági. Félrevezette a sajtóberkekben járatlan és jóhiszemű közönséget, elrontotta ízlését; és segédkezett a bárgyú, selejtes dolgok népszerűsítésében. Egyik-másik lap financiaiális differenciák következményeképpen, vagy mikor nem tudta elcsittítani háborgó lelkiismeretét, alaposan megmondta a véleményét egyszer, de legfeljebb kétszer, aztán szent lett a béke. A békekötés lefolyásáról persze nem áll rendelkezésre adat. Az ilyen párnázott ajtók mögött szokott végbemenni. Csupán észre lehetett venni, hogy a szegény film-rovatvezető ismét úgynevezett „lapszemponokkal” terheltlen ment el a bemutatókra; ami gyakorlatilag annyit jelentett, hogy akár otthon előre is megírhatta volna kritikai tudósítását.

Színházi és filmújságjaink egyébként külön tanulmányt érdemelnének. Sokszor a megfellebbezhetetlen ítélet igényével lépnek fel, pedig nem többek, mint a morál és ízlés nélküli világvárosi tömeg hű kiszolgálói. Művészi nevelés, felvilágosítás, tanítás lenne a feladatuk, de e helyett működésük súlyát a pletykára, a divák nemiségének fitogtatására, alsó és felső ruhaneműik tüzetes ismertetésére helyezik. Mindenki jól járt, csak a nemzeti jövödelmet és szegény sok vihart megélt magyar Tháliát érte vesztesség.

A hibák orvoslása tekintetében kissé elszaladt fölöttünk az idő. A háború egyik pillanatról a másikra véget érhet, vele a filmgyártás helyzeti energiái is felszabadulnak; a magyar film pedig maradó, ami volt, testvértelen nyelvhez kötött, tőke nélküli, kis kilátású tengődés. Mégis: nagy jóakarát és a tényezők legteljesebb együttműködése jegyében még talán elkövetkezhetik a magyar film mindnyájunk által óhajtott gyökeres megújródása.

VITANYI JÁNOS

TÉPNÉLEK MINT A SZÉLVÉSZ

Tépnélek mint a szélvész,
szagatnám testedet,
mint a vihar a felhőt,
mint erdőt fergeteg!

Mint porszemet, vinnélek
szóktetve hegyeken,
elmét veszejtő szoknyád
röptve az egen!

S túl, túl a földi téren
valamely csillagon
várna reánk egy roppant
embertelen vadon

és ott e szűz világon
villámos ég alatt,
felhőkbe nyúló ormon
tépnélek, mint a sas!

Igy esnénk bűnbe ketten,
első pár ember ott:
új népek támadnának
vérünkéből s új fajok!

CSORDÁS NAGY DEZSŐ

IGY DŐLT AZ ISTENADTA EL!

Mikor a zajra visszafordult
és észrevette a veszélyt,
rémülettől rebbent szemekkel,
már épp nyomában volt a gép.

Két keze már emelte szinte:
két suta szárny a légbe fel,
a szája nyílott már a jajra:
így dőlt az istenadta el!

Sín és kerék sodorta arcát,
szakadt, mint kócfonál az ér
s a koponya villanó csontját
dúsan öntötte el a vér.

Szörnyű tusát vívott az élet!
Ember és gép vad harcra kelt:
munkált száj és tüdő zihálva
s a csont már tonnasúlyt emelt!

Csikorgott dühében, a ronda!
Rángott az oktalan anyag.
Halkult a jaj, gerinc és borda
roppant a kerekek alatt.

Majd köréje gyültek néhányan:
feszültek inak s emelők,
aztán nézték soká, meredten,
hogyan issza vérét el a föld!

CSORDÁS NAGY DEZSŐ

HA NEM SZÜLETTEM ÚRNAK

Ősz volt, s a határ olyan, mint a merevedő ember.

Darabos köd-foszlányok bódorogtak a hegyek oldalán; ha a nap erősen sütött, felnyujtozódtak az ég felé, mint szürke lepedős kísértetek, s mikor lábukat is maguk után húzták, felleg-képében árnyékot vetettek a földre.

Az erdők hallgattak, csak egy-egy szarka reccsent a csendben s megriadva saját hangjától, repült egyenest a mezők iránt.

Néha vadludak húztak délnyugat felé, mint egy fekete „kalada“, ékalakban repültek magasan a földtől. Hátról lármáztak az utolsók, de a rend fogta a lázadást, és a vezérgúnár számba sem vette; csak házi-ludak kiáltottak félrefordított fejjel utánuk.

Az udvaron nagy, sárga tököt hengergetett két malac. Tyúkok vajták szaporán a csűr elé gyújtott kenderlomot, s ahogy jóllaktak, egyenként kezdtek felrakódni az üllőre.

Ősz volt kalendárium szerint is, és az idő sem mutatott egyebet, de én megesküdtem volna hirtelen-kérdésre, hogy tavasz van... május közepe, mert hát én úgy teli voltam meleggel s bibére kívánczó virággal, hogy a hulló leveleket is pillangókká változtatta a nézésemm.

A nagyvásárból, Dicsőszentmártonból érkeztem, ahonnét egy metszőöllön kívül semmit sem hoztam, amit látni lehet, de láthatatlanokkal aztán meg voltam terhelve, hogy roskadoztam, mint bazsarózsa a reggeli harmattól.

A vérem keringett serényen, mint a vetőszeg, s tekerte magára az egész elmúlt nap örömeit.

Inneplő-ingemen éreztem a Badoczi Kati szívemet táncoltató illatát, számon a csókját, s két karom között, hogy hiányzott forró, pihegő teste, ölelgettem az ott maradt emlékét...

— Híj világ! — úgy éreztem, ha átérném s szívemhez szorítanám, egybe kacagó tavasz lenne a savanyú őszből és a kút is örömet buzogna, amint mellette állok.

A malacok élembe hengergették a tököt s egyik, egy tarka ártány harapta dühösen hegyes fogaival, de nem tudta megkezdeni, csak sározta locsos, csatakos szájával.

Odanéztem s hát — kutya a malaccát! — éppen azt a tököt mocskolták, amelyiket őriztem, mint a szememvilágát, mert, még ritkításkor, zöldkorában rávágtam a sarló hegyével, hogy „H F B K H SZ“, ami azt hirdette egész nyáron a suttogó törökbúzaszálaknak, hogy „Haraszt Feri Badoczi Kati hú szeretők“. Igaz, rosszmájú emberek úgy is olvashatták a két utolsó betűt, hogy —

híres szamarak. De aki valaha csak szerelmes volt, tudta, hogy mit jelent az. Szép fehéres domborodással forrtak be a betűk s őriztem a tököt és megnéztem napjában kétszer is „...H Sz...”

Mintha ostorcsapó ért volna...

Az ártány pont a lábam előtt harapott le a „H” betűből egy darabot, éppen abból, amelyik a „SZ” előtt volt.

— Hecc, kutya! — riadtam dühösen a malacra s indultam utána, hogy töröljem el a föld színéről.

A tök is indult a menedékes udvaron, le az utca felé.

Megkerültem kétszer a gabonást, de mindig úgy talált, hogy mikor én egyik felén voltam, a malacok mindig a másikon s a harmadik fordulónál, mikor szembe próbáltam, eltűntek, mint a kámfor.

— Ejsze megháborodtál! — szidott anyám a sütőházból — gyere vetkezz le — mondta —, mert mingye itthon lesz apád is a vetésből s a reggeli gané még a pajtában van.

Futottam a tök után, mert az utca közepén sárgállott s csak a szerencse őrizte, hogy még nem taposták el a szekerek.

Bágyadtan, lassan jöttek a vetésből. Összehúllott horpaszú, megcsapózott, szomorú tekintetű marhák húzták. Az emberek törődötten ültek a csatláson: gúnyájuk, kezük sáros volt, arcuk cserzett és kémény, s izzadtságtól csíkozottan szennyes.

Némán haladtak, csak Pikó Sándornak csengetett boronáján a nagykarika, amint futva jött két mokány-lóval s rá egyenesen a tökre... rap! — mintha a szívem roppant volna; összetörtek a drága betűk s amint a szekér tovább ment, kezdtek széjjel hurcolni a ludak.

Mentem bé, hogy ne is lássam.

Anyám megsimogatott a nézésével s kitette viselőingemet a léces „hilaajtóra”.

— Változz már egybe, hogy ne kapjon így apád! — mondta s szedte el a levetett ünneplőket, de az ingtől nehezen tudtam megválni...

— Ide hajtotta rá a fejét — néztem egy kicsi hajaszálát — itt az a patyolat nyaka volt — ...Ráborítottam az arcomra, hogy szívjam ki s ne hagyjam kárba a drága illatot.

Anyám csak nézett, mint aki látott már efféle betegséget s mosolygott kicsit fájósan, hogy — jaj, már elvesztett egy kicsit az ő nagylegényyé lett fiából.

— Hadd el, siess már!... sze este megkapod — mondta, s mintha vád és szomorúság ködösítette volna a hangját.

Elöntött a láng, pirosan, s hogy takarjam a takarhatatlan igazt, játékosan, táncosan fordultam egyet anyámmal.

— Jaj... né te, összetöri ezeket a vén csontjaimat... mingye kikapsz! — fenyegetett tréfásan szeretettel s amit olyan rég már szégyeltem megengedni: megcsókolta kétfelől az arcomat.

A zsebkendőt harisnyapárkány mögé tűztem az ellenzőkön felül s táncolva futottam, szöktem a pajta felé.

Az eresz alól lekaptam a kapát s aztán megállottam, hogy — mit is akarok? — Aztán a gereblyét vettem, de tudtam, hogy valami mást kellene, csak hogy úgy megnőtt a világ, hogy elszéledett benne minden egyéb gondolat, csak Badoczi Kati maradt, s körülötte, mint egy meleg, fényesen-rózsaszín burok, a szerelem.

— Csá bé Badar!... Ha Rendes! — hallottam apám hangját, s egybezugorodott a világ is.

— A pajta... — jutott eszembe az anyám szava, s szaladtam a villával, mint akit íznek.

Apám már bétért a kapun.

— Na most?... — futott belém a riadalom, mert' apám hirtelen kezű volt s szapora, időm még annyi sem, hogy a trágyát hátra vessem, nem hogy ki.

Anyám szedte el az útból, ami egész nap széjjelmozdult a sok-féle munkával; kergette a récéket az ökrök lába alól, s megnézték egymást apámmal.

Én addig bé a pajtába, de — drága anyai kezek! — rend volt ott olyan, hogy a jászolban is sarjú volt s a marhák alatt lágyan felpuhítva, ügyesen a szalma.

Futottam apám elé, mert egyik ökör mindig hamarább akarta kihúzni a járomból magát, mint apám a járompálcát s a mián örökké baj volt: vagy apámat ütötte meg az ökör, vagy apám az ökröt s elégszer bizony összetörték ketten a jármot is.

A csábeli ökör jött szembe velem.

Apám fogta a rúd végét, a szekérrúdét, s ahányszor nyúlt a járompálca után, a Rendes mindig félrekapta a fejét s szarvával jól pofon érte apámat. Apám — zupp — az öklével vissza az orrára. Az ökör húzódott hátra s a szekeret nyomta vissza az utca felé. Anyám simogatta hátul a lábaközt, hogy jámboródjék. De az csak megkapta a lábát s az anyám fersinge egybe recsegve bomlott a korcából.

Éppen akkor érkeztem oda, mikor apám eleresztette a rúdat, hogy a járom egyik vége a földre koppant s két nagy kezével megmarkolta a Rendes pofáját és „Hij, a...“ káromkodott egy istenest s beléharapott a marha orrába.

— Te ember, te! — ijedezett anyám, de a szekér úgy ment hátrafelé, hogy csak neki a kapunak s egybe kint volt az utcán.

— Isten kuttyája az ökrit!... én egy napig sem tartanám — nézték a vetésből jövők, de nem szólottak, hogy ne szaporítsák a bosszúságot, mert apám már úgysis szederjes volt miatta.

— Ne búj oda! — riadott rám, mikor ki akartam húzni a járompálcát — ha kinyomta az utcára, húzza is vissza!... kutya álljék a lépjibe!

Az ostort kétrét fogta, csából bé „kürt“ a járomba s mi ketten anyámmal nekidőlünk a lócsnek.

Puff, az ostorral keresztülvágott a rúdon s amíg a csúrig érkeztünk, furt ütötte volna, de a Rendes úgy hátraszorította a járommal, hogy szuszogni is alig tudott.

Hirtelen kikaptam a járompalcát s az ökör fel a kerten, mint aki az életét menti, úgy futott.

Apám leült a rúdra s tapogatta a fejét.

Homloka egy kicsit kék volt, de a malacok nem tudták s hízelegve dörgölöztek a lábához.

Lehajolt, megvakarta hasuk alatt s amint elnyujtózódtak, beszélt hozzájuk selypítve, mint a kicsiknek szokás.

Odament a kutya is. Feltette két lábát az apám hátára, aprókat csaholt irigykedve s mikor apám kérges tenyerével meg-simogatta, kinyújtott nyelvvel, játékosan futkosta körül.

A földműves ember ki sem bírhatná a sok keserűséget, munkával járó bosszúságot, bajt, ha nem lenne annyi minden szeretni való, ami örömmel eressze fel az epéjébe gyűlt mérget s még a kínban is kerül kacagni való, hogyha már elmúlt.

Mikor békötöttük az ökröt s egyhelyre kerültünk, apám csak ránéz anyámra s kacag, hogy fogja a fejét. „Hij a keservit, asszony! kicsováldtál, mint a dió... olyan vagy, mint egy elszéjedt fiók.“ Foga között ott fehéredett az ökrök szőre s attól aztán anyámnak pattant ki a kacagása.

En kacagtam a helyreállott békességet s azt, hogy a visszasütő nap mind a hármunkat pirosra festett és hogy Badoczi Kati olyan, mint a must, amelyik éppen fővésben van s a szél részegen, tán-torogva hozza orromba édes, kívánatos, tüzesen-részegítő illatát, s vártam a szürkületet, hogy lássam.

Apám felállott s munkához fogtunk.

Volt elég mihez; örökösen hajtott a holnapi nap... jaj, ha minden annyi volna a parasztnak, mint munkája, ő volna a világ legboldogabb embere s nem megfordítva.

Már a Vacsoracsillag fent volt, mikor bégyültünk a házba.

Az ágyon elő volt készítve a földigérő posztoujjas, rajta a kucsmám, az asztalon ételhordó-kantár s a puliszka is megfőve.

Anyám a földön ült, alatta két ruca s töltötte őket degesztett törökbúzával. Nanyó régebben rézfillérest töltött legelébb, egyet, hogy jobban emésszen s mindig csak azért várta a réceölést, mert szépen ki volt fényesedve a zúzában, de anyámnak mindig jobban híztak a keze után, pedig csak egy-egy kicsi avaszsírt kevert az ételük közé.

A lámpa kicsi lángra volt fojtva, hogy ne prédálhassa nagy fényre a drága petróleumot. A falon árnyékok ijesztgették egymást

s két macska, mint az orsópergetés, úgy dorombolt. „Fóntak“, ahogy nálunkfelé mondják.

— Az éccaka nem lesz meleg — mondta apám s odatekintett a nagyujjasra az ágyon.

— Mutatják a csillagok — hagytam rá, de közben néztem anyámat, hogy segítsen, mert csendes háborúság indult meg ket-
tőnk között.

— A kinyéré meg kell kínlódni — indult másoldalról apám.

— Azért meg, csak nem mindenkinek egyformán — vetettem vissza.

— A fődtől se lehet azt kívánni, hogy örökké adja a zsírját...
Annak trágya kell, verejtek, kín... ingyen attól sem várhatsz.

— Attól nem, de tőlünk kívánhatják — mondtam.

— Születtél vóna úrnak! — pattant fel apám.

— Azért is csak a nagyapám fiát szidhatom, — mondtam —
én születtem vóna, de nem volt hova. — Húzódtam a kezeügyéből,
mert kezdett pirosodni.

Anyám intett a szemével, hogy menjen apám a juhokhoz s
apám vissza keményen, hogy — azt már nem!

Én láttam s kínlódtam magamban Badoczi Kati miatt, mint
bornyú a kötelen, ha csak nyelve hegye éri a csicset. Lázadtam, de
csak befelé, keservesen.

Kint vadludak sírtak. A csendben behallatszott a hangjuk s a
récék nyugtalanzkodni kezdtek.

Egyik, amint hápogni akart, csak bé egy szem törökbúzáat a
„vizgégéjébe“ s aztán hápogott csúful, kitátott szájjal.

— Jaj Istenem! — szökött fel anyám. Rátérdelt két szárnyára
s próbálta reszkető ujjakkal kifejni a veszélyes szemet.

Megtelt a ház riadalommal, pedig kövér volt a réce, levágni
való s el is csúszott volna sok mindenféle savanyúlé után, de a kár
ott ért, hogy zsidóknak volt szánva, mert nekünk pénz kellett, láb-
belire, s pénzt nem terem a föld, ha vérrel öntözzük is.

Úgy érte anyám szép terveit a hirtelen baj, mint tele korsót
a villahegye.

— Jaj Istenem!... Jaj Istenem! — mind csak azt mondta s
közben, ijedten úgy összeszorongatta a réce nyakát, hogy az már
inkább döglött volt, mint élő.

— Vedd a kést!... mert ha megdöglik, tollastól eszed meg! —
mondta apám s szeme kezdett megzöldülni, mint mindig, ha erősen
mérges volt.

Lassan feltettem a kucsmámat, de a sóhajtást csak csendesén,
darabokban mertem kiengedni.

Anyám kárpálódott...

— Két hétig ültem minden nap kétszer ezen a hideg földön, s nézz oda te!... — kesergett sírva. Idegen, városi azt képzelhette volna, hogy a zsidókat sajnálja a kövér réce mián; mert nem értheti azt, aki nem él benne, hogy mért esznek meg tíz réce közül éppen nyolcat az urak.

A két macska felszökött a kemence alól, vékony, piros nyelvükkel megnyalták rózsaszín orrukat, aprókat nyávogva ágaskodtak és nézték mohó, kíváncsi szemekkel a csurrogó piros vért: bezzeg azok örvendtek neki.

A réce véresen maradt a széken, anyám szó nélkül keverte meg a puliszkát, én hallgatva húztam le bakkancsaimat, s ejsze apám sem szólott volna, ha nem vagyok édes gyermeke, de féltette magát bennem...

— Húzzál két kapcát! — mondta — s künn olyan helyre húzódj... mart alá, ahun nem ér a szél... A föld nem Badoczi Kati... a nem melegít, jába bújsz hozzá.

— A nem s ked mégis szereti — mondtam hirtelen.

— Én igen, s ha te nem, elérem a szádat, aztán akkor hallgatsz, tudom!...

Nem telt belé egy félóra s már mentem az utcán végig. Egyik kezemben porzsoló, benne tárkonyoslé s a tetején egy istenes puliszka párállott; másik kezemben a kutyáknak vittem ruhatarisnyában lisztet.

Apám még utánam szólott a tornácból fenyegetve — ügyelj, nehogy a másét hevertesd — mondta — s reggel jártasd meg jól őket, mert tudod, hogy drágán vettük.

Tudtam én mindent, csak hogy semmi sem volt az eszemben Badoczi Katin kívül, aki vár illatozva, szépen, mint virág a hím-poros pillangót, s né én másfelé menyek, hogy álmatlansággal hízlaljam a hideg, döröncsös földet.

Úgy éreztem magam, hogy a száműzött sem érezheti rosszabbul s árva voltam olyan, hogy még az árnyékom sem kísért.

A Hold akkor volt fogytán, az égen egy felleg sem, csak a csillagok ragyogtak s köztük nagy, nagy ürességekben feketedett a semmi.

Nappal közel jött az ég annyira, hogy ráborult a bércekre, de éjjel mintha félt volna setétben a földtől, elhúzódott a csillagokon felül s megnőtt a végtelenség, hogy a lélek és a képzelet babonás borzongásokkal remegett benne.

Apró házablakok nézték fényes szemekkel az éjszakát. Néha pillantottak, ha valaki elment a lámpa előtt. Ajtók csapultak, ekék, szerszámok zörögtek, Királyék lámpával nézték a borjúzó tehént s a nagyhid megett, odvas-ficfához húzódva, valaki, kettő csókolódzott.

A számban édes lett a nyál s szívemben a — muszáj — keseredett.

— Süvedne el a föld! — gondoltam —, hogy ne kívánná el még a szerelmünket is magának s húszesztendős vérem lázadott minden ellen, ami elvált az Badoczi Katitól.

A zsebkendőjét vittem és benne az illatát. Ott melegített az ellenzők megé fűzve, s szélén virágok közt, cifra varrással ott volt az én nevem is.

— Hej, — gondoltam, s a többi már énekképen csendült ki a számon... —

...de bajos a szerelmet titkolni,
Tövis közül az ibolyát kiszedni.
Kiszedném, de megszúrja ja
gyenge kezemet.
Kit szeretek, az az enyim nem lehet.

Az ének béborította a falut, csak kutyaugatás ütött keresztül rajta, s mikor kül a falun elhallgattam, a Bükkerdő tovább dünyögte az utolsó szavakat.

Várhatott Badoczi Kati pusztán, mert vittem a szerelmemet a földnek, hogy adjon kenyeret érte.

Sietve kellett menjek a messzeség s puliszka mián, mert az ha hűlni kezd, condrát vet, mintha bőre lenne. De igyekeztem azért is, hogy haladjam el a Sinai hegyet, mert ott régi időkől fogva tisztátalanok tanyáztak s éjszakánként, ha egyedül volt, megkiáltották az embert.

Nappal nem hittem semmi babonának, de éjszaka, ha kitarult a nagy ég, megmutatva számlálhatatlan csodáit, mintha én is kiterjedtem, megritkultam volna, ismeretlen, ijesztő borzongások futottak végig rajtam...

Előbb suttogást hallottam, aztán háromszor tisztán a nevemet...

— Hej Haraszt Feri hej!“ — s kacagtak halkan, sziszegve.

Nem futottam, de hátra sem néztem volna semmiért, mert úgy éreztem, hogy hátam megett kísér valami s hallottam nagyon szívem dobbanásait.

A határon kórécsonók zörögtek, mintha valaki rázta volna, a legelőn feketepalástot vettek a bokrok, a bércezen sivitva futott végig a szél és túl rajta, földünk irányából kolompoltak, bögtek a juhok...

Az öt kutya úgy jött felém, de úgy, mint a dühös.

Fogtam a kantárt, hogy ha elérnek vágom hozzájuk a porzsolót levestől együtt, de nem kellett, mert Gligor Jancsibá „elrikótotta magát: — Gruja nye!... ha ide ciba!... fütty... — s abban a helyben megszűnt az ugatás.

— Te vagy Ferenc? — szólott a tűz mellől. — Füttyints nekik s gyere bátran, ne félj!

A tűzmegetti marton összeverődve, kérődzve heverték a juhok. Egy-egy megmozdult, helyet váltott s négy-öt utána ment, némelyik bögött egyet, a harang is megkondult, aztán csendesség lett megint.

Két hosszú hétre vettük meg a trágázást és addig minden éjjel kint kellett háljon valaki, hogy az egész földet egyformán heverjék, s én a bolond, el-lettem róla, hogy megmondtam volna Badoczi Katinak.

Hárman ültek a tűz mellett lángfelé fordulva s hátukkal tartották a setétséget.

Meg volt hagyva az én helyem is, szemben az öreggel, félen, ahol nem esett szélútjába a füst és a porzsoló alá símára döngölték el ökölrel, asztalnak a földet.

Gligor Jancsibá már vén ember volt: úgy hatvanon felül, az idejét számítva, de ránézésből csak kétharmad részét mutatta az esztendőknék. Hosszú-derekú, tömött volt, s szeme olyan, hogy azt beszélték róla: úgy megnézte a halnyelű bicskát, hogy széjjelhullott darabokra, ahány része volt, annyi felé. Ördögös-ember hírében állott s nem is tagadta, mert mások előtt is ha evett, vagy ivott, elébb a „kicsiknek“ vetett a földre s csak azután kóstolta meg ő is. Derekan széles, rézcifrasággal díszített tüszőt, „gyűszűt“ viselt, haja hosszan a nyakáig ért, félig román volt, de képre mintha csak Rákóczi Ferencet nézte volna meg az ember. Még a fia volt vele Tyimuj, egy eleven tekintetű tizennégyesztendős cengó s Tatra Zsiga ugyanolyan idős; annak az apja úgy megtanulta Amerikában az úriságot, hogy otthon sem hagyhatta félbe amíg a birtokából tartott s akkor is csak úgy, ha kötéllel szorította magába. Zsiga aztán amiatt lett pakulárbojtár, aki még magyar legény nem volt addig soha.

— Nahát itt vagyok — mondtam, miután köszöntem s beléptem a setétből a tűz világába.

— A kutyák vártak! — mondta az öreg — erigy Zsiga, csinálj lyukat s étesd meg őket! — küldte a szolgát, aztán mikor az is megvolt, kereken vették a porzsolót hárman.

— Az embernek elsőbb az állatja, Ferenc!... ha nem volna, mi után élnénk?... a föld s az állat... mű csak azután. Na, szüvesen látunk! — hívott az öreg s nagy csontos kezével széjjelosztotta a puliszkát.

— Csak Isten hírével lássanak! — mondtam, mint ahogy szokás és néztem megborzadva, hogy az öreg, mintha valakinek kínálná, elnyújtja magától a kalányt s kiloccsantja a földre; utána vetett egy falat puliszkát is...

— Az ördögnek — dobbant belém az írtózat s attól kezdve úgy éreztem, hogy ötön vagyunk a tűz körül; de fel is tettem magamban: legyen akármilyen, én megkérdem, meg én Jancsibától, hogy kinek vetette első falatjait.

Ameddig ettek, nem volt egy szó sem. Legelőbb az öreg vett, azután Tyimuj s legutoljára Zsiga és így szépen, amíg jóllaktak. Betartották a rendet.

Közben megtérítettem a turmát, mert átmentek szomszéd földre s mire visszaérkeztem, ültek. Ki-ki a helyén, kezük alatt cifra faragású pakulár botok és az öregnek térdére fektetve régi, két-csővű puskája.

— Nye kuca, hó!... ha ide! fütty... — kiáltott a kutyáknak s azok leheveredtek körbe a turma mellé...

Aztán néztük a tüzet...

— Így hosszú lesz az éjszaka — mondtam a hallgatásra célozva, s közelebb dugtam lábam a meleghez.

— Az alvás nem öl meg — nézett fel az öreg.

— Badoczi Katinál bezzeg kurtább — röhögött Tatra Zsiga. Meglökte Tyimujt s disznóságot mutatott a kezével.

Felvettem egy darab eleven szenet, s mikor nem látta, odavettem a tenyerébe. Ijedtében hirtelen beszorította.

— Ij, jaj a mennyi Isten! — szökött fel jajgatva s futott neki a korsónak.

— Ne ordíts bolond, sze csillag hullott a tenyeredbe — kacagott az öreg s láttam, hogy sokra tart a huncutság miatt.

Megint hallgattunk egy darabig...

— Mikor jöttem, megkiáltottak — mondtam későre.

Az öreg szeme folyton járt, figyelt az éjszakában s én úgy éreztem, hogy lát a setétben is, de akkor egybe s egyenesen rám nézett.

— Ügyelj! — mondta — ha megkiátottak“ ügyelj, mert bajod lesz velek!... Feleltél nekik?

— Én nem annyit sem, hogy — mú —.

— Na az még szerencse... az még jó... — dörmögte csak magának. — Nem mindenki tud elbánni velek — mondta titokzatosan s kicsit büszkén. — Vén Kácsát a fák tetején vitték, keresztül az erdőn, ingben, gagyában, éccaka... Perős Pistának megmutatták az üst pénzt, de hogy megmondta másnak, addig kínozza a fekete tyúk, s verték egész éjelente, hogy felhúzta vót magát.

Tatra Zsiga kimeredt szemmel nézte a vén embert s az álla reszketett, hogy kocódtak a fogai.

— Ked is nekik adja az első falatját, ügyi?... — Vártam, hogy megüt, de csak szemei kezdtek tágulni, mint a macskának, s úgy éreztem, hogy a vállamra valaki ráült hidegen.

— Én is meg kellett szenvedjek... de velem nem bírtak — folytatta átlépve kérdésemet. — Erigy Zsiga téritsd meg őket! — intett a juhok felé, de a cengő nem mozdult, mint akit guta ért. Tyimuj pattant fel s szökött belé a setétségbe.

— Varró Ferenc-től vettem — beszélt az öreg — evvel a puskával együtt... evvel — szeretettel simogatta végig a puska csövét. — Már nem tudott kimenni a tornácba sem. Varró Ferenc... hallottál róla ugyi?... ahhoz mentek haza a nyulak, s a tornácból lőtte őket. Olyan idős voltam, mint te most: a héhónapban volt, a vége felé... eccer gyűnnek, hogy mennyek, mert hívat Varró Ferenc... Egyedül vót a házban: feküdt, s a mejjin egy nagy szürke kígyó össze volt facsarodva... az öreg simogatta a fejét, „ne ijedj meg“ mondta, „te most eriggy!“ küldte a kígyót, mikor béléptem, s nehezen felült.

„Tudod, hogy ki vótam...“ nézett erősen a szemembe s én intettem, hogy „igen“ és tartottam magam, hogy ne féljek.

„A puskámat rád hagyom“ — mondta. — „A fiamat már földhöz verték miatta, de te erős vagy s elbírsz velek“... kezembe is adta a puskát „Ne ez a tojás is“... Fehér volt, mint a tyúktojás. „ezt kilenc napig hordozd a hunyod alatt s ha kikel, többet ne törődj vele. Azután nehéz próbákon kell keresztül menjél. De arra ügyelj, hogy meg ne éjedj, mert akkor vége neked, de ha keresztül esel rajtuk, annyian lesztek s olyan erőd, hogy egy falut meg tudsz verni velek.“

Tatra Zsiga ijedten kapott botja után és én is megrebbentem, de csak Tyimuj jött vissza s leült.

Az öreg folytatta.

— Három nap mulva meghót Varró Ferenc. Akkorára felnött, hogy nem fért a koporsóban. Én tettem magam, hogy fáj a kezem. Felkötöttem a nyakamba s kilenc nap mulva kikött egy kicsi, fekete csürke... Futott utánam s csipogott keservesen, de hogy rá sem néztem, egyszer csak el-lelt, hogy többet nem volt suhunt.

Egy juh elköhintette magát s Tatra Zsiga megrándult, mint aki szegbe lépett.

A setétség mintha mind feketébb lett volna, s a tűzben kicsi, eleven férgek nyargalásztak.

Az öreg kinézett a turma felé, aztán beszélt tovább.

— Azon este vót, hogy kikött a csürke: a pajtában nekem szökött egy nagy fekete s azon vót, hogy tegyen le a földre... Azt hittem összetöri minden csontomat, de megfogtam istenesen s belé a jászolba. Akkó megszólalt: „Szerencséd, hogy legyőztél!“ s avval el is tűnt... Másnap egy kígyó járt egész nap a lábam után... Vasárnap kimentem a puskával, s ahogy kijutok a Szamosbércre, csak элем áll egy nyúl s táncol előttem kétlábbon. Már tudtam, kivel van bajom s nem löttem rá... de szerencsém is vót... Jár-tam egész délután s nem láttam még egy nyulat sem azon kívül. Gondoltam: löjjek bár kukra egyet... hát mikor elsült a puska, csak látom, hogy kecskebukázik előttem egy nyúl s azóta akkor lövök, mikor akarok.

Tyimuj fát vetett a tűzre s a száraz bokor szikrázva égett, de Tatra Zsiga reszketett, mint a hidegrázós. Nem mert kinézni a világoosságból és sápadt volt, mint egy tők, ha megfagy.

Nekem is hideg borzongatta hátamat...

Felettünk volt a Dégicsup, ahova boszorkányok gyűltek Szentgyörgynap éjszakáján és az éjszakában nyöszörgő suttogásokat hallottam.

Ki akartam rázni magam az ördögségből s mondom az öregnek, hogy én is szeretnék találkozni velük...

Hangomból kiérezte a csúfondároskodást s megnézett csúful, ellenségesen.

— Akkó lesz „jaj“ neked — mondta. — Addig inkább kérjed az Istent!...

— Mutasson egyet! — követeltem — sze nincs is, mert megdöglöttek szájfájásban.

Legnagyobb istenkáromlás sem botránkozta volna meg inkább, s csak annyit mondott:

— Reggelig még hosszú az éjszaka!...

Juhok után mentem és hiába tagadtam az ördögséget s tudtam könyvekből is, hogy nincsen, mert a vének beszédjéből úgy tartotta vissza a lelkem, mint moha a nyirkot, s ha egy bokor rezent, dobbant egyet a szívem is tőle.

— Ti már az Istennek sem hisztek. — mondta az öreg mikor visszamentem —, már pedig én sokszor megpacáltam. Csak egyszer hogy jártam vót... — kezdte mondani. — Ősz vót, még tán ennél később... vetés után, az őszi küküllővári vásár idején... Esett az eső s fújt a szél, már gondoltuk: másnap ki is kell válasszunk... itt vótunk a szilkúti erdónél fejül a bércen. Kerültük a turmát, de a kezünket sem láttuk... Apámmal vótam én, s egy szóga, hárman. Ecce halljuk... jó bé az erdőben órdítanak a farkasok. A kutyák ugattak. A szóga neki riogatni. Apám azt mondja: „Eriggy hozd ki a hegedűt, mert reggelig egyet se hagynak!“ El is mentem. De visszafelé már hallottam a faluvégén, hogy baj van: addig halatszott a lárma, pedig vót ezer dobásnyira a falutól, ahun a juhok voltak. Gondoltam: ej! ha itt lenne most egy ördög... Hát csak érzem, hogy hátulnó valaki béveti fejét a lábamközé, de a lábom akkor már nem is vót a földön s mire észrevettem magam, már künn is vótam... Megtapogattam, amint vitt, azt éreztem tisztán, hogy emberi képe volt, szőrös ábrázatja s nagy hosszú szakálla... Mikor megvirradott, nézem a harisnyám, s hát csupa vér ott ahun a feje vót... Aztán hogy jártam vót a hegyenvaló keresztel...

Beszélt az öreg, amíg elfogyott a száraz ág és a tűz lassan kihamvadt.

A világoosság mind összebb hullott és rászakadt súlyosan a sötétség s közénk folyt hangtalan, lassan a csend.

Az öreg felállott, vállára vette subáját és felnézett a csillagokra.

— Ládd, én sem hiszem, hogy az urak tudják, hányan vannak ott fent... A Göncöl már északra fordul, — mondta — vegyétek a subát s gyertek mutassam meg melyik hova dőljön.

Körülvettük a turmát négyen négy oldalról.

Bakkancs sarkával elvertük a göröngyöt és lefeküdtünk a hóharmatos, meztelen földre.

Az öreg lábon maradt, puskára dőlve s amelyik oldalon mozgott a turma, oda kiáltott: legelőbb Tatra Zsigának, de az meg sem mozdult.

— Zsiga te!... — A juhok mentek s mikor kerestük, Zsiga nem volt sehol, csak a botja mutatta hova volt lefeküdvé.

Összehúzódtam a nagyujjasban, de ahogy szemeim bezáródtak, egybe úgy éreztem, hogy valaki ül a fejemnél s hideget lehel az arcomba. Kétszer oda is vágtam az öklömmel, de csak a kezem sajgott a megrepedezett göröngytől, amit elértem.

Nyitott szemmel hevertem aztán. Néztem a csillagokat.

A földnek nehéz, édeskés szagja volt. Arcom egyik kezemfején feküdt, s fülem a földhöz szorítva hallotta a halhatatlan anyag örök neszezését.

A csillagok fénye egybegyült szemem kicsi gombján s úgy éreztem, hogy testem hidegen, lassan összeolvad a földdel és én kitáruklok, könnyen, határtalanul, kitorve a setétségből, fényben lebegek a csillagok között.

Jancsibá rámkiáltott, s visszahullottam.

A juhok messze túl voltak rajtam, zörgették a szomszéd kórecsomóit, futottam utánuk, aztán sietve feküdtem vissza, mert a fogam úgylis vacogott már s a föld nem tartotta a meleget, amit az én testemből szívott ki előbb.

Odabújtam az átkozott s mégis áldva szeretett földhöz. Hozzá bújtam, mint édesanyámhoz, s áldoztam neki kinnal, álmatlansággal; szigorogtam, szerelmemet elhagytam, csakhogy több kenyeret adjon a rajta élő embereknek s téli takarmányt az állatoknak.

Kihúztam a zsebkendőt s amint arcomra terítettem, élem idézte Badoczi Katit. Láttam tisztán, a kihúzás padban feküdt. Egyik karja: szép fehér, kerek karja feje alatt volt a csikos párnafőtön, piros ajaka, mint egy cseresznye, ha megreped a kövérségtől, két orcája, mint korán-fejt tej a hajnali fényben, egyik térde félrehajlott s a két drága halom...

Megmarkoltam a földet.

Eppen akkor ugatni kezdtek a kutyák is.

Hirtelen felszöktem.

A juhok megrebbeve futottak felém.

— Ha ide kutya! — rikkantott Jancsibá. — Ha ide kutya, utána! Ha ide, hó!

Egy nagy fekete valami futott majdnem a juhok mellett. Az őt kutya utána, de nem mertek közel menni hozzá.

Jancsibá lőtt, de a nagy fekete tovább futott.

A szomszéd földjén széjjelvágódott egy kórécsomó, nagy zörgetéssel, s a reggeli szürkületben egy árnyék iramodott keresztül a bércen.

Riadtan állottam és néztem a kutyák után. Már csak ugatásukat hallottam, s reszkettem a hóharmatos hidegben.

Tyimuj a juhokat téringette, de Tatra Zsiga nem volt sehol, csak sapkája hevert a széjjelhányt kórécsomó megett.

— Farkas vót apám! — kiáltotta a cengő. De az öreg csak nézte a puskáját s fölényesen mosolygott felém.

— Ha meglőttem vóna, most én is halott vónék — mondta. — Varró Ferenc vót. Az, Istenuccse, Feri... Hej! sok mindent tudnék én beszélni...

Megköpte tenyerét s kezdte indítani a turmát.

Az ég lassan közeledett a földhöz, a csillagok egyenként elvesztek megetté. Lárma szivárgott lassan a csendbe: szekérsörgés, cságotás, s terjedett, nőtt, mint felfakadott zavaros talajvíz.

Száraz búrjánokon fehéren zizegett a hóharmat és én, mint aki büntetést töltött, törődötten, de énekelve írtam hazafelé menet a zuzmarás gyepe, hogy két hétből letelt a második éjszaka s a felkelő nap estére Badoczi Katihoz vezet.

Szekerek jöttek szembe velem. Fényesek voltak, tisztára kefélve, de éhezettek a marhák, mert elvette étvágyukat az örökös hajsza. Zsákokban búza volt: vetőmag. Sarjú illatozott a szerszámok alatt s az emberek szemében áhítat, mint mikor „templomozásra” mennek.

Csodálkozva néztek, mintha nem ismertek volna, s már kezdtem széjjel ügyelni, hogy bolond vagyok? vagy más falu útjára tévedtem?... De ismertem mindenkit, még a patkánytúrást is az ösvény mellett.

Anyám úgy futott elém, mintha másvilágról érkeztem volna...

— Jaj édesanyámé, hát nem igaz?...

Akkor tudtam meg, hogy Tatra Zsiga avval töltötte meg a falut, hogy engem elvitt a tisztátalan... S még az volt a szerencsém, mert Badoczi Kati is megijedett miattam és mézet termett az öröme, mikor este meglátott.

De az aztán tiszta igaz volt, hogy Tatra Zsigát egy hétig hordozták a paphoz, amíg kivették belőle a nyavalyát.

HORVATH ISTVAN

EGY OLVASÓ NAPLÓJA

INTERMEZZO

A három könyvet, amely most tárgyánál fogva sokat foglalkoztat, nem a véletlen tette egymás mellé asztalomra. A modern Európa három nagy alkotójáról beszélnek, akikkel elkerülhetetlenül találkozik az irodalommal és művészettel foglalkozó. S ahogy az évek múlnak és az események egymásra halmozódnak, életművük mind nagyobb jelentőséget nyer, mind sokatmondóbbá válik. Hozzájuk érik az idő.

Az én saját külön szellemi égboltonom hármuk közül az egyik, a ma is élő Bernard Shaw már kora ifjúságomban feljött. Ezen az égbolton sok csillag járt le-föl, vonult rajta át, vagy álló csillagként helyezkedett el. De egy se volt olyan állandó, nyugtalan és növekvő fény, mint az övé. Az álló csillagokat örök mozdulatlanságukban könnyen megszokja a szem. El lehet felejtkezni róluk. Észrevétlenül lett világosabb tőlük az éjszaka. De ő mintha a saját fényével is tréfált volna. Villogott. Lobbant. Hunyorított. S közben úgy nőtt, ahogyan saját szellemem érlelődött az idővel...

Mi vonzott hozzá már ifjúságom idején?...

Erdekes volna minden ifjúságnak kikutatni kedvenc íróit, azokat, akik időnként majdnem járványszerűen fogják meg az ébredő szellemet. S közöttük nem egy olyan, aki ha egyszer átestünk rajta, többé nem tud igazán megfogni, mint némely betegségek. Az én ifjúságom idején, nem szólva itt a magyarokról, az európai írók közül ilyen volt Wilde Oszkár, mint „heveny fertőzés”. Utána Anatole France következett, szinte minden mást kizáró szellemi rohamként, hogy aztán a pár év után következő reakcióként évtizedekig kezünkbe se tudjuk venni a könyvét. Nemzedékem fölött akkor már Adyék kezdték átvenni a hatalmat. Persze az ifjúságnak mindig arra a rétegére kell gondolni itt, amelynek a szelleme nyugtalanabb és élénkebben vonzódik az irodalom felé.

Nem szólok itt külön magamról, aki az enyedi Bethlen kollégiumban, mint „apró vértanú” már középiskolás koromban megszerveztem Adyért.

Abban az időben jelent meg Adynak ma is egyik legfinomabb hangulatú verse, a „Párisban járt az ősz”. Nem mondom, hogy én már akkor, mindjárt kamasz fővel olyan tökéletes megértője voltam az Ady-verseknek. Kedvenc költőim akkor Petőfi és Reviczky voltak. Ezeknek letagadhatatlan nagy hatása volt nyilvánvaló azokon a „verseken” is, amelyeket polgárista lányoknak való udvarlás közben szinte vezényszóra tudtam gyártani a zsebemben hordott füzet-

ben, meg-megcserélve bennük ezt a két szót: szőke és barna. A szerint, hogy melyik volt barátságosabb vagy hűtlenebb hozzám. Egyszer bizony egy ilyen „két verzió“-ban is keringő versem miatt tettelegességig fajult a „filológiai vita“ két kislány, egy szőke meg egy barna között. Mindkettő a maga példányának eredetiségét vitatta. Persze ők nem nagyon tudhatták a magasabb igazságot, hogy valójában egyik példány sem volt eredeti. Az eredetit inkább megtalálhatták volna Petőfi vagy Reviczky verssoraiban.

Talán éppen Petőfi szilaj férfiassága és Reviczky elomló melancholiája vittek közel már akkor Adyhoz. De diáktársaim akkor még csak gúnyversekből vagy rossz verskarikaturákból ismerték Adyt.

Ingerelte őket az, hogy én Adyt komolyan veszem. Mindegyre kirobbant a vita egy-egy szokatlan költői kifejezése miatt, amely valóban nehezen volt „józanul“ megmagyarázható. Így történt, hogy egyszer óra-szünetben talán leckébe elmerülten az ablaknál félrehúzódva álltam. Arra rezzentem föl, hogy az osztálytársaim villogó szemekkel körülöttem állnak, mint szü-indiánok. S kórusban szögezik nekem a kérdést, mint a pisztoly csövét: „Mi az, hogy: kis rözse-dalok?!“ ...

Még most is megijednék, ha fenyegető tömeg ilyen kérdéssel rohanna meg váratlanul.

Ijedten hátráltam a sarokba. De az ellenséges gyűrű még jobban körém záródott. S az esztétikai kérdés taktusra, modern szavalókórusként ismétlődött: „Mi az, hogy: kis rözse-dalok?!“ ...

Elkezdtem dadogni: hátha sikerül elfogadható józan emberi nyelvre lefordítani a költői képet. De még ha készültem volna rá, akkor is torkomon akadt volna a szó annyi ellenséges szempár tüzeiben.

A vége az lett, hogy megragadtak. Rányomtak az egyik padra. És jól elpáholtak azon a testrészemen, ahol legkevésbé lehetett várnai ilyen széptani kérdés megoldását.

Igy kerültem már korán szinte közelségbe az Ady kérdéssel.

De nemzedékemmel együtt igazán-komolyan csak jó pár év múlva kaptuk az Ady-nemzedék irodalmi problémáit.

Shaw-val én akkor „találkoztam“, amikor Wilde-t magam mögött hagytam már, s France intellektuális nihilizmusa és tudós gazdagsággal csillogó, raffinált és dekadens szellemi bohémsége „vette át az uralmat“. Akkor nem tudtam volna igazi okát adni mély vonzásának. Talán olyan felületes magyarázattal szolgáltam volna, hogy természetes következményként jött ő nálam Wilde után, mint hasonlóan szellemeskedő, paradoxonokkal és ötletekkel játszó író. De aztán az történt, hogy sorra letűntek a mohón fölkapott nevek, elhalványultak irodalmi csillagjaim, ő azonban tovább is ott fénylett a szellemi égbolton.

Sőt, amikor érdeklődésemet egészen magához vonta az Ady-nemzedék és annak egész szellemvilága nagy külföldi hatásanyagával együtt, s mohón végig kellett sietni minden felvetődő szálon — a nyugtalan keresésben alig akadva egy-egy rövid lelki pihenőre: Shaw mindig igazi pihenőt adott, Pedig ugyanaz a szellemi alapanyaga volt, mint az új irodalomnak. Sőt, valósággal egybeölelte azt az egész modernséget, amelyet részleteiben művészivé faragtak a legkülönbözőbb költő-egységsek. Szeme éles volt és kegyetlen, hiszen komédiákat írt a műfaj magas értelmében; élesebb és kegyetlenebb, mint kortársaié. Mindent látott. Mégse növelte a kiábrándulást. Nem kényszerítette élettől való elhúzódsra a szellemet. Nem hervasztotta le az életbe frissen induló lelket; s nem taszította a sok korabeli költőhöz hasonlóan mind mélyebb és reménytelenebb magány felé.

Ma világos előttem a titka: ő a sok kiábrándult és pesszimistahitetlen között hívő volt. Nem az „emberben“ hitt. Vagy abban a forradalomban, amelyet az elnyomott és elégedetlen tömegekben szítottak; vagy amelyet felsőbbrendűségükben csalódott szellemek készítettek elő. Az Istenben hitt. Abban a „régí“ istenben, aki szinte gyermekségemben indított útnak. Az a szabad gondolat, amely másokat a legkülönbözőbb utakon a tagadás vagy a szomorú lemondás felé vitt, őt minden úton a hithez vezette vissza. Pedig alig ölelte valaki olyan szélesen magába az egész modernséget, mint ő. A XIX. század természettudományos világképét. A szociális gondolatot. A művészet nagy eredményeit és a felsőbbrendű ember új mithológiáját. Kivillanó hitével meg tudta békíteni korának néha élesen szembenálló nagy gondolatait.

S ez a hit frissen csillogó szellem, tréfák, vagy éppen bukfencek, a szatira csípő ostora, színpadi prédikációk és magávalragadó költőiség különös keveréke mögül sugárzott elő. Talán azért ragadott meg mindjárt ifjúságomban, mert mindenekfelett, vagy minden kiábrándító és lehangoló tény ellenére mégis megnevezhetetlen misztériumként melegített optimizmusa. Mert hite volt abban az emberben, akit a magasabbrendű erő, ha alázatlan átengedi magát neki, a nyers vadságok és kiáltó igazságtalanságok közül, a szépséget és jóságot megcsúfoló Valóságból végül is kivezeti...

KOMOLY NYITANY VIGJATEKOKHOZ

A csalódott és megrekedt emberi szellem a polgári demokráciából két nagy gondolat felé menekült. (A megromlott demokráciákból mindig is hasonló útirányokban vezetett ki az út.)

Az egyik gondolat látszólag fölfokozza, nyugtalanul tovább viszi, csalódottságában „ad absurdum“ fejleszti a demokrácia, az

egyenlő elbánás, egyforma jog gondolatát. Mintha csak az volna a demokrácia baja, hogy nem valósította meg jól, vagy „teljesen“ önmagát. Tehát el kell tüntetni az egyén minden megkülönböztető színét, a társadalmi keretben megőrzött külön világát. El kell hallgattatni az életnek minden lélekhez külön hívással is forduló, személyes szavát. Föl kell szántani azokat a kis kerteket, amelyeket — ha csalfa vagy jótékony illuzióként is — az egyén külön művelt magának ...

Igy vezetett az út a szociálizmushoz, melyből az osztályharc gondolata, s végső fokon a kommunizmus fejlődött ki ... S hogy ez a gondolat igazolhassa is magát, meg kellett tagadnia mindent, ami nem „földi“ és emberi hatalommal föl nem osztható. Így lett e társadalmi irány bölcelete a történelmi materiálizmus, amely mindent a fogható és osztható anyagból származtat. Tagadja a szellem önálló működését és anyagtól független életét. E nélkül a bölcelet nélkül még az egyszerű emberi lélek előtt is hamar világgossá vált volna a kommunizmus illuziója. Viszont e bölcelet fogóságában: a materiálizmus épp úgy, mint a szabadverseny demokrácia bölceselése, a darvinizmus, nyers és „közérthető“ tételeivel, primitív és demagóg világmagyarázatával ki tudott menni az utcára tömegeket hódítani. Az élet nagy rejtélyeit, az ember és világ legizgalmasabb kérdéseit szinte közkeletű sémákkal, olcsó filozófiai klisékkel lehetett megoldani. S ha az ember háttérbe lökött nemes ösztöne és lázadó életerejé nem tudott vagy titkon nem mondott volna mást is, mint e nyers, burok-bölceletet: az élet értelme veszett volna el. Más szóval: ha az anyag demagóg-bölcelete ellenére a szellem nem működött volna tovább, az emberiség végleg elveszítette volna életkedvét.

Hiszen majdnem elveszítette. Az a nagy „alkonyi hangulat“, amely elfogta az európai embert, az anyag bölceselének vetülete volt a világ képén. Az Istenek elrejtőztek. A lélek csak a nyers tényekkel maradt. S mind hatalmasabbak lettek a gépek: mintha már nem az Ember vezette volna őket, hanem ők az embert. S ha a szellem még valamennyire hitt magában, nagy egyedüllét érzése fogta el; a magányban próbált magának várat építeni.

A demokráciában csalódott lélek már nem tudott szembenézni a ténnyel, hogy az ember maga is választ: jobb részt vagy rosszabb részt, s e szerint készíti, ha nem is éppen köznapi értelemben vett boldogságát vagy boldogtalanságát, de jó belső tudatát. S még kevésbé láthatta azt, hogy néha választják is az embert tőle független, hatalmasabb erők, s e szerint költözhetik megnyugvás a szívébe ...

A valóság az örök egyenlőtlenség hazája. A javak elosztása rejtélyes és megfoghatatlan módon történik, s nem csupán az emberek által. Mit tudjuk mi, hogy az egészséges életérzés szem-

pontjából ki kapja a neki megfelelő jót?!... Csak annyit tudhatunk, hogy ez sok láthatóból és sok láthatatlanból tevődik össze rejtélyesen. Sőt, néha még azt is majdnem bizonyossággal mondhatjuk el, hogy ha az egyenlőség valóban megjelenhet a földön, inkább megjelenhet a Valóságnak abban a tartományában, amely az anyagtól független és megfoghatatlan. Mondjuk: az olyan tudatban, amelyet a hit teremt. Például az a hit, amelyre a kereszténység majdnem kétezer éve vágyakozik, s amely valóban úgy tudja, (s nem csupán üzenetként hallja), hogy mindnyájan Isten fiai vagyunk, tehát magasabbrendű életre vagyunk elhíva...

A másik nagy gondolat, ahova az emberi szellem a demokráciából menekült, a kommunizmussal éppen ellenkező utakon jár. Az emberi közösségből a nagy magányosságba menekül. Az egyének, az „egynek“ jogát terjeszti ki határtalanul. A „hősök“ büszke és csalódott elvonulása ez az emberek közül a magasabbrendűség, a szellemi nemesség magányába. A tömeg fölé emelkedő erősek, vagy az anyag rabságából kiszabaduló „gazdagok“ világa ez. Az emberfölötti vagy felsőbbrendű ember eszménye.

Az ilyen magasra nőtt ember maga rendezi be világát és teremt meg törvényeit. A felsőbbrendű emberek mintha már nem is emberek volnának. Nem az a fajta, amelyből magasra nőttek. S valóban: mintha más nyelven beszélnének. Mintha igazában csak egymást értenék. Századok és évezredek múlása közben a tömeg fölött felelgetnek egymásnak, mialatt a többi emberek mélyen alattuk az élet egyhangú rabságában élnek hangya- vagy csorda-életüket. S amit mi néha az emberiség történetének látunk, valójában nem más, mint ezeknek a felsőbbrendű embereknek története és az emberek millióit megmozgató hatása.

A másik gondolat szerint az emberiség története ennek éppen az ellenkezője. A tömegek, a névtelen milliók örök mozgása. A szereplőket a tömeg választja ki a maga akarata szerint. Milliók vágya teremti, emeli a tömeg fölé, s nevezi meg a hősokeket. A hősokek önálló akarata csupán illúzió. Nem személyiségek ők, csupán képviselők vagy végrehajtók.

Az egyik gondolat szerint tehát az ember el akar tűnni, meg akar bújni a nagy egyformaságban. A másik szerint a maga külön törvényeivel egyedül áll, hősként szembefordulva sorsával... Mind a két gondolatnak az a közös vonása, hogy az ember minden „külső“ segítség nélkül maga akarja rendezni sorsát. Mindkettő mögül hiányzik az a titokzatos hatalom, amely néha látszólag gyöngé és könnyen megtagadható; amely magában az emberben él és mégis az emberen kívüli áll. Az a magasabb erőben való hit és bizalom, amely, ha akarátát megismerjük, megoldja a megoldhatatlant, s a „rendetlenséget“ a maga titokzatos rendjévé varázsolhatja át. Számon tudja tartani külön, sőt magasra tudja emelni a milliók

közül a legkisebbet is. A magánosan kiemelkedőt pedig vissza tudja melegíteni közösségéhez; szolgálatba tudja állítani; nem hagyja felsőbbrendűségében társtalanul: „megosztja vele a magányt“...

A demokráciából a két, végletek felé menekülő gondolat között mind mélyebbre ásta a szakadékot a „vezető“ nélkül maradt, nagy szellemi mozgásba induló természettudomány. Ez az eleinte „klasszikus“ körültekintéssel haladó, s az Egészből csupán a maga részét kivevő tudomány egyszerre félrelökött az útjából mindent. Fiatalos mindentudással sietett a legutolsó titkok felé. De végeredményében csupán meggzavarta vagy lerombolta az ember világképét, a nélkül, hogy újjal ajándékozta volna meg. Olyan olcsó jelszavakat szórt szét a naiv tömeg-lelkekben, mind pl. a „létért való harc“, a darvinizmus, amely a materializmussal karöltve sietett mai válsága felé vinni az emberiséget. Meglepő felfedezésekkel ámitotta, gépek csodáival ajándékozta meg az embert. Az emberi lelket azonban nemcsak gondozatlanul hagyta, de meglevő erejétől is megfosztotta. Kultúra helyett civilizációval nyugtatta. Így aztán a „korszakalkotó“ felfedezések, csoda-gépek, amelyek az ember nagyszerű szolgáluit jelentkeztek, egyszerre csak, mint mesebeli palota-forradalomban, teljesen hatalmukba kerítették az embert. Az ember azt hitte, hogy a világot hódítja meg velük. E helyett maga került rabságukba.

Ismét kiderült — most már egy egész kultúrára vonatkoztatva —, hogy magasabb lelki vezető nélkül az embernek még a legnagyobb földi csodák is ártalmára vannak; a maga szolgálatára előhívott természeti erők vesztére törnek... Kiderült, hogy az ember egészségesen csak a maga teljes „egészségében“, tehát földi és égi vonatkozásaiban egyszerre fejlődhetik. Egyébként haladása nem csupán illúzió, hanem színes vagy romantikus visszazüllés a primitívtségbe vagy ősrendetlenségbe. Lényegében oly mindegy, hogy szőrén megült lovon vagy áramvonalas autón rohan a szakadékba; hogy őserdőből letört bottal vagy lombikban készített robbantószerrel pusztítja egymást.

KOVÁCS LÁSZLÓ

(A közleményt folytatjuk.)

Félálomból rebbenve ébredek.
 Fontoskodón ver a foszforos óra.
 Minden tagom ólmosra vértezett
 s forogni kezd agyam bolond-orsója.
 A képzelet képet új képre vált:
 (éjjemnek mind élesen ismerőse!)
 a holtakat idézi s a halált
 és fényt villant a téli temetőkre.

Egyik sírban hős nagyapám pihen.
 A másikban meg egy halott leányka.
 „Pihen“, így mondják. És ha nem pihen...?
 Fantáziám a földpaplant lerántja
 s látom, amint apám bajusztalan
 nevetgél, oly groteszk így komoly arca...
 nénémnek meg földből bajusza van:
 mily rémítő a régi mosoly rajta.

S így fekszenek ők is: barátaim.
 S Viktoria, vékony zsorzsset-ruhában,
 melyben épp a temető tájain
 bujkált velem. (Emlékszem, hogy csudáltam.)
 Két izgalmas szeme most unalom.
 Változó arca megváltozhatatlan.
 Úgy kavarog bennem e képhalom,
 mint sodort tárgyak viharzó patakban.

Ugrálnak a bolhányi idegek,
 az izmaim megfeszülnek és rángnak...
 Nincs kibúvó. Remény nem hiteget:
 látni vélek egy fénylő fűzfaágat
 s látni vélem az erős csillagot,
 akinek fénye az úrbe ott ér el,
 hol asszonyom játszik jéggéfagyott
 csontujján az anyám kék gyűrűjével.

HORVATH IMRE

M Ű V É S Z E T I S Z E M L E

ANGALIT ÉS A REMETÉK

— *Jékely Zoltán mesejátékának bemutatója a kolozsvári Nemzeti Színházban.* —

A mese igénytelen egyszerűsége keresztül jut el irodalmi magaslatra. Nem látunk hatásos jeleneteket, nyoma sincs a színpadi raffineriának, csak az önkénytelen pazar ömlésű líra festi csillogóra mindennapi színeit. Nem történik semmi, csak az elégedetlen, a házasságban magát megrövidítve érző nő riad vissza a családi életbe a rá leselkedő veszedelmek láttán. Az ősi téma: a férfi és a nő viszonya variálódik csak tovább sok költőiséggel és friss színnel. A ritmus ringató hullámain kísérjük el Angalit Náritytembe, annak is legsötétebb erdejébe, a négy nőgyűlölő közé. A vadon lakói akárcsak Angalit, a szerelem és féltékenység áldozatai, kiket

„...köt szörnyű fogadalom,
gonosz kötése asszonynak s halálnak.“

Itéletük szerint meg is kéne halnia Angalitnak rettenetes kínok között máglyán, ha nőiessége meg nem babonázná sorra a remetéket. A négy remetében egy egész társadalom keresztmetszete tükröződik, bizonyítva, hogy ha egyben másban nem is, de egészében mennyire egyformák vagyunk. Ugyanoda lyukad ki és egyformán viselkedik Dögösi, a kissé ütődött proletár; a filozófikus hajlandóságú intellektus, Gergely bácsi; Béborult, az egykor nyilván szentéletű barát; meg Dexendóresz, a Don Quijote-i vonásokat mutató lovag is, aki ezidő szerint nem szélmalomok, hanem a szerelem ellen hadakozik. Igaz, ugyanolyan eredménnyel, mint bús elődje, mert alig lép a színre, máris elárulja magát:

„Egyetlen gyöngyvirág a gomblyukamban
s már azt hiszem, szép asszony jár velem,
igézetes kalandra indulunk a
meleg fészket kínáló ösvényen...“

A négy alakba sűrített tiszta, magasabbrendű komikum, a jellemfestés klasszikus módja manapság ritkán érzett örömmel tölt el. Angalit lelki struktúrája is éles szemre vall. Szinte tömény kivonata a női léleknek. Kissé ügyefogyott és gyámoltalan, de amint ráébred fegyvereinek erejére, azonmód szemtelen lesz és orruknál fogva vezeti a négy férfit. Főlénysége csak a hős megjelenésekor foszlik szét és változik vissza védelemre szoruló „gyenge nem“-mé,

A drámát sikerült az égi hatalmak beavatkozása nélkül, a jellemekből következő logikus fordulatokkal, törés nélkül felépíteni. Szerkezetileg eltér a sablontól — viszonylag sok képre is törik — de Jékelynél, akinek nem erős oldala a szerkesztés, szinte szokatlanul egységes és hibátlan felépítésű.

Az arányos szerkezetű mesén, a jellemzés kiválóságán felül meg kell emlékeznünk a szépen, perdülő, ötletes rímekben gazdag versről.

Kifogásunk szinte nem is lehetne, ha kerete nem volna. Vagy helyesebben: ha az egyébként tisztességes keretet szerencsésebb írói ötlet, vagy egy amolyan művészi ihlet alkotta volna meg, mint a beléje foglalt költői játékot. De a keret szükségességét épp úgy lehet vitatni, vagy talán még annyira sem, mint pl. a Szentivánéji álom keretét. Nélküle a Jékely darabja időben is csonka volna. Szerencse, hogy a keret célja vagy szerepe a játékban nem több és nem más, mint — mondjuk — a színpad külső keretének, vagy egy „második függönynek“ a szerepe, amely előtt „prózában“ megmondják, hogy hogyan kerülünk bele a szép költői mesébe. A hősnő a mi közhely romantikájú polgári hálószobáinkból jutott a mesébe, azért érdekel ottani sorsa.

A rendező Tompa Miklós általában ezúttal is lelkiismeretesen, komolyan dolgozott. A dráma szellemének megfelelően irányította a színészek játékát. A meseszerűség kidomborítása beszédben, játékban és kiállításban jól sikerült. Egy-két dolog azonban nem tetszett. Sőt a tetszéstől eltekintve — végeredményben szubjektív dolog — hamis és rossz megoldásokat láttunk. Az előjáték álomfüggönyös elkenése igen zavarólag hat, s a rendezés hibája az is, hogy némileg elsikkasztja a mese egyik alaptételét. Az erdei rémek tanyája nem igen szépül a nő megjelenése után, pedig Jékely éppen azt szertné szemléltetni, hogy az asszonnyal együtt miképpen költözik az erdőbe a rend, a szépség és a tisztaság. Angalit így beszél:

„Olyan a hajlék, mint a medve odva,
s úgy éltek ti itt elanyátlanodva,
mint bujdosó latrok, vademberek...“

„Az udvaron minden gatz/írtsatok ki,
hogy virágot lehessen ide vetni...“

„Úgy gondolom, hogy itt né, ez a fényes,
napos szeglet lesz majd a veteményes...“

Ez a színpadon nem valósul meg. Új színpad-képnek kellett volna jönnie, amely csak alapvonásaiban a régi. Egyébként úgy öltözik át; „megmosdik, megborotválkozik“ maga a ház is, és körülötte minden, ahogy a félvad erdei alakok is átalakulnak. Így a darab legfinomabb mondanivalója sikardt el.

Az alakítások közül Jancsó Adrienneé emelkedik ki. Mintha nagy rutinnal rendelkező színészegyéniség csillogtatta volna tudását, pedig ez első színpadi szereplése volt. Egész lényével a színpadon él. Gyönyörűen mondja a verset, énekhangja is kedves, kézfátéka is biztos. A négy bozontos erdei ember, Tompa Sándor, Váradi Rudolf, Csóka József és András Márton közül, bár mind a négyen tudásuk javát nyújtották, Váradit kell külön megemlítenünk. Annyi humorral, torz komikummal keltette életre a nyugtalan vadászt, hogy ez az alakítása az eddigiek közül is kimagaslott, s vele a színház legjobb erői közé emelkedett.

Ami a díszletezést és a színpadképeket illeti, már előbb volt egy megjegyzésünk. Még az elő- és utójáték gyatra színpadképét kell kifogásolni. A díszletezőnek tudnia kellett volna az is, hogy a falon lógó Rubens-képnek, amelytől a címét is kapta a darab — külön jelentősége van, hiszen annak alakjai elevenednek meg a mesejátékban. Erre a képre tehát nagyobb gondot kellett volna fordítania, vagy esetleg rávetített fényvel kellett volna a néző figyelmét felhívni rá. Így igazában azt se tudta meg, hogyan került be éppen ebbe a mesébe, s mért kapta a darab ezt a címet: „Angalit és a remeték.”

A dallamban gazdag és érdekes kísérőzenét a színjátékhoz Farkas Ferenc írta.

VITANYI JÁNOS

MAGYAR JÁTÉKSZIN

— Muharay Elemér könyve. Magyar Élet kiadása, Budapest, 1944. —

„A közösségi játék mozgalma távol marad a hivatásos színházi köröktől: nem színpadon játszanak, hanem szabadban, templomok előtt, néha templomokban is. A szereplők nem hivatátos színészek, hanem műkedvelők, de olyanok, akiknek belső közük van a játékokhoz: azok előadása nem kereseti forrás számukra, de nem is csak szórakozás, vagy önképzés, aminő az előbbi korok számára volt a műkedvelő színjátszás. A játék módja sem a hivatásos színészet naturális előadása, hanem egyszerű, szimbólikus. Céljuk vallásos élményt adni a tömegeknek, főként a nagyvárosok munkástömegeinek s ezért kap a szociális gondolat olyan hangsúlyozott szerepet bennük. Népi jellegük sem külsőségekben áll, nem a paraszt népiség külsőségeinek utánzatában, hiszen ez idegen számukra, hanem egyszerűségükben, áttekinthetőségükben.” Ebben a néhány mondatban igyekszik *Söveges Dávid* összefoglalni az európai közösségi játék fogalmát és célkitűzéseit. Ne menjünk azonban idegenbe, mert a gondolat hazánkban sem ismeretlen, a mi lelkünkötől sem áll távol: a magyar közösségi játék már szép multra és kiteljesülő jövő elé tekint.

Napjaink új műkedvelő színjátszása az egyre erősödő közösségi szellemre építette alapjait. „Kiegyensúlyozott élet ma is elképzelhetetlen játék

nélkül", vallja a *Játékszín* szerzője, akinek úttörő kezdeményezéséről Györfly István már ezelőtt egy évtizeddel azt írta, hogy belőle „idővel kisarjadhat a népi-nemzeti magyar dráma“.

Pár évtizede a népi gondolat láthatóvá és tapinthatóvá mintázta azokat az eszményeket, amelyekért ma a magyar falusi és értelmiségi fiatalság legjobbjai rajonganak és küzdenek. A népi irodalom — vagy talán fiatal lelkünk, amely érzékenyen fölfogta a korszakforduló üzenetét — olyan közösségi szellemi igényt támasztott, mit nem érint többé a politikai helyzet és válság, de amiben talán a magyarság európai jövőjének csirái lappanganak. A forrást, az új kultúra forrását mindenki ismeri: a nép az, a mi magyar népünk.

Hála Bartóknak, Kodálynak s nagyszámú tanítványainak, néprajzunk a fiatalságot a magyar énekkel már rég meglephette. A nemzeti szellemben megújodott cserkészifjúság igazi terjesztő apostola lett népünk dalainak, s napjainkban is egymást érik a népszerűsítő népzenei kiadványok és dalgyűjtemények (*Ádám Jenő, Balla Péter, Pálóczi Horváth, Kerényi György*, stb.). A ballada (*Ortutay*) és a magyar mesekincs legjava is (*Ortutay, Bözödi, Ósz János, Benedek*) közel férközhetett a gyerekek és a felnőttek szívéhez, csak éppen a népi dráma, a színjátszás volt mindeddig ismeretlen és megközelíthetetlen. A szükség közben egyre növekedett, mert napról-napra jobban látszott, hogy a népmese és a népdal önmagukban nem képesek kielégíteni az ifjúság szellemi igényeit.

Láthatjuk, hogy *Muharay* munkássága a koreszme és a pillanatnyi magyar igény szempontjából egyaránt időszerű és szükséges: eddig mégis sok gáncoskodást kellett és kell szenvednie embernek és ügyének egyaránt. Küzdelmeiben hű társai a *Központi Levente Ének- és Játékgyűjtés* lelkes tagjai, s e tárgyról írott munkáinak összefoglalója az előttünk levő mű. *Muharay* az úttörő kevesek közé tartozik s a közönyt talán éppen azért szenvedte, mert legelől halad a magyar közösségi játék útján.

A *Magyar Játékszín* szerzője szerényen csak „második bővített“ kiadásnak címezi, de ha megnézzük az elsőt (1940), értékkülönbségükről már a tartalomjegyzékek alapján hű képet nyerünk. Az új kötet a „műkedvelés tudnivalói“ mellett 4 kis mesejátékot, 4 balladajelenetet, 1 balladajátékot, 1 leányjátékot, 4 mesejátékot és 2 színjátékot, összesen tehát 16 darabot tartalmaz. *Muharay* — ellentétben a nyugaterópai közösségi játék művelőivel — szinte kizárólag a néphagyományból (s nem a régi magyar egyházi, nemesi és polgári hagyatékból) meríti anyagát. Az egyoldalúság érthető: a magyar játéktílust azokban az egyszerű drámai játékokban kell keresnünk, amelyeket sok évszázad ízlése és szokása alakított. A könyv szerzője valóban megtalálta a balladában, a mesében, a gyermekjátékban azt a csírát, ami a meginduláshoz és a kibontakozáshoz szükséges.

Megindulás van, de lesz-e kibontakozás? Fejlődésképes-e a magyar közösségi játék, illetőleg az új játéktílus? A kérdésre valamennyi művelt európai nemzet megadta a feleletet, nemcsak saját közösségi játékának felkarolásával és fejlesztésével, hanem a miénkről mondott ítéletével is. Az 1942. évi *Firenze-Weimar*-i európai ifjúsági találkozó bemutatói már mind az új játéktílus jegyében születtek és zajlottak le, de a babért valamennyi előtt megnyerték a magyar közösségi játékok s köztük éppen

Muharay egyik darabja, *Mátyás király aranyszörű báránya*. Való, hogy minden megindulás és úttörés nehézségekkel jár s igaz, hogy *Muharay*-nak sem minden műve örökértékű, de az ezernyi szereplőt megmozgató szabadteri játékok (*Csiksomlyó*), a díszletek és kellékek nélkül előadott és sikert aratott mesejátékok (*Az egyszeri király kenyere*) kétségen felül nagy fejlődési lehetőség felé mutatnak.

A *Magyar Játékszín* olvasva talán kevesetmondó. Valóban annak tűnhetik, mert a mozgás nem a könyvlapokon történik, hanem a térben és a valóságban: hangban, arckifejezésben, az izmok játékában. A magyar tánctudomány elmaradottságának az az oka, hogy nem rendelkezünk a pontos gyűjtéshez, lejegyzéshez szükséges eszközökkel: a *Magyar Játékszín* darabjait sem olvasni, hanem játszani, élni, művelni kell, olyan szereptel és olyan lélekkel, amilyent az új műkedvelés kíván.

Kísérletképpen is lehetetlen papíron annak az érzékeltetése, hogy mit jelent gyakorlatban a közösségi játék. Alapelvei a mai „szórakoztató” színházi világban talán újaknak tűnnek, jóllehet örök színházi elvekben gyökereznek: „A színésznek a színjátszás foglalkozása és életének értelme, míg a műkedvelőnek alkalom játékosztöne természetes kiélésére”; a műkedvelőt többé nem irányítják az anyagi és az üzleti szempontok; a beszéd, mozgás természetessé válik s a játéktípus egyénivé, mert a rendező éppen ezeknek ad szabad teret; a függönydíszlet feleslegessé teszi a kulisszákat; az eszközöket és kellékeket csak jelölik s ezáltal megnyitják az utat az eszköztelen színjátszás felé; a jelmez, a maszkírozás is megszabadul hagyományos bilincseitől s a műkedvelést könnyűvé és nem utolsó sorban olcsóvá teszi; a közönség képzelőtehetsége által egyre nagyobb részt vesz a játékban s így ez nem válik a kiszolgáló-kultúra eszközévé; röviden: egyszerűség, természetesség, játékoság, közösségi szellem s mindezekben felül gyökeres magyarság.

Szabó Iván rajzai nem állanak a könyv színvonalán s inkább csökkentik, mint növelik annak értékét.

FARAGÓ JÓZSEF

FÉNY ÉS ARNYÉK

— *Jegyzetek Harsányi László Futunk az égi tűzzel c. poszthumuss verseskötetéhez.* —

A kötet előszavának vallomása szerint *Harsányi László* az a művész volt, aki óhajtotta a templomok áhitatos óráit, az eldugott utcákban való kóborlást és a temetők pihentető csendjét. Önmagához mindig aszkétikusan kegyetlen és számonkérő volt, lankadatlan éberséggel figyelte életmérlegének himbálózását, a mások hibáit és fondorlatait viszont őszinte humánummal és férfias megbocsátással simítottta el. Magától-értetődő tehát, hogy ilyen állapotban levő lelkéből, az „aranyhúros hárfából” széles végletek között váltakozó költészet teljesedett ki. Színes és tartalmas versei szociális kérdéseket vetnek fel, kegyetlen Istent ostromolnak, vagy igazságos és jóságos Urat dicsérnek, a zord halált rettegik, vagy a feloldozó örökálmot kívánják, a buja és misztikus szerelem hevét babusgató és gondoskodó szeretet árjában oldják fel. Mint gazdag skálájú himnusz, úgy szárnyal életműve mély és hűvös szakadékok felett, hogy könnyel áztatott, aransugarakkal cirógatott ravatálnál halkuljon el. Utána már csak az *amen* következik.

Debrecenben, a kálvinisták gazdag és rideg Rómájában született, de őselnek bölcsője a falu világában ringott. Ez az adottság társadalomszemléletének egészséges és szilárd alapja. Pózmentes, józan meggyőződéssel vallja a céltudatos nemzeti élet szükségességét, a parasztnban nem reklámot lát, hanem — félszége és „furcsaságai” mellett is — a fajta tiszta és táplálóörökkel telített megtestesítőjét. Paraszti származását számtalanszor hangoztatja, de nem divatos szólamként, hanem mint nemes és kötelező örökséget.

Az Istennel először tizkörümmel, lázadó harsonával viaskodik. Szinte tudatalatt, szembeállítja az ész törvényeit a hit kifürkészhetetlenségével. Majd az „Allah”, Vég-Ok”, „Titok”, stb., bizonytalan körvonalú fogalmába akarja az égi Urat beleszorítani. Félremagyaráz és alkalmazkodik, egyezkedni próbál. Később derűs nyugalommal és törhetetlen meggyőződéssel fordul Istenhez, akitől a tehetséget, az „égi tüzet” kapta, hogy végül a rettenetes csapásokat zokszó nélkül, alázatos imádsággal fogadja. Bizony, ez már a Jób hite.

A szerelmet először a fiatalság forró és érzékeny révületével dicséri. Bődítő és csillogó köntösbe öltözteti és úgy nyújtja át kedvesének. De amikor a kedvesből jóságos élettárs és anya lesz, a lángoló hevülés dicselkedő imádatná és mindent-befejező szeretetté érik. A szürke hétköznapok robotját és a jóleső örömeiket a feleség, a gyermekek: a család könnyíti, vagy sokszorozza meg. A család, amely szerelemből és szeretetből vétetett.

A halál mintha személyes ismerőse lenne. Életének minden pillanatában magamellélt érzi; magányos sétáiban, zsoldáros istentiszteleteiben, mámoros duhajkodásaiban, szeretteinek öleléseiben, alkotó pillanatainak lázas gyötrelmében. Néha kísértetiesen borzongató és pompázó szimbólumokkal illeti, hódolva rettegi, de aztán ismét megértő pajtásként fog vele kezét. Fáradt fejét bő ölébe hajtja, és lezárja sok köznapit és csodát látott szemét. A többit a „csontkezü úrra“ bízza.

PAPP JÓZSEF

AMBRUS ZOLTÁN VÁLOGATOTT ELBESZÉLÉSEI

— *Voinovich Géza válogatásában. Révai kiadása, Budapest.* —

Irodalmi közvéleményünkben évek óta tart az elfeledett századvégi íróknak — Krúdy Gyulának, Szini Gyulának, Gózsdu Eleknek, Justh Zsigmondnak, Lovik Károlynak, Ambrus Zoltánnak — újrafelfedezése, újraértékelése. E kettős — irodalomtörténeti és irodalomtudati — vállalkozás célja az, hogy a magyar századvég irodalmának történeti helyét érdeme szerint megállapítsa és kétségtelenül mély-kultúrát jelentő írót, irodalmi alkotásait ismét olvasottá tegye.

Ebből az irodalmi tudat alá süllyedt nemzedékből rokontalanul emelkedik ki Ambrus Zoltán írói egyénisége és életműve. Hat évtizedre terjedő írói működése alatt sikerekben, hangos dicséretben vagy lesújtó bírálatban soha nem volt része. A milléniumi évek előtt világvárossá nőtt Budapestről indult el, mint író és kritikus, hogy végül zárkozottan, szinte elfeledetten mintegy harminc kötetnyi regényt, novellát, színi és könyvbírálatot hagyjon — az ő nemzedéke esetében „hálátlan utókorra“. A századvégi francia szellem híve és tanítványa. Párizs és a francia irodalom neki, mind életfelfogásában, mind pedig irodalmi problémavilágában példa és eszmény volt. Az itthoni kései újrromanitikus tárca-irodalmi és a bourgeti lélekelemzői irány keveredik elbeszéléseiben. Csiszoltság, külső és belső fegyelmezettség, ezek jellemzőek a novella-író Ambrus stílusára. A francia prózai fegyelmet kísérel meg átültetni a dagályosságba, Mikszáth és Jókai nyomán amekdőtázásokba tévedt századvégi irodalomba. Hőseiben tényleg van valami elesettség-érzés, tanácstalan, szinte sorszerű borúlátás. A realizmus és naturáлизmus kötelező sötétenlátása Ambrusnál egy-két fokkal megszépítve, sokszor a fájdalomtakaró humor álarca mögé bújva jelenik meg.

Főtémája nem is annyira a történés, az ügyesen, fordulatosan elmondott cselekvés, hanem maga az emeberi lélek ezernyi bonyodalommal, ezernyi elemezhető problémával. Az ébredő világváros-Budapest hatása minduntalan belezátszik témába. De míg Krúdynál az álomszerű, hangulatokban, színekben gazdag Pést-Buda talál megjelenítőre, addig Ambrusnál a városi ember, a maga apró vétkeivel-erényeivel lép elénk. A századvégi művészvilág, újság-írók, írók, pénzarisztokraták, bérházakban lakó magányos polgárok alakjai elevenednek meg. Számukra a földi lét jobbára csak szenvedés, melyből az

illúziók, az álmok világába menekülnek. De ezek az álmok, illúziók tragikus végre juttatják Ambrus hőseit. Ember és közösség, erkölcs és társadalom közötti összeütközések nem nagyszabásúak, megrendítőek, hanem köznapian egyszerűek, szinte lélektani törvényszerűségekkel megmagyarázhatók. Mese-szövege szinte teljesen nélkülözi a színes képzelőerőt, a fantáziadús fordulatokat. Egy-egy novellájánál az az érzésünk, hogy nem szakad meg az utolsó mondatnál, hanem talán új hősökkel, de ugyanazzal a problémamanyaggal folytatódik, szinte Krúdy írásaihoz hasonlóan. A francia irodalomban oly gyakori, idegen országokból, történelmekből vett témák Ambrusnál is megjelennek. Egy-egy francia vagy olasz történelmi tárgyú novellája csaknem olyan, mintha az illető irodalomból vett, mintaszerű fordítás volna. Az élet titkai, születés, halál, szerelem, házasság mind-mind témák, alkalmak arra, hogy hősein keresztül fanyar életbölcseletét novellaalakban tárja elénk. Egészen halványan, finoman érzékelhető az a váasztóvonal, ami az élet és irodalom között észrevehető. Bármit mond, ha még oly tragikusan hangzik is, tudjuk, hogy csak kitalálás, esetleg az életből vett történés, de mesészerűen megszépítve vagy megrútítva.

A sajátos Ambrus Zoltán-i novellaforma a tárcából vezethető le. Ez a ma már holt műfaj a századvégi irodalom egyik kedvelt megnyilatkozási formája volt. Célja szerint rövid, tartalmas, érdekes és mindenkor irodalmi színvonalú. A fegyelmезetten, magas irodalmi ízléshez alkalmazkodva író Ambrus ezt az irodalom és újságírás határán álló műfajt valódi irodalommá, időtálló alkotássá tette.

Válogatott elbeszéléseinek e megkedveltető, izelítőként ható kötete az elkövetkező Ambrus-revizió szempontjából jelentős vállalkozás. A novellaíró Ambrust valóban jellemzően bemutató elbeszéléseket összeválogató Voinovich Géza pedig e cél érdekében értékes munkát végzett.

FICZAY DÉNES

BCU Cluj / Central University Library Cluj

KÉT BIBÓ-REGÉNY

— *Nincs irgalom.* — *Halott szerető.*
Stádium kiadása. —

Ebben a két regényben Bibó a szerelem nagy emberi problémájának két különleges esetével foglalkozik. A serdülő fiú első „halálos” szerelmi fellebbanása nem új téma, már több kiváló író foglalkoztatott. Egyik legremekebb feldolgozása Turgenyev Első szerelem című regénye, mellyel egyébként Bibó könyve több ponton közeli rokonságban áll. Ha azonban a kettőt összehasonlítjuk, ami önként kínálkozik, szembetűnően kiütözköznek a

Nincs irgalom hibái. Elsősorban pedig az orosz író művében tapasztalható nagyszerű tömörség hiánya. A probléma felépítésében is gazdagabb az Első szerelem. Turgenyev a szerelmes kamasz vergődését meseteri fogással rendkívüliségében izgalmas kettős konfliktussá szélesíti, melyben az ifjú a szerelem és apja iránti tisztelet és szeretet között ingadozva vívja önmagával a corneillei tragédiákra emlékeztető harcát. Bibó — a meseszöveg érdekességének rovására — meglehetősen elszigetelve kezeli a kérdést. Ez a művészi puritánság önmagában még nem is kisebbítené regénye értékét. Am ez a felfogás az elő-

adás tekintetében fokozott tömörséget kíván, ami pedig a könyvből teljesen hiányzik. A serdülő fiú felángoló érzésének ereje elveszti dinamikáját; a szenvedély első fejlődésének rajza borotvaélességét és folytonosságát a széles és laza keretek között. A sok szükségtelennek érzett epizódban a mondanivaló szétfolyik.

Az író minden gondja és érdeklődése a központi alakra, a szerelmes kisfiúra korlátozódik. Rajta keresztül minden ember első nagy és megrázó élményének ad kifejezést: nincs irgalom, a gyermekkor felelőtlen éveinek délibábos ábrándjai közül ki kell lépnünk a nagy csatatérre, hol a megpróbáltatások várnak. A meséskönyvek kora visszavonhatatlanul elmúlik, a kis örömök a nagy fájdalomnak adják át helyüket, ám kell ez a szenvedés is, ez tisztítja, magasztosítja, érleli a gyermeket emberré, férfivé. A gyermek ismeretlen, befelé fordított arcát, gyermekkorunk elfelejtett világát fedezi fel és leplezi le előttünk az író az élmény őszinteségével. Ez a mélyről áradó, lüktető líraiság és a nyelv zamatosan magyaros zenéje a regény legfőbb érdeme.

Gyuri, a serdülő fiú, a felnőtt nő iránti szerelmével először kerül szembe a világgal, az élettel s annak kíméletlen törvényei elől kétségbeesve igyekszik visszamene-külni gyermekálmainak festett kullisszái közé. Kovalik, a Halott szerető hőse, önmagával kerül össze-ütközésbe. Rajongva szeretett fiatal feleségének hirtelen halála után rövidesen megtudja, hogy az asszonyonak három szeretője volt. Álomvilága összeomlik. Bosszúvágytól fűtve felkutatja a három férfit, ám rádöbben, hogy felsőséges érzésével maga kergette felesé-

gét idegenek karjaiba. Ez a felfedezés lelkileg egészen összetöri. Hogy feleségének igazságot szolgáltatson, új alapokra helyezi életét és eljegyzí gépirókiasszonyát, egy élnivágyó fiatal lányt, aki csak játszik vele és társadalmi állását és anyagi helyzetét szereti az ötvenéves férfiben. Bibó helyes írói érzéssel nem aknázza ki a témában rejlő hatások, de olcsó lehetőségeket, hanem az érzelem fejlődésének pontos leírására fekteti a fősúlyt. Az előtérben itt is a lélektani szempontok állanak. A jellemzés sokkal szélesebb körű és erőteljesebb, mint a másik regényben, formailag azonban ez is ugyanabba a hibába esik: a probléma természetéhez és a feldolgozás módjához képest nem eléggé tömör és egységes, folyamatosságát a sok lényegtelen kitérés megbontja, széttördeli. Nem volt egészen szerencsés ötlet összekeverni Kovalik megrendítő komolyságú belső drámáját, lelki válságát a gépirókiasszony és a hervadó hajadon bohózatba kíváncsozó férjfogási manipulációival sem, melyeket a szerző nem mindig helyeseltető realizmussal részletez. Ez a körülmény az egész műnek bizonyos vaskos boccacciói jelleget kölcsönöz, amit még inkább kihangsúlyoz a „szemesé a világ“ elv alkalmazása befejezésként. Pedig ez nem megoldása a problémának, sőt előbb-utóbb feltétlenül újabb, nem kevésbé súlyos probléma szülőanyjává válik. E miatt a regényt belsőleg befejezetlennek érezzük. Így a téma ellaposodik, annál is inkább, mert itt már annak a gazdagon felbuzgó lírának jóleső emberi melegét sem érezzük többé, mely a „Nincs irgalom“ hibáit, ha nem is ellensúlyozza épen teljesen, de legalább letompítja.

Jánosházy György

FALUSI BOHÉMEK

— *Benedek Elek könyve. Új Idők Irodalmi Intézet Rt. kiadása. Bp. 1943.* —

Benedek Elek szerény, kevésbé változatos hangjával külön szín volt korának sokféleségében. Az uralkodó irodalmi áramlatoktól nem hagyta magát sodortatni, megmaradt azon az úton, melyre vérmérséklete predesztinálta. Amikor az élet mezítelenségeinek, gennyes seibeinek megmutatása világirodalmi programmá nőtte ki magát, ő akkor is megmaradt a szép, idilli élet magasztalása mellett. Nemhiába az ifjúság írójaként emlegetik még ma is, a mese volt az igazi világa. A mese, amelyikben az álom és képzelet versenytfutnak a gyönyörködésben és a földi valóságoktól való szabadulásban. S ettől a maga teremtette illúzió-világtól nem tudott, de nem is akart szabadulni. Szerette úgy szemlélni a való világot is, mint a mesevilág tündérekertjét. Nem ismert rossz embereket, gonoszakat, esetleg csak nemjőkat, akiket azonban hamar ártalmatlanított. Az ő végtelen szeretetében, mély emberségében minden megszépült, megnemesedett.

A Falusi bohémek egy ideálisan optimista léleknek rajzai, vázlatai a falusi életről. Alaphangulata valamennyinek a derűs mosoly, mely beragyogja az élet útjait, még ha szenvedéseken és megpróbáltatásokon vezet is keresztül. Történeteit a legegyszerűbb életformának a vetületei. A falusi embert életkörülményei szorosan a természethez kötik. Ez adja meg valamennyi elbeszélésének a hátterét. A városi kultúra „csodabogarái” távol állanak tőle,

s ha valamit közikbe is hoz egy kedves jövevény, jóízűen kinevetik. Egészséges humorral intézik el a nagyvárosból hazavetődött borbélysegédet, aki slágerekkel és idegen szavakkal fitogtatja frissen szerzett műveltségét. Megkapóan szép a balladaszerű Firtos Gergely története, akit a véletlen olyan szerelmi kalandba sodor, amely eleve reménytelenségre van ítélve. Vágyakozása azonban nem lángol szenvedéllyé, mert józan paraszti esze jobb belátásra vezet. Anekdotából nőhetett elbeszéléssé a mindentudó Bölcs Dániel története, ki olyan kérdéseket adott fel, melyre még anyaszült nem tudott megfelelni, míg felesége olcsó pénzen ki nem szolgáltatja. Igazi falusi történet a fortélyos barna ló regéje, szánalomkeltő a szegény Sánta Kerekes János haláláról írott elbeszélés. Egy kicsit mindig ünnepélyes, vendégváró hangulat üli meg Benedek Elek faluját. S jönnek is a vendégek, a várva-várt „nagybácsik” és jó barátok, kik a városi ember mohóságával fordulnak a falusi élet felé: elmerengnek a hazatérő tehéncsordák láttán, ujjongnak a felkelő napnak, nem tudják mit kezdeni ebben a végtelen egyszerűségben, csendben és nyugalomban. Az örömittas várakozás nem tart sokáig, mert következnek a búfelejtő poharazások, kirándulások. Így nemegyszer naplószerű feljegyzésekből kerekedik ki egy-egy finomszövési elbeszélés.

Említést érdemel Szondy György szép bevezető tanulmánya, melyben sikerülten fogja meg Benedek Elek írói egyéniségének a lényegét: a fajszertetet és a mély emberségből fakadó papi lelkületet.

Isák József

Felelős kiadó és szerkesztő: KOVÁCS LASZLÓ

TÁRSADALMI TÉNYEZŐK ÉS A NÉPI MŰVELTSÉG ALAKULÁSA

A népi műveltség történeti képződmény. Kialakulását társadalmi, gazdasági, történeti és földrajzi tényezők hozzák létre. Ezeknek a tényezőknek a műveltség alakulásánál, fejlődésénél való szerepét lényegesen befolyásolja a nép sajátos lelkisége, életszemlélete, a külső tényezőket értékelő ethnikai magatartása. A népi műveltség egyik lényeges tulajdonsága, hogy mindig térhez és időhöz kötött emberi *közösség* gondolkodását, szellemi, gazdasági és társadalmi világát fejezi ki s ebben a világban benne van a közösség multja, visszatükröződnek benne azok az erők, amelyek a közösség életét formálták és befolyásolták. Ez a műveltség különböző elemekből áll: a gazdasági élet mozzanataiból, szerszámokból, ruházatból, az egyéni és társadalmi élet megnyilvánulásaihoz kapcsolódó szokások, hiedelmek végtelen sorából, meséből, dalból, stb. Az elemek állandóan alakulnak és változnak s ennek következtében állandóan alakul, változik a népi műveltség egésze is. A változást és alakulást elsősorban azok a tényezők okozzák, amelyek magát a népi műveltséget létrehozzák.

Az alakulás, a változás térben és a különböző társadalmi rétegekben más és más formák között történik. A térbeli változás és alakulás egyik jellemzője, hogy a földrajzilag zárt vidékeken és az ott élő közösségeknél a természeti viszonyok bizonyos életforma megtartására kényszerítik, hagyományos életformájának a megőrzésére kötelezik az embert. Míg azokon a területeken, ahol az ember már győzedelmeskedett a természetben, szerszámaival kiirtotta az erdőt, lecsapolta a mocsarakat, hagyományos életformájának a felbomlására sokkal nagyobb lehetőségek vannak. Munkájával az ember nemcsak gazdasági életének a képét változtatja meg, hanem azzal új utakat vág társadalmi és lelki magatartásának is. Munkájával közvetlen fizikai, közvetve pedig szellemi változásokat idéz elő.

A népi műveltség nem minden eleme változik azonos módon és azonos mértékben, — még egyenlő feltételek mellett sem. Nem történik egyformán az alakulás és változás azoknál az elemeknél sem, amelyek azonos eredetűek és korúak. Ennek az a magyarázata, hogy a közösség az azonos eredetű műveltségi elemeket nem mindig azonos elvek szerint értékeli s az elemek alakulásának nem mindig ugyanazok a természeti feltételei. Valamely szokás, hiedelem, szerszám egy-egy népcsoportnál, egy-egy területen, ha csökevényes formában is gyakran évezredek át megmaradhat, ugyanakkor, ami-

kor az azt fenntartó közösség, ethnikai csoport társadalmi és gazdasági élete, életszemlélete már eltávolodott attól az életformától, amelyhez ezek az ősi maradványok eredetileg hozzátartoztak. Ilyen ősi maradványok a magyarság társadalmilag és területileg sziget-szerűen még előbukkanó finnugor és török eredetű műveltségi javai. Elsősorban alföldi pásztorkodásunkban mutathatunk ki ilyen maradványokat. Ennek az a magyarázata, hogy a pásztorkodás a hagyományokat legjobban őrző foglalkozási ág. Ősi maradványok, keleti hagyatékok közé tartozik a sámánizmusra utaló táltoshit, a magyarság világelképzelését tükröző néhány monda- és mithosz-fosztlány: a kalotaszegieknek pl. az a hite, hogy a földet bivaly vagy cethal tartja s ezeknek az állatoknak a mozgása idézi elő a földrengéseket. Nem egyszer a prehisztórikus Európa műveltségi maradványaival is találkozunk magyar földön. Ezek közvetett vagy közvetlen úton maradtak fenn: ilyenek pl. Erdély déli részén előforduló lepénysütő kövek, ajtószzerűen működő vadfogó csapdák. Az anyajogú társadalmi szervezetről az apajogú társadalmi szervezetre áttérő korai történetét élő Európa emlékeit őrzi az a Nyiregyháza környéki szokás, amikor szülésnél a férj az istállóba megy, belefekszik a jászolba, gatyáját megoldja s mindaddig ott van, amíg a szülés le nem zajlik. A szokás a férfigyermekágy (couvade) emléke. A férfigyermekágy lényege az, hogy szüléskor a férj is gyermekágyat fekszik s ezzel jelzi, szimbolizálja, hogy a gyermek éppen úgy hozzá is tartozik, mint az anyjához.

Népi tudatot és magatartást őrző közösségeknél azok az elemek maradnak meg legtovább, amelyekkel a közösség kifejezheti sajátos ethnikumát. Ezek az elemek a legtöbbször *külső jegyek*. Ilyen a viselet, amely ma a leglényegesebb meghatározója a kalotaszegi, a matyó, a sárközi ethnikumnak. Aránylag a viseletet őrzi legjobban a nép, mert tudat alatt és tudatosan is érzi, hogy sajátos ethnikumának ez a legjobb kifejezője. Mesével, balladával, a különböző hiedelmekkel, gazdálkodásának mozzanataival már nem tud ethnikai sajátosságainak — mások által is könnyen érzékelhető — kifejező formát adni. Így ezeknek a hagyományoknak a betartásánál és megtartásánál a közösség egyes tagjai akaratukat, nézetüket és véleményüket szabadabban érvényesíthetik. A mezőkövesdi matyóknál a fiatal menyecskétől senki sem kéri számon, hogy a falu hitvilágából még mennyit őrizz, férjétől nem kérdezik, hogy milyen ekét vagy szekeret csináltat, de ha a menyecske leveti a közösségtől elfogadott ruháját s városi, polgári holmiba öltözik, a matyók többé nem tartják maguk közé valóznak, megszűnt matyó lenni.

A külső jegyek az ethnikai csoporton kívül állók részére jelentik és jellemzik magát a csoportot, de viszont a csoporton belül a külső jegyeknek olyan változatai lehetnek, amelyek a közösség belső társadalmi vagy generációs tagolódását fejezik ki. A muszuj vagy

bagazia viseletéről megállapíthatjuk, hogy valaki a Kalotaszeghez tartozik-e vagy sem. A muszuj belső több ujjnyi széles posztósze-gésének a színe viszont életkorok szerint változik, amivel ez a vise-letdarab a *közösségen belül* is sajátos kifejező tulajdonságot nyer. Kifejezi az egyes korosztályokhoz, társadalmi állapothoz (leány, me-nyecske, özvegy vagy idősebb asszony) való tartozást.

Utaltam arra, hogy a népi műveltség alakulása a különböző társadalmi rétegekben nem azonos módon történik. A szegénység-nek gazdasági helyzete miatt sokkal kevésbé van alkalma hagyomá-nyos műveltségi javaitól elszakadni s azokat újakkal, megfele-lőbbekkel helyettesíteni, mint a módosabb rétegnek. Ha alaposab-ban vizsgáljuk a falu műveltségét, a szegénységnél találjuk meg a régi házat, a szegénység dolgozik régi gazdasági szerszámokkal, az ő konyhájában főzik az egyszerű ételeket. Az alacsonyabb társa-dalmi és gazdasági helyzet magával hozza, hogy a szegénység vi-lágszemlélete is szűkebb keretek között mozog; lelki, szellemi szük-ségleteinek a kielégítésénél saját maga hagyományos világa felé fordul. Hiedelmei, kultikus jellegű megnyilatkozásai teljesebbek, mint az anyagiakban bővelkedő rétegé. A szegénységnél a hiedel-mek, kultikus cselekedetek szervezesebb viszonyban lehetnek magával az emberi lélekkel s a közösség lelki alkatával, mint az anyagiakban bővelkedő rétegnél. Hazai viszonylatban természetesen kivétel a vá-rosi munkásság és az alföldi agrárproletár réteg. Az agrárproletá-riátust politikai, társadalmi öntudata szakította el a hagyományos szellemi jelenségektől, művelődéstörténeti értékű tárgyi formákat pedig azért nem konzervál, mert nincs mit konzerválnia. Ez az a ré-teg, ahol a rongyos kabát és a lyukas csizma a népviselet.

Bizonyos helyzetekben és esetekben lehetséges az, hogy a sze-génység *lelkileg* szakad el a hagyományos formáktól. Az egyes ele-mek alkalmazását, használatát nem hagyományos műveltségének organizmusa irányítja, hanem azokat gazdasági helyzete, körülmé-nyei tartják fenn. Így nagyon sokan azért szántanak régi formájú ekével, mert nem tudnak újat venni s azért laknak szalmás, szele-menes házban, mert nincs módjuk helyette megfelelőbbet építeni. Gazdasági helyzetük miatt tehát a régi tárgyi formáktól nem vál-hatnak meg. De ugyanakkor már él bennük a vágy új, korszerűbb, megfelelőbb formák befogadására. Sőt ezeknek a régi formáknak a használatánál már új elveket, elgondolásokat meg is valósíthatnak, anélkül, hogy ezek az elvek a formát *technikai értelemben* érinten-ék, befolyásolnák, megváltoztatnák. A régi eke lehet olyan gaz-dálkodási korszak maradványa, vívmánya, amelyben még csak egy-szer szántották fel a bevetendő területet. De viszont ugyanazon a területen, ugyanaz az ethnikai közösség átörökítheti olyan későbbi gazdálkodási korszakába, amikor már kétszer, háromszor szántják meg a földet. Ez a példa a népi műveltség alakulásánál gyakran ta-

pasztalható elvre, a forma megmaradásának és az alkalmazás kiterjesztésének vagy változásának az elvére világít rá.

Amíg a tárgyi formákat a szegénységnek akarata, vágya ellenére tartani, alkalmazni, használni kell, addig a formákkal eredetileg együtt fellépő kultikus megnyilatkozásokat már elhagyhatja. Egy példával könnyen rávilágíthatunk erre a problémára is. A régi ekeformával együtt jártak bizonyos szántáskörüli szokások és hiedelmek. A szokások, hiedelmek »értelmetlenségét« éppen úgy belátja a földműves, mint azt, hogy régi ekéje már nem célszerű. De a szokások, hiedelmek felett sokkal szabadabban dönthet, mint gazdasági eszközének használata mellett. A hiedelmek elhagyásának lelki feltételei vannak, míg egyes tárgyi jelenségek elhagyása lelki és gazdasági feltételektől függ. A lelki feltételek azonban csak akkor következnek be, ha az egyén és a közösség között a kapcsolatok meglazulnak vagy a közösség életében új orientáció áll be. A különböző folyamatok azonban a közösség nem minden tagjánál és rétegénél történnek ugyanabban az időben.

A hagyományok megtartásánál, változásánál figyelembe kell venni az egyes foglalkozási ágakat s a népi társadalomnak azokat a tisztségeit, amelyek valamely intézményhez fűződnek. Mesterségük révén elsősorban egyes népi iparosok (szűrszabók, gubacsapók, szűcsök, részben a fazekasok), halászok, pásztorok őrzik a hagyományokat. Ez a hagyományörzés nemcsak használati eszközeikben, hiedelmeikben nyilvánul meg, hanem életszemléletükben és társadalmi magatartásukban is. A pászortársadalom zárt. Családi kapcsolatait önmaga felé igyekszik kiépíteni. Tudunk alföldi pásztor-dinasztiákról, amelyek tagjai lehetőleg csak pásztorcsaládokkal házasodtak s a fiúkat pásztoroknak nevelték. A pásztor-dinasztia tagjai egymástól öröklött hagyományos formák között őrizték a kezükre bízott jószágot; — ugyanakkor, amikor kenyéradó jószágtartó gazdáiknak a hagyományokkal szemben való magatartása a legkülönbözőbb színezetű és értékű. A legénybírói, bírói, presbiteri intézmény és tisztség, a vőfélyi, násznagyi méltóság, amelyek révén az egyének kiemelkedő, irányító szerepet töltenek be, bizonyos vonalon szintén hagyományörzők. A népi műveltség kutatása közben számtalanszor tapasztalhatjuk, hogy a hétköznapi élet hagyományos megnyilvánulásai fokozottan, sőt rohamosan színtelenednek s a hagyományok egy-egy ünnepi alkalomra korlátozódnak, az emberi élet nagy fordulói (születés, keresztesítés, legényavatás, házasság) köré fonódnak. *A néphagyományok elsősorban a közösségi jellegű megnyilatkozások és intézmények keretében maradnak meg, ott élnek tovább.* Ahol a közösség az ellenőrző szerepét elvesztette, nem uralkodhat a kultikus, mágikus cselekedetek felett, ott ezeknek a cselekedeteknek a napjai meg vannak számlálva. Az ételek elkészítésénél a fiatal menyecskét sem a falusi közösség, sem a család idő-

sebb tagjai nem ellenőrizhetik, hogy betartotta-e azokat a kultikus cselekedeteket, amelyeket az étel ízletesebb tételére ír elő a hagyomány: pl. kenyérsütésnél a kovászhoz szótlanul hozta-e a vizet vagy a kenyér kiszakítása után magasra ugrott-e, hogy kenyere is szép magas legyen. Ellenben, ha ugyanez a fiatal menyecske vagy leány a fonóba megy, tehát egy közösségi jellegű megnyilatkozásban vesz részt, ott már szigorúan be kell tartani az érvényben lévő szokásokat. Egyéni ítéletei, elhatározásai nem lehetnek. Annak a gazdának, aki a földjét már modern ekével szántja, résztvesz a gazdaköri vitákban, rádiót hallgat és újságot olvas: ha a közösségi megnyilatkozások kereteiben kell mozognia, törvényszerűen hagyományörzővé lesz. Így a legénybírói, vőfélyi, násznagyi tisztség betöltésénél funkcióját a közösségi előírások, szabályok szerint végzi.

A népelet közösségi, szertartásos megnyilatkozásait, intézményeit mindig különös gonddal tanulmányozzák a népelet bűvárai, mert ezek a megnyilatkozások és intézmények ethnológiai, művelődéstörténeti, lélektani és szociológiai szempontból egyformán gazdag tanulsággal járnak. A megnyilatkozások, összejövetelek igen gyakran zárt, titkos jellegűek. Az összejöveteleken a nép természetfeletti nagy kérdéseit intézi el, földi, hétköznapi problémáit próbálja különböző varázscselekményekkel, szertartásokkal megoldani, belső világát feltárni. Míg a falusi ember mindennapi munkáját nyugodtan szemlélhetjük, addig ezek a kultikus jellegű társas összejövetelek nemcsak a falusi társadalmon kívül állók előtt maradnak rejtve, hanem a falusi közösség egyes tagjai, nemzedékei előtt is. A fonókban nem mindenki vehet részt. Az ország több helyén még külön fonói vannak a leányoknak, a menyecskéknek, az idősebb asszonyoknak, ahol a munka lényegileg hasonlóan történik, de a játékoknak, a szórakozás formájának már más és más értelme van. A leányok fonójában a játékok értelmét kutatva azt látjuk, hogy azok a párválasztásra, a jövődöbéli férj, vőlegény, menyasszony személyének, tulajdonságainak a megállapítására vonatkoznak. Idegen szem ezeket a »játékokat« nem nézheti végig. De csak külső formájukban, a kívülállók számára játékok ezek. Végső értelmük és jelentőségük sokkal több és mélyebb, mint amit mi a játék fogalmán értünk.

Gyakran tapasztaljuk, hogy bizonyos összejövetelekre, szertartásokra (disznótor, lakodalom) meghívják a falusi lelkészt, tanítót is. Ez azonban nem mond ellent, annak a fenti meghatározásunknak, hogy a társas összejövetelek zárt, titkos jellegűek. (Márcsak azért sem, mert a lakodalom lefolyásának számtalan titkos jellegű részlete van, ilyen pl. az új asszonynak a felkontyolása, amellyel felveszik az asszonyok közösségébe. A kontyoláson nők és esetleg a férj vesz részt.) A lelkész és a tanító *hagyományos alak* a faluban. Őket a közösség szerves részének tartja. Hagományos formák között

tisztel és viselkedik velük szemben, pl. a lelkipásztor, a tanító kap az első érett gyümölcsből, a mezőgazdasági munka idején segítségére vannak, stb. Éppen ezért a nép előlük nem zárkózik el teljesen. A jegyzőt, az orvost nem engedi annyira közel magához, mivel ezeket organizmusától idegennek, nem hagyományos alakoknak tekinti.

A társadalmi, gazdasági körülmények és a népi magatartás magukkal hozzák, hogy a műveltségi javak szerepüket, rendeltetésüket, még ha formailag meg is egyeznek egymással, különbözőképpen töltik be. A palóc lakóházakban Magyarország északi részén fekvő hasáb alakú, a szobából fűthető kemence volt. Sőt elszórva még ma is találunk ilyen kemencéket. Ahol ezek ma a palócoknál megvannak, csak fűtésre és sütésre szolgálnak. Eredeti szerepük azonban sokkal több volt. Ezekben a kemencékben főztek, lapos tejükön aludtak, kendert, gabonafélét szárítottak, a beteget a meleg kemencére fektették, tehát gyógyításra is használták. A konzervatív népi magatartás feloldódásával, a gazdasági és társadalmi körülmények megváltozásával a kemencének ezeket a funkcióit a népi háztartás más formák alkalmazásával oldja meg, s ezzel mindinkább kirekeszt műveltségéből egy hagyományos elemet. Viszont a kemencének a ruszinoknál még megvan összes, eredeti funkciója. Az ajándékul adott cifra guzsaly nemcsak fonóeszköz, hanem kifejezője annak a viszonynak is, amely a legény és leány között fennáll. Ma még Erdélyben lépten-nyomon fonnak guzsallyal, de mind kevesebbet használják fel bizonyos lelki magatartás, vonzódás kifejezésére. A formája megmarad, szimbólikus jelentősége megszűnik s egyszerű munkaeszközzé válik. Az udvarhelymegyei Kénoson és Lókodon karácsony első napjának estéjén az új házasokat »megrególik«. A sokat emlegetett

Porka havak esedeznek,
De hó reme róma!
Nyulak, rókák jászadoznak,
De hó reme róma!

kezdetű ének elmondásával a regösök a fiatal pároknak szerencsét, boldogságot kívánnak. A szöveg, a legtöbbször ma már értelmetlennek tűnő sorok, azonban arra utalnak, hogy az ének s a regölés lefolyása eredetileg a kultusz sokkal tágabb területét érintette, mint a feljegyzések idején. A példákban azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a népi műveltségénél a jelenségek eredeti funkciója vagy funkciói megváltozhatnak és megszűnhetnek, viszont a formák lezútkított vagy más funkciókkal tovább élhetnek. (Vö. az alkalmazás kiterjesztésének fentebb ismertetett elvével.)

Amíg a társadalmi formák és intézmények szokásokat, kultikus megnyilatkozásokat megőriznek, addig egyes jelenségek el is veszt-

hetik társadalmi jelentőségüket. A székelyek a harisnyát, a zekét vidékenként más-más színű csikkal, zsinórozással látják el. Orbán Balázs idejében a marosszékiek világoskék posztóval szegélyezik ujjasukat, a zeke gallérját, a marosszékiek, a csíkiak harisnyája vörösbe van szegve, a csiki zeke kék és vörös zsinóros. Mindezek a székelyek sajátos társadalmi szervezeteinek a maradványai. Eredetileg rangjelzők voltak. A székely határőrség idejében a rendi származást a zekéről lehetett felismerni. A huszár-renden lévők zekéje Csíkban piros zsinórozású volt, a gyalogrenden lévők kék. A jobbágnak sem színes gallért, sem zsinórt viselni nem volt szabad. A harisnyán vitézkötést és zsebet csak a nemes viselhetett. A zsinórozás részben kiveszett, s ott, ahol még ismeretes olyan díszitménnyé alakult, amely egy-egy vidékhez kapcsolódik. S ma már a különböző zsinórozást bárki alkalmazhatja ruháján. *Az eredetileg társadalmi szimbólumokból területi szimbólumok lettek.* A székely temetők kopjafáinak faragása szintén feltűntette, hogy lovasokhoz, gyalogosokhoz vagy jobbágyokhoz tartozik-e a sír lakója. A jobbágy egyszerű, faragással alig tagolt kopjafájának a csúcsára napkorongot ábrázoló gömböt faragtak. A szabad székelyek gazdagon tagolt kopjafáján dárda, lándzsa díszlett. Napjainkban a különbözően faragott kopjafák is elvesztették a társadalmi jelleget kifejező jelentőségüket.

A népi műveltség egyes jelenségei tehát kifejezhetnek bizonyos társadalmi állapotot, helyzetet. De ugyanígy visszatükrözik a nép *társadalmi felfogását* is. Ez a társadalmi felfogás elsősorban a népköltészből bontakozik ki, s igen gyakran a politikai magatartást, az elnyomatást, a szabadságvágyat is szimbolizálja. A magyar nép történeti sorsa, elnyomatása minden évszámnál és eseménynél többetmondóan dereng fel előttünk a kuruc költészet remekeiben. A nép társadalmi felfogását a tiroli paraszténekektől kezdve a mongol forradalmi hőskölteményekig számtalan példával illusztrálhatnánk. Különösen tanulságosak ebből a szempontból a természeti népeknek azok az énekei, amelyek a gyarmatosító európaiak leigázó törekvéseiről emlékeznek meg. 1900-ban a franciák és a Kel-Ázser törzshöz tartozó imohagok (tuáregék) között a saharai Godet ösfolyó völgyében lejátszódó csatáról drámai tömörséggel emlékezik meg egy bennszülött ének (L. G. Zöhrrer gyűjtéséből):

Harci nap a Godet folyónál!
A nap emelkedik, kezdődik a csata.
Estére számosan elesnek a nemesek közül!
Már hátrálnak a vazallusok!
Még gyorsan tölteni és löni,
S lerogynak a franciák tevői!

Rá kell mutatni arra, hogy a heroikus, az egész népet társadalmi adottságaiban is megmozgató történeti események a népköltészetben, a nép művészi megnyilatkozásaiban állandóan jelentkeznek. Gondoljunk csak társadalmi vonatkozású történeti mondáinkra. A magyar történelem nagy alakjai nemcsak a magyar népet ragadták meg, hanem nemzetiségeinket is. Mátyás király, Rákóczi, Kossuth előkelő helyet kap a szláv néphagyományokban, mondákban, dalokban. A csodás elemekben bővelkedő ruszin Mátyás-mondák szerint Mátyás király a ruszinokat kiváltságokkal látja el, elengedi nehéz adójukat. Kossuth Lajos szabadságért küzdő alakját a galíciai, bukovinai ruszin népdalok, közmondások is megőrizték. A környező népek, nemzetiségeink történeti, társadalmi mozgalma, történeti alakjai viszont sohasem ragadták meg a magyar népet, mert nem voltak elég egyetemes jelentőségűek. Ez a magyarázata annak, hogy egyetlenegy legendás hírű, a nép szeretetével találkozó szláv történeti alak sincs a magyar mondakincsben.

A népköltészetben számtalan alkalommal kifejeződik az a viszony is, amely a népi társadalmon belül az egyes foglalkozási ágak, osztályok között fennáll. Ennek bizonyosságául egy népdalt idézek az alföldi és erdélyi határszélről (Vincze Lajos gyűjtéséből):

Ócsó mán a pásztor, nincsen becsületi,
A nagy gazdák előtt mind huncut a nevi.

Ha valamilye van azt mondják, hogy lopta,
Ha semmilye sincsen, hogy elkorhelykotta.

Hát a szegény pásztor hogyne káromkodna,
Kicsinyke a kenyér, kevés a szalonna.

A pásztorok és gazdák közötti viszony nemcsak a népdalból társadalmi elénk, hanem azokból a hatósági intézkedésekből is, amelyekkel a XVII—XVIII. században a pásztorok életét irányították, műveltségi javaik alakulását befolyásolták. A kiskunsági pásztorok a városban csak három napig tartózkodhattak. A díszes, gazdagon hímzett szűrők, subák különösen nagy becsben álltak a szabad, független életet élő pásztorok előtt, de kényük-kedvük szerint akármilyen nem teríthettek a vállukra. Kecskemét városa a juhászoknak többször megtiltja a »módnélkül való cifrázkodást«. Kötelezi őket, hogy egyszerű subával, szűrrel elégedjenek meg. Amikor a XVII. század végén az egyik gazda »mód nélkül való cifra ködmönt« csináltatott juhászának, a ködmönkészítő szűcsöt becsukják s a fogházban arra kötelezik, hogy a ködmön cifráját fejtse le, s ezenkívül a juhással együtt pénzbüntetésre ítélik. Az egyházi és világi hatóságoknak ezeket a tiltó rendelkezéseit még hosszan idézhetnénk. A rendelkezé-

sekből azt látjuk, hogy a népi műveltség számtalan elemének alakulása nem történhetett mindig a nép akarata és vágya szerint, még akkor sem, ha a nép részéről erre a mód, a lehetőség meg lett volna. *A népi organikus alakulást külső tényezők organizációs törekvései befolyásolták.* Ezeknek az organizációs törekvéseknek az elutasítása, kritikája, az ellenük való állásfoglalás azután igen gyakran jelentkezik a népköltészetben.

Az eddigiek során a példák idézésénél tárgyi formákat és szellemi jelenségeket említettem. Ezek azonban a népi műveltségen belül, különösen akkor, ha a népi műveltséget hordozó társadalmat még belső, organikus törvényei, szabályai irányítják, a legszerveesebb összefüggésben állanak egymással. A népi műveltség jellemzője, hogy a fizikai cselekedetet, a munkát kultikus, szellemi megnyilatkozások egészítik ki és teszik teljessé. A gazdálkodás nem egyszerű fizikai cselekedet, verejtékes munka, szerszámok, eszközök megfelelő alkalmazása, hanem ritusokkal, szertartásokkal, szokásokkal, különleges társadalmi intézményekkel együtt járó megnyilatkozás. Minden tárgyi forma, fizikai értelemben vett munkatevékenység a szertartások számtalan szálával kapcsolódik az egyénhez és a közösséghez. Ezért a népi életmegnyilvánulások sokkal spirituálisabbak, szellemileg sokkal telítettebbek, a közösség lelki állapotára, tartalmára sokkal inkább fényt vetnek, mint a polgári élet megnyilvánulásai. Gondoljunk csak arra, hogy a pásztorokodás nemcsak a jószág kihajtásából, őrzéséből, pásztorépítményekből áll. Az állatoknak a tavaszi legelőre való kiverése a kihajtás tényével nincs befejezve. A kihajtással egyidejűleg különböző kultikus — általunk babonásnak vélt — bajelhárító, szerencsehozó cselekedeteket végez a pásztor. Csíkbán két tűz között hajtja át a juhokat, hogy megvédje őket az ártó hatalmaktól, a gonosz szellemektől. A kihajtás első napján bekötözi az ollót s minden más hegyes tárgyat: ezzel azt akarja elérni, hogy a vadállatok szája is bekötve maradjon, ha a jószágra törnek. A vetés sincs befejezve a mag elszórásával. Az elszórás után a magvető a vetőzsákot a magasba dobja, hogy nagyra nőjjön a vetés, a rontó szellemek távoltartására meztelenül megkerüli (szimbólikusan bekeríti) a földet, a vetőzsákba pénzdarabot tesz, arról vet s a pénzt hazamenet áldozatként az első koldusnak ajándékozza. *Ezek a kultikus cselekedetek a népi műveltség osztatlan formájában teljesen egyenértékűek a fizikai cselekedettel, a munkával, a tárgyi formákkal s nem választhatók el egymástól.* A fonó sem egyszerű munkaalkalom, nem csak az egymásnak való segítség formája, hanem kultikus cselekedetekkel átszótt, társadalmi, szellemi igényeket is kielégítő összejövétel. A társadalmi igények problémáját már fentebb láthattuk, a szellemi igények kérdésénél pedig elég, ha utalok a fonóban elhangzó mesékre, dalokra. A parasztház szobájában a berendezés nemcsak bútorformákat jelent, hanem a szoba be-

rendezése még az ország legtöbb vidékén visszatükrözi a népi élet kultikus igényeit. A parasztszoba két egymástól eltérő jellegű és funkciójú részből áll. Az egyik sarokban találjuk a tűzhelyet (szabad tűzhely, kemence). Ebben a részben a tűzhely körül történik a munka. Nemcsak a főzés, a sütés, hanem tél idején itt morzsólnak, fosztanak, javítják a kisebb gazdasági szerszámokat. Itt ültetik le a gyakran átjáró szomszédot. A kemence melletti kuckóban van a gyermekek, a padkán az öregek helye. A falakon mindennapi használati eszközök lógnak. Ez a szobának a *munkatere*. A tűzhellyel keresztben lévő sarokban sarokpad van s itt áll az asztal. Az asztalon találjuk az abrosszal leterített kenyeret. A falon szentképek, családi fényképek lógnak. Itt lóg a falon a tükör, mögötte a féltettebb iratokkal. A gyógyfüveket is a tükör mögött vagy a gerendán helyezik el. Az előkelőbb vendéget már az asztal mellé ültetik s az asztal mellett van a család vezetőjének a helye is. A szobába lépő cigány, koldus, ismeretlen vándor a szobának ezt a sarkát nemigen közelítheti meg. A szobának ez a része *kultikus tér*. A szoba berendezése akkor alakul át, ha a család hagyományos társadalomszemlélete megszűnik, olyan gazdasági, társadalmi tények, vágyak támadnak fel benne, amelyek a polgáriasodás felé sodorják. Ekkor a tűzhely kikerül a szobából, az asztalt a középre állítják, a kenyeret a kamrába teszik s a képek szabadon lóghatnak bárhol a falon.

Mindezekből az következik, hogy a népi műveltséget mesterséges, erőszakolt dolog tárgyi és szellemi részre különíteni s éppen így mesterséges és erőszakolt a népi műveltséggel foglalkozó tudományt, a néprajzot tárgyi és szellemi néprajzra osztani. A modern néprajztudományban mindinkább kerülük is ezeket az elnevezéseket. A modern néprajz, az ethnológia hangsúlyozza az emberi szellem teremtményét s tudatában van annak, hogy a tárgyak készítésénél, használatánál a népi gondolkodás éppen olyan döntő szerepet játszik, mint a természet, amely a tárgyakhoz a nyersanyagot szolgáltatja. Viszont hangsúlyozza azt is, hogy egy mese vagy ballada szintén csak merev tárgy, ha már nem a közösség igényeit szolgálja.

A mult század végétől kezdve az állandónak nevezhető szerves változások mellett a népi műveltségben rohamosan egy nagy törés, szakadás állt be, s ez elsősorban korunk gazdasági, társadalmi és technikai berendezkedésével magyarázható. Hatvan-nyolcvan év óta a polgáriasodás, a külső gazdasági és társadalmi körülmények hatására a népi közösség összetartó ereje fokozatosan gyengül. A nép külsőségeiben megnyilvánuló merev formák, intézmények létrehozására törekszik s ilyenek létrehozására kényszerítik. A nép társadalmi organizmusát egyre jobban háttérbe szorítja a népet kívülről irányító társadalmi, gazdasági, politikai organizáció.* Sajnos lépten

* A felismeréshez v. ö. Fél E.: Kocs 1936-ban, Budapest, 1941, 109. l.

nyomon tapasztalhatjuk, hogy a népi organizmus már megszűnt, de viszont az organizáció még nem tudta megragadni a népet. Ennek alapvető oka az, hogy csak azt veszik tekintetbe: mit kell csinálni a néppel, s nem azt, hogy mit akar a nép és melyek a kívánságai.

A nép a jövőbe s nem a múltba tekint. Kegyetlenül taszítja el magától a múltját, s ezt semmiféle mesterséges injekciózásokkal megakadályozni nem lehet. Ez nemcsak napjainkban történik így. A nép állandóan szabadulni igyekezett a múltjától, csak a változás, előretörékvő életritmusának az üteme az elmúlt századokban gazdasági és társadalmi körülményei miatt lassúbb volt. Ma hiába próbáljuk gyöngyösbokrétával, propaganda előadásokkal, idegenforgalommal megakadályozni a változást, azt legfeljebb csak késleltetni tudjuk. Amikor a polgárságnak a színpadon bemutatják a táncoló, daloló, cifra viseletű parasztot, legyünk tisztában azzal, hogy a parasztság is gyöngyösbokrétát szeretne látni; olyan gyöngyösbokrétát, amely bemutatja miképpen dalol, táncol, dolgozik, névnapozik, miképpen üli szüreti mulatságát a magyar úr, a felsőbb társadalmi osztályok különböző rétege. Amilyen csodálkozva nézzük a gyöngyösbokrétások egy-egy lakodalmi jelenetét, a parasztság ugyanolyan figyelemmel, de talán nagyobb tanulsággal szemlélné a színpadon a fényes úri esküvőt. Természetesen annak az esküvőnek, névnapi és szüreti mulatságnak a tagjait a megfelelő társadalmi osztályokból kellene bokrétába kötni. Ilyen gyöngyösbokrétások azonban aligha jutnak el a magyar faluba. Amint tehát a felsőbb osztályok kíváncsiak a falu szokásaira, a falu éppenolyan érdeklődéssel tekint a felsőbb osztályok élete felé.

A változás, átalakulás természetesen igen közelről érinti azokat a tudományokat, amelyek a hagyományos népi műveltséggel foglalkoznak, természetesen elsősorban a néprajzot. De az élet nem a tudomány kívánságai szerint alakul és halad tovább. Ha népi műveltségünk el is veszti mai, még hagyományosnak nevezhető, a nép saját szellemi organizmusából és történeti múltjából fakadó formáját, — a hagyományos élet, a magyar népi életforma kutatása, értékelése nem szűnhet meg. Legfeljebb a néprajz módszerei megváltoznak, tökéletesebb módszerek kidolgozására lesz szükség, mert nem élő, hanem holt anyaggal fog dolgozni. Az etnológusok kívánságára az élet menete, a közösségek élettendenciája nem változik meg. De viszont a rohamos változás fokozottabb munkára serkentheti a néprajzot. A neandervölgyi ember kihalt, és műveltségének emlékeit néhány múzeumi szekrény őrzi s mégis van paleoarcheológia. Sőt O. Menghin sikerrel vállalkozott a kőkorszak világtörténetének a megírására. A honfoglalás korának jórészt csak földbetemetett emlékei vannak, rövid arab, perzsa és görög mondatfoszlányok emlegetik az ősmagyar-ságot, néhány ugor és a bolgár-török időkg visszavezethető tárgy, szokás vagy szó áll a rendelkezésünkre, s

virágzik a magyar őstörténettudomány. Rommá lett és most is rombolódik a régi görög és latin műveltség, a klasszika-filológia mégis a legjobban kidolgozott tudományok egyike.

Amikor a nép magatartásának, a nép műveltségének nagy változását látjuk, tudnunk kell azt, hogy a változást, alakulást nem állíthatjuk meg; de viszont tudatában kell, hogy legyünk annak is, hogy a magyar nép életformája, műveltsége a magyar multnak, egyetemes magyarságunknak szerves része, s történeti, műveltségi tudatunknak éppen olyan erőt, élményt adó forrása, mint a politikai történelemnek az egyetemes magyar érdekekért küzdő bármely megnyilatkozása. Népi műveltségünkben a névtelen magyar nép sorsát, gondolkodását, felfogását láthatjuk. Azét a névtelen magyar népet, amely a gondolat tisztaságának s a szellem szabadságának jegyében a vele sorsközösséget vállalókkal együtt lényegesen hozzájárulhat ahhoz, hogy még legyen írni valónk az Ady Endrétől felnyitott ismeretlen Korvin-kódex margójára.

GUNDA BÉLA

BELETÖRŐDÉS

Én már nem is rezgelődöm.
Nem fa vagyok én e földön,
Már olyan fa, melynek lombját
Jó szelek is csókolgatják.

Fa vagyok, de mint egy cüvek,
Melyet határhompba ütnek,
S amint veri jó gazdája,
Helyét annál jobban állja.

Édes gazdám, magyar élet!
Ha már fejszefokkal méred
Parancsod szolgád fejére,
Kemény a föld, vedd már észre.

S ha korsód még mindig fizet,
Loccsints egy-két ital vizet,
Hadd lágyuljon. Hátha mégsem
Úgy érzem, hogy könnyem érzem.

KACSO SANDOR

NYÁR

Mint elhagyott ház udvarát a gyom,
Harsogó zölden, üdén, gazdagon
Árasztja el, ha jön buján a nyár,
Lelkem is úgy a dús pogány öröm
Bozótjával a zengő vágy-özön,
Mikor emléked — néha — visszajár.

Be jó, hogy eljössz! Bizonyság nekem,
Hogy termő humusz ma még életem
S emlékem rólad az se léha mag.
Zengő vágyaktól dúsan öntözött
Kertemben, ott a duhaj gyom között,
Fehér margaret, virágzol magad.

Reszket a lég, ha nehéz illatát
Párázza föl a vad bürok-család
S a többi mind, a vágyak gyom-hada.
Hej, margarét, miért legyen fehér
Az a néhány fehér szírom levél,
Mikor piros színt gyújt a nyár dala?

Szívem rohan, mint ló kantártalan,
De hús kezemben a kert szerszáma van,
S amint megyek, a gyomgyökér szakad...
A ház, mely rámnéz, nem üres, lakott
S kinyitja rám csengőn az ablakot:
Csak tartsd tisztán a kerti utakat!

KACSÓ SANDOR

ÁPRILISI ZIMANKÓBAN

Be kár, hogy a szél nem gólya,
Akkor leszállna a tóba,
Káka között lesne békát
S nem úzná e gonosz tréfát.

Be kár, hogy a hó nem fecske,
Eresz alatt csicsergne,
A fiának hozna férget
S nem didergőt vén legénynek.

Egy fecske még nem a tavasz,
És egyetlen gólya sem az,
De egy gólya meg egy fecske
Hírmondónak elég lenne.

Hírmondónak, hogy csak várjam
Meg még ezt a tavaszt bátran.
Lesz még virág egy-két kertben,
Mit nekem kell elültetnem.

KACSO SANDOR

REMÉNY

Lelkem mélyén egy kis
Reménymagot őrzök
S úgy jönnek a napok,
Mint a börtönőrök.

Kedélyes az egyik,
Vén gonosz a másik,
De mindkettő foga
A titkomra vásik.

Kémlik a vasrácsot,
Ágyam megkutatják,
S ha mosoly van számon,
Már azt is sokallják.

Lesik repedését
Köröttem a kőnek:
Ott van-e rejteke
Reményreszelőmnek?

Oh, ti gonosz s balga
Szolgái a mának!
Nem érzitek szelét
Zengő új világnak?

Egyszer az a kis mag
Ekrazittá válik
S a reményfa tűzzel
Börtönöm fedelén
Szépen kivirágzik.

KACSO SANDOR

TANNHÄUSER ÉS A KIS PRINCESSZ

K. S. emlékeinek

Aki járatos a »Gothai Almanach«-ban és illő tisztelettel lapoz annak első kötetében, az tudja, hogy ennek az I-ső részében az uralkodóházak, míg a II-ik részében az úgynevezett mediatisált családok vannak felsorolva, vagyis azok, kiket az egykori Római Szent Birodalomban valami kicsi földön, akárcsak egyetlen váracskában, fejedelmi jog illetett, de akiktől az a gonosz bécsi kongresszus ezt a jogot elvette és pici országukat belefőzte a nagyobb német államok valamelyikébe. Ezt hívták mediatisálásnak. Az a tény azonban, hogy az ilyen mediatisált család valamelyik őse, valami fölött, valamikor uralkodott, számára soha el nem múló jelleget biztosít, mely minden más hercegi családtól örökre megkülönbözteti, ami abban is napnál világosabban kifejezésre jut, hogy a mediatisáltak az előkelő II-ik részben vannak együtt, míg a többi szedett-vedett hercegek csak a III-ik részben huzódhatnak össze, ami már a számozás folytán is sokkal alacsonyabb sor. De van a II-ik részbelieknek más nagy előnyük is. Az a nagy előnyük, hogy leányaikat valódi uralkodók nőül vehetik anélkül, hogy csorbát ejtenének családi törvényeiken és így az ilyen lányokból akár császárné is kerülhetett, ameddig egyáltalán voltak még császárok. Ez pedig nagy dolog, és ha közvetlen hasznot nem is hoz, mégis felemelő tudat.

El kellett mondanom e tanulságos dolgokat, mert történetünk főszereplője a kedves kis Mimi, az Abteilung II-ben található meg mint Prinzessin Emilie zur Moppelwahl. Itt azt is elolvashatjuk, hogy szülei már korán elhaltak, és ebből azt is sejthetjük, hogy Mimi nagybátyjánál, az »uralkodó herceg«-nél nevelkedett, apai nagyanyjának gyámkodása alatt. Valóban így is van.

Ő gyermekkorát a Moppelwahl-ok kastélyában töltötte, ami éppen olyan fagyos, nagyszabású és lakhatatlan, mint, sokkal nagyobbban, a Versaillesi palota. Ennek a kastélynak stucco-menyezetű termeiben, márványpadlóján, aranygyapjas ősök olajfestésű képei alatt, kik gyönggyel hímzett ruhában vagy talpig páncélban vannak ábrázolva parókazuhataggal a fejükön, és mind büszkén néztek le Mimore, szoborcsüherétől hemzsegő parkjában, léniaegyenes fasorainak nyírott unalma között, itt szívta magába ő a Moppelwahl-ok gögjét, ami kerek idomait mintha nem is fiatal és rugalmas leányhússal töltené ki, hanem családja tündökletes multjának önérzetével.

Ő úgy tudta, úgy hitte, ahogy családjuk történetét házi levéltárosuk a XVIII. század közepén megírta. A jó archivárius megszolgált a fizetést, amit a Moppelwahl-ok adtak neki. Nemcsak, hogy akkori szokás szerint összehamisított akkora családfát, ami való-

ban szédületes, hanem megírta azt is, miként kapták ragyogó nevüket. Azt állítja írásában a jó levéltárnok, hogy az első ős Nagy Károly első paladinja volt és úgy mondja, hogy abban a réges régi időben a mopszok még veszélyes vadállatok voltak, akik Germánia őserdőiben garázdálkodtak mint közveszélyes fenevadak, és akkorák voltak, mint egy jótestű oroszlán. Azt írja továbbá, hogy az az első ős olyan szörnyűen vakmerő lovag volt, hogy vadászaton mindig a legnagyobb vad-mopszot választotta ki és ölte le. Innen származnék a nevük.

Mimi ezt a regét szentírásnak tartotta és ugyanebből a forrásból merítve azt is, hogy csupán a család jelmondata származik a XVI. század végéről, attól a Moppelwahl-tól, aki Emmanuela-Fernanda császárné hűséges udvarmestere volt. Ez a ragyogó jelmondat: — *»Je suis fidél«*, ami ugyan rossz francia helyesírással van írva, mégis azt teszi: *»En hú vagyok.«*

Későbbi genealógusok ezt a családfát hízeltő hazugságnak minősítették és úgy a névnek, mint a jeligének eredetét másként magyarázzák.

Egyik kutató szerint Emmanuela-Fernanda császárné nagyon vágyott egy igazán szép ölebre és udvarmestere olyan nagy buzgalommal keresett és végre talált egy gyönyörű mopszot, hogy a császárné örömeiben ezt a nevet adományozta neki kiváló szolgálata örök emlékezetéül. E kutató szerint ennek a kutyuskának arany nyakravalójára vésték volna először az ismert jeligét és innen vette át a család.

De van más vélemény is. Ez úgy szól, hogy: — nem az öleb kapta az arany nyakravalót, hanem az udvarmester.

Valóban fölfedeztek egy korabeli arckép metszetet, amin jókülső úr van ábrázolva a XVI. század divatjában és aki csipkés gallérfodra alatt széles nyakörvet visel, melyen apró gyémántokkal kirakva olvasható az a jelige. Mármost az a történetbuvár, aki ezt közreadta, e nyomon továbbkutatott és később nemcsak azt állítja, hogy a kép okvetlenül az első Moppelwahl-t ábrázolja, hanem azt is, hogy az ölebkeresés pusztán mese. Ellenben bizonyítani akarja, hogy ez az első ős fiatal korában kukta volt a császári konyhán. Szerinte itt látta meg a csinos fiút a császárné, aki őt e pórias sorból rögtön kiemelte, maga mellé vette és ölebként tartotta az ő belső lakosztályában. Így kapta ez a fiú, — kinek eredeti neve Jörg Mopp, — a Moppelwahl nevet és a kutyakeresés verzióját csak a császárné találta ki az udvar megtévesztésére.

A fiatal kukta fokról-fokra hágva és emelkedve, végül herceg lett és nagy feudumok ura.

Ezt a szakvéleményt meg kellett említenünk a teljesség kedvéért, bár tekintélyromboló volta miatt rosszakaró rágalomnak szeretnők tekinteni. A Moppelwahl család persze fölháborodva utasít

totta el és hamis voltát házi levéltárosaival számos genealógiai folyóiratban bőségesen cáfoltatta, bár a Nagy Károly paladinjától való származáshoz és a félelmes vad-mopsz teóriához már állattörténeti szempontból sem ragaszkodott többé, hanem ezeket csupán a szájhagyomány terére utalta.

A kis Mimi azonban kitartott mellette, mert az tetszett neki, hízelt a hiúságának és különben is füttyült minden olyan tudományra, ami az ő gömbölyüre hízlalt göggyével nem kvadrált.

Nagyon önálló kislány amugyis. Minthogy öreg nagyanyja mindent unokája szemével látott és nagybátyja úgyszólván sohasem volt otthon, Mimi azt csinálta amit akart, valóban ő uralkodott az egész környezeten, a cselédek félték is tőle, szerették is, úgyhogy mire fölcseperedett, kívánsága parancs volt mindenki számára. Csak egy kérdésben nem kérték ki a véleményét: a házassága dolgában. Mikor ő betöltötte 19-ik évét, nagybátyja eljegyezte egy királyi családból való herceggel. Ezek sem uralkodnak már sehol, de minthogy a Gothai Almanach I. részéből való ifjú, nyilván megfelelő férj lesz a kis Mimi számára.

Az ifjú fenség el is jött leánynézőbe. Elég semmitmondó szőke fiatalember, simára fésült és jólápolat hajjal; hibátlanul öltözik, közepesen teniszszek és három nyelven beszél. Mimi elfogadta, bár akkor látta először.

Ezen nem szabad csodálkozni. Régi hagyomány, hogy a mediátizáltak minden leánykáját így adták férjhez, az illetékes család-fők megbeszélése alapján. Mimi eleve tudta, hogy ő is így megy férjhez, korántsem háborodott tehát föl, sőt az ő Moppelwahl-ságának rangszerű megerősítését látta benne.

A mátkaság megtörtént. A lakodalmat azonban későbbre halasztották, nyugodtabb időkre, mikor illő módon tarthatják meg.

Ezt sem bánta Mimi.

Sőt! Azt tartotta: egészen jó még akár pár évig így élni a nagyanyja mellett, ahol ő a világ közepe, mindenkinek ő parancsol és neki nem parancsol senki.

Az öregasszony egészsége miatt Mimivel télvégire valahová délre utazott, ahogy előző években is. Béke idején rendszerint az olasz Riviérán töltött egy-két hónapot. Az idén is bekövetkezett volna ez, de a megváltozott viszonyok miatt oda nem utazhatván, máshová mentek, ahol még béke volt. Hogy hova, azt fölösleges megjelölni, amúgyis divatos ma azt írni: »valahol a Földközi tengeren.«

Partmenti nagy luxusszállodában laktak, komornyik jött velük, soffőr és két szobalány.

Igy éltek már vagy két hét óta.

Csöndesen éltek; minden olyan békesnek látszott itt. Újságot

sem igen olvastak, a nagymama sem, ő sem, vagy csak éppen átfutották.

Szállodájuk az »Excelsior«, kis félszigeten áll, bokrétafejú pálmák, azalea és rhododendron csalitok sötétzöld lombú és virító útvésztoi között. Néhol egy-egy kettétört oszloptörzs fehérlik vagy egy faragott kópárkány szöglete, máshol rövid faldarab vékony római téglából magaslik ki a gyeptől. Állítólag Diokletianus császár villája állt itt valamikor.

A félsziget mögött a régi kicsi város emelkedik; keskeny magos házacskái félkörben szoronganak a hegyoldalon, fel-fel, egyik ház a másik fölé ülve, lapos tetőkkel, teraszokkal átkandikálva az alsó szomszéd fedele fölött, mintha mindenik bele akarna látni az azurkék tengeréből csillogó vizébe. Fönnebb már olajfa kertek és szőlők falazott lépcsőkben következnek és mindenünnen az a fehér mézskő ragyog, cipresszusok fekete fölkiáltójelei és a gránátalma-fák sötétlő lombjával tüzdelve, — mindez olyan derűs nyugalommal ragyog a napsütésben, — hogy Mimi és nagyanyja, bármit olvastak is szörnyű tusáról, emberölő harcokról, mindez olyan távolinak, majdnem valótlannak hatott, mintha csupán papíron volna, csak ott azokban az egymáshoz szorított nyomdafestékes betűkben, amin átfut a szemünk, de tudatunkba nem hatol be. A lapok amúgyis roppant késéssel jöttek, és előfordult az is, hogy pár napon át egyáltalán nem.

Mikor ők ideérkeztek már akkor is kevés vendége volt az Excelsiornak. Ez a kevés az utóbbi napokban még jobban megapadt. Űgyszólván már csak Mimi, az öreg hercegné és személyzetük maradt ott. De ők ezzel egyáltalában nem törődtek, minthogy amúgy sem érintkeztek soha senkivel.

Mimi ezen a délutánon is sétára indult. Ő mindig egyedül kószált, mióta itt vannak. Valamennyire beszélt olaszul, amit még a Riviérán sajátított el. Ha útírányt kellett kérdezni vagy valami más tájékoztatást, arra bőven eleget tudott. Értelmetlennek tartotta tehát, hogy a nagyanyja megkívánta, miszerint a főkomorna mindig elkísérje. Mimi ezt nagyon unta. Azt tartotta: — »Butaság!« — Ez amúgyis kedvenc szavajárása volt és mikor kimondta, mindig a legmélyebb hangvétellel tette és a szó elnyujtva jött ki visszahajló piros ajkai közül, pici száját pedig ilyenkor kerekre formálta szörnyű megvetéssel: — »Butaság!«

Hogy tehát ezt a »butaság«-ot megkerülje már az első egy-két séta után, úgy fogott ki a parancson, hogy mihelyt ők ketten bejutottak a Piazzára, a város főterére, a komornát ott leültette a cukrászda előtt és otthagya. Az öreges nő ott várt tehát valamelyik márványasztal mellett, tejeskávét szűröcsölt és órákhosszat belebámult a kékvízű kikötőbe, míg esetefelé érte jött a »kis Princessz«,

és együtt hazamentek. A komorna elváltukkor mindig szabadkozott ugyan, de csak formaságból. Ő ugyanis nehezen bírta a járást azon a sok garádcson, meredek kaptatón, melyeken mind ki kellett kapaszkodni. Ha lassan mentek volna, talán valahogy bírta volna szusszal, de Mimi, dacára az ő pici lábacskáinak és gömbölyű idomainak, meglepően gyorsjárású volt. Könnyen lépett, majdnem tánc lépésben járt, néha szaladva vette a lépcsőket és ha a lépcsőzet tetején várnia kellett a társára, hát haragudott. Bizony ez szörnyű szolgálat volt a nehéztestű komornának és súlyos robot, melytől örült, hogy a »Princessz« eltiltja.

Ezen a délutánon is persze így történt.

Miután kísérőjét elhelyezte, Mimi átsietett a téren és a városháza sarkánál, ott ahol annak falából a Velencések szárnyas orszlánja vicsorította megcsorbult fogait, befordult a fölfelé vivő utcába. Hogy a Piazzán mintha ma többen állingáltak volna mint máskor, arra nem figyelt. Arra sem, hogy fönnebb is az utcákon, a dómterén, ott is, három-négy ember összedugva a fejüket sugdosódik és néha mintha aggódva néznének maguk körül. Ő már duzmadó önérzete folytán sem törődött azzal, amit mások csinálnak. Aki igazi Moppelwahl, ilyenekkel nem törődik. Ő csak ment, ment gyorsan, könnyen, lépcsőkön föl, sok-sok lépcsőzött girbe-görbe szűk utcán ki a hegynek, hogy mentől hamarább feljusson a városka felső szélire, hol hosszú félkörben utak kanyarodnak mindenfelé, falazott kertek között és honnan olyan gyönyörű kilátás nyílik a tengerre.

Elég jól ismerte már ezt a hegyoldalt, mely mint óriási patkó körülöleli a várost és a kikötőt.

Ma ismét oda akart jutni, abba az olajfás kertbe, amit első sétaikor fedezett fel és különösen szeretett. Innen gyönyörű kilátás nyílik a tengerre.

Ebben a kertben erősebb meredély fölött enyhe pázsit vonul és a szikla szélén valami feldöntött ódon oltárkő van, amin jól lehet ülni és gondolkozni.

Ide jött hát, mert ő ma gondolkozni akart!

Völegényétől jött levél. Az volt a levélben, hogy szabadságot kapott és ide utazik. Azért utazik ide, mert sürgetni akarja az esküvőjüket. Hogy miért olyan sürgős neki egyszerre, azt nem írta. Azt írta: majd megmagyarázza. — »Butaság!« — gondolta Mimi, — »miért nem tudja megírni? Miért kell emiatt mindjárt idefutni? Most hirtelen miért olyan sürgős neki a házasság?« — És eszébe ötlött, hogy akkor innen vissza kéne utazniok, vissza a télbe, mikor olyan szép itt, gyönyörű tavasz van, napsütés, virágzó fák, rózsák, szekfűk, jácintok és minden olyan szép és ő, Mimi, itt olyan nyugalmasan boldog!

Azon akart gondolkozni: mit válaszoljon ha már itt lesz a völegény; mit találhatna ki, amivel elodázhathatja azt az unalmas eskü-

vót. Sürgős pedig, hogy valamit kigondoljon, mert a levél már egy hete íródott, tehát bármely nap idetoppanhat az az alkalmatlankodó ifjú ember.

Ment, ment, ment maga elé mind följebb a hegyoldalon.

Mentében gondolkozni nem akart, de nem is lehet. Az útirányt kell figyelni, ami elég bonyolult. — Igen! — Itt áll az a kis terracotta Mária-kép beépítve egyik házacska falába. Utána kell jobbkézre fordulni, ott lemenni rövid kicsi lépcsőn, utána túl, újra balra föl egy hosszabbikon. Fönnebb majd hatalmas cipresszus következik, oda torkol be még két sikátor, de onnan ismét a jobboldalit kell venni. — Igen! ez az. Innét már egyszerű... És ment, ment az ő könnyed lépésével, haladt tova agavészegélyű terraszok és magos kőkerítések mentén. Végre célhoz jutott.

Mikor odaért, az a parasztasszony, aki hátul a fák mögött abban a kis házban lakik, ott állt a kert aljában a szirt szélén. Mintha onnan kémlelt volna valamit az öböl tulsó, déli oldalán, mert a kezét a szeme fölött tartotta az alacsony napsütés miatt. Talán meg is lepődött, mikor Mimit meglátta.

Megismerte a kis Princesszt.

Már mikor először idesétált Mimi, beszélgettek pár szót. Mimi akkor az utat kérdezte. Olaszul kérdezte ezt a leánya és az asszony ugyanúgy felelt, mert bár más anyanyelvű itt a nép, de a Földközi tenger partjain olaszul mindenki beszél valamennyire.

Az asszony akkor éppen a kecskéit fejte, Mimi kíváncsi lett a kecsketej ízére, hiszen ő arról sose hallott, hogy emberek ilyet isznak. Hát kóstolót kért belőle. Bár furcsának, mégis jónak találta. Azóta rendszerint egy-egy pohárral ivott, mikor idejött. Persze busásan megfizette. Így alakult ki köztük az ismeretség. Miminek ez persze roppant tetszett! Az ő zárkózott életében az már kalandnak számított: friss kecsketejet inni nem nagyon tiszta pohárból, beszélgetni ismeretlen parasztasszonnyal, aki kissé istállózagú és elég mocskos, és akinek ő még a nevét sem tudja. Elülni hosszan idegen telken, ahová turisták nem járnak, ahová nem jár senki, csakis ő.

— »Hát ma is kijött ide a kisasszony?« — csodálkozott a nő.

A leánya furcsának találta a kérdést: — »Miért ne jöttem volna máma ide?«

— »Hát... hát csak úgy... valami hírek vannak...« — mondta bizonytalanul az asszony.

— »Micsoda hírek?«

— »Hát... hát az, hogy háború van, azt mondják... hogy háború...«

Persze, hogy háború van! Már másfél éve van háború, és ez a nő csak most hallott erről!? — »Butaság!« — Miért ne jönne ő ide

ma, ahogy eddig is. A háború messze van, ő pedig itt van ezen a békés tengerparton. Milyen ijedősek az emberek!

És hangosan mondta, kissé megvetően:

— »Che mi fa! — Mit bánom!«

Az asszony mintha valamit akart volna még közölni; kissé habozott, a szája is kinyílt szólásra, de nyilván meggondolta és elment. Távozás közben mégis visszaszólt: — »Ne maradjon itt soká a kis-asszony...«

Miért ne maradna ő itt!? Mi köze neki a háborus dolgokhoz! Miért ne ülne oda arra a félredült oltárköre, mikor olyan szép és nyugalmas itt minden! A parasztasszony figyelmeztetése korántsem érintette Mimit. Amúgyis bátor kicsi leány, annál bátrabb, mert olyan veszélyt, ami őt magát érinthetné, el sem tudott képzelni. Leült tehát program szerint a meredek szirt szélire, kezébe támasztotta az állát és — azt is program szerint, — elkezdett azon gondolkodni, miféle ürüggyel halaszthatná el az esküvőjét.

Mert nem könnyű dolog! — Azt nem mondhatja, hogy a vőlegénye nem tetszik neki, hiszen elfogadta. Elég csinos fiú is, aki bár semmiképpen sem érdekelte Mimit, de kit kellemesnek talált és akivel szakítani nem akart, hiszen úgyis férjhez kell mennie előbb-utóbb valakihez. De inkább utóbb! Ez az! Inkább utóbb, nem most. Most még itt akar maradni, ittmaradni mentől tovább, ebben a szép, szép világban, jó napsütésben, nyugalomban. Hosszan töprengett. Végre arra jutott, hogy a nagymama egészségét kell előtérbe tolni — más helytálló ok nincs. De ez jó! A nagymamának megártana, ha megszakítaná a kuráját. Igen! Ezt mondhatja! Az orvost idézheti, aki ideküldte őket, aki azt mondta, maradjanak itt, míg odahaza teljesen ki nem tavaszodik. A nagymama bronchiái miatt. Igen. Ez jól hangzik. Szakszerűen. És helyes indok az ő számára is, ha nagymama egészségét a saját »boldogsága« elé helyezi, ebből látszik, hogy ő milyen jószívű és igazán kötelességtudó. A szobalányokat, a komornyikot is ki fogja tanítani. Azok is így beszéljenek: mondják, hogy az öreg hercegnének nem szabad télvíz idején hazautaznia. Nem szabad!

Ha Mimi a hotelszobában töprengett volna ezen, bizonyára gyorsabban kialakult volna ez a terv.

Itt azonban latolgatás, fontolgatás közben igen sok idő telt el.

Sok idő, mert Mimi gondolatait elvonta sok minden e főfontosságú tárgytól.

Az ilyen nagyszerű kilátópont aligha alkalmas arra, hogy figyelmünket valamire összpontosítsuk. Már pedig innen a magosból valóban óriási panoráma tárul szíjjel. Alatta a város sok-sok cseréptetői, mintha óriások biborlépcsője volna, úgy halad le a kikötő medencéig. Ott lenn kissé jobbra az Excelsior fehér kockája ül egymagában, — milyen kicsi innen az a nagy szálloda! Körülötte pedig a

kis félsziget pálmaerdője nyúlik a tengerbe. Jobbfelől itt közel más gyümölcsöskertek sorakoznak, fordulnak egymás elé; olajfák fehér törzsei dőlingésznek ide-oda, akárha valami vihar csavarta volna őket görbére, halványszürke lombjukat egymásba kuszálva. Tovább néhány cipresszus és sok gránátalma és füge. Ez mind hullámosan halad tova egy-egy házacska magábfulladásra, tova az előhegység gerincén, oldalán, el, oda messze, míg végül mindez hirtelen megszakad és hófehér sziklák tornyosodnak ki a lombokból. Balfelől is ugyanaz a kép, csak még tágasabb; Agave sövények, szőlőfolyondárral összefűzött eperfák, és mind több-több olajfakert, ilyen az egész hegyoldal, amit mind magos kőfalak támasztanak alá és elviszik a szemet tova, annak a sok terraszhoz hófehér útvesztőjén végig, egy-egy kisebb villa, egy-egy házacska vagy pajta előtt el, viszik félkörben körül a túlsó kiszögéles ormáig, hol sziklafal zuhan le a mélységbe.

Azon túl pedig a tenger!

A kikötőben olyan azurszínű a víz, mintha kékitővel festették volna meg. A kréta szigetek körül majdnem fűzöld néhol, tovább pedig a végtelen látóhatárig el, mindjobban elhalványul páraszürkévé, ami csupa csillogás, ahol napsütés elsikamodik rajta. Oda-künn messze szigetek úsznak, bár azt tudnunk kell, hogy sziget amit látunk, mert a tükröződés alul is domborúvá rajzolja őket, és azt hihetnők, hogy csak párafoszlányok lebegnek ott valótlán világok ragyogása fölött.

Biz ez megkapó látvány. Nem könnyű előtte gondolkozni, nem könnyű itt elhatározásra jutni.

Egyéb is zavarta Mimit.

Az oltárkö alól, amin ült, kis fekete gyík jött ki. Karcsú kicsi állat. Vesszővékony farka hosszabb a testénél. Pár pillanatig ott lent mozdulatlan maradt, majd nyílsebesen felfutott a függőleges kövön. Ott ismét megállt egészen közel Mimihez. Apró gombostűgomb szemével a leánykára nézett és a tokája úgy lihegett, mintha Mimi láttára szívdobogást kapott volna. Aztán végigszaladt a kövön és túlfelől eltűnt a csalánban.

Gyönyörűséges rózsabogár is kijött, kicsi skarabeus, smaragd színű páncélban. Előbb döngicsélt zúgva, aztán odacsapott a leányka szoknyájára. Tán azt hitte: valami óriási virág az a barackpiros vászon.

Hát bizony ilyen izgatató történések mellett folyamatosan gondolkozni aligha lehet.

Mégis eredményre jutott, ahogy már mondtuk. Azonban nem indult meg. A parasztasszony intését elfeledte. Csak arra gondolt: a völgyéne alighanem ma délután érkezik meg vagy tán holnap reggel megjön és akkor vége az ilyen kellemes sétának egyedül. Ki akarta hát élvezni ezt a napot mentől tovább. Valóban lenyűgöző

látvány is volt ami ottmarasztotta. Lassacskán lejjebb haladt már a nap. A tenger ott a távolban lilába váltott át, melybe vékony arany sávokat karcolt a fény. A habok apró kis csillanásokat táncoltattak az öböl sötétedő vizén. A távoli szigetek szürkéből ibolyába sötétedtek. A sziklák itt körülötte is elpirultak kissé és a városka fölött gőz terült el, vagy tán vékony füst, ami eltompította a növekedő árnyakat.

Mikor idefenn alkonyodni kezdett, megindult hazafelé. Azt nem vette számba, hogy fönn a hegyoldalban hosszabban marad a világosság, mint lennebb a házak között. Midőn tehát a falba épített Madonnához ért, bizony már sötétecske volt; az a lilás árnyéktalan derengés, ami még nem igazán este, de már nem délután.

Éppen befordult a sarkon, midőn furcsa hang ütötte meg fülét. Úgy hangzott, mintha valami nagyon lármás kerepelő járna. Onnan alulról a városból hangzott, azután mindjárt még két más helyről is.

Mimi megállt. Mi ez? Micsoda furcsa zaj ez? — Fülelt kitágult orrlyukkal. A zaj néhány pillanatig tartott, — megszűnt, — aztán újra kezdődött. Mimi nem ismerte a géppuska hangját. El sem tudta képzelni, mi ez? — csupán idegennek, furcsának, nyugtalanítóknak találta és bár indok nélkül, valami fenyegetőt, valami vészhozót érzett benne.

Most felajzott figyelemmel ment, néha körülnézve, de nem kevésbé gyorsan le a szűk utcán, a sok garádicson.

Egyik sikátor szögletéhez közeledett, — alig volt harminc lépésnyire a saroktól, — mikor a mellékutcában két-három éles lövés csattant, majd mégegy és mégegy. Golyópuska hangja! Olyan, mintha ostorral pattognának. Ezt a hangot — a precíziós puska hangját, — már jól ismerte Mimi, hiszen a nagybátyját gyakran kísérte őz vagy dämvad lesre. — Mi ez itt? Mi történik itt?!

A leány megállt és önkénytelenül a torkához kapott.

De gondolatban még el sem röppent a kérdés, midőn a mellékutcából valaki berohant az útba. Sötétruhás, sovány alak maga elé bukó fejjel, kapkodó karokkal és lábakkal, ahogy bábszínházban a pojacák futnak, szögletes könyökkel és térdüket magosra felrántva, — így futott be a sikátor torkából keresztül az utcán és a túlfelöli falba beleütkezve összeesett. Egyetlen pillanat! és már ott feküdt, mintha el volna törve. A homloka nagyot koppant a macskafejes kövezeten. Aztán mozdulatlan maradt.

Mimi első gondolata az volt, hogy hozzászaladjon, megnézzé, megsegítse. A lába azonban el sem indult az első lépésre, mikor más sötét alakok ordítva rohantak ki a sikátorból és odarontottak az elbukott emberhez. Mind a háromnál puska.

Beszéltek valamit, megnézték a halottat, aztán diadalmasan röhögtek.

Valamelyik ekkor meglátta Mimit.

A társaihoz fordult. A leányra mutatott. Azok is odanéztek. Most valami üvöltés tört ki a torkukból, mint mikor a farka fölfedezi a vadat. Azonnal feléje iramodtak!

Mimi eddig a pillanatig dermedten állt. Most azonban megfordult és futni kezdett fölfelé a hegyen. Úgy szaladt, ahogy soha életében. Maga mögött hallotta az üldözők csattogását. Szaladt fölfelé. Szaladt, szaladt föl, föl, mindig csak föl. Az első szögletnél beugrott jobbra, azon túl ismét balra egy lépcsőn, ami onnan indult ki az útból, itt tovább-tovább, föl, föl, mindig csak föl, eszeveszett futással. — Talán ordítottak is, talán lőttek is utána, de erről ő nem tudott, vére annyira zúgott a füleiben. Ő csak menekült minden erejéből...

Meddig tartott ez a futás, azt később sem tudta.

Végül, mikor már elfogyott a lélekezete, megállt. A szíve borzasztó erősen vert. Kissé szédült is, meg kellett támaszkodnia. Egy kőkerítés volt, ahhoz dőlt, hogy levegőhöz jusson.

Már majdnem egészen sötét volt.

Az üldözők úglátszik elmaradtak.

Itt körülötte csönd van. Előtte a fal le van omolva; ezen a résen le tudott látni a városra. Mikor valamennyire magához tért, átkémielt a kövek fölött. — Ott alul valami ég, ott balról a kikötő mellett. És ott is, tovább, a túlnani oldalban. — Ordítás is mintha hallatszana, hosszan elnyujtva, bár annyira mélyről hangzik, hogy bizonytalan volt benne. De lövés az van sok, mind ott lent, a Municipio táján talán, vagy talán onnan a raktároktól is? — Egy-egy súlyosabb buffanás is dörren. Mi lehet az? Úgy hangzik, mintha üres hordóba dobának köveket.

Már most mit csináljon?!

Lemenni át a városon, az képtelenség. Ki tudja, mi folyik ott? — Nyilván lövöldöznek, oda ő nem mehet. — De itt sem maradhat. Nem, itt nem lehet maradni! — Erre jöhetnek olyan szörnyű emberek mint azok, akiktől szerencsésen elfutott. Nem! Nem! Itt nem lehet maradni!

Vissza kéne jutni oda, ahhoz a kecsketartó asszonyhoz. Az bizonyára hajlékot adna neki. Reggelig ott maradhatna. Igen! — Csakis ezt lehet. Csakis ezt!

Körülnézett. Megpróbált tájékozódni. Sötét lévén már, ez nem volt könnyű. Mégis azt hitte, hogy kissé távolabb a hegyoldalban, mintegy kétszáz méternyire fölötté, az a hatalmas cipresszus, amit lát, ugyanaz, mint amit útjelzőnek használt mindig, mikor az ő kedvenc kilátójához sétált. — Megindult hát oda. Ugyan már mentében az volt az érzése, mintha ő máris sokkal feljebb volna, mint az az olajfakert, ahol a mai délutánt eltöltötte, mégis ment, amíg egy lépcső felső végén odaért a fához. Nyilvánvaló, hogy ez más fa, és most már világos, hogy ő magosabban van a hegyoldalban, sokkal

magosabban; olyan magosan, ahol ő azelőtt sohasem járt. — Itt is falazott kertek, agavés terraszok, fügefák és szőlő, de ez mind ismeretlen és a hely sem olyan szörnyű meredek már mint alább.

Eltévedt! Most már bizonyos, hogy eltévedt!

A rémület hideg hullámként szaladt végig a tagjain. Az ereje elfogyott; lábai nem bírták. Leült a lépcső legfelső fokára és sírva fakadt.

Valóban borzasztó helyzetben volt!

Soká sírt térdeire hajolva és a két kezébe temette az arcát. Soká sírt így...

— »Hát maga, hogy kerül ide, kicsi leány?« — kérdezte váratlanul egy hang.

Mimi fölnézett. Valaki állt előtte, néhány fokkal lennebb, valaki, aki nyilván alulról jött. Magos sötét férfialak, széles művészkalappal a fején, bő gallérral a vállán. Az ember kissé Mimihez hajolt és megismételte a kérdést: — »Hogy kerül maga ide kicsi leány?«

A hang kellemes. Bársonyzöngésű mély baritonhang. Ámbár valami gúnyosan kesernyés melléköngéje van, mégis annyira kellemes és jóindulatú, hogy Mimi nem riadt meg, hanem azonnal bizalmat érzett. — Elmondott tehát magáról mindent a vadidegen embernek. Mindazt, ami vele ma este történt. Azt is, hogy ő az Excelsiorban lakik; ott vár reá a nagyanyja, oda kéne lejutnia valami módon.

A művészkalapu körülnézett és megcsóválta a fejét.

Odalenn újabb tüzek égtek: most már a város közepén egész utcator állt lángban. A puskaropogás immár szakadatlan, a géppuska-kattogás is. Közben egy-egy buffanó robbanás hallszik, talán kézigránátot dobnak valahol.

— »Oda le?« — és a férfi karja lemutatott a városra. — »Oda? Abba az infernóba!?! — Még megpróbálni sem volna valami okos dolog. Már az én lakásomnál, ott a hegyoldalon is repültek golyók. — Hát még lennebb mi lehet! — Viszont itt az utcán igazán nem maradhat maga kicsi leány. — Itt is járhatnak katonák vagy partizánok, ki tudja? — talán itt is még lödözni fognak. Mert bolond éjjel ez a mai.«

— »Ó! Kérem vigyen magával! Ne hagyjon el!« — esengett Mimi.

— »Hát persze, hogy nem hagyom el. Itt fönn fogom elhelyezni magát, legalábbis ma éjszakára; de hova: ez a nehézség!« — és most fehér fogakkal reácsagva Mimire hozzátette: — »Látja milyen bajt csinál az embernek az ilyen kicsi leány?«

— »Nem vihetne oda, ahova amugyis indult?«

— »Oda ahova én indultam...?« — és ismételte újra: — »Ahova én indultam...?«

Pár pillanatig elhallgatott és körülnézett, mintha más megoldást keresne, számbavenne minden körülményt, mintha latolgatná a választ. Végül visszafordult Mimihez: — »Hát igen, ez az egyetlen megoldás. — A környékbeli népektől tudom, hogy mind benne vannak ebben a dísznőségben. Talán kiadnák magát. Vagy ha nem is, hozzájuk bármikor betoppanhat valami partizáncsoport. Valóban nincs más megoldás, minthogy magammal vigyem. — Igaz, hogy ahova én megyek, az nem ilyen úri leánykának való hely. — De hát végre is... háborúban...«

Mimi meglepődött: — »Háború?! Hát itt is háború van?«

— »Inkább annak látszik!« — gúnyolódott a férfi azzal az ő halk kacagásával, majd elkomolyodva folytatta: — »Már pár napja tudtuk, hogy megindul. Ezt a mai rajtaütést is, azt hiszem, sokan várták az itteniek közül. — No, de menjünk kisleány, ha kipihente magát. Jobb, ha fedél alá jut.«

Megindultak egymás mellett a hegynek vivő úton.

Szótlan mentek már jó ideje, mikor a művészkalapú megállt. Magyarázatul mondta vagy talán elő akarta készíteni Mimit.

— »Ahová én magát most viszem, az olyan vendéglő féle. Itt a tetőn. Igen... Vendéglő... Női kiszolgálással. Lányokkal. Nem valami finom hely. Nem. Korántsem. Olyan esti mulatóhely féle. A szomszédbeli legények, matrózok és csempészek járnak oda, isznak, és a lányokkal táncolnak meg dalolnak. Azoknak szoktam én esténként zongorázni. — De ma este vendég aligha lesz ott.« — Ezt mondta és tovább mentek.

Mimin halk csalódás futott át. Ő a megmentőjében első perctől valami művészembert érzett, valami alkotó egyéniséget, komolyat, nagyszabásút, és íme! ez csak egy zongoraverő, aki éjjente vendéglőben klimperezik. — Be szörnyű! — gondolta Mimi. Mert ő serdülő korától sok, igen jó zenét hallott. Otthonuk nincs távol Bayreuthtól. Nagyanyjával minden évben meghallgattak ott egy vagy két ciklust. Náluk is voltak házi hangversenyek, jó kamara-zene, hol modern zenét is játsztak, Ravelt, Straussot, Kodályt, Debussyt. — Így nevelkedvén Mimi, egész Moppelwahl-i dölyfével utálta azt a limonádé-muzsikát, amivel tányér és pohárcsörgés, divatos fecsegés között elszórakoztatják az előkelő vendéglők közön-ségét. — Főlnézett a kísérőjére. — Bár még nem jött föl a hold, a profilha jól rajzolódik a csillagos égre. — »Furcsa!« — gondolta Mimi, — »milyen urias feje van mégis.« — Finom, kissé sasvágású orra, duzzadó szenvedélyes szája, és mélyenülő szemének milyen parancsoló a nézése. Ha azt mondták volna erről az emberről, hogy világhírű karmester, — Mimi elhitte volna és most kisül, hogy csak zongorista, aki tánczenét ütöget valami lokálban...

Ezen töprengett Mimi. Nem tudott belenyugodni. Az érzése nem tudta elfogadni, amit hallott, pedig önmagáról mondta ezt a kísé-
rője, tehát bizonyára igaz.

Már nem olyan meredek az út, bár még mindig emelkedik. Előt-
tük jobbról kanyarodó, hol hatalmas fügefák vaskos sűrűsége bog-
lyásodik. A lombjuk sötétebb, mint az éjjel. Midőn tíz lépésnyire
voltak onnan, a fák alul, hirtelen, egy hang rivallt rájuk: — »Pa-
rola! — Jelszót!«

A zenész marka Mimit azonnal vállonragadja és beborítva őt
egészen tágas köpenyegével, magához szorítja.

Igy állt meg és válaszolt. Bizonytal a helyes választ adta, mert
valaki kilépett az útra és hozzájuk kiáltott: — »Gyere közelébb!«

Még mindég így, a köpenyeggel egybeborítva, mentek oda ők
ketten. — Mimi semmi félelmet sem érzett. A balvállába acélujjak
markoltak, kemény kar szorította testét a férfi mellkasához, akkora
erő és akarat áradt belőle, hogy a leányka nem is gondolt arra,
hogy félni is lehetne. — Mikor odaértek, Mimi egyik szemével a
gallér alul kikandikált. Még két puskás ember is kijött a lombsátor-
ból. Most már hárman állták el az utat; ott közvetlen előttük. —
De az első ember megszólal:

— »Áhá! Te vagy az, Maestro! — Hát csak menj békével. De
kicsoda az a nő?«

— »Egy lány, — oda viszem föl.«

Egyike az ujonnan jöttek közül, erre tréfásan kurjantott egyet,
majd gonoszul kiáltotta: — »Hát azt mi megtapasztaljuk ám!« —
és a lányhoz akart nyúlani. A zenész azonban maga mögé húzta Mi-
mit és ugyanakkor rárivallt arra az emberre: — »Azt meg ne pró-
báld!«

Olyan véstjósloán rivallt rá, hogy a támadó megtorpant és
hátralépve haragosan morogta: — »Ki vagy te, hogy fenyegetni
mersz minket?«

— »Én a barátotok vagyok, ahogy mindenki tudja, de ez a nő
reám van bízva és nem tűröm, hogy bárki is bántsa!«

— »Igazad van, Maestro,« — szólt közbe az első, aki nyilván e
partizán őrszem parancsnoka lehetett, — »hát menj is békével, —
ti pedig álljatok félre!«

Utat adtak. A zenész és az elburkolt leány elhaladtak előttük.
Már vagy nyolc-tíz lépésnyire lehettek, midőn az az orcátlankodó
utánok üvöltötte: — »Máma nem jöhetek oda föl, de mondd meg
neki, ha csinos, hogy holnap este várjon, mert ki fogom próbálni!«

— »Szemtelen gazember!« — mormogta a zenész és meggyor-
sította a lépésüket.

Még negyedórát tartott tán és hatalmas szikladúc aljához értek, ami mint valami óriási kuglóf kitornyosult a hegyből. Mélyen bevágott lépcső vezet ki innen a szirt ormára. Itt elhagyták az eddigi utat, ami oldalvást elfordul és betértek abba a nyílásba, honnan a lépcső kezdődik.

— »Vigyázzon a lábára, kicsi leány, meg ne csússzon; a garádics-fokok nagyon ki vannak kopva. — Talán még a rómaiak kopatták el, mikor ott fönn Vénusz-templom állott és az istennőhöz itt jártak föl ájtatos hívei. — Azóta is sokan járnak ide, bár a templomból már persze nincs semmi, és az emberek régóta nem ájtatoskodnak itt többé...«

Halkan, kissé keserűen kacagott most, aztán hozzátette: — »Talán adja ide a kezét, akkor megfoghatom, ha megcsúsznék.«

Kéz a kézben, így mentek tehát föl a termésköbe vájt ösvényen, sok-sok lépcsőn ki, míg végül feljutottak a tetőre. Teljesen síma térség az. Olajfák szürkésege enyhíti az éj sötétségét. Pár lépés után tágas másfélemeletű ház előtt álltak. Ajtaja fölött piros mécses pislog. Belülről is valamicske fény szűrődik ki.

Beléptek.

II.

Azon az alacsony divánon, mely fakult kretonnal bevonva a falhoz szorul és annak egész hosszát elfoglalja, a szögletnél pedig megtörve még a tulsó kisajtóig tart, ott a szemközti sarokban, hatalmas termetű, aranyhajú asszony hever bőséges párnákba dülve.

Vörösre pingált körmeit manikürözte roppant nagy figyelemmel.

Mikor meglátta a zenészt, haragosan kiáltott reá:

— »Na! Csak hogy végre itt vagy! Már kilenc óra is elmúlt. Szerencse, hogy még nem jött senki! Miért késtél annyit?«

— »Hamarább nem tudtam,« — válaszolt nyugodtan a férfi, majd az ő gúnyos mosolyával folytatta: — »Különben ide ma aligha jön vendég. Ha nem tudnád, a városban harcolnak, a kertek alján is. Vagy nem hallottad a lövöldözést?«

A nő megvetőleg legyintett:

— »Hát hogyné, de mit tesz az? — A férfiak, ha ölnek, annál éhesebbek az öröme.« — Ekkor azonban meglátta Mimit, aki még az ajtóban állt. Fektéből hirtelen felült és majdnem sikoltva kérdezte: »Egy leányka?! — Ki ez a leányka!?!«

— »Űri kisleány, aki eltévedt és a kertek közt találtam.«

— »Úgy? — Csak úgy véletlenül találtad? Te nagy kópé, — véletlenül!« — kacagott az aranyhajú nő. Váratlan élénkséggel felugrott a pamlagról és kilendülő hosszú lépéssel Mimihez sietett.